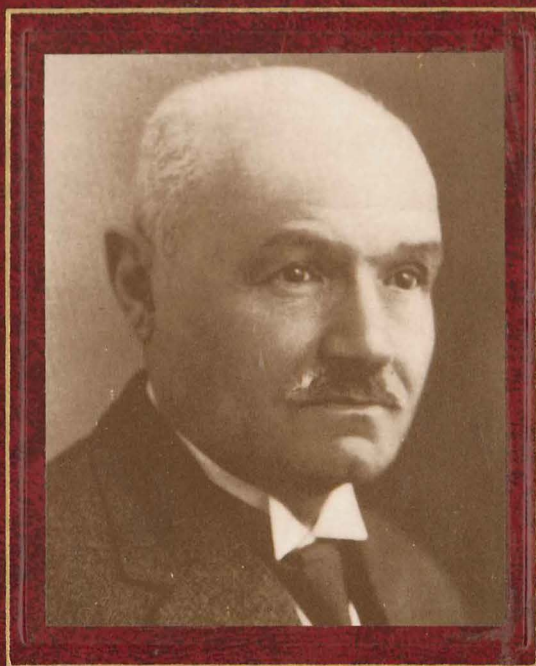

ПУТОПИСИ

ПРВИ ДЕО

МИХАИЛО
ПЕТРОВИЋ

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ
САБРАНА ДЕЛА

САБРАНА ДЕЛА МИХАИЛА ПЕТРОВИЋА

---

1. ДИФЕРЕНЦИЈАЛНЕ ЈЕДНАЧИНЕ – Први део
2. ДИФЕРЕНЦИЈАЛНЕ ЈЕДНАЧИНЕ – Други део
3. МАТЕМАТИЧКА АНАЛИЗА
4. АЛГЕБРА
5. МАТЕМАТИЧКИ СПЕКТРИ
6. МАТЕМАТИЧКА ФЕНОМЕНОЛОГИЈА
7. ЕЛЕМЕНТИ МАТЕМАТИЧКЕ ФЕНОМЕНОЛОГИЈЕ
8. ИНТЕРВАЛНА МАТЕМАТИКА – ДИФЕРЕНЦИЈАЛНИ АЛГОРИТАМ
9. ЕЛИПТИЧКЕ ФУНКЦИЈЕ – ИНТЕГРАЦИЈА ПОМОЋУ РЕДОВА
10. ЧЛАНЦИ – СТУДИЈЕ
11. ПУТОПИСИ – Први део
12. ПУТОПИСИ – Други део
13. МЕТАФОРЕ И АЛЕГОРИЈЕ
14. РИБАРСТВО
15. МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ – ПИСМА, БИБЛИОГРАФИЈА И ЛЕТОПИС

Завод за уџбенике и наставна средства у Београду објављује *Сабрана дела Михаила Петровића* у сарадњи са Математичким факултетом Универзитета у Београду и Друштвом математичара Србије.

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ
САБРАНА ДЕЛА

КЊИГА 11

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Саветник

проф. др МИОДРАГ ТОМИЋ,
редовни члан Српске академије наука и уметности

Председник

др ДРАГАН ТРИФУНОВИЋ, проф. унив.

Чланови

проф. др БОГОЉУБ СТАНКОВИЋ,
редовни члан Српске академије наука и уметности

проф. др МИЛОСАВ МАРЈАНОВИЋ,
редовни члан Српске академије наука и уметности

проф. др ВОЈИСЛАВ МАРИЋ,
дописни члан Српске академије наука и уметности

др ДУШАН АДАМОВИЋ, проф. унив.

др ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ, проф. унив.

др ЉУБОМИР ПРОТИЋ, проф. унив.

др ЖАРКО МИЈАЛЛОВИЋ, проф. унив.

проф. др ЗОРАН КАДЕЛБУРГ,
декан Математичког факултета Универзитета у Београду

проф. др ПАВЛЕ МЛАДЕНОВИЋ,
председник Друштва математичара Србије

др ВЕЉКО ВУЈИЧИЋ, проф. унив.

др СЛОБОДАНКА ПЕКОВИЋ

Секретар

ЖАРКО ЈОВИЋ, професор

Уредник

ЖАРКО ЈОВИЋ

Главни и одговорни уредник

др ПЕТАР ПИЈАНОВИЋ

За издавача

проф. др ДОБРОСАВ БЈЕЛЕНИЋ, директор

Мух. Терюбович

Професор
МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ

Београд, 24. април 1868 – Београд, 8. јун 1943.

Научник у одећи у којој је освајао Северну поларну област
(Успомена забележена на балкону научниковог дома у Београду
1932. године; аутор фотографије непознат)

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ

ПУТОПИСИ Први део

Приредила
др Слободанка Пековић

ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ
И НАСТАВНА СРЕДСТВА
БЕОГРАД

1997.

КРОЗ ПОЛАРНУ ОБЛАСТ

ПРВИ ОДЕЉАК

КРАТАК ОПИС ПУТА

УВОД

Оно о чему се у детињству и младости маштало, читајући *Аваншуре кайейана Хайераса* од Жила Верна, и о чему сам лично имао бледу визију проводећи дане и ноћи у зимским риболовима по Сави и Дунаву, пуним ловачких и бродарских авантура, доста пута у кршу од леда, или ношен леденим сантама, доживео сам да видим и непосредно осетим на лицу места и упоредим са сликом коју сам себи створио о поларном леденом хаосу.¹

Прошлог лета, 1931. године, дата ми је била неочекивана прилика да узмем учешћа у једној научној поларној експедицији. Прилику сам радо прихватио, и што се боље могло искористио, провео два месеца у поларном снегу и леду, добро отварао очи да не пропустим ништа од онога што, вероватно, више у своме веку нећу видети, и вратио се отуда као пробуђен из необичног сна.

Експедиција, сама по себи, нема оног значаја који се у маштама често придаје поларним експедицијама, да би вредело описивати је у свима њеним појединостима. То је била једна од оних, у новије време доста честих, анонимних експедиција које заинтересоване државе изашиљу од времена на време у поларне крајеве ради каквог специјалног посла, и које се више и не обележавају каквим нарочитим именом, као што је то чињено са некадашњим, врло ретким и у оно време опасним поларним експедицијама. Данас је то много простије; резултати рада саопштавају се, по свршеном послу, колективно тамо где треба и коме треба и тиме је ствар свршена. Али, кад се при томе није имао пред очима само посао, већ се имала и напрегнута пажња за све што се на таквоме путовању може видети, чути и брижљивим распитивањем сазнати, онда понешто од тога може имати и општијег интереса, и занимати и шири круг оних који немају додира са пословима експедиција.

Налазим да се у те занимљивости не могу урачунавати обичне, тривијалне појединости путовања, као ни субјективни утисци учесника кад овај стави себе у центар око кога се има све окретати. Мислим да

ово последње има да дође у задњи ред, кад се ствар тиче нечега спољњег и изванредног што се не виђа често и што се не налази у бедекерима и лексиконима. Наћи ће се ко ће, за то подеснији, и тако чинити кад се буде нашао пред призорима и сценама пред којима је био писац ове књижице, али овога пута гледало се на ствари кроз сасвим друге наочари. А већ по себи се разуме да у оваквој књизи није место ни за излагање научних резултата експедиције. Ти се резултати саопштавају тамо где треба и коме треба, па је тако учињено и у овој прилици.

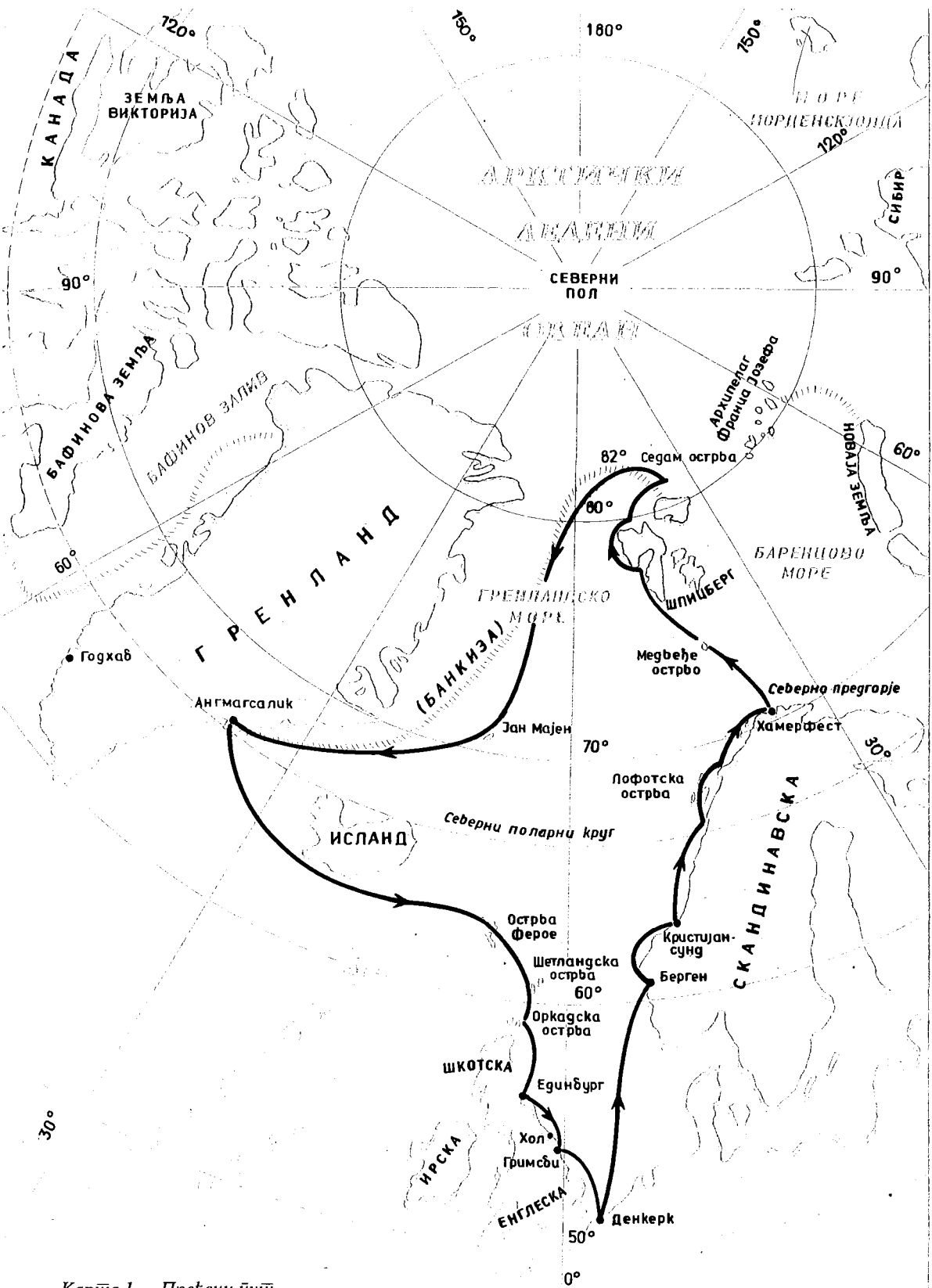
ДУЖ НОРВЕШКИХ ОБАЛА

Једне лепе јунске ноћи, прошле, 1931. године, пошли смо нас шесторица, пет француских испитивача и ја, из Денкерка, најсевернијег француског морског пристаништа, право на север, у правцу Норвешке. Мали брод француске морине који нас је носио није ни по чему био подешен за поларна путовања. Али од њега се тражило само то да нас превезе до Хамерфеста, у северној Норвешкој, где смо се имали придружити једној скандинавској поларној експедицији од двадесет и четири учесника: физичара, сценографа и моринских официра, па са њоме и на њеном броду, нарочито подешеном за путовање по поларним водама, продужити пут на север и извршити поверене нам специјалне послове.

На дан-два пред наш полазак из Француске, објављена су у француским и енглеским дневним листовима предсказивања енглеског астронома Харвуда, да ће око 13. јула наступити у северној поларној области неке нечувене промене и прави катаклизам у атмосфери. Ураган од ветра и олује, страховите буре на мору, праћене бујицом од дуготрајних киша, обухватиће ту област, у којој ће после тога наступити тропске запаре. Тај ће урнебес бити праћен и необично јаким земљотресима и трусним катастрофама.

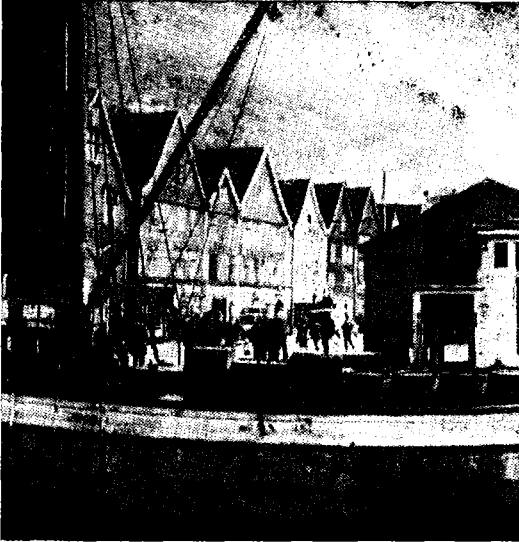
Кад сам показао својим сапутницима на броду то астрономско предсказање, на које сам наишао у париским листовима, као и опомену да свако путовање на север од Енглеске треба безусловно обуставити или прекинути за време између 11 и 16 јула и потражити сигуран закљон, мада је астроном озбиљан научник, ствар ипак није узета сувише озбиљно. Одлучено је било да се предамо судбини и да „к'смет“ реши шта ће с нама бити. Узгред наводим да се судбина показала врло милостива, и да не само од катаклизма и катастрофа није у заказано време било ни трага, већ да смо уопште на целоме путу имали најлепше могућно време, тако да се све свршило онако како је најбоље могло бити.

Прво смо искрцавање имали у Норвешкој, у Бергену, „вароши са седам брегова“, у његовом великом и врло живом пристаништу, окруженом зеленим брдима и острвима. Ту смо посетили велико рибље тржиште, ханзеатски музеј, тврђаву из XII века и чувену цркву у Фантофту, у стилу пагоде, саграђену од дрвета још у време преобраћања првих Викинга у хришћанство.

Карта 1. - Пређени пут

Сл. 1. – Берген

Одатле смо, кроз прави лавиринт од острва, ушли у романтични Гејрангер-фјорд, опкољен високим брдима, која се дижу, врло стрмо, до 1500 метара висине, и из којих се у фјорд спуштају многи и јаки водопади. Приставши у малој и лепој варошици Мерок, на самоме подножју високе планине, отишли смо аутомобилима на висораван Ђупмандсхитен, одакле почињу глечери који се пружају до Гродаса, и вратили се у Мерок.

Изишавши истога дана из Гејрангер фјорда и продуживши бродом пут између острва, пристали смо у варошици Андалнес, где се добија веза мора

са норвешком државном железничком пругом. Пруга пролази ванредно лепом, дугачком и уском долином Роседал, између брда која достижу до 1500 метара висине. Њоме смо ишли до места Бјорли, које не пропушта посетити ни један турист на путу по овим лепим крајевима.

Затим смо, опет бродом, посетили Молде, „варош ружа“, и продуживши одатле даље пристали у доста великом и живом пристаништу Кристијансунд. Место је једно важно седиште рибарске индустрије, нарочито за прераду бакалара. Оно лежи на трима стеновитим острвима; у време кад смо га ми посетили, свака је стена била покривена усолјеним бакаларом који је био распрострањен да се суши и који је давао издалека утисак да је околина вароши покривена снегом. То, као и велики број радионица за прераду рибе, саграђених од самог дрвета, чини да се у целој вароши осећа само задах на рибу, што није много пријатно за оне који нису на то навикли. Посетили смо и највећу од тих радионица, предузеће Аструб, које извози читаве возове усолјене рибе у иностранство. Највише се те рибе извози у Шпанију, Португалију, Аргентину и Бразилију. У томе лежи толики трговачки интерес, да становници Кристијансунда шаљу своје синове у Шпанију да науче шпански језик, који се доста често чује у овоме крају, толико удаљеном од поменутих земаља. Раније, док је трговина обављана једрилицама, многобројни су шпански и португалски трговци долазили својим трговачким бродовима у ово рибарско место. На гостионицама су, у то време, поред норвешких, стајали и шпански натписи, од којих још постоји по неки траг.

Сл. 2. – Рибари на острвима Лофотен

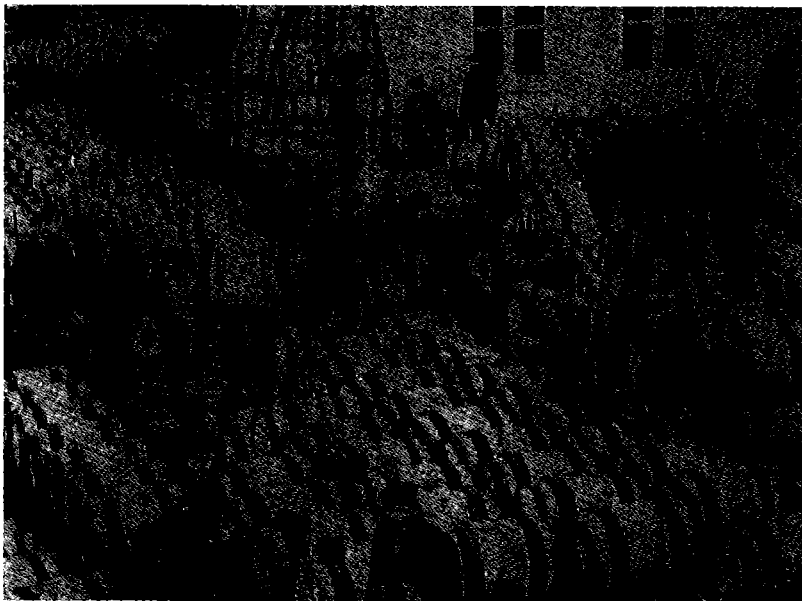
Оставивши Кристијансунд, и пошто смо посетили Трондхајм, велику и лепу варош модерног стила, упутили смо се бродом према великим бреговитим острвима Лофотен, где су нас очекивали призори који се не могу заборавити. Стотинама моторних рибарских бродића, са по 4–8 рибара, вукли су мреже на пучини око острва и у пролазима између ових. Једна мрежа извлачи са морског дна по коју стотину, каткад и по коју хиљаду килограма рибе, поглавито бакалара од 1–20 килограма комад. Риба се још на броду очисти, добро испере и опреми за сољење;

Сл. 3. – Рибари на острвима Лофотен

ово последње се врши или на самоме броду, ако се овај треба да бави дуже време у лову, или у радионицама на коме од острва, где се после сољења риба суши на ваздуху. Поред сталних становника тих острва, у време јакога лова ту долази још и неколико хиљада норвешких рибара из других места, са својим бродовима и опремом. Поред самих острва и кроз пролазе између њих путује у масама бакалар, једно због подесне температуре воде, а друго и због изобиља хране коју туда налази. То и чини да се обилатост лова не смањује, иако се он врши у невероватним размерама, због којих би рибе до сад већ и нестало, да то није риба која путује, наилазећи на та места из свих мора северне хемисфере. Рибе је ту у толиком изобиљу, да се на острвима деца њоме играју и туку.

Између острва Лофотен налази се злогласни морски вртлог Мал-стром, који је у току векова прогутао мноштво људских жртава, и за који су у тим крајевима, па и на целоге северу, везане многобројне скаске и легенде. То је једна пространа и врло дубока провалија у мору у којој је, због сусрета морских струја, вода у непрестаном кружном ковитлању; то чини да је и сам морски ниво на њој удубљен, тако да чамац или омања једрилица која јој се приближи, буде вртлогом и стрим нивоом повучена у средину провалије, где је чека пропаст. У скандинавским легендама то се приписује тритонима, најадама и сиренама које морепловца и рибара намаме ближе вртлогу, где га шчепају друга морска чудовишта и одвуку у пропаст. И данас има старих рибара који ће вам причати како су чули песме тих сирена и једва се, каквим чудним случајем, извукли из опасности у којој су били.

Сл. 4. – Бурад са сољу за рибу

Сл. 5. – Сушење рибе на острвима Лофотен

Пошто смо напустили острва Лофотен и упутили се правцем на север, прешли смо „поларни круг“ на $66^{\circ}33'$ северне ширине. У томе тренутку, сви који су тада, први пут у своме животу, прешли тај круг, морали су бити „крштени“ на исти начин на који се то чини са онима који први пут пређу земљин екватор. По извршеном крштењу свима нам је од капетана брода издата диплома која сведочи о томе преласку.

Тако крштени, пловећи поред брдовите норвешке обале, стигли смо у Тромзо, град рибара, китоловаца и ловаца крзна, полазну тачку за многобројне поларне експедиције које су, у току векова, изашиљале Норвешка, Шведска и Данска. Сваки је становник, непосредно или посредно, заинтересован било у риболову, било у индустријском лову, једни као капетани, крмари, механичари и матрози брода, други као рибари, китоловци или обични ловци, трећи као сопственици предузећа, као прекупци и трговци рибом, крзном и китовом машћу, као продавци лађарског, рибарског и ловачког алата и прибора, нафте, угља, соли за рибу и др. Та се заинтересованост најбоље огледа у ужурбаности којом цела варош, и старо и младо, и мушко и женско, дочекује долазак рибарских и ловачких бродова, распитује се о успеху лова, прихвата рибаре и ловце као чланове породице, или их испраћа на далеки пут, чекујући једино од њих средства за свој живот.

Од Тромзоа, у време у које смо ми у њему били, а то је првих дана јула, сунце више не залази, тако да смо одатле ишли на север непрестано обасјани сунчаним зрацима, који су врло ретко бивали заклоњени

Сл. 6. – Група Лайонаца

облацима. Још у Дигермилену, маломе приморском месту јужно од Тромзоа, посматрали смо поноћно сунце у тренутку кад оно додирне ниво мора и пушта сасвим водоравне зраке; од чаробне слике зракова које одбија водена површина немогуће је очи одвојити. Али од Тромзоа тога више није било, јер је сунце непрестано, и дању и ноћу, било над видиком.

Сл. 7. – Лайонска деца

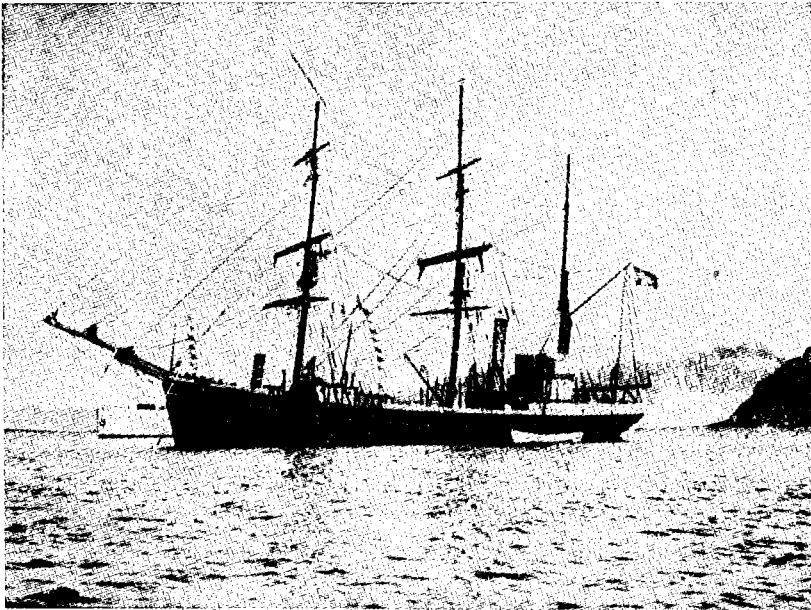
Прво пристаниште у коме смо, после Тромзоа, пристали, било је Лингсајдет, „северна Ривијера“, у врло лепом, романтичном и од ветрова добро заклоњеном фјорду истога имена, окруженом зеленим брдима са бујном вегетацијом. Лепо местанце, које доста кваре радионице за прераду бакалара и за производњу рибљег зејтина. Овај се добија превирањем цигерица од бакалара, од чега се по целој околини осећа врло непријатан задах. Лингсајдет је већ у Лапонској, и одатле води доста добар пут за најближе лапонско насеље, које смо и посетили. Ти Лапонци живе искључиво од лова и од припитомљавања северног јелена као домаће животиње.

Последње норвешко, а у исто време и европско, пристаниште у коме смо застали био је Хамерфест, најсевернија варош не само у Европи, већ и на кугли земаљској, од 3 000 становника, који су већином рибари, поларни ловци, китоловци, предузетници лова или риболова и трговци оним што тим људима треба за њихове послове. Читава флота од рибарских и ловачких бродова, читава шума од катарки, дуж којих се суше велике рибарске мреже, или при чијим се врховима налази посматрачница за тражење лова по морској површини (у облику привезаног бурета без горњег дна, из кога вири глава стражарева), читава једна варош од дрвених барака за смештај продуката лова и риболова, указују на главно занимање становника. У последње време, од како су на Шпицбергу разграђени рудници угља, који се лети нарочитим угљарским паробродима преноси у Норвешку, томе је становништву придодала још и која стотина угљара који врше истовар угља из бродова што долазе са севера и утовар на бродове који га из Хамерфеста превозе у јужнија места.

У Хамерфесту нас је чекала скандинавска експедиција океанографа и моринских официра, на чији смо брод прешли и са којима смо одатле заједно путовали и радили све до повратка у Европу. Тим смо се

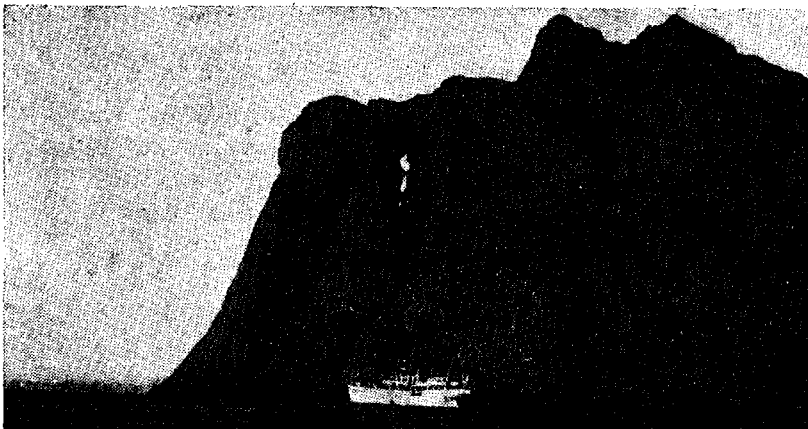

Сл. 8. – Пристаниште у Хамерфесту

Сл. 9. – Брод поларне експедиције

бродом упутили ка Северном предгорју (Нордкап), најсевернијој тачки Европе, на 71° северне ширине. Предгорје има облик горостасне, високе и стрме стене тамне боје, зашиљене у правцу севера, о коју се ломе таласи Северног мора. Код њега смо се растали са Европом и упутили се правцем на север, у области из којих се многи путник није више вратио.

Сл. 10. – Северно предгорје (Нордкап)

Карта 2. – Медвеђе острво

ПОРЕД МЕДВЕЂЕГ ОСТРВА И ОБАЛА ШПИЦБЕРГА

После два дана и две ноћи брзог путовања указало нам се на видику једно повеће острво на $74^{\circ}30'$ северне ширине, кршевито на своме доњем, јужном крају, а одатле, ка северу, готово потпуно равно, са омањим брежуљцима поред обала. То је било Медвеђе острво, које је 12. јуна 1596. године открио холандски морепловац Баренц, мислећи у први мах да је то био Гренланд, који је у то време већ био познат. Име му је дао по томе што је ту, први пут на своме поларном путовању, наишао на белог медведа и убио га. Доњи, кршевити крај острва изобиљује воденим птицама; хиљаде галебова, морских патака и других

Сл. 11. – Стене Мегвеђеџ острва

водених птица траже у плиткој води своју храну и дижу паклену дреку отимајући се о ову. На острву смо наишли на једну омању метеоролошку и радио - телеграфску станицу са четири чиновника, који су у

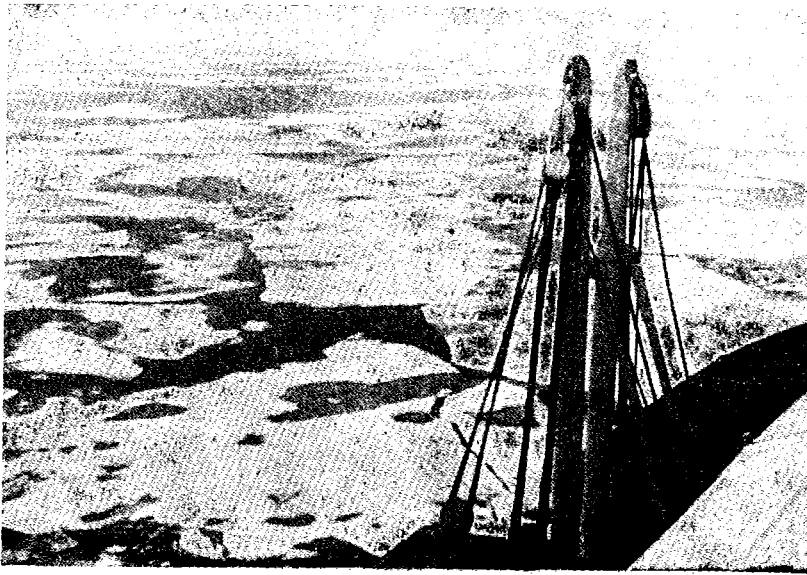
Сл. 12. – Становници Мегвеђеџ острва

исто време били и ловци, и који су, у оној очајној усамљености, били обрадовани нашом посетом. Местимице се примећују ниске конструкције од коља и камења, за које смо, на први поглед, помишљали да су склоништа за ловце. То су, међутим, „трапе“, клопке у које се намаме поларне лисице и у њима живе похватају. Од времена на време, у летње доба кад је острво приступачно ловачким бродовима, ту долазе професионални норвешки ловци и баве се на острву по два-три месеца, ловeћи лисице и зечеве. На острву је, још у почетку овога века, постојала једна важна станица за лов китова, са топионицама и дрвеним баракама за становање ловаца и топионичара. Данас се од свега тога једва још види по који траг, јер су китови у овим водама готово сасвим истребљени. Ту свраћају, ради одмора, још и ловци белих медведа, фока и моржева.

У време нашега доласка, острво, као и његова околина, били су слободни од леда. Али кад смо, напустивши га и обишавши га свег унаоколо, кренули на североисток, у правцу Шпицберга, већ после три до четири сата путовања почеле су се сретати најпре омање санте, за које су многи од нас мислили да су водене птице, а затим блокови од леда и „торлаш“, састављен од санти које најаше једна на другу; напослетку смо сагледали у даљини и прво ледено брдо (ајсберг). Уколико смо се више приближавали Шпицбергу, ледена брда су била све чешћа и све већа. Импозантан призор, који смо први пут у животу имали пред

Сл. 13. – Прве ледене санте

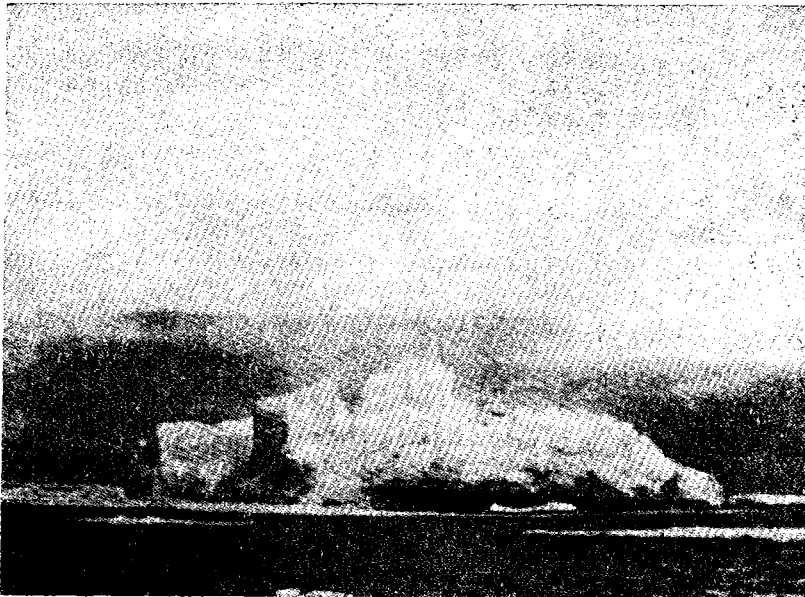

Сл. 14. – Путовање између сатњи

очима, чинио је да смо сатима, занемаривши све остало, проводио на крову брода, не помишљајући на одмор.

Другога дана од поласка са Медвеђег острва угледали смо кроз маглу јужно предгорје Шпицберга (Сидкап), са његовим зашиљеним врховима брегова, местимице покривених снегом и ледом, који се у то време топи. Шкрбаве контуре брегова су се све јасније оцртавале при необично лепом времену које је наступило кад се растурила магла, и панорама, слична оној коју дају најлепши крајеви Швајцарске, не може се речима описати. Приближивши се Шпицбергу на 2–3 километра, продужили смо пловити на томе одстојању поред његове западне обале, у правцу на север, не одвајајући поглед од величанствене слике поред које се пролазило.

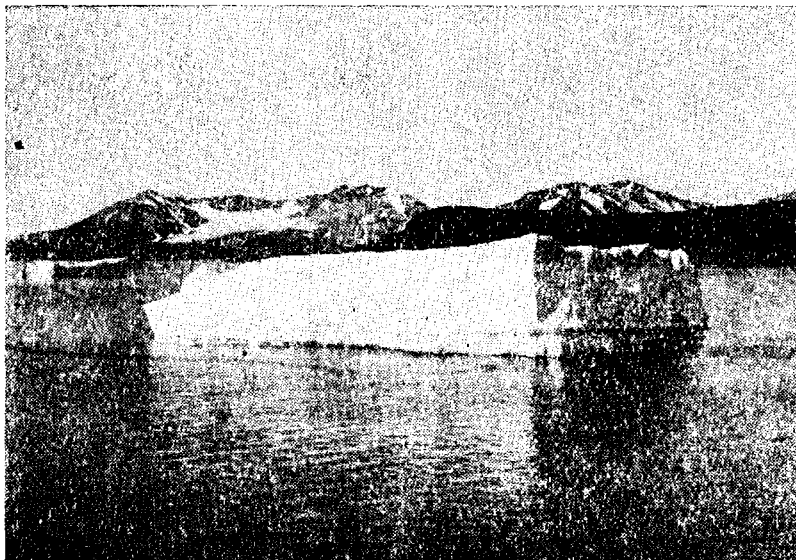
Архипелаг Шпицберга (норвешки Свалбарда), који су многобројне поларне експедиције, у току неколико векова, већ са сваке стране испитале, лежи између $76^{\circ}30'$ и $80^{\circ}30'$ северне ширине. Површина му износи око 68 000 квадратних километара, приближно једнака површини Грчке. Састоји се из три велика острва и мноштва малих. Острва су брдовита, стеновита, са необично променљивим изрецканим контурама и високим зашиљеним врховима (до 1 730 метара висине), који су им и дали име. Испод врхова брда су стрме стене, у лето делимично голе, и за остало време покривене снегом и ледом; између њих су увале испуњене глечерима који местимице силазе до самога мора. Цела је западна обала, дуж које смо пловили, изрецкана дубоким морским заливима, фјордовима, где се, у заклону од ветрова, у лето развија једна нарочита

Сл. 15. – Прво ледено брдо

вегетација и зелене се попасе за северног јелена, тога ту има у изобиљу. У јесен, зими и у пролеће, све је то покривено белим снежним и леденим покривачем, и јелени су приморани тражити своју храну под снегом. То им и долази главе, јер их ловци зими лако налазе по траговима тог ископавања хране. Велико североисточно острво се разликује од осталих тиме што је потпуно покривено једном вечитом и дебелом леденом кором која местимице достиже дебљину од 600 метара.

За Шпицберг су насигурно знали још стари ловци китова, који су га, идући за ловом као искључивим циљем својих крстарења по северним морима, морали познавати пре много векова. Званично га је први открио Холанђанин Баренц приликом своје треће поларне експедиције 1596. године. Са два своја брода, Баренц се кренуо из Холандије за далеки север у половини маја те године, додирнуо је острва Шетланд и Ферое, па се упутио право на север. У половини јуна је наишао на Медвеђе острво, а недељу дана доцније угледао једну земљу на којој су, из снега и леда, провиривали шиљати врхови стеновитих брда, по чему јој је одмах и дао име које и данас носи. Продуживши пут са само једним својим бродом (други се вратио у Холандију), стигао је почетком августа на Нову земљу, са својих седамнаест људи. Ту је одмах био ухваћен у леду и изгубио свој брод, који је, покрхан од леда, потонуо. Тако је био приморан да презими на 76° северне ширине. Марински музеј у Хагу са пијететом чува оригинал рукописа, на лицу места, у коме су описане муке и патње експедиције, на страшним мразевима од

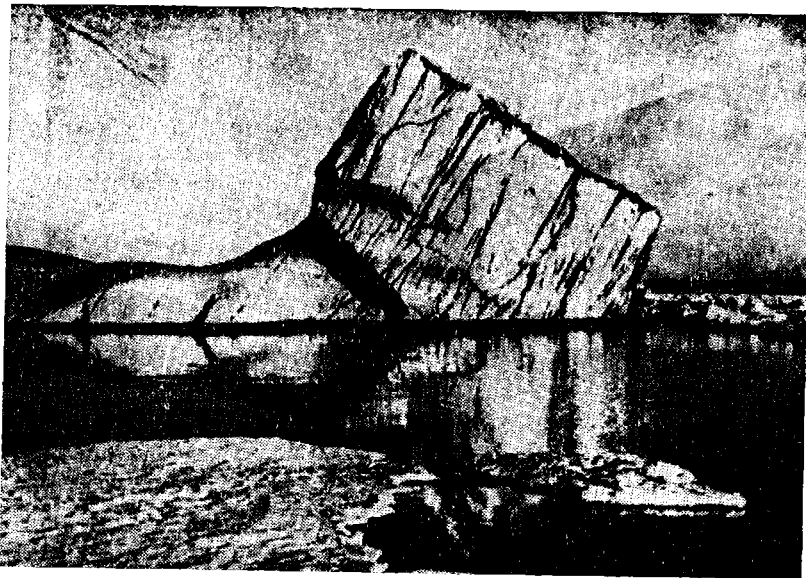

Сл. 16. – Ледено брдо у близини Шпицберга

50° испод нуле, у земуници покривеној снежним сметовима, у мраку од неколико месеци, у коме су, не могући никуда изаћи из земунице, при слабој светлости лампе у којој је горела маст од убијеног белог медведа, учесници проводили дане и ноћи, читајући гласно једну стару

Сл. 17. – Ледено брдо од десет и милиона година

Сл. 18. – Ваљкастио ледено брдо

историју Кине, једину књигу коју су имали. Имао сам прилике, раније у Хагу, видети ту драгоцену књигу, а при овоме своме путовању осетити шта је она морала за њих значити као једина духовна забава у онаквим очајним приликама. Неколико људи је помрло од скорбута, а и сам Баренц, преживевши страшну зиму, умре 19. јуна 1597. године, на недељу дана после ослобођења експедиције од леда, и кад се ова већ била кренула преосталим чамцима за Холандију, тачно годину дана после проналаска Шпицберга. Од до тада преживелих учесника експедиције, свега их се неколико, после дугог и мучног лутања по арктичком океану, вратило у домовину и донело глас о томе шта је све било са експедицијом.

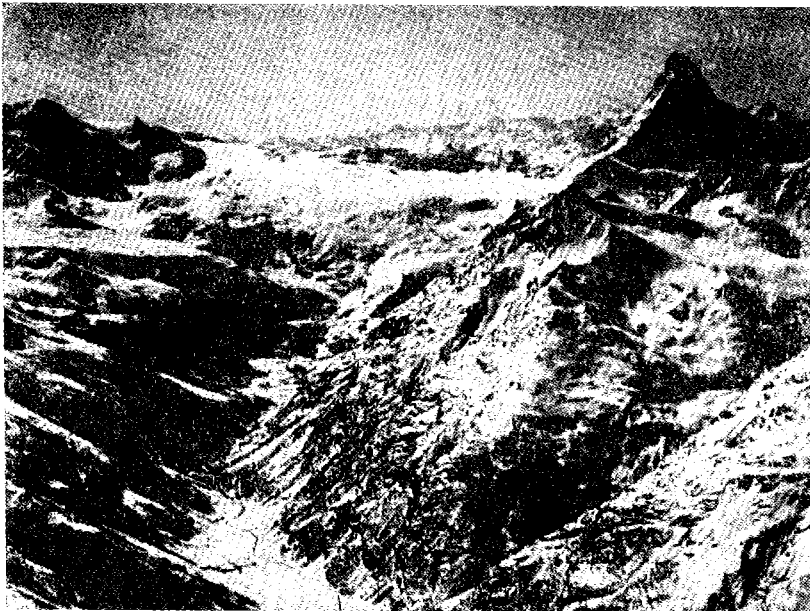
За време од 250 година после проналаска Шпицберга, нико живи осим, можда, одважних ловаца китова, није био доспео на место на коме је Баренц провео ужасну зиму са остатком своје експедиције. Први је на то место наишао 1871. године норвешки испитивач Карлсен, који је наишао на Баренцову земуницу готово недирнуту, у онаквом стању у каквом ју је оставила експедиција. Нађене ствари, које је том приликом прикупио Карлсен, пренесене су у Хаг, где је, у маринском музеју, реконструисана земуница са свима стварима које су у њој нађене, а што се сад тамо може видети.

Прва поларна експедиција после Баренца која је наишла на Шпицберг била је она коју је, почетком XVIII века, водио енглески морепловац Хадсон, и која је, на једном већем чамцу, са дванаест људи, допрла до његове најсеверније тачке, на $80^{\circ}23'$ северене ширине. У току XIX и

Сл. 19. – Обала Шпицберга

XX века многобројне су експедиције већ прилично испитале Шпицберг у сваком погледу. Тамо су нађени и разрађени богати рудници угља, гипса, графита, оловних руда са сребром, мермера итд. Шпицберг је данас нешто и насељен, а преко лета га посећују не само ловачки бродови за лов фока, моржева, белих медведа и јелена, као и они што у његовим водама лове китове, већ и теретни бродови за превоз угља, па, од времена на време, чак и излетнички бродови из Европе и Америке.

Сл. 20. – Брда на Шпицбергу

Пловећи од Јужног предгорја у правцу севера, поред западне обале Шпицберга, наш је брод улазио у све фјордове на које смо наилазили. Од њих ћу поменути само оне у којима је имало шта нарочито да се види, и у којима смо се тога ради и задржавали. То је, на првом месту, Ајс фјорд и Адвент Беј, у којима се вади камени угаљ првог квалитета, због чега је и основана рударска варошица Лонгјар Сити, са модерним инсталацијама за тај посао. То је једино место на Шпицбергу где има државне поште, па и то само лети кад дотле могу продирати кроз лед угљарски пароброди, који пошту преносе у Европу. Затим долази Сасен Беј, са изванредно лепим глечером Мон Тампл; Пор Вер са остацима некадашњег холандског насеља Беренцбурга; Кинг Беј, где смо наишли на остатке логора Амундзена и Нобила; Крос Беј, после кога долази седам великих глечера што допиру до самога мора; Магдалена Беј, мали, али најлепши од свих фјордова на Шпицбергу. У Грин Харбуру, где често баци котву по који велики парни брод који служи као пловећа китоловна станица, наишли смо на једну норвешку доста јаку радио-телеграфску станицу.

Идући тако од фјорда до фјорда, стигли смо на северни крај Шпицберга и искрцали се на Острво Данаца, омање, бреговито острво, око 80° северне ширине и 11° источне дужине, које припада архипелагу Шпицберга. Само по себи, острво не би имало нарочита интереса да оно није било попреште једне поларне трагедије која је у своје време била узбудила цео културни свет. Наиме, то је острво 1896. и 1897. године било база за спремање и полазак Андреове експедиције на Северни пол, са

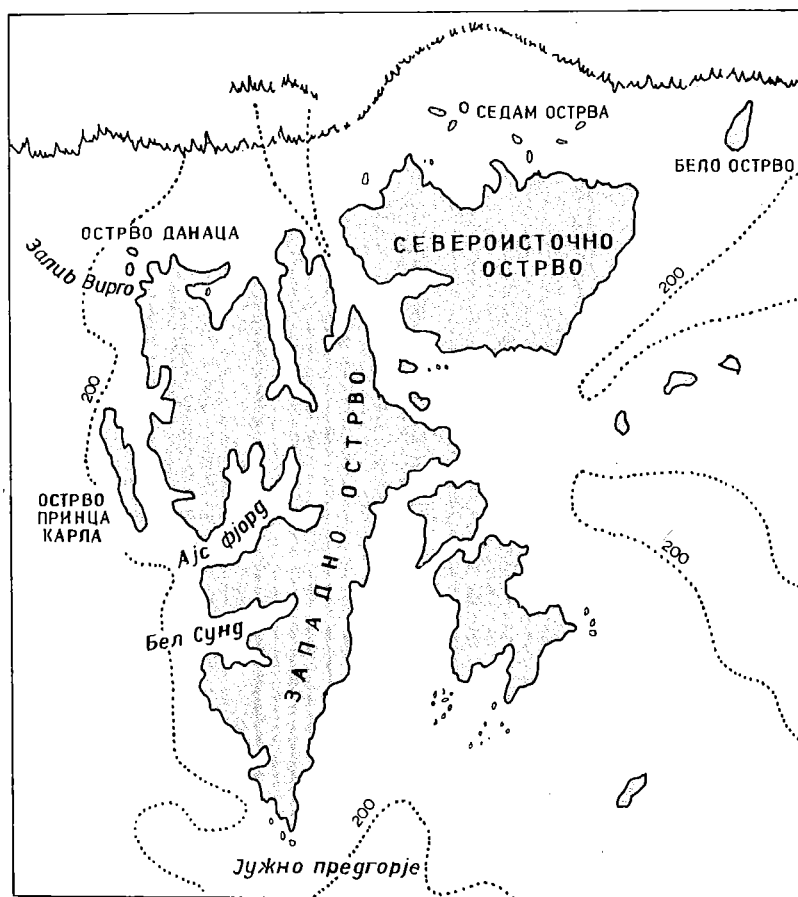

Сл. 21. – Обала и брда на Шпицбергу

које се ни један од учесника није вратио. Са тога су острва 11. јула 1897. године Андре и његова два друга полетели, у обичном сферном балону без мотора, право ка Северном полу, гоњени повољним ветром, да би их без трага и гласа нестало, па да после тридесет и три године буду нађени, раскомадани од белих медведа.

На северном крају Острва Данаца налази се омањи морски залив Вирго, у близини кога је, осамдесетих година прошлога века, Енглеz Пик подигао једну кућицу од камена и дрвета, наменивши је бродоломцима који остану у животу и буду принуђени презимити на северном Шпицбергу. Ту је кућу Пик ставио Андреу на располагање 1896. године и ту је, у току две године, спремана експедиција балоном за Северни пол, до кога, до тога доба, још нико никад није доспео. Кућу смо, одмах по искрцавању на острво, потражили и убрзо је нашли. У њој је, од Андреовог одласка, нашло прибежиште много бродоломаца, понај-

Карта 3. – Шпицберџ и његова острва

више ловаца фока, и од онога што је Андре ту оставио полазећи на трагични пут није готово ништа остало, осим обележених места где су му стајале смештене поједине ствари. Обележено је и место, у близини куће, са кога се балон поменутог фаталног дана уздигао са својим путницима, да му се изгуби сваки траг. Одавши пошту успомени на трагичне догађаје који су се на томе месту одигравали, прошетали смо се по стеновитом острву, прешли чамцем на малено острво Фогелсанг, препуно једне врсте малих птица које праве доста ларме, и вратили се на свој брод. Са брода смо, бежичном телеграфијом, ухватили везу са другим експедицијама које су се у тај мах налазиле у поларној области, или су биле на путу за ту област. То су биле: једна енглеска експедиција која је имала да испита могућност ваздушног саобраћаја између Европе и Канаде преко поларне области; једна француска експедиција која је имала да врши океанографска и природњачка испитивања у близини острва Јан Мајен; једна совјетска експедиција која је путовала бродом ледоломцем „Малигином“ и у то време се налазила код Земље Франца Јосифа I, и напослетку несуђена Вилкинсова подморска експедиција. Раније је било уговорено да се ту, на Острву Данаца, састанемо са неким од ових експедиција, па да заједнички радимо неке од поверених нам послова, али смо, после добијених обавештења, морали од тога одустати јер бисмо много времена изгубили чекајући их, а послови су изискивали да се не пропуштају лепа дани које смо имали.

Напустивши Острво Данаца, прешли смо на мало кршевито острво Мофен (80°2' северне ширине), пуно многобројних јата водених птица, па се онда упутили на североисток, у правцу Седам острва. У близини ових наишли смо на један норвешки брод из Осла, који у тој околини лови китове и има на једноме од острва своју китоловну станицу. Брод је туда крстарио тражећи повеликог кита кога је издалека била спазила стража са катарке, али је заронио пре но што је брод стигао на његов домак. Замолили смо капетана да пристане уз наш брод, што он радо и одмах учини; он и његови људи били су тада почашћени добрим француским вином и врло љубазно нам се ставили на располагање за сва обавештења која смо им тражили. Показао нам је своју збирку фотографија из ловова које је имао у својој дугој китоловној пракси. Пошто му је брод већ био од месеца маја у лову, а магацини његове китоловне станице су довољно оптерећени продуктима лова, рекао нам је да се скоро враћа у Европу и понудио да прими нашу пошту, па да је преда у Хамерфесту, где ће стати да пријави свој повратак компанији у чијој је служби.

Тек што смо му предали на брзу руку написане и адресиране карте, јави стража са катарке да је на пучини спазила кита, на 3–4 километра од нас. Нас троје, који смо били више радознали од осталих другова, а по споразуму са нашим капетаном, одмах пређемо на ловачки брод и отиснемо се пуном паром у правцу кита, који се видео на површини воде где избацује густ млаз водене паре. Стао сам поред

самог харпунера који је удешавао челични кабл чији је крај везан меким конопцем за харпуну, да би се кабл правилно одмотавао кад топ на врху брода избаци харпуну на кита. Нисмо испуштали из вида огромна тамносива леђа китова која су на површини воде изгледала као какво острвце. Али, пре но што смо стигли на растојање са кога се може гађати, кит је заронио и изгубио се у морским дубинама, да би се после десетину минута појавио са наше десне стране, на подесном растојању. Врх брода био је одмах окренут према њему, и у истом тренутку пуцањ топа и стуб воде коју је кит репом дигао и која је и нас на броду попрскала објави да је ствар свршена: кит је добро погођен, и избаченом из топа харпуном и каблом везан за брод. Кит је ретко кад таквим поготком одмах убијен; обично је само тешко рањен, али ипак има довољно снаге да, јурнувши напред, нагло повуче са собом мали ловачки брод и да га вуче каткад по неколико сати. Нас је наш кит вукао скоро читав сат, после чега је застао и окренуо се поребарке, што је био знак да је малаксао од губитка крви која је остављала траг путем куда је јурио. Други метак, избачен из истог топа, а из непосредне близине и, овога пута, без кабла, дотукао га је, и тиме је и лов био завршен. Кит је тада ланцима био привезан за брод, па је овај одмах продужио пут у правцу своје станице, која је одатле била на десетину километара далеко. На станици је, помоћу нарочитог построја, кит био брзо извучен на суво, дуж нарочито за то удешене стрме равни, и предат топичарима да га узму у рад. Од ових је, онако од ока, оцењен на 35-37 хиљада килограма, из чега смо видели да није био онолико велики колико смо мислили кад смо га угледали са брода.

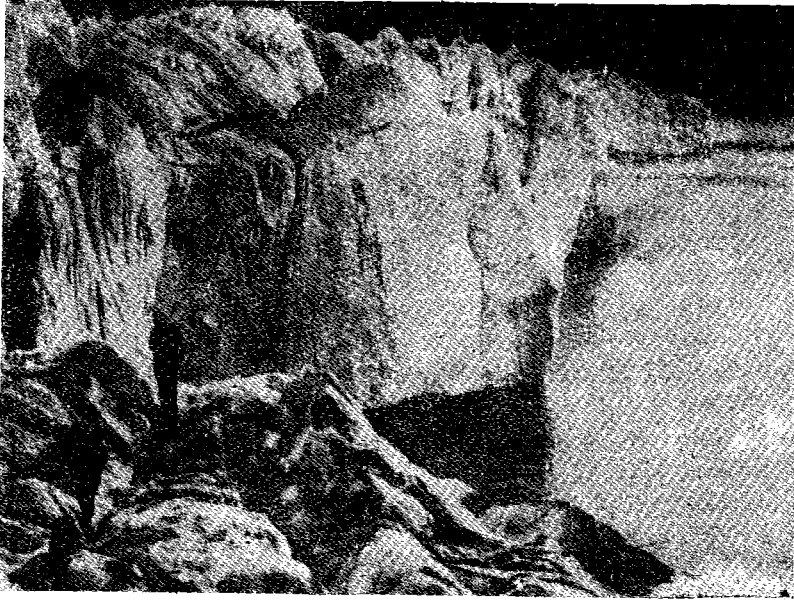
Присутствовали смо неко време, из радозналости, одмах отпочетом сечењу кита, па нас је ловачки брод онда вратио на наш брод, који нас је чекао на отвореном мору, међу већ доста густим леденим сантама. Тада смо се понова кренули у правцу севера, али је пловидба, због јаке густине и дебљине санти, већ била јако отежана, местимице и потпуно онемогућена. Ишло је све теже, док нисмо на 81°20' северне ширине наишли на саму банкизу, дебео, добро ухваћен, непроходан, вечити ледени зид. На даље продирање ка Полу није се могло ни мислити, па чак и северна ширина до које смо дотле бродом допрли има се сматрати као једна врста рекорда: колико се зна из историје поларних експедиција, само је један брод дотле премашио ту северну ширину. Они који би хтели ићи даље на север морали би изаћи на лед, па путовање продужити саоницама које би вукли нарочити, велики ескимски пси, а који једини то могу издржати. Наша експедиција није то имала у пројекту, и ми ни једног тренутка нисмо помишљали на напуштање брода, осим, у случају потребе рада, на прелазак у моторне чамце у којима би се, остајући у близини брода, обављали послови.

ДУЖ БАНКИЗЕ И ОБАЛЕ ГРЕНЛАНДА

Од те тачке, на $18^{\circ}20'$ северне ширине и 20° источне дужине, отпочео је прави посао наше експедиције. Окренувши право на запад, брод је лагано пловио поред самог леденог зида, упутивши се ка Гренланду и држећи се географске северне ширине од $81^{\circ}20'$. Трећега дана такве пловидбе наишли смо на један слободан пролаз у правцу севера, одмах га искористили и њиме допрли до 82° севеверне ширине. Ту смо понова наишли на непроходну ледену препреку, која нас је приморала да се вратимо на место где смо ушли у тај пролаз и да наставимо пут у правцу Гренланда. На крајњој северној тачки тога пролаза угледали смо први пут белог медведа. Стајао је на једној повећој санти, љуљао се и посматрао наш брод. Оборили смо га са три метка из карабина, довукли чамцем на брод, где су му наши матрози Норвежани скинули кожу и разапели је да се суши; поједини комади меса задржани су и упућени бродском кувару на надлежност. Свима нама, изузимајући неколицину Норвежана, то је била прва прилика у животу да окусимо месо од белог медведа. Месо није имало никакав нарочити укус ни мирис; по боји и по укусу подсећало је на месо бивола. Од тада смо доста често имали такве обеде, само се при томе морало добро пазити, јер сви делови медведа нису ни подношљиви, ни безопасни. Поларни испитивачи тврде да поједини делови изазивају тровање, са јаком главобољом, грчевима у мишићима и др. Ескимима не једу дигерицу белог медведа, па чак ни њихови пси, ма колико били гладни, неће је окусити.

Сл. 22. – Приближавање банкизи

Сл. 23. – Банкиза

Ми смо, од времена на време, употребљавали медвеђе месо као храну, једно стога што га, вероватно, више у своме животу нећемо имати, а друго и због потребне промене јер се од конзервиране хране и од хладноће којој смо били изложени, добија опасна поларна болест скорбут. Наши су људи такође, од времена на време, ловили и фоке и моржеве, чије се месо такође може јести, допуњавајући храну из конзерви и од свеже рибе које смо имали у изобиљу.

Поменуто је да је главни посао експедиције обављан на путу од тачке изнад Седам острва ка Гренланду. Један већи део испитивача остао је на самоме броду, који је, од времена на време, застајао ради послова, а иначе се лагано кретао поред банкизе од великог леда, између санти које је својим врхом одгуривао лево и десно. Неколико нас, по потреби посла, морали смо силазити у моторни чамац и у њему водити читаве дане, пробијајући се између санти и ледених брда и радећи поверене нам послове. Какве су врсте били ти послови, видеће се из даљег излагања. Ја сам лично провео око 40 дана у таквоме једном чамцу, са једним другом, два матроза и механичаром. Радили смо, без престанка по 15–18 сати, па се онда, заморени, враћали на одмор броду од кога се нисмо удаљавали више од 3–4 километра. Добро се морало пазити да брод ни за тренутак не изгубимо из вида и да се у свако доба можемо привући до њега; кад се не би тако радило, могли би и животи доћи у опасност. У чамцу смо увек имали хране за два дана, један карабин, прибор за кување чаја и по једну велику бунду за свакога од нас. Али, како је сунце готово непрекидно сијало, бунде нису биле увек

потребне, па је бивало и дана кад смо могли радити у своме обичном оделу.

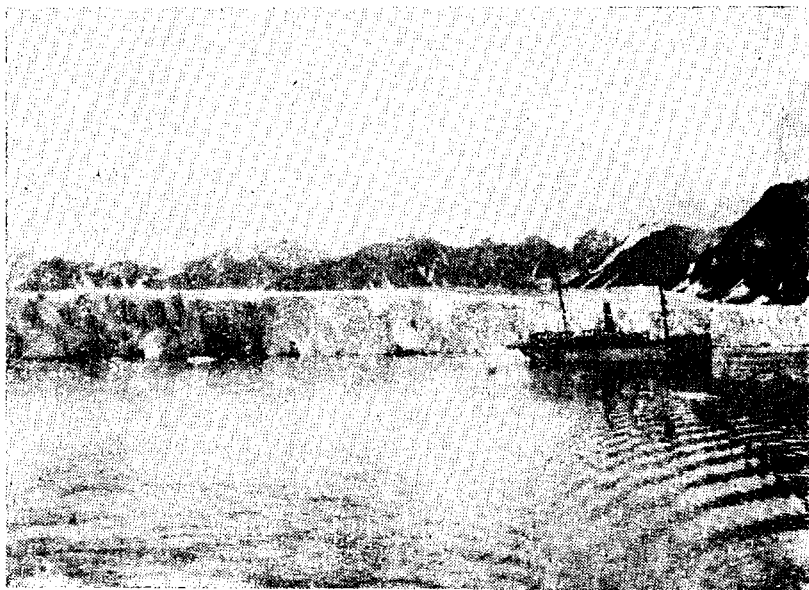
Дани су нам у чамцу пролазили једнолико, али без и најмање досаде. Необични призори које смо једнако имали пред очима, послови које смо у чамцу обављали, и занимања на броду по повратку са рада, иако су се из дана у дан понављали, били су за све нас нешто тако необично и занимљиво да смо готово жалили што време тако брзо пролази. Свуда око нашег чамца појављивале су се изненада главе фока које излазе на површину воде, између санти, да узму ваздуха. Понекад се понека од њих, у нашој непосредној близини, испење на санту поред које пролазимо и зачуђено нас посматра, не слутећи о опасности у којој се наша. Покаткад, али врло ретко, наилазили смо на моржеве који се, са својим дугачким зубима, одједном појаве над површином воде, посматрају нас по неколико тренутака, па их нестане под водом. Тих неколико тренутака је, покадшто, било довољно да их метак из карабина учини непокретним, па да им наша два матроза за тили час скину кожу и донесу је у чамац. Иначе, рањен морж је опасан и хоће да налети на чамац, који може својом великом тежином и да преврне, закачивши му ивице својим дугачким зубима. У два маха смо наишли на врло младе моржеве, у кршу од леда; донесени на брод, они су се убрзо припитомили и постали омиљена играчка наших беспослених матроза, који су их хранили и неговали.

Сусрет са белим медведима био је све чешћи уколико смо се више приближавали Гренланду. Обично се дешавало да га спазимо још из даљине како прождире ухваћену фоку у тренутку кад се ова неопрезно испела на лед да се сунча, или кад избије на површину воде да узме ваздуха. Дешавало се и то да медвед искрсне изненадно пред нас иза какве окуке од леда, иза које га нисмо могли раније спазити. Једном приликом прошли смо тако поред њега на 50–60 метара растојања; медвед је био толико заузет черупањем и прождирањем ухваћене фоке да на нас није ни пажњу обратио. Био је врло zgodно на домаку пушке, тако да га је један од нас већ био узео на нишан; норвешки матроз, стари ловац фока и моржева, спречио је окидање пушке шапнувши нам да то не треба чинити, јер ако медвед не буде одмах убијен, већ само рањен, разјарен јурнуће чамцу и постати врло опасан. Иначе, ако се, кад је сит, прође мирно поред њега, он не насрће на човека; изобилје хране коју у ово време налази у мору и на леду чини га мирним и безопасним. Сасвим је другојачије зими кад дебела кора леда отера фоке и моржеве на југ, где могу између санти избијати, с времена на време, на површину воде да узму потребан им ваздух, напуштајући севернија места где им је то онемогућено леденом кором. Медвед тада гладује у каквом заклону од бура и маћава, али ако осети ма шта живо, па и човека, излази из заклона и напада одмах, без обзира на опасности којима се излаже, а које га, напротив, све више раздражују. Тада је и врло брз, јер је од гладо-

вања изгубио дебљину; од њега се ни најбржи пешак не може трчањем спасти.

Наши су матрози Норвежани често ишли у лов и неколико пута су довлачили на брод по кога убијеног белог медведа. Дешавало се и то да, поред убијене мечке, ухвате и живо њено мече које се не удаљује од матере. У једно време имали смо на броду три мечета, са којима је било врло занимљиво играти се. Од времена на време били су везивани око предњег трупа и спуштани поред брода у море да пливају, па су опет извлачени на брод где су, иако везани за ногу, да не би правили штету или искочили у море, ипак имали неку слободу. Били су намењени зоолошким вртovima у Европи и цео пут дуж банкезе и Гренланда, поред Исланда, острва Фероер и Шкотске до француске обале, провели су са нама на броду.

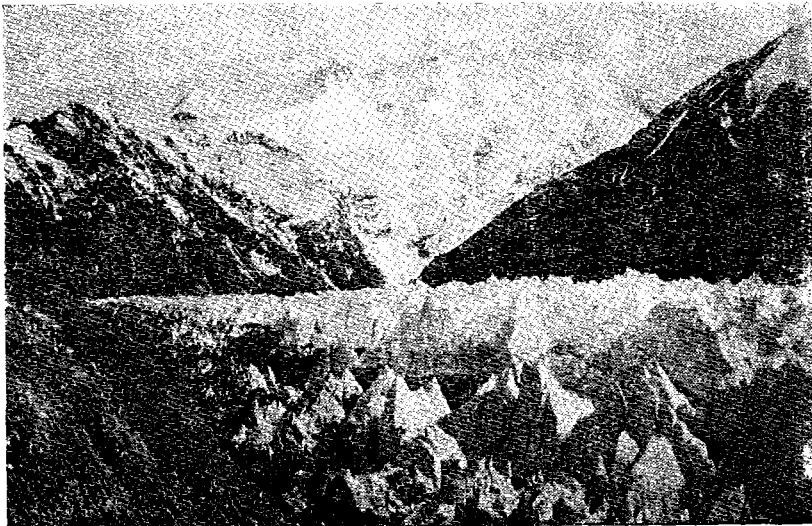
Кад смо се већ били приближили обалама Гренланда, почели смо сретати Ескиме. То су у први мах били Ескимима номади, који преко целог лета нису везани за место већ са својом породицом од жена и деце лутају по банкези тражећи лов. На својим саоницама, начињеним од дрвета које морске струје и ветрови догоне из Сибира и избацују на обале Гренланда, а у које је упрегнуто по неколико пари великих ескимских паса, они вуку целу своју кућу: сирове или осушене коже од убијених белих медведа, фока, моржева, поларних лисица и зечева, као и свој врло примитивни ловачки прибор. Тамо где нађу лова, задрже се дуже време; кад убију животињу, скину јој кожу, расеку је на комаде, добро се нахране, скину са саоница и распростру по леду коже, завију се

Сл. 24. – Банкиза поред Гренланда

у ове и одспавају ту, на лицу места, по 10–15 сати без прекида. Кад се поразбуди, потрпају све на саонице и крену даље, тражећи опет само лов. То се понавља из дана у дан за време целог пролећа и лета, док се море, почетком септембра, не почне мрзнути и док не почну јесење и зимске снежне буре. Тада се враћају обалама Гренланда где направе, или од наслаганог камена, или од леда, земуницу у којој проводе дугу зимску ноћ од неколико месеци, хранећи се смрзнутим месом које су пре тога, за време сезоне лова, нагомилали. Из земунице излазе кад је напољу тихо, без снежних мећава, да потраже у околини кога белог медведа, једини лов који у то време могу имати. Ти Ескимии не знају за друштво и за насеља; свака породица, у најужем смислу, живи за себе и не води никаква рачуна о другима.

Пловећи тако у правцу Гренланда, имали смо намеру изаћи на суво чим дођемо до његових обала. Ту је неколико наших испитивача мислило да опроба један нов физички инструмент који би имао да помоћу звука мери дубину вечитог леда што на Гренланду покрива десетине хиљада квадратних километара и местимице достиже дебљину од хиљаду метара. То се, међутим, показало као неостварљиво. Ледена брда, огромне наслагe од ледених санти које су, притеране ветровима и морским таласима, најакхивале једна на другу, градећи читаве куле и барикаде од леда, нису допуштале ни да се приђе на који километар чврстој земљи. Површина ледене препреке била је толико неравна да се није могло мислити ни на прелазак, пешке или саоницама, простора од брода до обале.

Сл. 25. – Глечер на Гренланду

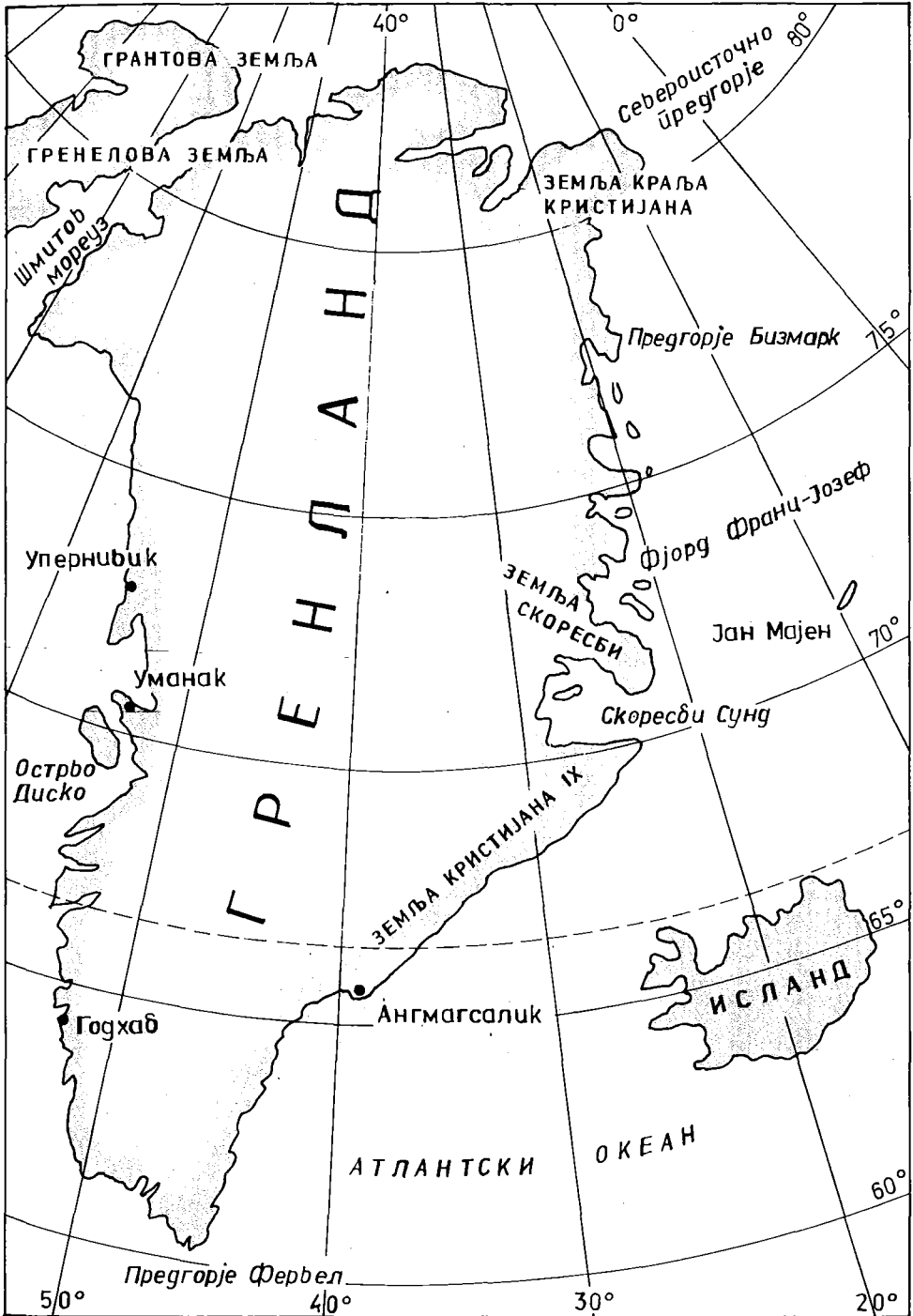

Сл. 26. – Глечер на Гренланду

Разочарани у нади да ћемо се моћи искрцати на суво и провести који дан у тој, у нашој машти фантастичној земљи снега и леда, северном Гренланду, нисмо могли ништа друго учинити до окренути поред ледене препреке на југозапад, надајући се ипак да ћемо гдегод наићи на слободан прилаз обали. Данима смо тако пловили, на догледу високих белих брда и чаробних слика. Тако смо, издалека, угледали Предгорје Бизмарк, острвца Сабин и Шанон, висока, снегом и ледом покривена брда која окружују фјорд Франца Јосифа, међу којима једно, Пајеров врх, достиже висину од 2 000 метара, а друго, шиљати врх горостасног Петермановог брда, висину од близу 3 000 метара. Нека од тих брда, на којима се, због њихових стрмих страна, не задржава ни снег, ни лед, имају издалека облик рушевина каквог старог, запуштеног замка или тврђаве.

Силазећи тако на југ, на 71° северне ширине, нашли смо се наспрам доста великог острва Јан Мајен (Жан Мајан), које је од Гренланда удаљено око 400 километара на исток. После дужег саветовања одлучили смо да не пропустимо посетити га, иако нас пут није водио у томе правцу. Брод је окренут на исток, у правцу острва, на које смо стигли после 15 сати путовања. Острво је познато, под другим именом, још од VI века; оно се помиње и у старим скандинавским, енглеским и холандским извештајима морепловаца. Садашње своје име добило је по холандском морепловцу Јан Мају, који се на то острво искрцао 1611. године и на њему провео дуже време. Острво је дугуљасто, протегнуто

Карта 4. - Гренланд

од југозападна на североисток и јако сужено на средини. Површина му је око 400 квадратних метара. Оно има своју интересантну историју: кроз цео XVII и XVIII век оно је било једна важна база велике китоловне индустрије, која је у то време била у највећем жеку у водама арктичког леденог океана. Ту су била пристаништа за бродове који су ловили китове. Огромне топионице за китову маст, баракe за становање китоловаца и топионичара, радионице за оправке бродова, за ловачки алат и прибор, за бурад у којима ће се транспортовати истопљена маст и др., сачињавале су једну необичну и врло живу варошицу, од које и данас постоје остаци и трагови. Данас на острво свраћају само ловци на дивљач што даје крзна, који ту, покашто, и презиме, било приморани на то немогућношћу да се врате у Европу, било својевољно, пошто су зимска крзна боља и скупља од летњих. На острву се налази и високи вулкан Беренберг, који се диже на 2500 метара висине и види се са велике даљине.

На Јан Мајену смо се бавили три сата, па смо се опет укрцали у брод експедиције, окренули право на запад ка Гренланду, и после 15 сати путовања угледали поново његову обалу, наспрам великога и котоловцима добро познатог великог фјорда Скоресби Сунд, нешто више од 70° северне ширине. То је један простран морски залив, окружен високим снежним брдима, који је добио своје име по чувеном енглеском ловцу китова Скоресбију. Овај је, почетком XIX века, а кроз дуги низ година, у близини Гренланда ловио китове и са својим бродом често долазио до саме његове источне обале. Скоресби је био школован и начитан човек и имао је велику склоност за природњачка испитивања; у томе је правцу васпитао и свога сина који га је пратио у његовим даљим путовањима и китоловним авантурама. Од њега је остало мноштво података, драгоцених за природњака, географа, океанографа и морепловца, о ономе што је запазио у водама Гренланда, који је он познавао боље од свих својих претходника и савременика.

Нисмо могли од леда ући бродом у залив, ни на ма који начин ту изаћи на обалу Гренланда, која се зеленила од, у то доба, интензивне арктичке вегетације, лишаја и маховине, као и неке врсте малих дрвета. Ту смо, на своје велико изненађење, први пут наишли на ројеве комараца, којима смо се, у први мах, зарадовали као неком предзнаку цивилизације, или бар везе са чврстом земљом, али од којих смо, убрзо затим, муке видели. Па ипак смо на томе месту, наспрам Скоресби Сунда, застали и провели на води пуна четири сата на месту, једно ради одмора, а друго и због необичних природних лепота које смо имали пред очима и од којих нам је било тешко растати се. Са тешким срцем смо се одвојили од тога места и продужили путовање и рад поред леденог зида који нас је раздвајао од обала Гренланда, упутивши се на југ, са slabим одступањем ка западу. Одатле је та ледена препрека поступно губила од своје ширине, тако да смо се поступно, и све више, приближавали самој обали. При томе смо све чешће сретали Ескиме који

лутају по леду тражећи коју фоку или кога моржа, или дрва која на обалу нанесу морске струје и ветрови. Напоследку, на 65° северне ширине, а на југоисточном крају Земље Кристијана IX код малог морског залива Краља Оскара, леда је поред обале сасвим нестало, и ми смо могли изаћи на чврсту земљу, коју за више од месец дана (изузевши оно кратко време проведено на острву Јан Мајену) нисмо осетили под ногама.

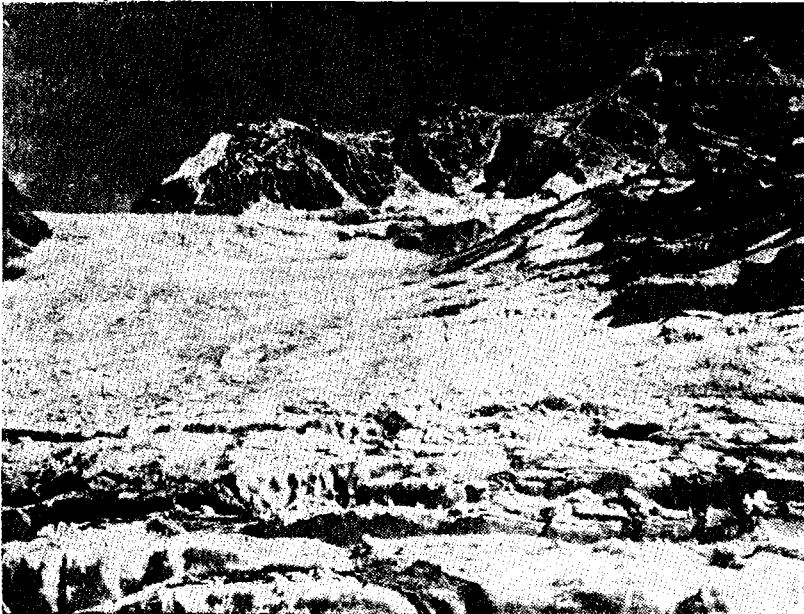
Излазак на суво причинио нам је велико задовољство, које може схватити само неизвежбан морепловац после пловидбе од неколико дана. У шетњи по каменитој и песковитој обали посматрали смо неко-

Карта 5. – Острво Јан Мајен

лико Ескимима који су у својим „кајацима“, чуновима од коже, најпримитивнијим алатом ловили по мору фоке. Један је од њих, баш у непосредној близини места на које смо се искрцали, у тај мах уловио једну фоку, и ми смо радознано посматрали цео приказ. Позади Ескимима лежи на чуну надувана мешина од фоке, за коју је, каишем од коже, привезана кратка харпуна што стоји испред ловца. У тренутку кад се глава фоке појавила на површини воде да узме ваздуха, а на неколико метара од чуна, Еским се хитне харпуном на њу и у истом тренутку гурне мешину у воду. Набодена фока има сада да се бори, не са ловцем који мирно седи у чуну и гледа шта ће бити, већ са том мешином за коју се нашла привезана, која јој не да да дубље зарони и коју она, отимајући се од везе, са муком вуче за собом. Кад се мешина умири, знак је да је фока малаксала од борбе и истекле крви; Еским тада прилази мешини, шчепа је и баца позади себе на чун; па затим, купећи каиш, привлачи фоку уз чун, доврши је ударцем по глави, привеже је уз бок чуна и продужи ловити.

Пошто смо се на томе месту добро одморили и науживали у необичној лепоти брда Мон Форел, високог 3 400 метара, застртог местимице белим, местимице интензивнозеленим покривачем, а прекинувши одатле са свима дотадашњим својим научним пословима, кренули смо, пуном паром, поред саме обале, на југозапад. После тродневног путовања стигли смо у омање, али поларним експедицијама добро поз-

Сл. 27. – Глечер на Гренланду

нато ескимско насеље Ангмагсалик, које се налази на гренландској обали наспрам Исланда, на $65^{\circ}35'$ северне ширине.

Насеље Ангмагсалик броји око 200 становника, Ескима. Њега су званично открили дански поларни картографи 1882. године снимајући обалу Гренланда између његовог јужног предгорја Фарвел и тачке на 66° северне ширине. Ту је онда постављен један дански комесар и установљена једна полицијска станица. Године 1898. ту је наишла друга једна данска експедиција, коју је водио марински поручник Амдруп, са циљем да попуни празнине у познавању источне обале Гренланда, између Ангмагсалика и северне ширине од 70° . Експедиција је била приморана презимити у томе насељу, па идућег лета, 1899. године, продужити посао. Те године је било нарочито много леда дуж обала Гренланда, и он се, код Ангмагсалика, није почео топити ни у другој половини јула, тако да је експедиција морала пловити уским пролазом између обале и банке од леда. Вршећи посао, експедиција је, нешто северније од тога места, наишла на једну чудну ствар, која никад није могла бити добро објашњена. Године 1882. једна већа група Ескима из Ангмагсалика напусти то место, тражећи обилнији лов, и насели се, опет на источној обали Гренланда, на једноме заклонитом месту на $67^{\circ}18'$. Ту их је Амдруп, са својом експедицијом, нашао све мртве, као и њихове псе, мада није било ни трага од насилне смрти ни борбе, било међусобне, било са белим медведима. То није могла бити ни смрт од глади, јер је околина богата ловом; мноштво костију од медведа и фока, разбацаних у близини земуница, показивало је да је то изобиље обилато и искоришћено. Упола довршене припреме за лов показивале су да је смрт наступила изненадно, у пуноме јеку лова. Да ли је то било једно опште тровање, или каква зараза? Ово би последње било утолико чудноватије, што код тих Ескима никад нема ни болести, ни заразе, а сигурно је и то да нису долазили у додир са ловцима китова или дивљачи, да би од њих могли тако шта и тако брзо примити.

У Ангмагсалику смо наишли на једнога мисионара који је говорио француски и који нам је дао драгоцене податке о приликама тога забаченог краја, о Ескимима, насељенима и номадима, њиховом начину

Сл. 28. – Брод у близини Анџмагсалика

живота, њиховим обичајима и др. Он станује у једној земуници од камена и коже, нешто удобнијој од обичних ескимских земуница и шатора. Ту је већ две године, са мисијом да преводи Ескиме у хришћанство. Међутим, мада је одавна потпуно научио њихов језик и познао их у сваком погледу, до сада није успео да им објасни шта жели и шта тражи од њих. О обавештењима која нам је дао, а од чега смо много штошта и ми сами непосредно запазили, биће говора на другим местима у овој књизи.

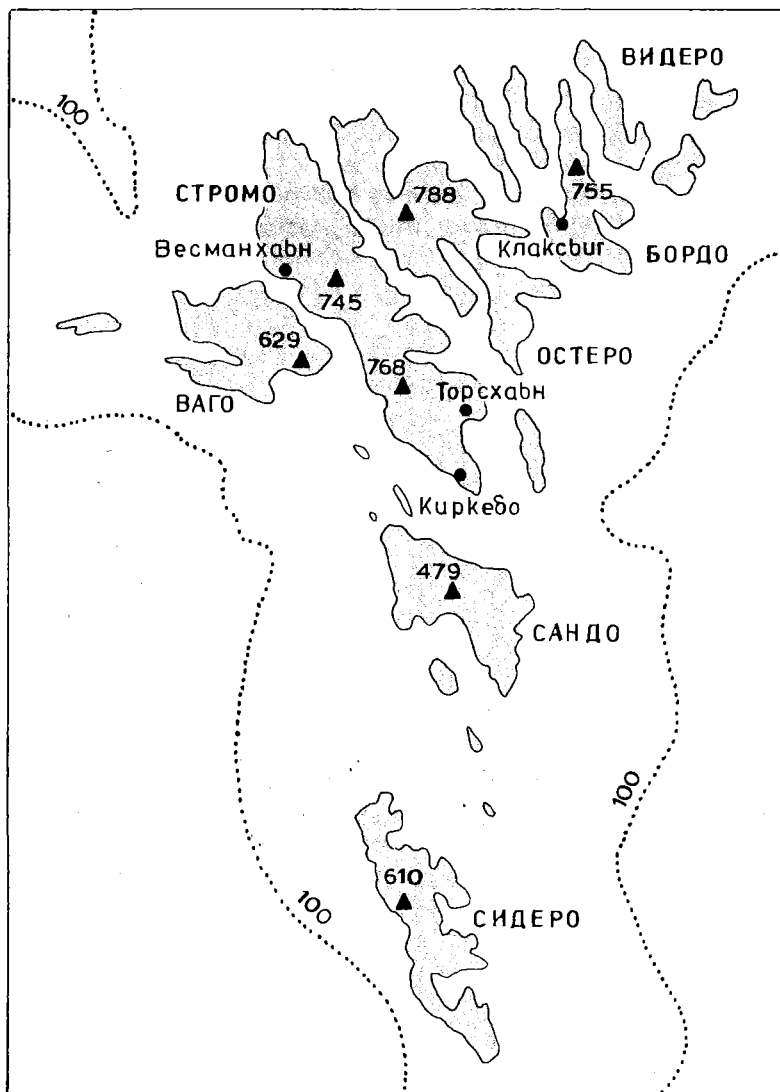
У близини Ангмагсалика налази се омањи фјорд Сермилик, до кога допире доњи крај једнога доста великог глечера. Док су брда што га окружују покривена интензивним зеленилом, па чак и зеленом шумом од неких малих, жгољавих дрвета, фјорд је био препун леда и санти које су у њега притерале поларне морске струје и ветрови. Из тога је фјорда, мало пре нашег доласка, отпутовала у Европу једна енглеска експедиција, састављена од физичара, картографа, метеоролога и авијатичара, коју је водио испитивач Ваткинс, и која се ту бавила више од године дана. На другоме ће месту бити говора о томе шта је експедиција урадила и какве је чудне доживљаје имала.

ПОВРАТАК У ЕВРОПУ

Пробавивши у Ангмагсалику дан и ноћ, кренули смо бродом право на исток, у правцу Исланда, земље гејзера, вулкана и фантастичних риболова, који је одатле удаљен око 500 километара. После 30 сати путовања угледали смо издалека силуете стеновитих брда на Исланду, а убрзо затим смо наишли на непрегледну рибарску флоту, на исландске рибаре који у тим водама лове бакалара у невероватним размерама. Чудна мешавина норвешких, данских, енглеских, француских, холандских и других рибарских једрилица, пароброда и моторних бродова, којих има стотинама, кашто и хиљадама, у тим баснословно богатим риболовним водама, маневрисање бродовима и рибарским алатом, ужурбаност и живост на бродовима који раде један исти посао, пружала је призор од кога је тешко очи одвојити. Пролазили смо смањеном брзином кроз тај необичан радни свет, кроз ту шуму од катарки и мрежа што о њима висе, кроз атмосферу пуну задаха рибе, саламуре и тера, док нисмо пришли на доглед Рејкјавика, који, гледан са мора, има изглед доста лепе, културне вароши. Цела стеновита обала белела се од рибе која се ту суши; то је, уосталом, један мали део уловљене рибе, јер се велики део ове усољава на самоме броду и слаже у његове магацине; кад су ови пуни (а за то, покашто, треба која хиљада метарских центи рибе за један брод), брод напушта исландске воде и одлази у далеку луку из које је дошао.

Нисмо свраћали на Исланд, јер су наши сапутници Норвежани хитали да нас што пре својим бродом врате у Француску, па да се и они врате у своју земљу. Уосталом, између Исланда и Европе одржава се

сталан бродарски саобраћај; на то велико острво долази преко лета и по неколико излетничких бродова, и Исланд се може посетити готово у свако доба године. Стога смо се сви заједнички споразумели да не застајемо на Исланду, већ да се задржимо цео један дан на интересантним острвима Фероер, удаљеним од Исланда око 500 километара на исток, забаченим усред Северног мора на 62° северне ширине и око 70° западне дужине, за које нема тако честих прилика да се виде. Тако смо и учинили, и после дводневног путовања од Исланда нашли се међу тим острви-

Карта 6. – Острва Фероер

ма. Има их 18, са многобројним малим острвима која у виду шиљате или зарубљене стене избијају из мора. Целокупна површина је 1 400 квадратних метара. Острва су пронађена у IX веку, што се приписује викиншком морепловцу Флоку. На њих је 1467. године долазио Христифор Колумбо, пловећи за Исланд и даље. Она данас имају око 20 000 становника, већином рибара. На једном од њих постоји лепа и чиста варошица Торсхавн, од 3 000 становника, коју смо скроз прокрстарили.

Пошто на висоравнима острва има и нешто паше, гаји се на њима, и то врло брижљиво, једна нарочита врста оваца, прилагођена тамошњим приликама, и то у доста великим размерама. Али главно је занимање становништва морски риболов на велико, јако развијен за последњих 25 година. Поглавито се лови бакалар, који се ту изванредно добро прерађује и ужива добар глас у земљама у које се извози (а то су поглавито Шпанија и земље Јужне Америке). Почетком пролећа око 150 моторних рибарских бродова, сваки од 70–100 тона носивости, са посадом од 10–25 рибара, полазе са тих острва у велики риболов и враћају се крајем сезоне, сваки са товаром од 20–30 хиљада комада усољеног бакалара.

Чувени је лов и великог делфина код острва Фероер. Тај делфин има доста важну улогу у исхрани и животу становника на тим острвима. У јесен, поглавито у току септембра, он у великим масама наилази у пролазе између острва, док не допре до плитког залива Весмансхавн, у коме му преградама спрече даљи пут и повратак, па га харпунама поубијају. Средњи, просечни приход од лова делфина у томе заливу, који траје свега 3–4 дана, износи на 200 хиљада златних франака. Један део прихода припада круни, други део цркви, трећи део школама на острвима, а остатак се дели међу рибарима. Били смо на самоме месту лова, где су се у то време већ за то вршиле припреме, и упознали се са интересантним појединостима његовог обављања и обрачунавања по свршеном лову.

Са острва Фероер кренули смо се по доста густој магли, која је врло честа у овим суморним крајевима, и после једнодневнoг путовања правцем на југ угледали смо групу острва Шетланд, североисточно од северног врха Шкотске, која леже између 60 и 61° северне ширине, на самоме прелазу Северног мора у Атлански океан. Група је састављена из 117 острва и острваца, са укупном површином од 1 428 квадратних километара и са триестину хиљада становника, норманског порекла, који живе на 34 острва. Сва су острва стеновита; обале су им стрме и изрецкане омањим заливима, који дају подесне заклоне за рибарске бродове и чамце. Поред нешто земљорадње и сточарства, главно занимање становника је риболов и трговина рибом и продуктима лова китова. На острвима је лето кратко, али топло; зими су готово непрестане магле и буре. Имали смо прилику спазити на обали једнога од острва чувене шетландске коње (поније), који су толики да их јачи човек може на рукама носити.

Затим смо, пловећи непрестано на југ, прошли поред групе Оркадских (Оркнејских) острва, удаљених од Шетландских 80 километара. Има их 67, са укупном површином од 1 000 квадратних километара, и са становништвом оноликим као и на острвима Шетланд. Свега их је 29 насељено; остала служе само као станице за риболов, који је главно занимање становника. Лове у великим количинама харингу, бакалара и морског рака (јастога). На обалама се са брода види непрегледна маса морских птица, чија се јаја траже и купе, па служе за исхрану становника, а нешто и за извоз. О морским пролазима између острва, који су веома опасни због необично јаких струја што туда пролазе и укрштају се, као и због јаких и честих ветрова, постоје читаве бајке и легенде. Показан нам је један такав пролаз из кога, од оних који су у њега наилазили, ретко је ко главе изнео. А и без тога, јаке и честе буре у томе крају чине Оркадска острва опасним за омање једрилице које наиђу у њихову близину.

Прешавши и ту последњу етапу на путу за Европу, стигли смо, после путовања од једне ноћи, на северно предгорје Шкотске, а затим у пристаниште Лејт, предграђе велике шкотске вароши Единбурга. Прегледавши, на брзу руку, неке од знаменитости Единбурга, упутисмо се поред енглеске обале опет на југ, у правцу Француске. Од интересантности које смо на томе путу имали нека су поменуте само велике рибарске вароши Хол и Гримсби, из којих полазе хиљаде енглеских рибарских бродова за разна мора, ради великог риболова. Још издалека, прилазећи тим местима, може се разабрати о чему се ради: шуме од катарки и распрострањених рибарских мрежа, хука од мотора, дим и пара из рибарских пароброда, задах од тера, нафте, рибе, рибље саламуре, наговештавају размере рибарске индустрије у тим двама врло живим и интересантним местима.

Прошавши поред Хола и Гримсбија умањеном брзином, продужили смо пут ка француској обали и једнога магловитог јутра стигли у Денкерк, у пристаниште из кога смо два месеца пре тога, са пуно неизвесности и радозналости, пошли на далеки поларни пут. Ту смо се другарски растали и одатле отпутовали сваки на своју страну, пошто смо довршили сређивање прикупљеног научног материјала и предали га друговима који продужују пут за Париз.

ДРУГИ ОДЕЉАК

ПОСЛОВИ ПОЛАРНИХ ЕКСПЕДИЦИЈА

Доста је распрострањено мишљење да се под „поларном експедицијом“ има разумети таква експедиција која постави себи за циљ да допре до Пола. Такво је мишљење скроз погрешно. Допирање до самога Пола имало је још свога нарочитог интереса док у томе 1909. године није успела једна американска експедиција, која је, са великим и дуготрајним напорима, допрла до Северног пола и нашла да је то једна обична тачка на залеђеном мору, чија је дубина на томе месту нешто мања од 3000 метара. После успеха те експедиције, покушаји да се допре до Пола имају више спортског но научног или практичног значаја, изузимајући случај ако би се, оставши дуже време на самоме Полу, успело проширити круг знања о приликама у његовој непосредној близини, као и на њему самом.

Као поларна експедиција има се сматрати свака експедиција предузета са утврђеним циљем и одређеним пословима који се имају обавити у поларној области, где због тешкоћа од леда и климатских незгода не само не постоји никакав саобраћај, већ је и експедиција изложена ризицима и опасностима на које треба бити унапред решен. Поларне експедиције имају круг послова много пространији од онога за који се обично зна. Ти су послови разноврсни и постају временом све многобројнији. Они се, углавном, сведе на ово:

ТРАЖЕЊЕ НОВИХ ПУТЕВА ЗА ВЕЗУ ИЗМЕЂУ ПОЈЕДИНИХ ЗЕМАЉА

То је био циљ нпр. старих енглеских, португалских и холандских експедиција у XV, XVI и XVII веку, предузиманих с циљем да се, преко северне поларне области, нађе у машти створени пут од Европе до Кине и Индије, који би био краћи од пута што га је отворио Христифор

Колумбо преко умерених или тропских области. Такве су експедиције пронашле Дејвисов мореуз, Бафиново море, Хадсонов залив, Берингов мореуз, Баренцово море и др., и дале име свога вође онемо што су пронашле.

ТРАЖЕЊЕ НОВИХ ЗЕМАЉА

Тако је Баренцова експедиција крајем XVI века открила Шпицберг и његова острва; тако је пронађен Гренланд, амерички поларни архипелаг, острва Новог Сибира и др. Тај посао ни до данас није завршен, јер има острва која су равна, а покривена снегом и ледом који се само у изузетним климатским приликама толико истопи да се острво појави на површини мора. Поред таквог острва ће много пута проћи и сам китоловац, за кога у тим крајевима нема тајне, па га ипак неће приметити. Међутим, на изузетно топлом времену, какво је нпр. било лето 1931. године, дешава се да се ледена и снежна кора отопи и да се појави земља. Наша је експедиција имала један догађај те врсте, и на тако пронађеном острвцу забодена је српска застава од које, вероватно, данас нема више ни трага.

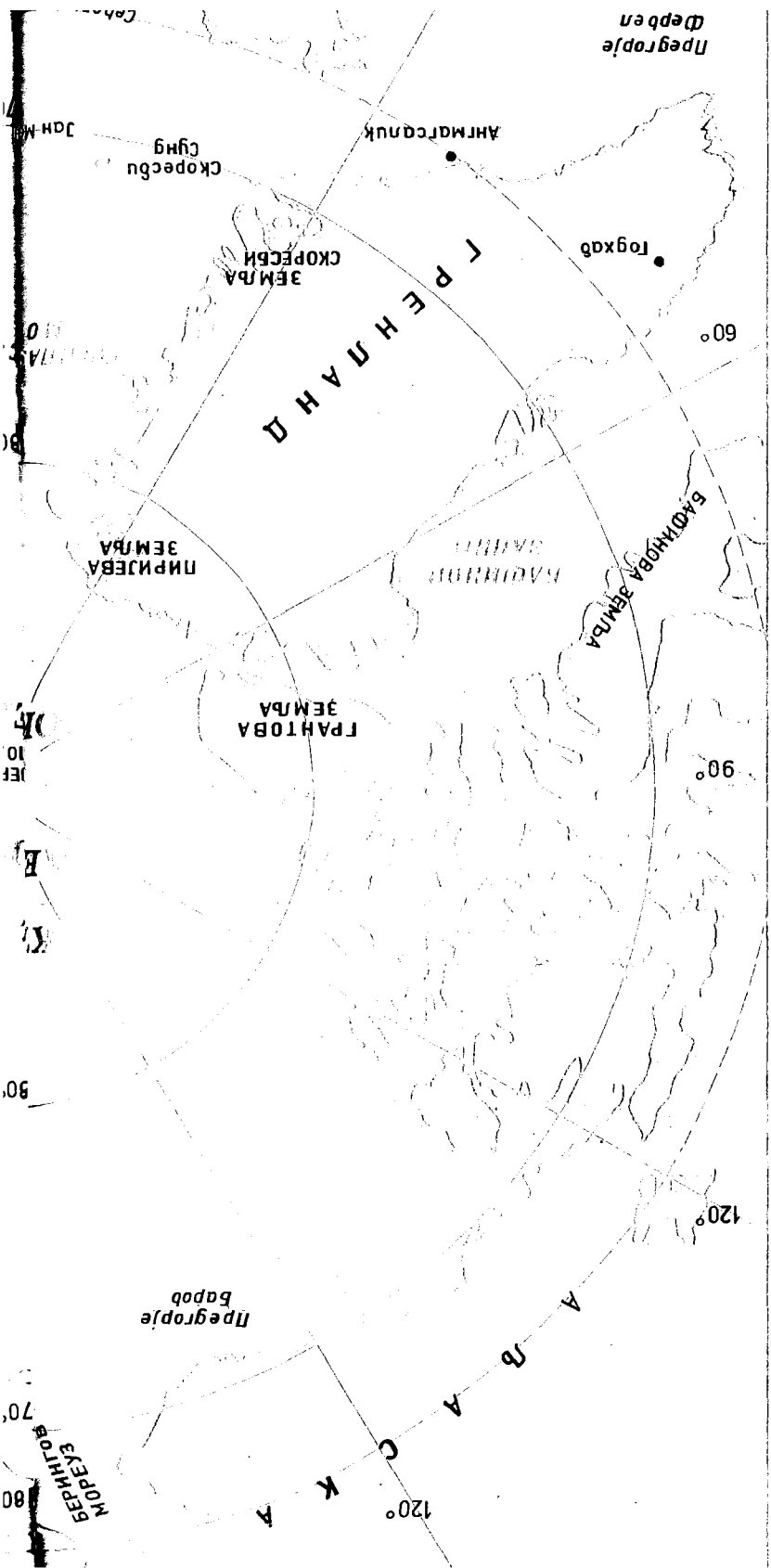
ПОКУШАЈИ ДА СЕ ПРИЂЕ ШТО БЛИЖЕ ПОЛУ

Експедиције које су то имале за циљ, највише су имале интереса за ширу јавност; њих је јавност увек пратила са највећом радозналешћу, и оне су, међу осталима, ма ове биле и озбиљније и корисније, увек највише узбуђивале савременике. Стога ћемо се овде више на њима задржати.

Да би се што више приближиле Северном полу, поларне експедиције су се упућивале поглавито овим трима путевима:

- а) преко Шпицберга и Земље Франца Јосифа;
- б) струјама арктичког (Северног леденог) океана;
- в) путем што води од Бафиновог мора и Дејвисовог мореуза, између Гренланда и америчког поларног архипелага.

Пут преко Шпицберга био је први познат. Њиме је Баренц, који је пронашао Шпицберг, допро до овога 1696. године, али он није ишао одатле северније. Неколико година доцније, енглески морепловац Хадсон обишао је са својих дванаест људи у једном већем чамцу око целог Шпицберга и допро до 83°30' северне ширине. То је представљало рекорд за географску ширину све до 1773. године, кад је енглески капетан Фипс допро кроз санте и ледена брда још за пола степена на север. Године 1827. енглески поларни испитивач Пари, после нечувених напора и опасности сваке врсте, стигао је, саоницама, а делимично пешке, на 82°47' северне ширине; то је био рекорд премашен тек 1876. године. После Паријеве експедиције нико више није ни помишљао покушавати да

се тим путем приближи Северном полу, јер је Пари открио да га струје Арктичког океана враћају на југ готово истом брзином којом је он мислио да се креће на север.

Међутим, истим путем, преко Шпицберга, покушавано је допрети до Пола ваздушним путем. То је први пут покушао 1897. године шведски инжењер Андре, који се са Острва Данаца, на северном крају Шпицберга, обичним сферним балоном, са своја два друга, упутио Полу. Та ће трагична експедиција бити описана на другом месту. Године 1907. покушао је то исто Американац Велман, пошавши опет са Шпицберга; покушај није имао успеха, али су бар учесници експедиције сачували свој живот. У томе је потпуно успео тек Амундсен, који је 12. маја 1909. године у друштву Италијана Нобила и Американца Елсворта, прелетео Северни пол ваљкастим балоном са јаким моторима, којим се могло управљати; пола-зна тачка био је опет Шпицберг. Наша је експедиција посетила место у заливу Кингс Беј на Шпицбергу са кога је балон полетео; догор учасника те експедиције још стоји као да је напуштен пре неки дан.

Многобројне поларне експедиције покушавале су приближити се Полу и са других поларних тачака исте области којој припада Шпицберг. Тако, 1872. године аустријска експедиција коју су водили Вајпрехт и Пајер, и у којој су највећи део учесника састављали наши Далматинци, упутила се Полу преко Нове земље. У августу, на северној ширини од $76^{\circ}22'$, експедиција је била спречена ићи даље; огромне наслаге ледених блокова оградиле су брод експедиције са свију страна, и он је ту и остао завек. Бродоломци су морали изаћи на лед и ту у страшним приликама и највећим опасностима презимити на мразевима од 40° испод нуле, и то две зиме, живећи од лова белих медведа. Лед на коме су се били сместили био је ношен морском струјом на североисток; струја их је 30. августа 1873. године нанела на једну непознату земљу са величанственим алпијским рељефима; земљу су назвали Земљом Франца Јосифа, а место на коме су изашли на ту земљу налази се на $79^{\circ}43'$ северне ширине и $59^{\circ}30'$ источне дужине. Свуда путем низали су се гробови учесника у експедицији, и многи је наш саплеменик оставио своје кости у очајној белој пустињи. Они што су остали у животу, са вођама експедиције наишли су 25. августа 1874. године на један руски брод који их је пренео у Европу. Поред резултата од географске важности, експедиција је нашла и један нов пут ка Полу за 150 км краћи од онога чија би полазна тачка била северни крај Шпицберга.

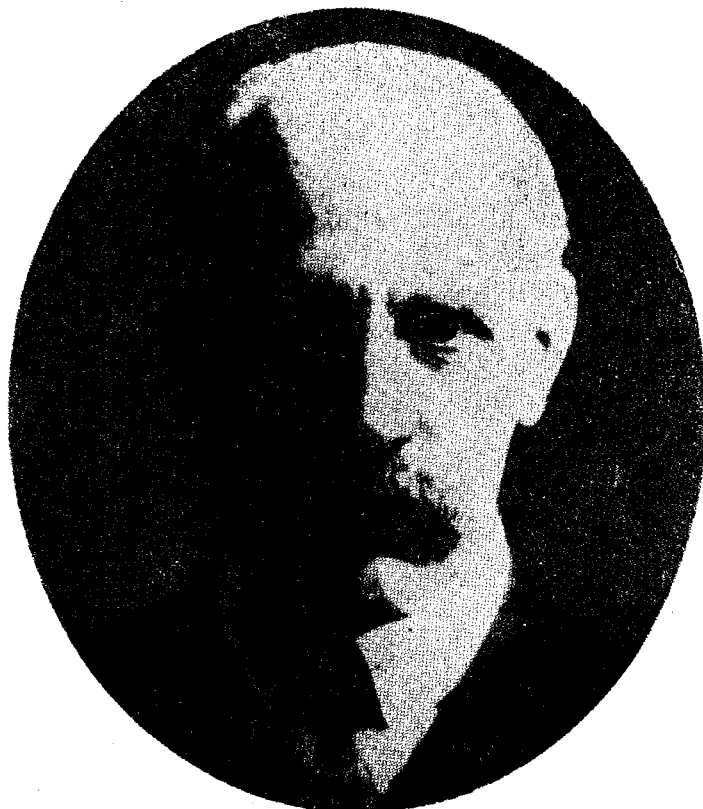
Године 1899. војвода од Абруча покушао је да се, са поларном експедицијом опремљеном о његовом трошку, приближи Северном полу. Код Острва принца Рудолфа, на $81^{\circ}40'$ северне ширине, брод је био са свих страна ухваћен у леду и експедиција је била приморана да на томе месту презими у шаторима. Велика хладноћа изазвала је опасне болести, па и смрзавања учесника; самоме војводи морала су бити ампутирана два смрзнута прста, и он није могао продужити пут даље на север.

То је у марту 1900. године предузео поручник италијанске морине Кањи са тринаест издржљивих учесника експедиције; сви су ови у путу испропадали, и Кањи је, са само тројицом који су остали у животу, допро 25. априла 1900. године на дотле најсевернију достигнуту тачку, на $86^{\circ}34'$ северне ширине, и на њој побио италијанску заставу, па се одатле вратио. Кањи је ове године, у првој половини априла, умро као адмирал италијанске флоте. Војвода је 1901. године успео вратити се у Европу.

Други правац поларних експедиција које су имале за циљ приближити се што више Полу, онај што га одређују струје арктичког океана, од нарочитог је значаја за океанографију. Три године после бродолома једне експедиције на северу архипелага Новог Сибира (1881. г.), Ескимима су нашли на једној великој санти, поред источне обале Гренланда, неколико дрвених предмета за које је несумњиво утврђено да су ту нанесени морском струјом са места поменутог бродолома. Тако су исто, и скоро у исто време, поред Гренланда нађене и стреле урођеника са крајњег севера Азије. Ти предмети нису могли дотле доспети ако нису прошли северно од Земље Франца Јосифа и Шпицберга, што је несумњиво утврдило да постоји таква струја која иде од крајњег севера Азије ка Гренланду, полазећи северно од поменутих земаља, враћајући се на југ ка Гренланду. Удара ли струја на сам Северни пол, и ако то није, уколико му се приближује пре но што окрене на југ? То је питање навело норвешког поларног испитивача Нанзена на овакву идеју: пошто се од земаља крајњег севера Азије не може прећи на Гренланд слободним незалеђеним морем, то су поменути предмети морали бити донесени на Гренланд само ледом у коме су се били нашли ухваћени, па је струја ту непрегледну ледену кору месецима, а можда и годинама, носила ка Гренланду, пењући се најпре на север, у правцу ка Полу, а силазећи затим поступно на југ ка Гренланду. Па кад је тако, зар не би било од интереса пустити да ледена кора, ношена од струје ка Полу, понесе собом и брод експедиције, који би се дао у њој замрзнути и из кога би се само мерењем од времена на време констатовало уколико се приближио Полу у току таквог аутоматског путовања?

Нанзен је године 1893–1896. потпуно остварио своју идеју, иако није доспео на сам Северни пол. Нарочито проучен и добро конструисан брод експедиције „Фрам“ од 800 тона и са машином од 220 коњских снага, снабдевен свима потребама за пет година, дао се 25. септембра 1893. године ухватити и замрзнути у леду, северно од острва Новог Сибира, где је већ било познато да струја вуче на север ка Полу. Пошто се такво кретање показало врло споро, Нанзен у марту 1895. године напусти са још једним пратиоцем брод, а после 24 дана маршевања преко леда стигне на крајњу северну тачку до које се могло допрети, на $86^{\circ}12'$ северне ширине. Испретуране санте, нагомилане у читава брда, нису допустиле да се иде даље. Морао се враћати у правцу Земље Франца Јосифа, од које је био удаљен преко 700 км, хранећи се искључиво

Сл. 29. – Фриџоф Нансен

уловљеним белим медведима и моржевима, док није у мају 1896. године имао срећу срести брод једне енглеске експедиције, који га је вратио у Европу. Међутим, његов брод „Фрам“, ухваћен у леду и ношен овим, продужио је своје аутоматско путовање, достигао је највећу северну ширину од 86° , па га је лед нанео на север од Шпицберга, где је наишао на слободно море и вратио се у Норвешку само неколико дана доцније од Нанзена. Тиме је идеја била остварена, али се показало да се на тај начин не може допрети до самога Пола.

Остао је још тзв. амерички пут, који води од Бафиновог мора и Дејвисовог мореуза, између Гренланда и америчког поларног архипелага. Њиме се први био упутио енглески испитивач Дејвис 1588. год. Пошавши из Енглеске, обишао је јужно предгорје Гренланда (Предгорје Фервел), пловио дуж западне обале Гренланда и стигао тим путем, у правцу пола, на крајњу тачку, на $72^\circ 12'$ северне ширине. Године 1616, Бафин, пошавши испрва Дејвисовим трагом, пронашао је море које носи његово име, као и мореуз који данас носи име поларног истраживача Смита; тиме је био отворен амерички пут ка Полу. Године

1853. америчка експедиција коју је водио Кен пропловила је кроз Смитов мореуз и презимила на $78^{\circ}41'$ северне ширине. Одатле су се поједини учесници експедиције разишли преко леда у разним правцима ради испитивања; један од њих допро је до 81° северне ширине, и ту, на тада пронађеном Предгорју Устава, побио америчку заставу. Године 1871. америчка влада повери капетану Холу једну поларну експедицију, са задатком да се путем којим је ишао Кен што више приближи Полу. Бродом „Поларис“, са учесницима разних народности, Хол је допро до северне ширине од $82^{\circ}20'$, коју је достигао 3. септембра 1878. године. Тиме је постигао рекорд, јер дотле никада ни један брод није тако близу пришао Полу. Хол је на томе путу и умро. Његовим успехом показало се да је амерички пут још најпробитачнији за приближавање Полу. Рекорд његовог брода „Поларис“, везан за северну ширину од $82^{\circ}20'$, тукла је 1875. једна енглеска поларна експедиција коју је водио Нерс, и чији је брод „Алерт“ допро до $82^{\circ}25'$ северне ширине. Експедиција је на тој тачки морала презимити, на страшној хладноћи од 60° испод нуле. Идућег пролећа једна група учесника, који су дотле били јако разређени скорбутом, допрла је саоницама и пешке преко леденог хаоса на северну ширину од $83^{\circ}20'$, тукући тиме ранији Паријев рекорд. Нерс се, са врло малим бројем другова који су остали у животу, вратио у Енглеску крајем 1876. године, објављујући на све стране да се до Пола никада неће допрети америчким путем. Америчком поларном испитивачу Пирију било је суђено да то тврђење демантује 1909. године на најпотпунији начин.

Роберт Едвин Пири, официр северноамеричке морине, био је себи поставио за циљ живота проблем Северног пола. „Та је идеја у мени толико укореењена да сам се навикао сматрати себе инструментом којим се има допрети до пола.“ Томе је циљу Пири посветио двадесет и три године свога живота, у непрестаној борби са ледом и поларним хаосом. Своје покушаје он је почео још 1886. године, кад је испитивао неке дотле непознате области Гренланда. Године 1892–1896. он је допуњавао своја испитивања, бавећи се непрестано на северном Гренланду, на висини од преко 2000 метара, на хладноћи од 40° до 60° испод нуле, допревши до северне ширине од $84^{\circ}17'$. На тим путевима, у једној прилици, имао је обе ноге смрзнуте, и био је приморан извршити ампутацију, што све ипак ни у чему није ослабило његову непоколебљиву вољу да допре до Пола, нити изменило програм који је себи био поставио. Године 1905–1906. Пири се вратио опет у те крајеве и успео да брод своје експедиције доведе до $82^{\circ}27'$, што је до данас остало као рекорд, јер ту северну ширину још ни један брод до данас није премашио. Тада је, напустивши у леду ухваћени и замрзнути свој брод, пошао на север преко леда, и које пешке, које саоницама, допро до $87^{\circ}6'$ северне ширине, тукући тиме дотадашњи рекорд италијанског моринског официра Кањија, који је, као што је поменуто, 1900. године био допро до северне ширине од $86^{\circ}34'$. Одатле се морао вратити на југ, јер му је потпуно нестало хране.

Одмах по своме повратку у Америку Пири је опремио једну нову поларну експедицију, са којом је био решен да већ у својој педесет четвртој години старости учини још један, последњи напор. Пошавши из Америке 17. јула 1908. године, пропловио је кроз Дејвисов мореуз и Бафинов залив и искрцао се у ескимском насељу Етах, у Смитовом мореузу. Ту је узео и повео са собом педесет Ескима и 250 великих ескимских паса, па се са експедицијом упутио одмах на север, отпочевши још одмах од ескимског насеља борбу са ледом, чија је висина кашто прелазила 30 метара. Поред свега тога, брод је успео, провлачећи се лагано између санти и барикада од леда, да се прогура до Предгорја Шеридана, где је почетком септембра био потпуно ухваћен у леду. Ту се остало неко време ради лова, који је имао да попуни храну, те да се избегне фатални скорбут. Пиријев план био је да, идући одатле ка Полу, уз пут, с места на место, поставља станице које би му осигурале повратак, и у њима депое хране. Да је ледена кора била равна, путовање би било брзо и успех осигуран. Али то није био случај. Ветрови и морске струје притискују санте једну уз другу, ударају их једну о другу; санте се најлахују и праве наслаге од леда високе по неколико метара, које се од времена на време руше да се од њих створе друге. Све то производи једну необичну хуку и лупу која је задавала страх чак и Ескимима, навиклим одмалена на такве сцене.

Оставивши највећи део свога људства на замрзнутом броду, Пири се 22. фебруара 1909. године са 24 човека (својих људи и Ескима), 15 саоница и 133 пса кренуо правцем на север. Једно одељење је ишло напред, тражило и поправљало пут кроз ледене препоне; друго одељење је преносило материјал на саоницама и постављало станице за повратак, а треће, најмање одељење, у коме је био само Пири, његов слуга црнац, и четири одабрана Ескима, било је одређено да допре до Пола и тога ради чувало је своје снаге за последњи напор. Термометар је често показивао 60° испод нуле, магла је ометала путовање, али се ипак лагано одмицало без губитака у људству. На последњој постављеној станици, на северној ширини од 87°46', Пири се 1. априла 1909. године са својим пратиоцима, са 5 саоница и 40 паса, опростио од оних што остају и пожурio, уколико се могло брже, ка Полу. Послужила га је срећа да је на тој последњој етапи имао ванредно лепо време и да је лед био доста раван, тако да се могло прелазити по 30 километара на дан. И напослетку, први пут од како постоји човек, Пири је 6. априла 1909. године стао ногом на саму тачку која се назива Северни пол, са једним црнцем и четири Ескима, без иједног другог учесника своје експедиције. Радост његова и његових сапутника била је неизмерна; код Пирија из разумљивих разлога, код црнца због радости свога господара, а код Ескима због поклона који су им били обећани ако се допре до Пола: чамаца, пушака, метака, ножева и огледалаца за њихове жене; Пол за њих није значио ништа.

Пири је на Полу остао свега два дана. За то време је разгледао непосредну околину и утврдио да је Пол једна обична тачка на арктичком океану, чија је дубина на томе месту 2750 метара. Од интереса је подсетити да се, напротив, Јужни пол налази на тврдој земљи, на једној висоравни високој скоро исто толико колика је дубина мора на Северном полу.

Седмог априла, напустивши са разумљивим узбуђењем Северни пол, за који је био сигуран да га више неће видети, Пири се кренуо на југ, у правцу својих станица, и од станице до станице, прелазећи по 45–50 км на дан, стигао 23. априла на залеђени брод који га је очекивао, и где је објавио да је циљ његовог живота, на коме је упорно радио око 25 година, достигнут. Само, то је стало једну велику људску жртву. Професор Марвин, члан експедиције, отишао је под лед који се под њиме провалио при постављању једне станице. Гроб професоров је најсевернији људски гроб на кугли земљиној.

Тада се десио један догађај који је узбунио целу јавност и унео пометњу код оних што су са грозничивим нестрпљењем ишчекивали исход Пиријеве експедиције. Неколико дана пре но што је стигла вест о успеху те експедиције, један Американац, Кук, који је раније учествовао у једној експедицији у јужној поларној области, изненада објави да је 21. априла 1908. године са два Ескима допро до Северног пола, и дао је о томе неке појединости. О томе, као и уопште о његовом путу, није нико ништа знао и вест је примљена са неповерењем. Да би се утврдило шта је уистину, ствар буде поверена на испитивање једној данској комисији. Кад је ова проучила Куков дневник пута и податке које јој је он дао, изјавила је да је према овима немогуће утврдити да ли је Кук доиста био на Полу или не. Међутим, једна енглеска експедиција која се бавила у поларној области 1913–1917. наишла је на Ескиме са којима је Кук при своме путовању долазио у додир, и из њихових исказа утврдило се да он на своме тобожњем путу ка Полу није прешао ни земљу Аксела Хајберга (око 80° северне ширине). Тако је остало да је Пири до данас једини човек (поред његових пет пратилаца) који је стао ногом на Северни пол. Убрзо после његовог повратка са Пола, и као што је напред поменуто, Пол је прелетео моторним балоном Амундзен са Нобилијем и Елсвортом, 9. маја 1909. године, али не силазећи при том на сам Пол.

На овоме месту треба поменути и један оригиналан, али неуспео покушај да се до Пола допре подморницом пролазећи испод леда. Такав је био задатак који је себи поставила Вилкинсова експедиција прошле, 1931. године. Експедицији је била стављена на располагање стара америчка подморница која је добила име „Наутилус“ и на којој су извршене преправке и доправке сматране као довољне за циљ који се имао пред очима. Главне су преправке биле на моторима, електричним инсталацијама, осигурању водоводних цеви од јаке хладноће, а сматрало се да је од капиталне вредности увођење ледоломних апарата и справа

за бушење дебелих ледених слојева на замрзнутој површини мора. Мислило се пловити од Шпицберга ка Полу, по површини мора кад је ово незамрзнуто, а под морем кад је његова површина покривена леденом кором. На тај су се начин мислиле избећи све оне несавладиве тешкоће на које се наилази приближавајући се Полу бродом, саоницама и пешке, па чак и оне на које се наилази прелетајући Пол аеропланом или балоном. Кружне челичне тестере, покретане мотором, имале су сећи лед над подморницом кад се укаже потреба да ова изађе на површину воде.

Рачун се, међутим, показао као сасвим нетачан и целокупна исправка и доправка брода као рђаво и смишљене и изведене. Напустивши 18. августа 1931. године Шпицберг, подморница се одмах, још од обале, показала да не може без квара и опасности пловити ни по површини мора, нити под овом. Без икаквог изгледа да ће моћи извршити намеравани посао, експедиција се вратила у Норвешку и ту се растурила. Вођ експедиције Вилкинс изјавио је том приликом да рачуна с тим да ће ове године добити нову подморницу, снабдевену исправним инсталацијама за дугу пловидбу испод леда, и да ће тада свој покушај обновити.

Занимљив је и начин како се дошло до Вилкинсовог покушаја. Један од „краљева“ америчке штампе, Херст, понудио је био обилну новчану помоћ за једну двоструку и оригиналну поларну експедицију. У тој би експедицији имали узети учешћа велики немачки моторни балон „Граф Цепелин“ под вођством др Екенера и америчка подморница „Наутилус“ под командом Вилкинса. Обоје су се имали састати на самоме Полу и тиме причинити једну сјајну рекламу штампи на челу које се налази Херст, поред услуга које би тиме биле учињене науци.

Међутим, „Наутилус“ је још од свога поласка, као и пре овога, имао низ недаћа које су срушиле цео америчански сензационални програм. Мотори и инсталације никако нису могли бити доведени у исправно стање, и могло се одмах видети да је ствар узета сувише олако и неозбиљно. То разљути Херста, који одрекне експедицији сваку помоћ. Али тада друга два Американца, Лидс (амерички краљ калаја) и Елсворт (који је раније био поднео највећи део трошкова за експедицију Амундзена при прелетању преко Северног пола), понуде своју помоћ. Остатак потребне суме добијен је продајом поштанских карата нарочито израђених за тај циљ и новцем прикупљеним од редакција листова целог света.

Али пошто је цео план био измењен, др Екенер се одрекне првобитне намере да преко Шпицберга допре до Пола, налазећи да то више не би имало ни научног, ни спортског интереса, пошто је то већ учињено и пре њега и не би представљало никакав рекорд. Он се тада реши да оде на сусрет рускоме броду ледоломцу „Милигину“, који је у то време, прошлога лета 1931. године, носио једну совјетску поларну експедицију, са задатком да проучи разна океанографска питања сибирског дела Северног леденог океана.

Пошавши из Фридрихсхафена 24. јула 1931. године, балон је преко Берлина, Лењинграда и Архангелска стигао 26. јула у поларну област, на Земљу Франца Јосифа, и спустио се у близини совјетске метеоролошке станице на маломе острву Хукер, постављене ту 1921. године. Ту је затекао „Малигина“, остао на месту дан и ноћ, па 27. јула увече дигао се и кренуо на североисток у правцу Земље принца Рудолфа и Северне земље (која се пре рата звала Земља Николе II). Од полуострва Тајмира, приморан на то трајном и густом маглом, окренуо је на југ, прелетео Нову земљу 28. јула у подне, прешао понова преко Архангелска, Лењинграда, и 30. јула изјутра спустио се за једно кратко време у Берлину, па сутрадан, 31. јула изјутра, стигао на своју базу у Фридрихсхафену.

Интересантно је једно саопштење које је учинио совјетски професор Самојлович, учесник на томе поларноме лету „Графа Цепелина.“ Према томе саопштењу, совјетски научник професор Мољчанов намерава да испитује поларну област на један сасвим нов начин. Већ је и прошлога лета вршено испитивање метеоролошких и аеролошких појава помоћу балона за аутоматско регистровање. Пошто је поларна област у географском погледу већ доста позната, у последње време почело се обраћати више пажње на метеоролошке појаве у тој области, јер се зна да су ове од пресудног значаја за климатске појаве у Европи. Да би се избегле скупе и са толиким опасностима скопчане поларне експедиције, професор Мољчанов намерава вршити таква испитивања чамцима без посаде, који би били снабдевени апаратима удешеним за аутоматско регистровање. Чамац би био остављен морској струји која би га носила у правцу којим она иде, и апарати би на њему, комбиновани са емисионом станицом за кратке таласе, радио-телеграфским путем преносили њихова показивања. Такви су апарати испробани и приликом поларног лета „Графа Цепелина“ и показали добре резултате. Вероватно је да ће проба са тако опремљеним чамцима бити извршене још у току овога лета.

ТРГОВАЧКЕ ВЕЗЕ И ПОСЛОВИ СА ПОЛАРНОМ ОБЛАШЋУ

То је био циљ многих експедиција које су у XVI, XVII и XVIII веку изашиљане у поларне крајеве, и од којих су понеке имале у томе жељени успех. У XVI веку било је распрострањено мишљење да на северној хемисфери постоји један пролаз који би, по симетрији, одговарао Магелановом мореузу на јужној хемисфери; тај би пут олакшао трговачке везе између Европе и крајњег истока Азије, и искоришћавање продуката тих удаљених земаља. Крајем тога века, енглески морепловац Фробишер водио је у три маха експедиције са задатком такве врсте, али без великог успеха. Експедиције су биле опремљене о трошку енглеских трговаца. Исти је случај и са експедицијом коју је у исто време

водио Дејвис у поларну област. Експедиција је открила мореуз који носи Дејвисово име и ступила у послове са Ескимима на северном Гренланду, али без некога особитог успеха. Највећа је корист од експедиције била та што је уочила да је море у тим крајевима пуно фока, моржева и крупних китова, и по повратку у Енглеску подстакла ловце на крзна и на китове да у масама иду на места која су им назначена. Исту ту врсту услуга учиниле су и холандске поларне експедиције у XVI и XVII веку; међу овима је најпознатија Баренцова експедиција, која је, као што је поменуто, открила Шпицберг. Многе руске експедиције имале су за циљ трговинске везе са северним Сибиrom и његовим острвима. У другој половини XVII века, велика и моћна енглеска „Компанија Хадсоновог залива“ основала је у поларној области своје станице и контоаре за трговину продуктима тих крајева, а нарочито крзница, добивши на то монопол. Ради својих интереса, компанија је с времена на време слала експедиције са задатком да извиђају и постављају трговинске везе са Ескимима, или са рударима. Поред тога, и поједини су агенти компаније, у своме властитом интересу, опремали експедиције са истим циљем и враћали се са обавештењима која су за себе чували и која су искоришћавали и за компанију и за себе.

Експедиције са трговинским циљевима изашиљу се и у данашње време. У најновије време постоји и покрет за отварање нових морских трговинских путева преко северне поларне области. Руски Совјети, нпр., енергично раде на осигурању воденог пута који би везивао утоке великих сибирских река Оба и Јенисеја са северном Европом, а којим би се довозили у Европу продукти Сибира. Једна експедиција, опремљена и изаслата с тиме циљем, бродом „Георг Седов“ у току 1930. и 1931. године, не само што је нашла такав један сигуран пут, већ је у име Совјета и окупирала поларна острва о којима до сада није нико ни водио рачуна, а која су се показала као потребна за трговински саобраћај тим путем. Напоследку, у последње време, почеле су се у поларне крајеве слати и експедиције са нарочитом мисијом да одреде и испитају подесне путеве за ваздушни саобраћај између појединих земаља преко северне поларне области. О таквој једној експедицији биће говора на другом месту.

ТРАГАЊЕ ЗА НЕСТАЛИМ ЕКСПЕДИЦИЈАМА

Године 1845. послао је енглески адмиралитет експедицију коју је предводио сер Џон Франклин, са задатком да испита острва америчког поларног архипелага. Од учесника те експедиције за три године није било ни трага ни гласа. Године 1848, после навршене треће године од њеног одласка, настала је у Енглеској велика забринутост због њене судбине. Много је експедиција, које о трошку државе, које приватном иницијативом, послато у поларне крајеве ради тражења и спасавања

нестале експедиције. Прва од њих, коју је водио проналазач магнетног пола северне хемисфере, Џејмс Рос, претражила је са највећом пажњом обалу Гренланда и Бафиновог мора, куда се знало да је Франклинова експедиција морала проћи. Испитивани су Ескимима; с места на место бацала су се празна бурад у којима је на хартији било исписано да се тражи изгубљена експедиција; у време магле пуцали су са брода топови; при помрчини паљена је бенгалска ватра и пуштане ракете. Све то није ништа помогло, и експедиција се вратила у Енглеску не нашавши ни траг нестале експедиције. Нису биле боље среће ни остале експедиције за спасавање које је енглеска влада у току неколико година, редовно сваког лета, слала у поларне крајеве са истим задатком. Две експедиције опремљене и послате, једна за другом, о трошку Франклинове супруге, нису такође имале никаква успеха. Тек је последња експедиција 1857. године, такође опремљена о трошку Франклинове супруге, и коју је водио у то време чувени енглески морепловац Мак Клинтон, наишла на последње трагове Франклинове експедиције и несумњиво утврдила њену потпуну пропаст и смрт свих њених учесника.

Године 1879. бавила се у поларној области експедиција опремљена о трошку Гордон-Бенета, директора великога америчког листа *Њујорк-хералда*, са задатком да испита пловни пут између обала Северне Америке и северног Сибира. Већ идуће године о њој се више није ништа могло ни чути ни сазнати. Узбуђење које је настало у Америци и слутња о пропасти експедиције учинили су да је америчка влада 1881. године послала неколико експедиција ради трагања и евентуалног спасавања. Ове су потпуно утврдиле пропаст Гордон-Бенетове експедиције.

Као што је напред поменуто, шведски инжењер Андре опремио је једну експедицију на Северни пол обичним сферним балоном, пошао са Острва Данаца у јулу 1897. године и више се о њему није ништа сазнало. Велики број експедиција за спасавање изаслат је у току низа година после тога; ни једна од њих није наишла ни на најмањи траг трагичне експедиције. Сасвим случајно и изненада је на остатке експедиције наишло људство једног норвешког ловачког брода у августу 1930. године, равно 33 године после њеног одласка са Острва Данаца.

Године 1928. Амундзен је пошао хидропланом да нађе и покуша спасти пострадали Нобилеову поларну експедицију, предузету те године на великом моторном балону „Италија“. По поласку са последње станице експедиција је нестала без трага и гласа, на неоцењиву штету науке, јер је Амундзен био један од највећих поларних истраживача свих времена.

С циљем испитивања ледене коре и метеоролошких прилика на Гренланду повео је проф. Алфред Вегенер из Граца 1929. године једну експедицију која је имала да пређе велики, тежак и опасан пут преко целог Гренланда, од западне до источне његове обале. Оставивши своју експедицију на подножју глечера Камарујук, на западној обали Гренланда, недалеко од ескимског насеља Уманак, Вегенер се 1. новембра

Сл. 30. – Роалд Амундсен

1930. године, на свој педесети рођендан, у пратњи само једног Ескимца, са двојим саоницама и 17 паса, упутио у правцу Скоресби Сунда, који се налази на источној обали Гренланда, на истој северној ширини као и место са кога је пошао. Од тада се више ништа о њему није чуло. У лето 1931. године отишла је на Гренланд једна експедиција коју је водио брат Вегенеров, професор Курт Вегенер, са задатком да утврди истину о судбини његовог несталог брата. Експедиција је, пошавши истим путем као и Алфред Вегенер, наишла на његове остатке и место његове пропасти. Пратилац Еским није нађен, као ни Вегенерове забелешке и научни материјал који је он пре тога био прикупио.

НАУЧНИ ПОСЛОВИ ПОЛАРНИХ ЕКСПЕДИЦИЈА

Изузимајући само експедиције којима је поверен какав сасвим специјалан посао, који може и немати никакве везе са науком, све остале одувек су имале и задатак да нешто испитају и проуче. Научни

послови који им се намењују зависе од тога да ли ће пројектована експедиција бити дуготрајна или краткорочна.

Дуготрајне експедиције путују месецима, па и годинама, и презимљују у поларној области. Експедиција нпр. коју је водио Пари провела је у тој области време од маја 1819. до августа 1820. године. Знаменита енглеска експедиција, поверена Џемсу Росу, која је пронашла магнетни пол северне земљине хемисфере, провела је на путу време од пролећа 1829. до јесени 1833. године. Аустријска поларна експедиција коју су водили Вајпрехт и Пајер, и која је учинила важне географске проналаске у поларној области, провела је тамо од лета 1872. до лета 1873. године. Научним резултатима врло богата и добро организирана Челенцер-експедиција, која је остала као углед за све доцније, па и данашње научне поларне експедиције, провела је на путу три године, од 1875–1877. Норвешка експедиција коју је водио Норденскјолд била је на путу од лета 1878. до пролећа 1880. године; норвешка Амундзенова експедиција од пролећа 1903. до јесени 1906. године; велика Нанзенова експедиција од лета 1893. до лета 1896. године итд. Таквим се експедицијама поверавају научни послови који по својој природи, многобројности или разноврсности захтевају много времена или велике просторе.

Краткорочне експедиције трају само толико времена, и то искључиво за време краткога поларног лета, за колико је отворен пловни пут до места на коме експедиција има да ради. Италијанска експедиција коју је 1900. године водио марински официр Кањи провела је са својим бродом у поларној области три месеца. Француска експедиција коју је 1905. године о своме трошку опремио војвода од Орлеана, а водио је белгијски поларни истраживач Де Жерлаш, трајала је четрдесет дана. Карнеџијева институција има свој нарочити брод за научне експедиције по свима, па и поларним морима, где с времена на време експедиције проведу кратко лето. Сваке године, за време лета, Норвешка, Шведска, Данска, Енглеска, Немачка, Америка, и др., шаљу у поларне крајеве краткорочне експедиције, које су постале тако обична ствар да се о њима у јавности више готово и не води рачуна. Њима се, међутим, поверавају научни послови одређене врсте, који увек оправдавају на њих учињене издатке. Свака од њих, враћајући се, доноси решење по кога поларног проблема, или бар грађу од интереса за такве проблеме.

Научни послови који се поверавају поларним експедицијама најчешће су овакве врсте:

а) Поларна геодезија, а нарочито што тачније одређивање земљине спољашности на полу и померања пола у току времена.

б) Метеоролошке појединости поларне области, као што су: промене сунчаних радијација; расподела температуре и њене дневне и дугорочне променљивости; барометарски притисак, правци и јачине ветрова; водени талози и магле; дугорочне промене поларне климе.

в) Поларне глацијације, поларни глечери и вечита ледена кора; рашћење и опадање глечера; дугорочно померање ледених граница и

дебљине леда; фосилни глечери; лед који се хвата на предмете на дну мора (грундајс); кретање ледених блокова ношених океанским струјама; утицај тих кретања на климатске прилике појединих поларних крајева.

г) Морске струје у поларној области; плима и осека на разним местима; утицај географских прилика на њих.

д) Физичке појединости у поларним крајевима: атмосферска рефракција, миражи, дуга, светлуцање звезда и промене његове јачине; халос; северна (бореална) светлост, њене периодичне и аperiodичне промене, њен географски распоред; њен однос са магнетним појавама; елементи електричног и магнетног поља у близини Пола; дневне годишње и дугорочне промене тих елемената; електрична проводљивост ваздуха у разним крајевима поларне области и њена зависност од метеоролошких прилика.

ђ) Хидрографска, геолошка и оцеанографска испитивања у поларној области (од којих понека имају да потврде или одбаце какву хипотезу); израда хидрографске карте какве, у томе погледу недовољно испитане, области или исправка и допуњавање већ израђене карте.

е) Биолошка испитивања арктичке флоре и фауне.

ж) Етнографска проучавања поларног становништва.

з) Разноврсни специјалнији послови, за које би се указала потреба каквим напретком физичких наука, нпр. наласком какве нове методе или новог инструмента за решавање поларних физичких, метеоролошких, хидрографских, оцеанографских и др. проблема.

Краткорочна експедиција у којој сам прошлога лета био узео учешћа провела је у поларној области близу два месеца. Послови који су јој били поверени нису били тако многобројни, али су имали свог интереса, како за науку тако и за практичне потребе пловидбе. Овде ће, због читалаца који су бар донекле упознати са тим стварима и могу за то имати интересовања, бити наведено, са нешто појединости, неколико таквих послова, и то само физичке природе; хидрографи и оцеанографи експедиције радили су засебно, а физичари им се нису мешали у послове.

1. Зна се да око земље постоји једно електрично поље; разлика потенцијала између површине земље и једне тачке у атмосфери уопште је позитивна и расте са висином тачке. Поље је управљено према земљи и понаша се као да је напуњено негативним електрицитетом. У нашим областима Поље у непосредној близини земљине површине је око 130 волти по квадратном метру, и то лети 80–100, а зими 140–180 волти. Изгледа да је у близини Пола поље слабије. Али посматрања у томе погледу су малобројна и не слажу се међу собом. Њих треба допуњавати и, по могућству, доводити у склад. За дневне варијације поља у поларној области нађено је да су јаче лети него зими, да су периодичне, већином са једном периодом. Оне су представљене једним таласом чија је периода 24 часа, а чији су максимуми и минимуми достигнути у једно

исто време по целој површини земље: максимум у 19 с. 30 м., а минимум око 4 с. по средњем гриничком времену. Годишње промене земаљског електричног поља у поларној области имају исти временски карактер као и у умереним областима северне хемисфере: поље јача све брже са почетком пролећа, а достиже у лето свој минимум. Међутим, криве линије, што графички представљају те промене поља, нису ни мало правилне и континуалне: неправилности се приписују метеоролошким утицајима, али ти утицаји нису још довољно проучени.

2. Расподела магнетских елемената (јачине, деклинације, инклинације) на површини земље представљена је нарочитом врстом магнетних карата, на којима су повучене линије једнаких вредности тих елемената у једно исто време (изогоне, изоклине, изодинаме). Скуп тих линија је скуп изомагнетних линија земаљских. Магнетна меридијанска раван једнога места, тј. вертикална раван што пролази кроз правац магнетне игле слободно обешене, сече земљину површину по једном кругу. Разне меридијанске равни секу се међу собом приближно на једној истој правој: то је магнетна оса земље, која склапа са линијом географских полова угао око 20° . Пресеци осе са површином земље су магнетни полови земље. Уосталом, магнетни полови се дефинишу и на више других начина, који се не поклапају потпуно међу собом, али они се понајчешће дефинишу онако како је горе казано, као тачке пресека магнетне осе са површином земље, или магнетних меридијана међу собом. На северни магнетни пол први је доспео и открио га 28. маја 1831. године енглески поларни испитивач Џемс Рос, који је тада нашао да се пол налази на $69^\circ 34'$ северне ширине и $94^\circ 54'$ западне дужине. „Хоризонталне магнетне игле – пише Рос у своме дневнику – су постале инертне, непокретне, неосетљиве; оне које су биле обешене вертикално, после кратких осцилација зауставиле су се, на једном минуту тачно, у правцу нормале на површину земље.“ Амундсен се, са својом експедицијом 1903–1904. године бавио две године у близини тога пола и нашао да се он у то време налазио на $70^\circ 30'$ северне ширине и $95^\circ 95'$ западне дужине. Поменућемо да је јужни магнетни пол открила експедиција коју је 1909. године водио Шаклтон, и да је тај пол нађен на $72^\circ 25'$ јужне ширине и $155^\circ 16'$ источне дужине, на месту где је чврста земља покривена дебелим леденом кором. Као што се види, линија магнетних полова земаљских не налази се у једној географској меридијанској равни и далеко је од тога да се та линија поклопи са једним пречником земље. У близини магнетног пола бусоле престају функционисати.

Магнетни елементи имају своје дневне и вековне промене. За дневне се зна да имају везе са сунчевим пегама; оне, као и пеге, имају периоду нешто већу од 11 година. Посматрања, како у умереним, тако и у поларним областима, нагињу хипотези да се оне имају приписати једноме секундарноме магнетном пољу које се креће око осовине обртања земље, са периодом од једнога дана. Вековне се промене састоје у томе што се вредности магнетних елемената, поред њихових

дневних промена, мењају од године до године, а ово изазива поступне, лагане промене изомагнетних линија. Сматра се да узрок вековних промена треба тражити у прогресивном, лаганом намагнетисавању појединих делова земљине коре. Пертурбације се приписују сунчаној активности: сунце шаље земљиној атмосфери ултравиолетне и електричне зраке који чине да њени горњи слојеви постају проводници; пошто, у исто време, сунчево зрачење топлоте производи у ваздушном океану вертикална струјања у оба правца, та струјања, као кретања, производе електричну индукцију, а ове са своје стране изазивају магнетне пертурбације. Нарочите „поларне магнетне пертурбације“ запажају се у зони велике честине поларне светлости. Уопште, магнетне пертурбације су много јаче у близини магнетног пола но у другим областима. Оне се често изметну у „магнетне буре“, које су покадшто толико јаке да производе померање магнетног пола за по неколико десетина, па и стотина километара, а у размаку времена од неколико секунди, или неколико минута. Амундсен је нпр. у један мах, са својом поларном експедицијом, констатовоа тренутно померање магнетског пола за читавих 275 километара, што показује колико је несигурно одређивање тачнога места пола самим тренутним мерењем магнетне инклинације. Једна хипотеза приписује те буре утицају сунчевих пега, управо акцији наелектрисаних делића које оне зраче. Друга хипотеза их приписује променама телуричких струја које стално циркулишу по површини земље; те се струје сматрају као индуковане струје изазване променама земљиног магнетног поља. Ове индуковане струје, за које је констатовано да одиста постоје и које несумњиво играју важну улогу у поларним магнетским пертурбацијама, нису до најновијега времена испитиване ни мерене у поларној области. Област најближа полу у којој су оне доста тачно мерене јесте Финланд; показало се да су оне све јаче на већим географским ширинама.

3. Електрична проводљивост ваздуха, која долази од јона наелектрисаних једних позитивно, других негативно, врло је ретко мерена у поларној области. Мерења проф. Алфреда Вегенера на Гренланду показала су да је та проводљивост осетно јача у поларној области но у осталима. То са собом повлачи факт да је јачина кондукционе струје, која циркулише у поларној атмосфери, осетно јача од оне у атмосфери умерених области. По једној хипотези, те би се чињенице имале приписати јакој радиоактивности извесних састојака поларне атмосфере, а ова повлачи са собом јачање електричне проводљивости ваздуха, у вези са необичном јачином кондукционих струја у поларној атмосфери.

Свакој научној експедицији, било да је ова дуготрајна или краткорочна, стављају се у задатак и горе наведени послови, или бар поједини од њих. Свако мерење, свако посматрање, па ма оно било вршено и за кратко време и у уском оквиру, доприноси решавању још нерашчишћених проблема поларне области; њихов интерес неће нестати ни у току времена, јер се има посла са врло несталним елементима, који још дуго време неће ући у оквир онога што се тачно познаје.

Поред неколиких послова горе поменуте врсте, наша је експедиција имала још и један нарочити, специјални и сасвим нов посао. Овај се састојао у томе да се, на лицу места, на појединим тачкама поларне области провери осетљивост и тачност неколиких нових физичких инструмената за мерење појединих фактора. Један је од таквих инструмената био модификација Гердијеновог апарата за мерење електричне проводљивости ваздуха; било је од нарочитог интереса испробати инструменат баш у поларној области, где је та проводљивост велика. Други је био модификација познатог Бемовог апарата за мерење морских дубина помоћу одбијања звука од морског дна; осетљивост је апарата довољно појачана да се њиме могу мерити и врло мале дубине. Било је у пројекту да се истим апаратом покуша мерити и дебљина вечите ледене коре која покрива унутрашњост Гренланда и достиже дебљину од коју стотину, па и коју хиљаду метара. То се није могло извршити, јер, као што је казано у опису путовања, због дебеле ледене коре која је покривала море поред Гренланда није било могућно, бродом или чамцем, ни прићи обали све до ескимског насеља Ангмагсаглика, јако удаљеног од места где се мислило мерити. Тако се исто имао испробати један врло осетљив термомултипликатор, који мери топлотно зрачење удаљених предмета. У пројекту је било да се овим, необично осетљивим инструментом, покушају из даљине открити већа пловећа брда (ајсберг), која представљају велику опасност за пловидбу по ноћи и по магли, у северним крајевима. Данас се та опасност отклања на сасвим други начин, али који захтева доста велике жртве од стране заинтересованих држава и бродарских компанија. Убрзо после катастрофе „Титаника“, који је на дан 15. априла 1912. године услед судара са леденим брдом потонуо са 1563 путника (од 2224, колико их је било на броду) и са великим делом свога људства, одржана је у Лондону међународна конференција ради споразума о мерама које је требало предузети да се онемогуће такве катастрофе. Резултат је био тај да је се 20. јануара 1914. године четрнаест држава обавезало учествовати у трошковима око одржавања једне мале флоте, назване „ледена патрола“ (ајс-патрол), која ће, у време кад настане та опасност, крстари по северној области Атлантског океана и бежичном телеграфијом извештавати бродове који путују по тој области о положају и правцима кретања ледених брда. Та флота од тада правилно врши своју дужност од априла до августа, кад се ледена брда срећу у масама. Она, кад је то од потребе и од користи, и уништава та брда експлозивом, премда се то ретко кад ради, јер ајсберг средње величине садржи по неколико милиона тона леда, што је немогућно разбити и раздробити средствима којима располаже извиђачки брод. У сваком случају, то је за данас једини начин да се спрече онакве катастрофе као што је била она горе поменута. Постоји нада и вероватноћа да ће се оне моћи отклањати и за тај циљ довољно усавршеним осетљивим апаратом за слаба топлотна зрачења.

РУДАРСКА ИСТРАЖИВАЊА У ПОЛАРНОЈ ОБЛАСТИ

Познато је да у северној поларној области има доста руднога блага. Поменуто је да су у току XIX и XX века слате на Шпицберг многобројне испитивачке експедиције. Између осталих поверених им послова била су и рударска истраживања. Тако су на Шпицбергу нађени и разрађени богати рудници угља, мермера, гипса, оловних и сребрних руда, и др. Године 1930. и 1931. једна велика немачко-данска експедиција нашла је на Гренланду велике наслага каменог угља најбољег квалитета, које ће, вероватно, бити ускоро узети у експлоатацију. Да овде и не наводимо добро познато велико рудно богатство азијске и америчке северне поларне области, поменућемо само да је и један наш сународник, рударски инжењер г. Драгутин Поповић, узимао учешћа у поларним експедицијама за рударска истраживања. Као истраживач, г. инжењер Поповић је у току низа година вршио таква истраживања у Русији, допирући и до поларне области. Од 1908–1913. године обишао је с тим циљем поларне крајеве: Медвеђе острво, Шпицберг итд. Средином 1913. године г. Поповић је, за рачун једнога друштва, и сам водио једну рударску експедицију на Нову земљу. Експедиција је имала око 100 људи, Швеђана, Норвежана и Руса. Пошавши из Архангелска, она је после тродневног путовања стигла на Нову земљу и приспела у један фјорд у коме се налазило насеље Самоједа. Ту је остала скоро годину дана, за које је време г. Поповић вршио рударска истраживања у околини. Али он није био само професионални истраживач; то је и човек који је умео да осети лепоте поларне пустиње. На предавањима која је држао о своме путовању он са песничким заносом описује те лепоте, које налази у бескрајном простору, у недогледним снежним и леденим равницама, у огромним леденим брдима која пливају између ледених санти носећи на себи беле медведе, моржеве, фоке и водене поларне птице, у светлосним ефектима неописане лепоте, „у величанственој усамљености у којој човек непосредно општи са небом“.

ОВОГОДИШЊА ИСПИТИВАЊА У ПОЛАРНОЈ ОБЛАСТИ

У току ове године велики број држава споразумно узима учешћа у поларним испитивањима. Решено је да то буде „поларна година“ и да траје од августа ове до августа идуће, 1933. године. Испитивања ће се вршити на великом броју места поларних области истовремено, и посао је већ раздељен на експедиције појединих држава. Она ће обухватити појаве земљиног магнетизма, поларне светлости, проучавања електричних струја на земљиној кори, електричних појава у атмосфери и њиховог уплива на пријем радио-емисија, везе електричних и магнетних појава на земљи са променама на површини сунца, и сваковрсна метеоролошка испитивања.

У тим ће пословима имати, несумњиво, велику улогу ваздухопловство. Али ће ипак највећи део посла припасти обичним експедицијама, са обичним, досадашњим подвозним средствима, бродом и саоницама. Истина је да је авион постао врло моћан и користан помагач за поларна испитивања. Он омогућава, олакшава и убрзава саобраћај са удаљеним и обичним средствима неприступачним поларним крајевима. Он још може довести и до понеког географског открића, али његова улога не иде много даље. Главни послови научних поларних експедиција захтевају да се дуже време проведе на одређеном месту у околини, и за такве послове авион не може много користити.

Један је нпр. од таквих проблема поларни антициклон, као и проблем утицаја поларне области на климу умерених крајева. Међународни метеоролошки комитет обратио је нарочиту пажњу испитивача у поларној години 1932–1933. на ова три проблема: 1. карту распореда температуре и притиска ваздуха на површини мора; 2. струјање ваздуха између поларне области и умерених крајева; 3. испитивање виших слојева атмосфере у истоме погледу.

Проучавање поларних глечера такође је један од важних послова поверених овогодишњим експедицијама, као и проблем распореда и кретања морског леда. Ни питање о дубинама Арктичког океана и конфигурацији његовог дна није до данас потпуно решено. Нанзен је нашао највећу дубину од 3850 метара, али су доцнијим мерењима нађене и дубине од 5440 метара, као што је она на $77^{\circ}45'$ северне ширине и 175° западне дужине. Овогодишња испитивања имају да покажу да ли су то одиста највеће дубине у поларној области.

Познавању морских струја у поларној области највише је допринео Нанзен. Али од његових испитивања до сад није готово ништа више нађено. Постоји, међутим, нагађање да се воде Арктичког океана у главном потезу okreћу у правцу окретања казальке на сату, око једне тачке која се налази на 80° северне ширине и 160° западне дужине; то се бар нашло посматрањем до данас испитаних струја у томе океану. Али, ако би то одиста било тако, чему би се имало приписати? Питање чека одговор, и на њему ће се овога лета озбиљно радити.

Најновије карте котидалних линија од 1918–1924. године показују да се плима и осека Атлантског океана распростире без икаквих препрека и на Арктички океан, све до обала Новог Сибира. Поларни истраживач Свездруп је, на основи својих посматрања са поларном експедицијом од 1922–1925. године, дошао до интересантних закона за ту појаву. Те законе изгледа да потврђују досадашња посматрања, али они ће се овом приликом боље проверити.

Карте изогона (једнаких магнетних деклинација) у поларној области, које су од 1922. године до данас израдили разни испитивачи, показују велика међусобна одступања, која ће имати да се отклоне испитивањима у овој поларној години. Познавање дневних и вековних промена магнетних елемената у поларној области, где су те промене од

нарочите важности, несигурна су и биће нарочити предмет овогодишњих поларних испитивања. У томе погледу, Међународни геофизички комитет је нарочито препоручио да се мерења тих елемената изврше тачно на истим тачкама на којима су извршена раније „поларне године“ 1882–1883. и од интереса ће бити упоредити резултате тих ранијих мерења са овогодишњим, извршеним на истим тачкама поларне области. Из тога ће се упоређења моћи са поузданошћу сазнати промене магнетних елемената у тим тачкама за време последњих 50 година.

Испитивање покретљивости магнетног пола која је, као што је напред речено, невероватно велика; тражење односа између магнетних бура и појава северне светлости, сунчевих пега и атмосферског електрицитета; проверавање вероватне чињенице да се у близини магнетног пола зраци северне светлости највише приближавају површини земље; проверавање извесних правилности о атмосферском електрицитету, које су у последње време запазиле неколике поларне експедиције; природњачка испитивања флоре и фауне поларне области, са тачно одређеним проблемима које су истакле досадашње експедиције, – све ће то бити раздељено на групе специјалиста који ће узети учешћа у овогодишњим експедицијама, а нису се жалиле материјалне жртве од стране држава учасница у овоме великом међународном предузећу. Све то чини да се од ове „поларне године“ могу ишчекивати решења многих поларних проблема који су до сада остали нерешени.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

ТЕШКОЋЕ И ОПАСНОСТИ ПУТА КРОЗ ПОЛАРНУ ОБЛАСТ

Због тешкоћа и опасности сваке врсте у које се долази путујући кроз поларну област, у тој области и не постоји никакав јавни саобраћај. Они који по нарочитим пословима имају да иду на такве путеве морају имати своја властита подвозна средства и нарочиту организацију за путовање. А они који то чине јесу: поларни испитивачи организациони у нарочите експедиције, ловци на китове и ловци поларних животиња које дају крзна за трговину. У последње време, али врло ретко, путују у те крајеве и рудари ради експлоатације тамо пронађених рудника или угљених мајдана. Напоследку, тамо су почели ићи и авијатичари с циљем брзог, овлашног рекогносцирања терена за прелетање или пристајање, или у циљу тражења и спасавања несталих поларних истраживача.

Те опасности чиниле су да се многе експедиције, научне или ловачке, нису из поларне области никад ни вратиле, и да су сви учасници у њима нестали без трага и гласа. Саме опасности произилазе од разноврсних фактора везаних за те очајно пуне и негостољубиве крајеве. То су, на пример, велике хладноће, атмосферске непогоде, мећаве, ледене и снежне препреке које су, поред тога, још и у покрету због струја и ветрова; опасне поларне животиње, поларне болести и др.

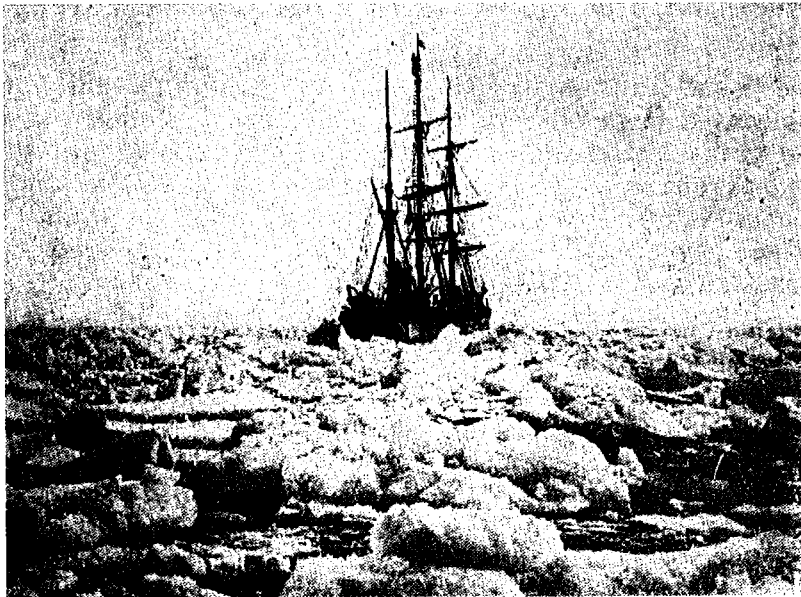
На самоме Северном полу, за време од 22. септембра до 20. марта, сунце остаје непрестао невидљиво, под видиком. Напротив, од 20. марта до 22. септембра оно никако не залази и непрестано је над видиком. Са смањивањем географске ширине, тј. удаљавањем од Пола, јавља се наизменична видљивост и невидљивост сунца, тј. наизменичност дана и ноћи, чија се дужина мења са мењањем те ширине. Ноћ нпр. траје 41 дан на 68° северне ширине, 46 дана на 70°, 103 дана на 75°, а 134 дана на 80° северне ширине. За време зиме, кад је сунце под видиком, земљина кора не прима никакву топлоту; температура непрестано пада, све док сунце не почне излазити.

Сл. 31. – Путовање између санџи

Али највећа хладноћа у поларним областима није на самоме Полу. Највећа досад констатована хладноћа је у тачки која се налази на $67^{\circ}34'$ северне ширине, где је забележена температура од 70° испод нуле. Појава је слична оној са земљиним магнетизмом; магнетни пол се не налази на географском полу, већ у близини 70° северне ширине.

Од интереса је и то да се најниже температуре јављају тихих и ведрих дана. Ветрови и магле готово увек доносе повишавање температуре, али су ипак много лакше подношљиве ниже температуре без ветра и магле него више температуре са овима. У лето се температура у целој поларној области знатно повишава. Максимум на отвореном мору

Сл. 32. – Путовање по кршу од леда

је 4° над нулом, а у близини земље је знатно већи. За време путовања наше експедиције поред обала Шпицберга и Гренланда било је дана кад је температура премашала 10° изнад нуле, а било је чак и дана кад се могло у чамцу путовати и радити у летњем оделу. Али једна нарочита особитост поларне климе састоји се у великој и брзој променљивости температуре, што је теже подносити него и највеће хладноће. Промене за 15–20 степени за време од кога сата нису ретке; зими средња месечна разлика између најниже и највише температуре износи око 30 степени. Нанзенова експедиција је констатовала разлике од 37 степени у току једнога дана. Једна експедиција је имала случај да је температура од -30 степена нагло пала на -50 , да се, одатле, у року од два сата, дигне на нулу. Лети су те промене слабије, па ипак на Гренланду нису ни лети ретке промене са скоком од 20 степени.

Ветрови, кише и снег су врло чести; снег и киша доносе повишавање температуре. Ветрови понекад достижу брзину од 80 километара на сат. Много су чешћи лети но зими, а чине велике сметње путовању по поларној области. Кише су ретке и водени талог се састоји готово само из снега. Али овај не пада као у нашим крајевима, у облику меких пахуљица, већ у облику ситних, врло чврстих иглица. Кад се иде по снегу, има се осећај као да се иде по песку. Тај ситан и чврст снег је једна опасност за поларне путнике, нарочито кад при том има још и ветра; тада је немогуће очи отворити, јер за кратко време бива изазвано запаљење, што и изазива у тим крајевима честе очне болести.

Може се запазити још једна појава која је немогућна у нашим крајевима. Пошто се морска вода, због соли које садржи, мрзне тек на 2° испод нуле, а кишна вода се мрзне на 0° , то кишне капљице, падајући на морску површину, мрзну се у тренутку када падну и образују једну леде-

Сл. 33. – Путовање између ледених блокова

ну скрамицу; ако киша потраје дуже, та скрамица порасте у ледену кору. Наша је експедиција имала прилике посматрати ту појаву, која нам је у први мах била необјашњива. Лед који постаје на такав начин није никаква сметња за оне који на њега наиђу, јер је крт и танак.

Уопште, у арктичким морима се налази на две врсте опасног леда. Један је земаљски и произлази од глечера који склизе и скрхају се у море, или од наслаганог леда великих америчких и сибирских река, који набујала река истера у поларни океан и ту га нагомила, па га морске струје и ветрови носе по поларној зони на врло велика растојања. Други је морски и постаје смрзавањем морске воде. Он је слан, док се земаљски лед отопљен може пити. Морски лед је мутан, док је земаљски провидан, стакласт и прелива се на зелено и плаво.

Од земаљског леда постају ледена брда (ајсберг), толико опасна за пловидбу по поларној области. Део леденог брда који је под водом и не види се, увек је већи од онога што је над водом. Пропорција зависи од облика и од густине брда, који су врло разноврсни; нарочито се густина може мењати у широким границама, јер брдо може садржавати још и велику запремину у њему затвореног ваздуха. Потонули део леденог брда може бити 4–5 пута већи од онога што се види; међутим, сретана су и таква брда која су имала 50 метара висине над водом, а 200 и више метара дубине под водом. Али поред таквих, чији је потонули део узан и дубок, има их и са веома пространом основицом, и који су стога плитки. Таква су ледена брда најопаснија за пловидбу, стога што леже на једној подводној леденој плочи која се не види, а која је често неколико пута шири од брда које носи. Брод, за који се мисли да ће обићи ледено брдо, удари у његову подводну подлогу још на коју стотину метара далеко од самог видљивог брда. Тако је на пример пропао „Титаник“ 1912. године на своме првом путу из Европе за Америку.

Морска вода, почевши од извесне дубине, уопште се, па и у најхладнијим поларним крајевима, налази на температури вишој од тачке смрзавања, па често вишој и од саме нуле. То чини да морска струја постепено нагриза део леденог брда што је под водом; са друге стране, сунце и киша лагано топе део који је над водом. То двоје изазива, у току времена, поремећај равнотеже на леденом брду, што често учини да се брдо преврне, па да дуго времена после тога не може да понова дође у равнотежу. Томе доприноси и пуцање леденог оклопа који затвара ваздушне запремине на брду, а у коме се, покашто, ваздух налази под притиском од 10 атмосфера. То је узрок и ономе непрестаном пуцкарању које поларни путници чују у близини ајсберга и које подсећа на пуцкарање ватре. Велика је опасност за поларне испитиваче кад брод наиђе у близину ајсберга баш пред тренутак кад ће он изгубити равнотежу и почети се превртати и колобатати по води. Они који су имали прилике то гледати, кажу да је то призор и величанствен и страшан.

Већина ледених брда која плове по морима северне поларне области произлазе од глечера са Гренланда и Шпицберга. Унутрашњост Гренланда покривена је леденом кором, чија надморска висина местимице достиже 3 000 метара, а чија дебљина на појединим местима прелази 1 000 метара. Та се ледена кора, у облику горостасних глечера, спушта према мору, долинама и увалама између планинских ланаца и брда; кад допре до мора, клизећи и спуштајући се тим увалама, крај који је допро до воде почне пливати и распада се на већа или мања ледена брда, која најчешће не прелазе висину од 50 метара над водом, али их има која премашају висину и од 100 метара. Призор који се има пред очима гледајући преливање боја на пловеним леденим брдима, местимице провидним као кристално стакло, местимице плавим, зеленим, сребрнасте боје, величанствен је и производи утиске који се не заборављају. Па и сами спољни облици ајсберга су разноврсни и чудновати. Једни имају обичне облике заокруженог или заоштреног брда; други имају облик пирамиде, паралелопипеда, тетраедра, усправног или нагнутог ваљка, дуге шиљате игле, плоче итд. Њихово прскање ствара пукотине; морски таласи дубе у њима ледене пећине; сунце, ветрови, буре, кише, стварају на њима једну необичну „ледену архитектуру“, какву земаљски архитекта не би могао остварити.

Близина леденог брда може се, понекад, осетити пре но што се оно сагледа. Понекад се може чути по звуцима који од њега долазе, а који произлазе од његовог ломљења и распадања. Тако исто га показује и ехо звука пиштаљке или сирене на броду, али то само онда кад је страна брда, окренута броду, усправна. Често га издају и чопори фока или моржеви који су се из воде на брдо успели и на њему надали дреку. Иначе, за отклањање опасности од сусрета са глечерима, у поларним водама у којима има редовног саобраћаја, постоји напред поменута међународна установа „ледене патроле“, која функционише од рата и која је многу могућну катастрофу спречила.

Морски лед, ледене санте, произлазе непосредно од смрзавања морске воде. Кад се температура воде снизи на -2° , почиње смрзавање тиме што се на површини мора образује једна врста каше од ситних кристала леда. Каша постаје све гушћа и чвршћа, и после извесног времена равномерно покрије водену површину као нека кора. Кора дебља доста брзо и у размаку времена од неколико сати може добити дебљину од 6–7 сантиметара. Морски таласи је разбију на омање плоче које се следе једна уз другу, буду покривене једним слојем снега, и тако образују неравна ледена поља дугачка на стотине километара; кад је ова кора врло дебела и врло пространа, то је „банкиза“. Струје и ветрови учине да се пораздвајани делови банкизе пригњече међусобно, да најаше један на други, и образују брежуљке и брегове од леда, који носе назив „хумок“.

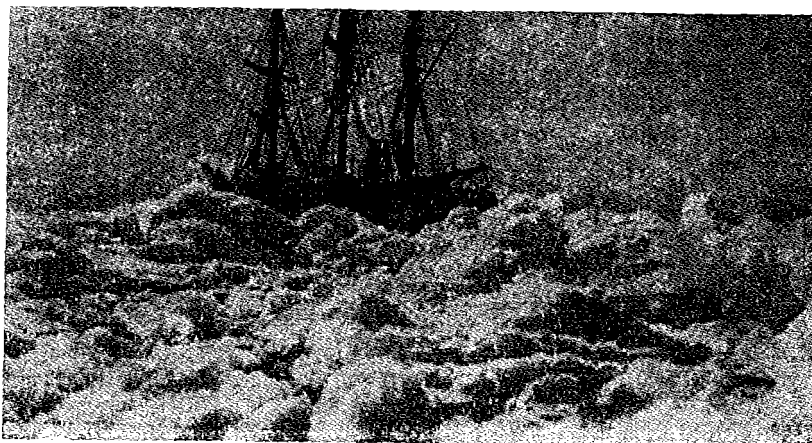
Због огромних ледених маса које се у таквој хаосу комешају, ковитлају, претурајући се, најахујући се, клизећи једна по другој,

преврћући једна другу, тај је кашто величанствен приказ праћен великом лупом, тутњавом, шкрипањем и задаје страх онима који се нађу у његовој близини. При таквим приказима били су у часу здробљени бродови неколиких трагичних поларних експедиција, као нпр. брод „Ханза“ у октобру 1869. године; брод „Нанет“ у јулу 1881. године; „Антарктик“ у фебруару 1903. године; „Карлук“ у јануару 1914. године, итд.

Поред таквих опасности од ледених брда и ледених санти, постоји и још једна, исте врсте, која није мања. Кад се, било због природе посла или због лова, плови чамцем кроз ледени хаос, изненадна бура, какве се често дешавају у поларним морима, може учинити да чамац не може благовремено стићи до брода од кога се одвојио. Тада је велика опасност да санте, које таласи на узбурканом мору дижу увис, па их одозго бацају на предмете што се налазе на морској површини, разбију чамац на парчад, па потуку и подаве све који се у овоме нађу. Дешава се да се једини спас може наћи ако се чамац успе увући у заклон између два оближња ледена брда, где је бар осигуран од тих удара, који га у тренутку могу разлупати. Али, ако јак ветар притера таква два брда једно уз друго, чамац је изложен опасности да са целом својом посадом буде пригњечен и здробљен. Из такве смо се једне опасности ми, са једним нашим чамцем, извукли захваљујући само томе што је бура олакшала нешто мало раније од тренутка кад су се брда сасвим приљубила једно уз друго.

Сл. 34. – Брод ухваћен у леду

Сл. 35. – Брод ухваћен у леду

Али, и та је опасност мања од оне што очекује поларне путнике приморане да у најтежим тренуцима напусте свој брод и да са најпотребнијим средствима за живот, или чак и без ових, на леду потраже прибежишта из здробљеног или потонулог брода. Лето је кратко и већ крајем августа почињу мразеви, који могу учинити да брод изненада буде у леду са свих страна ухваћен и замрзнут, па да мора остати на ме-

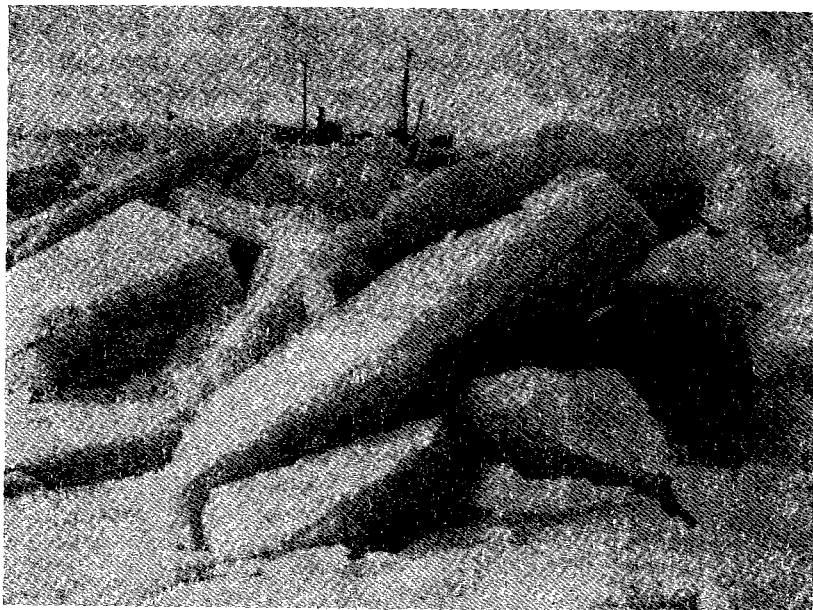
Сл. 36. – Брод ухваћен у леду

сту да презими. То, у највећем броју случајева, ако се не буде у каквом добром склоништу, значи пропаст експедиције и смрт учесника. Прва бура ће учинити да ледене санте, ударајући у брод, разбију га и потопе. А ако се, наишавши на јак и дебео лед, експедиција иселила из брода и прешла на лед да неколико месеци, у најстрашнијим приликама, ту чека идуће лето и сумњиву могућност да буде спасена од ретких бродова који би туда случајно наишли, онда тек ту има да се бори са непогодама и опасностима. Дешава се врло често да лед, истина дебео, али неједнак и крт, разбије у комаде и изручи у морске дубине све што је на њему, или подави оне који се у томе тренутку случајно нађу на месту где се отворила пукотина. Тако је, поред случајева где је цела експедиција пропала, изгубио живот француски морски официр Бело који је био узео учешћа у једној енглеској поларној експедицији, и под чијим се ногама изненада отворила пукотина на дебелом и јаком, али неједнаком леду на који је из свога чамца био тренутно изишао. Тако је пропао под лед и професор Марвин у Пиријевој експедицији, којој је било суђено да допре до самог Северног пола; лед се распукао и отворио баш на месту на коме је професор постављао на дебелом, али неједнаком леду једну од станица за повратак експедиције са Пола. Па и кад то не буде случај, усамљени у непрегледној поларној пустињи, удаљени непроходним простором од стотина, па и хиљада километара од најближег људског насеља које би им могло указати помоћ, изложени хладноћи на којој се и жива мрзне, у свакодневној очајној борби са у то време гладним и насртљивим белим медведом, хранећи се само конзервама

Сл. 37. – Брод ухваћен у леду

Сл. 38. – Брод ухваћен у леђу

које су се могле са пропалог брода спасти, десетковани, а кашто и сви заражени скорбутом, у једној страшној душевној депресији, учесници експедиције један по један подлежу, и много се пута десило да ни један учесник не изнесе главе. Много је таквих трагедија забележила историја поларних експедиција, и то баш на доста великој удаљености од самога Пола. О некима ће од њих, које су најпознатије и које су у своје време изазвале узбуђење у целом културном свету, бити говора у идућем одељку ове књиге.

Међу поларним животињама, кад је реч о опасностима поларне области, долазе на првом месту у обзир поларни медвед и моржеви (морски лавови). Медвед је нарочито насртљив зими кад тешко долази до хране, јер се фоке (морски пси), које су му поглавита храна, тада премештају на југ где површина воде није сасвим покривена леденом кором и где могу излазити на санте или на обалу ради удисања ваздуха и одмора. Моржеви су опасни само кад су у води; они тада, и најмање раздражени, насрћу на чамац, који у тренутку изврну својом тежином од неколико стотина килограма. Њих је, због тешко пробојне коже и дебеле наслаге масти, тешко и убити, а рањени и раздражени они су врло упорни у нападима на ловачке чамце и не могу се ничим застрашити.

Али ко би рекао да једна од поларних животиња са којом је сусрет врло непријатан и причињава озбиљне незгоде поларним путницима није ништа друго до обичан комарац, чије је и присуство у тим крајевима

ма само собом један парадокс? За мене и моје другове, који су у оваквим експедицијама били новајлије, такав један сусрет изазвао је право запрепашћење. Кад сам на леденој банкизи, поред саме обале Гренланда, а међу сантама и леденим брдима, први пут чуо зујање комараца, а мало затим осетио и њихове убоде, то ми је изгледало као нешто још чудноватије но јутарње смрзавање воде у центру Сахаре, које сам 1927. године имао прилике видети путујући по жаркој Африци.

Читајући, у повратку, о Нанзеновом путовању по поларној области, наишли смо на овакав опис његовог првог сусрета са поларним комарцима, на обалама Гренланда, јула 1888. године: „Био сам сео на један камен и са дивљењем посматрао изванредан приказ који сам имао пред очима у томе свету од снега и леда. Сав предан посматрању грандиозних слика, одједном зачујем зујање око ушију, и видећи од чега то долази, нисам могао поверовати својим чулима! Комарац, један па други, па читав рој... Пустео сам их да ме добро изуједају, и то са правим задовољством: они су за мене, у овоме леденоме свету, знак да сам још у вези са земљом.“ Али убрзо затим додаје: „Доцније сам овакво задовољство имао много чешће него што бих желео.“ Поларни испитивач Меркантон додаје: „Комарци су права беда и невоља поларног лета. Они су један фактор који много доприноси невољама што очекују поларне експедиције, који чак и омета рад експедицијама и који никако није за потцењивање“. Амундсен је због комараца морао бежати са појединих места у којима би се због послова своје експедиције требало задржавати; покашто је и сам живот учесника долазио у опасност због тога ништавног створа.

Напоследку, невољама поларне области знатно доприносе још и поларне болести, од којих су карактеристичне и најчешће скорбут и очне болести. Скорбут је једна опака, у многим случајевима смртоносна болест, која у поларним крајевима долази од недостатака једне врсте витамина, а овај недостатак произлази од недовољне исхране или од искључивог храњења конзервама, а нарочито при великим хладноћама. Пре извесног времена нађено је у једној земуници, на северном крају Шпицберга, пет лешева норвешких ловаца, залуталих и помрлих од скорбута, поред свега тога што нису оскудевали у конзервираној храни, каква је у једном крају земунице нађена у изобиљу. Око њих су нађени

Сл. 39. – Кривог лега

Сл. 40. – Криш од леда

разбацани здрави и јаки зуби, као доказ да се несрећа има приписати скорбути, јер од овога се зуби разљуљају и поиспадају.

Ловци који одлазе у поларну област сматрају да од скорбута има лека, баш и у тој леденој пустињи. То би нпр. била једна врста лишаја (лихена) који се налази на Шпицбергу, местимице под кором од леда; затим, купање у загрејаној води, што већа употреба животињске свеже хране кад се до ове може доћи, рад који тражи напрегнуту пажњу и доноси са собом душевно задовољство и др. Али, у онаквим приликама и у оној душевној депресији у којој се налазе поларни путници кад промаше циљ ради кога су били решили излагати се патњама и таквим путевима, треба велике душевне енергије па да се тако лечи. Болесници се, готово без изузетка, предају судбини и очекују фаталан крај.

За очне болести постоје превентивна осигурања, а то су, на првом месту, наочари што чувају очи од ситних и чврстих снежних иглица којих је пуна атмосфера и онда кад се не види да пада снег, и које су опасне и при најмањем ветру, због свога механичког и термичког дејства на органе вида. Наочари, кад су превучене чиме што апсорбује светлост, штите око и од оне бљештаве белине која после дужег времена може изазвати запаљење, па и слепило. Чак и Ескимима, навикли на то од рођења, употребљавају такве превентивне мере; наместо наочара, они употребљавају преко очију разапету меку кожицу са врло танким прорезима за светлост.

Кад се све то узме у обзир, добија се овлашна слика онога што путника очекује у поларној области, ако није све што треба до ситница предвидео и од предвиђених невоља се према стеченом свом и туђем искуству осигурао, а нарочито ако га на путу изневери срећа, један од главних фактора за судбину у авантурама кроз које има да се прође.

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

ПОЛАРНЕ ТРАГЕДИЈЕ

Између многобројних трагедија које је у току векова забележила историја поларних експедиција, овде ће бити укратко описане само неке које су, у своје време, биле узбудиле не само оне који су били у вези са тим експедицијама, већ и цео културни свет.

ТРАГЕДИЈА ЈЕДНЕ ЕНГЛЕСКЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ

Године 1845. енглески адмиралитет је одлучио да се што исцрпије проучи амерички поларни архипелаг. Тога ради је опремио једну експедицију са два брода на једно, „Еребус“ и „Терор“. За шефа експедиције био је одређен сер Џон Франклин, који је пре тога био учествовао у једној експедицији у јужној поларној области. У време кад је требало да као шеф поведе своју експедицију, био је зашао у своју шездесету годину живота; на питање шефа адмиралитета да ли то неће бити много за његове године, Франклин је, мало увређен, одговорио да није истина да има шездесет већ само педесет и девет година, и да, уосталом, године старости не играју никакву улогу кад се посао ради са познавањем ствари и неодољивом вољом да се савладају препоне.

Оба су се брода кренула из Енглеске у мају 1845. године. После шест недеља примио је адмиралитет једно Франклиново писмо са западне обале Гренланда, у коме исказује своје наде за успех експедиције. То је било једино писмо од његове стране, и последњи траг експедиције, за коју су тек од тада настале невоље, патње и опасности. Године 1848, пошто су протекле пуне три године од како експедиција није дала од себе никаква знака живота, узбуђење у Енглеској достигло је свој врхунац. Дваестину добро опремљених експедиција за трагање и спасавање било је послато у поларне крајеве за време од 1848. до 1857.

Сл. 41. – Путовање саоницама по леђу

године, како о трошку адмиралитета, тако и по приватној иницијативи; о тим је експедицијама било говора у ранијем одељку.

Једна од тих експедиција, која је имала два брода и стајала под командом морепловаца Пенија, нашла је 1850. године на једноме пустом острву (острво Биши), покривеном вечитим снегом и ледом, прве трагове нестале експедиције, сандуке и кутије од конзерви, али по којима се није могло ништа закључити. Године 1854. једна експедиција запазила је код Ескима разне ствари које су припадале Франклиновој експедицији, а између осталог и сребрно посуђе са жигом Франклиновим. Од Ескима се ништа није могло сазнати.

Године 1857. супруга Франклинова, као последњи покушај, опремила је о своме трошку једну експедицију, са задатком да добро претражи она места у близини којих је ранија експедиција наишла на помануте трагове. Вођ експедиције је био тада врло познати поларни испитивач Мак Клинтон, који је пре тога учествовао у неколико поларних експедиција. Мак Клинтон је био принуђен презимити у поларном леђу, па је тек идуће године, у августу 1858, могао доћи до острва Биши, где је нађен до тада једини траг нестале експедиције, и где је одмах по доласку поставио мермерну плочу у спомен несталих. На плочи и данас још стоји урезан овај узбудљив енглески натпис:

„У спомен Франклина, његових храбрих официра, верних сапутника и другова, који су трпели и изгинули за идеале науке и за славу своје отаџбине, ова плоча је постављена на месту где су провели поларну зиму, и одакле су пошли да савладају препоне или да изгубе живот. Она изражава бол и дивљење његових сународника и пријатеља, као и неизмерни бол оне која је, у шефу експедиције, изгубила свога оданог и драгог супруга.“

Експедиција Мак Клинтока је морала остати у тим крајевима још и преко зиме те године. Од ње се, у пролеће 1859. године, одвојило једно одељење, са задатком да претражи пусто Острво краља Виљема. То је острво тада одало тајну нестале експедиције. Ту је, на обали покривеној ледом, нађен један велики чамац, окружен лешевима и скелетима учесника експедиције, разбацани разни бродски инструменти, одело, обућа, посуђе, оружје, муниција, све то у највећем нeredу. Међу ствари-ма је нађен и записник једнога од учесника експедиције, Фиц Џемса, помоћу кога се могла потпуно реконструисати и расветлити поларна трагедија. Она се, према томе документу, збила овако:

Четвртог јула 1845. године Франклинова је експедиција пошла са острва Диско, на западној обали Гренланда. Између ледених санти и ледених брда, у правцу на север, она је продрла у мореузе Барова и Велингтона, до 77° северне ширине. Овај последњи мореуз је био слободан од леда. Изишавши из тих морских теснаца, Франклин је покушавао приближити се северном арктичком архипелагу, који је био циљ његове експедиције, али су покушаји остали без успеха. У томе се почела приближавати страшна поларна зима; ноћи су се биле јако одужиле, а снежне буре задавале су несавладљивих тешкоћа пловидби. Франклин се морао решити да презими на острву Биши, и његова се два брода ту укотве и осигурају. Грбови на обалама острва сведоче о патњама којима су учесници ту били изложени. Тек идућег лета од 1846. бродови су се могли ослободити леда у коме су били замрзнути и експедиција се кренула у правцу свога циља. Али се није могло ићи далеко. Густе масе дебелог леда, у близини Земље принца галског, задржале су оба брода и убрзо их ухватиле и стегле са свих страна. Експедиција је била принуђена провести и другу зиму потпуно ухваћена од леда, на 70° северне ширине, на триестину километара североисточно од Предгорја Феликс, које представља најсевернију тачку Острва краља Виљема. На томе су месту, те зиме, умрли вођ експедиције сер Џон Франклин, девет официра и већи број људства са бродова. Готово су сви помрли од скорбута.

Ту је експедиција, изгубивши свога шефа и толике официре, дочекала и идуће лето 1847. године, али се бродови никако нису могли кренути из леда. Морала се на томе месту дочекати и идућа зима, која је такође тражила свој део људских жртава и унела једну страшну депресију у оне који су је преживљавали. Изгубивши тада сваку наду да ће се бродови моћи ослободити леда, остатак експедиције се реши да их напусти, па да покуша саоницама и пешке допрети до каквог места где би могли спасти животе. Тада је настало једно очајно лутање по поларној леденој пустињи. Учесници су у путу падали од умора и болести, напуштени од својих другова који су били немоћни да им на који било начин помогну. Једна група Ескимана, који су касније били саслушани, изјавила је да је срела остатке малаксалих преживелих учесника експедиције, који су са највећим напором, полумртви од малаксалости и умора, вукли једне саонице и „умирали у ходу“, како су то казали Ески-

ми. На једном месту наишли су на угљенисане остатке човечјег тела, што показује да су неки од учесника, да би неминовну смрт одложили, ма и за најкраће време, били, у готово бесвесном стању у коме су се налазили, постали људождери. Од учесника експедиције ни један није остао у животу, почевши од шефа па до последњег малог на броду.

У октобру 1923. године поларни испитивач Кнут Расмусен наишао је на остатке једног одељења трагичне експедиције. Ескимима су му показали место где су њихови преци срели до крајности изнурене учеснике експедиције, који су умирали вукући саонице без икаквог одређеног правца и без икакве наде за спасење. У близини тога места Расмусен је нашао масу растурених човечјих костију, вероватно оглоданих од белих медведа; покупио их је на гомилу, покрио их пирамидама од насланог камена и побио на пирамиди енглеску и данску заставу. То је једна од најзубудљивијих поларних трагедија које су се одигравале у току векова, и која је учинила да Енглеска изгуби коју стотину тадашњих својих најбољих морепловаца и поларних испитивача.

ТРАГЕДИЈА ЈЕДНЕ АМЕРИЧКЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ

Године 1879. Гордон Бенет, директор америчког листа *Њујорк хералд*, опремио је о своме трошку једну експедицију са задатком да нађе и проучи пловни пут између обала Северне Америке и Сибира. У време кад је та експедиција опремана, није се још било сазнало да је Норденскјолд већ био пронашао тзв. североисточни пролаз у арктичком океану, и Гордон Бенет је мислио да ће његова експедиција решити проблем који до тада није био решен.

Брод „Жанет“ којим је имала да путује експедиција био је једна већ употребљавана енглеска једрилица, са помоћном парном машином, удешена и опремљена нарочито за поларна путовања. Имала је бродску посаду од 32 лица, под командом капетана Де Лона, који је пре тога био капетан једног брода за лов китова.

Пошавши из Сан Франциска 8. јула 1879. године, испраћена поздравима и жељама корпорације америчких новинара и становништва великог пристаништа, експедиција је 1. августа стигла у Берингов мореуз, ту се снабдела великим бројем ескимских паса и, прошавши кроз мореуз, ушла је у Ледени океан. Де Лон је чврсто веровао да постоји морски пролаз од Тихог до Атлантског океана, и по тој својој идеји упутио је брод ка Врангеловом острву. Четвртог септембра брод је наишао на једно ново острво, коме је дато име Острво Хералда, и које је било са свију страна опкољено дебелом леденом кором, препуном белих медведа, фока, моржева, водених птица, а нарочито галебова и пингвина. Да би могао изаћи на острво, капетан је наредио да се у леду усече пролаз, али то је учинило да брод буде са свију страна ухваћен и стегнут ледом. Тако се ту, поред острва, морало и презимити. Међутим,

морска струја која пролази поред острва покренула је лед у коме је брод био стегнут и понела га у правцу северозапада. Тако ношена ледом, експедиција је крајем октобра угледала Врангелово острво са његовим високим и стеновитим брдима и глечерима. Али у тај мах, због укрштања струја и ветрова, лед око брода је почео тако се комешати, санта преко санте стале се ваљати и притискивати са свих страна на бокове брода, да се у сваком тренутку очекивала његова пропаст. У неописаној хуци и буци од комешања и разбијања ледених блокова, под небом обасјаним величанственом северном светлошћу, експедиција је ту у најбољем расположењу прославила божићне празнике 1879. године, не слутећи ништа о фаталној судбини која је ускоро чека. Међутим, та је судбина у то време била већ решена; капетан Де Лон је већ тачно знао шта га чека, и требало је једно необично савлађивање самога себе па да се пред својим сапутницима покаже безбрижан и весео. Може се замислити у каквим је мислима и у каквом расположењу он морао играти своју улогу у позоришној представи која је била приређена на броду, у веселом певању својих другова од којих ће се мало ко жив вратити у своју домовину.

Већ сутрадан по прослави, појавиле су се на броду, који је ледом био стегнут са свих страна, пукотине кроз које је почела нагло продирати вода. На мразу од 40° испод нуле све је људство морало без одмора радити на црпењу воде која се одмах мрзла и опасност је, бар за тај мах, била отклоњена. У тој борби са ледом и водом, непрестано ношен струјом која је са собом носила огромну ледену кору у којој је био замрзнут, брод је аутоматски лутао по Леденом океану, и тако заробљен дочекао и другу поларну зиму. Божићни празници и те, 1880. године, били су проведени исто онако весело као и прошле године.

Међутим, брод, непрестано ношен ледом, у мају 1881. године буде нанесен на једно непознато острво, око кога се кршио и ломио читав хаос од леда. То је било острво Анријет на 76°40' северне ширине, покривено и окружено блоковима од леда, али на које је једна група учесника експедиције ипак успела изаћи. Код тога острва лупање леда о бокове брода разбије брод, који је морао бити пуштен својој судбини, а учесници експедиције, са оним што се на брзу руку могло спасти, морали су изаћи на лед и на њему продужити своје патње. Брод је издржао још неколико часова, нагао се на једну страну и потонуо 13. јуна 1881. године.

Капетан Де Лон је са својим друговима остао на леду, ипак прилично снабдевен животним намирницама и најпотребнијим средствима за живот на који је био приморан. При том је располагао и довољним бројем саоница и ескимских паса, и био је у себи оживео наду да ће моћи допрети до сибирских обала и спасти животе својих другова. На пут су се кренули 18. јуна, и то право на југ, у правцу Сибира. Али још од првога дана тога путовања појавиле су се велике незгоде. Лед се показао несигуран, испрскан, неједнак, нераван, местимице и потпуно отопиен воденим струјама. Морао се уз пут терет преносити из једних саоница у друге да би се олакшао прелаз преко многобројних таквих незгодних места, па по неколико пута

прелазити један исти пут са олакшаним саоницама. За прва три дана експедиција се није могла одмаћи ни три километра од своје полазне тачке. Дана 25. јуна, на недељу дана после поласка на пут, капетан Де Лон, на своје запрепашћење, констатује да их је морска струја, поред свега тога што су пошли са $77^{\circ}17'$ северне ширине, однела, заједно са ледом на коме су путовали, на $77^{\circ}42'$, дакле, северније од места са кога су пошли на југ. Струја их је дакле враћала на север брже но што су они по леду ишли на југ. Капетан се добро чувао да своје очајање не ода друговима, али он је тада већ добро видео да је свака нада за повратак на југ изгубљена. Пусто је да се путује у правцу југа, мада је добро знао да се у ствари путује на север. Путуюћи тако, путници угледају једнога дана месеца августа море слободно од леда, обрадују се томе, напусте саонице и пређу у три омања чамца која су са собом вукли преко леда. У првој половини септембра сва три чамца допру до острва Новог Сибира и одатле крену у правцу утоке реке Лене у море. Али на томе их путовању изненади јака бура, која их растави да се више никад не виде. Један је чамац био одмах подављен и његова посада сва остане у морским дубинама. Други чамац успе да допре до делте Лене, где наиђе на неколико руских сибирских изгнаника, који посади помогну да, после педесет дана пешачења, стигне до Јакутска, око половине децембра, и тако спасе своје животе. Трећи чамац, у коме је био капетан Де Лон, допре такође до једног спруда на ушћу Лене, где посада напусти чамац и пешице пође на југ. Оставши потпуно без хране, у снежној пустињи у којој није било ни трага од лова, капетан пошље напред двојицу од најиздржљивијих својих људи у извидницу и у трагање за ма каквом помоћи. Та двојица, после десетодневног путовања, за које су време, приморани глађу, појели своје чакшире од коже, наиђу на једног ловца домороца, који их одведе у оближње насеље Чукша. Чукши су им указали помоћ и спасли им животе, али нису могли да разумеју знаке које су им они давали да има још бродоломника који од њих очекују спасење. За време једног читавог дана и једне ноћи та двојица су очајнички покушавали да обавесте о томе своје спасиоце; ни говором, ни изразитим гестовима, ни цртањем по песку, и ни на који начин нису у томе успели. Измучени глађу и преморени путовањем, они се нису могли сами вратити у сусрет својим друговима. То су учинили тек пошто су се мало опоравили, али је тада све било доцкан. Наишли су на мртва тела својих другова, помрлих од глади и хладноће. Нашли су и капетанов записник, из кога се могла саставити слика о агонији другова пре но што су се растали са животом. У записнику је нађен и потпун опис путовања и невоља кроз које је експедиција прошла.

ТРАГЕДИЈА ЈЕДНЕ ШВЕДСКЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ

Шведски инжењер Саломон Август Андре био се већ специјализирао у летењу обичним сферним балоном без мотора, кад је 1894. го-

дине дошао на идеју да покуша допрети таквим балоном до Северног пола. Материјално изобилно потпомогнут од својих сународника и од краља Шведске, Андре је 1896. године конструисао у Француској један балон од 4 500 кубних метара запремине, доцније га проширио на 4 800 квадратних метара, назвао га „Северни пол“ и пренео га те исте године на Шпицберг да покуша остварити своју идеју. За базу је изабрао Острво Данаца, на северном крају Шпицберга. На њему је постављена станица за опрему експедиције; балон је напуњен гасом и очекивао се само повољан ветар са југа на север, према Полу. За све време лета то је очекивање било узалудно; ни један ветар није дувао у жељеном правцу. На измаку лета, око половине августа, било је јасно да се те године не може предузети намеравањем лет, јер се од тада већ атмосферске прилике мењају у неповољном смислу. Осим тога, брод који је пренео експедицију на Острво Данаца, према уговору са сопствеником, имао се вратити у Шведску око половине августа. Па како експедиција није била опремљена тако да би могла презимити на Шпицбергу, била је принуђена да се врати у Шведску. И тада Андре буде у јавности нападнут као неозбиљан човек, без куражи и одлучности, па чак и као варалица. Јако потресен таквим незаслуженим прекорима и нападима, Андре је неколико месеци стрпљиво поправљао и усавршавао свој балон, па чим је то допустио лед око Шпицберга, отишао је једним државним бродом на Острво Данаца. Спремање за полазак је било довршено 1. јула; балон је, напуњен гасом, само чекао повољан ветар. Њиме су имали одлетети у правцу пола три добра друга: Андре, физичар Стриндберг и инжењер Франкл. Балон је био снабдевен и једним једрилом и крмом, што је допуштало да му се унеколико мењају правац и брзина по потреби путника. Носио је са собом резервне хране за шест месеци, потребне инструменте, троје саонице на расклапање, мали чамац од платна, пловке од плуте које би путници, с места на место, бацали на лед или на отворено море, а који би са собом носили забелешку о току путовања; голубе писмоноше, шведску заставу која би се имала спустити из балона на самоме полу итд.

Дана 11. јула те, 1897. године, у 3 часа изјутра, отпочео је дувати доста јак јужни ветар. После дужег колебања због несталности ветра, три путника се погну у корпусу балона, Андре изда налог да се овој ослободи веза, прекрсти у томе тренутку балон коме је дао ново име „Ери“ (орао), и око 2 часа по подне балон се поче уздизати, гоњен повољним ветром у правцу севера. Одмах, при самом уздизању балона, показало се да он има недостатака, али је он продужио своје пењање, и потеран ветром, све се брже удаљавао. Људство са брода видело га је још последњи пут као црну тачку која је убрзо затим зашла у облаке и изгубила се да више никад и ни од кога не буде виђена, као и ни један од њена три путника.

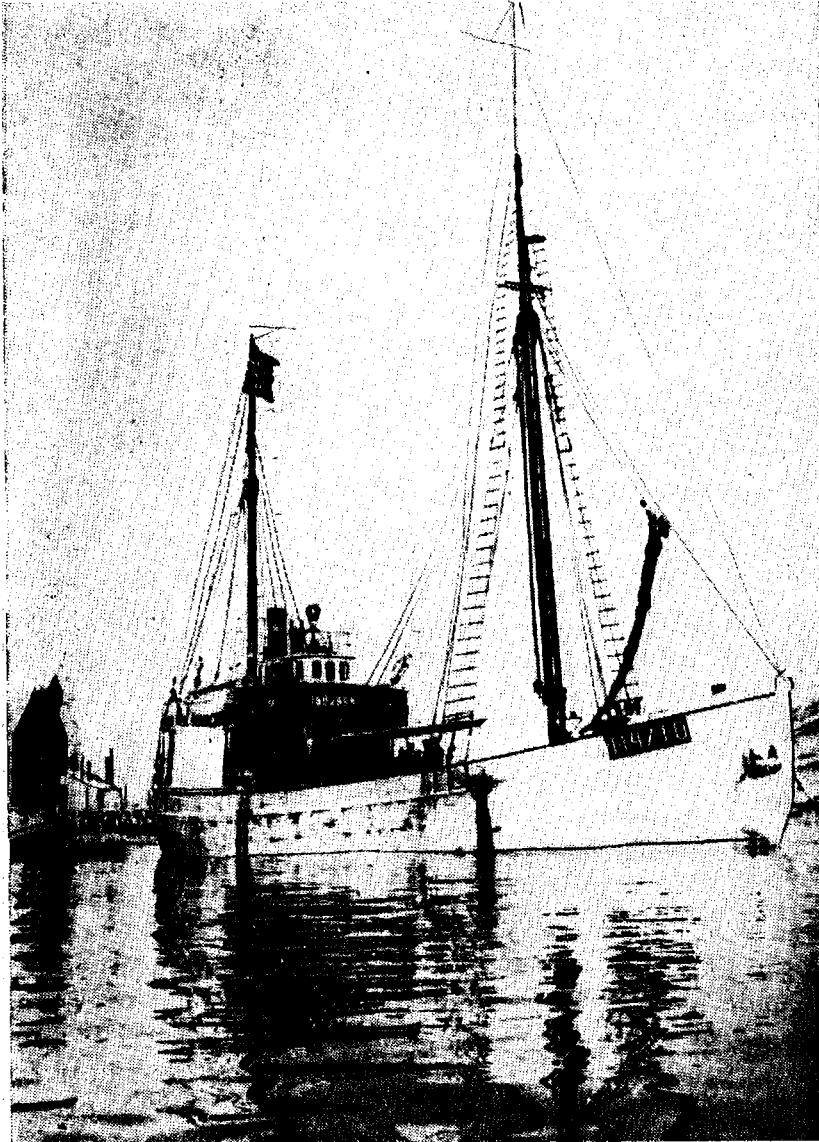
Од тада је Андреу и његовим сапутницима изгубљен сваки траг. По истеку неколико месеци од њиховог одласка са Острва Данаца, нас-

тупила је у Шведској велика забринутост о судбини експедиције. Краљ Оскар је о своме трошку слао експедиције, једну за другом, за трагање и евентуално спасавање. Експедиције свих народности које су од тога доба слате у поларне крајеве имале су, поред осталих послова, и задатак да трагају за несталим поларним путницима. Од времена на време избијала је у јавност вест да су нађени остаци експедиције. Таква је нпр. једна вест дошла са северних обала Сибира. Ескимима из насеља Ангмагсалик на Гренланду тврдили су да су једне ноћи, убрзо после одласка балона са Острва Данаца, чули пушчане пуцње на мору поред насеља, и помишљало се да је то долазило од несталих путника. Али су се све вести показале као неосноване и убрзо је изгубљена свака нада да ће се икада наићи на какав траг експедиције.

Међутим, на дан 6. августа 1930. године, 33 године после нестанка Андреа и његових другова, изненада и сасвим случајно, посада норвешког брода „Братваг“ пронађе њихове остатке на Беломе острву, које се налази на 80° северне ширине и 31° источне дужине, северо-источно од Шпицберга. Брод је био послат у поларну област од стране норвешког друштва за поларна испитивања, са мисијом да се са испитивачима задржи на обалама Земље Франца Јосифа. За време проучавања посада је имала ловити моржеве, којих у томе крају има у масама. Уловивши прва два моржа, два ловца, пошто су им скинули кожу, пођу по острву да потраже воде. На обали једног поточића од истопљеног леда спазе један суд од алуминијума, зачуде се томе наласку и продуже пут. Мало после тога наиђу на чамац од платна, напуњен разним стварима и упола покривен снегом. Одмах известе о томе капетана брода, који са целом посадом што је остала на броду дотрчи до места где је то нађено. Капетан почне разгледати ствари и на некима од њих спази урезан натпис: „Андре пол. експ. 1896.“ Било је јасно шта је нађено. То одмах буде јављено испитивачима норвешког друштва, који на глас да су нађени остаци Андреове експедиције претраже одмах целу околину. Тако буду одмах нађени остаци Андреа и Стриндберга, без главе и раскомадани од белих медведа. Остаци Франкла нађени су доцније. Поред мноштва ствари, нађени су и записници које су у путовању водила три верна друга, и њима је потпуно расветљена велика поларна трагедија, кроз толики низ година обивијена копреном тајне. Из записника се може саставити слика онога што се десило између поласка са Острва Данаца и пропасти експедиције на Белом острву. Она је изгледала овако:

Убрзо по поласку морали су путници, бацајући нешто терета са балона, олакшавати овај због недостатка који се одмах на њему показао. Поред свега тога, балон се постепено и лагано спуштао; непрестано се морало смањивати оптерећење да би се одржао на потребној висини. Идућег дана ветар је променио правац и окренуо на запад; он је доста слаб, и брзина балона није већа од пола метра на секунду. Балон се спушта све ниже и настаје опасност да му се корпа са путницима разбије о блокове леда које само што не додирује. Најпосле се

корпа закачила за један такав блок и балон је остао у месту око 13 сати. Тада нестане облака и појави се сунце; промена температуре учинила је да се балон нагло откачио и брзо дигао у ваздух; али ветар је опет променио правац и потерао га на исток брзином од 3 метара на секунду. Кад је, затим, сунца опет нестало, балон се опет почео спуштати, путујући истом брзином у правцу истока. Није више било могућно

Сл. 42. – Брод са остацима Андреа и другова

учинити растеређивањем да се он опет почне пењати, и пред опасношћу судара са блоковима леда путници реше да се спусте на лед и да напусте балон. То су, у великом очајању, учинили 14. јула, четвртог дана по поласку, слутећи већ шта их чека у пустињи у којој су се нашли. Спустање је било на једној великој пловећој санти, на $82^{\circ}56'$ северне ширине и $29^{\circ}52'$ источне дужине. Пут на Северни пол био је тиме завршен и остало је још само да се покушају спасти животи. На санти су провели у највећим патњама недељу дана, ношени њоме на југоисток. Ту су убили првога белог медведа и употребили га за храну. Дана 22. јула натоварили су на своје троје лаке саонице све што је могло стати и, вукући сваки по једне саонице, кренули се на југ. Са нечувеним напорима, избацујући од времена на време из саоница поједине ствари да би их олакшали, борећи се уз пут са белим медведима и фокама, рачунајући да путују у правцу Седам острва, североисточно од Шпицберга, угледали су на дан 16. септембра, први пут од поласка са Острва Данаца, суву земљу. То је било Бело острво, са кога ни један од три друга неће главе изнети. Обрадовани тиме што су дошли до суве земље, са оживелом надом на спасење, остали су на острву да се одморе и виде шта ће даље радити, проводећи време у лову. Ту их је застао и за њих фатални месец октобар. Последња забелешка у Андреовом дневнику носи датум 17. октобар; ту престаје све, и између тога дана и онога кад су на томе острву нађени остаци три друга раскомадана од белих медведа прошло је, као што је казано, 33 године. Ти су остаци, заједно са реликвијама, дневником и записницима трагичне експедиције, 1930. године пренесени у Шведску.

ТРАГЕДИЈА ЈЕДНЕ НОРВЕШКО-ФРАНЦУСКЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ

Овога се лета навршује четири године од како је у северној поларној области нестало једнога од највећих поларних истраживача свих времена, Руалда Амундзена, који је хидроавионом „латам 47“ пошао да спасе Нобилеву експедицију, настрадаоу на леденој банкизи североисточно од Шпицберга. У спасилачкој експедицији узели су учешћа, поред Амундзена, још и француски авијатичар Рене Гијбо, који је пре тога био прелетео Африку, и француски морински поручник Де Кивервил, као и један радио-телеграфиста и један механичар.

Велики хидроавион, пошавши са обале Нормандије, прелетео је море до Тромзоа у Норвешкој и спустио се у ту луку да ту прими Амундзена и норвешког пилота Дитрихсена. Примивши их, он се из Тромзоа 16. јуна 1928. године, нешто после 4 сата по подне, уздигао над површином мора и, упутивши се правцем на север, спустио се у залив Кингс Беј на Шпицбергу, где је била база раније ваздушне експедиције Амундзена и Нобила. После неколико минута хидроавион је опет узле-

тео, упутио се на север, и убрзо га је нестало у густој магли. Од тада од њега није више било ни трага ни гласа, као ни од његових путника. Шта се десило? Вероватно је да се то неће никад тачно сазнати. Нагађало се на све могуће начине, али без икакве стварне основице. Највероватније је да се авион, испред и испод кога се од магле није ништа видело, сударио са каквим леденим блоком или брдом. То би се, унеколико, потврђивало тиме што је неколико дана после нестанка експедиције један ловачки брод нашао у близини Медвеђег острва комад пловца са хидроавиона, на коме је висило пресавијено и искривљено парче његове превлаке од алуминијума.

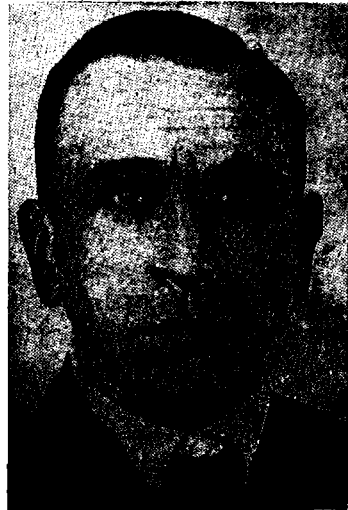
Међутим, прошлога пролећа, 1931. године, изашло је на јавност још нешто што баца светлост на трагедију експедиције. У једном норвешком дневном листу изашао је чланак, са потписом Вернера Брокса, који је, као радио-телеграфист у Тромзоу, био на једноме делу пута експедиције, у вези са овом и о судбини експедиције знао више но ико други. По одласку хидроавиона из Тромзоа, трансмисија је била врло јасна и веза добра. Амундсен је од времена на време тражио обавештења о правцу ветра. Што се авион више удаљавао на север, трансмисија је била све нејаснија, али је била ухваћена веза са још двама радио-телеграфским станицама, једном на Шпицбергу, другом на Медвеђем острву. Наједном је свака веза прекинута и на све знаке станица одговарало је ћутање. Према подацима, добијеним из тих станица, несрећа се морала десити око 7 и по часова увече. Многобројни бродови и авиони, послати да претраже околину Медвеђег острва, нису ништа нашли, осим поменутог комада од пловка са хидроавиона, по чему се и мисли да се овај, летећи по магли ниже но што је то смело бити, разлучио о какво високо ледено брдо.

ТРАГЕДИЈА СПРЕЧЕНА У ПОСЛЕДЊЕМ ЧАСУ

Пре две године, крајем јула 1930. године, приспео је у омањи фјорд Сермилик, у близини ескимског насеља Ангмагсалик, на источној обали Гренланда, један енглески брод и ту истоварио два моторна чамца, два аероплана и педесет ескимских паса, па се укотвио у фјорду, спреман да ту проведе дуже време. Четрнаест људи који су ту изашли из брода поставили су одмах на обали станицу за дуже пребивање, у облику једне дрвене бараке снабдевене антеном за бежичну телеграфију и за то потребним инструментима. Чим је то било готово, друштво се поделило на три одељења, која су се разишла свако на своју страну, једно на аероплану, друго на моторном чамцу, треће пешице, и одмах свако отпочело свој посао. То је била енглеска експедиција под командом Х. Г. Ваткинса, којој је поверено да проучи могућност и појединости ваздушног пута што би везивао Енглеску са Канадом преко острва Фероер, Исланда, Гренланда, Бафинове земље и Хадсоновог залива;

линија би почињала од Лондона, а завршавала би се код Винипега у Канади. Та је линија била изабрана из два главна разлога. Један се састојао у томе што се знало да њоме има мање магле но линијама које би пролазиле јужније од ње, а то је важна ствар за ваздушни саобраћај. Други је разлог био тај што тим путем не би било дугачких прелетања преко мора; најдужи такав простор био би онај између острва Фероер и Исланда, а он не износи више од 500 километара. Међутим, велике је бриге задавало прелетање Гренланда; преко њега би се, том линијом, имао прелетети простор од 1 100 километара дужине, покривен вечитим снегом и ледом; та дужина је иста као ваздушно растојање између Париза и Копенхагена. Колика је најмања висина које се мора држати аероплан на томе простору, колика је на овоме температура и какви су ту ветрови у развоју године? Да ли се на њему могу спуштати аероплани у случају нужде, и да ли је могућно поставити дуж линије станице-релеје за снабдевање бензином и другим потребама? Масу таквих питања имала је да реши експедиција и она је одмах приступила послу.

За време док је једно одељење фотографски снимало терен преко кога ће прелазити ваздушна пруга, друго одељење је пошло на дугачак пут преко Гренланда, од Анѓмагсалика у правцу западне обале, држећи се линије исте северне ширине коју има поларни круг, са задатком да на подесном месту подигне метеоролошку станицу. Одељење је имало пет испитивача, са четворим саоницама које су вукли ескимски пси. Најпре се морало испети уз један висок глечер, што је извршено са врло великим напорима. Тиме се одељење нашло на једној високој висоравни, доста равној, са slabим таласањем, покривеној вечитим снегом. После 18 дана путовања и пређеног пута од 224 километра, одељење се нашло на висини од 2 100 метара. То је највећа висина на тој висоравни, и ту је одлучено да се постави метеоролошка станица усред снега чија се дубина ни на који начин није могла сазнати. Станица је довршена 30. августа; одлучено је да се у њој оставе два посматрача, а остали да се врате на своју базу у фјорду Сермилику. На дан 26. октобра једно одељење од десет људи пође опет из тога фјорда са више саоница, поневши онима што су остали у метеоролошкој станици потребну храну за шест месеци и инструменте за бежичну телеграфију. Али тек што је изашло на висораван, одељење су подухватиле такве снежне буре да је морало застати на месту где се задесило и укопати се у земунице начињене од снега из којих се за време од три недеље није могло изаћи. Кад је бура

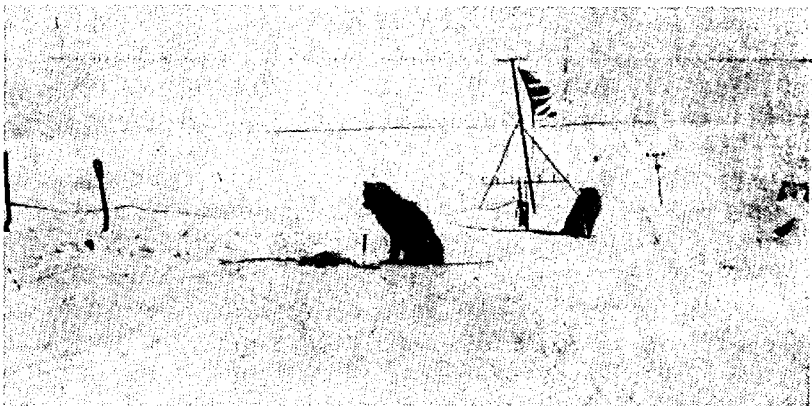

Сл. 43. – Алфред Веѓенер

прошла, видело се да није остало довољно хране за два посматрача, већ би у крајњем случају то још могло бити довољно за једнога. И тада се десило нешто што показује са коликим су самопрегоревањем и са каквом одлучношћу учесници експедиције пошли да изврше поверени им задатак. Један од њих, А. Куртол, син великог енглеског индустријалца, понуди се да замени ону двојицу посматрача што су остављени у метеоролошкој станици, и да сам самцит остане преко целе зиме у њој као посматрач. Предлог, после дуге дискусије, буде са тешким срцем усвојен и 11. новембра другови се врате у фјорд, а Куртол се, са два пратиоца, крене преко снежне висоравни у правцу станице. Страшне међаве и снежни сметови учинили су да им је требало три недеље путовања до станице, на хладноћи од 34° испод нуле. Напослетку, 3. децембра одељење стигне до метеоролошке станице, где је термометар показивао температуру од 45° испод нуле. Трешало му је, у таквим приликама, 38 дана да пређе 224 километра. Чим је Куртол примио на руковање станицу, дотадашња два посматрача и они који су га до станице допратили, кренули су се натраг, истим путем, у правцу фјорда, у који су стигли после петнаест дана путовања. Куртол је остао сам самцит у бескрајној снежној пустињи, свестан тога да ће преко целе зиме бити потпуно одвојен од живог света, без и најмање наде на ма какву помоћ у случају нужде, и да ће бити потребна једна необична јачина воље и издржљивост да се у таквим приликама дочека долазак смене на пролеће, или можда чак на лето.

Зима је у главном стану експедиције, у фјорду Сермилику, пролазила на миру. Испитивачи су вршили метеоролошка посматрања, састављали извештаје, ловили фокe ради исхране својих паса и забављали се колико су могли и како су могли. Често се помињао, у снегу и леду, усред Гренланда остављени друг Куртол, и уколико се дубље залазило у зиму, била је све већа забринутост за његову судбину. Још у

Сл. 44. – Место на коме је био зајрпан Куртол

фебруару покушавало се аеропланима доћи у везу са њиме, али се то у три покушаја показало као немогућно. Један је аероплан, напослетку, успео доћи до места где је требала бити метеоролошка станица, али се ова и после дужег крстарења није могла спазити, јер је била покривена снегом.

Првог марта, једно веће одељење пође саоницама да по сваку цену види шта је са Куртолом. Два пута је морало да се враћа одакле је и пошло због јаких снежних мећава и немогућности да пређе преко снежних сметова. Тек при трећем покушају одељење је успело приближити се месту где је, по астрономском мерењу, требало да се налази станица. Али ни најпажљивије тражење није могло открити ни најмањи траг ове; сметови од снега су, у облику таласа, покривали недогледну белу површину, у тишини коју је прекидао само хук ветрова. После петнаест дана претраживања, одељење се у највећем очајању вратило у главни стан експедиције, изгубивши сваку наду да је Куртол у животу. Тада се сам шеф експедиције Ваткинс одлучи да учини последњи покушај да сазна шта је са њиховим другом, и 48 сати по повратку последњег одељења крене се у правцу станице. Хитајући што се могло више, успео је да за дванаест дана стигне до места, по доста јакој магли, и одмах, помажући се скијама, почне претраживати околину у свима правцима. Ништа. Сутрадан, кад се растурила магла, зачула се цика и завијање једног ескимског пса; кад је погледао на страну од куда је то

Сл. 45. – Ископанање Куртола

долазило, Ваткинс спази на снегу поред пса парче енглеске заставе, поцепане од ветрова, и сам крај цеви вентилатора који је био постављен у станици да би ова могла добити ваздуха у случају ако буде затрпана снегом. На његову велику радост кад је, притрчавши месту, видну своје пратиоце, зачуо је слаб глас који се одазвао из снега под њима и који је показивао да под снегом има некога живог. За неколико тренутака раскопан је снег за толико да се дошло до крова станице; овај је одмах пробијен, и из мрака у коме је био, извучен Куртол на светлост дана. Био је већ скоро изгубио вид и сав зарастао у косу и браду, сасвим малаксао, толико да није могао ни да говори. Али се убрзо затим толико опоравио да је одељење могло са њиме кренути на пут, у правцу главног стана, пуно радости што је успело, у последњем часу, спречити једну језиву трагедију. У путу су имали једно пријатно изненађење: срео их је на висоравни Гренланда којом су се полако враћали један шведски аероплан, који је ту дошао да се извести шта је било са експедицијом преко зиме. Он им је донео животних намирница и пошту из Енглеске, остао је неколико дана у фјорду и вратио се у Европу. За време боравка аероплана у главном стану експедиције Куртол је, већ потпуно опорављен, испричао друговима шта му се све десило од дана кад је био остављен у снежној пустињи до дана кад је био ископан из свога

Сл. 46. – Куртол извучен из под снега

снежног гроба. Његово је причање ту забележено, аероплан га је понео са собом, и оно је, одштампано убрзо затим у *Тајмсу*, изазвало узбуђење у Енглеској и целом свету. Спречена трагедија одиграла се овако:

По одласку његових другова 6. децембра, Куртол је остао сам у земуници под снегом, којој је било намењено да буде метеоролошка станица. Остављено му је било доста хране и дувана, једна мала, добро сортирана библиотека и петролејска лампа. Метеоролошки инструменти су били напољу и он их је требао прегледати с времена на време. Првих десет дана ишло је све добро; време је било лепо и без мећава. Али већ 4. јануара 1931. године сметови од снега били су потпуно затрпали станицу, и да није кроз њих вирила узана цев од раније постављеног вентилатора, заточник би се у рупи угушио. Буре и мећаве су трајале до краја фебруара; тада су се утишале, али је хладноћа била 45° испод нуле. Термометар је у понеким тренуцима показивао и 53° испод нуле. За све то време, у оној очајној самоћи, Куртол каже да му није било досадно. Читао је и писао при светлости петролејске лампе; кроз један отвор који је сам прокопао излазио је с времена на време да прегледа инструменте.

Осамнаестог марта, једна од најјачих снежних бура какве се јављају у тим крајевима тако је затрпала станицу и толики слој снега наслагала на њу да је била прекинута свака веза са спољним светом. Очајнички покушаји да се прокопа какав, ма и најужи отвор остали су безуспешни и Куртол се морао решити да у своме леденом гробу ишчекује спасење само од пуке случајности, знајући добро да је над њиме, на брду од снега под којим се налази затрпан, уништен сваки спољни знак да ту под снегом има живе душе. Једино је још напоље вирио сам замрзнути горњи крај цеви кроз коју се могло добити нешто ваздуха, али у оној снежној бескрајности сигурно је било да се он може приметити тек кад се стане баш пред њим.

Али то још није била сва несрећа. У хитњи око покушаја спасавања, Куртол је повредио суд у коме је држао петролеј, и овај је из њега за кратко време готово сав истекао пре но што је примећено да он истиче. Оно мало петролеја што је остало морало се брижљиво чувати да би се могао од времена на време топити лед за пиће. Заточеник је од тада био осуђен да проводи сате, дане и месеце у потпуном мраку, без могућности не само да чита и пише и тиме скраћује време, већ и да себи спрема храну, коју му је у мраку било врло тешко и напипати. Покушавао је копати узан тунел којим би дошао у везу са спољним светом и могао изаћи на површину снега да постави какав видљив знак који би се могао спазити кад му буду дошли другови да га траже. Али у томе је послу био спречен тиме што се није имало места где би се избацивао из тунела извађени материјал. Морао се решити да стрпљиво, жив сахрањен, ништа не радећи, лишен и сна, у страшној душевној депресији, ишчекује долазак другова кроз неколико месеци, и случајност да они у оној бескрајности пронађу тачку под којом се он налази, ако још и дође

до тога да га траже, пошто ће сигурно код њих бити прва помисао да је нестало и станице и њега, и да га не вреди ни тражити.

Ујутру 5. маја 1931, опружен по медвеђој кожи која му је служила за постељу, Куртол одједном зачује над собом неке необичне звуке и нешто што је изгледало као топот ногу. И не надајући се ни најмање спасењу, помислио је да то пуца дебела кора од снега и леда која се налази над њиме, и скочио је да одмах искористи какву пукотину ако би се ова појавила. У томе тренутку зачује над собом људски глас и позивање да се јави. Напред је описано како је до тога дошло. Пролаз је био брзо прокопан и Куртол је пао у наручје свога спасиоца, шефа експедиције Ваткинса. Тако није дошло до једне од најузбудљивијих поларних трагедија.

ПЕТИ ОДЕЉАК

МЕЂУ ЕСКИМИМА

ГРЕНЛАНДСКИ ЕСКИМИ

Од свега што сам на своме необичном путу имао прилике видети, ништа ме није толико узбудило као први сусрет са најпримитивнијим човеком који данас постоји на кугли земљиној, сусрет са првим Ескимом скитачем на кога смо наишли. То је било кад смо се, пловећи лагано поред банкизе и радећи уз пут поверене нам послове, приближили обалама Гренланда на стотину километара. Пловећи на растојању од дваестину метара од банкизе, спазили смо двогледом на леду, подалеко од његове обале, створење обучено у медвеђу кожу, где лежи потрбушке непомично поред једне гомиле ствари. Нас двојица изађемо на лед, поневши са собом, за сваки случај, карабин и револвер, и приђемо да видимо шта је. Кад нас је спазило, створење је нагло устало, зграбило своје кратко копље и изгледало је у недоумици да ли да бежи или да остане на месту. Пришавши му, пошто смо видели да је Еским, мој друг му понуди цигару, а ја комад хлеба који сам случајно у тај мах имао у џепу. Ни једно ни друго није примио, као ни норвешки новац који сам му дао у намери да купим од њега које крзно. Нисмо се ни на који начин могли споразумети, али смо одмах разумели шта он ту ради. На месту где је лежао била је у леду прокопана цеста рупа, ширине пола метра, до саме воде. Он је, лежећи на леду и држећи главу над самом рупом, чекао да се појави фока која, пливајући под ледом, искоришћава сваки отвор да кроз њега провуче главу и дође до ваздуха потребног јој за дисање. У тренутку кад то буде, копље везано за руку ловца зарије се у животињу, која зачас буде кроз рупу извучена из воде и убијена. Неколико кожа од фока које су ту у близини стајале на гомили показивало је да је лов био изобилан.

То је био први Еским на кога смо наишли, и то прави Еским номад, који месецима, управо све донде док не настане права поларна ноћ, лута по банкизи ловећи, непрестано једући и спавајући на леду где се буде затекао. Обично тако заједнички лута по једна номадска породица, која се састоји из човека, жене и деце. Саонице које вуку пси и у ко-

јима носе своје најнеопходније потребне ствари оставе где на леду, са псима и малом децом. Човек, жена и одраслија деца разиђу се на разне стране тражећи на леду какав отвор који је већ пре тога пробушила њушком каква фока. Нађени отвор се прошири ножем, и онда настаје лов на горе описани начин. Кад лов у једној околини ослаби, скупи се све у саонице и иде се даље за ловом. Ако се у путу спази какав бели медвед или морж, ни то се не пропушта, само је тактика другојачија.

Пошто смо нашег Ескима посматрали неко време, не могући ништа друго с њим радити, вратили смо се у чамац и продужили пут. Од тада смо већ чешће наилазили на такве номаде. То су били све омањи људи, чија висина не прелази 1,50 метара. Имају велику лобању, дугуљасту (доликоцефали), са челом суженим навише. Образи су им широки и испупчени; нос спљоштен; очи мале, црне и једва отворене, вероватно због атмосферских непогода којима су од детињства стално изложени, и због бљештавог белила снега и леда у коме проводе свој век. Руке и ноге су им сразмерно према телу мале, а горњи део тела им

Сл. 47. – Еским на леду

је јако развијен; већином су дебели. Боја лица им је мркоцрвена. То су, несумњиво, примерци људске расе који се данас највише приближују примитивном човеку, бар по начину живота. Ми смо доцније, кад смо изашли на Гренланд, имали посла и са културнијим Ескимима, а разабрали смо да их има и баш доста културних у насељима северо-западног Гренланда и даље идући ка америчким обалама. Али за ове на које смо наилазили на банкизи североисточног Гренланда то се ниуколико не може казати.

Зна се да је јужна поларна област ненасељена. Потпуно одвојена од континената и острва јужне хемисфере пространим океаном, потпуно лишена сувоземне фауне, јужна поларна област не пружа никаква средства за опстанак и живот становништва у њој, па чак ни за привремено бављење у њеној близини. Сасвим је другојачије са северном поларном облашћу. Она ипак, бар у одређено доба године, има саобраћаја са насељеним областима. Она, поред тога, има и разноврсну и многобројну фауну која чини могућним опстанак становништва и у близини самога Пола. Све то чини да је та област насељена и сталним становницима, поред пролазних, који по нарочитим пословима у њу наилазе с времена на време.

Стални становници северне поларне области су Ескимии, Самоједи и Чукши, распрострањени по гренландској, америчкој и азијској области око пола, поглавито у појасу између поларног круга и 80-ог степена северне ширине. То су често номадске групе које, као и животиње од чијег лова искључиво живе, иду за ловом. Од тога поларног становништва, на европском делу северне поларне области живе само Ескимии, премда се они распростиру и на америчку и азијску област. Према области у којој живе, они се разликују на ове групе, различне по начину живота и степену културе:

1. Ескимии западног Гренланда, који живе у области данског припадништва на Гренланду, од Предгорја Фарвела до 74° северне ширине. То су, по стасу, најмањи Ескимии; они не прелазе висину од 1,55 м. Под утицајем данске администрације, доста су изгубили од својих примитивних особина и добили нешто културе. Прешли су и у хришћанство и протестанти су; у ствари, тешко да и схватају шта је то, а у себи још чувају веровање својих предака у зле духове. Начини данске колонизације учинили су да је број ових Ескимии у току последњих педесет година непрестано растао, и данас их има преко 12 000. Од интереса је поминути да данских насељеника који стално станују у тим насељима нема више од 200. Главни је насеље Годхаб, средиште данске администрације, са једним комесаром који врши дужност гувернера свих насеља.

2. Ескимии источног Гренланда, којих има свега неколико стотина и који су много мање културни од оних са западне обале. Највећи део тих Ескимии груписан је у насељу Ангмагсалик, на 60° северне ширине, где се налази и један дански комесар. Живе у округлим шаторима од

коже фока. Сваки човек има по две жене. Интересантно је да су им деца, док су мала, сасвим бела, добијајући поступно, у току рашћења, боју одраслих. То су, уопште, најнекултурнији Ескимски, страшно прљави и врло дивљи. Живе искључиво од лова фока и моржева. Многи од њих живе номадским животом, идући за ловом и враћајући се у насеље само кад се приближи дуга поларна ноћ. Од 1925. године данска администрација непрестано покушава да их, бар једну групу, насели на обалама Скоресби Сунда, на 70° северне ширине, где има фока и моржева у изобиљу. То су Ескимски на које је наишла наша експедиција, идући од Шпицберга и приближивши се Гренланду; са њима смо се сретали за све време бављења на источној обали Гренланда.

3. Ескимски северног Гренланда, који су насељени на његовој северозападној обали и на обалама Смитовог мореуза. Најсеверније им је насеље Етах, на $78^\circ 18'$ северне ширине, у коме живе зими око 250 Ескимски који се лети растуре по банкизи ради лова, лутајући по леду и тражећи фоке, моржеве, беле медведе, поларне лисице и др. Никада нису имали никаква додира са својим саплеменицима с југа, нити је ту икада био какав представник данске администрације. Област по којој се крећу једна је од најхладнијих области на земљи, где температура често достиже и прелази 60° испод нуле. Пошто, као средства за живот, нема-

Сл. 48. – Тиј Ескимски

ју апсолутно ништа друго до продукте лова, постали су врло довитљиви да их што боље искористе. Због те њихове довитљивости и прилагодљивости суровим приликама за живот у којима су, свака поларна експедиција која је успела продрети у ту област обраћала им се за помоћ, а ову су они увек радо и незаинтересовано указивали. Из тога су насеља били нпр. Ескимима који су 1829. године помогли Росовој експедицији да успешно изврши своја испитивања; одатле су била и она четири Ескимима који су са Пиријем 1909. године допрли до Северног пола.

4. Ескимима области Бакарне реке и арктичког америчког архипелага, који су стасом највиши и веома ратоборни. Главно им је занимање лов на јелене и риболов, при коме лове у великим количинама лакса. За ловом иду далеко на север, где се покашто, увек због лова, и насељавају. Таквих ловачких насеља има чак и на 80° северне ширине. У честим су ратовима са Индијанцима који живе јужније од њих. Врло су дивљи и лако им је убити човека из најништавнијих разлога. Мисионари који су покушавали преводити их у хришћанство увек су се враћали не учинивши ништа.

5. Ескимима северне Аљаске и обала Беринговог мореуза, којих има око 20000 и који, према томе, представљају најмногобројнију групу ескимске расе. Они су увек били у додиру са америчким ловцима кито-

Сл. 49. – Тий Ескимима

ва који у тим водама лове, као и са европским и америчким дошљацима који у тим крајевима траже злато или руде. То је учинило да су готово изгубили своје примитивне етничке карактере. У додиру са тим дошљацима без икаквих скрупула, десетковани су туберкулозом и другим болестима које у тим крајевима повлачи за собом алкохолизам.

Далеко је од мене и помисао да овако, за то непозван, правим овде какве етнографске студије о Ескимима, или да излажем оно што се о њима зна и што се, вероватно, може наћи у књигама. Али мислим да ми је допуштено описати оно што сам непосредно и лично видео и на лицу места разабрао за оно кратко време које сам провео међу њима, не водећи рачуна о томе шта се од тога зна, а шта не зна.

Поред мноштва заједничких одлика које постоје међу Ескимима из разних насеља, има међу њима и доста великих разлика, од којих су неке малочас већ поменуле. Ескимима које сам на путовању сретао били су Ескимима номади и они са источних обала Гренланда. То су, као што је напред казано, најнекултурнији Ескимима, и то је баш оно до чега ми је највише било стало да видим. Овде ће бити говора само о њима.

Пре свега, то су људи доста кратког века. Од њих ретко ко да доживи 50 година. Због чега? Можда због њихове велике прождрљивости за месо. Један Еским, одмах чим улови животињу, фоку, моржа, белог медведа и др., почне одмах, још на лицу места, јести и поједе до 7 килограма меса за оброк. Међутим, та кратковечност изгледа да не важи за жене; ове, доста често, достижу старост од 60–80 година. То би се, вероватно, имало приписати њиховоме много мање напорном животу но што је онај који воде људи. Жене иначе потпуно личе на мушкарце. Нису од њих лепше, а и носе се као они, тако да их је немогућно разликовати. Једино се међу њима могу распознати мајке, и то по грби која долази од детета што на мајчиним леђима, под бундом од медвеђе коже, ћути згрчено као мајмунче.

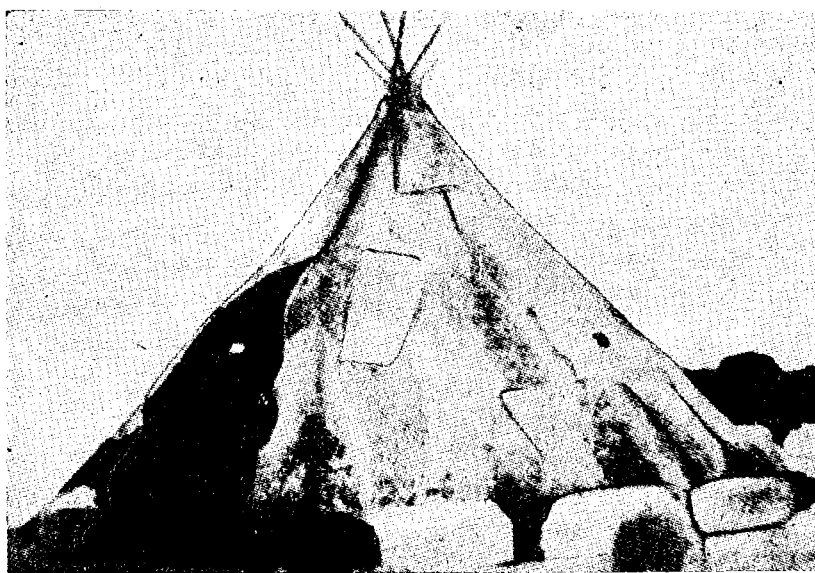
Сем сировог меса и сирове рибе, не једу ништа друго. Еским коме сам дао комад хлеба загледао га је, као да није знао шта треба с њиме да уради. Кад сам му га ставио у уста, он је почео да жваће, али га је убрзо избацио из уста. Не знају ни за со; није им ни нарочито потребна, јер у животињској храни коју искључиво и употребљавају има довољно соли за потребе њиховог организма.

Кад су у своме насељу, Ескимима станују под шаторима, или у земуницама од ледених плоча, које кашто покрију и снегом. Шатори су им од кожа фока, придржаних дрвеним моткама и камењем; пукотине су запушене гренландском маховином. Прозора нема, а улаз се затвара једном завесом од црева фока, распараних и сашивених једно уз друго; таква завеса не пропушта ветар, а пропушта нешто светлости у шатор. Земунице праве од плоча исечених ножем у леду и састављених тако да се добије једна полусферична купола (која се на њиховом језику назива „игло“). Један узан тунел од 3–5 метара дужине, кроз који се провлаче четвороношке, везује унутрашњост иглоа са спољашношћу. Кад

Сл. 50. – Ескимски шаттор од коже

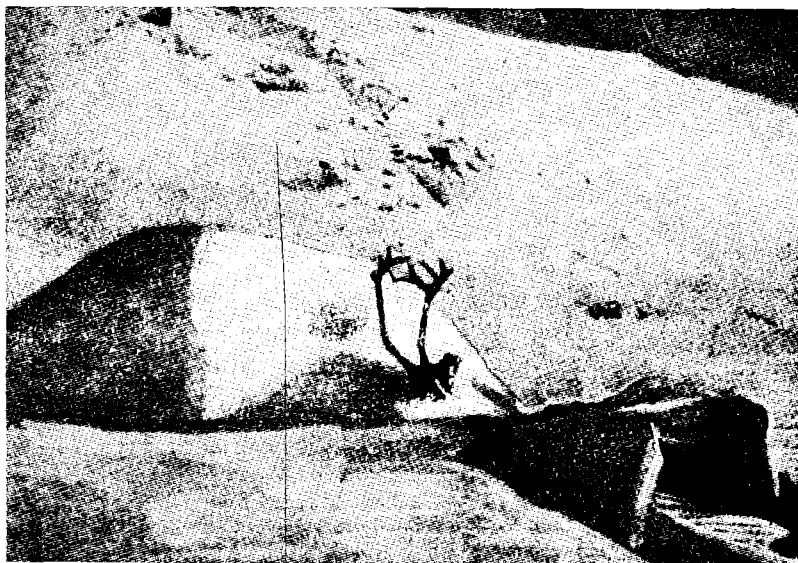
сам, кроз такав тунел, покушао ући у један игло, мало је требало да се онесвестим на пола пута од неописаног задаха који је долазио из унутрашњости иглоа; морао сам се, идући четвороношке уназад, вратити излазу брже но што сам ушао. Од места на место постави се у дуваре

Сл. 51. – Ескимски шаттор од коже

земунице по који комад провидног леда, што даје унутрашњости нешто светлости. Земунца је зими убрзо завејана снегом; да би могли распознати где је, постави се на њу или поред ње какав видљив знак, нпр. јеленски рогови.

За време дуге поларне ноћи, у земунци непрестано гори једна примитивна лампа, издубљена у мекоме камену, са фитиљем од упредене маховине. Лампа даје слабу светлост и нешто мало топлоте. Ватру врло ретко употребљују, јер немају горива, а и навикли су да све једу пресно. Имао сам прилике видети два начина која употребљују за потпалу ватре. Један је начин у томе да се креше пирит о комад гвожђа; варницу прими сува маховина натопљена машћу од фоке. За други начин потребан је један примитиван инструменат састављен од комада дрвета и конца од коже; вукући на обе стране тај конац, као што се вуче тестера, окреће се врло брзо једна шипка у своме лежишту и трењем произведе топлоту. Кад им је потребна ватра за кратко време, само да истопе нешто снега или леда за пијаћу воду, ватру добијају горећи маст од фоке у каквоме плитком суду, издубљеном у камену. Иначе, за сам огрев ватра им је непотребна. Док седе у земунци, добро су одевени у кожу. Кад хоће да спавају, лежу једно поред другог, потпуно голи, на прострту кожу од белог медведа и покрију се другом кожом. О некој врсти кошуље нема, наравно, ни помена. У земунци се скидају без икакве журбе, чешући се онако голишави, полако, као да у земунци букти ватра. Проветравање се не врши никад. То и чини да је Европљанину, и поред најбоље воље и све радозналости, немогућно ући у земунцу од страшнога задаха. Од свих нас из експедиције који смо то поку-

Сл. 52. – Ескимска земунца од леда

шали, свега је један могао то издржати и остати неко време у земуници; он нам је свима и испричао шта је тамо видео.

Одело им је начињено од коже фока, јелена или белог медведа, покашто све то измешано. Шију га жене иглом начињеном од риблије кости. И људи и жене носе чакшире, често украшене, као и бунда, извезеним или урезаним сликама. Обично облаче по два одела једно преко другога; кад су на отвореноме мору, пребаце преко свега још и по једну кожу. Преко главе је навучена капуљица од коже која оставља откривене само очи, нос и уста. Често је и преко очију превучена кожица од фоке са два танка хоризонтална разреза, ради вида; то их чува од снежних иглица које изазивају запаљење у оку, као и од бљеска снега и леда. На ногама носе неке врсте чарапа у облику врећица од коже поларних зечева, преко којих навуку чизме од коже фока.

Ескимима о којима је овде реч темперамента су флегматичног, отворени и добродушни, али без узбудљивости или веселости. Кад престану гледати странца са неповерењем и виде да се немају чега бојати, сва им је брига да га ничим не наљуте или не ожалосте; чак и своје одговоре на питања подешавају тако како ће то бити у складу са оним што странац мисли. Казано је напред да су амерички Ескимима доста ратоборни; ови пак Ескимима са источног Гренланда чак се никад међу собом и не свађају нити се туку. Никад нико није чуо од њих да се жале на свој суров живот, или на ма шта друго. Јер о нечему бољем они уопште немају појма ни да постоји. Имају врло слаб појам и о својини. Осим жена, одела и алата, све сматрају да се може делити са другима. Кад је један од њих уловио фоку, сви они који се нађу у близини могу јести колико хоће од лова. Али то повлачи и дужности, и сваки мора да лови, или да помаже у лову и у опремању алата и прибора кад му се то затражи.

Начин живота, у коме се крећу увек са истим призорима и догађајима, са онако скученим средствима за живот каква им пружа сурова природа, разуме се да мора бити врло прост и једнолик. Кад су у насељу коме припадају, што бива само за време поларне ноћи, они или опремају свој ловачки алат, прибор и одело, или лутају по леду дуж обале тражећи ретке предмете које морска струја притера крају. Ти предмети су или оно што је остало на површини мора од каквог бродолома где год у арктичком океану, или дрва које океанска струја годинама носи са ушћа великих сибирских река, па их, помогнута ветром, притера гренландској обали. Тако су нпр. на гренландској обали похватани, после много година, комади дрвета од брода „Танет“ са којим је напред поменута експедиција Гордона Бенета претрпела бродолом 1881. године у водама северног Сибира. Тај је налазак, као што је поменуто, и дао Нанзену идеју за његов успели покушај да и он, својим бродом, прође тим истим путем, ношен струјом.

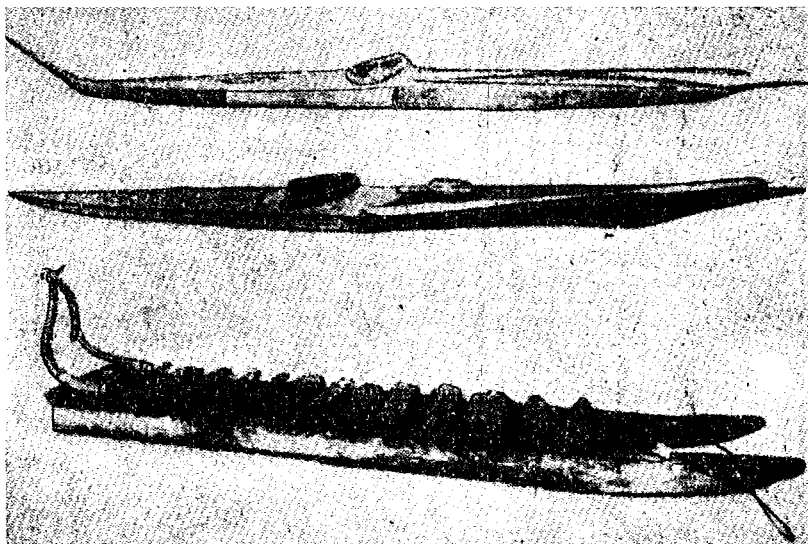
За време док су у насељу Ескимима се хране смрзнутим месом од животиња уловљених раније и нагомиланим као резерва. Ако, као што

се често дешава, то потроше пре но што отпочне нова сезона лова, онда настаје право гладовање. Тада настаје очајничко ноћно лутање по леду да се дође до ма каквог лова, а кад ни тога нема, дође ред и на њихове псе да им постану храна. Ако се стање не поправи, настаје најужасније што се може замислити, људождерство. Али за то се знају врло ретки случајеви, само код Ескима удаљених од отвореног мора, јер се ипак, чак и њиховим примитивним средствима, може у мору, после дужег вребања, изненадити по која фока или морж, или риба. Или се наиђе на каквог залуталог белог медведа, кога глад истера из леденог заклона у коме проводи најмучнији део дуге поларне ноћи.

ЕСКИМ У ЛОВУ

Чим се, почетком пролећа, толико развиди да се може ловити, и време допусти да се уопште напољу може опстати, Ескимима се у масама крећу у лов, једни у саоницама, други у чамцима или чуновима. Саонице праве од дрва похватаних дуж обале или банкизе, или од костију кита или јелена, увезаних кожним каишевима. На јаким мразевима обложе их једним танким слојем леда, да би лакше клизале. Њих вуку велики, јаки и за то нарочито дресирани ескимски пси, дивљи и крволочни скоро као курјаци, али који су према Ескимима врло послушни. Обично је запрегнуто по 6–8 паса, али смо сретали и саонице дугачке по шест метара које је вукло по петнаест паса. При томе се нарочито бира најбољи пас за предњака; он одређује пут, избегава неравнине, обилази сумњива места и лајањем и уједањем ободрава остале. На њега се односе и команде Ескимима који управља запрегом и који, својим дугачким бичем од каиша, може да дохвати и предњака и кога хоће пса. Пси се и сами међу собом ободравају уједањем, кад који од њих попусти у тегљењу саоница. Кад који од њих добије ударац бича, он уједањем тера парњака до себе да боље запне.

Велики чамци са широким једрилима од коже фока, које на своме језику називају „умиак“ и који носе по 6–12 лица, употребљавају се за путовање целе породице са пртљагом, или за лов на кита. Много су им интересантнији лаки чунови за појединце, названи „кајак“, који играју врло важну улогу у животу Ескимима. Они му поглавито прибављају оно што му је најпотребније за свакидашњи живот и за храну: месо и маст, кожу за одело, обућу и шаторе, кости за алате и друго. Кајак се прави од уштављене коже фока, затегнуте преко јеггија (ребара) од дрвета или од костију које крупне животиње и чврсто увезане за јеггије каишевима и концима од коже или црева. Он је потпуно затворен, покривен и непробојан за воду. Једино је, у средини кајака, остављен један кружан отвор, са нешто уздигнутим ободом, ширине човека. У тај се отвор Еским увуче тако да му је само горњи део тела ван чуна, обавије доњи крај горњег одела од коже фоке око тога обода и добро га око

Сл. 53. – Кајак и саонице

овога и око себе увеже, тако да вода, кад прелије преко чуна, не продре у херметички затворену шупљину овога, у којој је опружен доњи део тела. На кајак се, и на руковање њиме, Еским навикава још од свога најранијег детињства. Он на њему лута по мору тражећи лов и на јаким ветровима, па и при самим бурама, јер кајак, док није каквим чврстим предметом пробијен, не може потонути. За неколико гутљаја рума Еским је пред нама, у своје кајаку, изводио невероватне продукције, преврћући се нпр. тако да му глава и горњи део тела зарони у воду, а да дно чуна буде одозго, на површини воде, и остајући у таквој положају по 1–2 минута. Кајак је толико лак да га сам Еским преноси преко леда, носећи га на рамену. Он у њему весла једним веслом, наизменце, са леве и десне стране. Ловачки алат и прибор увеже за спољну површину чуна испред, позади и поред себе, и онда је спреман да лови и по узбурканом мору.

Начини лова су разни, према животињама које се лове, и према томе се мења и опрема са којом Еским полази у лов. Најчешћи је лов фока, које се налазе у изобиљу у поларним крајевима, а апсолутно су безбедне и приступачне за ловца. Њих лове и на леду и на отвореном мору. На леду их лове тражећи отворе које фока избуши њушком тарући овом доњу површину леда, да би дошла до потребног јој ваздуха; она на такве отворе, којих има више, долази од времена на време, или само ради ваздуха, или и ради изласка на лед, где се одмара. И пси су извежбани да траже отворе које су пробушиле фоке и неће се преварити да застану код отвора који су се случајно начинили, без учешћа фоке. Кад је отвор нађен, Еским легне поред њега тако да му глава

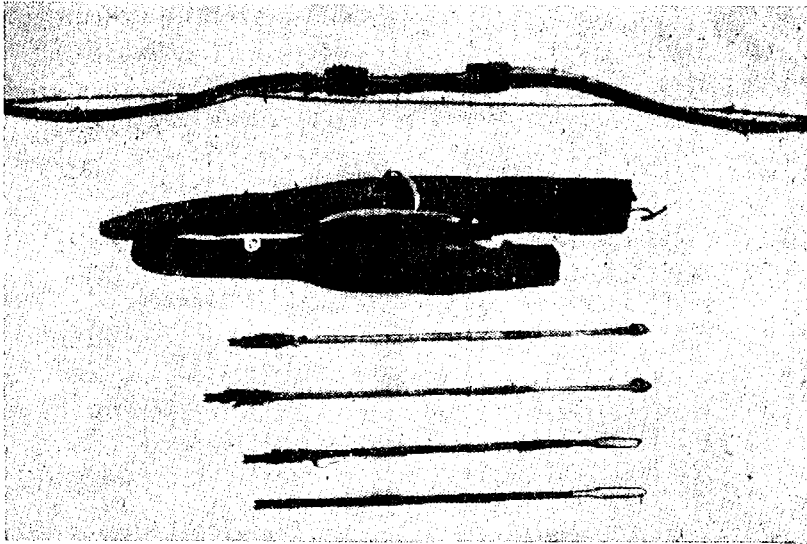

Сл. 54. – Ескимски пас

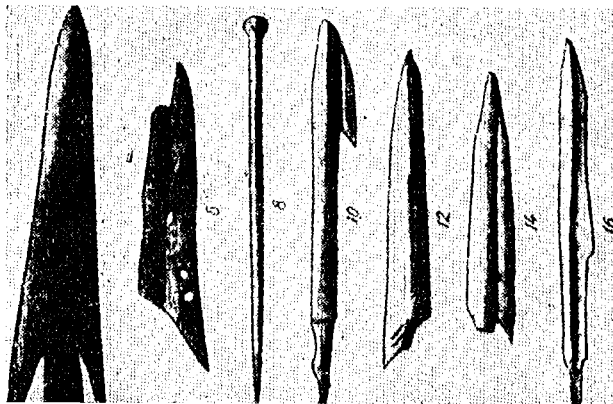
дође управо над отвор, држи у приправности кратко копље за набадање животиње и нетремице чека из воде познате му знаке да је фока близу. Ти знаци су клобуци ваздуха који почну избијати из воде кад је животиња управо под отвором. Еским тада и не чека да се она појави; знајући да је фока ту, на један метар под водом, и да се ту увек држи усправно, са њушком окренутом ка отвору, он хитне из све снаге своје копље, које се, у већини случајева, забоду у главу животиње. Копље му је везано меким каишем за руку; вукући себи тај каиш из воде, он извуче фоку до отвора, ту је доврши другим ударцем, прошири ножем отвор у леду, ако то буде потребно, и извуче лов на лед. Ту одмах скида животињи кожу, исече месо и раздели га своме друштву, или га утовари на саонице, па пође да тражи другу прилику за лов. Али само није све то тако проста ствар. Има ту мноштво појединости и префињености које може познавати само извежбан ескимски ловац, проводећи цео свој век на томе послу. Еским нпр. вуче са собом читаву једну збирку малих алата којима, пре но што почне стражарити, испита облик отвора под водом, дебљину и облик леда у непосредној близини отвора итд. По клобуцима ваздуха он оцењује дубину на којој је фока и тачно место где јој се глава налази у тај мах. Лежући поред отвора да над њиме стражари, он се претходно обезбеди, нарочито ако је сунчан дан, да његова сенка не падне на отвор, што би могло изазвати неповерљивост животиње, која би продужила пут до идућег отвора. Све то чини да су врло ретки случајеви да Еским пусти своју жртву.

Напред је описан други начин лова фока, који се обавља на отвореном мору. Ескимима, обично у групи, крстаре кајацима по мору и па-

Сл. 55. – Ескимски ловачки њрибор

жљиво гледају где ће се појавити глава фоке, која се од времена на време помоли из воде ради ваздуха. Позади ловца смештена је на чуну надувена бешика, или мешина од коже фока, која је везана за харпуну. Чим је харпуном ударио фоку, Еским одмах мешину баца за њом у воду. Томе је циљ да спречи животињу да потоне дубоко, а и да обележи место где се она налази кад, са заривеном харпуном у себи, покушава да се спасе ронећи. Кад је животиња малаксала, што ловац познаје по непокретности мешине, он је привуче чуну, доврши је и привеже за кајак.

Сл. 56. – Ескимски ловачки њрибор

Фока даје Ескиму оно што му је најпотребније за живот. Месо од фоке, свеже или смрзнуто, најобичнија му је, свакидашња храна; маст употребљује и за храну и за гориво у примитивној, напред описаној лампи; кожу за одело, обућу, шатор, чун, једрила и др.; црева за конач или за меке кожице са разноврсном наменом; кости за алате итд.

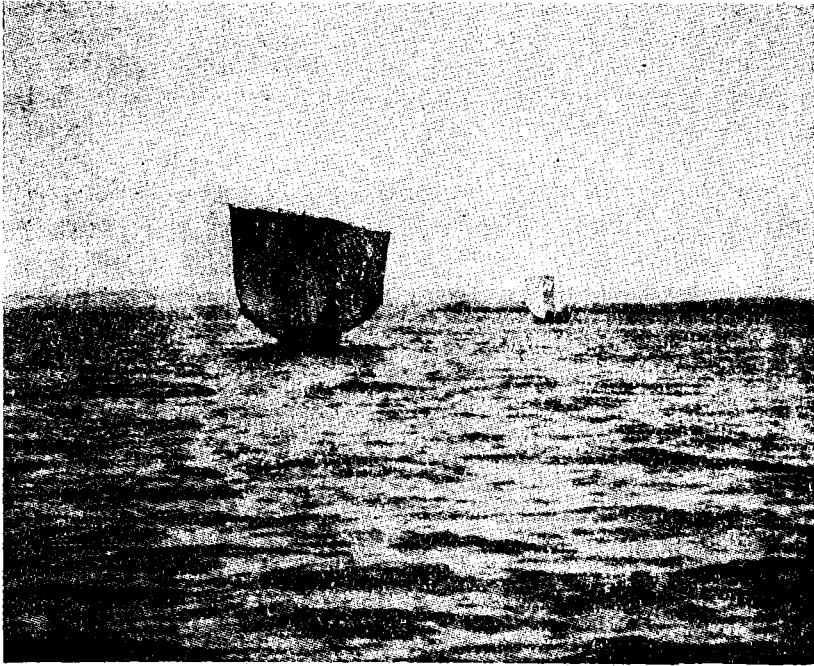
На сличан начин лове и моржеве, набадајући их харпуном нешто јачом од оне за фоке. Један или више Ескима вребају моржа на леду на ивици каквог незалеђеног отвора или места где је лед танак и провидан. На месту где је постављен ловац, он постави испред себе заклон од леда да га морж не би из воде спазио. Сати пролазе, а под танким ледом се не појављује никаква сенка. Укочен ловац ипак не одваја очи од места где очекује ту сенку, док напослетку не спази под ледом једну једва приметну, за обично око и неприметну промену: вода у томе тренутку постане нешто тамнија и убрзо се затим појаве ваздушни клобуци. Тамна пруга се помера под ледом или под површином незалеђене воде, и Еским то прати са највећом пажњом. Врло често те пруге тако нестане, што значи да је жртва отишла даље, или да је дубље заронила спазивши какву рибу. Али ловац је сигуран да ће се она убрзо повратити на место на које он пази, јер у близини нема отвора где би могла доћи до ваздуха. То готово увек тако и буде; тамна пруга у води и крупни клобуци издају је да се вратила. Не треба ни која секунда, па се укажу широка леђа крупне животиње, од коју стотину килограма тежине; у томе тренутку Еским снажно зарије у та леђа јаку гвоздену харпуну везану каишем за њега самог, или за какав предмет чврсто укопан у леду. Крв зачас обоји воду и рањена животиња се стане отимати, покушавајући да зарони у дубину. Али Еским је већ дочепео у руке каиш везан за харпуну, клекао или легао поред отвора и свом се снагом одупро да му се плен не отме. У томе положају, борећи се са

Сл. 57. – Еским у лову на фоке

животињом, он остаје све дотле док не осети да је животиња малак-сала. Тада је полако привуче себи и доврши је са неколико удараца по глави. Али тада није лако извући плен на лед. Ако се ту нађе више Ескимима, они моржа прво добро увежу каишевима, па га, запевши сло-жно, и извуку из воде. Али кад их нема довољно, или је морж исувише тежак, они поставе ту на леду, на ивици отвора у коме је морж убијен, једну нарочиту справу од дрвета и каишева, просту и практичну, помоћу које два човека могу извући морса од 5-600 килограма тежине. Кад је то учињено, упрегнути пси одвуку га на место где ће га сећи, и сечење почиње одмах, док је животиња још топла, јер велика хладноћа брзо коагулише и смрзне крв и замрзне је на ивицама ножа, учинивши немогућим даљи посао. Треба отприлике један сат док скину кожу и сврше са месом и утробом све што се има урадити. Тада ту, на лицу места, настаје чашћење, које превазилази све европске појмове. Сваки који се ту нашао сече од кога год хоће комада колико хоће, чупа то зубима, прождире га, сече нов комад, и то се продужује све док се пот-пуно не засите и не пресите. Обичан је оброк у таквим гозбама по 5-6 килограма, али код појединаца то иде и до 7-8 килограма. За све то време ништа не пију, нити би имали шта пити, пошто не носе са собом воду, а не осећају ни потребу за тим. Оно што после гозбе буде преоста-ло од животиње, натоваре у смрзнутом стању на саонице, упрегну псе и иду даље. Морж им даје месо за исхрану, кожу и маст за разноврсне потребе. Његове дугачке зубе употребљавају за алате или за јегике (ребра) на чуновима или на саоницама.

Ескимима су и врло вешти ловци китова. Невероватно је како се простим и примитивним алатом они служе у томе врло опасном лову. Некада, док китови нису били разређени и истребљени у северној поларној области, мноштво китова је пловило дуж гренландских обала, прилазећи често близу самој обали. На појединим местима дуж ове ста-јао је, за стену или велики блок леда добро учвршћен, крај врло јаког кожног каиша, дугачког по коју стотину метара. За други слободни крај каиша била је чврсто везана харпуна, која је стајала, заједно са каишем смотаним у котур, смештена у једном чуну или већем чамцу, извученом на лед и ту остављеном. Инсталација је припадала целома оближњем насељу; сваки Еским из тога насеља допринео је ту по нешто и сви су имали једнака права на део ако се што буде уловило. Еским који први спази на површини мора кита у близини такве „китоловне станице“ потрчао би одмах чуну, довукао га до воде, ушао у њега, везао се како треба и завеслао у правцу кита, пуштајући да се онај котур кајиша у чуну одмотава и да пада у воду. Ако успе доћи до кита пре но што овај зарони, он му снажно забодје харпуну иза предњих пераја, и одмах бежи обали. Рањени кит нагне одмах на воду, затегне каиш, и ако га у своме налету не прекине, буде заустављен, везан тако за стену или велики ледени блок. Еским, изашавши на обалу, посматра кита који се од времена на време, затежући каиш, појави на површини

Сл. 58. – Ловачки чамци са кожним једрилима

воде, млатарајући бесно репом и дижући стубове од воде. Кад је кит, после неколико сати борбе, изгубивши много крви, малаксао и изврнуо се потрбушке, Еским му на чуну прилази и копљем га удари у њему познато осетљиво место, чиме га доврши, па онда иде у насеље да извести своје друштво да је кит уловљен. Данас, кад су китови врло ретки, то се више не ради тако. Кад се сазна да је кит спажен у једној околини, више чамаца са кожним једрилима пођу на море и почну крстарити по тој околини. Нађеног кита ране харпуном и пусте га да их он по мору вуче док не малакше, исто онако како су то радили професионални ловци китова пре проналаска и увођења у праксу норвешког топа за избацивање харпуне. Алат и прибор за то данас су много савршенији. Наша је експедиција нашла у једном ескимском шатору потпун европски прибор за тај лов. Сазнали смо да су га добили у размену за крзна од једног старог енглеског китоловца који се стално населио на Гренланду, напустивши свој некадашњи занат и одавши се много лакшем лову на поларне лисице и зечеве.

Од уловљеног кита, за Ескиме највећу вредност има кожа. Они је у сласт једу, нарочито поједине изабране делове, а изгледа да се то допало и Европљанима насељеним на обалама Гренланда. Дешавало се да од целог кита скину само један део коже, а да целог кита оставе на обали. Иначе, нарочито ако су у то време оскудни у месу, они једу са

апетитом и месо од кита. Покадшто га секу на каише, вешају ове да се осуше на ваздуху, па их онда употребљавају за храну. За лов на кита везане су код Ескимима многе празноверице, о којима ће мало ниже бити речи.

И лов белих медведа има своје важности за живот Ескимима. Ескимима са којима смо ми имали посла обављали су тај опасни лов на најпримитивнији начин, онако како је то, по свој прилици, радио преисторијски човек. Ескимим понесе са собом нож, од кога се никад не раздваја, и једно кратко оковано, а добро заштићено копље. Ако то ради лети кад је медвед сит, он га, нашавши га гдегод на леду, мора дражити или изненада напасти, јер се медвед тада склања од човека. Кад надражен медвед насрне на ловца, у тренутку кад је, са раширеним канџама и усправљен на задње ноге пришао да овога обгрли, ловац сјури у њега копље и медвед пада мртав. Ако пропусти да то на време и тачно уради, њему више нема спаса. Али за тај лов почиње све више улазити у употребу ватрено оружје, на које се Ескимима већ навикавају и које лов чини много безопаснијим. У ескимским насељима која долазе чешће у додир са европским ловцима, бели медвед се данас лови једино ватреним оружјем.

У појединим, а нарочито у северним, нешто културнијим областима Гренланда, има у изобиљу поларних јелена. У тим областима лов на јелене игра доста важну улогу у исхрани и животу Ескимима. Раније се јелен ловио из заседе, гађајући га стрелом. Рањеног јелена требало је гонити, и од великог броја њих мали је број остајао у рукама ловца. Данас се то обавља ватреним оружјем, пушкама које Ескимима добијају разменом за крзна поларних лисица. То се већином врши у хајкама, у којима суделује велики број ловаца. Хајке се приређују у време миграција јелена, кад се ови у чопорима премештају из једне области у другу, идући за храном. На одређеним местима наслажу се дугачки зидови од камена који служе за то да јелене упуте местима где их очекују добро скривени ловци. Два таква зида све се више приближују један другоме; јелени се сатерају у левкасти простор између њих, и, кад наиђу на излаз из левка, буду обасути мецима из пушака. Исти је начин употребљаван и у ранија времена кад су гађали стрелама. Само тада су чопори јелена, незастрашени пуцњем, увек ишли истим путевима и једном постављени зидови могли су служити вековима. Од кад се лови ватреним оружјем, заплашени чопори, који су једном прошли једним путем, неће више њиме проћи. Резултат је тога јако отежан сусрет са чопорима, а често и глад која наступи кад такав лов изневери ловце.

Поред тога начина лова, употребљавају се и други. Јелен живи од маховине и лишајева до којих долази разгрћући њушком снег на местима где тога има. Еским се, пузећи у супротном правцу од ветра, привлачи таквог месту, и дошавши на домет пушке или стреле гађа жртву и гони је ако је ова рањена. На местима у близини којих има језера, Ескимима натерају жртву на воду, где их чекају спремни чунови за

гоњење по води, јер су они са својим кајацима тада бржи од јелена. Кад га стигну, доврше га ударцима по глави. Често се за тај лов, нарочито зими, копају у снегу дубоке рупе које се покривају slabим дрветом, снегом и маховином; јелен упада у рупу и не може више из ње изаћи. Кад је лов добар, Ескимима нагомилају велике резерве смрзнутог меса од јелена за исхрану у време кад нема никаква лова; гомиле покрију кожом и снегом, па притисну камењем, и из њих поступно ваде колико им кад буде требало.

Поларне лисице и зечеве Ескимима лове замкама утврђеним за земљу или за лед. Њих наведу на замку разним мамцима. Месо од њих поједу само ако су у оскудици хране, а коже употребљавају за делове на оделу, или за једну врсту чарапа које навлаче на ноге пре но што навуку простране чизме од коже фока. Крзна од лисица су поглавита роба за размену са европским ловачким експедицијама, које за то дају у замену разне ствари за које знају да ће Ескимима бити добро дошле. Птице слабо лове, јер од њих немају велике користи. Покашто их лове само ради забаве.

Напоследку, и риболов представља извесну вредност у животу Ескимима. Гренландске воде су богате рибом, нарочито бакаларом и лаксом; та риба допуњује Ескимима у исхрани оно што му даје лов на суву и на леду. И риболов се, као и све остало, обавља на примитивне начине. Рибарских мрежа уопште нема, јер нема за њих ни потребног материјала. Стога рибе лове или набадајући их зашиљеним оствама, или хватајући их на удицу. Имали смо прилике посматрати и један други начин риболова. На једноме морском плићаку, у близини фјорда Сермилика, наишли смо на групу од десетину Ескимима. Око њих је био начињен велики круг од набацаног камена; у томе кругу сваки је од њих, с времена на време, потезао трокраким оствама које је у руци држао, зарио их у воду и на њиховим шиљцима извукао из мора рибу. Пре тога смо на леду, код великог залива Скоресби Сунд, затекли Ескиме који су, кроз пробушени у леду отвор, спуштали у воду своје удице на које се, с времена на време, хватала риба. По леду је већ било наслагано дваестину комада бакалара. Поједине воде северног Гренланда врло су богате лаксом, кога на један или други од поменутих два начина хватају у великим количинама. Уловљена, очишћена и замрзнута риба наслаже се у велику рупу ископану у снегу, покрије се кожом и затрпа снегом, па се чува као резервна храна у време кад нема лова, или се даје у размену за друге Ескимове потребе.

Продукти лова и риболова су једино чиме Ескимима тргује. Трговина се врши само разменом тих продуката за Ескимима потребне или корисне ствари, као што су: ножеви, копља, секире, палидрвца, ватрено оружје, муниција, чун или чамац и др. Значај и употреба новца су им непознати и, изузимајући можда Ескимима у непосредној близини данских насеља и у свакидашњем додиру са Данцима, не може се од њих ништа за новац добити. Поменути енглеска експедиција која је била у близини Ан-

гмагсалика годину дана пре нас, добила је за килограм чаја, килограм шећера, неколико пакета дувана и један перорез око 300 килограма рибе. Ја за новац нисам могао добити ништа, а мој сапутник у чамцу је за флашу рума и један нож добио кожу од белог медведа. Ту је флашу Еским одмах, на лицу места, потегаво у уста и са изразом највећег блаженства почео халапљиво гутати рум; с муком смо му истргли флашу да му се не би од тога, на ономе мразу, догодило зло.

ДУХОВНИ ЖИВОТ ЕСКИМА

Очајне прилике за живот, непрекидна борба за животна средства која не да ни мало одмора ни времена да се на шта друго мисли, чиниле су и чине да се код Ескима све своди на најпримитивнији, материјални, животињски живот, без појма о каквим културним потребама. Прва је последица тога неописана прљавштина, коју је непријатно и описивати, прљавштина и телесна, и у јелу, и у стану, на сваком месту и у сваком облику. Друга је последица потпуна оскудица и најелементарнијих знања ван најужег круга онога са чиме у своје готово потпуно животињском животу Еским има сваки дан посла.

Па ипак, и код тог најпримитивнијег света наилази се на трагове неког духовног живота, на изражај нечега што се не своди баш само на животињске потребе. Пре свега, Ескимима имају свој језик, који, иако је врло сиромашан, ипак има израза и за нешто што премаша те потребе. Они имају и своја веровања, своје празноверице, па чак и своја наивна објашњења онога што се око њих дешава. Имају и нечега што би се могло назвати песмом и прилично укуса за цртање и декоративне вештине. О свему томе дао нам је драгоцених обавештења један протестантски мисионар кога смо затекли у Ангмагсалику, и који је прилично добро говорио француски. Обавештења смо допунили онима из извештаја данског поларног истраживача Кнута Расмусена, који је после светског рата провео две године међу Ескимима. За језик смо сазнали да је врло сиромашан у речима и у облицима, што чини да се врло брзо и врло лако може научити. Једна реч често исказује читаву идеју, али пошто је број идеја мали, и број таквих речи је јако ограничен. Имена нпр. лица често исказују какав компликован атрибут, при чему је један комплекс речи сабијен у једну реч. Тако нпр. мушко име Инернерунасуак значи неко ко је створен сувише брзо; мушко име Тарерорталик значи човек који има кожна пераја за пливање; име Игсивалитек значи човека који је уједен од мрза; име Кивкарјук, значи човека који личи на оглодану кост; женско име Игиангуак значи жена са малом гушом; женско име Арнакик значи жена која долази по други пут; име Кингутивкарсук значи жена која има ситне зубе итд. Са незнатним изузетком, сва се имена завршавају на један од слогова ак, ек, ик, ок, ук. Од имена која сам имао прилике чути и могао прибеле-

жити, наводим нпр. ова: Нанук, Панук, Аркиок и његова жена Арнангуак, Папик, Патлок, Манигак, Акигак, Акјарток, Киналик, Иситок, Анаркоак, Канајок, Шткилик, Фалитсок, Унгак, Кивиок, Илуилек, Натак, Квангвак, Атангагјуак, Какортунгек, Налунгнак, Нулиалук, Изаратајтсок и мноштво других, толико компликованих да је тешко прибележити их, а још теже запамтити.

Реченице су им врло кратке, често само по једна реч. Ево како је нпр. изгледао један разговор о једном за Ескиме крупном догађају, о доласку курјака у близину њиховог насеља, раније ноћи: један Еским, сав застрашен, улази у шатор и прошапуће „амарок“ (курјаци); на питање да ли их је било много, одговара „анмишуми“ (много); на последње питање да ли су били далеко од насеља, одговара „наок“ (не), и то је било све.

Верске идеје Ескимима су врло неодређене и нејасне. Они верују у чудовишта и зле духове на које могу утицати само њихови врачевци. Природне појаве, као што су северна поларна светлост или грмљавина, врло ретка у тим крајевима, постају добром или злом вољом тих чудовишта и духова. Земља мртвих је потпуно слична земљи живих; Еским и тамо продужује свој лов и у тој земљи може још једном умрети. Кад се после облачине изненада појави сунце, то је зато што је негде у томе тренутку умро какав младић, па Велики Дух облачи небо и земљу у сјај да би свечано примио његову душу. Небо је једна пространа земља са рупама, а те рупе су звезде. У тој земљи станују људи који су са ове земље отишли на онај свет; кад они тамо просипају воду, она кроз те рупе цури на овај свет, и то је киша. Кад човек или животиња угине, месец преноси душу на ону земљу горе. Кад год се месец не види, он врши пренос душа. Уосталом, душа човека може се преобразити у душу ма које врсте животиња. Добри људи постају опет људи, а зли постају животиње; ништа од онога што живи не може се уништити. Тако постоји тесна веза између душа људских и животињских, и оне имају много заједничких особина о којима увек, а нарочито у лову, треба водити строго рачуна.

Из таквих веровања су и постале оне многобројне празноверице и чудни обичаји са каквима се код Ескимима сусреће на сваком кораку, при сваком, па и најнезнатнијем послу, а нарочито у лову. По једној њиховој прастарој традицији, душа јелена осећа одвратност према морској води и животињама што у овој живе. Зато, кад се иде у лов на јелене, сав алат за риболов или за лов фока и моржева мора се изнети из чамца на обалу; кад се лови по леду, не сме се облачити обућа од јеленске коже. Кад је јелен убијен, треба добро пазити да му се не пребије ни једна кост. Пошто је јелен исечен и раскомадан, мора се оставити комад његова меса на каквоме камену у близини места где је убијен; то је нека жртва за мртве, да би их смилостивили да и други пут пошљу кога јелена на место где ће бити уловљен. Тако исто, за све време сезоне лова, не сме се никако дати псима да глођу кости јелена, јер би то душе ових

дубоко увредило. Из сличних разлога мора се чекати јесен да би се смело шити ново одело од јеленске коже за зиму која наступа; о то правилу неће се никад огрешити ескимска жена.

Кад се пође у лов на фоке, треба изјутра добро поранити; то је једна пажња према фоки, и ако се тако не учини, фока неће доћи на отворе у леду, где треба да буде уловљена. У тренутку кад је уловљена фока довучена на место где ће бити одрана и исечена, треба завући нож у суд са водом и пустити са њега неколико капи на фокину њушку; то је зато што фока стално живи у води, и кад је из ове извучена, она осећа жеђ. Та ће иста фока, кад се доцније опет буде поново створила у мору, опет доћи истоме ловцу који је био тако пажљив према њој и напојио је. Из истих разлога, кад Еским пође на отворено море у лов на фоке, жена изнесе на обалу један чанак од камена са мало воде.

Кад се пође у лов на кита, забрањено је плувати у чамац, или у њему правити ма какву нечистоћу; за такве потребе носи се у чамцу нарочити суд. Кад је кит ударен харпуном и о томе се да на обалу знак, удате се жене морају одмах сакрити под шатор да се кит од њих не уплаши. Тако скривене не смеју дрешити никакав чвор на своме оделу, јер би тада кит сувише нагло повукао за њега везани ловачки чамац и овај подавио. Стотине сличних празноверица су везане за лов како кита, тако и осталих поларних животиња. Оне су толико укорењене да чак и Ескимима који су прешли у хришћанство ни једну од њих, и ни у коме случају, не напуштају.

Врло важну улогу у друштвеном животу Ескимима – ако још може бити говора о таквом животу код њих – играју њихови „врачеви“. То су они међу њима за које се сви сложе да су у вези са мистичном силом која одређује судбину човека и света. То су несумњиво људи паметнији, умешнији и лукавији од осталих своје врсте, које они добро посматрају и познају, као и све њихове тајне, па то вешто искоришћавају. Они својим саплеменицима тумаче догађаје, предсказују судбину, тумаче вољу Великог Духа, одржавају веровања, потпирују празноверице и прописују, према овима, шта се у датоме случају ваља а шта не ваља; лече од свију могућих болести; дају магичке формуле за све случајеве итд. Без врача се ништа не предузима, а најмање лов, који је оно што је најглавније и најважније у животу Ескимима. Без врача се ништа не ради и у односима са странцима који буду наишли у насеље; врач је тај коме припада право и дужност да се обавести одакле су дошљаци, шта хоће ту код њих, да ли прети његовим саплеменицима каква опасност од њих, да ли се треба држати према њима помирљиво или непријатељски итд. Надмоћност врачева не престаје ни кад насеље пређе у хришћанство.

Преобраћање у веру само је привидно, површно, без разумевања, а оно што је у души Ескимима остало укорењено још од њихових предака, а подржавано од врачева, он никада не напушта. Како нас је уверавао дански мисионар, културнији Еским налази да се једна и друга

веровања и не косе и да могу једно поред другог опстати. Али то је очевидно казано без дубљег разумевања, јер таква расуђивања премашају духовну моћ Ескимима. Мало пре нас је овуда прошао, са четири женска мисионара, познати мисионар, старешина свих мисија код Ескимима, сада „владика Северног пола“, отац Тиркетил. Он проводи већ више од тридесет година међу Ескимима и имао је прилике да боље но ико позна њихов живот и душу. Поред свих његових успеха у преобраћању Ескимима у хришћанство, он је увидео да су ти успеси површни и да се при томе не може рачунати на какво унутарње убеђење, већ само на процењивање практичне користи која ће се од тога имати. Еским, и прешавши у хришћанство, остаје при своме веровању у чудовишта и у своје врачеве.

Сл. 59. – Одело културније Ескимке

Оставивши на страну ту мистичну страну њихове духовне културе, има ипак код Ескима нешто позитивније, што их мало приближује правој култури и показује да они, ма колико изгледали неприступачни овој, имају за њу извесно осећање. Они нпр. имају и својих песама, које не певају, али их рецитују кад путују или кад беспослени седе у шатору или у земуници. Песме су наивне и односе се готово увек на лов фока, моржева и јелена. Културнији Ескими, они са северног Гренланда, имају и своје наивне митове, скаске и приче. Али јако пада у очи једна њихова заједничка црта: укус за цртање и украсе. И најнекултурнији Еским прилично лепо црта, нимало горе од наше деце у основној школи. То се ради врхом ножа на плочама од дрвета које извуку из мора, као остатке од каквог бродолома, које морска струја и ветар притерају обали. Цртају обично разна чудовишта из своје маште, људе, животиње, чамце, саонице, псе и др. Доста добро цртају и карте обала на којима, или поред којих, лове. Ми смо на банкизи наспрам Скоресби Сунда наишли на једнога Ескима ловца коме је уз кожне чакшире вис-

Сл. 60. – Одело културније Ескимке

Сл. 61. – Ескимски врачеви

ла дрвена плоча са једним у њој урезаним цртежем. Кад смо у цртеж боље загледали, видело се да он доста тачно представља залив у који је Еским дошао да лови.

Интересантно је још и то да Еским сматра себе вишим од странца са којим долази у додир. То се лако објашњује тиме што он цени вредност човека једино по његовој окретности и умешности у лову, а у томе су Еским одиста ненадмашни. Сем лова не знају да постоји још штогод на чему се може огледати човекова вредност, а у томе погледу Европљанин није за њих нико и ништа. Уосталом, осим мистичних идеја, које код позитивних ствари не долазе у обзир, идеје Ескима не иду много даље од онога што непосредно види и што је везано за његове најпрече потребе. Оно што није с тиме у вези за њих не постоји, нити им се може на ма који начин објаснити. Мисионар о коме је била реч уверавао нас је да код њих реч „паметан“ и „глуп“, као ни појмови о томе, и не постоје, већ само речи и појмови „вешт“ и „невешт“.

ШЕСТИ ОДЕЉАК

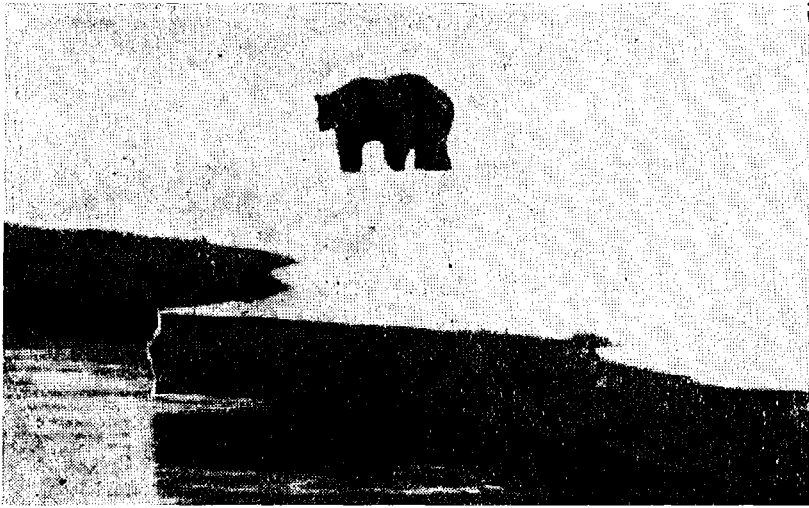
ИНДУСТРИЈА ЛОВА У ПОЛАРНОЈ ОБЛАСТИ

ЛОВ ПОЛАРНИХ ЖИВОТИЊА

Док је јужна поларна област лишена сувоземне и ледене фауне, изузевши неколико врста птица и водених сисара, у северној поларној области има у изобилу разноврсног животињског света, који има индустријску и трговачку вредност. То и чини да се у северне поларне крајеве шаљу читаве експедиције искључиво у циљу лова, чији се производи преносе у Норвешку, Шведску, Данску, Естонију и Америку, где се прерађују и где од тога живи читав један свет. Тај је лов раније био врло интензиван и рентабилан; сад је знатно ослабљен и за неке врсте животиња приближује се своме крају, јер су животиње већ у толикој мери проређене и потамањене да је рентирање лова постало доста слабо.

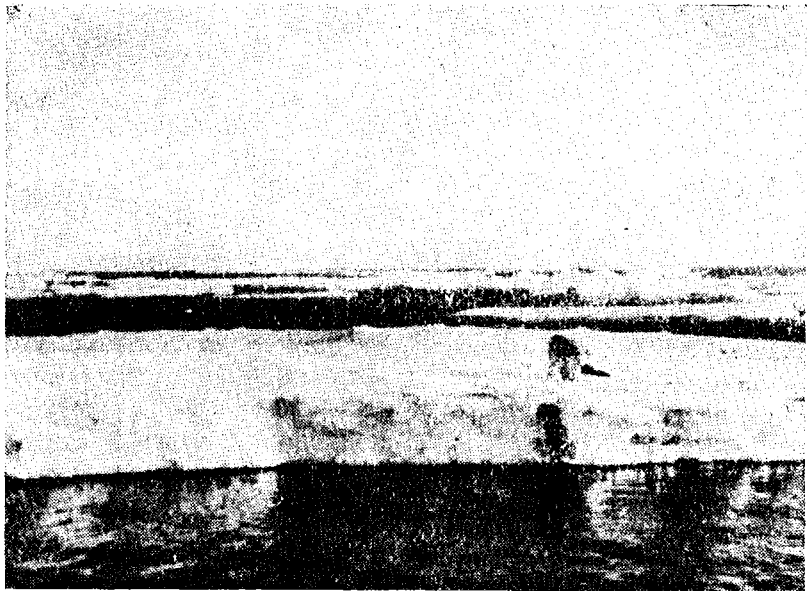
Поред лова китова, о коме ће бити говора у идућем одељку ове књиге, у северној поларној области од дужег времена се обавља и лов животиња које дају добру кожу и крзно. Ту су: бели медвед, северни јелен, поларне лисице, поларни зечеви, морски лавови (моржеви), морски пси (фоке) и др. Тај лов данас на велико обављају нарочита индустријска предузећа, већим делом норвешка, која у томе циљу сваке године у лето изашиљу нарочите моторне ловачке бродове на Шпицберг, банкизу, Гренланд и даље на исток или на запад. Лови се или на суву, дуж обале и нешто мало даље од ње, или на леденој кори којом је покривено море, или на појединим пространим леденим сантама, или на леденим брдима која су се одвалила од Глечера на Шпицбергу и Гренланду и са собом носе по коју групу поларних животиња. Свака врста лова има своје нарочите начине на које се обавља; према тим начинима је опремљен и брод ловачке експедиције и на броду састављени специјалисти за одређену врсту лова.

Најинтересантнији је, али и најопаснији, лов поларног белог медведа. Њега има готово свуда у поларној области у време кад снег и лед

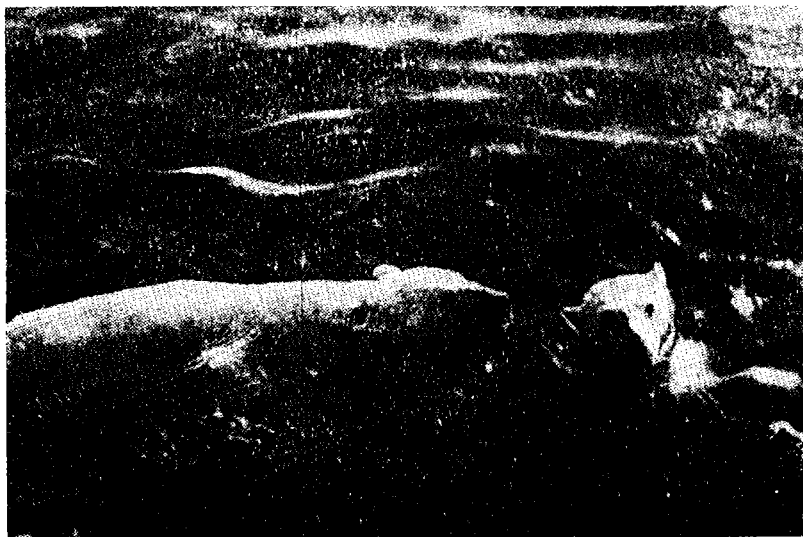

Сл. 62. – Бели медвед на леду

покрију површину земље и мора. Нарочито га много има око Нове земље, Земље Франца Јосифа и на источном Гренланду. Кад се на мору ухвати ледена кора, он се јако удаљи од обале на море идући за својим

Сл. 63. – Бели медвед са уловљеном фоком

Сл. 64. – Бели медведи у мору

ловом. Више пута се пусти да га носи санта или ледено брдо; то медведи по неки пут чине и у групи. Поглавита му је храна фока, коју вешто изненади на леду на коме се ова одмара, прикрадајући се као мачка и

Сл. 65. – Напад белих медведа на ловце

заклањајући се при том блоковима од леда. Фоку тада шчепа шапама пре но што је ова стигла да скочи у воду, и ту је одмах раскомада и поједе. Често, скривен иза леденог блока, вреба фоку на каквome отвору у леду и шчепа је у тренутку кад ова, не спазивши га, искочи на лед. Хвата и рибу ако му дође на згoду. Женка окоти зими по једно или два мечета, који остају са њоме док не одрасту толико да могу сами себи налазити храну.

Сл. 66. – Убијена мечка и њено мече

Медвед се лови на више начина, према месту и приликама у којима га ловац нађе. Понекад му се ловац, за време док је медвед неопрезан вребајући фоку, може приближити на довољно растојање, прикрадајући се у правцу супротном правцу ветра. Покадшто сам медвед изненада искрсне пред ловцем, давши му једва толико времена да нанишани и опали пушку. Али, најчешће ловци добрим двогледима угледају издалека једног или више медведа на леду. Они тада, ма то захтевало и 2–3 сата хода, гледају да их обиђу и да их, растуривши се у полукружни ланац, натерају у море. Кад то буде, ловачки брод на коме су нарочито за то остављена 2–3 ловца, и који има већу брзину но медвед кад плива, стиже једног по једног медведа и убија га из пушке, без икакве опасности за себе и за брод. Ако би који од медведа покушао спасти се изласком на лед, ту га дочека она група ловаца која га је и натерала на воду, и он буде убијен још пре но што је изашао на лед. Мали мечићи никад не напуштају матер, и, кад је ова убијена, ловци их лако живе по-

Сл. 67. – Жив ухваћен бели медвед

хватају. Наша је експедиција, као што је већ поменуто, имала неколико белих мечића на броду; они су, по повратку у Европу, поклоњени зоолошким баштама.

Северни јелен живи у великим чопорима око обала северног Сибира, где су га становници тих крајева, Самоједи и Чукши, припитомили, и где се он и нарочито негује. Има га доста и на Новој земљи. Раније га је било у изобиљу и у европскоме делу поларне области, на Шпицбергу и Гренланду. На Шпицбергу га још и данас има доста, али на Гренланду га је остало мало. Јелени се највише лове за време њихових миграција, при којима се премештају из једне области у другу, идући за храном. Ловци тада постављају заседе на путу којим ће чопор проћи, и нису ретки случајеви да дневно по неколико десетина јелена постану жртве индустријског лова. Врло често при таквим лововима помажу и Ескимима који добро познају навике јелена и начине искоришћавања тих навика.

Поларни во је једна чудна рогата животиња која припада врсти говеда, иако је једва нешто мало већи од крупнијега овна. Заједно са доста тешким роговима тежи око 50 килограма. Сав је обрастао у дугачку длаку која се покашто вуче и по земљи. Храни се као јелен, поглавито лишајевима и маховином. Месо му је непријатно као храна, јер има јак мирис на мошус. Највише га има на најсевернијим острвима америчког поларног архипелага, али га има доста и на северном Гренланду. Обично се среташу у чопорима од 10–20 грла. Није им се тешко

Сл. 68. – Поларни во

приблизити, а кад то буде, они се скупљају у гомилу окрећући главе ловцу. Један од њих тада јурне на ловца, са накомтрешеном длаком, што чини да он тада изгледа много већи но што је. Од пуцња се не плаше; кад тај први буде убијен, одмах га замењује други, издвојивши се из гомиле и јуришајући на ловца; то се понавља све док последњи не буде убијен. У своме путовању имао сам прилике видети само један примерак ове интересантне животиње; то је било на острву Јан Мајену, где га је један европски досељеник и ловац пренео младог са Гренланда и припитомио га.

Поларна лисица је једна грациозна животиња, лукава, довитљива и окретна. Храни се птицама које хвата по снегу, или рибом, коју хвата као видра. Кад нема птица, глад је натера на лед, на врло велике даљине од земље, где тражи отворе на леду из којих би могла извући коју рибу. Крзно јој преко године два пута мења боју, која је преко лета плаво-сива, а преко зиме чисто бела. Готово се никад не лови пушком, јер би јој се искварила кожа. Индустијски лов се обавља искључиво кљусима, или клопкама, „трапама.“ Трапе су дрветом или каменом ограђени простори у које лисица може ући, али из којих не може изаћи. Поларна лисица је врло неповерљиво створење и мора се пазити на мноштво ситница помоћу којих се може доскочити њеној опрезности. У близини Магдалена Беја на Шпицбергу наишли смо на једну такву напуштену трапу од дрвета и камена. Од њеног уласка, па за двадесет метара унапред, било је побијено коље од метра висине, са толиким растојањем од коца до коца да се лисица може лако између њих провлачити. У први мах нисмо могли разумети на шта то служи, кад лисица може на коме

год хоће месту и ући и изаћи из тога лавиринта. Објашњено нам је да то служи само за то да лисици, која данима обилази око трапе, бојећи се да у њу уђе, да неку илузију о безопасности направе. Она по неколико дана ту улази и излази, навикне се на то, и једног дана се превари, па, изгубивши дотле своју првашњу опрезност, уђе и у саму трапу, одакле више неће жива изаћи. По себи се разуме да се у трапу мора поставити какав мамац који ће се моћи видети са њеног улаза. Кад су лисице врло обазриве, на трапи се остави један отвор из кога могу слободно изаћи кад поједу мамац. То се продужује за прилично дуго време док се лисица не навикне слободно улазити у трапу и излазити из ње; једнога дана наићи ће на затворен отвор и биће ухваћена. Има тих трапа толико великих да одједном похватају по читав чопор лисица.

Поларних зечева има по целој поларној области до 75° северне ширине. Лети им је крзно суре боје и попрскано белилом; зими је чисто бело. Хране се кором и пупољцима закржљале вегетације у тим крајевима. Лове се искључиво замкама од жице, које ловци на стотине понаместају по местима где има такве хране. То се, при индустријском лову, сматра као једно споредно занимање, кад се због рђавог времена, или ради одмора, не обавља лов на животиње са скупопенијим крзном.

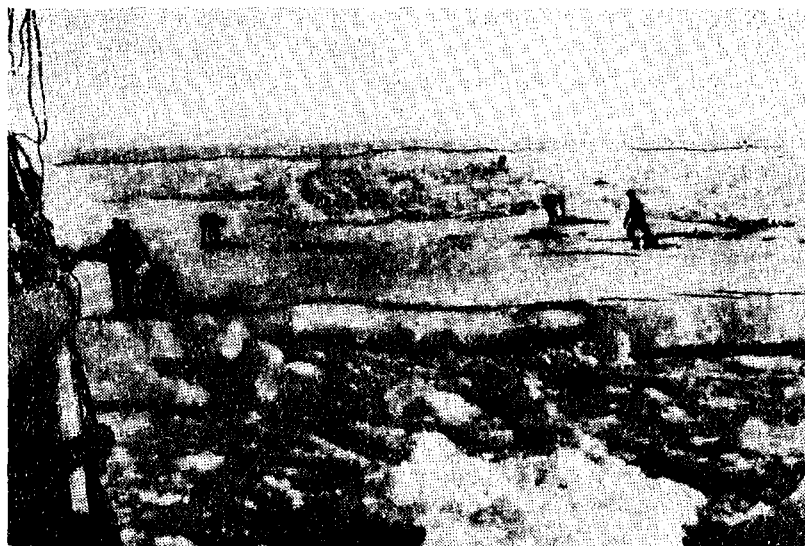
Али од свих ловова које у поларној области организују европска ловачка предузећа најважнији и најрентабилнији је лов фока и моржева. Десетинама, па и стотинама хиљада тих животиња падају годишње као жртве индустрије. На њих је, од последња два века, подигнута толика индустријска хајка да се само њиховој многобројности и распрострањености по арктичким, па и другим морима, има приписати факт да их још и данас има у изобиљу.

Моржеви (морски лавови) и фоке (морски пси) су сисари чије су се ноге без прстију, као и реп, претвориле у органе за пливање, саобразивши се условима за живот. Морж има на горњој вилици два дугачка зуба, оборена наниже, слична зубима слона; они достижу каткад дужину од једног метра, а израсту му тек доцније, кад одрасте; њушка му је зарасла у длаку груписану у више бркова. Тело му је дугуљасто, напред шире, на задњем крају јако сужено, покривено кратком длаком. Достиже дужину од 5 метара и тежину од 1 500 килограма. Храна му је једна специјална врста молуска који живе у блату, на дну морском, и које он ископава својим дугачким зубима. Младунци живе непрестано уз мајку за време прве две године, док не добију те зубе довољно дугачке и јаке да би могли прекопавати морско дно и сами налазити своју храну. Кад су на земљи или на леду, тешко се крећу и потпуно су безопасни, али у мору су, поред све своје величине и тежине, врло окретни и бране се врло енергично кад су нападнути. При томе су чак и насртљиви и опасни. Живе обично у великим чопорима и показују међу собом једну необичну солидарност и једну врсту дисциплине. Постављене унаоколо страже јављају им опасност која би наишла; рањеноме моржу притичу у помоћ сви који су у његовој близини.

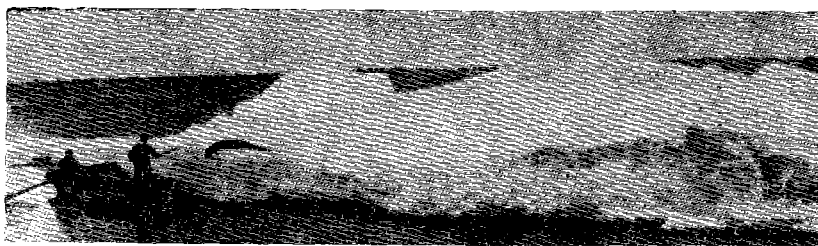

Сл. 69. – Чойор фока на леду

Фока има у великоме броју у водама поларне области. Има их разних врста; све имају округлу главу, велике очи и врло мале уши. Хране се рибом и рачићима које налазе на морском дну. Врста фока на

Сл. 70. – Ушћоваривање њобијених фока на брод

Сл. 71. – Фока уловљена на леденом броду

коју се наилази у водама Шпицберга и Гренланда има трбух бео са црним пегамa. Млади су покривени врло меком вунастом длаком, коју изгубе кад одрасту. Излазе често на површину леда да се одмарају, сунчају и играју. Потпуно су безбедне и лако је приближити им се; неопрезне су и много мање неповерљиве него моржеви. Као и ови, на леду се много теже крећу но у води, иако су много окретнији од моржева. И фоке у одређено доба године имају своје миграције, што чини да у то време буду у великим масама побијене од ловаца који их пресећу на отвореноме мору.

Лов на моржеве и на фоке у поларним водама је тип индустријског лова, и он се врши у невероватним размерама. Највише га обављају норвешка ловачка предузећа, која припадају или појединцима или каквој компанији основаној у томе циљу. Обично у току маја полазе из Тромзоа, Алесунда или Хамерфеста, где је јако развијена трговина крзном. Ловачки бродови, доскора саме једрилице, сад су бродови са мотором за нафту. Као посаду имају капетана, механичара и 7–8 момака који су у исто време и матрози и ловци, специјалисте у свом занату. За посаду су резервисане 1–2 кабине; сав остали простор на броду удешен је као магацин за коже, усољено месо, маст, храну, гориво, муницију и др. На предњој катарци брода, на висини од 6–8 метара, налази се добро увезано буре без горњег дна; од њега се спуштају до бродског крова уске степеннице од ужета или оплетене жице. То је такозвана стража; у буре се попне по један посматрач, који двогледом посматра море свуд унаоколо, и кад спази шта од интереса, јави то доле своје друштву. По том се бурету увек може распознати ловачки брод за поларну област од свију других врста бродова.

Пошавши нпр., као што то најчешће бива, из Тромзоа, брод, прошавши поред Медвећег острва, тера право на Шпицберг, на његову западну обалу, ако мисли ловити између Шпицберга и Гренланда, а на источну обалу ако мисли ловити у водама Нове земље, где је још и данас изобилан лов, али захтева дуже и опасније путовање. Још у путу, пре но што се дође до леда, појави се с времена на време из воде глава какве фоке, која убрзо постаје жртва своје радозналости. После Медвећег острва почну наилазити све гушће санте и по неко ледено брдо,

Сл. 72. – Сечење уловљене фоке на леду

одваљено од глечера на Шпицбергу, ношено струјом и ветром на југ. На њима се врло често одмара која фока, обично по њих 3–4 у групи. Са брода се спусти у море чамац са два веслача и два ловца; чамац се примакне неопрезној животињи и меци учине своје. Пловећи тако између санти, стигне се у област у којој ће се ловити на велико, обично на које острво покривено снегом и ледом, на северном крају Шпицберга, или на банкизу између Шпицберга и Гренланда. Још издалека, са воде се спази маса црних пега на бљештавом белилу које покрива обалу; двоглед покаже да је то чопор фока које се, изишавши из мора, ту одмарају. Ловачки брод баца котву подалеко од тог места; сва посада са брода, наоружана пушком и кратким поткованим моткама, сиђе у чамац, изађе на обалу, и прикрадајући се поред саме обале, растави чопор од мора. Чим то учини, почне виком и лупом терати фоке што даље од обале, па их онда једну за другом убијати ударцима кратких мотака по глави, да им се не би кварила кожа. Од целог чопора, ни једна се фока не врати више у море. Тада отпочиње, још ту на леду, скидање коже и сечење меса за сољење; затим пренос у чамац и на брод, где се све то сложи у магацине, па се иде даље, у тражење лова.

Исто се тако ради и са моржевима, али њихов је лов много тежи и мање обилан. С времена на време, стража са катарке јави да се на једној санти или леденом брду види морж ловци силазе у чамац, покушају да се приближе санти, а да их морж, који на њој спава не осети, и убрзо се он нађе у њиховом чамцу. Само, моржа је много теже убити једним метком но фоку, једно због дебелог слоја сланине на њему, а затим и због тога што ако није одмах убијен већ само рањен он скаче одмах у воду, из које

Сл. 73. – Чойор моржева на обалама острва

се више никако не појављује. Кад у води угине, тоне одмах на дно, и за ловца је изгубљен. Ловци тврде да је на моржу мало таквих осетљивих места на која, кад је погођен, буде одмах убијен; то је једино ако га метак удари у главу. А и кад је убијен, ако је на води, или ако се са леда скотрљао у воду, он одмах тоне и ловац не дође до њега. Стога се, ако се гађа на води, то мора чинити из непосредне близине, тако да се морж одмах може харпунирати и задржати да не потоне. Свака ловачка експедиција води са собом по једнога вештог харпунера за моржеве; овај је

Сл. 74. – Морж у мору

Сл. 75. – Напад моржева на ловце

увек, при лову, поред ловаца, и од његове вештине много зависи број моржева који ће се уловити. Он је, стога, боље плаћен но и сами ловци.

Кад при крстарењу по поларним водама, тражећи лов, стража са катарке спази читав чопор моржева, потребна је нарочита стратегија да се то искористи. Ова је иста као и при лову фока: ловци гледају да се поставе између моржева и мора и да их и виком и лупом удаље од обале морске, па да их онда ударцима тупог оруђа по глави побију све до једног. Јер морж је ван воде тешко покретљив и сасвим безопасан. Ни велика снага, ни огромна тежина, ни јаки дугачки зуби ту му ништа не

Сл. 76. – Извлачење на лед уловљеног моржа

вреде. Најневештији и најслабији ловац излази ту лако с њиме на крај. Сасвим је друга ствар кад је морж нападнут на води. Ту се он не да ничим застрашити, насртљив је, и ако се пусти да се приближи ловачком чамцу, он га, закачивши га зубима о ивицу и притискујући свом тежином свога огромнога тела, преврне и избаци ловце у воду. При томе ништа не помаже ако се морж рани, па ма колико тешко то било; и најтеже рањен, док у њему има и најмање живота, он насрће на чамац и од њега је тада врло тешко одбранити се. Мноштво је норвешких ловаца изгубило животе у борби са моржевима, и доста је породица у Тромзоу и Хамерфесту због тога остало без својих хранилаца.

Као што је напред казано, продукти лова, после првог препарисања, слажу се у магацине брода и крајем лета (у другој половини августа) ловачки бродови се враћају у норвешко пристаниште коме припадају, понајчешће у Тромзо или Хамерфест. Брод „Вилијам“ из Хамерфеста вратио се једнога лета у своју луку са 3082 коже од фока. Брод „Братваг“ из Тромзоа узео је (пре рата) за свој товар кожа, а за два месеца рада, 6843 норвешке круне (око 100 000 данашњих динара). Од тога је припала половина предузећу, а половина посади брода од девет лица (свакоме око 260 круна, тј. 4000 динара, а капетану брода и харпунеру још и нарочити додатак). То се овде не наводи као нешто необично, јер је лов просечно богатији но у та два случаја, већ као један позитиван случај о коме сам на путу добио податке.

Индустријски лов траје доста кратко време, за време краткога поларног лета. Међутим, ловци понекад и презиме у поларној области, било приморани бродоломом, било својевољно, пошто су зимска крзна боља и скупља од летњих. Али то је скопчано са великим ризиком, јер су ти очајно пусти крајеви хладни до 40–50 степени испод нуле, покривени снегом и ледом, изложени бесним снежним бурама, у опасности од гладних и насртљивих белих медведа и потпуно лишени свега што треба да се може дочекати лето. Осим тога – и то је оно што је још најтеже – поларне болести о којима је напред била реч чине да се мали број оних који тамо остану да презиме враћа жив и здрав у Норвешку. Наша експедиција је, уосталом, наишла, у једноме омањем фјорду Шпицберга, на два младића из Тромзоа, који су на Шпицбергу провели зиму ловећи, потпуно сачували здравље и имали спремно за утовар у брод који су ишчекивали: 27 кожа белог медведа, 15 кожа северног јелена, 41 кожу поларних лисица и 160 кожа морског пса. Као што је поменуто, на Острву Данаца, у једном омањем заливу, осамдесетих година прошлог века саградио је Енглез Пик једну доста угодну кућу, у њој провео једну зиму са целом посадом свога брода, и оставио је напуњену животним намирницама да прима бродоломце које у томе крају буде задесила несрећа да буду лишени свога брода и средстава за живот. Та је кућа од тада спасла многе животе, и спасени бродоломци је помињу са највећом захвалношћу. Нарочито су је искористили ловци који, приморани на то или својевољно, остану на северном Шпицбергу да проведу зиму.

ЈЕДНА ЛОВАЧКА ТРАГЕДИЈА

Шта све имају да преживе ловци који буду приморани провести зиму у поларној области и какве се трагедије при томе одигравају верно је и врло живописно описао сопственик и капетан једнога ловачког брода, који од свога детињства проводи век у лововима у тој области, који је, како сам обавештен, и сад, у овоме тренутку, у лову поред обала Шпицберга. То је чувени професионални норвешки ловац Ларс Ханзен, коме је данас 62 године и који је својом књигом *У борби са Шпицбергом*, 1926. године, упознао свет са том врстом поларних трагедија и незнатних јунака. Један од тих истинитих догађаја биће овде укратко описан, као верна слика онога што очекује поларне Робинсоне напуштене у леденој пустињи.

У пролеће 1891. године омањи ловачки брод „Нада“ из Тромзоа, са капетаном Сивертом Олзеном и посадом од осам лица, отиснуо се из свога пристаништа у правцу Шпицберга, где је имао да лови фоке. Лов није био довољно обилат и брод се због тога задржао у водама северног Шпицберга до половине октобра, јер је лед то још допуштао. Једнога дана ловачки чамац са четири ловца одвојио се, ради лова, од брода, и пробио кроз ледене санте ка месту где је стража спасила групу фока. Лед изненада ухвати са свих страна и брод и од њега удаљен чамац. Капетан Сиверт, да би спасао брод од сигурне пропасти, управи га правце на југ, у нади да ће, изашавши из опасне зоне, моћи наићи на какав пролаз којим ће се приближити месту где је остао залеђени чамац и спасти своје ловце на њему. То му, међутим, није пошло за руком, и после дуготрајних неуспелих покушаја морао се решити да напусти тражење чамца и да спасава само свој брод повратком у Тромзо.

У напуштеном и залеђеном чамцу предузео је команду највештији норвешки харпунер тога времена, Јохан Тромс, човек од четрдесет година и са великим ловачким искуством. Остала тројица, Балслез, Кристијансен и Јергенсен, такође су били извежбани професионални ловци фока, моржева и белих медведа, које је сиромаштина још у дванаестој или тринаестој години отерала на тај тежак и опасан занат. Сви су били одмах начисто шта их чека. Потпуно лишени свега што је најпотребније да би се могла провести зима на најсевернијем делу Шпицберга, који им је одатле био најближи, са две пушке, харпуном, ножевима и нешто муниције што су понели у чамцу, имали су рачунати само на пуки случај и нечувену срећу.

Пре но што је предузео команду, Тромс је својим друговима предочио да их највероватније чека блиска и лагана смрт, али да поред све незнатне вероватноће да се могу спасти ипак треба све предузети што је човечански могућно. Ради тога потребна је на првоме месту потпуна слога, и он им је добро нагласио да ће, без икаквог оклевања, одмах убити сваког од њих који би се хтео ма у чему издвајати, или и најмање ометати оно на чему се остали буду сложили. Ако се ту, на сред

мора, предаду судбини, вероватно је да ће онај ко преживи остале постати људождер и продужити себи за који дан живот једући своје помрле другове. Да не би дошло до тога ужаса, има свега два начина: један је у томе да један од њих, кога ће назначити коцка, стреља осталу тројицу, па да се затим и сам убије из пушке. Други је, иако очајнички начин, да, напустивши залеђени чамац, покушају преко добро ухваћеног леда, ризикујући ипак да пропадну у воду на каквоме слабијем месту, дохвате се северне обале Шпицберга, па да потраже једну стару запустену земуницу за коју су знали, у заливу Мосел Беј. За то је требало прећи 230 километара, пешке преко леда и снега. Одлука је била за ово последње, али са тим додатком да, ма колико споро с тим ишло, извуку чамац из леда и да га вуку за собом као саонице по леду. Чамац је био мали и доста лак, лед раван, и одмах се видело да је то остварљиво и да ће тако моћи прелазити по 25–30 километара на дан. Чамац им је имао служити и као склониште за одмор и спавање.

У тренутку кад је пала одлука, појави се изненада, на 200 метара одстојања, бели медвед, љуљајући се и њушкајући ветар који му је долазио од чамца. Медвед се полако и оклевајући приближавао. Тромс га пусти да се приближи на 50 метара, притрчи му нагло, нанишани брзо, опали из пушке и на место га убије. То је био први корак ка спасењу. Кожа и месо, које им је осигуравало храну за неколико дана, буду смештени у чамац из кога је, да би га што више олакшали, претходно избачено све што им у путу неће бити од преке потребе. Пошто су имали при себи једну бусолу, пођу правцем ка обали Шпицберга, вукући по леду свој чамац. После неколико дана таквог путовања и борбе са морском струјом, која је у своме пролазу цепала и дробила ледену кору, претурала блокове леда један преко другог, гомилала ледене барикаде које су се морале обилазити, ломила и рушила нагомилане куле од леда, доспели су напослетку до обале Шпицберга, ту нашли нешто дрва која је ветар притерао обали, наложили велику ватру и добро се огрејали и одморили. Оставивши тада на обали чамац, који им није више могао бити од користи, пошли су у унутрашњост великог острва да траже напуштену земуницу, коју су били срећни наћи. Она је била у бедном стању, проваљена од белих медведа, али је ипак, на брзу руку оправљена, могла служити као добар заклон од мраза, непогода и медведа. Нада на спасење била је оживела код бродоломника, који и иначе, по начину свога живота, нису били склони подавати се очајању.

Тако се дочекао и децембар. Тада су се тек у пуном жеку појавиле праве поларне невоље. Мразеви са температурама које достижу 50° испод нуле, а при томе потпуна оскудица у гориву ма које врсте; бескрајна поларна ноћ са помрчином на којој се покашто не види ни прст пред оком; гладовање и исхрана убуђалим брашном које су нашли у земуници; искључена нада да ће месецима доћи до друге какве хране – све је то створило код бродоломника једну страшну душевну депресију из које, поред свих напора и добре воље, нису могли изаћи. Страшна авет

која се јавља у таквим приликама, скорбут, почела се помањати и претити да их све у најкраћем времену покоси. Лутајући по помрчини, са пушком у руци, у нади да ће пуким случајем наићи на ма какав лов који би им дао ма и само тренутну промену хране, најодважнији и најиздржљивији од њих, харпунер Тромс, нашао је подалеко од земунце свога друга Баленеса, који је пао у снег и на њему непомичан ишчекивао смрт. Нашавши га још живог, истрљао га је снегом, окуражио и помогао му да дође до земунце, где су остала двојица такође ишчекивала смрт, не проговоривши већ данима ни речи један с другим.

На сам дан Божића, Тромс је имао срећу наићи на белог медведа и убити га. То је унело мало живота у очајно стање његових другова, али то није било за дуго време. На први дан Нове године Јенс Баленес, колос од човека, умро је од скорбута, оставивши другове да и они чекају сваки свој ред. Једно од страха да не буду убрзо исте судбине, а друго и оживели надом коју им је улио Тромс, одличан познавалац тајни Шпицберга, да, ако се крену док још имају нешто мало снаге, могу допрети до једнога много бољег и сигурнијег склоништа, преостала два друга се сложе са Тромсом да треба покушати то путовање, па ма ставили и животе на коцку. Пре но што су се кренули, Тромс је наишао на моржа који је спавао у заливу на леду; оборен из пушке, морс их је осигурао за дуже време храном, и они се 15. фебруара, ослабели, малаксали, крену на пут од 140 километара, преко снежних поља, урвина од леда, пукотина од глечера, белих брда и долина на место које је Тромс имао у виду. С једног високог брда бродоломцима је пукла пред очима величанствена панорама снежних врхова и залеђених фјордова. У даљини, у правцу запада, сагледали су Острво Данаца и острво Амстердам, са уским морским пролазом Данскегат, који раставља та острва. Ту се налазила доста удобна кућа, која је напред поменута и коју је осамдесетих година прошлога века саградио Енглез Пик, наменивши је поларним бродоломцима који буду могли до ње допрети. Тромс је знао за ту кућу, као и то да се у њој увек може наћи животних намирница и најпотребнијих средстава за живот, која ту од времена на време доносе и остављају или поларне експедиције, или ловачки бродови. Кад би се до те куће допрло, спасење би било осигурано. Али да ли ће три ослабела и малаксала бродоломца моћи превалити пут од 140 километара, препун теренских тешкоћа и опасности од белих медведа? Ево их већ на последњем брду пре но што би се на својим скијама сјурили у морски залив у коме их чека спасење. Али ту су застали изненађени. На самој обали, извучен на лед, спазили су један омањи ловачки брод, затрпан снегом, из кога су вириле само катарке и један крај крова. За неколико минута створили су се на подножју брда и, јако зачуђени, нашли се пред једном колибом, готово потпуно завејан снегом. Пред колибом је седео, наслоњен на снег, један човек, и гледао их својим великим исколеченим очима држећи велики нож у руци. Поред њега је у снегу лежао упола одеран бели медвед. Тромс му приђе обазриво, са запетом

пушком у руци, али се тргне запрепашћен, видећи да је човек мртав. Ушавши у колибу, занемели су пред призором који им се указао пред очима: петоро људи, потпуно обучених, са натученим шубарама на уши и на очи, лежали су мртви, смрзнути, са поиспадалим здравим зубима свуда око њих. Очеvidно је било да их је све покосио скорбут. Пошто се у замрзнутој земљи није могло копати и не би их могли сахранити, а не могући остати даље у колиби претвореној у гробницу, мислили су да се ту само мало одморе, па да одмах крену даље у правцу куће на Острво Данаца. Међутим, тај им је план био осујећен: за време док су, преморени, спавали у једноме куту колибе, поред лешева помрлих ловаца, напољу се дигла страшна снежна бура; колиба је била завејана снежним сметовима, а о изласку из ње, а још мање о путовању, није могло бити ни говора. Све што су у своме очајању могли да ураде, било је то да изнесу смрзнуте ловце из колибе и да их наслажу по снегу подалеко од ове, да пробију колибу на неколико места и, мрзнући се у њој, добро је очисте и проветре, да из ње избаце све ствари које су са болесницима долазиле у додир, па да на томе месту остану док не престане бура.

Бура је трајала осам дана. То су време ипак искористили за то да оправе своја одела и обућу, па доста одморени, последњих дана фебруара пођу на пут ка Острву Данаца, поневши са собом нове скије које су нашли у колеби, као и неколико одличних пушака са муницијом. Ноћу, 2. марта, нашли су Пикову кућу, која им је, кад су отворили капке на прозорима и пустили унутра светлост, изгледала као најлепша палата. У кући су нашли добру пећ, лампу за осветљење са потребним материјалом, доста животних намирница, лекова и др., тако да су овога пута насигурно могли сматрати да су спасени. Одморени, излечени од скорбута, они су се одали лову, кога је ту било у изобиљу, и за кратко време нагомилали су читав товар кожа од белих медведа, моржева, фока и поларних лисица. Почетком априла имали су 27 медведа и 135 лисица; међу медведима био је један чија је кожа, препарирана доцније у фабрици Сторстад у Тромзу, имала три метра дужине, и за коју су стари ловци из Тромзоа изјавили да већу нису у своме веку видели.

Већ се било приближило време кад полазе за Шпицберг ловачки бродови и кад се свакога часа могло очекивати да ће на мору међу леденим сантама, које су се већ биле распукле и пораздвајале, сагледати који брод спасилац. Свакога дана по један од три бродоломника пео се на брдо и догледом сатима посматрао морски видик. Али дани и недеље су пролазили у таквом ишчекивању; на мору се могло видети само комешање, претурање и крхање ледених блокова, са понеком црном пегом која је обележавала моржа или фоку, ношене сантом. Од каквог брода или чамца никад ни најмањег знака.

Шта је за све то време било са бродом „Нада“ који се, пошто је покушао све што се могло да спасе своја четири човека, остављена својој судбини у хаосу од леда напред арктичког океана, и сам морао спасавати од очигледне пропасти? Капетан Сиверт је био стари морски вук,

и за цео морнарски свет било је сигурно да је он за тражење и спасавање напуштенога чамца, пре но што се решио да спасава сам брод и да се врати у Тромзо, учинио све на шта су га упућивали дуго морнарско искуство и дужност капетана брода. Па ипак је зато доспео пред поморски суд, који га је ослободио сваке кривице кад је сазнао шта је све капетан покушавао пре но што се решио да своја четири човека напусти њиховој судбини. Једино само што је кажњен са 20 круна због једнога доброг шамара који је том приликом, на суђењу, распалио једном полицијском чиновнику због незналачке алузије овога о томе што он мисли да је капетан пропустио у његовом случају радити.

Капетан Сиверт је у Тромзоу провео зиму размишљајући о начинима на које би на пролеће предузео тражење и спасавање својих људи, ако су ови дотле још остали у животу. На броду је за то време спремио све што треба за то и попунио посаду старим и испробаним поларним морнарима из Тромзоа и Хамерфеста. Требало је само чекати вест да распукнут лед допушта приступ Шпицбергу. Та је вест стигла крајем априла и 30. тога месеца „Нада“ је већ била на путу ка северу. Три дана пошто је за собом оставио европску земљу, брод је почео сретати ледене санте, а убрзо затим и ледена брда. Мноштво фока које је сретао и који су пролазили поред њих на сантама ношеним струјом и ветром навело је посаду на искушење да уз пут и лови. За 4-5 дана успутног лова имали су на броду преко 600 кожа од фока. На понекоме ајсбергу, поред кога су пролазили, дешавало се да спазе и по неког белог медведа; зауставивши брод и спустивши се у ловачки чамац, 2-3 ловца послата да се упознају са њиме, враћали су се после пола сата на брод са медвеђом кожом. Све су то, уосталом, и морали чинити, јер је у то време још густ лед покривао површину пространога арктичког океана и могло се примицати северном Шпицбергу само врло опрезно и без журбе; време је тада требало искоришћавати у лову, који је одиста био изобилан.

Провлачећи се тако данима кроз лед, приморани врло често да се враћају, да траже нове пролазе, да се по неки пут и из ових враћају, ипак су се поступно приближавали Острву Данаца и пролазу Дансегат, кроз који су мислили проћи да би опловили северну обалу Шпицберга. Капетан Сиверт је проводио читаве сате, кашто и по цео дан, на стражи, у бурету увезаном на предњој катарци, двогледом посматрао видик, давао знаке и команде посади кад је приметио шта од интереса за ловце или за правац пловидбе. Једнога дана он из свога бурета спази земљу, Острво Данаца. Мало затим дрекнуо је одозго што је год могао да се одмах на катарки истакне застава и да се брод управи на једну тачку коју је руком показивао. Спазио је двогледом човека на једном узвишењу острва и човек му је одатле давао знаке. Човек је био његов стари друг и харпунер Јохан Тромс, који се баш у тај мах задесио као дежурни на стражи. Лако је замислити дирљив приказ који је настао кад су се, после још два сата борбе са ледом, састали спасиоци са својим друговима несталим у поларној пустињи у најгоре доба, и за које је

било много више вероватноће да су већ одавно на другоме свету, но да ће се икад на њих живе наићи. Обострана радост била је бескрајна. Цео дан и целу ноћ су поред ватре причали догађаје кроз које се прошло од кад су се растали. И кад се све то свршило, потоварило се све на брод и овај се спреми, не за повратак у Норвешку, већ за даљи лов. Ипак, пре но што су се отиснули на отворено море, сетили су се једне хришћанске и другарске дужности, за коју су одлучили да је испуне заједнички. Њихови непознати другови, ловци, као и они, остали су, онако смрзнути како их је оставио Тромс, наслагани на снегу у близини напуштене колибе која је спасла бродоломце са „Наде“. Требало их је посахрањивати и одати им последњу пошту. Са капетаном Сивертом на челу, цела посада са „Наде“ отишла је на то место, понела са собом потребан материјал, извршила сахрану, одала друговима последњу пошту и вратила се на брод, већ спреман за полазак.

Никада се, по свој прилици, ни један ловачки брод није тако радосно отиснуо од обале као брод „Нада“ са нађеним и спасеним својим људима, једно због срећног исхода целе авантуре, а друго и због богатства у лову које су већ дотле имали нагомилано на броду. И Тромс са своја два друга, и посада са „Наде“, путујући на север ка Острву Данаца, накупили су до свога састанка велики број кожа од фока, моржева, белих медведа и поларних лисица, и сам тај товар осигуравао је свакоме од ловаца добар део, који ће учинити да се забораве све опасности и патње кроз које се прошло. Али, то још није било све. Лов се, још одмах од поласка, показао тако издашан да су за кратко време, пре но што је брод стигао до Медвећег острва, сви магацини брода били пуни кожа, крзна, масти од фока и моржева и других продуката лова. Са пуним товаром појавио се једнога лепог сунчаног дана брод „Нада“ пред луком у Тромзоу, где га је на пристанишном кеју дочекало поморско становништво вароши, са чуђењем што се један ловачки брод враћа усред најјаче ловачке сезоне. Горе на катарци, седећи у бурету на стражи, харпунер Јохан Тромс је проливао сузе радости кад је на обали спазио своју жену и децу, који су га већ одавна били оплакали.

Ларс Ханзен оставио нам је и податке о томе како се између сопственика брода и његове посаде дели добит од лова. Бруто добит дели се прво на три једнака дела. Сопственик (компанија или појединац) добија сам два дела за капитал који је уложио у брод и његову потпуну опрему за путовање, лов и издржавање људи. Преостали трећи део дели се на девет делова (ако су, као што је обично случај, на броду свега осам људи); капетану припадају два дела, а осталима сваком по један део. Сваки од посаде, осим капетана, прима дакле по један двадесет седми део од брутодобити. Поред тога, сам харпунер добија један нарочити додатак од самог сопственика предузећа; тај додатак зависи од гласа који он има у ловачком свету као харпунер и од споразума са самим сопствеником.

СЕДМИ ОДЕЉАК

ЛОВ КИТОВА У ПОЛАРНОЈ ОБЛАСТИ

КИТ КАО ПРЕДМЕТ ЛОВА

Кит је најкрупнија животиња која данас живи на кугли земљиној. Он је сисар, потпуно прилагођен за живот у води. Стога, по своме спољашњем облику, личи на рибу; има само предње удове, а задње удове представља само репно пераје као у рибе. Као и сви сисари, он дише на плућа. На горњој страни главе има један носни отвор који је, једним дугим каналом, у вези са плућима; кроз тај канал, кад је кит на површини воде, он избацује из себе ваздух измешан са густом воденом паром, у облику водоскока. Том приликом и увлачи у себе ваздух, па се онда поново загњури у воду. То излажење на површину воде ради издисања и удисања ваздуха бива врло често, по неколико пута у току једног сата. Код крупних китова стуб водене паре, издуване у облику водоскока, достиже висину од 10–15 метара, и то се издување чује доста далеко. Многи од оних који су то имали прилике видети мисле за тај гасни стуб да је вода коју кит из себе избацује, што није ни мало тачно. Кит живи искључиво од ситних морских животиња, ситне рибе, рачића и молуска. Храну увлачи у себе отварајући уста, у која увуче огромну количину воде. Све што се у тој води нађе буде задржано нарочитим органима, „фанонима“, што се у великом броју (каткад 300–350 комада) налазе у устима кита; то су чврсти, рожнати бркови који, као неко решето, пропуштају воду, а задрже оно што је за храну. Искоришћену воду кит избацује, не као што се често мисли кроз поменути носни отвор, већ на крајевима својих огромних уста. Иначе, код природњака још није рашчишћено питање о томе како кит, који дише на ноздрве, а не на шкрге као риба, може задржавати свој дах и сатима под водом. Тако се исто не зна ни то да ли кит спава на површини воде или под овом. Китоловци тврде да су га затицали на спавању на површини мора, али то све још није сигурно.

Зоологија разликује неколико врста китова, према њиховом спољном облику, величини, начину живота и области у којој живе. За китоловца те врсте немају подједнак интерес. То долази отуда што разне

врсте китова не само што дају разне количине масти, већ и сам квалитет масти није исти. Осим тога, неке врсте китова су плашљиве и тешко је приближити им се у лову. Раније, док је лов китова у северној поларној области био обилат, велику је индустријску вредност имао гренландски кит, који достиже дужину од 15–20 метара, са устима ширине 5–6 метара. Тај кит достиже тежину до сто хиљада килограма, а раније, док није истребљен, ловљен је и већи. Још је од њега крупнији, али тежи за лов, „рорквал“, који достиже дужину од 20–30 метара и тежину од преко 150 000 килограма. Данас се лове и друге врсте китова које су раније, у време богатог лова, биле без довољног интереса и нису се ловиле.

За индустријски лов од поглавитог су интереса китова маст, фано-ни и кости. Један крупан кит може дати 8 000 килограма масти; иначе, обична је ствар да се добије 3–5 000 килограма. Раније, док за осветљење није био употребљаван петролеј, та је маст много више тражена и имала је цену знатну вишу од данашње. Данас се маст од кита употребљава за индустријске циљеве: за фабрикацију сапуна, хемијску индустрију и друго. Кости се употребљавају за фабрикацију фосфата и вештачког ђубрета. Раније су се кичмени пршљенови од кита употребљавали за месарске пањеве и за седишта. У појединим рибарским местима на обалама Ирске и Шкотске, одакле су пре 1–2 века полазили ловци китова који су на томе послу проводили свој век, дуго су се време могла по кућама видети таква седишта, уосталом врло подесна за места одакле није потребно покретати их. Месо се употребљава за производњу рибљег брашна и вештачког ђубрета, у последње време и за људску храну, препарисано на нарочити начин и конзервисано у стерилизованим судовима. Поред тога, поједини делови китовог тела имају разне споредне употребе за које је тешко и сазнати, јер их ловци држе у тајности. Данас се од кита ништа не баца, док се раније, кад је индустрија лова била много рентабилнија, искоришћавала само маст, фано-ни и нешто од костију. Али, осим тих обичних продуката, у цревима једне врсте крупног кита нађе се понекад, и то врло ретко, једна супстанца која има врло велику трговачку вредност, и за коју се, показује, добије више него за целога кита. То је „амбра“, једна миришљава смоласта материја, сиве боје, са жути-м и црним пегама, облика округлог грумена који може достићи величину осредње лубенице и тежину од неколико килограма. Цена је амбре врло висока, и кад се она нађе у ухваћеном киту, настаје велика радост за ловце, којима она сама понекад исплаћује целу сезону рада. Није ретка ствар да они од посаде који, секући кита за топљење, наиђу на грумен амбре, то прећуте и прикрију од својих другова, да га сами искористе по повратку. Да би се то спречило, капетан брода обично поставља нарочиту стражу од поузданих људи да на то пазе.

Због своје велике рентабилности, лов китова је обављан одвајкада и описује се у норвешким писаним споменицима још од пре хиљаду

година, као врло обилан и рентабилан. Кад су у почетку XVII века тадашњи најодважнији и највештији ловци китова, Баски (Бискајци), сазнали да поларна област изобилује у крупним китовима, почели су одмах слати своје многобројне бродове, „баленијере“, да их лове. Одмах после њих долазе у ту област у масама бродови са разних француских поморских места: Ла-Рош, Нант, Гранвил, Онфлер, Авр, Денкерк, као и холандски, енглески и амерички китоловци. Јављају се спорови, битке и читави ратови око области у којима се нашло у изобиљу крупних китова. Холанђани нарочито развијају индустрију лова на китове у северној поларној области, и предузећа која улажу капитал у ту индустрију стичу огромна богатства. Оснивају се моћне компаније које, свака у својој држави, добијају монопол за лов на китове. Ришеље, на молбу китоловаца из Авра и Руана, оснива такву једну моћну компанију у Француској. Ова је трајала и радила нешто више од двадесет година, док њена китоловна флота и топионице нису биле уништене од данских китоловних предузећа.

Холанђани су у почетку XVII века имали у Арктичком мору, између Шпицберга и Гренланда, а нарочито у водама северног Шпицберга, флоту ловачких бродова. У тада чувеном заливу Смеренбергу, пуном китова, на северном делу Шпицберга, била се у то време подигла читава варош са пристаништем за ловачке бродове, топионицама за китову маст и свима потребама за китоловце. Колико је интензиван и рентабилан био лов китова у то време може се видети из ове холандске званичне статистике: за време свога најинтензивнијег рада, сами холандски китоловци наловили су око Шпицберга око 58 000 крупних китова, поред оних што су их изловили даље од Шпицберга, и поред непрегледног мноштва мањих животиња. На усамљеном острву Јан Мајену и данас постоје трагови од великих топионица за китове из тога времена. И ту је била читава колонија китоловаца и топионичара масти, што је онда био један нарочити занат. У маринском музеју у Амстердаму може се видети велика слика у бојама која представља ту колонију. У пристаништу се виде велики бродови за лов кита, једни који долазе вукући са собом са обе стране по једног огромног кита, други који весело полазе у лов, знајући да ће се и они ускоро вратити са богатим ловом. На обали читава варош од дрвених барака, између којих ври живот и рад. Чудне конструкције од камена, дрвета и гвожђа привлаче пажњу посматрача: читав један ред од високо подигнутих пећи, са ниским димњацима, избацује из себе дим и пламен; до њих доводе полукружни насипи, који се постепено пењу. Тим се насипима довлачила сланина, скинута са кита, и убацивала у пећи из којих се истопљена маст изручивала у бурад што поред пећи стоје спремна. На самој обали мора леже извучени велики китови које читава војска топионичара сече дугачким ножевима и исечене делове вуче у топионицу. Романтичност призора повећава високи купаста вулкан Беренберг, који, на

таквоме месту, и сам изгледа као једна огромна топионица за китову индустрију.

Холанђани, у време интензивнога рада, слали су на обале Шпицберга по 100–130 ловачких бродова годишње. То су обично биле велике једрилице са по три катарке, или нешто мањи брикови са по две катарке, јаки и добро конструисани да би могли издржати борбу са ледом. Полазили су из Холандије крајем априла, и зборно место за већину китоловаца био је поменути залив Смеренберг, на северном крају Шпицберга. Ту су им биле топионице, крчме, пекарнице, радионице за бурад и стоваришта за истопљену маст. На песковитој обали стотине радника специјалиста секли су китове ножевима од 80 цм дужине и вукли исечене комаде сланине и меса у зажарене пећи, ложене опет сланином и лошијим деловима од кита. Атмосфера је била пуна дима и страшног задаха од сагорелог материјала, и требало је дуге навике и доста неосетљивости па да се може издржати у таквоме паклу. Хиљаде људи који су у томе паклу проводили месеце, па и године, имали су један одиста необичан живот: даноноћно касапљење горостасних морских чудовишта, атмосфера од дима и пламена усред снега и леда, ужурбаност да би се стигло истопити милионе килограма чудовишта која, поређана на обали једно до другог, чекају свој ред; величанствена поларна светлост која раднике осветљује за време рада, песма и весеље због сигурности да ће им зарада осигурати живот кад се врате у домовину. За десет година, од 1669–1678. године, радило је у водама северног Шпицберга хиљаду холандских ловачких бродова, од којих је 83 пропало од буре и леда. Кад се лов на китове показивао слабији, бродови су се упуштали и у лов нарвала, моржева, фока и крупног делфина.

Холанђанима су моћно конкурисали француски ловци китова, а нарочито Баски. Ови су одувек имали глас највештијих китоловаца, и њих су и сама противничка, холандска и енглеска предузећа узимала за капетане ловачких бродова, или им поверавала улогу харпунера, која је најважнија у лову на китове.

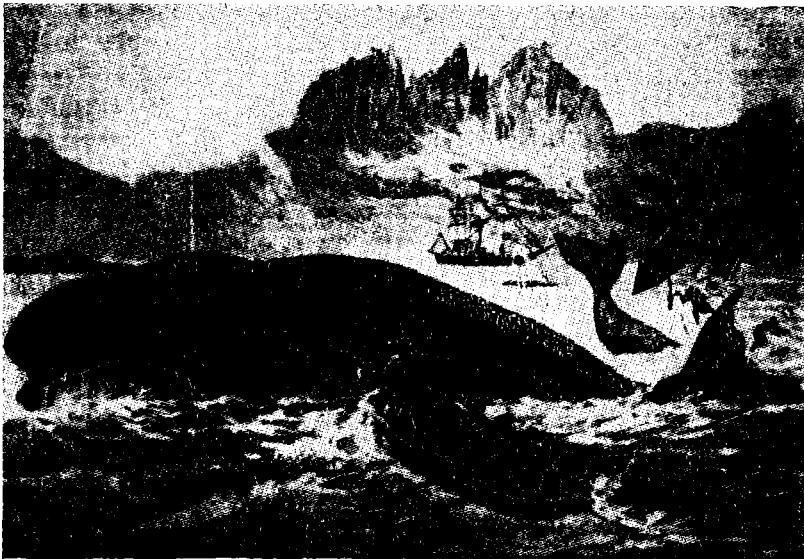
Међутим, интензиван и ничим неограничен лов у току векова учинио је најпре да крупних китова сасвим нестане, а затим и то да се уопште китови у северној поларној области поступно потамане. То је чинило ловачка предузећа све мање рентабилним и повукло је за собом напуштање тога посла од стране негдашњих највећих китоловаца, Холанђана, затим осталих, па и од самих Француза. Последњи брод китоловац из Денкерка отишао је у лов 1836. године, и при својем повратку био је продат за наплату дуговања предузећа. Авр је у размаку од 1855. до 1860. године послао у поларну област 20 бродова китоловаца. Почетком осамдесетих година прошлога века Французи су сасвим прекинули са тим послом и њихових китоловаца је сасвим нестало. Последњи француски сопственик китоловног предузећа, Емил Боасијер, умро је пре кратког времена у Авру, нешто мало пре него што је навршио сто година живота, поклонивши свој прибор и алат за лов

китова природњачком музеју у Авру. Имао сам прилике разгледати тај прибор и алат у томе музеју, не могући отети се од извесне меланхолије, маштајући о негдашњем златном добу китолова и о пролазности онога што се у то време сматрало као неисцрпно.

Па ипак, од пре нешто више од пола века лов на китове у северној поларној области се нагло појачао и за неколико година пред светски рат био је доста интензиван. Шта је томе био узрок? Ништа друго до измене начина лова, који је, једним техничким проналаском, одједном постао и издашнији и безопаснији. Да би се то видело, овде ће бити у појединостима изложена оба начина, стари и нови. И један и други пружају довољно занимљивости да, бар тако мислим, њихов опис неће бити од досаде за оне који се интересују оним што се дешава у поларној области.

СТАРИ НАЧИН КИТОЛОВА

Бродови који су били употребљавани за лов биле су јаке дрвене једрилице са по три или са по две катарке, дуге 30–35 метара, широке 7–8 метара, са потребним магацинима за продукте лова и за храну коју је требало носити за 2–3 године. На броду су биле нарочите гвоздене конструкције са гвозденим ланцима за реморкирање уловљених китова привезаних уз бокове брода и за извлачење исечених комада на брод ради прераде. Брод носи на себи 4–6 повећих чамаца, који ће се, по 2–3, кад дође тренутак да се кит нападне на површини воде, спуштати у

Сл. 77. – Стари начин харџунирања китова

море снабдевени алатом потребним за убијање кита, са 6 ловаца који имају унапред одређене улоге и места у чамцу. Посада се на броду састојала из 15–20 људи, који су сви, осим капетана и куvara, морали ловити или помагати у лову. Најважнија је била улога харпунера, чији је посао био да, са даљине од неколико метара, зарије харпуну у кита и да га рани на његовом осетљивом месту. Харпуна је била копље на чијем се врху налазио изоштрен челични шиљак са два репељка који су, као они на обичним удицама, имали спречавати да се заривена харпуна извуче из китовог тела. Харпунери су били специјалисти који су се у руковању харпуном вежбали од свог детињства; отац је предавао своју вештину сину, тако да су постојале читаве династије харпунера. У своје су време били најчувенији харпунери Баски, које су чак и предузећа непријатељских држава узимала у службу и доста скупо плаћала. Капетан је увек био стари извежбан китоловац, који је пре тога учествовао као ловац у већем броју похода на китове и био познат као искусан морнар и ловац, као и добар познавалац поларне области.

Од интереса је начин на који је регрутована посада једнога тадашњег ловачког брода. Кад се брод, са пуним товаром, вратио у своју луку и продао робу великокупцу, посада се, примивши своју зараду, растурала. На броду је, за идући ловачки поход, обично остајао капетан, харпунер и по који од дотадашњих момака. Требало је додати још по неколико момака, што није било лако, јер је била оскудица у онима који се, поред свих изгледа на зараду, могу решити на такве авантуре и опасности. И тада се прибежавало овоме: капетан и харпунер су, шетајући се по пристаништу или по улицама места у коме је стајао брод, укотвљен и спреман за полазак, загледали шетаче и уочавали при томе оне за које се, по њиховом спољњем изгледу, могло имати наде да ће се на броду моћи дресирати за послове за које су потребни. Кад је такво лице уочено, капетан или харпунер га намаме у оближњу крчму, ту почну заједно са њиме пити, и то све дотле док пацијент не изгуби појмове где је и са киме је. Тада га, у таквоме стању, одведу или пренесу на брод и оставе да спава, у нарочитом једном, потпуно затвореном одељењу, из кога нити може изаћи, нити се може чути даље од брода ако би, освешћен, почео викати. Обично се у току једнога дана, или једне ноћи, на тај начин попуни број празних места на броду, и капетан онда одмах даје знак да се диже котва и да се полази. Кад брод буде на пучини, заробљена лица се, једно по једно, изводе из затвора, саопшти им се шта их чека и заповеднички затражи од њих да се одмах почну учити послу на коме морају остати до свршетка ловачког похода. Протести и молбе ту ништа не помажу; за најмање противљење заробљеници буду злостављани док се, видећи да се не може друкчије, не реше да запну на посао. Дешавало се да баш од најнежнијих младића, истргнутих тако од своје породице, који никад нису ни видели море, после таквих лекција испадну највештији ловци китова, који на томе послу и остану за цео свој век. Њихови мучитељи, који их за неколико првих месеци нису ни

најмање штедели, постају им добри другови и искрени пријатељи, од којих је новајлији, по повратку с пута, тешко растати се. Сећање на заједничке авантуре и опасности кроз које се пролазило у поларној области, у борби са морским чудовиштима, стварало је другарске везе које ни доцније промене живота и занимања нису могле раскидати.

Полазак је увек био у половини пролећа. До поларне области путовало се недељама, кашто и месецима, према атмосферским приликама. За све то време поучаване су новајлије, које су се требале извежбати за оно што их чека кад отпочне лов: матроски послови, руковање прибором, алатом, једрилима, веслање у ловачким чамцима који се тога ради спуштају у воду кад је због затишја броду немогуће пловити, руковање инсталацијама за везивање и реморкирање кита итд. Поучавање је увек било довршено пре но што се стигне у воде где ће почети лов, и, задовољан успехом, капетан тада обично приреди на броду веселје при коме се новајлије, дотле већ измирене са судбином, помире са својим дотадашњим мучитељима. Тада сви постају добри другови, и од тада сви заједнички ишчекују прилику да се покажу у лову првога кита за кога им буде јавила стража са катарке брода да се појавио на површини воде.

Већ данима пре тога брод се провлачи кроз гомиле ледених санти, пловећи на север ка водама Шпицберга, које, иако су северније, ипак имају мање леда а више китова. Уз пут се, на понекој санти или пловешем леденом брду, улови и по која фока, који морж или бели медвед, што корисно послужи за промену хране, јер се иначе живи само од конзерви, усољеног меса и пасуља. Наједанпут, изненада, стражар са катарке почне викати и руком показивати на пучини нешто што се са брода још не може сагледати. Својим дурбином, којим без прекида посматра морски видик са висине на којој је, он је спазио у даљини карактеристични водоскок који издаје присуство великога кита. Посада на броду, са новајлијама које у највећем узбуђењу ишчекују шта ће наступити, спрема одмах чамце за спуштање, проверава да ли сваки чамцац има шта му треба и чека тренутак кад ће капетан наредити да се чамци спуштају у море, и да у њима сваки заузме своје место, па да се покуша срећа са китом. Капетан је већ дао команду да се брод управи у правцу кита кога је спазио и он својим дурбином. Већ су и момци на броду сагледали, као какво острво, пространа црна леђа огромнога кита који избацује висок млаз ваздуха и густе беле водене паре. Кад је брод пришао киту на 200–300 метара, на команду капетана чамци се спуштају у море без лупе, сваки заузме у њима своје место, са харпунером на предњем крају чамца и крмарем на задњем крају; четири добра веслача поседају на седишта између њих. Харпунер држи у руци своју харпуну, за чији је доњи крај везан мек, а врло јак конопац, смотан у стуб позади харпунера. Дужина је ужета износила по неколико стотина метара, кашто и по један километар.

Кад се предњи крај чамца приближио киту на 5–6 метара (код вештијих харпунера и на 15 метара), харпунер хитне харпуном на кита, гађајући га испод пераја која су позади врата, на једно нарочито, свакоме харпунеру добро познато осетљиво место. Чим је харпуна забодена у кита, веслачи одмах свом снагом одмакну чамац даље од овога, запевши што могу више да се што брже и што даље од њега одмакну, да чамац не би примио ударац репа. Јер се кит, ударен харпуном, бесно праћака, и тај је моменат од највеће опасности за ловце у његовој непосредној близини. У великом броју случајева, цела је посада ловачког чамца, ударом репа дигнута у ваздух заједно са разлупаним чамцем, погубила животе. Ако се срећно и на време одмакне од разљућеног кита, онда овај, бесно јурнувши у једноме правцу, са забоденом у њега харпуном која се не може из ране извући, повуче собом конопац, који се, са стуба у који је смотан, стане нагло одмотавати. То је одмотавање, кад је кит велики и бесан, тако нагло да конопац, ако је и најмање замршен око харпунера, дохвати у тренутку овога и одвуче у воду за китом. Место на ивици чамца, преко кога при том одмотавању конопац прелази, тарући се о дрво, мора се понекад поливати водом да се не би дрво на њему упалило. Кад је конопац сав тако одмотан – а за шта треба до 2–3 минута времена – он се нагло затегне, и јако тргне чамац, где се посада већ осигурала, држећи се за његове ивице да не би у томе опасном тренутку попадала у чамац или у море, што се нарочито често дешавало код ловаца новајлија. Кит тада, брзином од 20–30 километара на сат, стане вући чамац. При томе ретко рони, а и кад то буде, брзо опет излази на површину и продужује трку првобитним правцем. Ако га је харпунер добро погодио, кит у тој трци изгуби толико крви да после 1–2 сата малакше и почне смањивати брзину. Кад то ловци осете, почну полако увлачити конопац у чамац и на тај начин приближавати се киту. За то време он је већ сасвим малаксао, застао и почео се извртати поребарке на површини воде. Тада ловачки чамац пристане сасвим уз њега и харпунер га са неколико добро управљених удараца копљем потпуно доврши. Утом пристигну и остали чамци са брода, закаче кита великим кукама и дебелим конопцима, па удруженим снагама, снажно веслајући, привуку га броду који им је и сам пришао ближе. Кит одмах буде привезан уз бок брода и ту добро учвршћен гвозденим ланцима и кукама.

Шта да се тада ради са уловљеним китом, зависило је од тога да ли се он има вући на место где је топионица, на каквој обали или на каквом острву, или ће се на самоме броду прерађивати. Ранији китоловци, у XVII и XVIII веку, то су увек чинили на обали, јер је брод имао само магацине за готове продукте лова. Доцније, кад је лов у близини обала ослабио, тако да је брод, тражећи кита, морао крстарити на отвореноме мору стотинама километара далеко од сваке обале, он је морао бити у исто време и топионица и фабрика за прераду кита.

У првом случају кит је одмах одвлачен до обале на којој је топионица, привучен обали и предаван онима који ће га сећи и топити. Ако се при томе деси да брод, вукући кита, наиђе на другог и улови га, онда се у леђа овог забоде нарочито високо копље са заставом на којој је означен брод што га је уловио и коме он по праву припада. Са одређеним врстама китова који, убијени, поступно тону у море, то се није могло чинити. Тада се најпре, на месту где је кит, измери дубина мора, па ако она прелази коју стотину метара зарије се у његова леђа гвоздена кука са привезаним за њу јаким конопцем чија дубина премаша нађену дубину, и котур од тога конопца баци се у море поред кита, пошто се на другој крају конопца привеже велика даска или буре са ознаком брода, утиснутом усијаним гвожђем. То ће обележје, поред измерених географских координата места, служити зато да се нађе где је кит кад се брод буде вратио од топионице да га тражи, и да се он извуче до површине воде и довуче до топионице. На местима где је велика дубина мора тај се други кит није ни покушавао ловити ако се позна да је он од оне врсте која, кад се убије, тоне на дно мора. Као што се види, све је то повлачило велики губитак у времену, али је овај био компензован богатством лова у близини обала, и тиме што ловци нису губили време у сечењу и топљењу кита, а што је за један примерак тражило по 3–4 дана непрекидног и напорног рада.

У другој случају, кад је кит прерађиван наред мора, на самоме броду, читава половина овога била је претворена у пећи и у топионицу. Момци из посаде су се, прескачући преко ивице брода, спуштали на китово тело, пошто су на ноге навукли чизме потковане шиљатим ексерима да не би клизали по глаткој и масној кожи кита. Дугим ножевима, насађеним на дрвене мотке, и секирама секли су прво уздужне каишеве на киту, пресецали ове на коцкасте комаде од по 20–30 килограма тежине и додавали их онима што су тога ради остали на броду, а ови их преносили у казане над зажареним пећима где су их топили. Пећи су распаљиване дрветом које је нарочито за то ношено на броду; кад су ватре добро распаљене, као гориво убацивала се у пећ китова сланина и лошији масни делови. Путници, капетани и посаде бродова који нису радили те послове, а путовали су морима на којима су могли сретати китоловце при таквој послу, описују свој ужас при ноћном сусрету са бродом китоловцем. На десетину километара далеко сагледа се на мору огромна ватра; држећи насигурно да је то пожар на отвореном мору, брод мења свој правац и упути се ватри, да би несрећницима на запаљеном броду притекао у помоћ. Што ближе прилази месту пожара, ватра је све већа и беснија; густ црн дим, осветљен варницама, куља у ваздух; цела је околина осветљена пожаром, а људство на броду спасиоцу се ишчуђава што се не види на осветљеној површини воде ни један чамац на коме би се страдалници покушали спасти, бежећи од зажареног брода. Ваздух је испуњен страшним задахом од изгорелог меса, који спасиоцима не да прићи ватри, и они се

очајно питају шта да раде. У том, кроз дим и пламен, они сагледају сенке које мирно промичу носећи на леђима и раменима неке терете, све једнаке; на своје запрепашћење, они зачују чак и песму из запаљеног брода и у страху се питају да нису срели какав брод фантом о коме су већ слушали понеке бајке. Тек кад се стану довикивати са онима из ватре, сазнају шта је то и продужују свој пут.

Истопљена китова маст изливала се у бурад коју је брод са собом носио још из луке из које је пошао. Буре је примало 80 килограма истопљене масти. Један крупан кит од 150 000 килограма тежине давао је по стотину таквих буради, што је, рачунајући буре по ондашњој цени од 60 долара, представљало вредност од 6 000 долара, тј. око 300 000 динара. Кад се томе придода оно што се добијало за остале продукте китолова, као и скупочена амбра, кад се ова нашла у киту, није био редак случај да један кит донесе по пола милиона динара, па и више. То је довољно да се види рентабилност посла у то за китоловце срећно време. Из тога су времена остале и читаве бајке о богаћењу китоловаца, а нарочито сопственика китоловних предузећа. Факт је, међутим, то да су капетани и харпунери, који су добијали знатно већи део при подели добити од лова, а не трошећи на путевима ништа од свога новца, после које деценије рада стицали толико да су могли куповати лепа пољска имања на обали мора и проводити остатак свога живота удобно, безбрижно и на миру. Многи је од њих тада, из своје собе, или шетајући се обалом, са чежњом погледао на широки морски видик, сањарио о далекој поларној области у којој је своје младе године провео у опасним авантурама китолова, и са сузама у очима сећао се другова који су тамо оставили своје животе.

У то је време постојао још један начин за лов кита, интересантан и сасвим безопасан, а који није употребљаван тако ретко као што би то могло изгледати. Постоји једна врста омањих китова, који имају на леђима троугласте дугуљасте израштаје, са врхом окренутим увис, и по овима се издалека могу распознати. Енглески и амерички китоловци су их називали „килерима“, и то је име било усвојено од свих китоловаца. Мада за ловце нису имали никакве вредности, па стога нису ни ловљени, ипак су им причињавали задовољство кад их сретну у гомили, као чопор, на површини мора. Наиме, килери су страшни непријатељи великога кита око кога се, кад на њега наиђу, скупе, опколе га са свих страна и стану бости врхом онога троугластог израштаја. Веома су окретни, и киту који на њихов чопор набаса немогуће је више спасти се. Ма како брзо бежао од њих по површини мора, или ронио у дубину, килери га ни за стопу не напуштају и за све то време га боду. Тако избоден кит убрзо малакше и угине од губитка крви. Китоловци, кад наиђу на такву сцену, посматрају је задовољно са свога брода који сцену у стопу прати, и кад запазе да је кит угинуо, растерају килере и присвоје себи убијеног кита.

Ловачки брод тога времена није се враћао у своју луку без пуног товара. Вратити се са пола товара сматрало се као знак неумешности; капетан и његово људство били су изложени подсмеху људства а других ловачких бродова, а сопственик предузећа отказивао је службу таквој посади као недораслој за поверени јој посао. Стога се дешавало да брод који није имао ловачке среће остане на путу по 2–3 године, а било је примера да остане у поларној области и пет година, хранећи се од лова моржева, фока и белих медведа. Било је капетана који су, увек срећни у лову, правили у току свога дугог века по двадесет ловачких похода у поларну област; било их је, међутим, који за исто време нису имали ни половину тога.

Понеки од капетана брода китоловца оставили су своје записнике о ловачким походима којима су управљали, па чак и своје мемоаре. Тако је нпр. учинио у своје време чувени енглески китоловац Скоресби, као и његов син, који су оба провели цео свој живот у водама северне поларне области ловећи китове.

НОВИ НАЧИН КИТОЛОВА

Стари начин китолова имао је одиста у себи нечега витешког. Китоловац је морао бити одважан, вешт и окретан, имао је свакога часа стављати свој живот на коцку и излагати се опасностима у непосредној борби са рањеним и разјареним морским чудовиштем. То је одиста била права борба, у којој један противник располаже огромном физичком снагом, а други само својом окретношћу, вештином и одважношћу. При новоме начину китолова све то ишчезава. Све је механизано, борбе нема скоро никакве, као ни ризика и опасности.

Два су техничка проналаска потпуно изменила китолове и целу индустрију везану за тај лов. Први је био балистичко харпунирање кита метком који избацује нарочити топ са парног или моторног брода. Други је био надувавање убијеног кита ваздухом, убризганим у њега јаком парном или моторном машином.

Идеја о балистичком харпунирању доста је стара. На њу је био дошао још Скоресби око 1810. године и покушао остварити је, али без нарочитог успеха и користи. Тек је 1860. године Норвежанин Свен Фоин дао томе такав облик да је ствар постала практична и да је могла потпуно изменити дотадашњи начин китолова. Од Скоресбијеве идеје норвешки китоловац је задржао само избацавање харпуне из краткога топа, мерзера. Харпуна, коју је у китоловну праксу увео Фоин, састојала се из јаке двоструке гвоздене шипке дуж које клизи гвоздени прстен, а кроз овај пролази и клизи једна од тих шипки. За тај прстен везана је дугачка, јака и савитљива челична жица (кабл). Обе се шипке састају на својим крајевима. Оне својим доњим крајем улазе у један гвоздени ваљак истог калибра као цев топа; на горњем крају натакнут

је на њих челични шиљак са два крака који се могу приљубити уз шипке или од њих раставити, на исти начин као шипке на кишобрану. У шупљину између та два крака уметне се нарочито опремљена експлозивна чаура, па се цео инструмент увуче у топ, тако да челични ваљак дође на дно топа, до самог барута. Двоструки гвоздени шиљак са експлозивном чауром остане напољу, ван топа, као и гвоздени прстен за који је причвршћен гвоздени кабл. Топ је на самоме предњем врху брода и може се једном руком лако окретати у свима правцима испред брода. Кад се окине обарача на топу, барут истера цео инструмент из овога и челични врх инструмента зарије се у китова леђа. У томе тренутку експлодира и чаура између кракова харпуне који се сучељавају на томе челичноме врху и краци се један од другог раставе као шипке на кишобрану, чиме је омогућено да се инструмент извуче из кита кад овај, рањен или разјарен, јурне на једну страну и затегне кабл, чији је задњи крај везан за брод. Као што је казано, кабл је својим предњим крајем причвршћен за гвоздени прстен који клизи дуж шипке. Тај прстен са каблом, при увлачењу инструмента у топ, остаје напољу, ван овога; кад топ буде испаљен и инструмент излети из њега, прстен склизи низ шипку и задржи се на доњем крају ове, тако да од тада инструмент носи кабл и вуче га својим задњим делом. На тај начин добијено је то да кабл својом тежином не мења правац инструмента избаченог из топа на жељену мету, као што би то морао бити случај кад би он био вучен предњим делом инструмента.

Сл. 78. – Нови начин харпунирања китова

Идеја о надувавању кита ваздухом поникла је отуда што извесне врсте китова тону на дно мора чим угину. То нпр. није случај са правим гренландским китом, који увек остаје на површини воде. Али то је случај са такозваним „баленоптерама“, врстом китова чији би лов био рентабилан кад кит не би тонуо на дно. Међу таквим китовима има их и врло крупних, па ипак су их стари китоловци или пропуштали, или нерадо ловили, због тешкоћа које су имали са њима кад су их већ имали. То је и био узрок што су у северној поларној области већ поодавно истребљени сви китови који, убијени, остају на површини мора, а остало је мноштво баленоптера, пропуштених од китоловаца. Почетком овога века, кад је увођење балистичког харпунирања већ било учинило да у тој области потпуно нестане китова прве врсте, морало се прибећи лову баленоптера. Па пошто су ове, тонући на дно, задавале велике муке китоловцима, дошло се на идеју да се ваздухом задрже на површини воде ради реморкирања до брода и до топионице. Стари су китоловци за тај циљ били употребљавали један примитиван и врло непрактичан начин: прикачивали су за уловљеног кита велики број надуваних мешина, али и то је убрзо напуштено. Кад су, пре триестину година, баленоптере постале у поменутој области једини могући објекат лова на китове, и кад су већ увелико били уведени парни или моторни ловачки бродови, китоловци су се вратили старој идеји надувавања кита, али овога пута на сасвим други, бржи и практичнији начин. Ловачки брод има на себи јаку пумпу за сабијање ваздуха, покретан парном

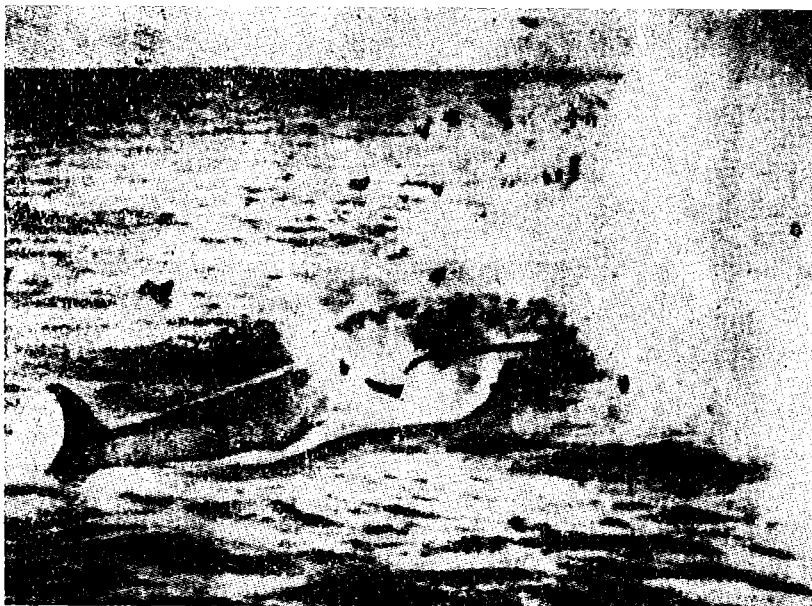

Сл. 79. – Кит и његов харпун

машином или мотором на бензин или на нафту. Чим је кит убијен, у њега се увуче и добро причврсти дебела доводна цев за ваздух из пумпе и пусти се машина или мотор у покрет. Кит је за врло кратко време толико надуван да се сигурно, па ма какво било време, може одржати на површини воде и реморкирати куда се хоће. И ево како, са употребом поменуте две техничке новине, данас изгледа лов на китове у северној поларној зони:

Китоловна предузећа су норвешка, данска и енглеска. У европском делу северне поларне области она су искључиво норвешка. Предузеће има један свој велики брод, сав претворен у фабрику и топионицу, уз који иду још 2–3 омања брода одређена искључиво за лов. Бродови су или са парном машином, или са мотором на нафту. На великом броду се налази читав ред пећи са казанима за топљење китове масти; поред тога читава машинерија за прерађивање других продуката лова. Затим, пространи магацин за смештај продуката, простори за становање, засебна одељења за капетана и офицере на броду, магацини за животне намирнице, болница и друго. Ловачки брод је обично омањи парни брод са потребном машинеријом за надувавање уловљених китова, њихово придржавање уз бок брода и за реморкажу до великог брода. Сав простор под кровом искоришћен је за омањи магацин за животне намирнице, једну пространију одају за људство и за машине. На броду је капетан и посада од 7–8 људи, међу којима је и један извежбан харпунер, довољно вешт да и при највећем љуљању брода тачно погоди харпуном из топа кита у осетљиво место.

Пошавши у току маја из најсевернијег норвешког пристаништа Хамерфеста, ловачка експедиција стиже у воде Шпицберга за 5–6 дана, каткад и брже. Већ од залива Бел Сунд, на Шпицбергу, може се очекивати сусрет са китом. Обично велики брод тада улази у тај залив, у њему се укотви и остане да чека првога кита, кога ће му довући који од његових ловачких бродова. Ту је нпр. до пре које године била готово стална китоловна станица великог китоловног предузећа „Алфа и бета“. Ловачки бродови остану на отвореноме мору и почну крстарити тражећи кита. Момци са брода стражаре наизменце у бурету на предњој катарци, посматрајући добрим двогледом морски видик. Кад се зачује вика стражара кроз трубу за говор и види на коју страну он показује руком, брод се одмах управи у означеном правцу и капетан и сам својим двогледом угледа познати му водоскок, а мало затим и црно острвце од китових леђа. Харпунер је већ стао поред топа, увукао у њега метак у харпуну, проверио да ће се челични кабл без сметње и замршавања одмотавати, и, сагледавши и сам кита, ухватио једном руком за управљач топа, а другом руком за његову обарачу. Машина брода ради врло лагано да би било што мање лупе; крмар управља бродом тако да му предњи врх дође наспрам китовог репа и да брод приђе киту одостраг, како не би био спажен. Кад се брод приближи на 50 метара, харпунер добро нанишани и на растојању од 20–30 метара окине оба-

Сл. 80. – Расїрскавање експлозивне чауре

рачу. Харпуна излети из опалѐног топа и зарије се киту у леђа, повукавши за собом челични кабл са брода. Убрзо затим експлодира и чаура при врху харпуне. Често се дешава да је експлозија онеспособила кита за покрет, или да му је повредила који од животних органа; тада он

Сл. 81. – Кити довучен на китоловну станицу

остаје непокретан на површини воде и треба га још само довршити, што се чини или једним нарочитим метком, или дугим копљем нарочито спремљеним за тај посао. Ако кит није одмах, првим метком, онеспособљен за покрет, он јурне на једну страну, повуче за собом кабл који се са брода одмотава док не буде затегнут, па онда буде повучен и сам брод. Али то не траје за дуго време; кит, тешко рањен, убрзо малакше, застане и почне се окретати поребарке. Машина са брода почне тада намотавати кабл, и тиме, а уз припомоћ пропелера, приближавати брод киту. Кад је брод стао уз кита, овај се, ако још то треба, часом доврши и гвозденим кукама и ланцима добро привеже уз бок брода, па се реморкира до китоловне пловне станице. Ту буде предат људству које ће га сећи и топити, а брод се поново врати на отворено море и почне крстарити и тражити други плен.

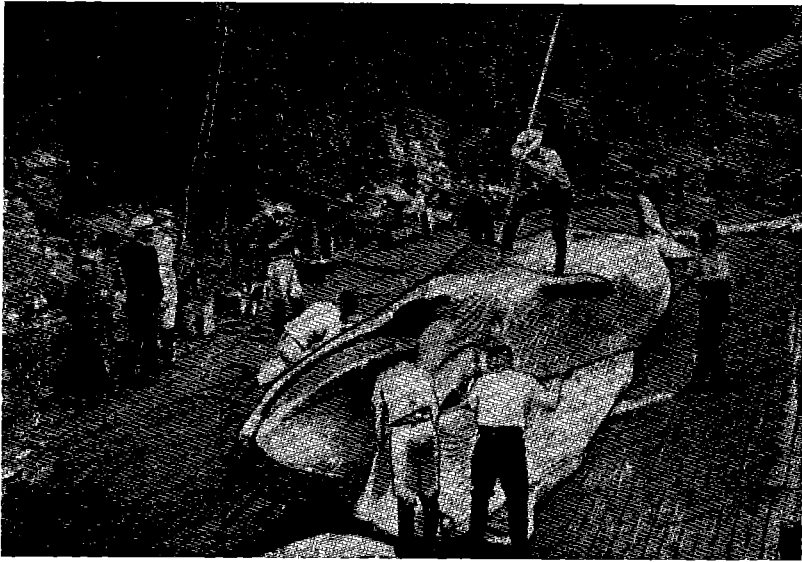
Понеко китоловно предузеће нема своју пловну станицу, већ подигне топионицу и постави остало што треба за прераду кита на суву, на месту где је лак прилаз обали. Напред је поменуто да је наша експедиција на овоме путу наишла у близини Седам острва, око 81° северне ширине, на један ловачки брод чија је китоловна станица била на једноме од тих острва.

Увођење тих нових начина рада учинило је да је лов китова, јако ослабљен при крају прошлога века, почетком овога века добио нов полет и постао у први мах врло интензиван. Дошао је био ред на баленоптере, које су ранији китоловци остављали на миру због наведених разлога. Нови начини рада учинили су да отпадну ти разлози, и пошто

Сл. 82. – Кит довучен на китоловну станицу

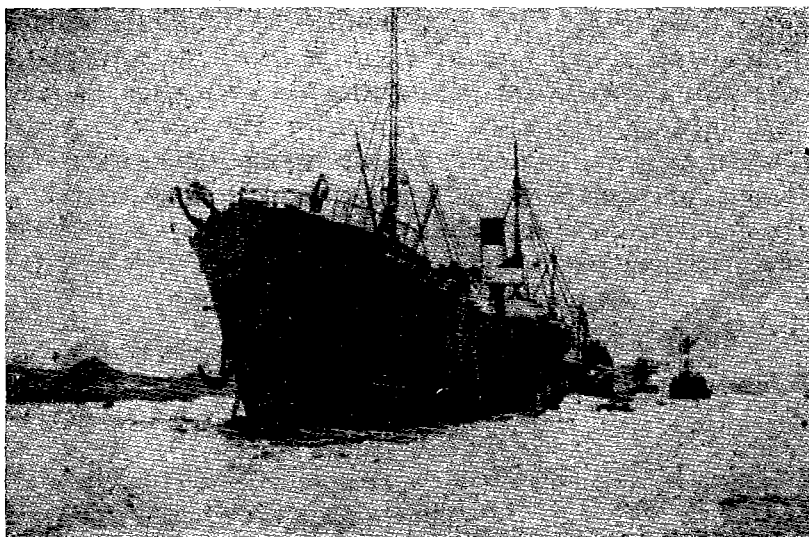
Сл. 83. – Сечење китџа на китџоловној стџаници

је одраније, због те поштеде, у северној поларној области остало мноштво те врсте китова, лов је био богат и врло рентабилан. Нарочито су се у томе послу истицали Норвежани, који су у томе имали и једну врсту монопола, ако не по каквој праву, а оно бар фактички. Уосталом, томе је допринело и то што су поменуте две техничке новине у китолову биле њихови патентирани проналасци, које су они брижљиво чували да не оду у руке њиховим конкурентима. Норвежани су и данас први на томе послу; чак и предузећа других народности, нарочито енглеска, имају за своје директоре Норвежане, као и за своје харпунере, а велики део ловаца опет су Норвежани.

Интензиван лов баленоптера од 1900. године учинио је да су и оне готово потамањене у европској северној поларној области. Године 1926. уловљен је у целој тој области само 221 кит, и то од омањих баленоптера. Данас тај посао, у истој области, обављају само 2–3 норвешка китоловна предузећа, па и то са малом рентабилношћу, и још за кратко време. Китоловци на које смо, са нашом експедицијом, наишли у путовању, казали су нам да ће можда још ове године радити у овој области, па ће је онда напустити и ићи у јужну поларну област.

Лов китова, који ће се ускоро потпуно обуставити у северној, пренеће се сав у јужну поларну област, где се он у овај мах обавља са нечувеном интензивношћу. У коликим се размерама он данас тамо врши, показују ове званичне цифре: од 1905. до 1930. године, дакле за двадесет и пет година рада, изловљено је у тој области око 200 000 правих китова и баленоптера, који су дали преко два милиона тона масти, поред осталих продуката китоловне индустрије. При томе треба знати и то да

су данас усавршени не само начини лова, већ и начин прераде кита. Кит који је некада давао 5 тона масти, сад даје више од 15 тона. То је постигнуто тиме што се сад, механичко-хемијским методама, маст добија из свију делова кита, док је на ранији начин она добијана само из топљене китове сланине, и то не све, већ само пробране. Прошле, 1931. године, радило је 40 великих пловећих китоловних станица, са најмодернијим инсталацијама, 6 китоловних станица на суву, 200 бродова одређених искључиво за лов и реморкажу китова, са посадом од 10 000 људи. Да би се добио појам о томе шта данас значи китолов и колики је капитал уложен у само једно такво предузеће, навешћемо ове тачне податке: брод „Космос“, пловећа топионица и фабрика једног китоловног предузећа, конструисан у Енглеској 1928. године, има 32 000 тона, дакле толико колико има један од данашњих највећих путничких прекоокеанских бродова, са дужином од 183 метра. Стао је 40 милиона француских франака, тј. око 90 милиона динара. Његова машинерија диже из воде на брод наједанпут по 40 хиљада килограма. Пошто поменута механичко-хемијска метода за вађење китове масти тражи велику количину чисте слатке воде, апарати за дестилацију морске воде на броду толики су да дестилирају 250 хиљада литара дневно. На броду стално живи и ради војска од 300 радника специјалиста за индустрију кита, топећи и дању и ноћу китову маст и израђујући фосфате, вештачко ђубре, анимално црнило и остале продукте те индустрије. Нека је наведено и то да има харпунера који, од предузећа у којима служе, примају годишње до 250 000 француских франака; затим да је 1929. године добијено близу милион и по буради масти, свако буре по 200 литара; да је 1920. године

Сл. 84. – Пловећа китоловна станица

вредност продуката лова износила 11 милиона фунти стерлинга; да је било година, у току овога века, у којима је китолов доносио предузећима по 50, 60, 70, па чак и до 200 процената дивиденде.

Али то све није доста. Прошле године су Немци конструисали за лов китова такве бродове који, по својој усавршености, превазилазе све што је до сад употребљавано за тај посао. Тим ће бродовима бити придодати и моторни балони који ће крстарити по околини брода и убијати китове бомбама што ће их из ваздуха бацати. Јасно је да ће, ако се међународним споразумом и нарочитим законима лов китова не регулише и не ограничи, ускоро и јужна поларна област бити истребљена од морских цинова и да ће ови постати једна реткост.

ВЕЛИКИ НЕМАЧКИ ФИЛОЗОФ О ЛОВУ КИТОВА И РИБОЛОВУ

Ово што ће сада бити наведено може изгледати као нека шала и наметати питање: шта ће то овде? Али то је нешто тако необично и тако мало познато, а у вези је са оним што се у овој књизи описује да се, и поред свих могућих замерки, не могу одрећи задовољства да и то овде изнесем.

Велики немачки филозоф чија је двестогодишњица рођења прослављена пре неколико година, Емануел Кант, није био заузет искључиво проблемима које поставља трансцендентална метафизика. Поред многих дисертација о моралу, о проблемима психологије, космогоније, педагогије, етнологије, о трусовима, о атмосферским кретањима, људским расама итд., Кант је размишљао и о китолову, лову и риболову у поларној области. Нека се не мисли да је то казано у шали и нека је допуштено једноме старом и страсном рибару да на овоме месту прикаже ту неочекивану и ван врло уског круга непознату, страну активности великога мислиоца.

Хоће ли се веровати да се Кант, за кога се зна да се никада није кретао из свога Кенигсберга, по чијим су се изласцима из куће регулисали часовници у томе граду, који целога свога дугог века сигурно није упецао ни једну најмању кесегицу, а још мање био очевидац великих китолова, лова и риболова које описује, могао толико заинтересовати за те ствари да им посвећује читаве стране и одељке у својим делима, и то баш у време кад је имао да ствара основе за свој пространи и дубоки филозофски систем?

Међутим, Кантови биографи изрично кажу да су његово омиљено друштво били капетани бродова, са којима је проводио читаве часове у шетњи, и који су му у тим дугим шетњама описивали своја прекоморска путовања и своје доживљаје. Осим тога, зна се да је Кант предавао физичку географију (први пут летњег семестра 1757. године). Та његова предавања, у којима је искористио материјал добијен од помораца

и допунио га оним што је и сам читао у путописима које врло савесно цитира, објављена су у једноме његовом делу од неколико свезака, штампаном у Мајнцу и Хамбургу. Свеска у којој се описују китолови, лов и риболов у поларној области садржи општи опис океана и појединих мора. Кант у њој не пропушта, кад год му се дала за то прилика, задржавати се на детаљним описима лова свих врста у мору. Читав одељак од 100 страна описује богатство лова у Северном леденом мору, са мноштвом података о врстама животиња у томе мору, мноштвом техничких и стручњачких обавештења о справама за китолов, лов и риболов, статистичким подацима о тим лововима у оно време итд.

Од интереса је тврђење Кантово да већ у његово време, пре две стотине година, китолов није више оно што је био раније. Тако, крупан гренландски кит, који је по њему, раније, док није био истребљен, достигао дужину до 200 стопа и ширину од 70–80 стопа, у време Канта достигао је највише 60–80 стопа дужине и до 100 000 фунти тежине; тако су га бар обавестили они од којих је он тражио податке. Говорећи о историји китолова, тврди да су Баски и Норвежани ловили кита још од 900. године. Кад су Енглези почели први пут да се баве о томе послу 1575. године, узимали су за харпунере и ловце искључиво Баске, који су у то време имали глас највештијих и најодважнијих ловаца китова.

За Холанђане наводи да су, пронашавши Шпицберг 1596. године, наишли у његовим водама на непрегледно мноштво китова. Тада је ту отпочео интензиван лов, прво од енглеских, затим од холандских предузећа. Али пошто су Енглези већ били заузели боља места, Холанђани су морали тражити кита даље на северу. Тако су наишли на китом богати морски пролаз Смеренборг, где су, у дотле нечувеним размерама, развили китоловну индустрију. За њима су дошли Данци, Хамбуржани, Французи и најстарији и најважнији европски ловци китова, Баски и Норвежани. Интензиван лов учинио је да се китови одбију од обале даље на море и да лов постане све тежи и опаснији, а у исто време и мање издашан. Топионице, постављене на Шпицбергу, постале су непотребне, и ловачки бродови су почели гомилати у својим магацинима не истопљену маст већ сирову китову сланину.

Енглези су први напустили лов на китове у северној поларној области. Холанђанима, који су остали да и даље раде, ишло је од тада боље. Они су за тај лов, у XVII веку, имали упослено више од 12 000 људи, распоређених на 300 ловачких бродова. Године 1721. ловило је кита, само поред обале Гренланда и у Дејвисовом мореузу, 251 брод холандски, 55 бродова немачких из Хамбурга, 24 брода немачка из Бремена, 20 бродова бискајских и 5 бродова норвешких, свега 355 бродова.

Холанђани су за време свога интензивног рада, за 46 година, ловили са 5 886 ловачких бродова, и за то време изловили у водама Шпицберга 32 907 китова. У то време просечна вредност једнога кита износила је, по Канту, 500 фунти стерлинга + 3 000 талира; вредност тих холанђанских китова износила је дакле 97 821 000 талира.

Почетком XVIII века јављају се опет Енглези као китоловци у северној поларној области, и то у великим размерама. Крајем истога века они су у једно време имали првенство у лову китова. Године 1786. ловила су у водама Гренланда 153 њихова брода, на којима је било уполнено 8 134 лица; године 1787. у истим је водама радило 248 њихових бродова са 10 000 људи; године 1788. имали су на томе послу 284 брода са 13 000 људи. Енглезима су следовали Американци, који су доцније напустили лов китова у северној и у масама ишли да лове китове у јужној поларној области. Холанђани су поступно слабили; године 1800. они су имали у китолову свега 100 својих бродова, па и тај се број поступно смањивао, док се напоследку није свео на нулу.

Кант даље даје детаљна и стручна обавештења о техници китолова, о начинима искоришћавања уловљенога кита и о економској страни тога лова. Он, тако исто, даје мноштво техничких и стручних података о риболову, о рибарима, рибарском алату, о рибарској трговини, начинима прераде уловљене рибе, о томе како поједине врсте риба треба јести итд. Нарочито су интересантни његови подаци о харинги и бакалару, за које рибе Кант у појединостима описује мреже и струкове којима се та, за рибарску индустрију најважнија риба, у његово време ловила, са стручњачким описима технике тих риболова, са подацима о димензијама мрежа, о улози појединих њихових делова, величини окаца на мрежама, о величини, броју и распореду удица на рибарским струковима, о начину маневрисања појединим рибарским алатима итд. Све је то данас потпуно измењено, али су Кантови подаци од живог интереса за онога који воли да упоређује данашње са ондашњим.

Кант не пропушта давати ни гастрономска упутства, где год му се прилика за то укаже. Говорећи о „малпрети“, риби која личи на јегуљу, и за коју наводи у појединостима оно што је разликује од јегуље, Кант налази да је то „најукусније морско створење“ и износи чак и рационалне разлоге због којих је та врста рибе добра за маринат. Говорећи о рибљој врсти која обухвата моруну, јесетру, сима, пастругу и кечигу, Кант упада у једну рибарску грешку, наводећи да су то „највеће рибе грабљивице“, што сваки рибар зна да ниуколико нису, нити да по своме саставу то могу бити. Али му се мора сматрати као тачно гастрономско опажање да су мањи примерци тих риба укуснији и да се оне „једу свеже, усолјене и мариниране“. За кечигу и он налази „да има најукусније месо и најфинију икру“, као и то да је најбоља икра од јесетре. За остриге из Сијера Леонеа Кант саветује да се „прво скувају и ситно исецкају, па тек онда једу“. За јаја од морске корњаче каже да су „врло укусна, како свежа, тако и кувана, и могу се употребљавати за разноврсна јела“.

Све то можда не би имало никаква интереса да долази од каквог обичног ловца, рибара, путописца или приповедача. Али такве ловачке, рибарске и гастрономске појединости добијају особиту драж кад долазе од једног Емануела Канта.

ОСМИ ОДЕЉАК

КОМЕ ПРИПАДАЈУ ЗЕМЉЕ СЕВЕРНЕ ПОЛАРНЕ ОБЛАСТИ

Северна поларна област подељена је на европску, азијску и америчку. Азијска припада руским Совјетима, а америчка државама Северне Америке. Питање о припадништву европскога дела те области сложеније је и оно има своју доста дугачку историју. Поменућемо најпре да се под европском поларном облашћу разуме она област што обухвата земље између северног поларног круга (који се налази на $66^{\circ}33'$ северне ширине, у висини Лапонске) и Северног пола, ограничена западном обалом Гренланда и крајње источним острвом што припада архипелагу Шпицберга.

Историја поларних испитивања и проналазака нових земаља и нових путева у тој области показује да приоритет и рекорди у томе нису били пресудни фактор у питањима припадништва земаља европске северне поларне области. Да би се то јасније видело, овде ће бити укратко изложено које су државе, и у којој мери, узимале учешћа у тим испитивањима и проналажењима.

Сигурна је ствар да су морепловци познавали поједине земље тих области још од прастарих времена. Има непобитних доказа да је лов на китове обављан још много пре хришћанске ере. А кад се узме у обзир да су китоловци увек били највештији, најјаскуснији и најодважнији морепловци који су, по самој природи посла, морали ловити по удаљеним морима, идући за ловом и не водећи рачуна о даљинама и препонама, тешкоћама и опасностима таквих авантура, несумњиво је да су они морали наилазити и на земље што састављају данашњу европску поларну област, а која је, нарочито у та далека времена, изобиловала у крупним китовима. Али, природно је и то да од свега тога није остало никаква писмена трага и да су такви проналасци нових земаља морали, заједно са китоловцима, одавно потонути у ноћ заборавља.

Прву је, нарочито организовану експедицију за тражење нових поларних земаља, била изаслала Енглеска, 1553. године, поверивши је

команди сер Хјуза Вилобија. Цела је експедиција, са својим шефом и свих педесет учесника, пропала не свршивши ништа од посла, осим неких географских опажања од којих је сачуван траг. Али је она отворила пут читавом низу енглеских експедиција које су, за време од три века после тог неуспелог покушаја, слате у циљу проучавања те до тада неиспитане области, као и за тражење нових морских путева за Азију.

На четрдесет година после те прве енглеске, послата је у поларне крајеве прва норвешка експедиција. Године 1594. Холандија је послала у правцу Северног пола неколико својих бродова. То је у току две године поновљено у три маха, и при трећој експедицији, најглавнијој по резултатима, пронађени су Шпицберг и Медвеђе острво.

Као што је напред речено, неколико година доцније, енглески морепловац Хјудзон обишао је око целога Шпицберга и допро до $80^{\circ}30'$ северне ширине. То је тада претстављало рекорд, премашен тек 1773. године кад је енглески капетан Фипс допро још за пола степена даље на север. Године 1827. енглески поларни истраживач Пари стигао је до 83° северне ширине, што је премашено тек 1876. године.

Многобројне експедиције, слате у те крајеве од стране Енглеске, Норвешке, Данске, Шведске, Русије, Америке, Италије, Немачке и Аустрије, достигле су од тада још већу географску ширину. Нанзен је 1895. године премашао $86^{\circ}13'$, а италијански морнарски официр Кањи достигао је 1900. године рекордну северну ширину од $86^{\circ}30'$, коју је премашао, до данас, само амерички поларни испитивач Пири, достигавши 6. априла 1909. године сам Северни пол.

Европску поларну област, означену онако како је то горе учињено, састављају: Шпицберг (Шпицберген, Свалбард) са својим архипелагом, Гренланд, Исланд, острво Јан Мајен, архипелаг острва Фероер и Медвеђе острво. Сва су та острва несумњиво била пронађена од ранијих китоловаца који су по њиховим водама крстарили идући за ловом, али који о томе, сасвим природно, нису оставили никаква трага. А ако се као „званични“ географски проналазак сматра онај о коме је остало писмена трага, онда ствар стоји овако како ће даље бити изложено.

Шпицберг је, као што је напред речено, пронашао холандски мореполовац Баренц, као и неколико острва његовог архипелага; његовом бољем познавању први су допринели енглески испитивачи Хадсон и Фипс.

Гренланд је, мада је био од китоловаца пронађен много раније, званично пронашао крајем X века норвешки авантуриста Ерих Црвени, који је, приморан да због неких кривица бежи из Норвешке, после дугог и мучног лутања по Северном мору угледао необичну земљу покривену снегом и ледом, а местимице интензивном зеленом вегетацијом, по којој јој је и дао име. То је једно пространо острво, највеће на кугли земљиној, које износи око 2 170 000 квадратних километара. Данас му је цела обала прилично испитана; то су учиниле многбројне ен-

глеске, данске и норвешке експедиције у току овога и прошлог века. У последње време све се северне поморске државе утркују у томе да се испита и његова пространа, а и данас још мало позната унутрашњост.

Исланд је био познат још у давној прошлости, пошто му је приступ од европске стране лакши но за остале земље северне поларне области, а и због изванредно богатог риболова у његовим водама, што је одвај-када било познато.

Острво Јан Мајен је такође, под другим именима, одавна било познато, а садашње је своје име добило по холандском морепловцу Јану Мајену, који је на њему дуже остао 1611. године. Острва Фероер пронашао је (бар званично) викиншки морепловац Флок, а Медвеђе острво Холанђанин Баренц, водећи своју експедицију на Шпицберг.

Али, онима који су проналазили те далеке и пуне земље није ни на памет падало да их присвоје у име своје државе. Очајно пуне, покривене или вечитим ледом, или снегом и ледом, који се делимично топи само за време краткога лета, лишене вегетације а насељене за живот опасним животињама, изложене страшној хладноћи, атмосферским и другим непогодама сваке врсте, те негостопримљиве земље нису никога привлачиле. Они који су на њих, идући за авантурама, с времена на време наилазили, имали су за прву бригу да се од њих што пре удаље. То је био узрок што се на њима нису, у току векова, настањивали поданици држава чије су их експедиције и пронашле, већ су то чинили само они који су нашли довољно интереса у томе да се, напустивши сваку везу не само са цивилизацијом већ и са обичним погодбама живота, усаме у леденој пустињи и изложе невољама о којима се у организованим људским насељима нема ни појма. У чему је налажен такав интерес и како, према томе, данас стоји ствар са припадништвом тих земаља, видеће се из овога што следује.

Убрзо после проналаска Шпицберга од стране Холанђана, он је постао право средиште китоловне индустрије. Холанђани, Енглези, Баски, Норвежани, Данци, утркивали су се у томе, у то време врло лукративном послу. Кад је то престало, због истребљења крупних китова интензивним ловом, настао је у водама Шпицберга лов китова на нове, у прошлости веку пронађене начине: балистичким харпунирањем кита и његовим одржавањем на површини воде помоћу машина за сабијање ваздуха. Као што је напред казано, и тај се лов клони своје крају, и у изгледу је да у блиској будућности, бар у северној поларној области, сасвим и престане, пошто ће китови у тим водама бити потамањени.

Али Шпицберг је још и данас поприште интензивног лова на животиње што дају крзно, као што су: поларни бели медвед, морски лав (морж), морски пас (фока), поларна лисица, јелен итд. Осим тога, на њему има и доста рудног блага, од кога се данас нарочито, и у доста великим размерама, експлоатише камени угаљ првог квалитета. Угаљ је ту пронађен још почетком XVII века, али се почео vadити тек почетком овога века. Иницијативу за то дали су норвешки ловци. Друштво

које је у томе циљу било основано, није било дуга века због оскудице у капиталу. После Норвежана предузеле су исти посао доста јаке компаније: енглеска, норвешка, шведска, холандска и америчка. Данас ради, и то врло интензивно, једна норвешка компанија која експлоатише угљене мајдане у Адвент Беју. Ту је створена читава варош рудара који су ту стално настањени, па за време „мртве сезоне“, кад је Шпицберг неприступан бродовима, гомилају извађени угаљ који се, за време „отворене сезоне“, парним бродовима превлачи у Норвешку. Годишња производња је у последње време 200–250 хиљада тона, и тај се угаљ, између осталог, употребљава и на норвешким државним железницама. Иначе, на неколико места могу се, пловећи поред обале, видети напуштена рударска насеља ранијих пропалих предузећа.

Шпицберг је до 1924. године био „no men's land“ и тек је те године званично проглашено његово припадништво Норвешкој. Ова задржава на њему неколико станица за метеоролошка посматрања и бежичну телеграфију, као и једну поштанску станицу у Адвент-Беју, у варошици Лонгјер Сити. На званичном норвешком језику Шпицберг се данас назива Свалбард, по коме је имену означен у најстаријим скандинавским документима.

Тако је исто Норвешка себи присајединила и острво Јан Мајен, почетком 1928. године. Дотле оно, као и Шпицберг, није припадало никоме, иако је ту раније постојала велика и у оно време чувена холандска китоловна станица, са топионицама и читавом варошицом насељеном китоловцима и топионичарима. Острво је и данас поприште обилатог лова поларних лисица, зечева и фока; тај лов обављају на њему искључиво индустријски норвешки ловци крзна из Тромзоа и Хамерфеста.

Напоследку, Норвешкој припада и Медвеђе острво, на коме постоји и једно мало насеље ловаца. Држава ту одржава и једну метеоролошку станицу, у којој стално раде четири посматрача.

Острво Исланд је једна омања краљевина која је независна држава, али у персоналној унији са Данском: краљ дански у исто је време и краљ Исланда. Односи између двеју држава регулисани су пактом од 30. септембра 1918. године; према томе пакту Данска има да заступа интересе Исланда у свима питањима спољне политике.

Острва Фероер припадају такође Данској. Раније су била норвешка, затим данска, осим за време ратова 1803–1814. године Тада су их били окупирали Енглези, па их 1814. године напустили, налазећи да она немају за њих довољно вредности. Килски пакт од исте године вратио их је дефинитивно Данској, као што је овој држави признао и право припадништва на Исланду и Гренланду. Та острва су, у последње време, добила и добру саобраћајну везу са Европом. Дански поштански пароброди који одржавају саобраћајну везу између Копенхагена и Исланда, додирујући единбуршко пристаниште Лејт у Шкотској, свраћају и у одласку и у повратку у Торсхави, на једноме од острва Фероер. То сад

чине и поједини бродови норвешких бродарских друштава који одржавају редован саобраћај између Бергена у Норвешкој и Исланда.

Све довде наведене земље европске поларне области припадају, као што се види, или Норвешкој или Данској, или су, као што је случај са Исландом, у унији са овом последњом. Ту је ствар чиста и никад није било каквих међународних спорова о припадништву појединих од ових земаља. Није се на то много ни полагаало да би питање о њиховом припадништву могло довести до међународних заплета, и признавана је, без устезања, припадност једне, које било, земље поларне области оној држави која је такво право тражила са намером да у ту област унесе нешто културе, поред искоришћавања онога што окупирана област може дати.

Али, сасвим другојачије стоји ствар са питањем о припадништву највеће од тих земаља, а у исто време и највећег острва на кугли земљиној, Гренланда. Кроз цео средњи век одржаване су везе између Норвешке и Гренланда, са прекидом у време кад је круна Норвешке спојена са круном Данске. Тада се уопште није ни јављало питање о томе да ли Гренланд припада Норвешкој или Данској. Године 1814, кад је Данска, по Килском пакту, имала уступити Норвешку Шведској, ова последња није показивала никакво интересовање за питање о припадништву Гренланда. А Данска, кроз цео XIX век, па чак и после престанка уније Шведске и Норвешке, није напуштала свој суверенитет на Гренланду, и тај суверенитет ни у једној прилици, и ни од које стране, све до последњег времена није био званично оспорен. Он је, штавише, био признат и потврђен од великих сила 1916–1921. године.

Данска је за све то време колонизирала и експлоатисала један велики део обале Гренланда, уносећи културу, чинећи обале приступачним и вршећи исправно и коректно оно што један културан колонизатор треба да врши. Колонизаторски и испитивачки посао био је нарочито развијен од 1876. до 1900. године, кад су довршене прецизне хидрографске карте западне обале Гренланда, проучене све појединости које иду на олакшање пловидбе поред те обале и уређена насеља на обалама. За источну обалу, много неподеснију за колонизирања и испитивања, није ни до данас много учињено. Тако се и данас, осим два-три данска насеља, насеља Ескима у Ангмагсалику и Скоресби Сунду и неколико омањих насеља норвешких ловаца, тамо не налази ништа преко онога што је дала сама природа.

Позивајући се на поменуто признање суверенитета од стране великих сила и на усмено одобравање које је добила 1919. године од норвешког министра спољних послова, данска је влада 1921. године проширила трговински монопол који је већ деценијама имала на западној обали Гренланда и на целу његову источну обалу. Тај монопол, како тврде Данци, има ту са гледишта културе добру страну да чува урођенике од алкохолизма и порока којима ови подлежу тргујући без контроле са Европљанима што к њима долазе и доводе их у искушење. Да

је то одиста тако, види се, по тврђењу Данаца, и по томе што је на делу Гренланда на који је дотле био распрострањен тај монопол, број Ескимана удвостручен у току једнога века, а што је несумњиво један значајан резултат за те пуне крајеве.

Али тај монопол очевидно кочи норвешку трговину, и чим је проширен и на источну страну Гренланда норвешка је влада уложила енергичан протест. После дугих преговарања, закључен је 1924. године између двеју држава споразум о режиму на томе делу Гренланда, што је давало наде да за дуже време неће долазити до каквог спора. Па и поред свега тога, спорови су се појавили већ 1928. и 1930. године. Повод је дао један акт норвешког „Савета Арктичког океана“, једне полузваничне установе коју је установила сама норвешка влада и саставила је од личности највећег ауторитета у економским и правним питањима поларне области. У томе се акту влада подсећа на стара права Норвешке у погледу Гренланда и на штету коју ће имати да подноси норвешка трговина од данског монопола, па се позива да одмах изврши окупацију за Норвежане најважнијег дела источне обале, од Дејвисовог залива до Холестон Форланда, што износи дужину око 300 километара. Норвешка влада се нашла тиме побуђена да 1930. године пошаље на источни Гренланд једну експедицију, са својим комесаром др Хоелом, коме је поверена административна власт за све норвешке поданике на Гренланду.

Тај корак норвешке владе изазвао је велико узбуђење у Данској, и данска влада не само да је одмах уложила протест, позивајући се на дотадашње признавање суверенитета Данске на Гренланду, већ се одлучила и на борбу истим средством као Норвешка. Она је одмах и сама изаслала на Гренланд једну велику експедицију, са мисијом научне и административне природе и са једним својим комесаром, шефом експедиције др Ланге Кохом, коме је дато овлашћење да у име данске државе обавља полицијску власт на целој Гренланду, над поданицима сваке, па и норвешке државе.

Тек тада је ствар избила у јавност и изазвала буру од узбуђења и у Норвешкој. У норвешком парламенту изјављени су енергични протести на ранији поступак владе, и то од свију политичких странака, које су се оградиле од захтева „Савета Арктичког океана“ и протестовале што је овај самовласно изазвао заплет који само може шкодити норвешким интересима на Гренланду. Тиме умирени, данска влада и јавно мњење у Данској изјавили су да би најбоље било решити спор арбитражом, и тај предлог усвојен је и од стране Норвежана. У овај мах има изгледа да ће питање ускоро бити решено на миран начин.

Изгледало би на први мах доста чудно да се овакав спор, који је у један мах био довео до опасне заоштрениости између двеју заинтересованих држава, може уопште и појављивати кад се тиче таквих земаља као што су земље у поларној области, а понаособ такве као што је Гренланд. Али, ако је овај до сада представљао само једну ледену пу-

стињу од које се није могла имати никаква ни политичка, ни економска корист, сигурно је да неће више тако бити у блиској будућности. Лов и индустријски риболов, који почињу слабити око обала Шпицберга и Исланда, услед све интензивнијег обављања тих послова и све већег усавршавања техничке опреме за то почињу се у последње време премештати у непосредну околину Гренланда. Са колико се успеха то већ данас чини, види се из овога једног примера: 26. септембра прошле, 1931. године, стигао је у Сен Мало у Француској тамошњи рибарски пароброд „Цвет Француске“, са 300 хиљада килограма усољене рибе, уловљене поред обале Гренланда, и објавио да за њим ускоро стиже још велики број других француских рибарских бродова, исто тако пуних рибе. Године 1930. било је у гренландским водама 69 рибарских бродова само из Француске, а ове ће их године бити још више. А колико је тек морало бити данских, норвешких, а нарочито енглеских рибарских пароброда из Хола и Гримзбија, одакле иде највише бродова у велики поларни риболов?

Али, како изгледа, Гренланд ће имати још много већу економску важност по својој индустрији угља, која ће се ускоро тамо развити у великим размерама. Прошле јесени се у Копенхаген вратила велика експедиција која је, састављена од данских и немачких стручњака, испитивала источну страну Гренланда. Експедиција је пронашла врло богате руднике првокласног каменог угља у тој области, који дају оправданост мишљењу стручњака да ће се, на још неиспитаном простору од преко два милиона квадратних километара у унутрашњости Гренланда, наићи на велика изненађења у томе погледу.

Како изгледа, и без свога до сада неискоришћеног, а несумњиво великог ловачког, риболовног и рудног блага, Гренланд ће у будућности имати све већу економску, политичку и саобраћајну важност. Претпрошлог лета, на пример, два предузимљива трговца из Шербурга у Француској дошли су на идеју да створе на Гренланду једну базу за снабдевање велике флотиле рибарских бродова који лове у тамошњим водама, како ови не би били приморани, као до сада, да напуштају пре времена богата а удаљена рибарска места због оскудице у угљу, нафти, соли и води за пиће. Опремили су за тај циљ један велики теретни парни брод „Лина“ од 13 000 тона, натоварили га са 9 000 тона угља и 3 000 тона соли, поред других потреба за рибаре и њихове бродове, и послали га на Гренланд. Показало се да се посао добро рентира, не само по томе што је од велике користи за индустрију риболова, већ и за само бродарско предузеће. Свршивши одређени му посао и распродавши свој товар, брод је отпутовао у Хадсонов залив и ту примио пун товар канадског жита за Европу, тако да му је и повратак био осигуран са пуним товаром. А после тога првог успелог покушаја несумњиво је да ће доћи и други сличне врсте и да ће преко Гренланда ускоро пролазити будући морски трговински путеви.

Треба навести и то да је Канада у последње време предузела мере да се њено жито упућује у Европу тим северним путевима, и економисти већ сматрају да ће цене жита у Европи умногоме зависити од тога да ли ће лед допуштати искоришћавање тих путева. Кад лед буде допустио, као што је то био случај у лето 1930. године, пролазак товарним бродовима, огромне количине канадског жита ће пристизати у Европу и обарати цене нашем производу. На истоме проблему раде и Руси, који шаљу експедиције једну за другом ради проучавања северних трговинских путева између Европе и ушћа великих сибирских река. А сви ти путеви ударају на Гренланд.

Па и будући ваздушни саобраћај између Европе и Канаде вршиће се преко Гренланда. То ће бити преко острва Фероер и Исланда, где има најмање магле и где би најдужа пруга над морем, она између Фероера и Исланда, износила око 500 километара. Као што је напред казано, 1930-1931. године је на Гренланду, баш у циљу испитивања могућности спуштања авиона, радила велика и одлично опремљена енглеска експедиција, под управом Х. Ваткинса. Она је, на путу који је имала да проучи, подигла и метеоролошке станице на којима су учесници експедиције наизменце радили за време од неколико месеци, и то баш преко зиме, кад је то било од највећег интереса за циљ који се имао пред очима. Резултат је тај да прелетање Гренланда, у правцу од ескимског насеља Ангмагсалик на Бафинову земљу, неће задавати нарочитих атмосферских ни теренских тешкоћа, и да је, штавише, јако олакшано тиме што се авион може свуда спустити на пространу, снегом покривену висораван у унутрашњости Гренланда, преко које ће прелазити. Тако исто је могућно подизати тим путем етапне станице за снабдевање и одмор путника. Сматра се као сигурно да ће се, у блиској будућности, туда упутити ваздушна путничка и поштанска пловидба између Европе и Канаде, што ће учинити да ће „белу тишину“ у тим одвајкада пустим крајевима сменити лупа и хука мотора и све оно што са собом доноси цивилизација и култура.

Као што се види, питање о припадништву Гренланда имаће у будућности доста велики значај, и стога је сасвим разумљива борба која се данас води око тога припадништва. А с погледом на будућност разумљива је и тежња, која се у последње време све више истиче на видик у заинтересованим северним државама, да присвајају чак и поједине поларне земље за које до сада никоме није ни на памет падало да их присваја, јер су таква припадништва изгледала лишена сваког политичког и практичног интереса. Тако су нпр. руски Совјети 1929. године окупирали све земље северно од њихове територије, и том приликом поставили на Земљи Франца Јосифа једну сталну метеоролошку станицу, са станицом за бежичну телеграфију. Године 1930. они су опет изаслали једну експедицију у те крајеве, поставили више таквих станица и окупирали архипелаг острва изнад северног врха Сибира, који је раније носио име Земље Николе Другог, а затим Земље Лењина. Има-

мо податке о пословима ове и са научног и са политичког гледишта значајне поларне експедиције, и они ће овде бити укратко изложени; ти су подаци од нарочитог интереса за питање о припадништву северне поларне области.

Експедиција је пошла из Архангелска у половини маја 1930. године, бродом ледоломцем „Георг Седов“, са својим вођама професорима Шмитом, Визеом и Самојловијем. Овај последњи је, у своје време, био један од спасилаца злосрећне Нобилијеве експедиције на Северни пол. За седам дана путовања експедиција је стигла на мало острво Хукер, у близини Земље Франца Јосифа, где је пре тога била постављена совјетска метеоролошка станица. Ту је решено да стално остану девет физичара и природњака и два искусна ловца, као први почетак колонизирања. За време док су се дизале потребне зграде за мало насеље брод је прокрстарио околину и растерао силом све ловачке бродове других народности који су се у тим водама налазили ради лова. Необично висока температура за те крајеве у то време учинила је да је брод могао продрети још далеко на север и открити четири нова острва и два мала острвца, која су одмах добила имена појединих учесника експедиције. На једноме од њих, које је добило име Сергија Каменова, одмах је подигнута једна нова метеоролошка и радио-телеграфска станица, кућа за обитавање и простран магацин. Четири човека су остављена на томе усамљеном и забаченом крају поларне пустиње само да би се обележило да је цео тај крај окупиран од Совјета.

Нагло топлеће леда, због високе температуре која је у то време била у поларној области, дало је експедицији могућност да иде још даље на север. Она је то и искористила и открила још једно, дотле непознато острво, које је добило име једнога од њених вођа, професора Шмита. То је најсеверније острво архипелага данашње Северне земље. Одатле се морала враћати на југ да не би била ухваћена у леду, и у половини септембра брод је ушао у пристаниште Архангелск, завршивши са пуним успехом поверену му мисију.

Она четворица што су остављена на острву Сергија Каменова, нису седела скрштених руку. У току пролећа прошле, 1931. године, они су предузели географско испитивање и картографско снимање целог тог краја. Радио-телеграфски извештаји које су слали показивали су да су они у томе имали успеха. Пронашли су многобројна острва и острвца, читав један непознат архипелаг североисточно од северног врха Северне земље, који је добио име совјетског војног комесара Ворошилова. На самој Северној земљи измерили су висине брда и открили нове, врло простране глечере, као и једно непознато језеро, дугачко 8, широко 3 километра. Та су испитивања продужена и у току лета 1931. године и, како изгледа, она су умногоме изменила досадашње географске карте те области.

Исте године 1930, за време док је „Георг Седов“ крстарио по околини Северне земље и растеривао бродове других народности, читава

једна трговачка флота прошла је кроз воде арктичког океана. Педесет и неколико великих пароброда преносило је, поларним морским путевима, из Европе на ушће Јенисеја и Оба разноврсну европску робу, највише земљорадничке справе, и враћало се у Европу са пуним товаром производа северног Сибира, дрвета, кудеље и лана. То је и проузроковало кризу која се у текстилној индустрији северне Европе осетила прошле године.

Као што се види, поларна област све мање остаје „no men's land“, и сигурно је да ће у блиској будућности настати време кад за нове окупаторе неће више ништа остати. А да ће та област тиме изгубити и своју дотадашњу поезију и драж, то је по себи јасно.

У ЦАРСТВУ ГУСАРА

ПРВИ ОДЕЉАК

ОД ФРАНЦУСКЕ ОБАЛЕ ДО ПОЗОРНИЦЕ АНТИЛСКОГ ГУСАРСТВА

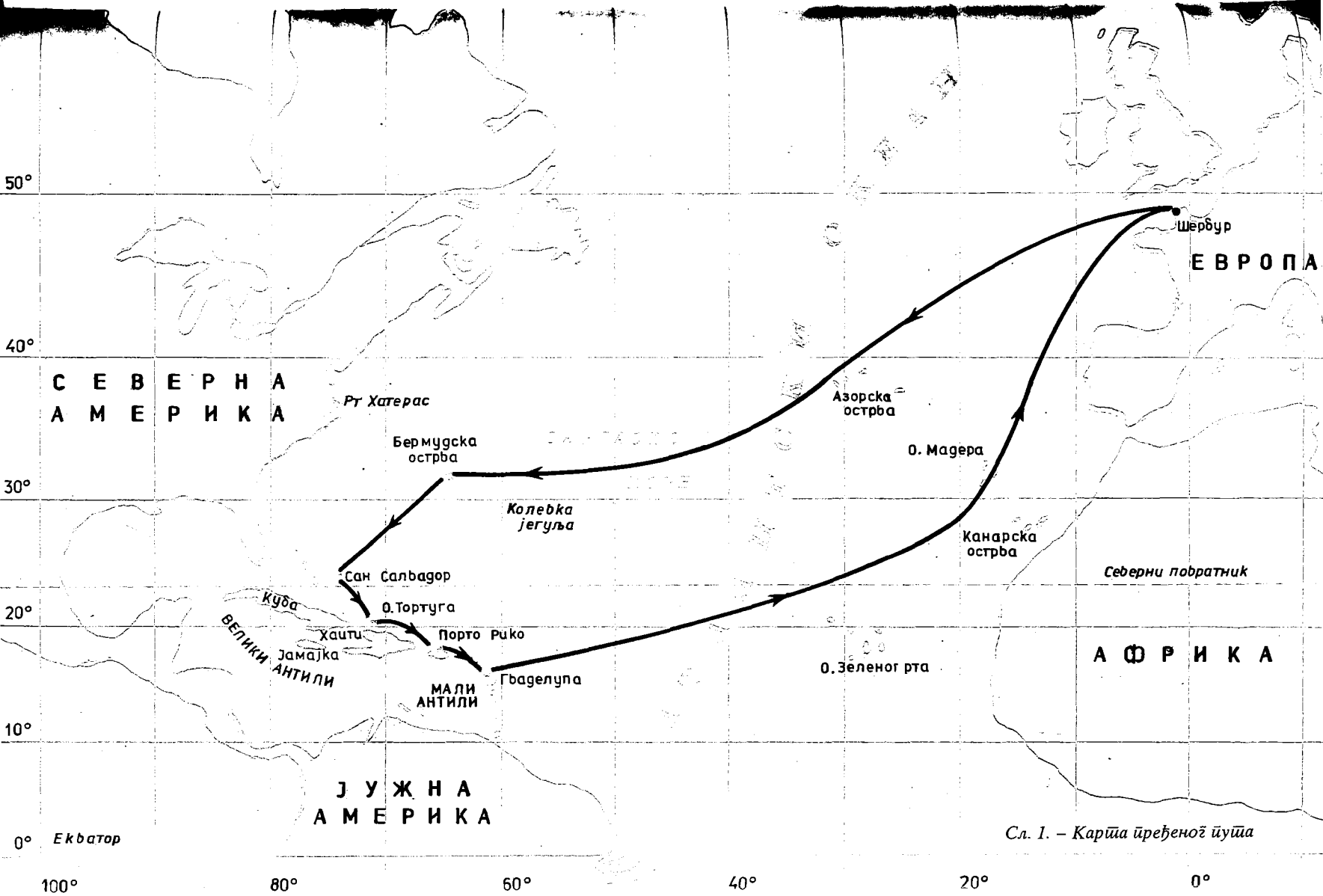
ОД ШЕРБУРА ДО КОЛЕВКЕ ЈЕГУЉА

Прошлого лета, 1932. године, дата ми је била радо прихваћена прилика да препловим Атлантски океан од француске обале до Антилских острва. Пут је водио на Бермуде, Саргаско море, Бахамска острва и Мале Антиле. Пошло се из великог француског пристаништа Шербура, у које смо се вратили по завршеном циклусу путовања.

Да је то било какво путовање добро познатим путем, или обичан туристички излет какве организирају и по програму изводе путничка предузећа, а при којима само треба платити па ићи за вођом и гледати на ствари његовим очима, одиста не би га вредело овде описивати. То се може увек имати, и у таквој прилици тешко да ће се видети штогод што се не може наћи у путничким лексиконима.

Али путовање са друштвом познаника и пријатеља са којима сам био било је сасвим друге врсте. Циљ је путовања био за већину сапутника прикупљање материјала за научни рад, или проверавање неких дотле још неутврђених научних резултата, а за остале потпун и ничим непотребним ненарушен мир и одмор. Нашло се да ће се потребе и жеље и једних и других моћи помирити на оваквоме једном путу, ван обичних путничких и трговинских бродарских пруга, по далеким, тешко приступним крајевима, у којима се ипак, кад се то хоће, може много штошта од интереса видети и разабрати.

Од Шербура, у правцу Америке, постоји јак путнички саобраћај, али на путу којим ћемо ми пловити он је посве слаб. Путнички бродови за Северну Америку имају своје пруге северније од наше; они за Јужну Америку пролазе јужније. Они, пак, што путују Атлантским океаном из Северне Америке у Јужну или Средњу држе се више америчке стране, избегавајући спрудове, подводне стене и за пловидбу неподесну, каткад и опасну близину Саргаског мора.

Сл. 1. – Карта пређеног пута

Шта се све, од ширег интереса, могло видети и сазнати на оваквом једном путовању, невезаном ни за какав шаблон, при коме је кретање брода зависило само од прохтева путника и стајало овима на потпуном расположењу, видеће се из излагања у овој књизи.

*

Засебни, брзи брод носио нас је првих дана месеца јуна из Шербура пуном паром и правом линијом у правцу Бермудских острва, са незнатним одступањем да бисмо прошли поред Азорских острва. Површина океана била је слабо узбуркана, а умерени ветар, који дува од француске обале у правцу америчке, гонио нас је и сам у правцу циља. За једрењачу права линија не би била најпробитачнији пут од тачке до тачке, јер се мора рачунати са морским струјама и правцима ветрова. Брод ће стићи циљу за краће време кад иде испреламаном путањом на чијим појединим деловима има повољних струја и ветрова. Мој познаник, велики француски спортист и морепловац Ален Жербо, кога сам крајем јула 1929. године дочекао у Авру у повратку са његовог дру-

Сл. 2. – Ален Жербо на њуџу преко океана

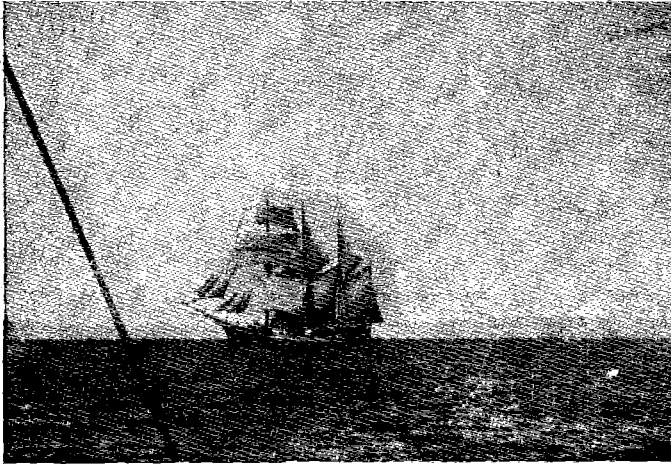
гог трансокеанског путовања, чамцем од 11 метара дужине, без мотора, на једрила, пребродио је тако сам, за сто дана, Атлантски океан од Гибралтара до Њујорка, преко Бермудских острва. Како је сам казивао, да је ишао у супротном правцу, из Њујорка за Гибралтар, искоришћујући повољне ветрове који готово стално дувају од запада на исток, имао би да пређе пут од 5 500 километара. Али на путу који је имао да изврши, показало се да је дужина искривуданог пута, на коме би најбоље искористио струје и ветрове, требало износити око 8 300 километара. За парне и моторне бродове то важи у много мањој мери, а кад је брод овако јак, као овај наш, за њега бар правци ветрова не играју баш тако важну улогу.

До Азорских острва нисмо имали ничега што би било вредно описивати. То је било најобичније прекоморско путовање, без икаквих оригиналности и узбуђења. Главно занимање већине сапутника било је *dolce farniente*. Поједини од њих интересирали су се за оно што се могло видети на бескрајној површини океана: од времена на време по који трговачки или рибарски брод, галебови који нас стално прате, игра делфина на површини воде итд. Неколицина је ступила у дуге разговоре са предусретљивим официрима брода, који су љубазно давали сва тражена обавештења о стварима у вези са морепловством, а понаособ о онима на које ће се наићи у току нашега дугог путовања, као што су: појединости о океанским ветровима, струјама, дубинама, профили дна преко кога ће се прелазити итд. Ја сам лично био задовољан што сам добијена обавештења могао допуњавати по изврсној књизи колеге са Београдског универзитета г. др Павла Вујевића (*Основи математичке и физичке географије*, II део), коју сам био понео на пут.

Трећег дана путовања, пред вече, угледали смо у даљини, у правцу југа, дугу, тамну силуету Азорских острва, која се губила у плавичастој

Сл. 3. – Сусрећ са рибарским јарним бродом

Сл. 4. – Сусрети са једрилицом

измаглици и коју смо, због помрчине која је наступила, убрзо изгубили из вида. Задржавање на тим острвима није било предвиђено; моји сапутници су хитали у удаљена места која су их интересирала.

Сл. 5. – Делфини играју брод

Сутрадан изјутра, изишавши на палубу брода, били смо обасјани готово тропским сунцем. Ветар се био потпуно стишао и површина океана била је скоро као огледало. Тада су нам се, на површини воде, пред очима указали необични призори. Непрегледно мноштво риба око брода чинило је да вода око њега ври. Галебови, албатроси и гое-лани залетали су се из ваздуха, гњурали под површину воде, излетали из ове носећи сваки у кљуноу по једну рибу, па су се онда, са онима што су били над водом, отимали о плен. Делфини су играли, колобатили се и превртали поред самога брода. Ројеви летећих риба само што у своме лету нису ударали о бокове брода. Да би путници што дуже уживали у тим призорима, командант је, на њихову молбу, усред таквог једног облака од рибе, зауставио брод. Неколико матроза је спустило у море бродски чамац, отиснуло се од брода и покушало да удицама и кратком, танком харпуном улове који комад. Удицама нису могли готово ништа учинити, а харпуном су убрзо уловили пет комада крупних „златних макрела“ (*Coryphaena hippurus*, француски *dorade* или *daurade*, енглески *dolphin*, немачки *Gold-Makrelle*). По спољњем облику та риба јако личи на познату на нашем приморју рибу „орадо“, због чега су јој француски рибари и дали назив исти као за прави „орадо“, мада са овом рибом има сличан само спољни облик (разуме се, поред других заједничких карактеристика свих риба). Примерци уловљени од наших матроза имали су дужину од 70–80 сантиметара, али та риба достиже и величину од јед-

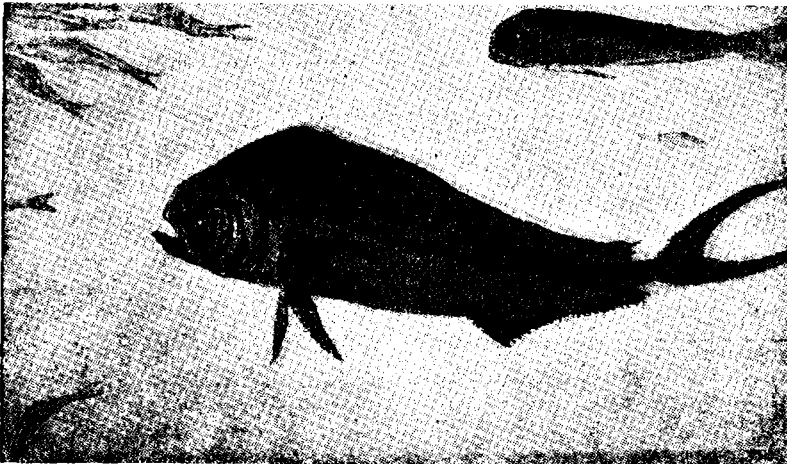
Сл. 6. – Обичан орадо

ног метра и тежину до 20 килограма. Ален Жербо је причао да је при својем поменутом путовању од Гибралтара за Њујорк уловио харпуном један примерак дужине један метар. Највише их има у близини Азорских и Канарских острва. Нарочита им је одлика та што им боја зависи од осветљења. Морепловци су још одвајкада причали о чаробном сјају те необичне рибе, а стари су је посветили богињи лепоте. Један од њих описује је овако:

„Кад је море утишано, ова риба излази на површину воде и задивљује својим плавим и пурпурним бојама са металним сјајем. Боја је једна или друга према томе да ли је посматрано место на риби осветљено или је у сенци, а само реп стално задржава своју као злато жуту боју. Кад се риба улови и извуче из воде на брод, боје се одмах мењају у друге, исто тако живе, сјајне и лепе; зажарено пурпурно црвенило и златножута боја претварају се у сјајно-сребрну. После неког времена све то слаби, боје се изједначују, сјаја нестаје и долази се до једне последње, мрко-сиве боје која се од тада више не мења.“

Златна макрела је врло брз и окретан пливач. Храни се ситном рибом коју налази у изобиљу по површини океана, па је хвата и онда кад се оне налазе већ ухваћене у рибарским мрежама. Нарочито радо напада и лови летеће рибе; то је чак и главни узрок што ове излећу из воде. Један морепловац који је такве сцене често посматрао, описује то овако:

„Велика златна макрела, која је дуго време плувала за бродом и видела се на површини воде, спази одједном пред собом рој летећих риба. Она тада учини скок од шест метара на површини воде, у правцу роја, али то није било довољно па да западне у рој. У тренутку кад је пала у воду, летеће рибе су се већ биле разлетеле у правцу у коме је био

Сл. 7. – Златна макрела

учињен скок. Оне, заплашене појавом макрела, нису од тада више ни пливале већ узлетале из воде, упадале у ову и у тренутку затим се опет дизале у ваздух. Али ни макрела није остала мирна; брзо пливајући и од времена на време искачући из воде, ишла је за ројем који се од летења све више замарао, тако да су летови били све краћи и несигурнији, а растојање између нападача и жртава постајало све мање. Напослетку се видело да макрела ускаче управо тамо где ће се рој морати спустити; тада се могло посматрати како она гута једну по једну од малаксалих жртава.“

Иначе, то је једна риба која у прождрљивости не уступа ни самој ајкули. То и чини да се на отвореноме мору она лови удицама са мамцем који личи на летећу рибу; рибари такву удицу вуку за чамцем или бродом и трзају је тако да она час искочи из воде, час се загњури, као што би чинила и летећа риба.

Неколико летећих риба, дужине до 15 сантиметара, попадало је у чамац наших матроза за време лова и било придружено ономе што је, после лова, било предато бродском кувару. Летеће рибе су становници океанских пучина, нарочито топлијих области. Јављају се често у густим ројевима; хране се сићушним планктонским организмима и ситном рибом. Из воде излећу као ракете, прелазе изван простор над површином воде и враћају се у воду, да би одмах затим то поновиле. Обично у ваздуху прелете пут од 20–30 метара, али кашто и од 100–150 метара кад лете у правцу јакога ветра. Дању се ретко уздижу више од 2 метра над водом, али ноћу то бива и по 4–5 метара. Често се дешава да летећи тако нападају у чамац или на кров брода. То се сваки час дешавало на чамцу Алена Жербо при његовој пловидби преко океана; покашто већ није знао шта да ради с том рибом и морао је враћати је у море. Летом се спасавају од већих риба грабљивица које их гоне, као што су макреле и туне, или и од самих делфина; кад је лепо време и море мирно оне лете играјући се.

Сл. 8. – Рој летећих риба

Док смо са палубе брода посматрали те призоре сапутници природњаци давали су онима који су их хтели слушати објашњења о животу у мору. Скренули су им пажњу на то да је у океанима много веће изобиље живота но што је на копнима, па да се и мисли да су океани, са својим средствима за селекцију и развијање првих организама, били колевка живота на земљи. Међу тим средствима најважнију улогу играју температура, светлост, салинитет и водени притисак.

Биљни свет на дну мора игра улогу од највећег значаја за анимални живот у океану. Микроскопски делићи биљака храна су најсићушним животињским бићима: радиоларијама, фораминиферама, рачићима, као и милијардама ларви. Као што кажу природњаци, биљке у океану замењују ливаде, пашњаке, поља и шуме копна. Са своје стране, те ситне животињице храна су за ситну и крупну рибу, а ова опет постаје плен већих морских животиња. У цревима нпр. једне сардине налази се милионима најситнијих организама који припадају планктону; сардине, у непрегледним ројевима, гоњене су од прождрљивих крупних риба, које и саме постају плен већих животиња. Напослетку, лешеве највећих океанских горостаца поједу сићушни организми планктона, тако да се цела историја своди на један вечити циклус (лепо описан у поменутој књизи г. др П. Вујевића).

Према томе да ли је обасјан сунчевом светлошћу или је у тами, у океану се разликују две поглавите животне области: једна, осветљена, у којој има и биљног и анималног живота; друга, тамна, у којој је само анималан живот. Организми што живе на пучини океана лебде у води и слободно се крећу, немајући никакве везе са оним што се налази на морскоме дну. Ту су прилике за живот много једноставније но оне у прибрежним зонама, јер је ту једнолик распоред салинитета, нема разлике између песковитог, муљевитог и стеновитог дна, нема механичких утицања воде, лупања таласа и обале и др.

Познато је какву улогу у органском животу на океанској пучини игра „планктон“, органски свет састављен из безброја микроскопских биљака, јаја, ларви и најразноврснијих сићушних животињица које слободно лебде у површинским слојевима океана. Покашто су та сићушна бића толико нагомилана на површини мора да образују по 1–2 сантиметра дебео слој слузи. Ти организми обично лебде у нивоима на којима налазе највише хране; океанске струје чине да они доспевају и до области у којима, због животних прилика, не би могли опстати.

Никад, при својим доста многобројним и дуготрајним путовањима по мору, нисам имао прилике посматрати толике промене боја морске воде као при овоме путовању. Боја се местимице сваки час мењала према плавој, сивој или тамној боји неба, према висини сунца над хоризонтом и, вероватно, према разним органским материјама суспендованим у води. Океан је најчешће плав кад сунце интензивно сија, а зеленкаст или сив кад се наоблачи. Али он за час добије зеленкасто-жућкасту боју, каткад бледожућкасту, а понекад добије изглед непрегледне

снежне равнице коју осветљује сутонски одблесак. Природњаци су нам објаснили да су многе од тих нијанси изазване субмикроскопским телима, понајчешће биљним планктоном, или да произлазе од изненадних ројева ситних морских рачића котепода (које рибари називају „храном китова“), или од безброја нарочитих врста алги. На боју доста утичу и атмосферске прилике, које чине да је, и на једноме истом месту при тихом времену једна, а при бурном времену сасвим друга боја.

У појединим областима је површина океана ноћу благо осветљена сребрнстим или златнозеленкастим сјајем (флуоресценција), сличним сјају свица на копну. То долази од милијарди сићушних животиња што живе у површинским слојевима океана. Понекад се на то наилази у толикој мери, да при веслању остају иза чамца пруге зеленкастосребрнaste светлости, а са весала падају светле капљице. Флуоресценција је извор светлости и у океанским дубинама.

Кад су се матрози вратили са ловом на брод и природњаци завршили своја обавештавања, брод се кренуо у правцу Бермуда, непрестано праћен делфинима и морским птицама. На једноме месту опет смо се зауставили да посматрамо једну интересантну појаву: мноштво циновских медуза што се јављају у облику разно обојених желатинозних маса и на својој горњој површини носе по један израштај који им служи као једрило за кретање по површини мора. Оне, у својим пространим желатинским штитовима, вуку са собом, као у затвору, стотине ситних риба које плоче уз њих, па се, при најмањој узбуни, крију у те масе као пилићи под крила квочке.

Кад смо поново продужили пут и стигли на тачку која се налази отприлике на 40° западне дужине и 40° северне ширине, саопштено нам је да ће брод променити правац и скренути на југозапад, како бисмо прешли преко области у океану у којој се распођава јегуља са свих континената и острва које додирује или обухвата Атлантски океан. То је за све сапутнике била једна сензација и, мада смо знали да се ту неће моћи богзна шта видети, јако нас је обрадовало. Шестога дана путовања, пред подне, стигли смо на лице места, на средиште те области, које се налази око 25° северне ширине и 55° западне дужине.

НАД КОЛЕВКОМ ЈЕГУЉА

Мистериозна историја јегуље била је готово све до наших дана једна од највећих научних загонетки. Роман њеног живота данас је већ добро познат природњацима, али је он у толикој мери невероватан да га нестручњаци, па чак и они који проводе век ловећи јегуљу занатски, сматрају за бесмислицу, за производ маште учених људи.

У европским и америчким водама живе јегуље разних величина и старости. Према ситним крљуштима у ушима (отолити) природњаци тврде да им се може отприлике одредити старост. Квалитет воде не

игра нарочиту улогу у животу јегуље, у том смислу што она живи и напредује у ма каквој природној води. Лови се исто тако у сланој и прљавој води у пристаништима, ушћима река и приморским баруштинама као и у најчистијим слатким водама, како текућим тако и стајаћим. Хвата се и у водама што се налазе у равници, као и у високим планинским потоцима у којима се ништа друго не може одржати осим пастрмке. И што је од интереса, ма колико се интензивно ловила, не примећује се да је нестаје или да јој се изобиље смањује.

Јегуља у слаткој води достиже старост која је различна према томе да ли је то мужјак или женка. Утврђено је нпр. за данске јегуље женке, дуге 96 сантиметара а тешке до 2 $\frac{1}{2}$ килограма, да су у слаткој води провеле 12–13 година, а да женке, дуге 86 сантиметара, тешке 1 $\frac{1}{2}$ килограм, проводе ту по 10 година. За мужјаке је утврђено такво време од 6–8 година. Али је утврђено и то да јегуља у слаткој води може достићи и старост до 25 година, покаткад, али ретко и више. Природно би, дакле, било очекивати да ће се, међу таквим јегуљама, морати наћи и сполно зрели примерци.

Међутим, нико никад није у копненој слаткој води нашао сполно зрелу јегуљу, као ни ситне јегуље које би ту биле расплођене. То је одвајкада била права загонетка и за научнике, и за нестручњаке, која се тек од пре педесет година почела расветљавати. Истрајним испитивањем Јакобија од 1877. године сматрало се као утврђено:

1. да је јегуљи потребна морска вода за расплођавање; она, кад дође за то време, напушта реке и језера у циљу расплођавања, и органи за ту функцију, дотле сасвим неразвијени, развијају се тек у мору, где јегуља постаје сполно зрела.

Сл. 9. – Јегуље

2. да развијање органа за расплођавање бива искључиво у мору, и то никад поред обале већ далеко од ове и на дубоком морском дну; то је развијање изванредно брзо с обзиром на сполну незрелост са којом се јегуља креће на пут: у току 5–6 недеља пошто је ушла у море она постаје сполно потпуно зрела;

3. да постоје нарочита муљевита места за оплођавање речних јегуља у мору; запат се ту развија, и на 8–10 недеља по рођењу, почетком пролећа, растури се по мору, па онај што допре до ушћа река улази у ове и иде реком узводно док не наиђе на повољну стајаћу воду;

4. да и мужјаци и женке после оплођавања угину.

Ови резултати су доцнијим потпунијим испитивањима у понечем исправљени и допуњени. Та испитивања су утврдила и дотле непознате разлике између мужјака и женке: мужјак има шиљату главу, мањи је од женке, има веће отолите и веће леђно пераје. Осим тога, мужјаци се задржавају у морској или бракичној води, или у доњем току река док женке иду даље.

Године 1882. запажено је да се јегуље које се из слатких вода крећу на морско путовање одликују нарочитим бојама тела. Оне постају по леђима затвореномрке, каткад црносјајне; бокови и трбух постају им бели са металним сјајем. Кожа им постаје дебља и чвршћа, бочне линије се јаче истичу. Код мужјака глава постаје још шиљаста, и то тиме што се смежура месната горња усна. Очи се јако увећају, постају два пута веће но пре поласка на пут и дају изглед као да се налазе на глави више бочно. Костур постаје мек и богатији водом, као што је случај и са морским рибама што стално живе у мору.

Кад се из слатке воде крене на пут, јегуља потпуно престане јести, што је, уосталом, случај и са осталим морским рибама кад путују. Стога им се органи за варење и рибли мехур смежурају и скупе: код мужјака се сведу на половину, а код женке на трећину од нормалне величине.

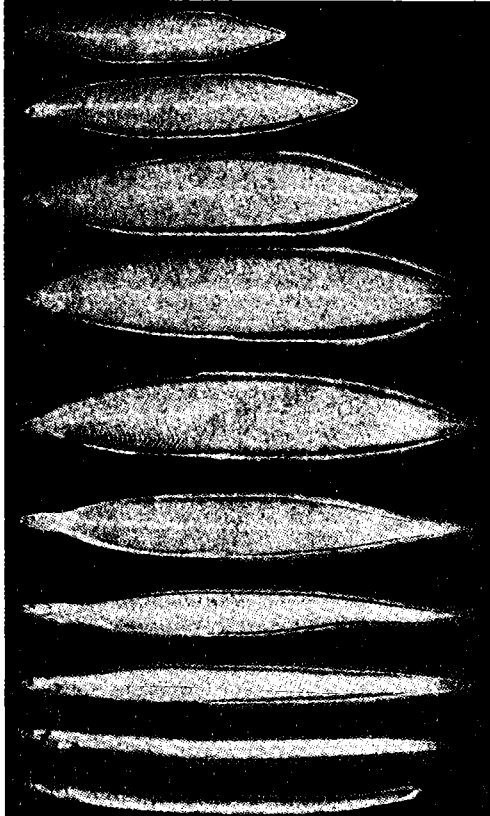
На путовање јегуља јако утичу време и месечеве мене. Нарочито радо путују за време мрачних и бурних ноћи, када се у густим масама крећу на пут. Стога је, кад су такве ноћи, и најбогатији лов јегуља на местима где се оне тога ради чекају. На Даљанима у Струги, при изласку Охридског језера у Дрим, похвата се покашто за једну такву ноћ по неколико хиљада килограма јегуља. Путовање је зависно од водостаја; јегуља се радије креће на пут кад воде јако надолазе; тада она рукавцима и вододеринама брже налази пут којим хита мору.

Кад су се већ дохватиле мора, време и морске струје имају јак утицај на даље њихово путовање. За време мрачних ноћи, као и по киши и по бурама, јегуља радије путује поред обале; по лепом времену она се отисне на пучину и путује по дубини, али то никада дању, већ само ноћу. При таквом путовању она прелази просечно дневни пут од 14 километара, али у извесно доба тај дневни пут може ићи и до 50 километара.

Пошто се за све време путовања готово ничим не храни, јегуља при томе доста изгуби у тежини.

Биле су потребне десетине година мучног и истрајног испитивања док се није утврдило куда путују европске и америчке јегуље ради расплођавања. Један је начин тих испитивања био хватање одраслих јегуља у мору за време њиховог путовања. Тај начин није дао много поузданих резултата; дотеран је траг до Азорских острва, али је одатле био сасвим изгубљен. Зато је предузето трагање за младим, такозваним „ларвалним“ ступњевима у развићу јегуље, да би се дошло до места одакле они потичу. У томе правцу се успело године 1897. потпуно утврдити да европска јегуља постаје од једне риболике форме која се у масама налази у извесним европским морским струјама и која се најпре развије у младе јегуље, провидне као стакло, и које стога и носе назив „стакласте јегуље“.

На тај начин су пронађене ларве обеју најважнијих врста јегуља, европске и америчке. Тада се већ, идући за ларвама, могло са сигурношћу прећи на проналажење свих налазишта тих ларви и обима њиховог

Сл. 10. – Јегуљине ларве у Атлантском океану

распрострањења. У тим истраживањима највише су успеха постигли дански испитивачи Петерсен, Јохансен, Хјорт, а нарочито Шмит, чија су истрајна истраживања трајала годинама. Дошло се доста брзо до закључка да јегуље бацају икру и легу се негде у Атлантском океану. То је тада потврђено и овим подацима: кад су брижљиво прегледани стари научни извештаји о риболовима у Атлантском океану у годинама 1863. до 1865, на простору од 30 до 34° северне ширине и од 18–32° западне дужине, нађено је да су на томе простору хватане ларве и од европске и од америчке јегуље, и да су све оне биле испод 30 милиметара дужине. Ти подаци су дали повода да се испитивачке експедиције крену још даље на запад, пучином океана. Оне су тада, пре свега, потпуно утврдиле тачност ранијих података и допуниле их у знатној мери. У лето 1914. године испитан је пажљиво планктон од месеца маја и јуна, узет са места у Атлантском океану на 26° северне ширине и 55° западне дужине и у њему су нађене ларве од европске јегуље. Испитивања су била прекинута за време светског рата и настављена су тек 1920. године. Експедиција која је бродом „Дана“ од марта до јуна те године крстарила по тој области океана пронашла је не само сасвим младе ларве, већ и сама јаја од јегуље. Том приликом се успело да се дефинитивно утврде места где европске и америчке јегуље бацају икру и где се легу јегуље наших и америчких слатких вода. За обе врсте јегуља нађено је 25 таквих места, која се сва налазе на простору између 22 и 30° северне ширине и 48 и 65° западне дужине. Дубине на том океанском простору местимично прелазе 6000 метара, али још ни до данас није поуздано утврђена дубина на којој се врши бацање икре и развијање ларви из јаја. Изгледа да се ларве дању највише задржавају на дубини од сто метара, а ноћу прилазе површини воде. Крећу се таласастим грчењем тела.

Од спљоштене, листасте, провидне ларве која поступно расте, постаје после извесног времена, змијолика млада јегуља („стаклена“ јегуља). То развиће од ларве до змијолике јегуље траје код европске јегуље 3–4 године, а код америчке само годину дана. За време тих промена ларве путују из далеких места у Атлантском океану, где су се излегле, у слатке воде европске и америчке. Тај пут, за европску јегуљу, износи неколико хиљада километара. Правци и брзине путовања одређени су, углавном, морским струјама. Голфска и северна екваторијална струја нпр. односе један велики део ларви и ситних јегуља до европских морских обала, премда је утврђено да струје нису једини фактор при томе путовању. Један део ларви и јегуљица, ношених струјом што пролази из Атлантског океана кроз мореуз код Гибралтара, продире у Средоземно, а из овога у Јадранско море; други један део улази у Гаскоњски залив, или у Северно море, или у Балтичко море, или у енглеске воде итд. Доспевши, после дуготрајног путовања, до морске обале, младе (стаклене) јегуље траже улазе у какву слатку воду. Али то се не може поставити као чињеница без изузетка: један велики број

јегуљица остаје крај обале мора, или се задржи на ушћу река, не идући даље уз ову. Запажено је да су, међу онима што путују уз реку, 90 процената женке; мужјаци се већином задржавају у доњем току и на ушћима река. Најновија испитивања су показала да су многе стаклене јегуљице што се задржавају на ушћу река, такозвани „интерсекси“, тј. да нису ни мужјаци ни женке, а шта ће од тога двога доцније постати зависи од животних прилика у које буду зашле. Чак је утврђена и могућност да се првобитни и непотпуно развијен мужјак у току развића претвори у женку, кад се нпр. пренесе у дубоку слатку воду.

Допирање јегуљица до европских морских обала и улажење у масама у слатке воде бива редовно сваке године зими и у пролеће. Милијарде ситних јегуљица, потпуно провидних и невидљивих голим оком, хитају тада узводно, искоришћујући и најмање поточиће, каналиће и барице, па чак и житко блато. За то време оне задржавају своју провидност, али је доцније почну губити: постају обојене, и то затвореније по леђима, отвореније по трбуху. Затим доста брзо расту; просечни годишњи прираштај дужине им је 8-10 сантиметара, и он је мањи код мужјака него код женке. Кад мужјак достигне дужину око пола метра (што бива по истеку четири године од уласка у слатку воду), појављује се нагон за расплођавање. Код женке то бива доцније, у седмој или осмој години бављења у слаткој води, кад достиже дужину од 80-100 сантиметара. Такво рашћење захтева обилну храну, коју јегуља налази хватајући ситну рибу, ситне жапчиће и друге водене животињице. Она лови већином ноћу, а дању лежи непомицна, загњурена у блато у каквој рупи на дну воде, или у просторима између камења. Зими се зарије у блато, где у летаргичном сну очекује пролеће. Али кад се приближи доба пубертета, њена активност и покретљивост не смањује се ни зими. Тада у јесен, наместо да тражи заклон у коме ће презимити, јегуља се узнемири и тражи излазак из слатке воде у којој је, упућујући се према мору. Допревши тако до ушћа реке ту нађе мужјаке, па се заједно са овима, кад су ови такође у добу пубертета, крећу на далеко прекоокеанско свадбено путовање.

Међутим, по изузетку, понека од сполно зрелих јегуља заостане у језеру или бари у којој је дотле живела, ако је каквом сметњом спречена да одатле изађе онда кад је томе време. Она се тада зарије у блато да ту проведе зиму, као што је то чинила и ранијих година. Ако се то понови још које године после тога, јегуља остаје да стално живи у дотадашњој води и постаје изгубљена за расплођавање. Она од тада и даље расте, дебља и достиже много већу величину и тежину но оне јегуље које су ради расплођавања напустиле слатку воду. Живот јој се тада може продужити и преко 20 година. Али такве јегуље су у великој мањини. Остале, у великој већини, крећу се у непрегледним масама на далеко свадбено путовање, при коме пролазе кроз напред описане фазе и са кога се ни једна више не враћа. Јер, пошто до сада и најбрижљивим истраживањима није пронађена у мору ни једна једина јегуља после

бацања икре, сматра се да свака јегуља угине после икрања. Зна се, уосталом, да је то случај и за многе друге морске рибе.

Крстарили смо неко време по површини простране океанске области у којој се сваке године завршују та свадбена путовања и у којој се налази и сама колевка јегуља. Није се, разуме се, могло ништа нарочито видети, али је сваки од нас био узбуђен сазнањем да се у тај мах налазимо на позорници једнога великог и фантастичног научног романа, дивећи се проицљивости и истрајности оних који су успели склопити тај роман у свима његовим мистериозним епизодама. Узбуђење је било утолико јаче што смо знали да се у томе успело тек пре коју годину и да су тек наши савременици могли решити вековни природњачки проблем који се постављао још од најстаријих времена.

САРГАСКО МОРЕ

Још пре но што смо стигли у океанску област која се сматра као колевка јегуље, командант брода је упозорио сапутнике на честу појаву алги, које су се у све гушћим масама појављивале на површини мора. То је наговештавало улазак у Саргаско море, добро познато онима што путују по тим крајевима, некадашње страшило за морнаре. Алге су постајале све гушће, тако да се од времена на време указивала потреба да се бродске машине зауставе, па да гњурач сиђе у воду и са пропелера скида умотане око њега алге које су спречавале кретање брода, поред свега тога што се пропелери окрећу својом нормалном брзином. Местимице се са палубе брода могла у даљини сагледати бескрајна мркожута равница, за коју је већина спутника, необавештена о ствари и гледајући издалека, мислила да је то сува земља. Неки су од њих, штавише, упитали команданта брода, да ли ће, после другог пута на коме се видело само небо и вода, моћи изаћи ма и за најкраће време на ту земљу. Командант је, смешећи се, одговорио да то не би саветовао, и да би искрцавање, и поред његове најбоље воље, било чак и неостварљиво.

Убрзо смо сазнали шта је то, јер нам је командант одржао о томе једно необично занимљиво предавање. То је Саргаско море, кроз чију централну област до данас још ни један морепловац није прошао, од кога се, по могућству, што даље бежи и које, увек мирно, вековима чека своје, истина ретке жртве, као непокретна паучина инсекте. То је један огроман површински простор у средини између вртлога од океанских струја. Елиптичног је облика, а крајње границе су му северне ширине од 23 и 37°, и западне дужине од 35 до 60°. Дужа осовина елипсе износи преко 2350 километара, а површине око три милиона квадратних километара. Тај је океански простор покривен морским биљкама, а поглавито, и у великој већини, нарочитом врстом алги мрко жуте боје. По томе је и сама та област добила назив: те се алге на шпанском језику називају *sargazzo*, па пошто су то море пронашли шпански и португал-

ски морепловци, добило је од њих назив Саргаско море. Алге те врсте плове у масама по површини океана, кашто и лебде под површином мора, мењајући непрестано своје место према струјама и правцима морских ветрова, али не излазећи из простора ограниченог: са запада флоридском струјом, са севера Голфском струјом, са југа екваторијалном а са истока повратном струјом од Азорских и Канарских острва. У средишту тога простора су алге најгушће; кад се одатле иде крају тога простора, зоне су све разређеније, и по појединим областима може се јачим бродом пловити без опасности између агломерата од алга.

Алге се у Средоземном мору не налазе као компактна, пространа травна ливада, као што то издалека изгледа, већ увек у агломератима од 20 до 100 метара у пречнику. Између њих је слободно море, које је јако провидно и издалека има кобалтноплаву боју. Међу морепловцима је јако распрострањено мишљење да су те алге, као и друге морске биљке у томе простору, донесене ту морским струјама са обала континента и острва које опљускују таласи Атлантског океана. Са свих страна струјама донесене биљке ту би биле прикључене онима које се на томе простору вековима прикупљају, слажу, испреплећу, формирајући један биљни покривач састављен из пораздвајаних комада. Постоји, међутим, и основано мишљење да те биљке успевају и напредују без плоћења у одређеним временима и да оне, према овоме, не морају бити искључиво обалског порекла. Има, уосталом, и других биљака које напредују без доношења плода, па би се могло узети да су и ове о којима је реч, једна нарочита стерилна врста, а не откинуте биљке са обала, које су имале свој корен.

У ранија времена Саргаско море је представљало једну опасност за пловидбу. Зна се нпр. да се Христифор Колумбо, на своме путу за Америку, једва из тога извукао. Данас то више није, јер сваки морепловац добро познаје ту опасност, па је и избегава. Али некада, док се то није добро сазнало, а нарочито за време јаких ветрова и бура, једрењаче су, приближивши се тој области, биле својим налетом утериване међу алге и продирале доста дубоко међу ове, док их њихов отпор не заустави. Никакав ветар; ни разапета сва једрила, нису их више могли отуда кренути, јер им је било немогуће добити почетну брзину, коју су онемогућавале око брода скупљене и испреплетане алге. На броду, који се више није могао с места маћи, од тада је поступно трошена понесена храна и вода за пиће док то не буде потпуно исцрпено, па је онда посада лагано умирала од глади и жеђи. Није се могло надати никаквој помоћи од других бродова, јер се ови нису смели ни приближити гушћим областима Саргаског мора; требало је изванредан случај па да нанесе који брод у ту област. Данас се то више не дешава, једно стога што се тешкоће и опасност добро познају, а затим и стога што се иоле јачи парни или моторни бродови могу отуда извући својом властитом снагом, и напослетку и стога што би се у случају опасности бежи-

чном телеграфијом тражила помоћ од бродова који пролазе океанском пучином или дуж америчке обале.

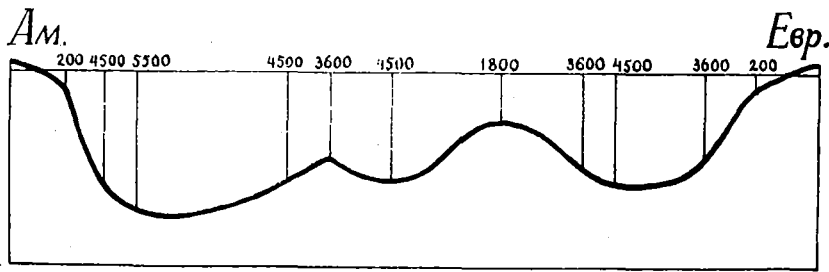
Помињем још да смо на броду имали и читали узбудљив роман Раула Лежена *Госпођар Саргаса*, у коме су живописно описане те опасности и један фантастичан догађај у Саргаском мору.

БЕРМУДИ

Напустивши Саргаско море, упутили смо се на северозапад ка Бермудским острвима. На путовању између Саргаса и тих острва имали смо прилике посматрати нешто што дотле нисмо сретали. То је појава највеће морске грабљивице, ајкуле, која се одједном појавила са десне стране брода, и од тада га је стално пратила све до непосредне близине самих острва. Према процени матроза са брода, могла је имати дужину од четири метра. Пловила је брзином брода, на одстојању од 40–50 метара од његовог десног бока, час у нормалном положају, час изврнувши се на леђа. У првом случају могли смо јој видети загаситоплава леђа; у другом случају, показивала је бео трбух, као и огромну чељуст, коју би од времена на време разјапила и дала видети своје страшне троугласте зубе. Доцније, у току даљег путовања, пратња ајкула постала нам је обична ствар; тада смо је и боље упознали, и о томе ће бити речи на своме месту.

Једног јутра, за време путовања, били смо журно позвани из кабина да истрчимо на кров брода и посматрамо један нов, интересантан призор. На даљини од пола километра пред бродом могао се видети један издужен црн предмет, који по површини воде пресеца пут брода великом брзином, дижући пред собом воду и остављајући за собом таласе. То је био омањи кит на своме путовању. После кратког времена нестало га је под водом, па се после неколико минута опет појавио. Неки од сапутника посматрали су двогледом стуб од водене паре коју је кит избацивао на површини воде. Године 1924. велики трансатлантски брод „Беренгарија“ ударио је, северније од Бермудских острва, на једног великог кита који је путовао и убио га заривши се дубоко у његов бок.

Официр коме је од команданта брода било поверено да сапутницима даје обавештења о физичко-географским појединостима пута, дао им је, за време ове пловидбе, идеју о профилу дна Атлантског океана дуж путање којом је пловио наш брод, пошавши од француске обале. Кад се пође од његових обала, било са европске, било са америчке стране, јављају се прво плитке, благо нагнуте стрме равни, које се поступно спуштају до 200 метара дубине. Затим се нагло прелази на област врло стрмих нагиба, тако да дубина редом постаје 2 000 м, 3 600 м, до 5 500 м. Профил преко кога смо прелазили идући од француске у правцу америчке обале има распоред дубина шематски представљен

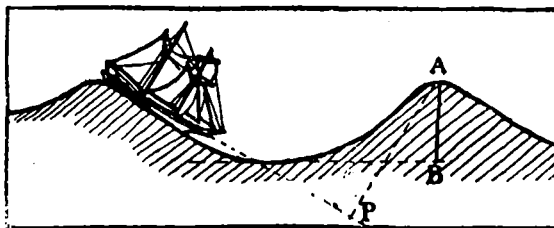

Сл. 11. – Профил дна Атлантског океана

сликом. Међутим, то још нису највеће дубине Атлантског океана. У нашем даљем путовању наићи ћемо и на области у којима се налазе највеће до данас познате океанске дубине, које, као што ће се видети, знатно премашају највише врхове на континентима.

Седмога дана путовања појавио се изненада јак ветар у правцу северозапада. Он је постајао све јачи и убрзо затим љуљали смо се као у ораховој љусци на високим развученим таласима од 5–6 метара висине, који су, праћени страшном хуком ветра, дизали брод на своје врхове и стропоштавали га у своје поноре, са кљуном стрмоглављеним у амбис. У таквим тренуцима сваком је од нас изгледало да су таласи високи као црквени торањ, у чему смо се, разуме се, љуто варали. Томе је нешто допринела и душевна депресија, али главни узрок лежи у једној чисто геометриској обмани, представљеној овде на слици, и која чини да се за висину таласа узима AP наместо праве висине AB .

Треба знати да на океанској пучини висина таласа никад не прелази 16 метара, па и та је највећа висина констатована само у јужној области Тихог океана, и то при изузетно јаким бурама. У области Атлантског океана, по којој смо ми пловили, та висина никад не прелази осам метара, а дужина таласа је једнака 25–30 пута увеличаној висини. Али, то што важи за обичне, правилне таласе на океанској пучини, који се крећу слободно, не ударајући ни на какве препоне, не пресећући се и не сударајући се међу собом, ниуколико не важи за оне у близини пре-

Сл. 12. – Одредба висине морских таласа

пона ма које врсте, било непокретних, било у покрету. Кад нпр. талас удари у брод који се креће у правцу супротном ономе у коме се распростире талас, овај одскочи од такве препоне и тада може достићи, па и премашити, висину од 50 метара. Куле светиље, удаљене од обале, буду тако обавијене високим таласима који постају одскакањем обичних, правилних таласа од препоне коју представља кула или стена на којој се ова налази. Морепловци имају и неколико практичних и приближних правила за однос између брзине ветра, висине таласа и брзине њиховог распростирања, разуме се само за правилне таласе на пучини. Тако нпр. висина таласа једнака је трећини брзине ветра, пошто се та брзина сведе на метре и секунду. Кад ветар дува нпр. брзином од 9 метара у секунди, висина ће таласа износити три метра.

Пенушави таласи по којима смо пловили препљускивали су и чистили палубу брода, на којој је било немогуће остати. Сишавши у своје кабине, затекли смо у њима највећи неред: све од ствари што није било добро утврђено попадало је на под и, ако се није полупало, котрљало се са једног до другог краја кабине. Тешко је било одржати се и у постељи, а да се не падне на под, а о одмору и спавању није се могло ни мислити. Бура, какве су честе у овим областима, трајала је сву ноћ и утишала се сутрадан у зору. Тада су матрози нашли на палуби мноштво угинулих летећих риба које су ту попадале за време буре, у тренуцима кад се брод загњурио у таласе, тако да је палуба била испод висине њиховог лета.

Умерени ветар под којим смо се од тада налазили био је прави „пасатски ветар“. Офицер брода је тада сапутницима, на њихову молбу, дао обавештења о тим ветровима, добро познатим свакоме морепловцу по Атлантском океану. Изнад врелог екватора ваздух се загрева, тако да се над екватором ствара један појас релативно ниског притиска: то је „барометарски екватор“, за који постоји морнарски израз „долдрум“. Привидно кретање сунца чини да се тај појас, прилагођујући се термичком екватору, помера на север или југ, према положају сунца. На Атлантском океану он је стално на северној хемисфери и средња ширина му је око 450 километара.

Са једне и друге стране екватора, где је виши ваздушни притисак, а у правцу појаса долдрума, дувају такозвани „пасатски ветрови“ или „пасати“, који су, због земљиног обртања, за нешто скренути: на северној хемисфери према североистоку, а на јужној према југоистоку. Они су најсталнији изнад самог океана где се не осећају разноврсни пертурбаторски утицаји. Њих су у VII веку први запазили шпански и португалски морепловци и од тада их искоришћавали при пловидби из Европе у Америку (на шпанском „passata“ значи превоз). Због њихове сталности и правилности француски морепловци су их назвали „vents alisés“ („alis“ у старом француском језику значи једнак, уједначен, сложан). Ти ветрови су играли важну улогу при открићу Америке; они су Колумбовим једрењачама помогли да стигну до америчког копна.

Осим пасата, а у зони умерених географских ширина, дувају често и доста постојано и западни ветрови, али који нису онако правилни и постојани као пасати. Поред њих се јављају још и ветрови свих других праваца, али чија је честина и постојаност много мања него она западних ветрова.

У доколици у којој смо били не имајући пред очима ништа друго до воду и небо, један од сапутника природњака забављао нас је занимљивим причањем о коралним наслагама на које ћемо у изобилју наилазити у близини Бермуда. Корални спрудови су јако развијени у зони до екватора, у једноме појасу где температура морске воде не спада испод 20° С. Ту има прудова чија дужина премаша 2 000 километара, као што је случај са неким спрудовима аустралијанских вода. Али, изузетно, коралских наслага има, и то у великим размерама, и у топлим водама око Бермудских острва. Колонија корала, ситних полипа који састављају коралне насlage и спрудове, ту су најразноврснијег облика: час су масивне као камена лопта, час су змијасте, час имају облик печурке, час су разгранате као какав жбун итд. Зна се, уосталом, да корални спрудови нису састављени искључиво из корала; ту су још и извесне сићушне морске биљке, неке врсте микроскопских алги, и мајушни живи створови, фораминифере. Корали су једна врста прибежишта за та органска бића, која им у исто време служе и као храна. Зато корални спрудови и постоје само до дубине од 40 метара, до које још може допирати сунчева светлост потребна за животну активност алги што хране корале. Сам спруд је једна велика животна заједница разноврсних мајушних створова који се узајамно искоришћавају. У тој заједници, поред свега тога што се то не може лако видети, ври интензиван живот, у коме играју улогу не само та сићушна бића већ и разнолике крупније животиње које по њима пливају, гамижу или се завлаче у њихове пуко-тине. Ту су чудне рибе шарених боја које траже храну, медузе које са собом вуку, као у затвору, ситну рибу, читав врт од цветова разних боја, састављених од живих полипа. Мајушна бића која све то стварају, мењају, у току векова, и сам изглед света, стварајући нове земље и мењајући контуре обала.

Осмога дана путовања, по подне, угледали смо пред собом у даљини земљу, за коју нам је одмах казано да је то група Бермудских острва. Она се налазе на 32° северне ширине и $64^{\circ}30'$ западне дужине, удаљена око хиљаду километара од северноамеричког рта Хатераса. То је група острва за која се каже да их има толико колико је дана у години. Већина их је покривена интензивнозеленом шумом, у којој се још изда-лека могу сагледати ниске, бело обојене кућице врло примамљивог изгледа. Између острва и острваца је безброј морских пролаза, канала и залива, подесних за склоништа омањих бродова који ту улазе да се укотве и склоне од ветрова. По већини острва налазе се пећине са ванредно лепим сталактитима и цистернама у којима становници скупљају воду за пиће, јер на острвима нема ни река, ни потока, ни бунара. По

безбројним и уским морским каналима који их раздвајају, по наслагама тресета на свим тим острвима и по поменутиим сталактитским пећинама на њима, мисли се да су острва постала распадањем једнога већег вулканског острва. Постоји и фама да су све то острва која пливају по површини мора, и да је земљина кора која их саставља тако танка да би се могла без великих напора пробити. Један матроз који је због пијанства и нерада био ухапшен у тамници острва, најозбиљније је претио да ће, ако га одмах не пусте на слободу, пробити под тамнице и подавити је са свима њеним чуварима.

Клима је на острвима веома блага; зими температура никад не силази испод 7°C , а лети се не пење изнад 33°C . При крају лета су честе оморине и јаке буре, па и оркани што пустоше. Нису ретки ни земљотреси. На острвима има мало врста биљака и животиња. Видели смо кокосове палме, поморанџе и олеандре. На гласу су лук и кромпир који се са Бермуда у великим количинама извозе за Северну Америку.

Главно и највеће острво, Мејнленд, или Бермуди у ужем смислу, налази се у средини архипелага. Оно износи око 40 квадратних километара, и на њему је варош Хемилтон. За њим, по величини, долази острво Сен Џорџ од три квадратна километра, а потом острво Сен Давид од два квадратна километра. Та су острва везана са Мејнлендом насипом који је 1899. године била бура разрушила. На острву Ирленд, западно од Мејнленда, које износи око пола квадратна километра површине, издалека се види утврђена тамница, која доминира улазом у канал Ве-

Сл. 13. – Шума на Бермудима

лики Сунд. Дваестину острва је насељено и има скупа око 20 000 становника, од којих су једна трећина бели.

Бермудска острва је открио 1502. године шпански морепловац Хуан Бермудес, по коме су и добила свој назив. Од 1612. године стално су у припадништву Енглеза. Њима влада енглески гувернер са законодавним саветом од десет чланова и саветодавним домом од 36 чланова.

Оно што смо могли прво, издалека, разликовати приближујући се острвима, била је кула светиља на острву Сен Девид. Затим смо ушли у пристаниште Сен Џорџ, где смо се бавили кратко време не излазећи из брода, па смо отпловили у пристаниште Хемилтон, између острваца са бујном вегетацијом. Некада је таква пловидба између острва била опасна због плићака и оштрих подводних коралских наслага над њима, због чега се цела та област и звала „ђаволским острвима“.

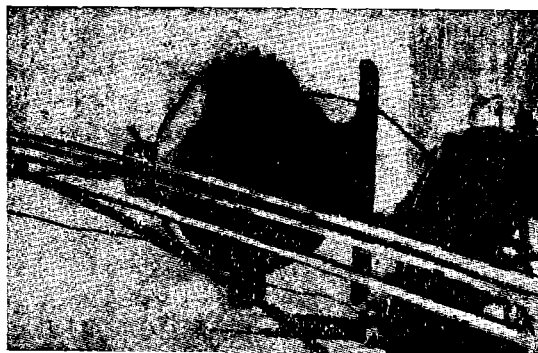
Хемилтон је врло лепа и жива варош, у којој је и седиште гувернера. Сваке недеље бродови из Њујорка довозе масу америчких туриста, који ту долазе на одмор и на уживање у „мокром режиму“, кога су били лишени у својој земљи. Кеј на пристаништу је претрпан сандуцима и балама робе. Дуж кеја су поређане и укотвљене стотине лепих моторних бродича, гоелета, на којима се вије понајчешће енглеска застава и које служе за кријумчарење алкохолних пића. Бермудска острва су главна база за то кријумчарење. Налазећи се у довољној близини америчке обале, а ипак на довољном растојању да америчке власти не могу контролисати послове и кретања на њима, и пружајући подесне заклоне од ветрова и бура, као и склоните кутове за истоваре, утоваре и претоваре кријумчарене робе, са лаким и добро организованим саобраћајем са обалама Северне Америке, острва дугују своју велику напредност „сувом режиму“ и кријумчарима.

Кријумчарски бродичи, које смо радознано посматрали, ванредно су лепо, практични и удешени за специјални посао коме имају да служе. Већина њих носи на својој горњој дрвеној конструкцији јасне трагове пушчаних и митраљеских метака, који сведоче о њиховим сусретима са америчком антиалкохолном полицијом. Ти трагови су били нарочито многобројни на једном лепом бродичу на коме се вила француска застава.

И у варошима, и на свима острвима, званично је забрањена употреба аутомобила и мотоцикла због мале површине земље, реткости и ускости путева. Али је, баш стога, број бициклета изванредно велики и изгледа да се цео свет премешта с места на место тим подвозним средством. Свет је доброћудан, услужан. Говори једним енглеским жаргоном, где се све изражава специјалним морнарским изразима, које могу разумевати само они што свој век проводе на мору и у додиру са морнарима.

Вредно је поменути још нешто што је од научног интереса, а што нам се дала прилика да сазнамо и видимо приликом бављења на Бермудима. Амерички испитивач, инжењер Виљем Биб, бавио се баш у то

Сл. 14. – Гњурачки апарат и испитивача Биба

време кад и ми код Бермудских острва, где је намеравао искористити свој нови гњурачки апарат за спуштање у дубине мора и непосредно посматрање живота у њима. Успео је спустити се на морско дно на дубини од 700 метара, у близини малог Бермудског острва Нонзер. Апарат је једна јака и отпорна гњурачка кугла, слична оној у којој се професор Пикар балоном уздигао на рекордну стратосферску висину, само много отпорнија. Кугла је херметички затворена, са малим, такође добро затвореним прозорима, кроз које се може посматрати околина осветљена електричном светлошћу. Иначе, у дубини у коју се Биб спуштао влада потпун и вечити мрак. Па ипак, кад се у апарату угаси

Сл. 15. – Биб у гњурачком апарату

електрична светлост, пред очима се укаже, по речима самога Биба, „као у ноћи без месеца“, безброј треперавих, зеленкастих и плавкастих звезда разне величине, али које нису непокретне као на небесном своду, већ се крећу у свима правцима. То су нарочите рибе што живе у морским дубинама, ракови и други створови који испуштају електричну светлост и осветљавају себи пут кроз бескрајну дубинску помрчину. Истраживач је остао, после нас, да продужи своја испитивања по морском дну око Бермудских острва.

БАХАМСКА ОСТРВА

Пошавши са Бермуда једанаестог дана путовања, упутили смо се најпре на запад, у правцу обала Флориде, у циљу да сретнемо велику Голфску струју која туда пролази у своје дугачком путу ка североисточним областима Атлантског океана.

Океан је, уопште, богат у морским струјама. Као почетак најзнатније међу њима, Голфске струје, сматра се њен излаз из Флоридског мореуза. Пре свега, она се јавља као огранак северне екваторијалне струје, чији један део тече поред Малих Антила (америчка струја), а други део улази у Карипско море и продужује даље ка Мексиканском заливу. У томе заливу се њена вода загреје, па, тако загрејана, излази из залива кроз Флоридски мореуз као топла Голфска струја. Ту је, код свог изласка из залива, струја широка 50–80 километара, дубока око 650 метара и достиже брзину од 8–10 километара на сат. Ушавши у Атлантски океан, струја, која се упоређује са реком топле воде што тече између двеју обала састављених од „хладне воде“, тече паралелно обали Флориде, па нешто северније од Рта Хатераса почне нагло скретати на североисток, ка Енглеској и Норвешкој, текући поред ових скоро паралелно њиховим обалама. При своје изласку из Мексиканског залива она има температуру од 32°; за све време док прелази Атлантски океан, од америчке обале до европске, њена температура је непрестано за 9–10 степени виша од температуре воде кроз коју пролази. Она се, од америчке обале, почиње ширити и лагано хладити, али задржавајући температуру још доста високу да би над њоме загрејан ваздух могао осетно ублажавати климу северозападних европских земаља, поред којих струја пролази и у којима би, без тога топлог утицаја, владала велика хладноћа.

Голфска струја има у Атлантском океану разне своје огранке, који теку поред обала Енглеске, Норвешке, Шпицберга, Лабрадора итд. Један огранак образује Канарску струју, која се дуж обала Марока и Мауританије враћа у Северну екваторијалну струју, из које и полази, и тиме завршује циклус свога тока. Постоји и велики број слабијих њених огранака, као што је, нпр. онај што савија у Бискајски залив, или онај што тече између Шкотске и Ирске, или онај што обилази Исланд у

правцу кретања казаљке на сату итд. Тим струјама се имају и приписати местимичне, изванредно благе зиме и бујна вегетација при ирским, шкотским и норвешким обалама. Аљаска и Скандинавија леже, отприлике, на истој географској ширини; међутим, док Аљаска на површини од милион и по квадратних километара има само 60 000 становника, дотле Шведска, Норвешка и Финска на нешто мањој површини имају око 13 000 000 становника.

Поред таквих климатских утицаја, струје Атлантског океана играју важну улогу и са других гледишта. Тако нпр. колебања Голфске струје утичу на принос пољопривредних производа и на богатство великих риболова у норвешким водама. Запажено је да је лов бакалара, од кога у тој земљи искључиво живи читав један свет, издашнији кад су температуре ниске; помоћу просечне мајске температуре океана на географској ширини Согне фјорда може се предвидети да ли чувени и богати риболови око Лофотских острва треба да почну раније или доцније. У тропским и суптропским областима, топла струја, ударајући на плићак, омогућава формирање и рашћење коралних спрудова. На такав случај смо нпр. наишли у непосредној близини Бермудских острва. Обрнуто, у хладним областима, на местима на океанској пучини на којима се топла струја сукобљава са хладном, настаје, услед нагле промене температуре воде, пропаст сићушних организама у маси, јер се и једна и друга струја одликују нарочитим својим планктоном, који тражи нарочиту температуру. На те милијарде угинулих организама купе се безбројне рибе којима је то храна, и због тога су таква места добро позната океанским рибарима.

Океанске струје играју и доста важну економску улогу. Оне допуштају да се вожња бродовима преко океана знатно скрати; велики бродовласници то искоришћавају, и на томе имају велике годишње уштеде. Американац Мори је први, поређењем праваца тих струја, обележио морепловцима најпробитачније преокеанске путеве од једне тачке до друге; његова упутства се и данас корисно употребљавају.

На Голфску струју наишли смо на месту које се налази отприлике на 31° северне ширине и 75° западне дужине; јужно од Рта Хатераса. То се осетило по нагло повишеној температури воде. На неколико часова пре тога имали смо прилику посматрати један доста редак приказ за ове крајеве, који нас је све извео на кров брода. Појавио се изненада, тренутно, јак ветар који је терао један низак црн облачић. Облак се убрзо додирнуо са површином океана, и тада се на води појавио висок водени стуб који је имао облик развученог завртња. Стуб је изгледао као да виси у ваздуху; није се могло разазнати ни где на његовом горњем крају престаје вода, а почиње облак. Величанствени приказ трајао је нешто мање од једне минуте, па је онда свега одједном нестало на необјашњив начин, праћено потмулом грмљавином.

Голфска струја има правац супротан ономе у коме смо ми пловили и прилично нас је задржавала, поред вољног успоравања и задр-

жавања да би неки од сапутника, које је то интересовало, мерили температуру воде. Стога су нам се тек трећега дана по поласку са Бермуда, пред вече, појавила на видику прва, најсевернија Бахамска острва, отприлике на 26° северне ширине и 78° западне дужине.

Бахамска острва су једна група многобројних острва и острваца што се налазе између Флориде и Малих Антила. Зову се још и Лукајска острва, по шпанском називу Лос Кајос, који означаје стеновита острва. Међу њима има их дваестину која су насељена: на њима има земље за обраду и шуме. Остала су стеновита и потпуно пуста. Острва се налазе на кречњачким спрудовима који се стрмо дижу из великих океанских дубина. Опкољена су пространим коралним наслагама. На северном крају малог бахамског спруда налазе се повећа острва, која смо прво угледали: Велика Бахама, Велики и Мали Абако. Јужно одатле је велики бахамски спруд, раскомадан дубоким морским каналима. Одатле још јужније наилази се на многобројна омања острва као: Сан Салвадор, Рамкеј, Еклим Ајланд, Маригуана, Инагуа и др., свако од њих на засебном спруду.

Поред тих острва дувају стални и врло јаки пасатски ветрови. Они и морске струје, носећи бродове на камените плићаке и шиљате подводне стене, чине пловидбу у тој области веома опасном. То је и учинило да је становницима острва једно од главних занимања одувек било кријумчарење и искоришћавање бродолома.

Насељена острва су густо пошумљена и из њих се извози велика количина махагонског и другог племенитог дрвета. Од корисних биљака гаје се и извозе у маси: ананас, поморанце и лимунови. Јако је, у невероватним размерама, развијено вађење сунђера из мора, као и лов крупних морских корњача. Острва су пуна река, речица и поточића, у којима ври риба и по чијим обалама гамижу безбројне корњаче. Клима

Сл. 16. – На Бахамским острвима

је врло блага; температура је између 13°C и 36°C , а средња годишња температура је 24°C . Али су честе јаке буре које пустоше и обилне кише. Па ипак, због благе климе, имућнији Американци зими у масама посећују ова лепа острва.

Бахамска острва су била прва земља, са америчке стране Атлантског океана, на коју је наишао Христифор Колумбо 1492. године при открићу Америке. Нешто доцније су Шпанци њихове првобитне становнике отерали као робове у своје колоније на Антилима. Од 1718. године острва су прешла у енглеско припадништво, затим у шпанско, па су године 1781. дефинитивно припала Енглеској. Данас скупа имају око 60 000 становника. Њима управља гувернер, постављен од енглеског краља. Уз гувернера је извршни Савет деветорице и Законодавни савет, такође од девет чланова; постоји и Народно представништво од триестину чланова.

Међу Бахамским острвима ми смо посетили само два: острва Сан Салвадор и Инагуа. Сан Салвадор је био прва земља на коју је наишао Колумбо пребродивши океан, о чему смо сви, још од детињства, читали. То је прави рај по својој лепоти и бујној вегетацији. Насељено је и доста обделано. Острво Инагуа, такође врло живописно, разделено је једним уским морским каналом на два острва; на већем је мала варош Метјустаун, и она има око 1 500 становника. На тим острвима смо се бавили по 2–3 часа, па смо кренули управо на југ, у правцу Карипског мора и Малих Антила, који нису далеко од јужнога краја Бахамских острва.

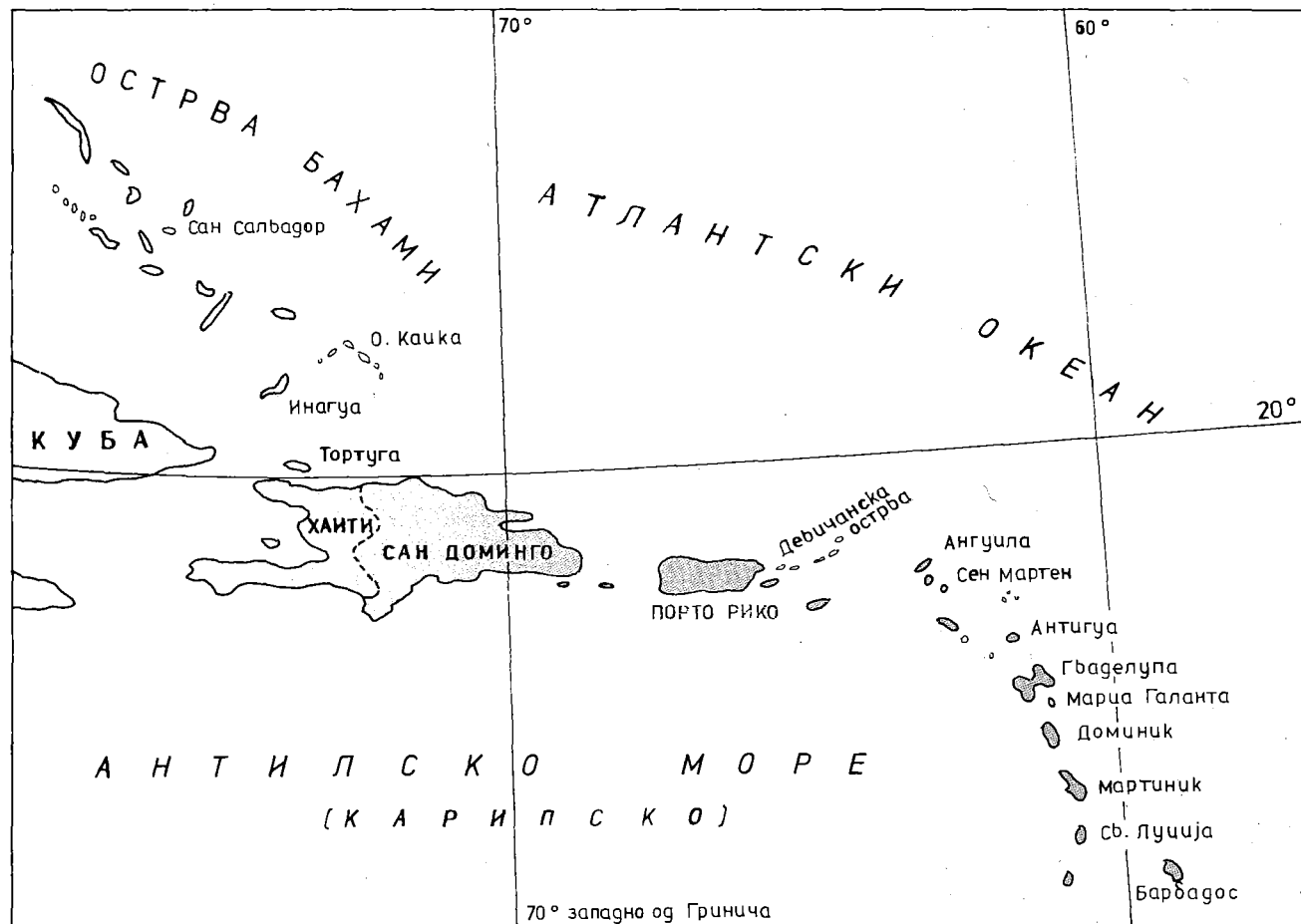
Сл. 17. – На Бахамским острвима

ОД БАХАМСКИХ ОСТРВА ДО ГУСАРСКИХ ГНЕЗДА У
АНТИЛИМА

На путу од Бахамских острва до Малих Антила јављају се у великом броју ајкуле, и то разни њихови варијетети. На 50 километара јужно од острва Инагуе, изишавши на палубу брода, спазили смо пратњу ајкула које су пловиле поред брода, једне у нормалном положају, друге изврнуте на леђа; оне нас од тада, па све до Антила, нису напуштале. Сапутник природњак давао је путницима објашњења о највећој морској грабљивици и сви су га, посматрајући ајкуле око брода, с пажњом слушали.

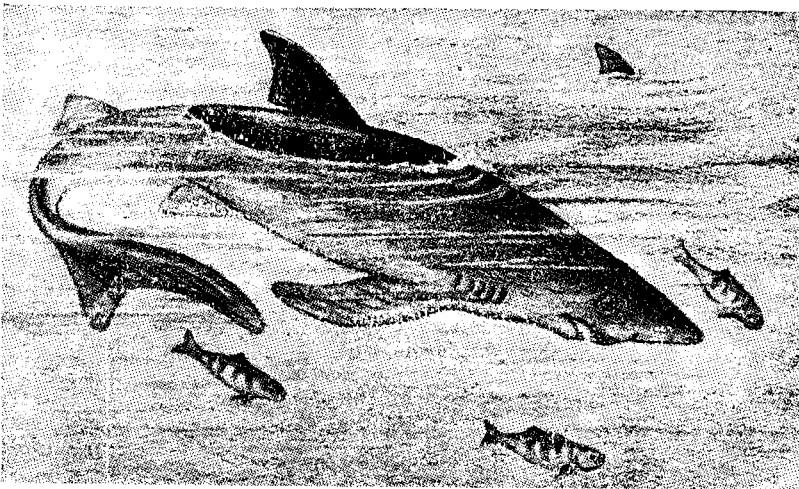
Како он каже, за човека је нарочито опасна обична ајкула, дуга 3–4 метра, тешка 200–300 килограма, по леђима угаситосива, по трбуху беличаста, са спљоштеном главом и редовима оштрих троугластих зуба. Опасна је и такозвана „плава ајкула“, која може достићи дужину од 5–6 метара, са зашиљеном, кљунастом главом. Ајкула већином плива по близини површине мора и може се запазити на приличној даљини по својим загаситоплавим леђима, која се од времена на време појаве на површини воде, и по леђним и репним перајима, која штрче из воде. Док не примети плен, она плива мирно и увек истим темпом. Кад примети плен, устреми се на овај невероватном брзином. Приближивши се плену, обично нагло застане да га осмотри; тада се често изврне на леђа, у коме положају обично и напада плен, одоздо. Сматра се да има и развијеније чуло мириса од остале рибе, па да и то искоришћава при осматрању плена. Чак се тврди да, због осећања мириса, она радије напада на црнце него на беле. Страшно је прождрљива и скоро је немогућно веровати шта се све може наћи у њеном желуцу. Без изузетка, све што са брода падне у море, бива у тренутку од ње прогутано, ако само може проћи кроз уста и ждрело. Китоловци тврде да, кад је убијен или тешко рањен кит, велики број ајкула се за тили час окупе око њега, и ако се пуцњавом и лупом не растерају, у стању су целог кита растерати и развући.

Па и поред све те необичне прождрљивости, природњаци тврде да ајкула не напада радо на човека, и да су доста ретки случајеви да се то деси. Они распрострањену фаму приписују морнарима који су увек склони да, и сами тврдо у то убеђени, увеличавају опасности мора и да би врло ретко ко од њих могао навести поуздан случај такве врсте при коме је он био очевидац. Матрози са брода, који су то слушали, вртели су главом не верујући у то, а кад је природњак отишао од нас, они су, бунећи се против свега онога што нам је он напричао, рекли да тако што могу говорити само учена господа, која су, све што мисле да знају, нашли у књигама, и да би они, морнари, волели видети како би се снашао један такав учен господин кад би пао у море при оваквој пратњи какву смо ми у тај мах имали.

Сл. 18. – Бахамска острва и Мали Анџили

Поједини од морнара причали су нам своје доживљаје на прекоморским путовањима. Сваки је од њих већ имао посла са ајкулама и знао је причати о случајевима када је ајкула прогутала или осакатила човека, али одиста је увек испадало да он баш није при томе био очевидац. Један од њих, који је раније био китоловац по јужним морима, причао нам је да је, као бродоломац, јео неколико дана месо од ајкуле. Месо је врло неукусно, опорно, жилаво и тешко сварљиво, али, препарисано на извесне начине ипак се може у изузетним приликама употребити као храна. Поменути матроз је, после бродолома, на чамцу лутао са своја три друга по океану, немајући ништа за храну, а имајући за пиће буренце воде, које је пре бродолома већ било унесено у чамац за потребу оних који ће се одвојити од брода китоловца и поћи за првим са катарке спаженим китом. Кад се бура стишала, спазили су у непосредној близини чамца, на површини воде, омању рибу сјајноплаве боје, са попречним пругама преко леђа. Као стари морски вуци, знали су шта је то: то је, по њима, била „риба пилот“, чије присуство обично означава непосредну близину ајкуле. По тврђењу матроза, та риба путује уз ајкулу, удаљује се од ове с времена на време тражећи за њу плен, па кад га нађе, враћа се ајкули и доводи је до њега. Риба пилот, коју су матрози бродоломци били приметили, чим је дошла до чамца, окренула се од овога и по површини воде отпловила у бочном правцу. После кратког времена појавила су се, са те стране, поред самог чамца леђна и репна пераја огромне ајкуле. Китоловац харпунер, који је био у чамцу и зграбио харпуну нађену у чамцу са целим прибором спремљеним за лов кита, хитнуо је њоме на ајкулу, зарио јој харпуну дубоко у леђа и бацио за њом гомилу конопца за који је била везана харпуна. Није требало много времена па да се ајкула изврне на леђа. То је био знак да је, због

Сл. 19. – Ајкула са својим ирајшоцима

изгубљене крви, малаксала и није било тешко брзо је довршити. Привезавши је уз бок чамца, бродоломници су са ње исекли оно што су сматрали за најбољи комад, расекли га на танке каишеве и обесили ове на чамцу да се суше на сунцу и ветру, пошто су их пре тога оставили за неко време у морској води, која их је испрала и усолила. Матроз који је то причао тврди да се тако препарисано месо од ајкуле може јести и да је оно бродоломницима спасло животе за оних неколико дана док није на њих наишао други један брод китоловац који их је спасао. Он је чак тврдио и то да је за урођенике многих острва у јужним морима месо од ајкуле редовна храна. Уосталом, баш овога лета, јуна 1933. године, уловили су италијански рибари у Калијари (Сардинија) ајкулу дугачку нешто више од три метра, тешку близу 300 килограма, која се била заплела у њихове велике рибарске мреже; месо су распродали становницима, који су га, приготовљено по њиховом укусу, употребили за храну. Ајкула је, сигурно, из Атлантског океана прошла кроз Гибралтар, доспела у Средоземно море и наишла на мреже италијанских рибара.

Шта је истина од свега онога што су нам испричали морнари на броду, ми нисмо могли знати. Али бар ово што ће овде бити наведено тачно је, и ту смо били очевици. Неколико сапутника запитали су команданта да ли би било могуће уловити и извући на брод коју од ајкула које су нас пратиле. Да би их задовољио, а и свима нама инсценирао један догађај који ћемо памтити и који ће унети нешто живости у монотонију бескрајног путовања, командант је успорио брод и издао потребна наређења за лов ајкуле. Одмах је отпремљена велика челична удица, везана за танак и мек челични кабл и овај омотан око парног чекрка. Око удице су увезана два широка комада сланине, па је онда удица бачена у море и за њом је пуштено око сто метара челичног кабла, за који је она била добро утврђена. Иако је брод био знатно успорен, удица са затегнутим каблом пловила је њиме готово водоравно, испод саме површине воде. После дваестину минута матроз који је био постављен да пази на кабл и узимао га, од времена на време, у руке да би осетио да ли је удица слободна, повиче да кабл вуче терет и да се трза. Парни чекрк почео је одмах да ради, и убрзо су се на површини воде, у правцу у коме је био затегнут кабл, појавила пераја ухваћене ајкуле. Она је прогутала удицу са оба комада сланине око ње; врх од удице, кад се кабл затегнуо, извукао се и дубоко зарио у ајкулину огромну чељуст, па ту запео за кост. Ајкула је, поред свег њеног очајног отимања, парним чекрком лако извучена из воде увис, поред бока брода, док није дошла надомак матроза. Ови су је тада убили, распорили је и извадили јој утробу, коју је наш сапутник природњак имао да прегледа. Али тада смо видели нешто што можда само за природњака није била новина. За трбух ајкуле стајала је залепљена једна риба, тако припијена уз њу да је матроз није могао прстима од ње одвојити. Морали су јој пребацити замку од дебелог канапа преко главе и снажно повући, док су је одвојили од трупа ајкуле. Природњак је објаснио да је то „риба пијавица“

Сл. 20. – Ајкула илива за мамком на удици

(врста *Echeneis*) која се припија уз подводно камење, бакарни оклоп бродова и друге предмете под водом. Храни се поглавито ситним рачићима и молусцима. Лош је пливач, и кад треба да мења место припије се уз оклоп брода или уз какву већу морску животињу. Глатка је и сјајноцрне боје; има врло кратка пераја и широка уста са продуженом доњом вилицом, која јако прелази горњу. На глави има један низ ситних пипака и вантуза којима се припија уз предмете.

Ухваћена ајкула, дужине четири метра, пошто је висила уз бок брода више од једног часа, бачена је у море, пошто је фотографисана. Она је била од оних ајкула које се сматрају као врло опасне за човека. Међутим, нису све такве. Баш најкрупнија врста, морски горостас звани „циновска ајкула“, која достиже дужину од десет метара и тежину од коју хиљаду килограма, безопасна је, бар у том погледу што не прождире човека. Она има затупасту њушку и ситне зубе. Живи у поларним морима и тамо се лови поглавито због коже, која има индустријске важности, и цигерице из које се приправља једно индустријско уље. Да ли мишљење по коме ајкула не напада увек човека не долази отуда што је запажено да је баш ово циновско морско чудовиште, ова врста ајкуле, безопасно?

Занети посматрањем ајкула и слушањем природњачких и матроских причања о њима, нисмо ни приметили да се приближујемо најсевернијим острвима Малих Антила, удаљених од најјужнијег Бахамског острва, Инагуе, око 250 километара. Тај простор бисмо прешли за неколико часова да се нисмо на путу задржавали због лова ајкуле и посматрањем онога што оне раде око нашег брода.

Другог дана путовања од Инагуе угледали смо, у правцу у коме брод плови, удаљено бреговито острво, позади кога се на видику оцртавала дуга црна пруга, чији су се крајеви губили у океанској бескрајности. То је било Острво корњача (шпански Тортуга), гласовито гнездо организираног гусарства у Антлантском океану за време дуже од два века. Црна пруга у даљини, позади њега, на којој се може назрети циновски блок брда маскиран ниским облацима, обележавала је велико острво Хаити, некадашњи Сан Доминго, исто тако гласовито попреште огорчених борби између Шпанаца и њихових крвних и вековних непријатеља, француских гусара XVI, XVII и XVIII века.

Због неприступачности обала, која произлази од подводних стена и спрудова, нисмо се смели приближити острву са његовог северног краја, на растојање мање од три километра. Зауоставили смо се даље од острва, на месту погодном за бацање котве, и на бродским чамцима, спуштеним у море, изашли на острво. Један од сапутника, који се специ-

Сл. 21. – На острву Инагуа

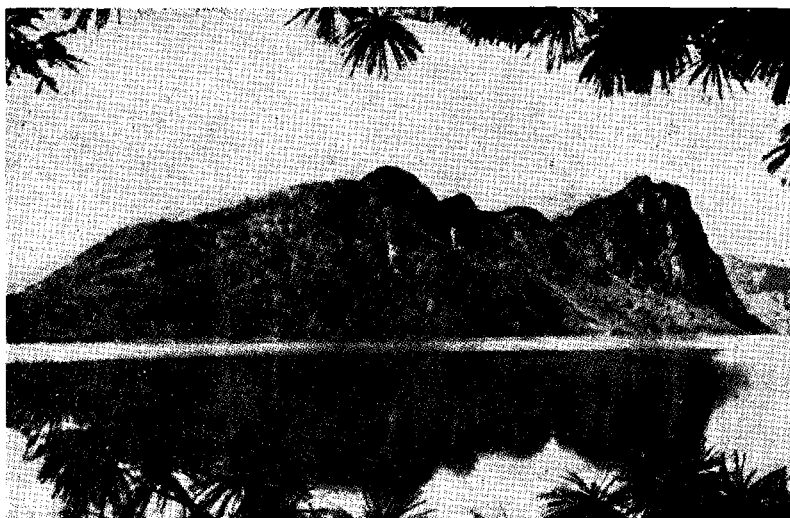
јално бавио проучавањем антилског гусарства и који је већ пре тога био на Острву корњача, узео је на себе улогу вођа у излетима које ћемо чинити по острву, водио нас на места где ће се видети остаци негдашњег интензивног живота на њему, држао нам дуга и необично занимљива предавања о гусарству у овим крајевима и учинио да се за време дводневног бављења на позорници великих људских авантура у мислима пренесемо у време у коме су се догађаји одигравали.

О свему ће томе бити речи у идућим одељцима ове књиге, а на овоме месту ће бити испричано само оно што смо том приликом лично, на самој острву, видели и сазнали.

ОСТРВО КОРЊАЧА (ТОРТУГА)

На најсевернијем крају Антилског или Карипског мора, из интензивног плаветнила морске површине обасјане чаробним антилским сунцем издиже се омање бреговито острво, са стрмим стеновитим нагибима према мору, које, издаље гледано, има облик џиновске корњаче која се одмара на површини воде. Глава је корњаче окренута западу; источни крај представљао би реп опружен по води. Отуда долази име које је још Колумбо дао острву и које му је и остало. Површина му износи 330 квадратних километара.

Један морски пролаз, који је увек био, а и сад је, пун ајкула, представља Острво корњача од великог острва Сан Доминго, данашњег Хаитија, са којим је паралелно. Пролаз је широк неколико километара и доста дубок да њиме могу пролазити и највећи бродови. У томе про-

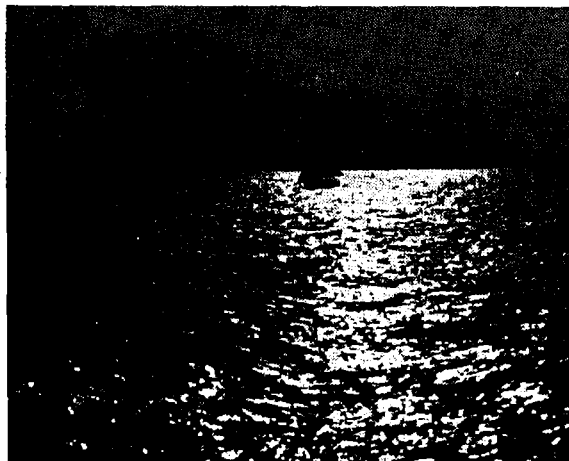
Сл. 22. – Острво корњача (Тортуга)

лазу се налази, као урезан у острво, доста дубок и од ветрова и бура добро заштићен морски залив, који може примити десетину великих бродова, поред мноштва малих. То је једино пристаниште на острву, и оно носи назив Бастер (Ниска земља). Нигде на другоме месту не може брод прићи обали због подводних стена, којима је острво окружено као увек будним стражарима; на ретким местима где би то још и било могућно стеновита обала је тако висока и стрма да је немогућно уз њу изаћи.

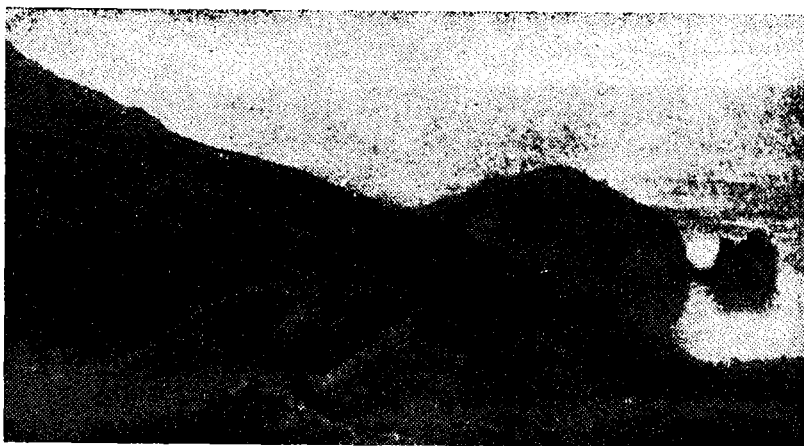
Улаз у пристаниште брањен је јаким утврђењем, које је у време гусарства играло важну улогу за одбрану француских Антила, и које и данас постоји у целости. Некада је ту врло од живота. Многбројне бараке у којима се продавало све што је потребно за свакидашњи

Сл. 23. – Пристаниште на Торџуџи

Сл. 24. – Прилаз јужној обали Торџуџе

Сл. 25. – Северна обала Тортуге

живот, мноштво ниских, димљивих крчмица у којима су гусари и дању и ноћу пили и веселили се, било је расуто око пристаништа, образујући једну живописну, врло живу малу варош, са хетерогеним и необичним становништвом, састављеним од највећих авантуриста онога времена. Од те вароши, данас мртве као Помпеја, још постоје трагови, сведоци негдашњег бурног живота у њој.

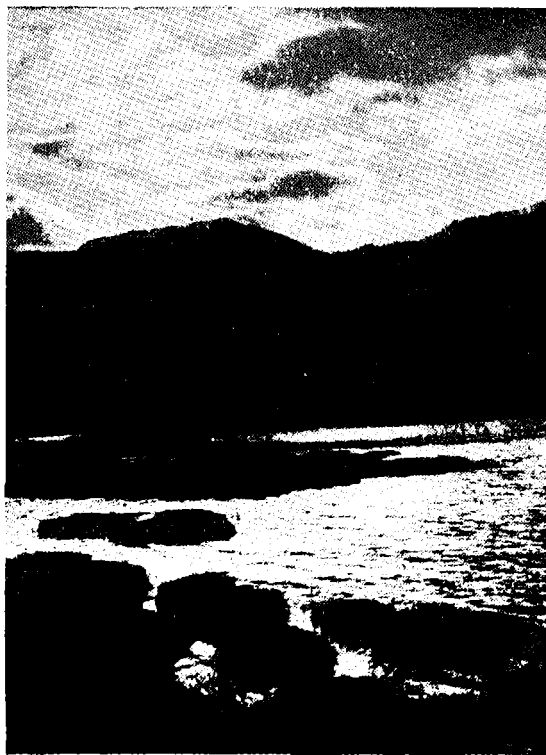

Сл. 26. – Источна обала Тортуге

Нарочито је привлачан јужни крај острва, онај што је према Хаитима. Кроз цело острво у правцу његове највеће дужине пружа се планински ланац, са мноштвом извора чисте планинске воде и потоцића над које се надносе густе палме, смокве, банане, са веома бујном тропском вегетацијом и густим шумама, испреплетаним дивљом лозом и препуним најлепших тропских птица. По малобројним омањим плажама гамижу крабе, морски ракови и крупне морске корњаче.

Сасвим су друкчије остале стране острва, источна, западна и северна. Горостасни блокови гранитних стена које се стрмо спуштају у море, зашиљени и стрми врхови стеновитих узвишица, са мноштвом пећина, клисура и једва проходних уреза између каменитих зидова, чине да су ти делови острва не само неприступни, већ и немогући и за најпримитивнији живот. Стене се тако спуштају у море и тако се гранију одмах под површином воде да је и чамцем немогућно прићи обали а да чамац не буде јаким струјама, што се ту укрштају, бачен на какву подводну стену и разбијен.

Мноштво дивљих свиња и подивљалих говеда живело је некад у непроходним прашумама Острва корњаче. Читав један свет живео је, у једно време, од лова тих животиња, обављаног у великим размерама.

Сл. 27. – Западна обала Торшуге

Сл. 28. – Подивљала ѓоведа на Торџуџи

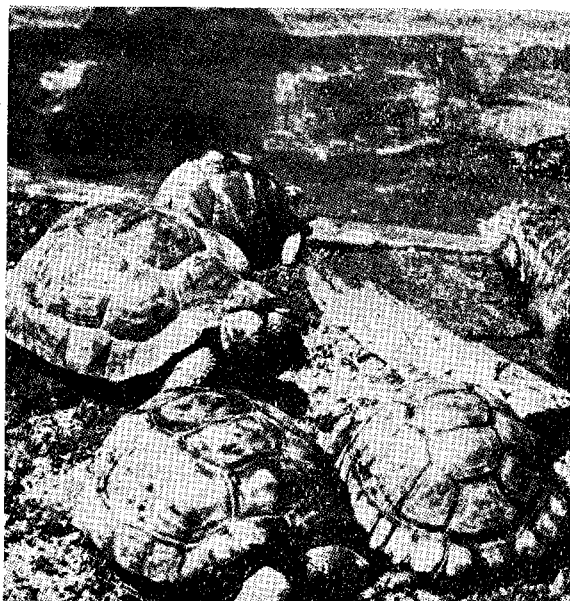

Сл. 29. – Подивљала ѓоведа на Торџуџи

Лов је био толико интензиван да је била опасност да се то природно благо острва сасвим уништи. Због тога су доцнији гувернери француских колонија на Антилским острвима тај лов јако ограничили, што је учинило да је острво и данас још пуно те дивљачи.

На једном крају острва обрађује се врло плодна земља, која се по терасама уздиже и распростире до самих врхова планинског ланца. Некада је одатле извожен у великим количинама шећер, справљен на лицу места из шећерне трске, дуван, биљни зачини, индиго, памук итд. Данас, с времена на време, пристаје уз острво понека омања једрењача која ту утоварује гуано, или крабе и ракове или морске корњаче, којих увек има у изобиљу. Скренута нам је била пажња на један специјалитет флоре на острву: то су густе гомиле омањих дрвета, са лишћем налик

Сл. 30. – Велике морске корњаче на Торџуџи

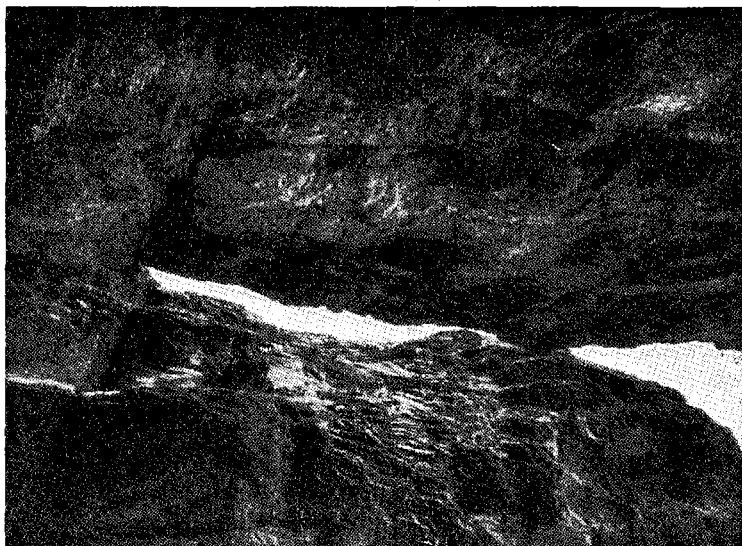
на лишће од крушке, испод кога је увек влажан хлад и чији плод личи на ситне јабуке, са ванредно пријатним укусом и нарочитом аромом. Шпанци на острву их зову „arbos de mancenillas“ (дрво са јабучицама). По распрострањеној фами, и само спавање у хладу тога дрвета доноси смрт. У ствари, довољно је задржати се неколико тренутака под његовим гранама, па да се на површини коже појаве црвене пеге; дрво лучи

Сл. 31. – Корњаче и ђушћери на Торџуџи

један корозив који нагриза органске материје као сумпорна киселина, а који растварају кишне капи или роса. При сувом времену корозив не ступа у акцију, али кад у ваздуху има влаге једна водена кап са раствором тога корозива опече кожу као жишка жара. Ако се преварите да уморни, загрејани и жедни узаберете и окусите коју од врло лепих јабучица које привлаче, то ће вам убрзо пресести: после неколико минута усне, непца и гуша су отечени, и спопадне вас жеђ која се ничим не може угасити. Ако сте додирнули лист дрвета, кожа на месту додира изгори и спадне; ако је при том отров дошао и до крви, он овом буде разнесен по телу, где изазива врло озбиљне последице. Отров је толико јак да кад лишће у већој количини попада у воду над коју се дрво нагло, или га ветар однесе у воду, у овој се убрзо појави на површини мноштво угинулих риба; онај који такву рибу буде јео разболеће се од истог отрова. Све то оправдава фаму о опасностима тога дрвета, од којих су настрадали многи дошљаци не познајући их.

Били смо изненађени богатством острва у правим антилским плодовима: банама, смоквама, лимуновима, поморанцама. Од банановог лишћа урођеници на острву праве своје постеље, за које кажу да су удобније од перјаних. За њих је банана божанско дрво, у облику кога се благослов божји излива на људе. По њима, Адам и Ева су изгубили рај зато што су загризли, не јабуку, већ банану. Дуван са Острва корњача сматра се да је најбољи на свету и да је по своме квалитету, нарочито по ароми, бољи и од оног са Хаване. Шећерна трска достиже невероватне размере и садржи, пропорционално, више шећера него и она са Кубе.

Сл. 32. – Каменији кланац на Торџуги

Сл. 33. – Класура на Тортуџи

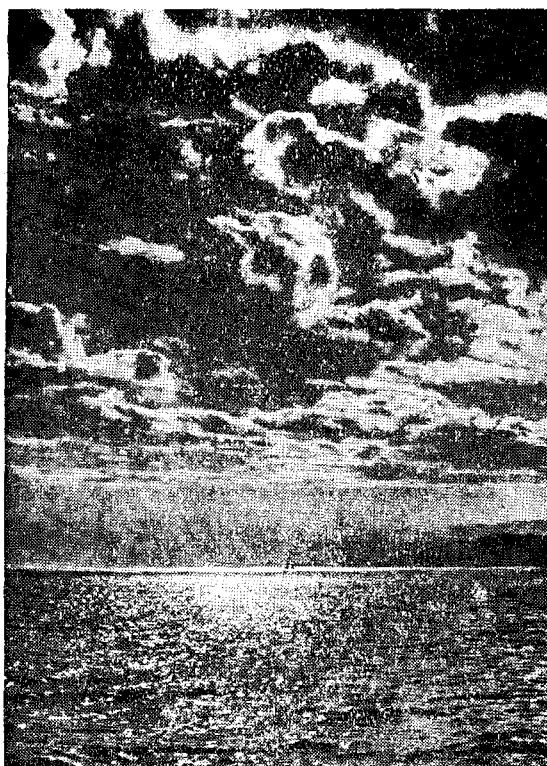
То је то мајушно и раније потпуно безначајно острво, које ће у XVI веку добити сјајну историјску ореолу, постати позорница највећих пустиловина, страшило за читаве државе, неприлазно прибежиште и рај за једну шаку одважних авантуриста, који ће за више од два века господарити Атлантским океаном.

ХАИТИ

Пробавивши на Острву корњача два дана, испуњена разумљивим узбуђењима, кренули смо бродом даље, препловили морски пролаз што раздваја то острво од северне обале великог острва Хаитија, и укотвили се наспрам веома лепе плаже, на месту које урођеници зову Ушће трију река. Само острво, које урођеници на Тортуги зову Велика земља и према којој Тортуга изгледа као мали сателит поред велике планете, једно је од оних које је открио Колумбо 1492. године у своме америчком походу. Становници острва, на које је он тада наишао, били су Караиби; они су ту имали доста уређену државу, а доцније су од Шпанаца потпуно истребљени. Колумбо га је назвао Хиспаниола (Мала Шпанија). Французи су, завладавши острвом, назвали га Сан Доминго, по месту тога имена које је постојало. „Налазим се – писао је Колумбо краљици Изабели – у једној чаробној земљи, у зеленилу какво не познаје Европа. Једино наша Андалузија, са њеним вртовима, може о томе дати неку

Сл. 34. – Хаити и Тортуга

Сл. 35. – Обала острва Хаити

идеју. Хиспаниола је одиста једна мала Шпанија, али Шпанија увек у зеленилу, и без зиме.“ Колумбо се у својим извештајима чуђи риболовном богатству на које су његови бродови наишли и обилно га искоришћавали за време свога бављења у тим водама.

Наш сапутник историчар је и овде био вођ, давао сапутницима обавештења, водио их на места која је било од интереса видети и довео их у додир са појединим становницима који говоре француски и који су нам се љубазно ставили на располагање за све што нас је интересовало.

Острво Хаити припада Великим Антилима; лежи између 180 и 200 северне ширине и 71°30' и 74°35' западне дужине. Дужина му је 650 километара, а ширина 264 километра; као његов саставни део сматра се Острво корњача. Површина му износи око 77 000 квадратних километара. Има око три милиона становника, од којих су 70 процената црнци (негри). Око њега су корални спрудови, у које су природно урезана врло угодна пристаништа и за велике бродове.

Острво је јако бреговито. На његовој јужној страни лети често бесне страшне буре и оркани. Земља у долинама и по странама брда је врло плодна. Производи се и извози: кафа, какао, шећерна трска, ду-

Сл. 36. – Обала острва Хаити

Сл. 37. – Вегетација на Хаитију

ван, памук, пасуљ, грашак, маниок и др. Стока се слабо гаји. Али у густим шумама острва има много подивљале крупне стоке, бикова, крава и свиња.

Некада је на острву Хаити цветала трговина црним робљем, које се називало „абонос“. Кад су на Антилским острвима истребљени њихови први становници, Караиби, требало је добављати са стране радну снагу, јер нови становници нису се ту били населили да нешто раде. Тада се стао приређивати лов на црнце са афричких обала, који је вршен у великим размерама у XVI, XVII и XVIII веку. Цар Карло Пети био је продао Флананцима право да сваке године заробљавају и доводе на Хаити, Кубу и Порторико по четири хиљаде афричких црнаца. То своје право Флананци су одмах продали за 25 000 дуката једноме спекуланту из Ђенове, а овај га убрзо затим продао португалској компанији, нарочито организираној за трговину робљем. Компанија није непосредно, сама, ловила робове; она их је прекупљивала од арабљанских трговаца робљем, који су имали своје, за тај посао нарочито опремљене бродове (négriers) и нарочиту војску од опробаних арабљанских морских пирата. Експедиције су, добро наоружане, без икаквих скрупула нападале афричка села дуж обале, па и подаље од ове, заробљавале све што је било способно за рад, утоваривале све то, једно преко другог, у дубоке и добро осигуране доње магацине брода, и као робу преносиле преко океана на поменута велика острва. Процент смртних случајева при тим транспортима био је врло велики, јер су се робови формално

Сл. 38. – Урођеници на Хаитију

гушили у магацинима у које су били натрпани, једни преко других, као права роба. Оно што је остало у животу, продавало се доста скупо на тим острвима, и од нових господара одмах терало на рад. Кад су Енглези и Холанђани сломили моћ Португалаца, монопол ове живе робе прешао је у њихове руке.

То је тако трајало све до почетка XIX века, када је енглески парламенат донео први закон по коме је трговина робљем потпуно забрањена у енглеским колонијама. Та трговина је од тада, бар од енглеске стране, сматрана као злочин, и по томе закону кажњавана не само великим новчаним казнама, већ и затвором на дуже време. То ипак није спречило да се она продужи још за више од тридесет година после тог закона. Експедиције за заробљавање црнаца вршиле су то кришом; трговина је обављана на пустим острвима, ван домањаја власти. Пренос робова од афричке обале до места предаје вршен је врло нечовечно, на начин много гори но раније, кад се могло слободно радити. Кријумчарски брод товарио је у своје магацине толико робова да су они у путу у масама умирали погушени. Тортура је за њих трајала много дуже но раније, јер се морало пловити заобилазним путевима да би се избегао сурет са енглеским бродовима. Свакоме енглеском броду била је у то време стављена у дужност контрола над трговином робљем и, према могућности, хватање и конфисковање кријумчарских бродова. Кад је такав један брод, натоварен црнцима, угледао какав брод на коме се вила енглеска застава, одмах је мењао правац и дао се у бекство. Ако није могао измаћи, и ако је енглески брод, као што је био скоро увек случај, био наоружан топовима, брод са робљем је био заплењен и

Сл. 39. – Тортуга љедана са острва Хаити

поседнут од енглеске посаде; црначки робови су били пуштани на палубу да се опораве, а на њихово место је, у магацине кријумчарског брода, смештена и у ланце окована посада тога брода, добро чувана од стране енглеске страже. Робови су уз пут пуштани на слободу где је

Сл. 40. – Игре црнаца на Хаитију

који хтео; они који то нису хтели, предавани су уз пут бродовима који су се сретали, или онима што из Енглеске полазе на пут, да их ови искрцају, у проласку, на афричку обалу. Трговци са робљем предавани су енглеским властима, у Енглеској или у колонијама. Запамћени су и случајеви да су кријумчари, не могући измаћи броду који их је гонио, укрцавали се у чамце, а брод пун робова потопили, да би уништили доказе за свој злочин. Забележен је и случај да је свирепи капетан кријумчарског брода, опет у томе истом циљу, и пре но што је дошао надомак топова брода који га гони, повезао робове за дугачке, тешке гвоздене ланце, па их све подавио у мору, бацивши у воду цео тако искићен ланац.

Цени се да је, у то време, годишње одвођено у ропство око 350 000 афричких црнаца, од којих је на другу страну океана стизало око 70 000; остали су умирали на броду и бивали бачени у море. Зна се да је крајем XVIII века само у Лондону, Ливерпулу и Бристолу било преко две стотине бродова који су се бавили искључиво трговином робљем. Ти бродови су редовно саобраћали између Гвинејског залива, Антилских острва и америчког копна, а могла су скупа понети уједанпут до 50 000 црначких робова.

Али треба поменути да и у самој Енглеској није ишло глатко са укидањем ропства. Главни иницијатор за то укидање био је велики енглески филантроп Виљем Вилберфорс, интимни пријатељ министра Пита, који је свој век провео радећи на томе да се укине ропство. Као члан парламента, Вилберфорс је крајем 18. века поднео о томе пред-

Сл. 41. – Хаити

лог, али је овај био одбијен великом већином гласова. Предлог је усвојен тек на десетину година доцније, кад га је Фокс прихватио као свој, и парламенат је изгласао закон о укидању ропства и забрани трговине робљем у енглеским колонијама. Међутим, Наполеонови ратови спречавали су да закон буде у пуној мери примењен. Тек је 1833. године донесен врло строг енглески закон о томе, а да би се тадашњим власницима робова у колонијама накнадила штета од укидања ропства, одлучено је да им држава да новчану накнаду, што је, претворено у француски новац, износило укупну суму од пола милијарде франака. Вилберфорс, чије је дело решење тог великог социјалног питања, сахрањен је, као и други велики енглески људи, у Вестминстерској цркви у Лондону.

Трговина робљем престала је потпуно тек у другој половини XIX века, када су све европске и америчке поморске државе донеле о томе строге законе и кад су контролни парни бродови потпуно онемогућили обављање те трговине кришом. Закон донесен од Сједињених Америчких Држава је од године 1863, а од Бразилије године 1888; то су последња два закона те врсте. Од тада су и Хаити изгубили своју ранију важност у трговачком погледу.

У политичком погледу острво Хаити је подељено на две самосталне републике, али које су под јаким утицајем Сједињених Америчких Држава: Република Хаити и Република Сан Доминго.

Чисто црначка Република Хаити заузима мањи западни део острва. Има око два милиона становника, од којих су девет десетина црнци (негри), а остатак креоли, мулати и бели. Вароши су на обалама мора,

Сл. 42. – Прашума на Хаитију

а у унутрашњости се живи по разбацаним колибама. Државни језик је француски, а говори се већином један нарочити креолски језик. Државна вера је католичка, са великом толеранцијом за друге вере. Школа има врло мало; од 1921. године постоји и један омањи универзитет. Индустрија је незнатна. Има нешто и железничке пруге.

По простору два пута већа Република Сан Доминго заузима источни део острва. Има нешто мање од милион становника, већим делом креола и мулата, са нешто црнаца и белих. Интересантно је да међу становницима има доста Турака и Сиријаца. Државни језик је шпански. Главна је варош Сан Доминго, на обали Карипског мора.

МАЛИ АНТИЛИ

Са Хаитија смо, после дводневног бављења на острву, пошли правцем на исток да бисмо прошли кроз област највећих, до данас познатих океанских дубина. Све до последњих дана, до ове 1933. године, мислило се, према свима дотле извршеним мерењима, да највећа океанска дубина износи 10 000 метара. Та је дубина нађена у Тихом океану, а измерила ју је немачка научна експедиција на броду „Емдену“. То је до почетка ове године сматрано као највећа морска дубина на земљиној кугли. За Атлантски океан знало се да му је највећа дубина источно од Хаитија, а северно од Порторика, и да та дубина износи 8 526 метара.

Међутим, у току прошле, 1932. године, тај рекорд је премашен. Оцеанографски институт Сједињених Америчких Држава саопштио је тада да је једна његова експедиција успела, код једног малог острва у близини америчке обале, пронаћи место где је измерена дубина Атлантског океана износила нешто више од 11 000 метара, и да се то место налази у једноме пространоме морском рову. Али највеће је изненађење произвела вест која је стигла после тога, да је професор Барч код великог антилског острва Порторико нашао место где је дубина 13 000 метара, за коју није нико ни слутио да постоји, мада су у околини острва пре тога вршена многобројна дубинска мерења.

Ми смо се били нашли у тим водама за који месец пре но што су нађене те рекордне дубине. У то време је важила као највећа дубина Атлантског океана поменута дубина од 8 526 метара, која се налази отприлике на 19°30' северне ширине и 70° западне дужине, у једној пространој океанској рупи. Допловивши у ту област, нисмо, разуме се, могли видети ништа нарочито, али смо имали оно унутарње задовољство које се има кад се нађете пред нечим ретким, јединственим, што се може само ту имати, на месту на коме ће се ретко ко у своме веку наћи.

Са тога места смо се упутили правцем на југ, према Порторику. Пропловили смо дуж целе северне обале великог острва, не изишавши нигде на суво. Сапутници су били нашли да то не би било довољно

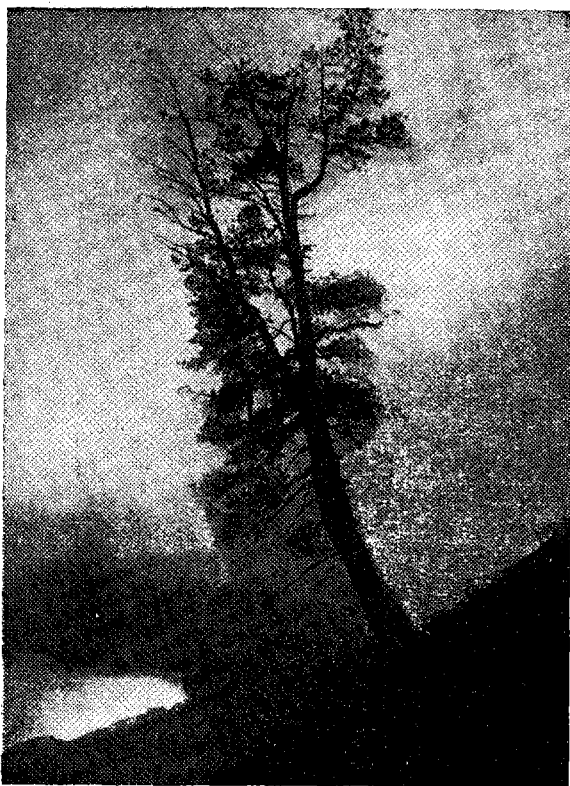
интересантно, а хитало се да се дође на места мање приступна и за њих од већег интереса. Хтели су да, за кратко време које имамо на располагању, виде острва Мале Антиле, која су мање приступна, а играла су много важнију улогу у историји гусарства у Атлантском океану. Зна се, уосталом, да је Порторико поприште најбешњих оркана који га, од времена на време, потпуно опустоше. Мало после нашег одласка из ових крајева острво је опустошио један такав оркан који је за собом оставио преко 200 мртвих, преко 2000 рањених или осакаћених, и око 250 000 лица без крова. Оркан је прошао брзином од 150 километара на сат, а беснео је пуних шест часова; материјална штета коју је причинио износи неколико милиона долара.

Напустивши обале Порторика, запловили смо у праве воде Малих Антила. То је једна велика група раштрканих острва која деле пучину Атлантског океана од Антилског или Карипског мора, и која су распоређена на једноме луку дугом 3 300 километара, између 100° и 190° северне ширине и 600° и 660° западне дужине. Мали Антили зову се још и Карипска острва, по њиховим првим становницима на које су Шпанци наишли и истребили их. Велики и Мали Антили, са Бахамским острвима, сачињавају Западну Индију.

Зауостављали смо се наспрам појединих од ових острва, али смо се искрцавали само на понека од њих. Многа су покривена бујном тропском вегетацијом и привлаче да се на њих изађе; моји сапутници, међу којима је било и лекара, нису то допуштали због безбројних инсеката

Сл. 43. – Дрво над скровиштем гусарског блаџа

Сл. 44. – Дрво над скровишћем гусарског блага

чији су уједи опасни. На острвима на која смо чамцима излазили те опасности, истина, није било, али није ни имало баш богзна шта и да се види. То су стеновита острва, за која су везане фаме о скровиштима гусарског блага. На једноме мајушном, можда безименом острву, потпуно пустом, показано нам је место где је, пре нешто више од четрдесет година, ископано благо једнога чувеног гусара, по нађеном документу који је он сам оставио. Од времена на време наиђе на по које од таквих пустих острва брод са истраживачима закопаног блага; ретко се кад и може сазнати да ли су шта нашли или не. То се ради тајно, а према истинитом или варљивом документу до кога су ловци блага дошли на неки начин. Тако је нпр. у своје време одиста нађено благо гусарског капетана Кида, остављено под једним дрветом на пустој острву, према, бар како се тврди, дешифрованом документу исписаном на пергаменту руком самога гусара.

Првих година прошлога века гусарио је у водама Средње и Јужне Америке злогласни гусар-пират Педро Бенито, који је у својим гусарским предузећима имао великих успеха и за кога се сматра као сигурно да је своје огромно благо, процењено према исказима њега самога и

његових гусара на више од једне милијарде данашњих француских франка, скрио на маленом острву Коко (око 200 километара југозападно од Панамског земљоуза). Године 1822. енглеска влада је била послала више својих ратних бродова у потеру за њиме. Заstraшен вешћу о томе, Бенито је, са неколицином својих гусара, закопао на томе острву своје благо, побио на лицу места све своје помагаче да ови не би показали место и успео да завара траг потери. Неко време после тога, енглески ратни брод „Magician“ наиђе му понова на траг и успе да и њега и његове гусаре живе похвата и преда их суду. Пре но што ће се гусари растати са животом, чињено је све што се могло да би Бенито показао место на коме је скрио благо, али, мада је овај без устезања показао све своје гусарске подвиге и злочинства, тајну о закопаном благу однео је са собом у гроб. Прошле, 1932. године, образовано је у Лондону једно командитно друштво с циљем да претражи по острву Коко то баснословно благо; оснивачи су му енглески аутомобилски рекордмен Малколм Камбел и два сина енглеског богаташа Фореста. Није ми познато шта је њихова експедиција урадила, али је вероватно да до данас нема никаква резултата.

Несумњиво је да је много сигурније тражење блага потонулог у морске дубине. Гомиле злата и сребра у новцу, у полугама и у скупоченим предметима, леже на дну мора. Невероватно велики број бродова лежи потопљен на дну Карипског мора, скривајући у себи милионе у металу и драгом камењу. То су бродови којима су шпански завојевачи, потчинивши и опљачкавши доста културне староседеоце у Средњој и Јужној Америци, слали свој плен преко океана у Шпанију. Сви ти бродови, „галиони“, нису доспевали до обала Шпаније. Неке од њих потопиле су морске буре; други су потопљени у борби са гусарима који су у то време највише и крстарили у Карипском мору, вребајући баш те галионе.

За мноштво тих бродова не зна се ни приближно где леже потопљени. Али за понеке од њих познато је тачно место где су потонули, било према забелешкама оних који су се приликом пропасти спасли, било по забележеним тврђењима самих гусара. Тако се нпр. зна да у близини острва Тринидада лежи око 25 милиона златних динара на дну мора, у великоме шпанском галиону „Пресвето зачеће“, који је 1670. године ту потопио чувени гусар назван „Дрвена нога“. Тако исто једна велика златна вредност лежи на океанском дну јужно од Кубе, у потопљеном галиону „Дон Карлос III“. Њега је потопила страховита бура на једном доста плитком месту. Кад је ведар дан и море мирно, могу се лепо видети понеки делови већ иструлелог брода, који штрче из песка и муља којим су покривени. Урођеници са суседних острва долазе ту с времена на време; роне у море до потонулог брода и враћају се са по којим комадом старих златника. Али не треба мислити да је то лако. Подвиг је, због воденог притиска, опасан и могу га извршити само врло издржљиви и извезбани пливачи. Године 1692. потонула је у Карипско

море, приликом великог земљотреса, читава једна насеобина гусара. Са њоме су отишли на дно мора и многи милиони које су гусари скривали у своме прибежишту.

У Америци се у последње време осећа жив покрет за вађење тих потонулих блага, која вековима леже на дну мора. Образоване су и компаније с циљем да истражују и ваде из мора то благо. Једна од тих компанија била је изаслала свој истраживачки брод у Карипско море баш у време кад смо ми пролазили кроз те крајеве. По себи се разуме да о резултатима таквих истраживања нисмо могли ништа сазнати.

Наспрам групе омањих острва која носе назив Девичанска острва (Virgin Islands) и која припадају Енглежима, зауставили смо брод да бисмо, на једноме од њих, купили воћа. Матрози са брода, који су чамцем отишли до обале, спазили су недалеко од ове, у провидној морској води, на шљунковитом морском дну, један чудан предмет који су чакљом извукли и донели на брод. То је била једна повећа боца од дебелог стакла, херметички запушена. Кад су је отворили, у њој су нашли један листић хартије на коме се могла распознати само година 1873; остало се није могло прочитати. Листић је предат команданту брода, а боца сапутницима да је разгледају. На њеној спољној површини биле су дебеле наслаге од морских биљака и животиња; наслаге су потпуно покривале стакло и јако увеличале запремину предмета. Боца је шездесет година путовала морском пучином, ношена струјама и гоњена ветровима, док није доспела у плићак у коме је нађена. Наш сапутник

Сл. 45. – На острву Анџиџа

природњак, кога је она нарочито заинтересирала, нашао је на њој мноштво сићушних шкољки, актинија и анемона, ситних црвених корала, неколико малих сунђера и др. Остао је да, по тим наслагама, са матрозима нагађа којим је путем боца прошла од кад је доспела у море, вероватно са каквог брода, до места на коме је нађена.

Од насељених острва Малих Антила посетили смо: енглеско острво Антигуа и француска антилска острва Гваделупа, Марија Галанта и Мартиник. Антигуа је омање острво од 280 квадратних километара, са 30 000 становника. Обале острва су стеновите и богате у морским заливима. Острво је врло оскудно у води за пиће, тако да се за то употребљава кишна вода скупљана и чувана у цистернама. Честе буре, оркани и земљотреси наносе велике штете. На острву се доста интензивно гаје шећерна трска и памук. Године 1632. населили су се на њему Енглези, од којих су га нешто доцније преотели Французи, док 1667. године није дефинитивно потпало под Енглезе, чије је и сад. Ту смо разгледали стара енглеска утврђења, која је доцније, и за једно кратко време, био освојио француски гусар Касар. О француским антилским острвима биће говора у идућем одељку ове књиге.

ДРУГИ ОДЕЉАК

ПО ФРАНЦУСКИМ АНТИЛИМА И ПОВРАТАК У ЕВРОПУ

ФРАНЦУСКИ АНТИЛИ

Под француским Антилима, на којима смо провели неколико дана, разумеју се велика антилска острва Гваделупа и Мартиник, са неколико омањих оближњих острва као што су: Дезирад, Марија Галанта, острва Свих Светих, Сен Бартелеми, Сен Мартен. Та су острва више пута мењала припадништво, припадала су час Шпанцима, час Енглезима, час Французима, док нису дефинитивно остала у припадништву Француза. Њих је сва открио Колумбо у своје другом путовању године 1493. Прво од тих острва на које је наишао било је Дезирад, које је доцније играло доста важну улогу у историји антилског гусарства.

Највеће је од тих острва Гваделупа, која, са поменутиим малим оближњим острвима сачињава једну француску управну област, са гувернером чије је седиште на томе великоме острву. Сама Гваделупа састоји се из две повеће, по површини скоро једнаке области: Велика земља (Грандтер) и Ниска земља (Бастер), састављених једним кратким и уским земљоузом. Прва је више равна, са многобројним језерцима и барама око којих се гаји стока; друга је, и поред имена које носи, врло неравна, са многобројним изворима, потоцима, речицама и водопадима.

Острво су 1635. године заузели француски флибустири и од тада су се о њега отимали Французи и Енглези. Од 1816. године оно је дефинитивно прешло у припадништво Француза и данас њиме, као и целом том управном облашћу, управља француски гувернер чије је седиште варош Бастер у поменутој области истога места, са 8 000 становника. Међутим, највећа варош на острву је Поент-а-Питр, у области Грандтер, са 23 000 становника и са великим, добро уређеним трговачким пристаништем. Постоји и добро уређено ратно пристаниште које носи назив Фор Наполеон. Трговачко пристаниште су подигли Енглези за једно време кад је острво било у њиховим рукама, од 1759. до 1763. године. То је било скопчано са великим техничким тешкоћама које су за време од четири године савладане захваљујући одлучности двају енергичних енглеских гувернера тога доба. На томе је радило 30 000

црначких робова доведених са афричких обала и који су сами, купљени као роба, стали енглеску државу преко 41 милион данашњих француских франака, издатих ловцима робова. Морале су се искрчити простране непроходне шуме, засути баре, продубити природни басени местимице од самог камена, регулисати токови речица и потока, озидати дуги и широки кејови и др. Мијазме од бара и прекопаних мочварних простора сатирале су раднике у масама, али је посао ипак довршен за коју годину интензивног и непрекидног рада. Данас је то најлепше пристаниште у целим Антилима.

Нешто је мање од Гваделупе француско антилско острво Мартиник, са главним местом Фор-де-Франс; то је негдашња варош Фор Роајал, из које је пореклом била француска царица, Наполеонова супруга Жозефина. Фор-де-Франс је, као главно место острва, заменио негдашњу напредну варош Сен Пјер, са 40 000 становника, коју је 1902. потпуно затрпао лавом и усијаним камењем вулкан Пеле, висине 1350 метара. Источна обала острва пуна је коралских спрудова; са свију страна обала је искрзана многобројним, за бродове тешко приступним морским заливима. Једини залив, погодан за веће бродове, простран и дубок, налази се на западној обали острва и на њему се налази Фор-де-Франс са својим лепим пристаништем.

И Мартиник је открио Колумбо 1493. године, али га није присвојио за своју земљу. Тек 1630. године населили су га први Европљани, и то Французи. Године 1664. напала га је холандска флота под командом тада прослављеног адмирала Рујтера, али га није могла освојити. Тако су исто били безуспешни и напади Енглеза 1693. године. Међутим, оно је ипак било у рукама Енглеза у размацама времена од 1761–1763, од 1794–1802. и од 1809–1814. године; први париски мир вратио га је дефинитивно Французима. Црначки робови на острву ослобођени су године 1848.

Острвом управља француски гувернер са седиштем у Фор-де-Франс. Уз њега је један општи савет од 12 општинских одборника и 12 чланова које он сам бира; поред тога постоји још један савет, назван Савет деветорице, који даје своја мишљења лично гувернеру на његов захтев. Гарнизон се састоји из маринских артиљераца и колонијалне жандармерије.

На свима острвима француских Антила влада права тропска клима. Средња је годишња температура 24° С. Велика топлота са јаком сушом траје од априла до јула, а са бујном тропском кишом од јула до новембра. Страшне запаре и плаховита топла киша, која испаравањем ствара једну топлу, влажну, загушљиву, неиздржљиву атмосферу, чини живот за то време тешко издржљивим. Кише су у то време тако плаховите да својом механичком снагом пробијају слабије кровове на кућама и стакла на прозорима и верандама. Улице и путеви се претворе у праве водене бујице које плаве дворишта, куће и плантаже, упропашћујући и носећи са собом све покретно на шта наиђу, уништавајући производе

напорног људског рада. Један такав пљусак траје по неколико сати, па се онда одједном разведри и укаже се жарко антилско сунце које, производећи нагла испаравања овлажене земљине површине, напуни атмосферу густом паром и врелом маглом, после чега опет настају плаховите кише.

Има места на острвима на којима, за 365 дана у години, киша не престаје по 300 дана. Такво је једно место село Морн Руж на Мартинику, у које сунчани зраци улазе само кроз вечиту врелу маглу, па и то само за једно кратко време. Алфонс Доде, помињући острво на које је Татарен упућивао своје земљаке, живописно је описао такав један тропски пакао. Необична влажност на тим местима, поред врло високе температуре и бујне вегетације, производи неочекиване, код нас непознате ефекте. На свакој дрвеној, кожној, вуненој, памучној и папирној површини хвата се плесан; све што може трулити, трули врло брзо и постаје неупотребљиво. На даскама и скоро направљеним дрвеним предметима оживе клице које су у њима заостале и местимице се на њима појави по каква биљчица; на рубљу се укажу ситни биљни створови који се на њему почну брзо развијати. Слепљени комади дрвета

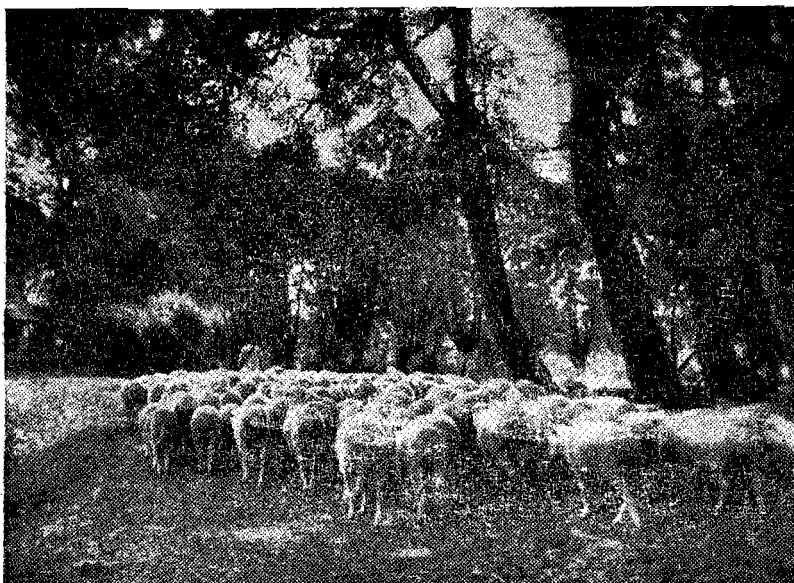

Сл. 46. – Вегетација на Мартинику

одвоје се један од другог и предмет се распадне; хартија, картон, крпе, иструну за кратко време; одела прво изгубе боју, па затим иструле. Металне површине оксидишу, гвоздене површине пожуте и поцрвене, бакарне поплаве; кутије од конзерви буду пробушене. За 24 сата кухињска со се претвори у течност, саламуру; свако месо, па и добро усолјено, одмах се почиње кварити. Инсекти се толико размноже да се од њих нигде и ни на који начин не може имати мира. У то време становници носе танко платнено одело, одмах до тела; ово се мора мењати преко дана по неколико пута, због јаког знојења. Они у то време ништа не раде, нити се може шта радити и у затвореним просторима; они тада по цео дан леже у обешеним постељама од јаке мреже, премазане нечим што је штити од труљења.

Али, кад настане сезона лепих дана, све то буде заборављено и Антили постају прави земаљски рај. Влага врло брзо ишчезне, све се исуши и чаробно антилско сунце брзо поврати нормалан живот, радљивост, расположење и веселост. Земља се за врло кратко време покрије интензивним зеленилом, биљке процветају и биљно шаренило даје једну живописну и веселу слику какву је немогућно угледати у нашим крајевима. Живот је од тада на острвима врло пријатан, и сваки Европљанин који је за време такве сезоне наишао на које од антилских острва, био је задивљен оним у чему се нашао.

Но, и поред свих тих природних лепота, за Европљанина је живот на тим острвима, баш и у сезони лепих дана, тешко издржљив. Приро-

Сл. 47. – Сточарство на Гваделуји

да, која је острво обдарила толиким лепотама и привлачностима, дала је и мноштво не само непријатних, него и шкодљивих, па и убитачних ствари, које те лепоте и пријатности кваре. На острвима је мноштво непријатних и опасних животиња и животињица, на које се у нашим крајевима не би ни пажња обратила, или које би се брзо затрле да би се отклониле непријатности и опасности што од њих долазе.

Тако, острва су пуна змија које по њима шире страх, како међу путницима и дошљацима, тако и међу самим урођеницима. Змија има свуда и на сваком месту. На змију ћете наићи под цветом или плодом који бисте хтели узабрати, у густој мекој трави на коју бисте уморни легли, у обући коју на ноге навлачите, у углу фотеље на коју бисте сели, у постељи под покривачем итд. Обично су смотане у спирални котур из чије средине вири глава са језиком који палаца. У тренутку кад котур додирнете, или му се сувише приближите, клупче се развије као спирална опруга у вашем правцу, уједе вас и одмах га нестане. Ујед је, ако се одмах не употребе позната за то средства за спасавање, обично смртоносан. Змије су нарочито распрострањене по Мартинику, где су право страшило и за дошљаке и за урођенике.

Међу опасне инсекте, нарочито на Мартинику, рачунају се црни мрави, који се толико припију уз кожу да их је немогуће живе од ње одвојити, и црвени мрави чији су уједи смртоносни. И од једних и од

Сл. 48. – Велики змијер на Гваделупи

других немогућно је одбрани се у месту у коме се појаве. Њихови густе ројеви зачас испуне куће, из којих се тада мора безобзирце бегати. Оно чега смо се на Мартинику наслушали о мрављој опасности, толико је невероватно да се уздржавам то овде наводити.

Један сићушан, скоро невидљив инсекат, који се на острвима назива „шик“, не мање је опасан. Он се увлачи под кожу, ту се расплоди и распростре, производећи врло непријатне и опасне последице, од којих се лечи само хируршки. Па и то није све; уједи мноштва других инсеката су опасни, било сами по себи, било због преноса разних болести.

Као опасност треба навести још и крабе и скорпионе. Ма колико то изгледало невероватно, краба коју и деца, и без помисли на какву опасност, хватају рукама по нашим морским обалама, постаје опасна животиња кад се на њу наиђе у врло великим гомилама. Такав је случај на Антилима, али са једном нарочитом крупном врстом краба. У својим периодичним миграцијама оне се крећу у тако густим гомилама да кад у путу наиђу на плен, наслажу се преко овога једне на другу до висине од по неколико метара и прождеру плен за кратко време, остављајући за собом само скелет. Дешавало се на Мартинику да су на тај начин страдали болесници, остављени на морској обали, не могући се спасти бегством. За скорпионе је и сувише познато на који су начин и у којој мери опасни.

Поред опасних животиња и животињица, на острвима се налази и мноштво штетљивих и опасних биљака, о којима дошљаку не би ни на памет пало да води рачуна, али које могу учинити да се прође врло рђаво ако се само додирну или окусе. Такво је нпр. дрво са јабучицама, овде описано приликом говора о Острву корњача, које је довољно само додирнути, или окусити му плод, или провести неко време под њиме, па да се осете опасне последице. Такво је и оно дрво чији убоди производе исте ефекте као уједи комараца; или траве „драконт“ и „дантлер“, које јако ударају на леш животиња и врло су отровне; или бодљикава биљка „страмоен“, која има ефекте опијума; или „колега“, која носи назив дрвета што опија, или „морел“ названа отровном јабучком; или „апосин“, од кога се одмах заспи да се више не пробуди итд.

Све то чини да је Европљанину, тиме примораном да непрестано одржава напрегнуту пажњу, врло тешко прилагодити се животу на овим лепим и чаробним острвима; тако лепим да, као што се тамо каже, онај који их је једном видео има целога свог века неодољиву жељу да их још једном види. Међутим, урођеници црнци су већ одвајкада на то навикли и то им све много не смета. Под црнцима (негрима) разумеју се урођеници не само црне боје већ и осталих загаситих боја, са нијансама од црне као камени угаљ, до боје јако разблажене црне кафе. Они се тамо, по тим нијансама, разликују на „капре“ (рођене од црнца и мулаткиње), „грифе“ (од црнца и капре), „местифе“ (од белог и капре), и „квартероне“ (од белог и местифе). Станују у кућерцима саграђеним од земљаног набоја, покривеним банановим лишћем. Кућица је обично

Сл. 49. – Црначка деца на Марџинику

једном танком преградом подељена на два мала одељења, од којих једно служи као кухиња, а друго као соба за спавање. Са лица су врата и по један прозор без стакла, који више служи за излазак дима него за улазак светлости. Али, кад год је то могућно, кува се напољу, пред кућом, на трношцу од три већа камена, у једној врсти земљаног казанчића који зову „канари“. Уосталом, и сав њихов врло примитиван живот проводи се много више напољу него у кући. Урођеници су иначе врло говорљиви, говор им је увек сликовит и праћен мимикама и гестовима свих врста. Чак и кад нема никог пред собом, црнац гестикулишући разговара сам себи своје историје, своје намере и планове и расправља своје односе са другима. Иначе су то већином доброћудни и услужни људи, како према странцима, тако и међу собом.

Поред поменутих опасности на острвима француских Антила, као и страшних бура и оркана што руше и пустоше, постоји још једна која производи и праве катастрофе. То је вулкан Пеле на Мартинику, који је право страшило не само за становнике острва, већ и за бродове што пристају уз обалу. Урођеници га поетски називају пастирем облака, ковачем муња, творцем кише. При лепом времену брдо Пеле привлачи и згушњава око себе водену пару; врх му је увек окружен белим облачићима од згуснуте паре. Стране су му покривене делимично остацима избачене лаве, а делимично заленилом, протканим црвеножутим пругама, у којима се распознају плантаже са шећерном трском; нијансе боја се мењају према осветљењу и правцима сунчаних зракова.

Добро су запамћене такозване страшне године, кад се лепота и чаробност тога, иначе мирног природног створа, претварала у највеће ужасе какве људска машта може замислити. Срећом, такве године нису честе, али кад се десе оне остављају за собом траг који се генерацијама не може изгладити. Једна од таквих година, која је нарочито добро запамћена, била је 1902. Активност вулкана почела се осећати још првих дана те године; вулкан је почео избацити сумпорне еманације, и то сваким даном све јаче. Становници су почели сузити и кашљати, али званични изасланици, слати од стране гувернера острва, умиривали су свет убеђујући га да се нема чега плашити.

После четири месеца земља се почела трести; из црних облака почела се спуштати киша врелог њепела и покривати површину земље. Животиње су се биле узбуниле; птице су престале певати, пси су почели урликати а говеда мукати; у становнике је почела улазити права паника. Море је било мирно и равно као огледало, а изнад њега су пролазили тамни облаци са муњама и грмљавином; становницима је то изгледало као циновска борба облака, која ће све то срушити у потпуно мирно море, које као да само то чека па да и оно пређе у акцију.

Ноћу између 2. и 3. маја вулкан је почео издавати звуке који су личили на рикање лава. Преплашен свет, пробуђен из сна, изашао је из станова и онако необучен потрчао у цркве да се моли за спасење. Вулкан је избацивао ватру која је као ватромет осветљавала стране и обронке брда Пеле, преливајући се из једне боје у другу. Ујутру није ни било сванућа; облачан пепео из кратера задржавао се у ваздуху и чинио атмосферу непроходном за сунчане зраке. Спуштајући се полако на земљу, пепео је засипао просторе, куће, савијао и ломио гране на дрветима. Црнци и бели, обасути тим пепелом, нису се разликовали једни од других, па и најинтимнији међу собом нису могли један другог препознати. Затим је одједном из густих облака почела падати таква киша каква се не памти ни у тим крајевима у којима је пљусак као из кабла обична ствар. Механичка снага пљуска, праћена орканом, била је толика да је пооткидала све лишће са грана које су остале несломљене на дрветима, рушила и обарала кровове са кућа, обарала омање куће и носила их са собом као играчке.

Дан праве катастрофе био је 8. мај. Још од јутра тога дана вулкан је почео избацити циновски стуб црнога дима, са грмљавином и рикањем много јачим но дотле. Затим, као да је разнесен експлозивом, почео је избацити на све стране, као бомбе, усијано камење у огромним количинама, као и усијану лаву, која је као река текла по странама брда и разливала се по прсторима око овога. За кратко време све је то било затрпано; лава и усијано камење образовали су на површини земље дебелу кору која је изгледала као да кључа и под којом се нашло ухваћено, сагорено и претрпано четрдесет хиљада становника острва, заједно са свима другим животињским и биљним створовима који су се на томе простору нашли.

Ни на мору није било боље; страشان оркан узбуркао је за тили час његову дотле мирну површину. Огромни, дотле невиђени таласи покидали су ланце укотвљених бродова у пристаништу затрпане вароши Сен-Пјер, дизали бродове на велику висину, спуштали их у морске поноре и полупали их једне о друге. Мноштво је бродова при том било још и запаљено усијаним камењем и пепелом избаченим из вулкана. И они који би се пливањем, или дохвативши се каквог пловног предмета, могли спасти бежећи даље на море, губили су живот још пре но што би то покушали, погођени камењем или опарени врелом водом. Температура воде у пристаништу је била толико висока да су се на њеној површини појавиле угинуле рибе, упола скуване.

Кад су званични изасланици и стручњаци, они исти који су пре тога убеђивали застрашено становништво да се нема чега плашити, приспели на лице места да размотре трагове несреће, застали су запрепашћени пред оним што им се указало пред очима. На целој простору између брда Пеле и морске обале, на коме се налазила и напредна варош Сен Пјер, са читавом околином урођеничких агломерација, није се више могао распознати ни траг од онога што је пре тога ту било. Дебела кора лаве, избаченог камена и пепела покривала је гробље онога што су природа и људска рука на томе простору били створили, гробље које за вечита времена неће одати оно што крије. Стручњаци су проценили да је температура коре морала достићи хиљаду степени и да је све живо морало бити под кором у тренутку сагорено, пре но што је њој било заувек покривено. Нико из вароши и околине није из катаклизма изашао жив, да би могао описати ужас који је гледао. Тек се на неколико километара даљине од Сен Пјера могао срести понеки становник који је из даљине био очевидац призора, али који је био у таквом физичком и менталном стању и растројству да се од њега није могло извући никакво обавештење. Редак је био очевидац који је измакао ужасима и био у стању исказати оно што се пред његовим очима дешавало, да би се могла саставити ма и бледа слика катаклизма.

Али све те опасности и катастрофе нису сметале да француски Антили постану врло напредне колоније и да њихова економска вредност достигне завидну висину. Поред природног богатства које пружају та острва, на њима се одувек интензивно гаји шећерна трска и кафа, а из њих се извозе у огромним количинама шећер, рум, кафа, какао, банане, ананас и ванила. И та економска важност датира још од времена Ришељеа, који ју је био добро схватио и учинио све што се могло да Француска то не испусти из својих руку. Велики кардинал је у том циљу био образовао јаку француску компанију за обављање трговине са Антилима, основану године 1626, која је носила име Компанија светог Христофа. Компанија је имала да се бори са Енглезима који су у то време држали један део Антила, али је из те борбе излазила без велике штете. Године 1635. капитал компаније био је јако повећан и она је тада добила назив Компанија америчких острва. Међу обавезама које је

тада на себе примила налазила се и та да на острва превезе и насели 4000 досељеника, мушких и женских, што је било лако остварити у то време кад је маса света у Европи била жељна прекоморских авантура. Компанија је обављала своје послове на острвима Гваделупи, Мартинику и Доминику. Године 1642. Француској је већ економски припало 14 острва Малих Антила, са белим становништвом од 5000 душа, са мноштвом црначких робова, под управом гувернера кога је постављао сам краљ.

После неког времена неслога је учинила да се компанија растури и да послови застану, док Колбер није 1665. године основао другу поморску компанију, са називом Компанија Западне Индије, која је прихватила и наставила дотле застале трговачке и колонизаторске послове. Поред свих ратова које су колоније имале да воде са Енглезима, Шпанцима и Холанђанима, оне су непрекидно напредовале, тако да су пред крај XVII века имале становништво од 25 000 и 70 000 црнаца; преко две стотине бродова обављало је трговачки саобраћај између острва и пристаништа у Француској, а годишњи обрт је био око 30 милиона данашњих француских франака. За време револуције тај промет је већ прелазео 400 милиона франака; 15 000 морнара живело је искључиво од тих транспорта, и процењено је да је у то време четвртина од целокупне француске спољне трговине произлазила од послова са острвима. Те цифре су биле јако смањене за време блокаде коју је према Француској одржавала Енглеска за време Наполеонових ратова 1805–1815. године, као и за време револуције 1830. године, и одмах после укидања црначког ропства. Томе укидању доскочено је тиме што је од 1854. до 1884. године доведено на острва и ту насељено преко 25 000 индуских и кинеских кулија, као и неколико хиљада афричких црнаца, који су добровољно прешли са афричких обала да ту раде и зарађују. Ради олакшања послова створене су на Мартинику и Гваделупи моћне банке, као и филијале банака у Француској.

За време светског рата, од 210 фабрика шећера које су на острвима постојале у почетку 1914. године, пропало је њих 135, али се то допунило по престанку рата. Према поузданим подацима, који су нам за време путовања били стављени на располагање, годишњи промет самога Мартиника прешао је 1928. године 480 милиона франака, од којих неколико десетина милиона више долазе на партију извоза. За Гваделупу је тај промет износио 340 милиона франака, опет са којом десетином милиона више за извоз но за увоз. Прво место у извозу заузимају рум (око 128 милиона франака) и шећер (око 83 милиона франака), за њима долазе: какао (са 2,6 милиона франака), чоколада, ананас, банане (око 1 милион франака), кафа, ванила и памук. Плодност земље чини да се број досељеника повећа сваке године. Према попису од 1927. године, Мартиник је у то време имао 227 798 становника (231 по квадратном километру). Па ипак изгледа да је Гваделупа по плодности земљишта подеснија за велику производњу но Мартиник, само што још

није у толикој мери рационално експлоатисана као овај. На Мартинику су сами власници плантажа саградили железничку мрежу уског колосека од 200 километара дужине, а на Гваделупи од 160 километара. На Гваделупи се још интензивно експлоатишу и простране шуме, у много већим размерама но на Мартинику.

Имали смо прилику видети на Гваделупи експлоатацију банаана, шећерне трске, начин производње рума, плантаже кафе, какао и ваниле. Банане се секу са стаблом у великим гроздовима, који се малом железницом, воловским колима или на леђима магараца доносе на место на морској обали где ће се утоваривати на брод. Оне се беру још зелене, незреле, јер је дуг пут од потрошачких места, до којих би се, да су зреле, већ распале. На обали се утоварују у нарочите, специјално за то конструисане омање бродове, обојене потпуно бело, да би што мање упијале топлоту сунчаних зракова. У одељењима брода у којима су

Сл. 50. – Трансјорји банаана на Гваделупи

наслaгани гроздови са банама нарочите инсталације одржавају сталну температуру. Бродићи се, тако натоварени, журе у потрошачка места Европе и Америке, где се одмах, без оклевања, истоварују и банане носе у стоваришта, где ће неко време стајати да пожуте и омекшају. То бива у нарочито за то опремљеним одељењима, где се опет стално одржава потребна температура и где се довршује сазревање под надзором специјалиста, а за шта се тражи нарочито разумевање и пажња. Кад су банане тако добиле потребну боју, велики гроздови се распарчавају на мање и у таквом облику се пуштају у потрошњу. Од интереса је навести на шта се при том може наићи. Још пре но што су банане убране, у велики грозд, између банаана, увукло се мноштво ситних животиња и животињица, омањих змија, гуштерова, инсеката разне врсте и др., због хладовине коју ту налазе. Гроздови се при брању и утоваривању не прегледају да се банане не би гњечиле и повредиле, већ се утоварују онакви какви су убрани. Сав тај животињски свет остаје у гроздовима за све време превоза и све дотле док се не изврши распарчавање гроздова, укочен од хладноће којој су дотле ови изложени у расхлађеним просторијама транспортних бродова и стоваришта на суву. Кад се, пред само пуштање у потрошњу, гроздови почну распарчавати, појави се сав тај свет, више пута на изненађење и ужас радника који то врше. Тешко је поверовати, али је то факт који је лако проверити, да се у зоолошком врту у Цириху налазе крупне змије које су, док су још биле мале, унесене у Европу на тај начин, скривене у великим гроздовима антилских банаана. А како ће се још поверовати да се између тих, на тај начин приспелих егзотичних дошљака, налази и један примерак змијског цара (*Boa constrictor*)? Да би се то разумело, треба имати на уму да је у време када је змија извађена из банаана она била малена, дуга коју десетину сантимера, и радник, који је на њу у тај мах обратио само толико пажње да се увери да то није каква гуја отровница, није ни слутио да ће за коју годину то постати један змијски горостас и једна од највећих атракција циришког зоолошког врта. Нека је поменуто и то да банаана, која расте у дивљем стању, нема плода; она која се увози у Европу плод је вештачко одгајиваних стабала, добивених укрштањем са неким другим биљкама.

Плантаже шећерне трске личе издалека на кукурузна поља. У новембру стабло почиње жутети и добија на своме горњем крају по једну белу перјаницу; гледана издалека, или са висине, пространа поља, покривена таквим перјаницама које се лелујају на ветру, имају изглед узбурканог и запенушеног мора. Жетва почиње у јануару. Стабла трске, са кога је дотле већ опало лишће, пуне су шећерног сока, који се ту, као у каквој лабораторији, постепено формирао за време од године дана. Кад дође време жетви, жетеоци, распоређени у врсте, са великим оштрим ножевима у рукама, почињу сећи стабла, певајући и шиштећи на један особити начин да би расплашили и растерали змије које су скривене под трском. Једна женска, водоноша, непрестано иде од јед-

Сл. 51. – Шећерна њрска на Гваделуји

ног жетеоца до другог, нудећи их водом којом гасе жеђ. Надзорник на коњу обилази врсте, ободравајући жетеоце на рад и пазећи да сви остају за време рада добро уврстани. Воловска кола, са шкрипом точкова, односе снопове одсечених стабала у радионицу; ту их један тежак котур од камена или гвожђа окрећући се добро изгњечи, па се шећерни сок, који при том испуштају, слива у један добро очишћен басен. Сок се оставља да се избистри, бистра течност се оцеди, концентрише се испаравањем на сунцу, и затим се у великим казанима кува, док се шећер у њему не сконцентрише у густу меласу мрке боје. Један део меласе се оставља на страну за производњу рума, а други се пречишћава узастоп-

Сл. 52. – Посечена шећерна њрска

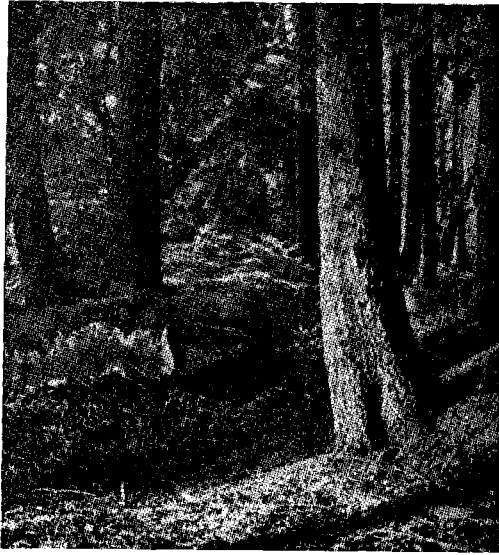
Сл. 53. – Примитивна фабрика шећера

Сл. 54. – Примитивна фабрика индиџа

ним кувањем и таложењем, док се из њега не извади кристаласт шећер. Исцеђена стабла од трске, кад буду избачена из пресе, личе на крупно сено и тамо их зову „багас“; она се употребљавају као гориво у пећима за пречишћавање исцеђеног шећерног сока и издвајање шећера из њега.

Из онога дела меласе који је резервисан за производњу рума овај се добија превирањем, дестилацијом и пречишћавањем. Првом дестилацијом се добија једна безбојна алкохолна течност, која се назива „тафија“, и којој се додаје сагорен шећер (карамел), да би добила укус и мрку боју. То је један рђав рум који пали непце и гушу и којим се задовољавају већина становника острва и морнари. Други рум се добија

Сл. 55. – Шумска експлоатација на Гваделуји

дуготрајним држањем таквога рума у бурадима од храстовине, што има да траје више година. Најбољи рум који постоји добија се дестилацијом, не непосредно меласе, већ пречишћеног шећерног сирупа после преварања, а пошто таква алкохолна течност такође буде остављена да стоји неколико година у храстовим бурадима. Занимљиво је посматрати утоваривање рума у брод у местима где овај не може, због плићака или подводног стења, прићи морској обали. Мноштво црнаца заплива тада у море у правцу брода, потискујући пред собом сваки по једно или по

Сл. 56. – Шумарска кућа на Гваделуји

Сл. 57. – Пашњаци на Гваделуји

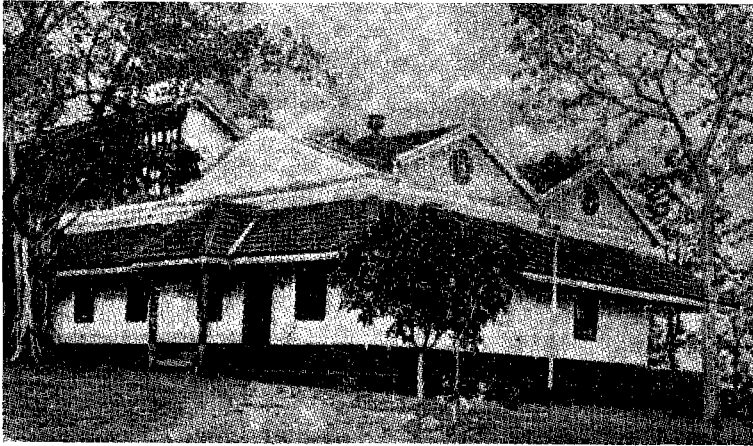
два бурета; кад су ова догурали до брода који ће их примити, враћају се обали за нов товар, и то тако траје док се све не утовари.

Плантаже кафе се, у пространом и интензивном околном зеленилу, издвајају својом мешавином зеленила са мркоцрвеном бојом, јер је плод трешњастог облика и мркоцрвене боје, а лист је дугуљаст, на крајевима зашиљен и зелене боје. Биљка даје свој плод после шест година. Плод се тада обере и суши у уским и плитким бетонским басенима, у којима се често преврће, па се онда, млиновима нарочито за то оп-

Сл. 58. – Обрана кафа у махунама

Сл. 59. – Фарма на Марјинику

ремљеним, одваја спољна љуска од унутрашњег зрна. На острвима постоји предање да је кафу донео из Арабије на острво Француз Деклије, и то у своме шеширу; на дугоме путу до Антила он је, са биљком коју је носио и која ће унети богатство у Антиле и Јужну Америку, делио порцију воде коју је добијао на броду. По истом предању, Деклије је умро у својој деведесет седмој години као пуки сиромаш.

На плантажама кокоса гаји се једна биљка чији су цветови распоређени не само по гранама већ и непосредно по стаблу биљке. Плод је једна врста бадема, чије језгро, зрно, лежи у љигавој белој маси. Кад је свршена берба, бадеми се, у плитким басенима, пошто се одозго добро поравне, притисну даскама добро оптерећеним тешким камењем,

Сл. 60. – Кариби

да би се спречило клијање. Из бадема издвојена пасуљаста зрна имају карактеристичну горчину, од које и долази назив чоколаде: реч „шоколат“ састављена је из две старе урођеничке речи, од којих прва, „кскол“, значи горак, а друга, „атл“, значи вода.

Сва су острва француских Антила имала у прошлости своју бурну историју, испуњену догађајима важнијим но историја и понеке од великих држава. О тим ће догађајима, као и о улогама које су уопште острва Карипског мора у њима играли, бити речи у идућим одељцима ове књиге.

ПОРЕД КАНАРСКИХ ОСТРВА И МАДЕРЕ У ШЕРБУР

Повратак у Шербур није био правом пругом. Сврнули смо са ове и упутили се скоро право на исток, да бисмо прошли поред Канарских острва и Мадере. Ни на једном се од ових острва нисмо задржавали, већ је брод само успорио ход у проласку поред њих, да бисмо их дуже и боље могли из даљине посматрати. Мислим да ће бити од интереса изложити овде податке о тим острвима које нам је, у томе успореном проласку поред њих, дао љубазни командант брода.

Прво смо, путујући од Малих Антила на исток, наишли на Канарска острва. Њих има седам великих и пет малих, на једноме луку удаљеном од западне афричке обале око сто километара. Прво што смо угледали била је висока купа, која, као да лебди у ваздуху, штрчи над воденом површином, а чија је подлога заклоњена плавичастом измаглицом. То је био чувени Пик на Тенерифи, висок 3730 метара, који, гледан из даљине, даје одиста величанствену слику.

Велика су острва густо пошумљена, са суптропском вегетацијом. Она су насељена већином Шпанцима, са норманским, фландријским, арабљанским и црначким дошљацима. Клима је врло блага и здрава, нарочито погодна за плућне и нервне болеснике. Острва су пуна птица, којих има око 50 врста; све су европског карактера, осим дивље канаринке са жутозеленим перјем, која живи у великим јатима по шумама острва. Једини сисари су две врсте слепих мишева. Поглавита су занимања становника: пољопривреда, сточарство и бродарење; јако је развијено виноградарство и воћарство.

Главна су пристаништа Санта Круз (на Тенерифи) и Ла Лиз (на Великом канарском острву). У првome је седиште гувернера; ту је и један мали шпански гарнизон. Гледан издаље, Санта Круз приказује једно необично шаренило боја: беле, зелене, црвене, жуте, од вртова и разно обојених кућа. У пристаништу Ла Лиз могу се видети највише и најлепше палме које уопште постоје, лепше, више и гранатије од афричких. Између острва је доста јак саобраћај јадрењачама и омањим шпанским поштанским бродовима.

Вредно је на овоме месту поменути и једно важно научно откриће, извршено на Тенерифи ове, 1933. године, о чему, наравно, није могло бити речи у командантовим објашњењима. Зна се да су староседеоци Канарских острва, још много пре открића тих острва од стране Европљана, били такозвани Гуанхи, којих је у току последњих векова нестало у мешавини са дошљацима. Сматра се да је то била једна исконска, чиста раса, одвајкада изолована од утицаја других раса и од које једва да још постоји по који траг. Овога пролећа, 1933. године, код села Сан Мигуел, на Тенерифи, на дну једне пећине, пуким случајем је откривено око шездесет добро очуваних мумија, мушких и женских, одраслих и дечјих. Утврђено је да су то остаци негдашњих Гуанха, и то ће бити драгоцен материјал за проучавање те ишчезле расе, о којој се данас мало шта поуздано зна. То што су мумије тако добро очуване има се приписати веома сувом ваздуху у пећини, поред свега тога што се ова налази доста близу морске обале. Од великог је интереса и то што су поред мумија нађени и разноврсни алати, као и, у добром стању, коже разних животиња, од којих, од како се зна за острва, није никад било ни трага на њима, између осталих и кожа афричког лава.

Прошавши поред Канарских острва окренули смо право на север, у правцу Мадере, до које се има прећи око 360 километара. То је наш брод прешао за нешто више од једне ноћи, и сутрадан имали смо пред собом велико, интензивно зелено брдо крунисано белим облацима.

Мадера (португалски Мадеира) припада Португалији. Становници су највећим делом Португалци, који живе готово сви на јужној обали острва; северна обала је ненасељена. Цело је острво у зеленилу и у цвећу. Поред свих честих киша, клима је на острву изванредно блага, непроменљива и пријатна; средња годишња температура је 18°, од које су врло слаба одступања у току целе године. Влажност, коју наносе кише, компензирана је сувим пустињским ваздухом који долази из Сахаре. Острво има велики глас као санаторијум за плућне болести. Флора је изванредно богата; на острву је, стога, у свако доба године мноштво ботаничара из целог света. Некад је све то било покривено густом, непроходном прашумом, коју су португалски досељеници морали палити да би раскрчили нешто земље за обрађивање. Поред суптропске, има и чисто тропске културне вегетације: шећерне трске, банана, палми и др. На све стране се чује цвркулт и певање птица најразноличнијих врста, које ту налазе обилну храну, јер на острву има преко 700 врста инсеката. Пољопривреда је слаба, јер мало има земље за обрађивање; та је земља сва у рукама неколицине велепоседника. Највише је развијено виноградарство, чији се производ, чувено мадерско вино, извози на све стране света.

Португалски гувернер седи у малој, лепој вароши Функалу, која има око 20 000 становника. У њој је концентрисана и сва трговина на острву, која је готово искључиво у рукама Енглеза.

Околина Канарских острва и Мадере била је у току векова поприште арабљанског морског разбојништва у великим размерама. Главна гнезда пирата у тим водама биле су мароканске вароши Рабат и Сале, на западној афричкој обали, управо наспрам Мадере. У Рабату је било и мирног становништва које се одавало сточарству, занатима или трговини, али Сале, у непосредној близини Рабата, било је насељено искључиво урођеничким морским пиратима. Одатле су се пирати, на својим лаким, окретним и брзим једрењачама нарочите конструкције и облика, разлетали по океанској пучини или поред афричких обала, пресретали трговачке бродове свих народности, бродове и робу запленивали, а све што на њима после борбе остане живо, мушко и женско, старо и младо, одводили у ропство, па у Рабату или Салеу продавали као робље. Робови су, без икаквог обзира на старост, пол, положај у друштву итд., употребљавани за најгрубље и најтеже физичке послове; само их је откуп, ако су до овога у току времена могли доћи, спасавао од ужасног живота у ропству.

Пре три године походио сам ту обалу и поменута пиратска гнезда, у којима су пирати истребљени тек око половине прошлога века. Сале, са својим као снег белим кућама, управо рушевинама од некадашњих богатих пиратских обитавалишта, стоји и данас онако како се нашао у време истребљења његових становника. Гледана са мора, варош изгледа весела и примамљива; кад се у њу уђе, види се да је, осим оно мало урођеничких рибарских породица што у њој живе, пуста као Помпеја.

Завршујући овај мало подужи опис самог пута не могу а да не наведем једну комичну излетничку авантуру, коју нам је, у оној великој доколици у повратку без пристајања, испричао командант брода у проласку поред Мадере.

Данас су дуга путовања обична ствар. Приморске бродарске компаније врло често организују по који, више или мање дуг излет, и за релативно мале суме и кратко време могу се обићи обале Средоземног или Северног, па чак и Поларног мора, или обале Африке, или Мадера, Канарска и Азорска острва и др. Такви су се излети почели организирати још од половине прошлога века, само, разуме се, са много мање искуства и удобности, а са много већим сумама него данас. Тако се исто, с времена на време, на великим прекоморским бродовима и путовало око света.

Прво такво излетничко путовање око света било је пројектовано у прошлом веку, и требало је бити изведено на великој једрењачи „Тибурнија“, која је припадала флоти једне енглеске поморске компаније. Брод је имао простран салон опкољен путничким кабинама и, што се онда сматрало као чудо од удобности и луксуза, имао је и купатила. Путници који су се пријавили за путовање око света припадали су енглеској финансијској аристократији.

Кренуло се весело на пут, није се стало до Мадере, а код ове се брод укотвио да би путници изашли на суво и потражили разонођења

после дугога путовања једрењачом преко океана. Ту их је одмах чекало једно изненађење: власти са Мадере прогласе брод за кријумчарски и забране му да се крене из пристаништа док не буде добро прегледан. Капетан брода, стари морски вук, који је био учествовао у рату и за време рата сецесије куражно пробио амерички блокус, поручи властима да ће сваког португалског официра или чиновника који се усуди доћи на његов брод одмах бацити у воду. Тада му је са обале поручено да је једна батерија топова наперена на брод и да ће отпочети паљбу при првом покушају да се брод крене. Капетан се, поред свег присуства отмених путника на његовом броду, није ни мало на то освртао, и кад су се сви путници вратили на брод, нареди да се дижу једрила. У тај мах је одиста почела топовска паљба са обале, али без погодака, на велико увесељавање дама које су на сваки пуцањ одговарале веселим клицањем.

Тај је догађај унео ратоборно расположење како у посаду брода, тако и у путнике. Раздражљиви капетан почео се боксирати и дуелирати, како са својим официрима, тако и са појединим путницима. Сваки дан је било окрвављених глава, псовки и увреда, како међу мушкима, тако и међу дамама. Путници су се поделили на партије, које су се међу собом вређале и тукле; брод је постао прави пакао.

Кад је брод стигао на антилско острво Тринадад, на које су путници изашли преморени дуготрајним путовањем по мору и животом на броду, капетан им спречи повратак на брод, удаљи овај од обале и замени путнике једним великим товаром шећера, за који се погодио да га одатле пренесе у Њујорк. Кад је, оставивши путнике на острву, стигао у Њујорк, био је одмах ухапшен као кријумчар, јер се нашло да у броду, поред пријављеног шећера, одиста има и кријумчарске робе, коју је капетан на своју руку, надајући се да ће поред отмених путника то моћи провући, утоварио на брод још пре поласка из Европе.

Путници, напуштени на острву, вратили су се у Енглеску како је који могао. Епилог комичног излетничког путовања био је велики број тужби које су учесници у њему, чим су стигли у Енглеску, поднели властима против бродарске компаније, капетана, особља брода и против својих сапутника, са којима су се на путу вређали и тукли. Тако се завршило прво организирано излетничко путовање око света, које је у своје време, описано од европских и америчких дневних листова, изазвало буру од смеха у целој свету.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

АНТИЛСКО ГУСАРСТВО

ПОВОД АНТИЛСКОГ ГУСАРСТВА

Коме се, од оних што читају, није још од детињства распаљивала машта историјама, причама и романима о подвизима морских гусара, о бродовима нападнутим од ових на океанској бескрајности, о авантурама од гусара заробљених морепловаца, о неизмерноме гусарском благу скривеном на дивљим и пустим острвима океана, о пустоловинама истраживача тога блага? Кога од оних што су читали фантастичне приче Едгара Поа није узбуђивала историја баснословног блага капетана Кида, закопаног на пустој острву Атлантског океана, о коме је сам гусар, пре но што ће бити суђен и обешен у Енглеској, оставио шифровану забелешку, дешифровану оштроумљем оних у чије је руке случајно допала?

Међутим, о томе шта су то гусари, ретко се, уопште, има тачна идеја. Распрострањено је мишљење да се под гусарством има разумети морско разбојништво; гусари би били они што вребају, дочекују, пресрећу и гоне трговачке бродове на отвореноме мору, убијају или заробљавају, па уцењују откупом оне које на броду нађу, плачкају брод, па онда овај, као сведока злочина, остављају напуштен на пучини или га уништавају. Таква је идеја кроз погрешна. Право гусарство је нешто сасвим друго; у њему је много витештва и ритерства, а поменута, о њему уопште распрострањена идеја, може се односити само на дегенерисану варијанту у коју се изметнуло оно право, у своје време потпуно регуларно, званично допуштено и организирано ритерско гусарство.

Морских разбојника било је одвајкада, а они постоје и данас. Међутим, право, ритерско гусарство, онакво какво се за време од скоро три века обављало на Атлантском океану, стварало један важан део светске историје и оставило неизгладиве трагове у тој историји, прошло је као метеор кроз позорницу људских догађаја и ишчезло да се, бар у своме типичноме облику, више не врати. Шта је било то гусар-

ство, шта му је дало повода, створило га и одржавало за читава три века, како је вршено и због чега је нестало, видеће се из даљег излагања.

*

Као што је напред казано, Колумбо је 1492. открио острво Сан Доминго, и назвао га Хиспањола (Мала Шпанија). Прогласио је одмах његово припадништво краљу Шпаније и саградио на њему утврђење. Тада је острво било насељено Индијанцима, за које је Колумбо нашао да су доста културни, врло благи, мирољубиви и услужни.

Али то ни самога Колумба није спречило да отпочне са Карибима, становницима острва, поступати нечовечно. Шпанци, који су на острво дошли после њега, продужили су то у много већој мери, и убрзо после Колумбовог похода, већ године 1503, после десет година шпанске владавине, од пет самосталних урођеничких државица на Сан Домингу остала је само једна, која је имала за поглавицу једну жену. Тадашњи шпански гувернер је ову на превару намамио у свој логор, као и већину њених поданика; на дати знак шпански војници навале на урођенике, побију их на најсвирепији начин и поглавицу обесе. Остале урођенике, који су се разбегли по острву, похватају и одведу као робове.

Нечувена свирепства од стране Шпанаца учинила су да је за првих педесет година њихове владавине на Сан Домингу уништено преко пола милиона урођеника, читава једна раса. За то време су Шпанци завладали најбогатијим областима и острвима Средње и Јужне Америке, где су наишли на неизмерна богатства у злату, сребру и драгом камењу, као и у плодовима, зачинима и др. Тада се Шпанцима придруже и Португалци, и да би се између двеју држава избегли неминовни сукоби, папа Александар VI изда своју чувену булу којом је одређена расподела новопронађених земаља међу Шпанцима и Португалцима. У були нема ни помена о Французима, Енглезима и Холанђанима, који су у то време имали јаке поморске државе, али дотле још нису мислили на колонизирање у удаљеним земљама.

Сматрајући да су им права на освојене земље тиме потпуно учвршћена, Шпанци и Португалци су предузели све мере за то да им друге народности у тим областима не сметају, и да се држављани ма које друге државе ту не појављују. Забрањено је било чак и искрцавање у њима; никакав странац није се трпео ни као становник, ни као пословни путник. Стран морепловац, који би изашао на суво, био би убијен, или претворен у роба, пошто му је брод, са свим што се на њему нађе, присвојен. Докле се у томе ишло, може се видети из овог карактеристичног случаја: један француски брод, који није имао ни додиривати шпанске обале, срео је на океану један залутали шпански брод који је ишао на Антале, а чији командант није био у стању управљати га путем којим је требало пловити. Командант француског брода, на молбу шпанског команданта, услужно пристане да промени свој правац путо-

вања и да шпански брод одведе у Сантјаго, на острву Куби. Чим су оба брода стигла у Сантјаго, наместо захвалности шпанске власти, француски брод буде задржан и заплешен, а капетан окован са целом посадом брода и бачен у тамницу. Тако се поступало не само са страним бродовима који пристану уз шпанске обале већ и са онима који се нађу на океанској пучини, на доста великом растојању од тих обала. А дотле су првобитни становници Сан Доминга били готово сасвим истребљени; оно мало што их је остало, морали су избећи у прашуме на острву и потпуно подивљати.

Све је то већ последњих година XV века узбунило и огорчило цело тадашњи цивилизовани свет, а у првоме реду Французе, Енглезе и Холанђане. Код Енглеза и Холанђана, протестаната у маси, ефекат се у први мах ограничио на то што су после папине буле морепловци и прекоморски трговци у масама прелазили у протестантство. У Француској је ефекат био много стварнији. Краљ Франсоа I је прочитавши папину булу љутито узвикнуо да би волео видети у Адамовом тестаменту ону клаузулу која даје право његовим директним наследницима краљевима Шпаније и Португалије да међу собом тако поделе свет. Као одговор на булу, он је отпочео својим поданицима морепловцима издавати овлашћења да организирају експедиције које ће оружаном силом нападати шпанске и португалске бродове на путу од Америке до Европе, и који ће на све могуће начине ометати њихове транспорте и трговачке послове на томе путу. Таква су се овлашћења, која је издавао и потписивао лично француски краљ, звала: „lettres de marque“. Она су створила право, велико, званично гусарство; ово се тада звало: „la course“, они који су му се одавали звали су се „les corsaires“, у први мах „les coursaires“.

Од тада је настао у тропским морима сталан рат између Француске и Шпаније, за који нису више важили ни уговори о миру закључени у Европи између тих двеју држава. Ово последње је било стога што су се и сами Шпанци противили томе да се у европске уговоре о миру уноси ма шта од онога што се дешавало у њиховим прекоморским земљама, из бојазни да не буду принуђени признати ма и најмање права Французима у тим земљама.

На бескрајној пучини Антлантског океана почеле су поморске битке необичне врсте. Француски гусари, изабравши подесне базе за своја склоништа и снабдевање, излазили су из ових на отворено море, данима и недељама крстарили по овоме очекујући тренутак кад ће на далеком видуку спазити једрила каквог шпанског галиона који преноси благо из Америке у Шпанију. Међу таквим склоништима, која су задавала страх шпанским и португалским бродовима, била су на првом месту она на Азорским и Канарским острвима. Међу гусарским шефовима тога времена, који су имали за базу својих операција та острва, нарочито су се били прочули Жан Дубле и Жан Флери, који је носио надимак Флорен. Овај последњи је напао галион који је преносио благо које је Кортез запленио од Монтезуме; галион и благо су прешли у руке

гусара и раздељени по ондашњем споразуму између француске државе и гусара.

У току времена гусари су постали све смелији. Један од њих је 1536. године ушао у само шпанско пристаниште и отео шпански брод у њему; идуће године улетео је са својим гусарским бродом у пристаниште у Хавани, препуно шпанских бродова, и ту је запленио и одвео три велика шпанска галиона.

Али ни то није било довољно. Почеле су се склапати нарочите компаније, сличне командитним друштвима, с циљем да о свом трошку организирају гусарске експедиције које ће нападати шпанске бродове, а по потреби и саме њихове вароши по удаљеним колонијама. Компаније су биле једна врста индустријских предузећа, у којима ће добит бити плен што ће се, према уговору, поделити на гусаре и на учеснике у материјалној организацији предузећа. У такве компаније нису се устручавали улазити, као ортаци, ни сам француски краљ, кардинали, адмирал, па и високе даме из француске аристократије. Таква је нпр. била компанија о којој је 1541. године шпански посланик на француском двору известио по нарочитом куриру своју владу и у којој су као ортаци учествовали краљ од Наваре, кардинал Турнон, госпођа од Етампа и др.

Са своје стране, да би ометали таква предузећа, Шпанци су били у Француској организирали читав један систем шпијунаже, са својим агентима који су, расподељени дуж француских обала, гледали да сазнаду кретање бродова, циљеве путовања, и све оно што би могло бити у каквој вези са гусарством, па да о томе на најбржи начин извести своју владу. Нарочито су били јаки такви шпијунски центри у Ла Рошелу, Сен Малу, Кроазику, Нанту и Дијепу.

Смелост гусара је све више расла. Дошло је време кад се више нису задовољавали нападањем на шпанске бродове и плењењем блага, које ови превозе из Америке у Европу. Они су прво почели приближавати се обалама шпанских насеобина и нападати на бродове који пролазе дуж саме обале. Затим су се почели искрцавати и на обалу, па нападали на села и вароши и пљачкали по њима све што се може. Дана 24. јула 1543. године становници богате шпанске вароши Картагене били су у зору пробуђени страшном виком; три стотине француских гусара су пробили капије града и стали пљачкати варош. Морало им се платити 35 000 пезета у злату па да престану са пљачкањем и да оду. Године 1554. нападнут је Сантјаго, из кога су се гусари повукли одневши 80 000 пезета у злату. Било је и гусарских шефова који су се нарочито специјалисали у таквим предузећима. Најчувенији од њих је био Франсоа Леклерк, назван Дрвена Нога. Кад се са својих авантура враћао у Француску и довлачио плен, бивао је гост француских адмирала. Краљ Анри II дао му је племство као награду за показану храброст и велики плен који је довлачио у Француску. Његов први помоћник Жак Соре, кад је радио сам, био је врло свиреп. Једном приликом је срео, напао и

освојио један брод у коме је било четрдесет шпанских свештеника. Наљућен тиме што су и они узели учешћа у борби, Соре побаца њих тридесет и девет у море. Једини кога је поштедео, један врло млад свештеник, изјави да би и он радо отишао трагом својих старијих; Соре му са пуно љубазности одговори да нема срца одбити му жељу, и сам га својеручно баца у море.

Било је, међутим, и врло доброћудних гусара. Такав је нпр. био француски племић Менжуен од Каване, који је оставио лепу успомену у томе погледу. Кад је једном, на отвореноме мору, срео португалски брод натоварен вином, наредио му да стане и упитао шта носи, и кад му је одговорено да носи бурад са вином, он је најучтивије замолио заповедника брода да му уступи неколико буради да би се са својим момцима, који су иза њега стајали до зуба наоружани, могао добро провеселити, па га је после поздрава пустио да продужи пут. Слично је учинио и са једним шпанским бродом који је превозио крупну стоку; пошто се заповеднику брода извинио што га зауставља, потражио му два вола, и добио их, без даљег објашњавања пустио је брод да иде куда је пошао. Истина је и то да су такви гусари били изузеци; правило је било да се све што дође под руку заплени. Ако је то постигнуто без борбе, са заробљеницима се поступало човечно, и они су искрцавани на места на која наилазе шпански или португалски бродови који ће их примати и превести куда треба. Ако је нападнути брод дао отпора, са онима који су после борбе на њему остали у животу поступано је исто тако.

Али и смелост тих првих гусара убрзо је премашена. Ускоро после њихових подвига појавила се једна нарочита врста гусарства која испуњава цео XVII век необичним подвизима. То је била појава „флибустира“, гусара од којих је дрхтала цела шпанска Америка и који су оставили неизгладиве трагове у историји шпанске државе. Они воде порекло од једне доста мале групе авантуриста, насељених на малом острву Корњача (Тортуга), раздвојеном од северне обале великог острва Сан Доминга, као што је напред казано, уским морским пролазом пуним ајкула, а чији ће се становници, изазвани поступцима Шпанаца, претворити у огорчене и страшне непријатеље својих гонилаца и угњетача. Ти авантуристи су носили назив „буканира“ и бавили се пословима о којима ће овде бити речи.

БУКАНИРИ

Мада су Шпанци свим силама спречавали долазак странаца у Америку, ова је почетком XVII века почела привлачити авантуристе из Европе. Једни су долазили да ту стекну богатство које у Европи или нису никад ни имали, или су га изгубили; други су ту нашли прибежиште од гоњења за дугове или злочине. Велика већина тих авантуриста били су Французи, понајвише из Нормандије или из околине Нанта.

Године 1625. један нормандски племић допутује из Француске на Антиле, и ту на једном омањем пустом острву оснује малу насеобину. Скоро у исто време искрца се на исто острво и једна група Енглеза, који са Французима споразумно поделе острво и почну и једни и други живети од лова. Године 1630. наиђе на острво једна шпанска флота од неколико ратних бродова и нареди становницима острва да одмах напусте ово, јер ће иначе бити побијени. Један део становника отплови тада за Европу, а деведесет Француза на своме броду пређу на острво Корњача (Тортуга), где оснују мало насеље. То насеље ће после неколико година постати гнездо гусара и страшило за шпанске колоније.

После кратког времена један француски гусар доведе на острво Корњача пун брод црначких робова, до којих је дошао нападши и запленивши један енглески брод који је превлачио те робове са афричких обала. Робови које је оставио на острву, били су добродошли његовим првим европским становницима за потребне радове. Кад се за то чуло у Француској, мноштво других авануриста стане прелазити преко океана и насељавати Тортугу.

Северни део острва Сан Доминга, који је од Тортуге раздвојен уским морским пролазом, био је у то време ненасељен. Шпанци су држали његову јужну и источну обалу, а унутрашњост великог острва са својим прашумама, као и северна обала, биле су ненасељене. Шуме су биле пуне дивљих говеда, бикова и крава, као и дивљих свиња. Највећи део авануриста са Тортуге пређе на северну обалу Сан Доминга и ода се лову, који је био невероватно обилат. Тако се на тој обали, и на самоме острву Корњача, створи једно ловачко насеље које је живело искључиво од лова. Да би се лакше радило, ловци су се удруживали по двоје, који су се узајамно сматрали као једна врста побратима. Побратимство је било јаче и од породичне везе; два побратима била су један другоме верни, одани, увек готови да дају и животе један за другога, делили су све напола и наслеђивали један другога.

Необичан је био живот тих ловаца, најпримитивнији живот у дивљој и бујној природи, онакав какав би могао инспирисати Жан-Жака Русоа. Нису имали сталнога стана, пошто су непрестано ишли за ловом. Колибе су правили само онда кад су се хтели задржати дуже време у каквој области пуној лова. Сваки пар ловаца имао је по једнога или два шегрта; то су били млади људи, скоро дечаџи, који су, дошавши ту из Европе без икаквих средстава, погађали се да служе код ловаца за време од три године, после чега су добијали као награду пушку, муницију, ловачке псе и по педесет килограма дувана, па онда и сами постајали самостални и пуноправни ловци.

Лов се обављао на овај начин. Рано изјутра пошла би оба ловца побратима у лов, праћени својим шегртима и ловачким псима. То је била једна раса крупних, крвожедних паса, пренесених на острво и дреси-

раних за лов бикова и свиња, а који су се на острву брзо размножили. Ловци су били наоружани пушкама великог калибра, које су се нарочито за тај лов у то време фабриковале у Дијепу и у Нанту. У торби, пребаченој преко рамена, ношена је муниција, а у футроли од коже, коју су сами правили и коју су привезивали себи уз бокове, било је по неколико већих и мањих месарских добро изоштраних ножева. Шегрти су водили псе, којих је кашто било по двадесет и више. Кад су пуштени пси нашли у шуми бика, овај, бежећи од њих, наиђе на ловца који га добро управљеним метком обори. Шегрти одмах притрче и доврше га, па онда један од њих остане на месту да му скине кожу и разуди га. За то време ловци са керовима продуже тражити други лов, бика или дивљу свињу. По неки од ловаца су се толико били извежбали у своме послу да нису налазили за потребно трошити муницију, већ су бик у трку успевали пресећи ногу и тиме га задржати, па онда довршити. Тако се дешавало да мноштво прерађених кожа са острва није нигде било пробушено, што је показивало да бик није убијен пушчаним метком.

Коже су ту одмах, на лицу места, или код ловачке колибе, штављене, а месо је прерађивано у пастрму, и то на један нарочити начин који су ловци примили од првобитних становника острва, Кариба. Усољено и на каише исечено месо, пребачено преко решетке од укрштених штапова, испод које је тињала ватра, сушено је на вреломе диму, али не од дрва, већ од отпадака кожа и од костију уловљених живо-

Сл. 61. – Шегрти буканир

тиња, бачених на жар под решетком. Тако осушено месо имало је лепу угаситоцрвену боју и пријатан мирис; могло се очувати дуже време и на тропским врућинама и било је јако цењено чак и у Европи. Оно је у први мах употребљавано само за исхрану ловаца и становника северне обале Сан Доминга и острва Корњаче. Али се за њега брзо прочуло и сваки је француски, енглески и холандски брод који би туда пролазио, свраћао на острво да купи тога меса, у замену за разне потребе ловаца и становника, као барута, олова, вина, одела, оружја, ножева, секира и др.

Поменути начин прераде меса Караиби, од којих је и примљен, звали су „букан“, и по томе су ловци Сан Доминга и Тортуге названи „буканири“. Тим именом ће се звати и доцније, кад се, огорчени поступцима Шпанаца, буду одали гусарству и немилосрдном истребљавању својих свирепих непријатеља. Они ће се мало доцније изменити у „флибустире“, који ће бити страх и трепет за шпанске насеобине и задавати одсудне ударе шпанској прекоморској трговини и колонизирању.

Они становници острва Корњаче који нису били ожењени, одавали су се земљорадњи. Нарочито су гајили шећерну трску и дуван и продавали то бродовима који су ишли за Европу. Из Француске им је бродовима доношено све што им је било од потребе, а није га било на острву. Ту су на острву буканири продавали месо и коже од уловљених животиња, па остајали да у крчмицама на острву потроше оно што су од лова добили. Тако је постала једна врло напредна француска колонија, којој је француска влада поставила и свога гувернера. Први гувернер острва Корњаче био је Левасер, постављен 1641. године, а убијен 1651.

Поред свега тога што је на острву постојала француска власт, буканири, расути по прашуми, нису у својим међусобним споровима апеловали на ову, већ су спорове сами пресуђивали на своје начине. Ако се спор није могао решити мирним путем, имао га је решити двобој. Овај се морао извршити са највећом исправношћу; ако други примете ма шта што им се при двобоју учини као неисправно, онај који је то учинио био је одмах на лицу места обешен, или је добио метак у главу. До крајности груб живот који су водили, утицао је и на темперамент и на карактер буканира. Мада су у основи били врло правични, били су у исто време и врло свирепи кад дође до разрачунавања ма са киме. Највише су од тога патили њихови млађи, који су бивали свирепотучени, кашто и дотучени, због какве мале грешке или непокорности. Треба поменути и то да се нико од буканира ни од њихових млађих није звао својим правим именом, већ само надимком који су му дали другови. То је дошло отуда што је велика већина њих имала разлога да крије своје право име и порекло.

Као што је поменуто, велика већина буканира имала је за поприште свога рада северну обалу и унутрашњост острва Сан Доминга, на чијој су се источној и јужној обали били населили Шпанци. Видећи да

француских авантуриста на острву бива све више и да њихова насеобина сваким даном постаје све напреднија, Шпанци се реше да их оружаном силом отерају са острва, а ако буде могућно и да их све побију. Пошавши на буканире са доста војске и не покушавши ни преговарање са њима, напали су изненада и побили буканире порастуране по прашуми и лову на бикове и дивље свиње. Они који су измакли покољу скупили су се и дали Шпанцима такав отпор да су се ови морали повући са великим губицима. Од тада се буканири више нису растурали по лову, већ су ишли у гомилама и заједнички се бранили од Шпанаца. У историји тога времена и тога краја забележено је мноштво примера њихове изванредне храбрости и јунаштва при тим сукобима. У великом броју случајева су не само сузбијали већ и потпуно уништавали бројно много надмоћније шпанске одреде одређене да их опколе и сатру. Једном је једна група од стотину буканира била нападнута од једног јаког шпанског одреда од пет стотина војника, под командом храброг и искусног официра. И не чекајући противников напад, буканири учине јуриш на шпански одред, потуку га и натерају у дивље бегство, при коме су изгинули и командант и сви официри.

Овај последњи догађај је толико застрашио Шпанце да су одустали од нападања буканира у већим групама, па су се вратили староме начину крстарећих одељења која су по шумама тражила, нападала и убијала осамљене буканире или њихове омање групе. Та су одељења имала такође за задатак да побију што већи број дивљих бикова и свиња по шумама Сан Доминга, како би тиме што више ограничили средства за живот буканира и становника на острву Корњачи. Буканири су тиме били принуђени напустити те шуме и тражити прибежишта на северној обали Сан Доминга. Па пошто ту више није имало лова, јер је дивљач већ била потамањена, они отпочну гусарити по околном мору, најпре у близини Сан Доминга и Тортуге, а затим све даље, док позорница њихове акције није захватила цео Атлантски океан дуж Ангила и америчких обала. Тако је од првобитних мирних сувоземних ловаца постала једна нова врста морских гусара, чија ће се акција ограничити само на дотадашње крвне непријатеље буканира, Шпанце. Ти гусари ће се брзо размножити, ојачати, осилити, испунити страхом шпанске колоније и задавати тешке ударе шпанској трговини и саобраћају међу колонијама и са Европом.

ФЛИБУСТИРИ

Ти гусари што воде порекло од буканира са Сан Доминга и острва Корњача, назвали су се „флибустири“, по једној исквареној холандској речи која значи „слободни пљачкаши“. Они су признавали власт француског гувернера на Корњачи и покоравали се његовим наређењима. Овај им је, од своје стране, чинио да од француске владе добију звани-

чно овлашћење за нападање и заробљавање шпанских бродова. Овлашћења су се звала „lettres de marque“; онима који су из Француске полазили да се придруже флибустирима, издавао их је лично краљ Луј XIV. Ево како је изгледало једно такво овлашћење:

„Луј, по милости божјој краљ Француске и Наваре, поздравља оне који ово буду читали.

„Жалбе које нам долазе од дужег времена на оно што наши поданици трпе у својој поморској трговини, од стране непријатеља наше земље, принуђавају нас да прибегнемо мерама које налазимо за потребне. Ми налазимо да је целисходно и правично да фаворизирамо оне од наших поданика који желе да организирају гусарство и да му се одаду.

Из тога разлога, ми дајемо одсуство, овлашћење и мисију господину Н. У., команданту брода Z., да у пристаништу Сен-Мало опреми и наоружа за тај циљ тај брод, да узме колико му треба људи, намирница, топова и муниције да би могао нападати непријатеље наше државе на мору; да ове заробљава заједно са њиховим бродовима, оружјем и свим оним што на броду нађе; да према њима употреби све потребне и допуштене мере; да на броду за време крстарења истакне напну заставу; да у адмиралитету потпише и преда списак својих људи са њиховим именима, презименима, датумом, местом рођења и местом сталног становања; да по повратку поднесе извештај маринском одсеку, са документима који ће по потреби правдати његове поступке.

Наређујемо нашем драгом М. N., француском адмиралу, свима његовим потчињеним официрима и особљу бродова да га слободно пропуштају са његовим бродом и пленом, да му ни у чему не сметају и да му укажу сваку помоћ која му буде требала.

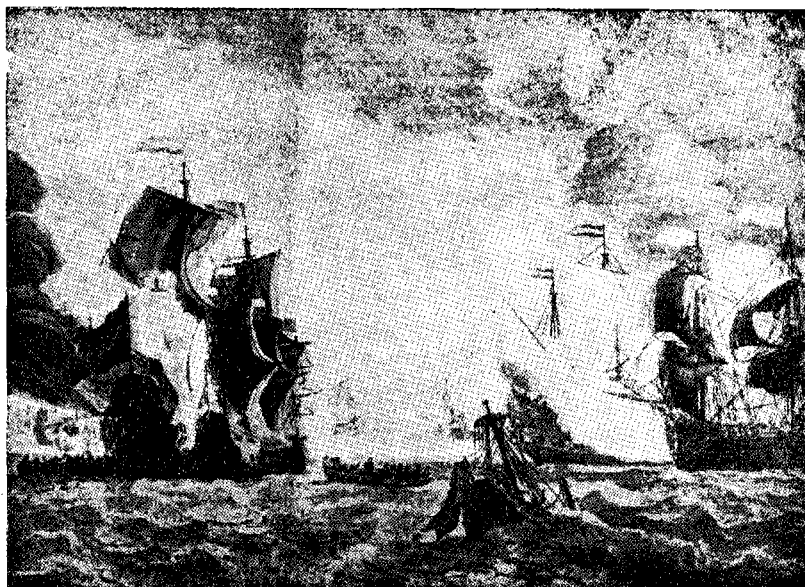
Молимо наше иностране пријатеље и савезнике и њихове заповеднике морске силе да не отежавају мисију коју смо дали команданту брода Z и да му укажу сваку могућну љубазност.

Дато у Версаљу (дан, месец, година.) Луј.“

На тај начин је морско гусарство, дотле сматрано као обично морско разбојништво, постало један од француске владе званично допуштен начин ратовања на мору и одмазде за поступке непријатеља према француским поданицима на мору и у колонијама. Они који су собом носили таква овлашћења из Француске, сматрали су да су овлашћени, у интересу посла и што успешнијег извршења мисије, спремити и наоружати за гусарење и друге бродове које буду нашли у колонијама, узимајући у своју службу и људе који су дотле самостално гусарили, или који су мислили одати се томе опасном, али приносном послу. То је учинило да на острво Корњачу почну у масама придолазити из Европе и придруживати са гусарима не само француске авантуристе већ и они из Енглеске и Холандије. Како је који шпански брод падао у руке гусара, тако је одмах на њему посада била смењена гусарима и брод је одмах био пуштен у рад. Тако је састављена читава једна флота космо-

политских гусара, који су сви носили назив „флибустира“ и који су били под заповедништвом одважних шефова, а нападали искључиво Шпанце и њихове бродове.

Начин живота флибустира на гусарском броду био је овакав: брод је обично имао посаду од тридесет до четрдесет гусара, са једним хирургом и једним куваром. Нарочито је важна личност био хирург, коме је посао био да превија ране, а по потреби и да врши операције. Хранили су се усољеним месом и једном врстом каше од куваног крупног брашна. Док су незапослени спавали, или се међу собом забављали, одређени на стражу пажљиво су мотрили кад ће се појавити катарка и једрила каквога брода на далеком видику. Кад стража јави да је спазила брод, и кад се капетан увери да је он шпански, гусари се почну припремати за смрт; један од другог су тражили опроштај за међусобне сукобе које су пре тога имали, па су заједнички читали молитву у којој моле за победу и за богат плен. Кад је то свршено, сви, до зуба наоружани, полежу на палубу брода, осим крмара који држи брод управљен према ономе што ће се напасти. Растојање између бродова постаје све мање; кад гусарски брод дође на домет топова са шпанског брода, овај оспе на њега паљбу, на коју гусари обично и не одговарају. Крмар се стара да мења правац кретања брода како би отежавао нишањење Шпанцима, али приближавајући се непрестано њиховом броду. Кад се растојање толико смањи да ће за који тренутак наступити судар бродова, гусари поскачу на ноге и пребаце на нападути брод нарочите гвоздене куке, од којих је свака везана за по једно меко уже, чији крај они држе у рука-

Сл. 62. – Борба рајних бродова са флибустирима

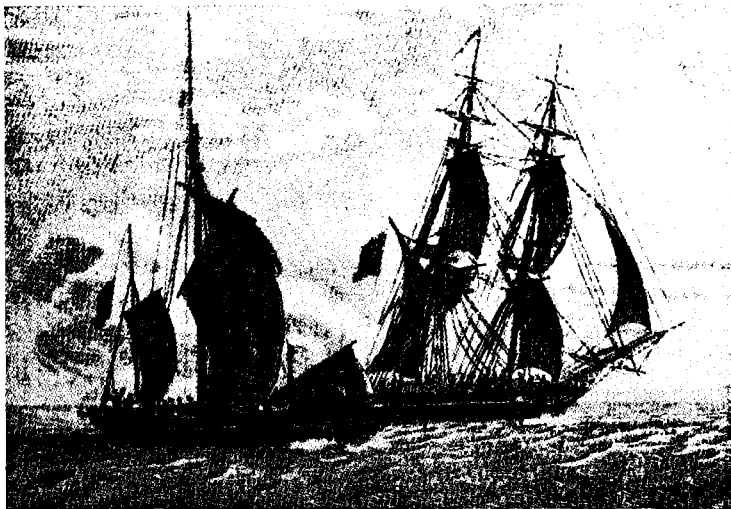

ма. Куке се закаче за ограду брода на који су бачене и тада, затежући свом снагом ужад за коју су везане куке, гусари привуку свој брод нападнутоме, пристану уз њега и у тренутку уз дивљу дреку искоче на његову палубу, са исуканим сабљама и ножевима, са замахнутим секирама и пуним пиштољима заденутим за појас. На нападноом броду настаје једна гужва, вика, гушање, очајна борба на живот и на смрт, из које готово без изузетка гусари излазе као победници. Дешавало се често и то да се, у тренутку кад дође до искакања гусара на брод, овај предаје без борбе да би посада избегла своју сигурну погибију од гусарских секира и ножева.

Кад је брод освојен, хирург одмах почне прегледати рањенике, како гусаре, тако и Шпанце, и превијати их или их оперисати. Пошто су мртви побациани у море, бродови се упућују најближој обали да би заробљенике искрцали на суво, па онда настане разгледање и подела плена. За поделу су постојала строга правила, против којих се нико није бунио и која су се безусловно и у свима приликама примењивала. Најпре се издвајао део за онога о чијем је трошку организован гусарски поход; то је обично била држава, каква компанија или сам капетан брода. За гувернера острва Корњаче, као заштитника свих гусарских похода и власти под коју су потпадали сви антилски гусари, издвајано је десет одсто од плена на деобу. Сви од у животу преосталих гусара добијали су једнаке делове, са изузетком хирурга и главног тесачког мајстора на броду, који су добијали нешто више. Тако је исто додељивано више и појединцима за које сви нађу да су при нападу учинили какве нарочите услуге, као и тежим рањеницима који су показали јунаштво. Заплењени брод је довођен на острво Корњача ако су гусари били Французи, а на Јамајку ако су то били Енглези. Ту се онда одлучивало шта се са њиме има учинити.

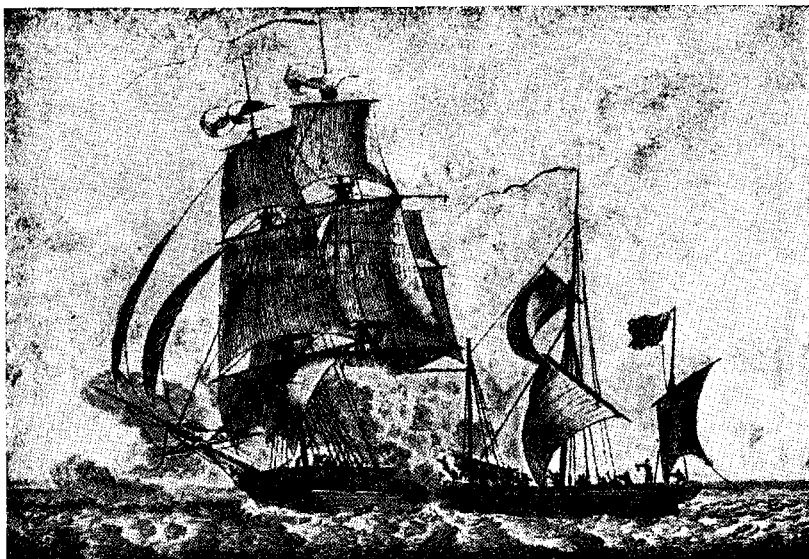
Дисциплина је на гусарским бродовима била веома строга. Коцкање је било најстроже забрањено, да би се избегли излишни сукоби међу играчима таквог темперамента какви су били гусари. Онај који напусти одређено му место, или напусти брод за време напада, кажњава се смрћу. Крађе су кажњаване на врло свиреп начин, одсецањем носа или увета кривцу или остављајући га на каквоме пустом острву. Омање сукобе и спорове пресуђивао је један нарочито од свих гусара на броду изабрани друг. Казна се тада састојала у батинању. Ако је сукоб био таквак да се завађени не могу измирити, он је, по одлуци тога друга, морао бити расправљен двобојем, сабљом или пиштољем, пред свима гусарима на броду.

Кад се дешавало да још не располажу својим гусарским бродом јер су скоро дошли из Европе, или им је дотадашњи брод потопљен у борби или од буре, флибустири су, по њих петнаест до двадесет, добро наоружани пиштољима, ножевима, сабљама и секирама, полазили у чамцу на отворено море, на место где су се надали да ће срести какав шпански брод. Кад нису имали за то готов чамац, онда су га сами правили

Сл. 63. – Флибусџири крсџаре по Анџилском мору

дубећи дебело стабло, каквих је онда у прашумама било у изобиљу. Често би се, очекујући плен, прикрили у каквоме стеновитом заклону забаченог острва, поставивши своју стражу на врху стене. Најчешће би спасили какав шпански рибарски бродић, који би без борбе освојили и на коме су увек налазили потребна им весла, ужад, једрила, храну и одела. Пошто искрцају рибаре на најближу обалу, не учинивши им

Сл. 64. – Флибусџири крсџаре по океану

никакво зло, они напусте свој чамац и отплове на пучину већ много пространијим и подеснијим рибарским бродићем. Ту убрзо пресретну какав још подеснији трговачки брод који обавља трговину у Антилском мору или Мексиканском заливу, заплене га, доплове њиме до своје базе на острву Корњача, ту га потпуно опреме за гусарење и наоружају топовима којих је на острву било заплениених од других гусара, и тако опремљени полазе на дуго крстарење по океану, са кога или ће се вратити са богатим пленом, или се никад неће ни вратити.

Нарочито је лукративно било нападање великих бродова, галиона шпанске краљевске марине, који су из богатих шпанских насеобина у Средњој и Јужној Америци преносили у Европу злато и сребро у полу-гама, драго камење, шећер, дуван, какао и др., а из Европе вукли брашно, штофове, платно, вино и др. Такве је галионе, баш због њихове гломазности, тешке покретљивости и тешкоћа да брзо мењају правац кретања, гусарима било и најлакше савладати, њиховим лаким, брзим и окретним бродићима. Топови на галионима нису били од велике користи за одбрану ових, јер су гусари мењали сваки час правац свога приласка, а тиме и нишанске линије за топове брода. Међутим, кад су већ успели доћи до нападнутог брода, привезати се за њега и искакати на његову палубу, победа им је била сигурна, јер су то били окретни и одважни људи за које ни туђ, ни њихов властити живот није ништа значао.

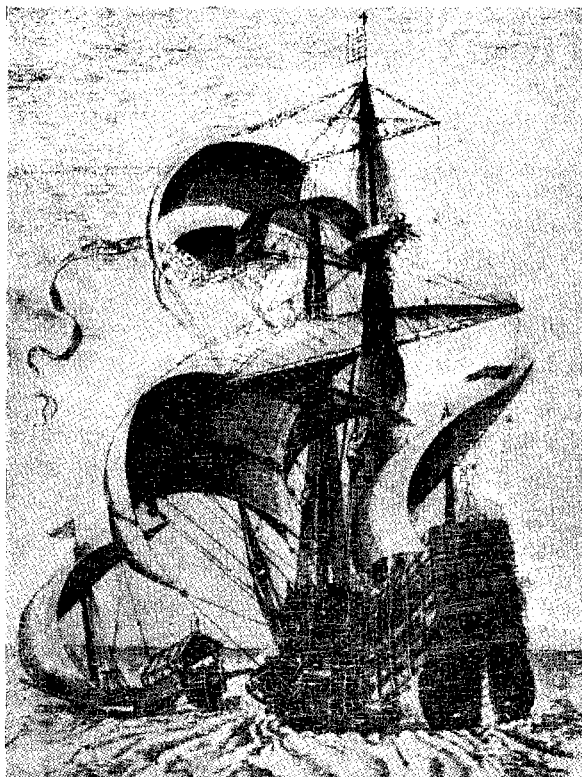
Дешавало се да су галиони, из бојазни да не буду од гусара нападнути, полазили на пут у групама, покашто као читава једна флота, пратени „армадом“, тј. једним одредом шпанских ратних бродова. Флибустири су тада пратили флоту издалека и невидљиво па, као курјаци при повратку Наполеонове војске из Русије, вребали да буре, магла или

Сл. 65. – Шпански галион нападнут од флибустира

какав случај издвоји из групе који галион, који би за осталима заостао. Тада би се њихов бродић, брз као ветар, у часу створио поред усамљеног шпанског брода, гусари би у овај ускочили, и посао је био врло брзо свршен.

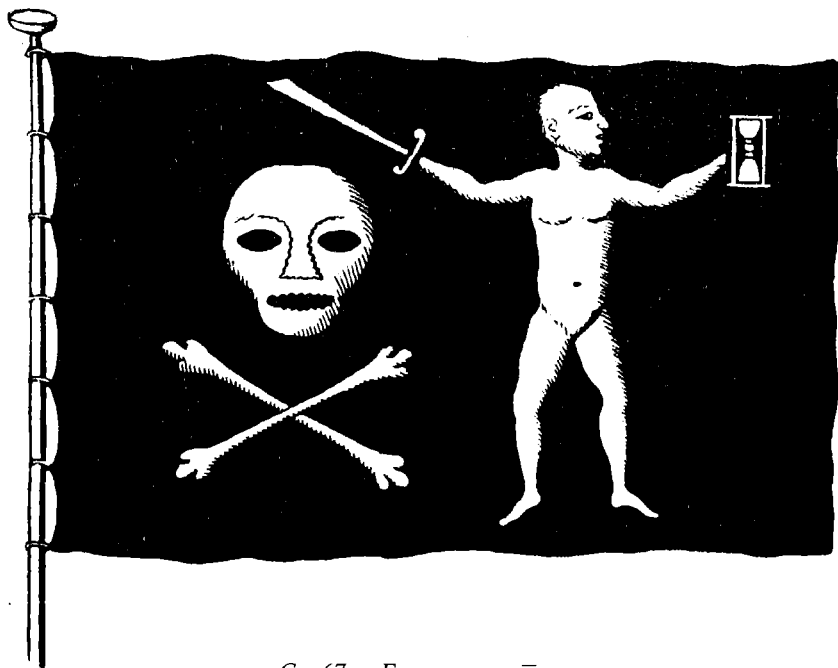
Невероватна је одважност и дрскост са којом су гусари флибустири нападали бродове који су имали и по десет пута већу посаду и били наоружани најсавршенијим топовима свога времена и најпоузданијим другим средствима за одбрану. Дуго се време, нпр., препричавао у Европи и Америци необичан подвиг једног флибустира који је и пре тога већ био стекао глас смелог гусара, Пјера из Дијепа, прозваног Велики Пјер. Са неколико својих људи, на старом, исквареном и иструлелом чамцу, он је крстарио дуж западне обале Сан Доминга. Чамац је на све стране пуштао воду, а са храном и пијаћом водом је било врло оскудно. Одједном стражар на чамцу повиче да је на видику брод, велики шпански ратни брод страшнога изгледа. Пјер се ни тренутка није премишљао; са шаком својих људи он полети броду, који о маломе и слабом гусарском чамцу није ни водио рачуна. Гусари се одједном створише поред брода, бацише на њега своје гвоздене куке за закачи-

Сл. 66. – Шпански галион зайлењен од флибустира

вање и почеше искакати на брод. Пре но што је последњи од њих искочио из чамца, он је, по тајном споразуму са Пјером, гвозденом полугом на два-три места пробио натрулело дно чамца, тако да је овај одмах потонуо. Пјер је наредио да се то учини зато да његови гусари не би имали одступнице, те да буду приморани, не рачунајући на ову, борити се на живот и смрт. Пренеражена и запрепашћена посада на шпанском броду није могла доћи себи од изненађења; за време док су се војници крстили од чуда, Пјер и његови људи су везали заповедника брода који се у својој кабини мирно картао са официрима, наперивши пиштоље на бурад са барутом поређану у отвореним магацинима брода и запретили да ће одмах све дићи у ваздух ако им се брод не преда безусловно. Не знајући у оној гужви колико има нападача, војници су одмах положили оружје и били спроведени у подруме брода, у које су закључани. Гусари, задржавши од матроза заплењеног брода само најпотребнији број да би се могло маневрисати и пловити, довели су брод на острво Корњачу, па одатле сву посаду са брода превезли на острво Сан Доминго и тамо је оставили. Тада се показало да заплењени брод није био ништа мање него брод вицеадмирала шпанске флоте, који се пуким случајем одвојио од своје флоте што је пловила за Шпанију и тако допао у руке гусара.

Неизмерно благо којим је шпански брод био натоварен, дошло је у руке Пјера и његових неколико гусара, и они се одлуче да са бродом

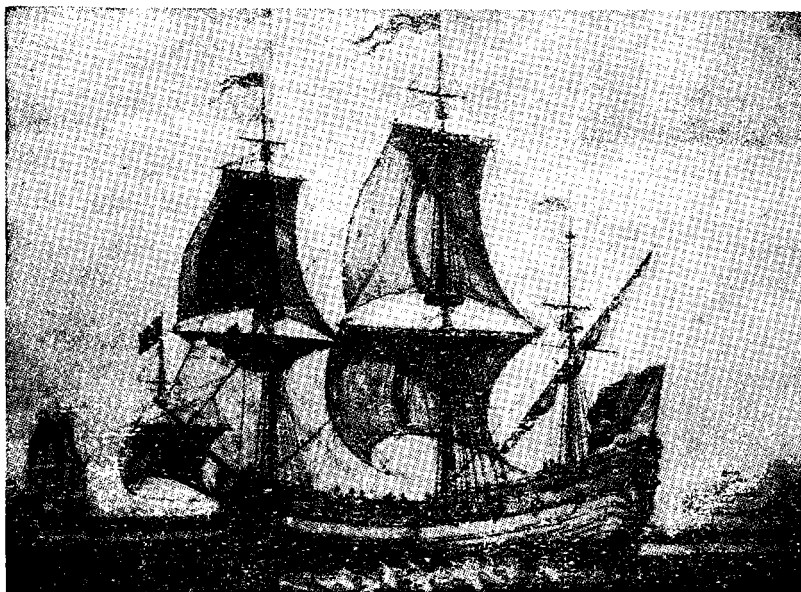
Сл. 67. – Гусарска застава

и благом одмах отпутују за Француску. Захваљујући шпанској застави коју су истакли на адмиралском броду, они су несметано и са почасти-ма прошли кроз кордон шпанске флоте која је крстарила око антилских острва да би заштитила шпанске бродове у проласку, и сретно приспели у Француску, у Дијеп, постојбину гусарског шефа Пјера. Свој део плена Пјер је паметно употребио на то да, раскинувши са гусарењем, створи себи миран и удобан живот у своме месту рођења, у коме је и умро на миру, поштован од својих суграђана и савременика. Његов подвиг је задивио све савременике и створио модел по коме ће флибустири од тада нападати шпанске бродове. Готово све борбе на мору између великих бродова и флибустирских бродича или чамаца вршиле су се од тада по угледу на тај подвиг.

Кад су крстарили по океану на каквом раније заплењеном већем и добро наоружаном броду, за који се споља ни по чему није могло познати да је то у ствари гусарски брод, флибустири су на њему истицали шпанску заставу да не би изазвали неповерење, те да би се могли пре почетка борбе што више приближити противничком броду. Кад су се овоме довољно приближили, тако да ће се ускоро и сударити, они су одједном са катарке свлачили шпанску, а дизали своју гусарску заставу. Ова се састојала из црнога платна са белом мртвачком главом и укрштеним костима, често још са каквом симболичком сликом. Противник је одмах морао видети са ким има посла, али је то већ било доц-

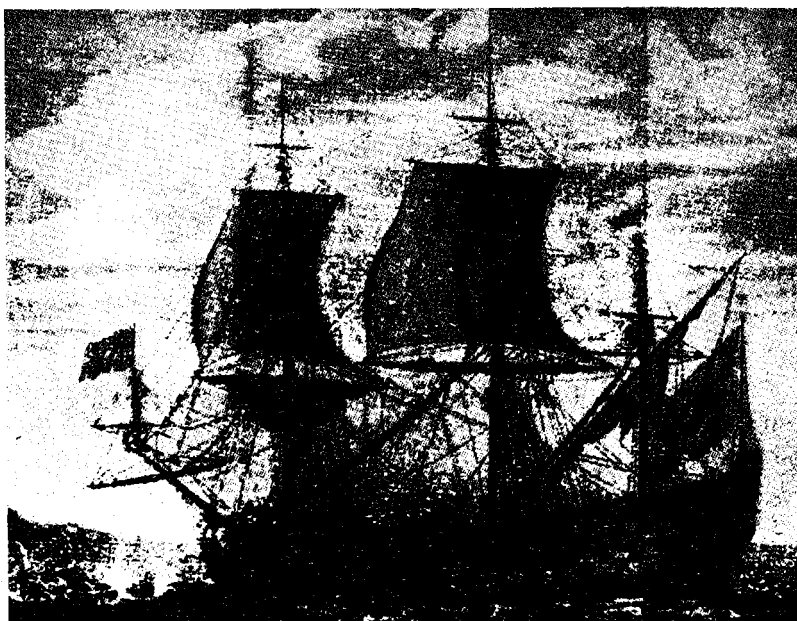

Сл. 68. – Гусарска артиљерија на броду

Сл. 69. – Велика гусарска једрилица

кан. После неколико добрих погодака из свога топа, и ако се брод одмах не преда, гусари би употребљавали обичан начин нападања: прите-

Сл. 70. – Шпански рајини брод

рали би свој брод уз противнички, ускакали у овај и за тили час брод је био у њиховим рукама.

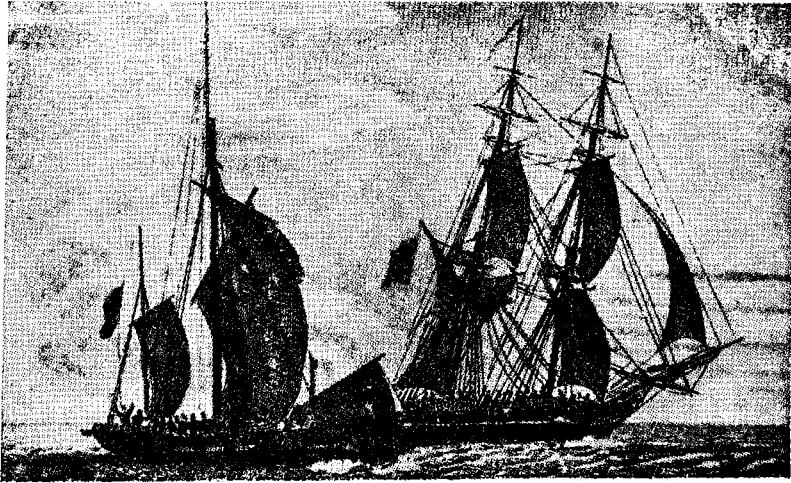
Кад је на тај начин велики број шпанских бродова који су обављали саобраћај између Америке и Шпаније, био од гусара заплењен или потопљен, у Шпанце је ушао такав страх да су готово сасвим престали пуштати на океан своје бродове. Оне ретке натоварене галионе које су још од времена на време испраћали на пут, пратила је читава једна ратна флота, која није ни допуштала штићеним бродићима да се одвајају или да заостају иза осталих. Лишени, на тај начин, прилике да дођу до плена и богатства о коме је сваки од њих сањао, и оставши без посла ради кога су и крстарили по океану, гусари су тада и сами променили своју тактику. Наместо бродова, они су почели смело и дрско нападати шпанска пристаништа и поједине вароши у колонијама. Од морских разбојника, за какове су их сматрали Шпанци, гусари су се претворили у добро организоване сувоземне нападаче, почели предузимати далеке војничке експедиције, опсаде градова и вароши, вршити изненадне нападе, јурише, па и освајања на превару. Многобројни су флибустирски подвизи те врсте, иако исто одважни као и они на отвореном мору. Овде ће бити наведен само један такав подвиг, који је остао као модел за флибустире тога времена.

Један од флибустирских шефова, Жан Давид, одлучи да нападне богату шпанску варош Гренаду, која се налазила у једноме крају лепога

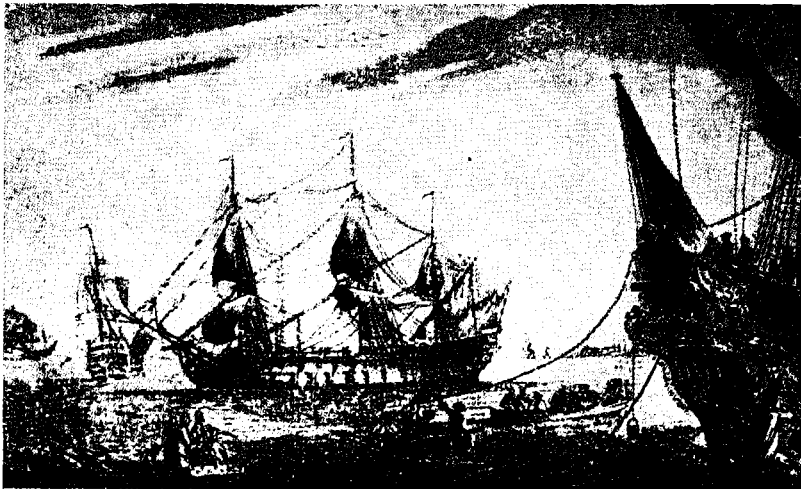
Сл. 71. – Напад флибустира на шпанска ујверђења

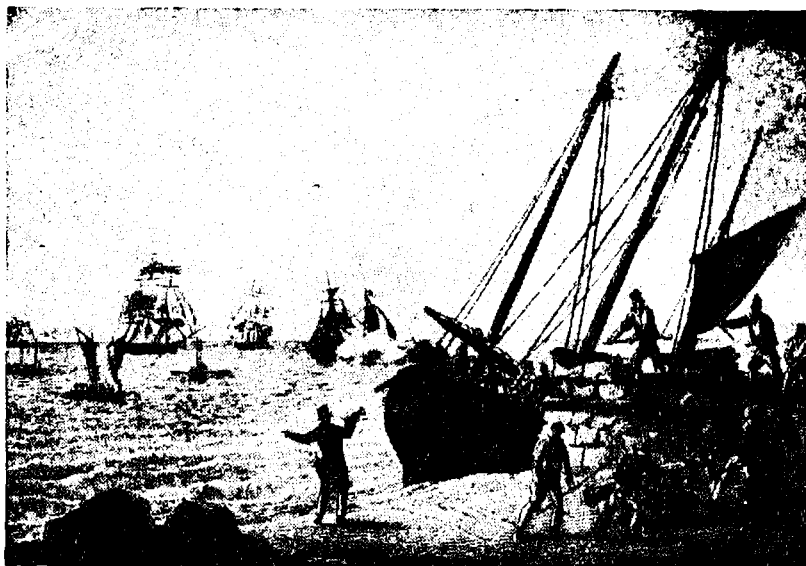

Сл. 72. – Гусари сиремни за најад великог брода

језера Кампеша. Трупа коју је саставио од гусара флибустира, имала је деведесет људи, прекаљених у морским борбама. Један урођеник му је показао како ће са својим бродом ући у омању, али дубоку реку што иде из језера на коме је била варош. На самоме уласку у језеро, гусари сакрију свој брод оставивши на њему десеторицу својих људи као чуваре, а Давид са осталих осамдесет гусара, заобилазним стазама које му је показао вођ урођеник, дође до Гренаде. Ту изненада нападне и побије стражаре пре но што су ови могли објавити да су нападнути. Затим улете у варош, која је имала неколико хиљада становника и један доста

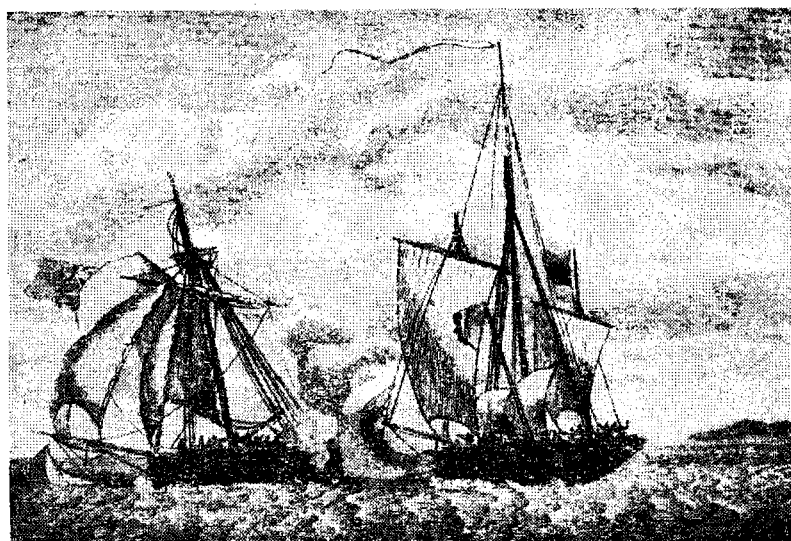

Сл. 73. – Од гусара заглашен шрговачки брод

Сл. 74. – Сјрема бусара за гужи њоход

јак гарнизон. У вароши је све спавало, а гусари су, распоредивши се по улицама, зашли од куће до куће, будили запрепашћене становнике и приморавали их да им даду све што су имали од вредности. Неки од становника који су успели измаћи, надали су вику по вароши, поразбудили свет, узбунили гарнизон. Гусари су се тада морали повлачити, али

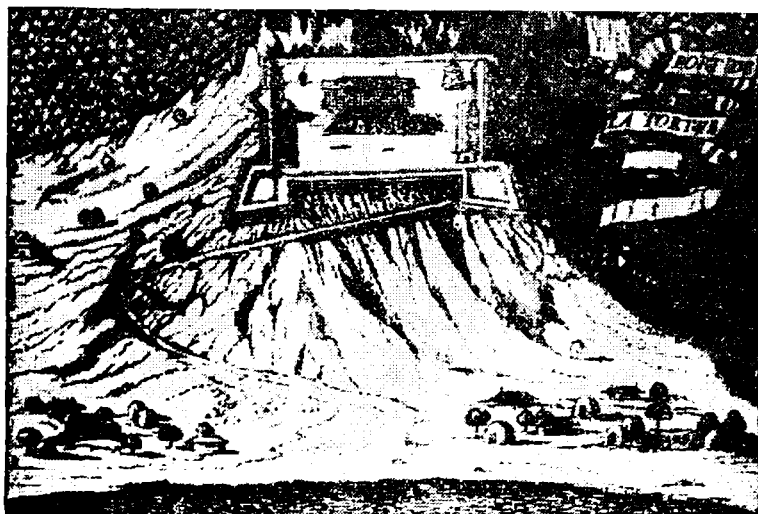

Сл. 75. – Полазак бусара са Торџуџе

они су то чинили лагано, пљачкајући успут све на шта су наишли. Кад се појавила шпанска војска, они су почели бежати док нису измакли изван градских зидина; тада су, ступивши са војском у борбу, заробили извесан број војника и одвукли их на свој брод. Те заробљенике одмах су уценили и пустили их на слободу тек кад су примили тражени откуп, па су се тек онда са својим бродом удаљили. Поход је трајао осам дана, а плен који је подељен међу учеснике износио је око пола милиона данашњих француских франака, што је у то време била врло велика сума.

ГУСАРСКЕ БОРБЕ НА ОСТРВУ КОРЊАЧА

Маломе острву Корњача, које само по себи не би имало никакве ни економске, ни стратегијске важности, било је суђено да за коју стотину година буде позорница огорчених борби разних народности. Напред је казано да се године 1630. искрцало на острво деведесет француских авантуриста, које је шпанска флота отерала са једног малог антилског острва где су се били населили. Те авантуристе су на Тортуги основали насеље и постали „буканири“, ловци дивљих бикова и дивљих свиња на острву. Црначки бродови, које је после кратког времена довео и на острво оставио један француски гусар, употребљени су од становника острва за радове на земљорадњи, на изради грађевина и др. Кад су буканири, идући за ловом, почели прелазити и на северну обалу острва Сан Доминга, на коме су били насељени Шпанци, и кад су ови видели да колонија француских авантуриста постаје све напреднија и да прети да ће бити све опаснија за шпанске колоније, они су их, после

Сл. 76. – Флибустирско утврђење на Тортуги

Сл. 77. – Гусарски заклон на Торшјуџи

дугих и огорчених борби, протерали на острво Корњачу, где ће се од дотле безбедних буканира убрзо створити за Шпанце страшни гусари флибустири.

Шпанци су тада јасно увидели да се страховита опасност која је претила њиховој поморској трговини и њиховим америчким колонијама, не може отклонити ако малено острво Корњача и даље остане гнездо гусара. Стога 1636. године навале великом силом на острво и освоје га. Гусари који су се борили били су поубијани; они који су се предали били су обешени.

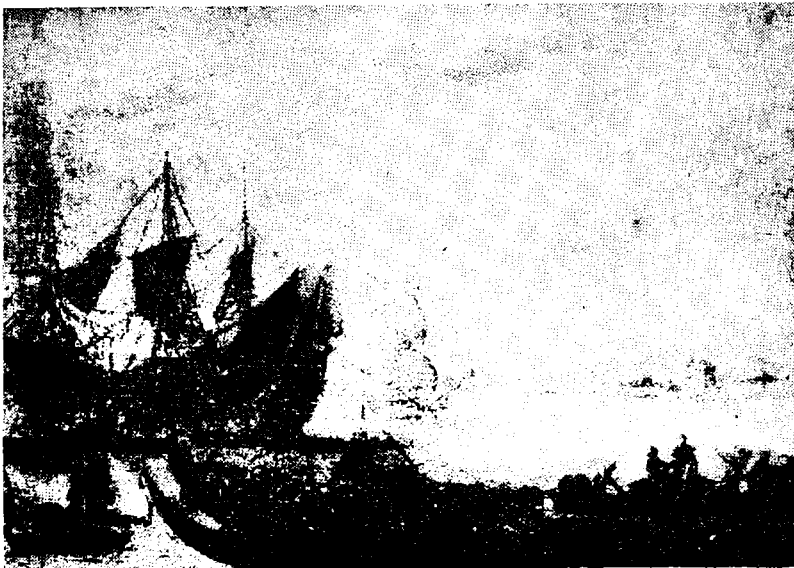
Али Шпанци нису могли задржати острво у својим рукама, јер нису могли држати на њему довољно оружане снаге. Већ идуће године

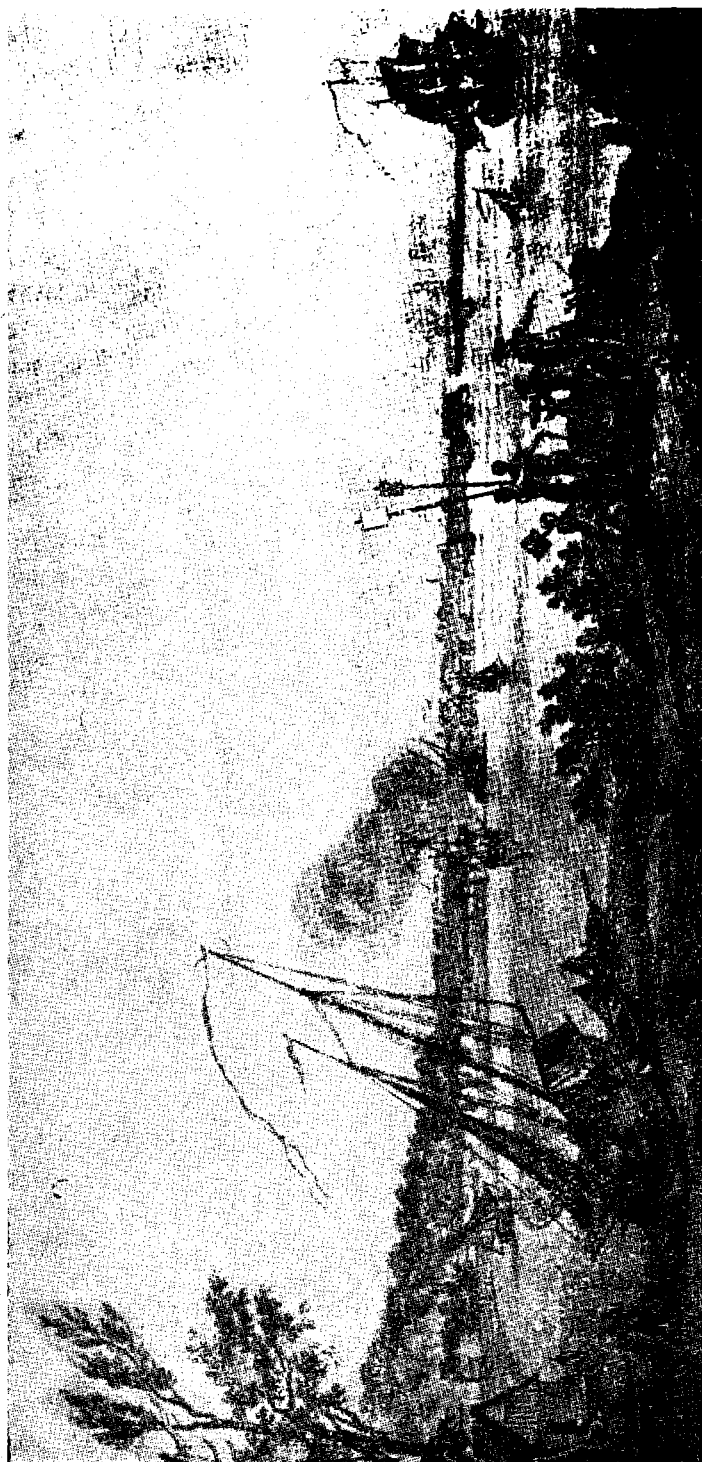
Сл. 78. – Гусарски заклон на острву Дезираг

једна енглеска експедиција, под командом капетана Вилиса, освоји острво и отера са њега Шпанце. Али 1640. године један француски племић, Левасер, скупи четрдесет одважних авантуриста, искрца их на Тортугу и отера са острва Енглеze. Наименован тада од францускога краља за гувернера Тортуге, Левасер прво одлучи да ову добро утврди. Значај острва за гусаре и његове становнике лежао је баш у томе што је оно, због околних подводних стена и стрмих каменитих обала, неприступачно, изузимајући само његову јужну обалу, окренуту Сан Домингу. На тој се страни, као што је напред казано, налази једно мало природно пристаниште које може да прими неколико бродова и мноштво чамаца. Пристаништем је доминирао читав један низ камених тераса, које је гувернер очистио, нивелисао, проширио, па на свакој од њих подигао по једну омању, али добро утврђену касарну.

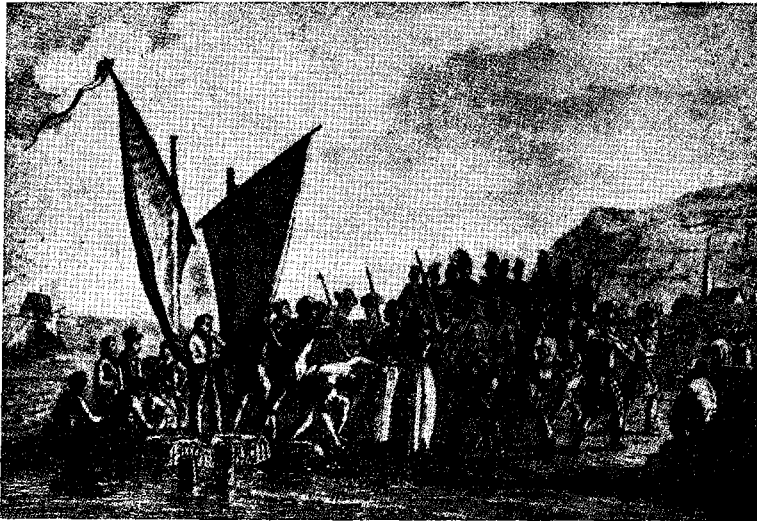
Пошто терасе леже на потпуно вертикалним стенама, за приступ касарнама морале су се усећи у граниту степеннице, којима се једино могло попети у грађевине. До утврђења на највишој стени могло се доћи само једним гвозденим степеницама које су полазиле са последње терасе и које су се могле уклонити кад би непријатељ напао утврђење. Осим тога, у гранитној стени били су усечени тунели који су водили у магацине за муницију, храну и др. На ивицама тераса били су постављени топови великог калибра, који су добро бранили приближавање пристаништу и улаз у њега. Ондашњи топови на бродовима имали су мали дomet, а подводне стене око острва и топови на утврђењу напери на прилаз пристаништу, чинили су немогућним прилазак бродова на

Сл. 79. – Гусарско пристаниште

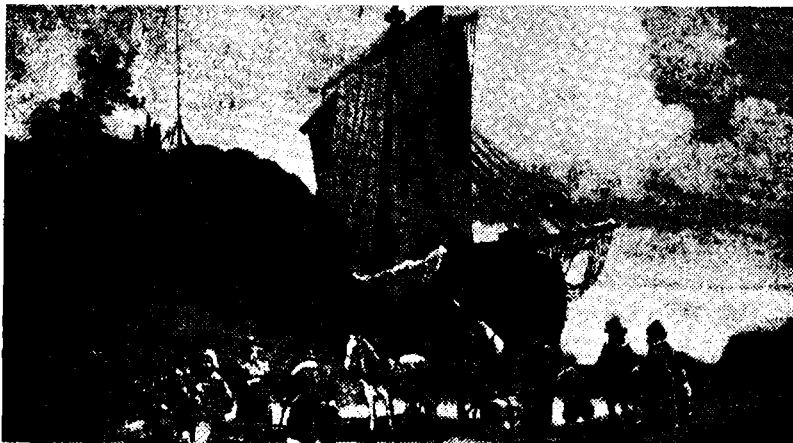
Сл. 80. – Гусарско ирисиџиџе

Сл. 81. – Повраћање са гусарског похода

одстојање са кога ће моћи бомбардовати острво. У случају непријатељског напада и узбуне, цело становништво могло је наћи прибежиште и сигуран заклон у пећинама, у утврђењима или у тунелу који му осигуравају прилаз.

Тако утврђено и осигурано острво Корњача доживело је за време Левасеровог гувернерства просперитет какав није имало ни пре ни после тога. Становници су мирно обрађивали земљу или ловили рибу, морске ракове, крабе и корњаче, којих је било у изобиљу око обала острва и које су биле поглавита и омиљена храна и њима и гусарима.

Сл. 82. – Истovarивање заробљеника и њена

Флибустири, снабдени овлашћењем гувернера датим у име краља Француске, организовали су своје походе на шпанске колоније или за нападање шпанских трговачких бродова и од времена на време се враћали на своје прибежиште на острву са богатим пленом и са по којим запленим бродом, чију су посаду успут оставили на каквој пустој обали. На острву се и дању и ноћу чула весела песма; крчме су непрестано биле отворене и брујале су од весеља. Француски и енглески бродови, који су ту свраћали ради трговине, нису се могли лако одатле кренути; посада, готово без прекида напита, није се могла лако скупити и укрцати на брод. Трговина је цветала; становници и гусари су добијали из Европе све што им треба, а са острва су превлачили у Европу продукте земљорадње и лова.

Тако је трајало до 1643. године, кад су Шпанци, поново узбуђени оним што се догађа на Тортуги и забринуте за своје колоније и своју трговину, одлучили да острво нападну опет свом силом коју су могли у то време ставити у покрет и да гусарско гнездо на њему растуре. Шест ратних бродова, са шест стотина војника, приближили су се острву и покушали да уђу у његово једино пристаниште. Неколико добро управљених метака било је довољно да их одбије од улаза у пристаниште, па кад је један метак скрхао и катарку на адмиралском броду, Шпанци су се у паници удаљили од острва.

Та авантура се убрзо рашчула и у Европи и мноштво бродова пуних оних што траже авантуре пристало је на острво Корњача, повећававши колонију толико да је она постала већ јако стешњена. Међутим, дотадашњи успеси гувернера Левасера учинили су да се и он сам измени и да се претвори у самовласног диктатора. Гусарима флибустирима изда овлашћења и наредбе да убудуће нападају све бродове осим француских; од њиховога плена морало се њему давати десет одсто. Тако исто је завео и то да сваки брод, па и француски, који пристане уз острво, даје њему по десет одсто од износа трговачког посла који буде извршен на острву. На тај начин је за кратко време стекао велико богатство.

Осиливши се на тај начин, гувернер се окоми и на представнике вере. Пошто је сам био протестант, он почне гонити католике, протеравши са острва католичке свештенике, и затварати њихове цркве, којих је било неколико на острву. Себе је прогласио за врховног судију за све спорове и кривице; саградио је на острву тамницу у којој су осуђеници затварани у мале гвоздене кавезе где нису могли мрднути. Казне су му биле свирепе и у томе је ишао чак дотле да је саградио једну справу која је кривце растрзала. Све је то толико раздражило и огорчило његове поданике на острву, па и саме њему потчињене официре, да је године 1651. био убијен од своја два официра.

Левасера је, као гувернер, наследио француски племић Де Фонтнеј, човек енергичан и одлучан. Готово сва његова брига као гувернера сводила се на то да организира што више гусарских напада на шпанске бродове и колоније; кад је у то ангажовао све своје људе, он је прешао

и на црначке робове, тако да се у то време могао видети необичан призор гусарског брода са посадом од самих мирољубивих афричких црнаца.

То је опет учинило да Шпанци нападну острво Корњача свом снагом којом су могли располагати. Године 1654, појави се шпанска флота изненадно пред острвом и успе да искрца један јак одред са неколико топова, на месту на коме се гувернер није томе надао. Становници острва се заплаше и изабери између себе једнога који ће предложити гувернеру да се острво преда Шпанцима, јер ће га ови насигурно заузети и онда се зна шта чека оне које поробе. Уместо одговора гувернер је томе изасланику просвирао метак кроз главу, па онда, ипак, пошто је сазнао да неће имати довољно муниције, почне са Шпанцима преговарати о предаји. Тражио је и добио да се он, са својом војском, уклони са острва под оружјем и са свима почастима, што је и учињено.

Али гувернер Де Фонтнеј није тиме изрекао своју последњу реч. После кратког времена он се са својим одредом врати и нападне Шпанце на острву. У нападу није успео, опет због оскудице у муницији. Морао је побећи и искрцати се на једној пустој обали Сан Доминга, на месту које се звало Мала Гоава, те ту основати ново гусарско насеље. Одатле је, са својим људима, опет предузимао нападе на шпанске трговачке бродове, у чему је увек имао успеха. Шпанци су више пута покушавали да растури и то гусарско гнездо, али у томе нису успели.

Међутим, као што је то често било у томе бурном времену испуњеном авантурама, деси се један необичан и невероватан случај. Један бивши буканир, негдашњи незнатни француски племић Де Росе, био се већ поодавно, пре наведених догађаја, вратио у Франуску, где су до њега допрли гласови о ономе што се дешава на острву Корњача. Он се тада обрати француској влади са тражењем да буде постављен за гувернера на острву, па ће се све довести у ред. Кад га је министар Луја XIV запитао да ли му је познато да острво није више у француским рукама, да су на њему Шпанци, а да француска влада не мисли и не може дати ниједнога свога војника за напад на острво, Де Росе одговори да све то он добро зна, али да он нема потребе ни за какву помоћ, већ само тражи овлашћење да може како буде знао и могао спремити поход на острво и да, кад га буде освојио од Шпанаца, постане на њему гувернер. Влада, не ризикујући тиме ништа, пристане на то и изда му о томе писмени акт датиран 1656. године.

Добивши акт, који је потписао сам краљ Луј XIV, Де Росе настане да опреми намеравани поход на острво Корњача. На томе је провео скоро три године, али са потпуним неуспехом. Сваки коме је саопштио своје намере, исмејао га је, поред свега тога што је краљев потпис на акту сведочио да ствар треба узети озбиљно. Не могући придобити ниједнога од оних којима се обраћао, Де Росе се сам самцит укрца у брод који је полазио за Антилско море и 1659. године се искрца на северну обалу Сан Доминга. Пошто је раније био буканир, познавао је добро и

земљиште и обичаје буканира, са којима је одмах дошао у добре односе и придобио их за свој план. Показујући прстом на заокругљену силуету острва Корњача које се издизало из као индига плавога мора, обасјано јаким антилским сунцем, Де Росе је буканирима изазвао успомене на негдашње благостање њихових земљака који су на острву живели, а које благостање, прогнавши Французе, сад уживају њихови крвни непријатељи Шпанци. Није му било тешко распалити им вољу за авантуре и придобити њих скоро пет стотина за напад на Тортугу. Али је тада настало питање како да се то учини. Од оружја имали су само ловачке пушке, од превоза само примитивне чунове издубљене у стаблима дрвета, а врло добро им је било познато да су топови са тврдиње, која штити једино пристаниште Тортуге, одбијали за време Левасеровог гувернерства читаве флоте шпанских ратних бродова. Утврђење су, међутим, Шпанци били још више појачали.

Де Росе се са својим буканирима одлучи да изврши напад са северне стране острва Корњача. За бродове би то било немогуће, јер плитко дно мора и подводне стене не допуштају прилаз обали. За чунове, какве су буканири имали, ствар је могућна, али ипак врло опасна због морских вртлога дуж стеновите обале. Без обзира на то, буканири су причekali ноћ, срећно на својим чуновима пришли северној обали острва, изашли на стене дуж обале, па по месечини, опрезно се верући од стене до стене, изашли на врх планинског ланца који пролази трансверзално преко целог острва. На том врху су Шпанци били поставили неколико топова великог калибра, са послугом која је имала увек бити спремна и чекати наређења из тврђаве. Буканири изненаде својим нападом ту послугу, која се разбегла, а топови и пушке за тили час допадно у њихове руке. Шпански гарнизон, узбуњен топовском послугом, изађе из тврдиње и похита вису где су били топови. Једно мало одељење буканира зађе им за леђа и пресече одступницу ка тврђави. Нашавши се тако између две ватре, гарнизон се цео преда буканирима и буде пребачен у Сан Доминго.

Поставши тако, без иједне жртве, господар острва Корњача, Де Росе објави да је он од тада не само гувернер него и сопственик и апсолутни господар острва и да од својих поданика тражи апсолутну покорност. Месеца децембра 1662. године он преплови океан, дође у Енглеску, потражи у Лондону француског амбасадора и предложи овоме да француска влада од њега откупи острво. Истина је, говорио је он амбасадору, да се на острву вије застава краља Француске, али он сматра да је оно његова приватна својина, пошто га је он сам, без ичије званичне помоћи, отео од Шпанаца, у чијим би рукама оно без тога још било. Кад му амбасадор није могао дати никакав одређен одговор, Де Росе се обрати енглеској влади и предложи јој да му откупи острво за шест хиљада фунти стерлинга. Кад и у тим преговорима није успео, он дође у Париз где, због тих преговора са Енглезима, одмах буде ухапшен и одведен у Бастиљу. Одатле је пуштен крајем 1664. године и тада је

Острво корњача уступио за десет хиљада ливара Компанији Западне Индије, коју је у то време био обновио Колбер.

Са добијеним новцем Де Росе је продужио своје авантуре и на њих брзо утрошио све што је имао. Оставши без игде ичега, он се још и последњи пут укрца у брод који је полазио за Антале, искрца се на острву Корњача и пријави се новоме француском гувернеру који је ту већ био постављен. Гувернер, француски племић Бертран д'Ожрон, човек од срца, а знајући шта је Де Росе пре тога урадио, прими га љубазно у своју кућу, где је убрзо затим и умро.

Нови гувернер Д'Ожрон ступио је на дужност око половине године 1665. На десет година пре тога он је пловио Карипским морем и претрпео бродолом близу обале Сан Доминга. Спасен срећним случајем, запао је међу буканире на острву и провео с њима неколико месеци. То му је дало прилике да их добро упозна, као и догађаје на острву и на Тортуги. Пошто је за време његовог гувернерства био јако ослабио лов на Сан Домингу, јер су Шпанци систематски сатирани дивље бикове и дивље свиње, који су били искључиви предмет лова, то се буканири све више почну одавати гусарству. Узалуд их је гувернер одвраћао од тога, мислећи да их врати на острво Корњача, па да се ту одаду земљорадњи. Како у томе није успео, он им је у шали запретио да ће их на колонизирање нагнати ланци које је он већ за свакога од њих наручио у Француској и који ће ускоро стићи на острво. И одиста, после кратког времена стигао је на Тортугу један повећи француски брод пун жена. Он те жене одмах раздели на своје људе; ти ланци су их одиста приволели да се окуће, смире и постану мирни становници острва. Жене су се показале као изврсне домаћице и гувернер је поносито гледао на своје дело, којим је створена једна врло напредна француска колонија. Кад се све то рашчуло у Европи, из Бретање и околине Нанта почело је на острво Корњача пристизати мноштво читавих породица и на њему се насељавати. Године 1655. на малом острву је било преко три хиљаде становника, док их је главно место у шпанској колонији, Бас Тер, имало свега две стотине.

Године 1667. избио је рат између Француске и Шпаније. То је дало повода флибустирима да се врате своје старом послу који су дотле били напустили. Под командом самога гувернера они су, добро опремљени и са великим одељењима, предузимали походе на шпанска острва, утврђења, вароши, пљачкајући их као и шпанске бродове које су успут сретали, или у лукама налазили. Плен, довучен на острво Корњача, био је толико велики да је Компанија Западне Индије, којој је острво припадало, морала узети на себе да организира продају заплењених ствари, а да оно што остане непродато превлачи у Европу ради продаје.

Окуражен успесима, гувернер Д'Ожрон је предложио француској влади неколико смелих планова, као нпр. тај да од Шпанаца отме Сан Доминго, од Енглеза Јамајку, да на америчкој обали у Флориди створи једну француску колонију која ће загосподарити морским пролазом

поред Бахамских острва итд. Видећи да у томе не налази потпоре код своје владе, он се реши да пређе у Француску и да лично изложи краљу важност и остварљивост својих планова. Дошавши у Париз године 1676, умро је пре но што је био примљен од краља. Мада је имао могућности да дође до огромног богатства, умро је као пуки сиромаш. Од његових великих планова није било ништа, јер у својој домовини, за чије се интересе био сав заложо, није нашао потребног разумевања, нити икакве помоћи.

После Д'Ожрона острво Корњача је имало још пет француских гувернера. Последњи је био гроф од Шоазела, који је године 1717. погинуо у борби са Шпанцима.

ВЕЛИКИ АНТИЛСКИ ГУСАРИ ФЛИБУСТИРИ

Међу француским, енглеским и холандским авантуристима који су напустили своју земљу и одали се гусарству у Антилском мору, има их неколико који су се у своје време нарочито прочули и оставили дубок траг у историји колонизирања Антилских острва. Не узимајући у обзир обичне гусаре пирате, којих је за време колонизирања Америке било врло много, навешћемо овде само неколико чувених гусара флибустира у правој смислу те речи, о којима је остало много успомена и писаних података. Најинтересантнији су међу њима француски гусари Монбар и Олонац, чији подвизи испуњавају крај XVII века, кад је гусарство у Антилском мору било на своме врхунцу.

Монбар Исџребиџељ био је племићког порекла, из околине Лангедока у Француској. Бурног темперамента, ритерског карактера, још као ђак у школи интересирао се и одушевљавао проналасцима нових земаља, који су тада били у највећем жеку. Чујући и читајући како Шпанци поступају са урођеницима пронађених земаља и Европљанима који дођу на неко од њихових острва, он је беснео од љутине и у њему се развила неодољива мржња према Шпанцима.

Док је још био ђак, објављен је био рат између Француске и Шпаније. Кад је за то сазнао, Монбар одбегне од својих родитеља и оде у Авр своме ујаку. Тај ујак је био капетан једнога француског брода коме је било наређено да крстари по Атлантском океану и напада шпанске бродове. На недовољну молбу Монбара, ујак га прими код себе на брод, али му нареди да на броду буде миран, да се, кад се буде напао какав шпански брод затвори у капетанову кабину и да ту чека исход борбе.

Брод је пошао у правцу Антилских острва, са намером да на путу напада и заробљава шпанске трговачке бродове које буде сретао, па да се затим на острву Корњача придружи флоти флибустира. Монбар је горео од нестрпљења мотрећи кад ће се на видику указати какав брод. Кад је стража објавила појаву првог шпанског брода, он је био у таквом

Сл. 83. – Монбар Истребишљ

раздражењу, да га је ујак капетан морао закључати у кабини, да би се ту смирио. Међутим, кад је чуо први топ, Монбар разбије врата на кабини, излети на палубу са мачем у руци, ускочи први на шпански брод и почне мачем ударати лево и десно кога стигне. Шпански брод се убрзо затим преда и на њему је заплењен богат товар, преношен из Америке у Шпанију. Одважност Монбара одушевила је капетана, па му је опростио што је прекршио његова наређења.

Поставивши на заплењеном броду посаду од својих људи, капетан нареди да се оба брода упуте Сан Домингу. У путу буде од шпанске посаде обавештен да ће за који дан још два шпанска брода са богатим товаром наићи правцем куда они иду. По капетановом наређењу брод је заустављен у близини Сан Доминга, где је требало да чека те шпанске бродове. За време чекања неколико буканира приђу француском броду и пожале се да их један јачи шпански одред гони до истребљења и да су у опасности да сви буду побијени. Узрујан тиме, Монбар предложи да им се стави на чело, па да они, буканири, нападну тај одред, што одмах буде и усвојено. Капетан брода обећа да ће их, на месту на коме је, причекати да изврше напад, па ако остане у животу да Монбар продужи са њиме пут и нападаће на шпанске бродове.

Изишавши са буканирима на обалу, Монбар, према обавештењима и саветима ових, начини план за напад. Пошто су већ били спажени од Шпанаца, буканири се направе да пију ракију, коју су у већој количини донели са француског брода у замену за сушено месо. Вика и дрека коју су надали, увериле су Шпанце да су се они већ добро напили. Надајући се да ће их пиће савладати па ће поспати, а пошто је већ наступила ноћ, Шпанци одлуче да их тако поспале изјутра зором нападну и побију. Међутим, буканири, по својим млађима, одмах извести своје другове растурене по шуми шта се спрема и позову их да им без оклевања дођу у помоћ. Када су се пред зору Шпанци почели опрезно прикрадати месту где су очекивали затећи поспане буканире, ови су већ били напустили то место и опколили га скривени иза дрва. У тренутку кад су Шпанци стигли на место, били су за тили час опкољени и сви до једног побијени. У томе су буканирима помогли и урођеници, које су Шпанци водили собом као вође по шуми. Монбар је после целог свога века говорио да му је то био најлепши дан у његовом животу. То му је створило такав глас, да су га буканири са Сан Доминга и острва Корњача одмах и једногласно, иако врло младог и неискусног, изабрали за свога шефа.

Са својим буканирима Монбар је извршио мноштво одважних, често невероватно смелих подвига на Шпанце, који су дрхтали при помену његовог имена. Он је у једноме погледу био изузетак према осталим гусарима: није му никад ни најмање било стало до плена. Своје успехе ценио је једино по броју побијених Шпанаца, које је огорчено мрзео. Али иако је увек гледао да истреби што више Шпанаца, према заробљеницима је био врло човечан. То је био у пуноме смислу гусар ритер.

Многобројни биографи „Монбара Истребитеља Шпанаца“ нису никад могли тачно сазнати где је и када погинуо, али се сматра као сигурно да је свој живот изгубио негде у поморској борби.

Жан Олонац је био други прослављени гусар флибустир са острва Корњача. Дошао је на острво из Сабл д'Олона у Француској, где је и рођен 1630. године. По темпераменту и карактеру био је сушта противност Монбару. Био је до крајности бруталан, невероватно крволочан, а полагао је много на плен.

Биографи Жана Олонца кажу да ничије име није толико застрашивало америчке Шпанце као његово. А тим страхом који је унео у француске непријатеље, он је много олакшао француско колонизирање Западне Индије и допринео да се развије француска трговина са тим крајевима.

Дошавши као авантуриста из Француске на Сан Доминго, Олонац се одмах придружио буканирима који су у прашумама острва тада у највећем жеку ловили. Када су Шпанци ове напали јачом силом и са намером да их са острва протерају или да их побију, налазио се међу њима и Олонац, па је са осталима пребегао на острво Корњача. Од тада се сав предао освети над Шпанцима, које је огорчено мрзео.

Сл. 84. – Флибустирски шеф Олонац

Био је толико одважан и дрзак да је покаткад сам, или само са једним другом, нападао читав одред Шпанаца. Учинио је са само неколико својих другова у више махова невероватне морске подвиге, нападајући на обичноме буканирскоме чамцу највеће наоружане шпанске галије. Тим галијама се привлачио неопажено, и пошто би, по угледу на ранији подвиг гусара Пјера Великог, пробушио свој чамца да овај потоне, те да не послужи коме од Шпанаца да побегне са брода, он би се са друговима у тренутку успузао на галију и на њој чуда починио. Моћне галије биле су за тили час плен малога чамца.

Међутим, у већини случајева Олонац је био на челу читаве флоте флибустира, тражећи по пучини Атлантског океана шпанске галије при њиховом преласку из Америке у Европу, са богатством намењеним Шпанцима. Нападао је и на поједине шпанске вароши и утврђена места. Једном је са два чамца напао на напредну варош Лос Кајос на обали Кубе. Кад се био приближио обали, шпански гувернер му пошље у сусрет једну фрегату наоружану са десет топова, мислећи да је то довољно па да се изађе на крај са шаком флибустира. У саму зору гусарски чамци неопажено приђу фрегати, гусари се успузају уз њене бокове помажући се ланцима и крајевима конопаца који су висили низ бокове бро-

да, појаве се као авети на палуби фрегате и са великом виком, са сабљом у једној а пиштољем у другој руци, јурну на изненађене и пренеражене Шпанце. Фрегата са деведесет људи своје посаде предала се на милост и немилост.

Док је Олонац решавао куда ће одвести заробљенике, сазнало се од једнога црнца са фрегате да је ова пре борбе имала за задатак да немилосрдно гони и уништава гусаре на које буде на пучини наилазила, и да заробљене гусаре одмах, без икакве истраге и суђења, веша о своје катарке. За ту сврху је на фрегати било много конопаца и опреме за вешања, а саме томе црнцу била је поверена дужност целата. Сазнавши то, Олонац је био бесан од љутине и одмах се реши да изврши покољ целокупне шпанске посаде. Наредивши Шпанцима да један по један излазе из доњих подрума фрегате у које их је био затворио, Олонац је сваком од њих, својом руком, одрубио главу. Немогуће је не згрозити се при помисли да је он после сваке посечене главе лизао крв са сабље, коју је, одмарајући руку од посла, држао у зубима. При томе покољу оставио је у животу само поменутог црнца целата, и свега једнога Шпанца из посаде. Овога је послао гувернеру шпанске колоније са наређењем да га извести да је он, Олонац, савесно извршио на шпанским поданицима ону наредбу о уништењу коју је гувернер био дао своме броду да се примени на гусаре.

Вративши се одатле на острво Корњача, године 1666, Олонац се са својим флибустирима здружи са другим једним шефом флибустира, Мишелом Баском, па одлуче да заједнички нападну шпанска насеља у заливу Венецуеле. Поход је потпуно успео и флибустири се врате на Тортугу са заплећене две велике шпанске галије, натоварене какаом, оружјем и муницијом, поред другог товара од велике вредности. Гувернер Д'Ожрон, одушевљен тим подвигом и примивши свој део плена, стави Олонцу и Баску на расположење магацин на острву за смештај заплећеног товара.

То је толико подигло глас Олонцу, да су му други флибустири прилазили у масама, као и дотле мирни становници острва Корњача који су се занимали земљорадњом. И сам гувернер га је замолио да прими у своје флибустире његова два синовца, који су се налазили на острву и пре тога нису ни мислили на гусарство. Заплећене две шпанске галије омогућиле су од тада гусарске походе у великом стилу.

Осилевши се тако, Олонац се реши да продужи нападати Шпанце у самим њиховим колонијама и утврђеним местима. Ма колико Шпанци били надмоћнији бројно и по оружју, срећа је увек пратила флибустире. Вароши су им се предавале једна за другом на милост и немилост. Олонац је становнике плачкао до голе душе, вароши уцењивао тражећи и добијајући баснословне суме. Да би сазнао где крију своја богатства, он је појединце подвргавао свирепом мучењу. Вароши из којих, по своме налажењу, није изнео довољно плена, палио је. По извршеном походу плен је дељен међу флибустире на северној обали Сан Доминга, па су

Сл. 85. – Флибустири пред шпанском колонијом

настајале пијанке, игре, са неописаним весељем које није престајало ни дању ни ноћу. После тога отпочињале су припреме за нове нападе шпанских колонија.

Олонац је завршио свој живот на необичан начин, као што му је и цела каријера била необична. Искрцао се, после једног бродолома, на једно мало острво јужно од Картагене, а северно од залива Даријен, на коме су у то време живели Караиби људоджери. Олонац је од Караиба ухваћен, убијен, исечен на комаде, испечен и поједен. Онда му је била четрдесет и једна година.

Хенри Морган је велики енглески гусар флибустир, који је између свих ондашњих гусарских шефова показао највише организаторских способности и онога што се тражи за заповедништво таквим елементима какви су били флибустири. Рођен је 1635. године у Енглеској, па је као млад човек отишао у Јамајку, где је онда било гнездо енглеских флибустира.

Нарочито је значајна његова експедиција од 1670. до 1671. године против Панама, коју је предузео на захтев енглеског гувернера на Јамајки. Морган је имао свега хиљаду и сто људи, док му је противник изашао у сусрет са војском од десет хиљада људи, са великим бројем топова и нарочито јаком коњицом. Шпанци су повели собом и две хиљаде дивљих бикова, који су били одређени на то да, пуштени у слободу у подесном тренутку и најурени на флибустире изазову запрепашћење и панику у њиховим редовима. Поред свега тога Шпанци, наведени од флибустира на терен пун баруштина, били су до ногу потучени и насеобина прописно опљачкана. Ту је онда постојала врло напредна и богата варош Панама, средиште трговине за све шпанске колоније, окружена чаробним вртовима и вилама богатих шпанских трговаца. Све је то било потпуно опљачкано, па се онда, а после нечувених оргија, Морган са својим флибустирима вратио својој флоти. Стотине заплењених и

натоварених мазги превлачило је плен до гусарских бродова, а за то време је Морган запалио варош. Доцније се тога стидео и тврдио је да су је сами Шпанци запалили.

Он је, уосталом, до крајности био свиреп и немилосрдан. Довољна је била најмања сумња да је варан, па да одмах убије онога на кога је пала та сумња. Пролазећи кроз непознате области, подвргавао је мучењима становнике на које је наилазио, да би му ови проказали оно што му је требало. Црначко робље је такође стављао на муче да би му робови проказали места на којима су њихови господари сакривали своја блага. Код својих флибустира је одржавао најстрожу дисциплину; они су то подносили, јер су налазили да је он према њима увек праведан, лично незаинтересован, а водио их је из победе у победу. При деоби плена тражио је да се сваки претресе, да би се видело да није шта притајио, а тада је увек изискивао да претрес почне од њега самог. У ствари, доцније се сазнало да је он најскупоценије драго камење пре деобе сакривао под патос једног чамца, па то после одатле преносио на друго, сигурније место.

Када је био накупио довољно блага, које је било огромно, Морган изненада, са неколицином својих поверљивих људи и својим благом,

Сл. 86. – Хенри Морган

напусти флибустире и дође на Јамајку, где се ожени ћерком једног енглеског официра. Флибустири, огорчени тиме, реше да му се за то освете и да за то искористе прилику кад он буде на једном путовању за које су сазнали да ће предузети. План није био изведен, јер је у међувремену Морган био позван да дође у Енглеску, где је имао да одговара за неке тужбе шпанског краља за насиља која је раније починио. Он је тада, захваљујући своме богатству, нашао начина не само да се оправда већ и да постане гувернер енглеске колоније на Јамајки. Ту је и умро као гувернер 1688. године, стекавши глас не само опасног гусара већ и одличног администратора.

Ван Хорн је холандски гусарски шеф, који је такође оставио дубља трага у историји антилског гусарства. Он је прво био прост матроз на једном холандском трговачком броду. Кад је скупио две стотине талира, он купи један стари бродић, скупи посаду од двадесет и пет људи и отпочне за свој рачун вршити морска разбојништва. Кад је на томе зарадио колико је требало, он купи у Остендеу један стари ратни брод и са њиме почне крстарити као гусар по Атлантском океану. Неколико успешних напада на шпанске галије које је сретао, учинили су да од француског краља добије овлашћење за гусарство (*lettre de marque*). Добивши то, Ван Хорн је почео по океану нападати и пљачкати бродове свих народности, па чак и бродове своје домовине Холандије. Једино што је штетео, били су француски бродови; то је чинио само зато да не би изгубио краљево овлашћење. На тај начин он убрзо постане један од најбогатијих и најмоћнијих флибустира свога времена. Било му је много

Сл. 87. – Флибустирски шеф Ван Хорн

стало до тога да то и његова спољашност показује; био је увек обучен у скупоцено одело, око врата је носио ланац од крупних и скупоцених бисера, а на прстима прстење са скупоценим брилијантима.

Године 1683. извршио је један смели напад на шпанске насеобине у Мексиканском заливу и освојио Вера Круз. Напад је извршио са једним у то време такође чувеним гусаром флибустиром, Лораном де Графом, познатим под именом Лепи Лоран. Овај је био веома напросит, одлучан и свиреп; имао је за жену једну Бретонку, тако исто енергичну и свирепу, која је носила мушко одело и била флибустир још опаснији но њени мушки другови. После победе у Мексиканском заливу заваде се Ван Хорн и Лоран око поделе плена и дође до двобоја. У двобоју Ван Хорн буде рањен у руку, добије од тога гангрену и умре.

Међу великим антилским гусарима тога доба истицао се и гусар флибустир **Грамон**, кога су његови људи звали „генерал Грамон“. Он је године 1685. извршио један од најзначајнијих гусарских подвига које је забележила историја гусарства: освојење јаке шпанске колоније Кампеш у Мексиканском заливу. Кампеш је био богата и добро утврђена шпанска варош, са топовима постављеним не само на спољним зидови-

Сл. 88. – Гусар-губернер Грамон

ма утврђења већ и по раскрсницама у вароши. На челу својих хиљаду и двеста флибустира, Грамон удари на варош, не кријући се усред дана, не водећи рачуна ни о заседама које је противник био понамештао, ни о топовској и пушчаној паљби којом је био дочекан. Флибустири освоје варош на јуриш и певајући. Ушавши у варош, Грамон нареди да се флибустири успењу на куће, па да одатле гађају становнике који су се томе најмање надали. Дан се завршио тиме што је шпански одред напустио утврђење, а становници у бегству напустили варош. Флибустири ту дођу до огромног плена, који су утоварили у своје бродове, пренели на острво Корњача и ту га поделили по својим прописима.

При томе повратку на острво Корњача, Грамона је на њему чекало писмо француске владе, којим се извештава да је постављен за гувернера онога дела Сан Доминга што је био насељен француским флибустирима. Али, пре но што би напустио као дотадашњи шеф своје драге флибустире, Грамон се реши да са њима предузме још један и последњи гусарски поход, после кога ће ступити на дужност гувернера. Са Сан Доминга кренуо је својим гусарским бродом, октобра 1686, у правцу Мексиканског залива. Шта је од тада било са бродом и онима који су на њему отпловили? То се никад није сазнало нити ће се сазнати. Њих је заувек, са њиховом тајном, нестало, вероватно при каквој морској бури и бродолому.

Монтобан, назван од самих гусара „храбри Монтобан“, имао је глас веома храброг и ритерског гусара. Отпочео је гусарити још кад му је било шеснаест година, понајвише у водама Средње Америке и у Антилском мору. Године 1691, кад му је, као капетану гусарског брода, било тридесет година, Монтобан је опљачкао добро браћену обалу Гвинеје, која је припадала Енглезима, упао у Сијера Леоне и ту напао и порушио врло јако енглеско утврђење. Одатле се упути на Мале Антиле, на Мартинику допуни своје људство и наоружање и снабде се намирницама, па добивши од француског гувернера острва овлашћење за гусарство, отпочне низ својих смелих и увек успешних подвига, најпре у Антилском мору, па затим око Бермудских и Бахамских острва, где је заробио неколико богато натоварених енглеских бродова. Оставивши плен на Мартинику, препловио је океан и гусарио око Азорских и Канарских острва, нападајући енглеске и холандске бродове. При једном од тих напада, енглески капетан запали фитиљ уметнут у буре са барутом; оба брода, и енглески и гусарски који је био пришао ка овоме да би гусари на њега ускочили, буду експлозијом разнесени. Монтобан са својим гусарима оде у ваздух заједно са мостом на коме је командовао, падне доста тешко повређен у море, међу остатке разнесених бродова, али се убрзо освести, дочепа се једног слабо оштећеног чамца, са овим спасе неколико гусара који су пливали међу отпацама дасака и греда, и пусти се да га море носи незнано куда. Ово их је нанело на обалу Предгорја Лопез, при којој су у једном малом морском заливу наишли на мноштво острига прилепљених уз жиле дрвета и жбунова који су се били наднели над површину воде. То их

је спасло од страшне глади коју су осећали и коју нису имали чиме утолити за време лутања од неколико дана по мору. Поглавица црначког племена које је обитавало ту у близини, позна у Монтобану белог човека који му је некад био учинио услугу, прими га врло лепо и осигура њему и његовим гусарима исхрану за дуже време док су били код њега. О томе своме бављењу у црначком племену и авантурама које је ту проживео Монтобан је саставио опширан извештај, који је доцније дошао у руке француским властима и данас се чува у архиви француског Министарства морине; те авантуре су врло занимљиве и оне су дале грађу за неколико гусарских романа.

Један брод, чији је капетан био Монтобанов пријатељ, наиђе на Предгорје Лопез и прими овога, заједно са његовим гусарима, да их превезе у португалску колонију Свети Тома, где их је оставио да проведу месец дана ради опорављења. Ту се Монтобан упозна са капетаном једног енглеског брода, који му предложи да га са друштвом превезе на енглеско острво Барбадос, где је било добрих лекара који ће им залечити ране. Мада га је португалски гувернер одвраћао од тога да прими предлог, Монтобан га ипак усвоји и буде превезен на енглеско острво. Ту му енглески гувернер одмах саопшти да га сматра као ратног заробљеника, па је као са таквим и поступао, али давши му могућности, њему и гусарима, да се на острву лече. Међутим, ипак, пошто су гусари ту доспели са енглеским капетаном који им је дао своју часну реч да неће остати заробљени на острву, гувернер пристане да пусти Монтобана са два његова гусара да оду на француско острво Мартиник, а остале задржи као једну врсту талаца, за случај да Монтобан опет почне гусарити по енглеским водама.

После кратког времена бављења на Мартинику, Монтобан се укрца на један брод који је полазио за Европу и искрца се у Бордоу. Ту је дуже време размишљао о томе да ли да се после толиких авантура и опасности које је претуррио преко главе, врати на огњиште својих предака и уђе у миран живот или да се поново ода гусарству. Монтобан се одлучи на ово последње. Занимљиво је читати у поменутом његовом извештају о тим размишљањима: „Изашао сам на суву земљу са измешаним противречним осећајима. Нисам се могао одлучити да ли да за навек кажем збогом мору и вратим се своме огњишту, после толиких несрећа које сам имао, или да се опет вратим своме старом послу да бих се осветио Енглезима за зла која су ми починили, и да бих стекао што богаства. Али ма у каквој несрећи да сте, увек вас вуче да играте са судбином и да све ставите на коцку.“

И Монтобан је опет отпочео игру са судбином. Убрзо се из Француске вратио на Антиле и са највећом одлучношћу одао се гусарству. Али, срећа га је већ била напустила. У повратку са једнога гусарског похода, он претрпи бродолом и исплива на обалу на којој је живело дивље и крволочно племе урођеника. Урођеници га ухвате и убију на врло свиреп начин.

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

РЕГУЛАРНО ГУСАРСТВО У ДРУГИМ МОРИМА

ГУСАРИ ИЗ ДЕНКЕРКА, НАНТА И СЕН МАЛОА

Антилско гусарство имало је нарочити повод и није било у нарочитој вези ни са каквим формално објављеним ратом. Њему су, као што је напред казано, дали повод поступци Шпанаца после проналаска нових земаља које су они сматрали као својину и у којима су насилно спречавали сваки покушај колонизирања и обављања трговачких послова туђим поданицима. Кад им је то право било потврђено булом папе Александра VI, државе којима је то право насељавања било оспорено, почеле су организовати гусарске походе против Шпанаца или их званично повлашћивати. То је створило флибустире, чија је акција углавном била управљена против Шпанаца и Португалаца као угњетача колонија других држава и као велике сметње међународној прекоморској трговини.

Али и пре и после флибустира постојало је на океану регуларно, државом повлашћено гусарство. То су били готово искључиво француски гусари који су, у временима кад је Француска била у ратном стању са којом од европских држава, нападали бродове те државе, било поред саме њене обале било на океанској пучини. За то су увек имали овлашћење издато од владе своје земље или лично од самога краља; са овлашћењем су била у вези упутства о томе шта треба и шта смеју да раде. Заробљени бродови и плен на њима имали су се продати, па је одређени део тога припадао држави, а остатак се делио по утврђеним нормама међу бродовласнике и гусаре учеснике у нападу.

Пошто је Француска била често у рату са Енглеском или Холандијом, њени гусари су већ били навикли да сматрају Енглезе и Холанђане као сталне, вековне непријатеље своје државе и бродови које су они заробљавали били су у великој већини енглески и холандски. Заробљавање бродова било је, по међународном ратном праву, један допуштен начин вођења рата. Заробљени гусари који су за то имали овлашћење своје државе, сматрани су као ратни заробљеници и са њима се морало тако и поступати. Невођење рачуна о томе повлачило је репресалије

према енглеским и холандским заробљеницима, које су биле врло осетне.

Главни центар у коме су се регрутовали и опремали француски гусари, из кога су полазили са својим бродовима и у које су доводили своје заробљене бродове са пленом, велико и широм света чувено гусарско гнездо, била је бретонска приморска варош Сен Мало. Други важан гусарски центар пре Француске револуције било је најсеверније француско пристаниште Денкерк. Тако је исто у томе погледу било важно и велико француско пристаниште Нант. Из њега су полазили многи авантуристи, прелазили океан и на острву Корњача и Сан Домингу ступали у редове буканира и флибустира. Па и доцније, кад је флибустирство већ било престало, Нант је задржао своју улогу у гусарству. Из тих центара се упуштало на океанску пучину мноштво гусарских шефова са својим ескадрама, који су за дуги низ година задавали страх енглеским, холандским, шпанским и португалским бродовима. Овде ће бити поменуто неколико таквих прослављених имена.

За гусарско гнездо у Денкерку везана су имена двојице ритерских гусара, Жана Бара и Форбена, од којих је прво дубоко урезано у историју француског народа. *Жан Бар* је рођен 1650. године у Денкерку. Отац му је био у своје време чувени гусар Корнелије Бар, који је раније задавао осетне ударе енглеској и холандској марици. Одрастао на води и занесен причама о гусарима, Жан је напустио школу, у коју су га дали кад му је било дванаест година, и био примљен за матроза на једноме броду који је обављао каботажу између Денкерка и Флесинга. Ту је убрзо постао други капетан и, мада се његов брод није бавио гусарским пословима, он у једној прилици, са неколико својих матроза и једним чамцем, зароби један енглески брод са целом посадом, не изгубивши при том ни једнога од својих људи.

Кад су, после кратког времена, Француска и Холандија као савезнице објавиле рат Енглеској, Жан Бар понуди своје услуге тада чувеном адмиралу Рујтеру, команданту холандске ратне флоте, и буде од овога одмах примљен, захваљујући гласу који је дотле већ био стекао, као и гусарској репутацији свога оца кога је адмирал раније познавао. Код адмирала, у служби Холанђана, Жан Бар је остао пуних шест година, водећи увек успешне борбе са енглеским бродовима. Али владавина Луја XIV била је испуњена ратовима у којима се често од савезника постајало противник. То се десило и тада, и Француска зарати са својим дотадашњим савезником Холандијом. Пошто су сви Французи који су се у тај мах затекли на холандским бродовима, били проглашени за ратне заробљенике, то исто буде и са Жан Баром. Али он ипак, са неколико својих земљака, брзо нађе начина да се ослободи ропства и да пребегне у своје родно место Денкерк.

Од тада почиње права гусарска каријера Жана Бара. Бродовласници из Денкерка поверили су му читаву једну флоту бродова опре-

љених за гусарство и он са њоме отпочне низ својих смелих гусарских подвига. Нападао је из дана у дан, и то увек са потпуним успехом, енглеске, холандске и шпанске бродове, па чак и турску гусарску флоту у Алжиру. Једанпут му се само десило да, нападнут од врло јаке енглеске убојне флоте, буде заробљен заједно са својим другом, доцнијим чувеним гусарским шефом Форбеном, али је он са другом, већ после неколико дана ропства, успео да га се ослободи и да се опет врати гусарству.

Немогућно је, бар у најкраћим потезима не изложити гусарске подвиге и успехе Жана Бара, који се рачунају на више од стотине годишње. Ниједан од гусара свих времена није показао толико одважности и смишљености, крунисане сталним успесима, као Жан Бар. У гусарењу је имао пред очима само интересе своје земље, занемарујући потпуно своје властите интересе и стављајући свакодневно свој живот на коцку. Жан Бар је још за живота проглашен за легендарног националног јунака. После једнога низа његових сјајних победа на мору, краљ Луј XIV позове га у Версај да га види. Приликом свечаног пријема он га је поставио за шефа ескадре у краљевској марици. Неспретан и ненавикнут на дворске формалности, Жан Бар је простосрдачно одговорио краљу да овај добро чини што га на тај начин одликује. Кад су се присутни великодостојници и дворани томе насмејали, краљ га је узео у одбрану, рекавши да се не треба смејати простосрдачном јунаку који је свестан своје вредности и који је хтео да каже да ће се трудити да добијено одликовање оправда. И Жан Бар је то у толикој мери оправдао да му је краљ после тога дао титулу племића и високо одликовање, наименовавши га кавалером Светога Луја. Умро је 1702. године, пред сам рат са Шпанијом, опремајући се за нове победе на мору, које сигурно не би изостале. Импазантни споменик који му је француска држава подигла на најживљем месту Денкерка и који и данас краси ту лепу и живу приморску варош, сведочи о томе шта је Жан Бар вредео за своју земљу.

Форбен је био гусарски шеф много мањег значаја но Жан Бар, али је ипак његово име тесно везано за историју гусарства поменутога доба. То је био прави тип војнички дисциплинованог гусарског шефа, који се увек и у свима приликама понашао као марински официр. Почетком XVIII века командовао је читавом једном гусарском ескадром. Од његових гусарских подухвата најјаче је одјекнуо онај извршен у друштву са малуинским гусарским шефом Диге-Труеном, кад су пресрели велику енглеску трговачку флоту од 120 бродова и заробили велики део ове. Том приликом је Форбен имао жучан спор са Диге-Труеном, који му је јетко замерио оклевање у извршењу напада на њему намењени део енглеске флоте; да је и он, Форбен, извршио напад са онаквом одлучношћу као Диге-Труен, вероватно је да им ниједан брод флоте не би умакао.

Од гусара чија је база била у Нанту, нарочито се прочуло име шефа Касара, који је гусарио дуги низ година и задавао страх непријатељским бродовима свих народности. *Жак Касар* рођен је у Нанту. Дуги

низ његових предака били су морепловци и капетани трговачких бродова. Његов отац, и сам бродски капетан, повери га као дечака своје познанику, бродовласнику из Сен Малоа, и он је већ у својим раним годинама узимао учешћа у гусарским нападима. Рат са Шпанијом затекао га је као двадесетогодишњег гусара, са искуством оних који су деценије провели на томе послу. Он тада у своје родном месту Нанту опреми један гусарски брод за крстарење по Атлантском океану и брзо очисти од непријатељских бродова сву западну обалу Француске, од Бискајског залива до Ла Манша. После тога успеха бродовласници из Сен Малоа повере му 1707. године командовање једном омањом гусарском ескадром, са којом се убрзо затим прочуо. Једнога дана, септембра 1708. године, Касар је сусрео на отвореном мору флоту од 35 великих непријатељских бродова; једне од њих потопи, друге зароби и доведе у Сен Мало уз бурно клицање становништва. Оставивши заплењене бродове у пристаништу, навезе се опет на отворено море и зароби још осам великих бродова на које је наишао и доведе их у Сен Мало.

Година 1709. била је година глади у Француској. Адмиралитет, знајући вредност Касара као гусарског шефа, повери му мисију да прати и штити од напада једну француску трговачку флотилу која је са истока имала да у Марсељ довлачи жито и друге намирнице. Пошто је државна благајна била у то време готово празна, тако да није могла чинити потребне за то издатке, Касар се за те трошкове обрати бродовласницима из Марсеља, који пристану на то да их поднесу. Касар је од тада тачно и са сигурношћу вршио поверени му посао и омогућавао довлачење хране у Марсељ. Али, једнога дана, у близини Корзике, сусретне флотилу од пет енглеских ратних бродова. Решен да до краја изврши своју мисију, Касар одмах ступи у борбу и тиме да времена бродовима које је штитио да умакну у Тулон; после тога он успе да потопи један од енглеских бродова, па да умакне нападу и гоњењу осталих. Али тај подвиг га је увукао у један дуготрајан спор са марсељским бродовласницима, који су сматрали да није према њима испунио поверену му мисију, јер је бродове са храном требало довести у Марсељ, а не у Тулон.

Међутим, гласови о Касаровим успесима продрли су били у све крајеве Француске. Луј XIV затражи да му Касар буде представљен у Версају; том приликом краљ му, уз изразе свог задовољства, саопшти да га поставља за официра у краљевској марици, и нареди да му се из државне благајне изда повећа новчана награда. Кад се 1712. поновила гладна година у Француској, Касару је опет поверена команда над једном ескадром ратних бродова и мисијом да, пошавши из Марсеља, уђе кроз Гибралтар у Атлантски океан, па да у њему нападне и пљачка португалске бродове и насеобине. Он је ту мисију извршио на потпуно задовољство адмиралитета. Кад је са својом ескадром стигао до Зелених острва, својине Португалаца, гувернер се одмах предао и дао откуп који је Касар захтевао. Поред тога, ексадра је прикупила плена за више од милион франака. Али у повратку, извештен да га на путу чека једна

јака енглеска ескадра, Касар промени правац путовања и упути се према Антилима. После путовања од неколико недеља, он са својом ескадром уђе у Карипско море и баца котве код Мартиника.

Чим се то рашчуло, негдашњи гусари флибустири са острва Корњача и Сан Доминга, расути по острвима Малих Антила, похитају на Мартиник да се нађу са Касаром. Они му предложе да се организирају као гусари, па да у друштву са њиме пљачкају енглеске колоније и бродове. Предлог је био усвојен и потписан је обострани уговор о заједничком гусарењу и деоби плена.

Први заједнички напад био је на богату енглеску колонију на острву Монфера. Острво, са врло стрмим и неприступним обалама, било је брањено батеријама топова. Стигавши пред острво 10. јула 1712. године, Касар нареди паљбу из топова свих својих бродова; дим од барута учинио је да су се гусари, заклоњени њиме, могли искрцати на погодном месту, иако је ово било добро брањено. То је изненађено и препаднуто енглеску посаду натерало на дивље бегство у унутрашњост острва. Касар, са својим гусарима, заплени све бродове које је нашао у пристаништу колоније, натовари их богатим пленом, као и црначким робовима којих је ту било мноштво, па напусти острво и упути се у правцу друге, такође богате енглеске колоније, на острву Антигуа. На томе острву употреби исти начин напада који је био успео на острву Монфера. Острво је брзо освојио, покупио плен и пренео га у своју гусарску базу на Мартинику.

Охрабрен тим успесима, Касар се реши за један много већи подвиг. У то време, у Гвајани, на обалама реке Суринама, постојала је врло напредна холандска колонија, чије је богатство мамило дотадашње гусаре, али се ови нису смели одважити да је нападну. Богате плантаже кафе, памука и шећерне трске, са фабрикама шећера, пространим стовариштима и продавницама, чинили су да је колонија постала један од главних центара прекоморске трговине тога времена. Имала је 4000 белих становника, са 50 000 црначких робова који су употребљавани за пољске радове у плантажама и за рад у фабрикама. Колонија је била и одлично брањена, са једне стране самом реком, са друге стране добро распоређеним топовским батеријама. Поред свега тога Касар је, стигавши 9. октобра 1712. године на ушће Суринама, за три дана освојио колонију, наметнуо јој откуп у износу од неколико милиона данашњих франака, па ипак пустио своје гусаре да пљачкају куће и фабрике.

По повратку на Мартиник стигло му је наређење да се врати у Француску. Он то и учини, али не пропустивши да на путу нападне једну енглеску ескадру и да јој заплени два брода. То му је, кад је стигао у Француску, оштро замерено, пошто у време напада Француска и Енглеска нису биле у зарађеном стању. Али се, због великих услуга које је дотле био учинио француској морини и трговини, није против њега ништа предузимало. Напротив, произведен је за капетана краљевске морине и награђен крстом Светог Луја.

Али крај Касарове каријере и његовог живота био је сасвим другојачији. У једно време затишја он понова покрене свој негдашњи спор са марсељским бродовласницима, који му нису хтели исплатити трошкове око напред поменутог гусарског похода. Кад у томе није успео нигде куда се обраћао, он затражи аудијенцију код свемоћног кардинала Флерија, у то време првог краљевског министра. Кардинал га прими хладно и са иронијом, која Касара толико наљути да је на њега изручио сав гнев накупљен од почетка спора. Због тога буде одмах бачен у тамницу, у којој је и умро 1740. године потпуно напуштен и забрављен од оних којима је за време своје дуге гусарске каријере учинио неоцењиве услуге. Само су се још стари флибустири, тамо далеко на гусарским острвима, често сећали храброга гусарског шефа из Нанта и његових подвига.

Диге Труен, родом из Сен Малоа, био је син трговца робом потребном гусарима: ужаријом, платном за једрила, катраном за бродове, као и колонијалном робом. И отац му и браћа били су власници трговачких бродова; отац је раније био и поморски капетан. Одрастао на мору, Диге Труен је већ у својој деветнаестој години командовао фрегатом са 14 топова и 18 момака посаде. У двадесет првој години командовао је једном малом гусарском флотилом, био заробљен од Енглеза и бачен у тамницу у Плимуту. Из тамнице се мало затим спасао бегством, па је, вративши се у Сен Мало, отпочео врло активно гусарење по океану и око енглеских обала. За кратко време од неколико месеци запленио је петнаест енглеских бродова и уништио у водама Шпицберга у то време јаку флоту холандских китоловаца. После тих успеха био је у Версају представљен краљевској породици, од које је био најљубазније примљен.

Идућа година гусарења била је још успешнија. На челу мале флотиле од три гусарска брода, Диге Труен је био одређен од стране француске морине да заплегује или уништава што више енглеских бродова. Он је то почео тиме што је одједном запленио три ратна брода па одмах затим двадесет великих трговачких бродова, као и сам енглески адмиралски брод. Краљ Луј XIV му је тада изјавио своје особито задовољство и поставио га за официра краљевске морине. Међутим, то краљевско одликовање више му је нашкодило но што је користило. Као официр морине није више имао у својој акцији онако одрешене руке као што их је имао као гусар. Брод којим је командовао као официр, припадао је држави; посада је била изабрана међу маринцима артиљеристима. Али Диге Труен је био навикнут на чисто гусарске бродове и гусарску посаду, којој је знао командовати боље но краљевским војницима, и био боље услужен од својих гусара но од ових. Стога је то кратко време његове службе као официра испуњено готово самим неуспесима. То је учинило да се он, опет по краљевом овлашћењу, понова врати своје драгом гусарењу, у коме је био ненадмашан шеф и могао бити држави, а и себи, од много веће користи.

Већ 1701. године, кад је Француска заратила са Холандијом, он је и по други пут уништио велику флоту холандских китоловаца у поларноме мору и поред тога заробио 28 холандских трговачких и ратних бродова. И од тада се нижу, један за другим, ненадмашни гусарски подвизи великог стила, који су разнели славу Диге Труена по свима морима по којима су пловили европски бродови. Године 1704, на пример, он се са својом малом гусарском флотилом од три брода нашао усред једне енглеске трговачке флоте од 30 бродова, које је пратио и штитио топовима добро наоружан ратни брод. Диге Труен, поред све топовске ватре, успе да са својим гусарима ускочи на ратни брод, да га освоји хладним оружјем, натера га на предају, па онда зароби целу трговачку флоту. Године 1707, у друштву са флотилом гусарског шефа Форбена, пресекао је велику енглеску трговачку флоту од 120 бродова која је, праћена и штићена од пет великих и добро наоружаних ратних бродова, ишла правцем од енглеских обала ка Шпанији. У споразуму са Форбеном, Диге Труен склопи план за напад, по коме је Форбен имао напасти са једне, а он са друге стране. Како је Форбен оклевао, а Диге Труен се побојао да се флота не распе у бегство, он је нападне сам са своја три брода. Ратни заштитни брод буде одмах запаљен и за непуних пола часа потонуо је у море. Диге Труен, а у последњем тренутку и Форбен, дали су се тада у гоњење појединих бродова расуте трговачке флоте, запалили велики број ових, па се са њима и са својим бродовима појавили пред пристаништем у Бресту. Власти и становници Бреста стајали су запаљени на кеју пристаништа гледајући дотле невиђен и незапамћен приказ: огромну енглеску флоту заробљену од неколико гусарских бродова. То је направило велику сензацију у целој Француској и Диге Труен је постао велики национални јунак.

Мало затим доживео је један догађај који га је, како је сам говорио, мучио све до краја живота. Био је срео и напао највећи и најлепши ратни брод енглеске морнарице „Девоншир“, са посадом од 900 нарочито пробраних marinaца. Поред све паклене топовске ватре са ратног брода, Диге Труен, држећи сам крмило свога брода, успе да му се приближи и да се са њиме састави. Али у том тренутку се ратни брод запали; како је, као и сви бродови тога времена, био дрвен и катранисан, ватра га за тили час обузме целог, од кљуна до крмила, тако да је гусарски брод једва имао времена да се од њега растави и удаљи. Пред очима гусара, и пре но што се на врло узбурканом мору могло од њихове стране ма шта учинити да се посада спасе, ратни брод је отишао у морске дубине са својим командантом, официрима и свих 900 marinaца на њему.

Године 1708. Диге Труен изложи францускоме министру морине свој план да зароби целу велику флоту трговачких бродова за коју се било сазнало да ће се кренути из Бразилије у Европу, праћена ескадром од седам великих ратних бродова енглеских, португалских и холандских. Министарство је на то пристало и ставило му на расположење де-

сет својих ратних бродова, али је флота успела да му измакне. Да би надокнадио штету коју су држава и гусари имали од тога неуспеха, Диге-Труен створи један невероватно дрзак план: да наместо бразилијанске флоте нападне саму престоницу Бразилије, Рио-де-Жанейро.

Бразилијанци тога доба били су огорчени непријатељи Француза. После једнога сукоба, мноштво Француза који су се по пословима бавили у Бразилији, било је побијено или стављено у окове. Диге Труен се понуди француској влади да на челу једне француске ескадре оде до Рио-де-Жанейра, освоји га, пусти на слободу Французе, а трошкови експедиције да се исплате од плена који ће, несумњиво, у таквој вароши бити богат. Предлог није био усвојен, што је мотивисано великим издацима које је француска држава имала у последњим ратовима и у зараћеном стању у коме је и тада била. Диге-Труен се тада за трошкове обрати непосредно својим суграђанима из Сен Малоа, који су се дотле већ били обогатили учествујући финансијски у експедицијама којима је он командовао. Понуда ту буде одушевљено примљена; његови суграђани су одмах створили компанију са знатним капиталом, која је опремила 17 гусарских бродова, наоружала ове са 738 топова и ставила на расположење шефу гусара 6000 момака, од којих су готово сви били пре тога гусари. Диге Труен са том гусарском флотом стигне 11. августа 1710. године надомак пристаништа у Рију, па идућег дана ово нападне и освоји, запленивши у њему све бродове који су се ту били затекли. Затим је искрцао своје људе на обалу, напао град и освојио га после десетодневне борбе. Плен је био огroman и превазишао је сва очекивања.

Кад се Диге-Труен, са бродовима и пленом, вратио после неколико месеци у Сен Мало, дочекан је са највећим одушевљењем. Један гусарски брод био је натоварен златним и сребрним новцем, које запленим, које добијеним на име откупа. Пошто је одбијен део за краља, за француску морину и за гусаре, остатак је предат компанији која је опремила експедицију и ова га је поделила међу своје задругаре, који су оним што су добили били више но задовољни. Али много замашнији од материјалног био је политички успех експедиције. Француска морина стекла је глас какав никад пре тога није имала. Штета коју су претрпели Португалци износила је преко тридесет милиона тадашњих ливара, а велика је штета, при том, нанесена и Енглеzима и Холанђанима.

Диге-Труен је био тип ритерског, витешког и материјално потпуно незаинтересованог гусара. Није марио за новац и богатство; све што му је од плена долазило на део или што је примао као награду за успехе и услуге које је чинио француској морини и бродовласницима, утрошио је на опремање гусарских потхвата. Он који је утеривао милионе у државну благајну и обогатио цело становништво свога родног места Сен Мало, рођен и сам у богатству, умро је као сиромаш, скоро без игде ичега, повукавши у материјалну пропаст и сву своју родбину.

ПОСЛЕДЊИ ФРАНЦУСКИ ГУСАРИ

Нестанком флибустирства у Антилском мору, нестало је за неко време и регуларних, државом овлашћених гусара, који су радили за рачун и свој и своје државе. Напред је описано како се тада флибустирство изметнуло у морско пиратство, које је од свих поморских држава сматрано као обично морско разбојништво. Изгледало је да је тада дошао крај овлашћеном гусарству и да се ово, у новим приликама које су биле наступиле и због којих је нестало и флибустирства, неће више појављивати.

Али није тако било. За време америчког рата за независност и Француске револуције, као и за време наполеонске епопеје, појављују се поново овлашћени гусари са свима, па још и проширеним привилегијама које су имали у време негдашње своје прве појаве. Читава множина одважних француских гусара бранила је на мору интересе своје земље и била од противника сматрана, не као гомила пирата већ као регуларна војска, па чак и као војска витезова. Њих је било у свима морима кроз која води пут за француске, енглеске, холандске, шпанске и португалске колоније. Велики гусари појавили су се опет на површини океана; о њима су се стварале легенде и поновила су се романтична времена негдашњег антилског гусарства. Та гусарска епопеја трајала је коју деценију, па ју је нестало са нестанком последњег „Наполеоновог гусара“, Сиркуфа.

Робер Сиркуф, врло млад, а већ чувен гусарски шеф, рођен у Сен Малоу 1773. године, почео је своју морнарску каријеру као дечак од тринаест година, примљен за малога на један брод који је из Сен Малоа имао да путује за Шпанију. Кад је одрастао, служио је као матроз и крмар на многим трговачким бродовима који су путовали Атлантским и Индијским океаном. Године 1795, кад је рат између Француске и Енглеске био у пуном јеку, поверена му је команда на једноме омањем гусарском броду са четири топа и посадом од 18 гусара. Тако ништавним средствима он је одмах запленио четири велика енглеска брода, прешао са својим гусарима на један од њих, много боље опремљен и наоружан но његов дотадашњи бродић, испратио плен у Сен Мало, па продужио крстарити океаном.

Једнога јутра су се кроз измаглицу помолила огромна једрила великога брода, за који је Сиркуф одмах распознао да је енглески. То је био „Тритон“, један од највећих и најбоље наоружаних бродова Индијске компаније, са посадом од 150 људи. Мада их је на гусарском броду било свега 18, Сиркуф се одлучи да га нападне. Да би му могао што ближе прићи, он нареди да се на катарки истакне енглеска застава. У тренутку кад је скинута та застава а истакнута француска тробојка, било је за Енглезе и сувише доцкан да својим топовима спрече судар бродова и ускакање до зуба наоружаних гусара на њихов брод. Сиркуф је лично убио команданта брода и његовог првог официра, а остали гусари су

сабљама и секирама навалили на посаду која се очајнички бранила. После огорчене борбе од три часа на палуби великога брода, енглеска посада се предала на милост и немилост и брод је заплењен. Револуционарна влада доделила је тада трећину од богатог плена Сиркуфу и његовим гусарима, од којих је само један погинуо.

Крстарећи, после тога, по Индијском океану, Сиркуф је за кратко време поробио мноштво енглеских, данских и америчких трговачких бродова. Највише га је прославио напад и освајање тадашњег највећег брода Индијске компаније, брода „Кент“, са посадом од 437 људи и са 50 топова, што је гусарима донело врло богат плен.

Мало затим једна весела авантура унела је нешто расположења у туробан и тежак живот на гусарском броду. Сусревши се на океану са другим једним француским гусарским шефом, Жаном Дитертром, Сиркуф га позове да са својим гусарима пређе на његов брод, па да се на овоме почасте и заједнички провеселе. На то га је нарочито навело то што је мало пре тога био запленио један енглески брод који је носио у Калкуту велики товар животних намирница и финог француског вина. Дитертр је, међутим, на неколико дана пре тога, на једноме заплењеном броду, међу осталим стварима, нашао велике сандуке пуне фракосва, цилиндара и женских балских тоалета, који су из Енглеске били послати за Индију. Он те сандуке пренесе на Сиркуфов брод, на коме буде приређен формалан бал. Међу гусарима нашло се и неколико добрих свирача са својим инструментима. Гусари, обучени једни у фракосве са цилиндром на глави, други у балске тоалете за даме, изводили су на палуби брода, уз звуке оркестра, тадашње модерне игре. Усред игре и најбољег расположења стража са моста на броду јави да се на видику појавио велики брод. Гусари, у балским костимима, напусте одмах игру и похитају сваки на своје место. Господа играчи и даме играчице шчепају ножеве и секире, дигну на катарку своју француску заставу и шалећи се међу собом, онако весели, нападну енглески брод. Посада овога, пренеражена неочекиваним нападом господе у фракосвама, са цилиндрима на глави и брадатих косматих дама у балским тоалетама, није дала јак отпор, будући у недоумици да то није каква шала. Брод је био брзо освојен и морски бал је продужен са заробљеним Енглезима.

Наполеонском епопејом завршена је и гусарска каријера Робера Сиркуфа, који је од тада прозван „краљем гусара“. Он се повукао из дотадашњег бурног живота, али је, са богатством које је био нагомилао као гусар, продужио и даље опремати гусарске бродове и поверавати их искусним гусарима са којима је раније радио. Умро је у своме родном месту Сен Малоу, уважен од својих суграђана, од којих су се многи обогатили радећи са њиме.

Гусар *Франсоа Лемел* је 1778. године, у својој четрнаестој години, ступио као мали на брод који је из Сен Малоа полазио за Америку. У путу сазна да је Француска заратила са Енглеском. Он улучи прилику да пребегне на други један француски брод који је из Америке ишао за

Европу и врати се у Брест са намером да ступи на какав брод који ће водити борбе на мору. Поред све своје младости он буде примљен на један гусарски брод и од тада је као гусар учествовао у запленивању великога броја енглеских бродова, док није од Енглеца био заробљен и бачен у затвор за гусаре, на понтону. Приликом једне размене заробљеника он буде пуштен, па се врати у Француску, где опет ступи на гусарски брод. Кад је потписан мир, Лемем пређе на трговачки брод, на коме је, као обичан матроз, пловио неколико година по разним морима.

Кад је избила револуција и Француска се ставила у ратно стање према коализираним државама Европе, Лемема је то затекло као власника једнога трговачког бродића. Он га одмах наоружа са дванаест топова, претвори га у гусарски брод и са 110 гусара почне њиме крстари-ти по Атлантском океану. Први је ускочио на један велики холандски брод, освојио га и предао га своме помоћнику, бретонском гусару Легарсу, па одмах напао брод Индијске компаније који је холандском броду пришао у помоћ, наоружан са 60 топова и са посадом од неколико стотина људи. Тај брод је био освојен за четрдесет минута.

Велики број трговачких бродова, са богатим товаром, пао је од тада у руке Лемема и његових гусара. То му је донело за оно време баснословно богатство и он се последњих година XVIII века одлучи да напусти гусарство и да се ода великој трговини. Међутим, убрзо се показало да није био за то створен и већ године 1803. он је изгубио све што је имао. У тај мах је Наполеон опет заратио, па се Лемем, осиромашивши, одлучи да се понова врати гусарству.

Срећа га је понова почела служити и за три месеца крстарења по мору он је запленио или потопио дваестину великих непријатељских бродова, међу којима је био и брод Индијске компаније који је носио велику количину готовог новца. Али већ после године дана дошао је и томе крај. Једнога дана месеца новембра 1804. године Лемем је, са својим бродом и тога пута доста несигурном посадом, пловио по индијским водама тражећи плен кад је био изненада нападнут од једне енглеске корвете, наоружане са 50 топова и јако надмоћне по броју људства. И поред свега очајног отпора који је дао гусарски брод, Лемем је био приморан да спусти своју заставу и да се преда. Командант фрегате примио га је са војничким почастима па га, заједно са гусарским бродом, одвео у Бомбај и предао властима. Није му било суђено да види злогласне понтоне на обалама Енглеске; на путу за Енглеску умро је на палуби брода који га је превозио.

Гусар *Жак Лебон* провео је свој век у бурним гусарским авантурама, па је ипак завршио свој живот као обичан, миран грађанин. Рођен је 1768. године на Њу фаундленду, у тамошњој француској колонији. Отац му је био бродски капетан, па га је собом водио по мору још од његовог најранијег детињства. При једној бури, прелазећи океан сам, без сина, отац са својим бродом пропадне без трага и гласа. Па како су мало после тога Енглези, огорчени на Француску која је помагала Се-

верну Америку у рату за независност, опустошили француску колонију у којој је живела Лебонова породица, ова остане без игде ичега. Жак Лебон тада, у својој четрнаестој години, ступи међу француске гусаре. После неколико месеци гусарски брод буде заробљен од једне енглеске фрегате; Лебон са осталим гусарима буде бачен у тамницу, у коју ће се још више пута враћати у току свога бурног живота.

Пуштен приликом једне размене заробљеника, он опет ступи на гусарски брод, и мењајући бродове дочекао је прекид непријатељства између Француске и Енглеске. Од тада је неколико година био капетан рибарског брода који је на прудовима Њу фаундленда ловио рибу; затим је прешао у француску морину и после двогодишње службе постао други капетан брода. Кад је букнула револуција, Лебон се понова ода гусарству и постане други капетан гусарског брода. Једнога дана, кад је заробио један енглески трговачки брод и водио га собом у Француску, сретне са својим пленом енглески ратни брод, који га нападне и примора да се преда. Доведен са својим гусарима у Плимут, он успе да пробије зид затвора и да се спасе са своја два друга, прешавши на маломе чамцу пут од Плимута до Шербура.

У Сен Малоу је имао срећу да нађе своју пребеглу породицу и са овом је почео живети мирним животом. То је трајало једва који месец док није сазнао да ће бити притворен јер се за њега сматрало да је племић. Лебон тада потражи прибежиште на броду једнога свога доброг познаника; овај га не само узме у заштиту већ му код народног представника у Сен Малоу изради да може као гусар, у име републике, заробљавати непријатељске бродове. Али тада је од Енглеца био по трећи пут заробљен и бачен у тамницу. Он се из ове и тада спасе бегством са неколицином француских гренадира па, гоњен једним одредом пешака и водом коњаника, успе да се дочепа чамца и отисне на пучину. У путу за Француску на томе чамцу, са друговима, сретне један трговачки брод, нападне га ускочивши на њега, освоји га, доведе га у Француску и ту га прода.

Тако добијеним новцем Лебон купи један омањи брод, који опреми за гусарење. На пучини наспрам Бристола похвата неколико енглеских рибарских бродова и поведе их у Француску, оставивши на слободи један од њих за који је од рибара сазнао да је то једина својина групе сиромашних рибара који од тога издржавају своје породице. Али у путу буде и по четврти пут заробљен од Енглеца и затворен у тамницу, из које је пуштен кад се сазнало за његово човечно поступање са заробљеним рибарима.

Од тада опет настаје за Лебона једна периода великих гусарских успеха. Заробио је неколико бродова, међу којима је био и један енглески ратни брод са 400 драгона, као и један богато натоварен трговачки брод који је у Нанту продао за 700 000 франака. Али је одмах после тога био и по пети пут заробљен од Енглеца и бачен у понтон у Плимуту. Одатле је у неколико махова покушавао да се избави бегством, али без

успеха, јер је увек био проказан. Најпосле је, размењен са једним од Француза заробљеним енглеским маринским официром, прешао у Француску и понова отпочео гусарити. Тога пута послужила га је срећа, па је за кратко време нагомилао велико богатство. Породица и пријатељи га тада салете и наговоре да савлада своју страст за гусарењем и да се једном, после толиких авантура и невоља преживелих по енглеским тамницама, дефинитивно повуче у миран живот, што он и учини.

Крај наполеонске епопеје био је у исто време и крај регуларног гусарства. Престали су ратови између Француске и коализираних европских држава, па је престао и разлог да се на пучину шаљу гусари са задатком да заробљавају непријатељске бродове. Али пиратско гусарство није никако престајало. Оно се у Средоземном мору и дуж афричких обала провлачило све до половине прошлога века, а у кинеским водама и у Индијском океану продужава се још и данас.

ПЕТИ ОДЕЉАК

МОРСКИ ПИРАТИ

РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ РЕГУЛАРНИХ ГУСАРА И МОРСКИХ ПИРАТА

Напред је казано да треба разликовати праве, овлашћене, „регуларне“ гусаре (corsaires) од других „нелегалних“ гусара. Прави гусари су били нешто регуларно, бар од појединих држава овлашћено и помагано. Код Француза, то је била једна врста краљевске морине. Капетан гусарског брода добијао је од самога краља овлашћење (lettre de marque) да задржава на путу непријатељске бродове и да заробљава оне које нађе на њима, али да, кад је борба свршена, посади и путницима са њих не чини без потребе никакво зло. Заробљени брод, са свим оним што се на њему нађе, имао је шеф гусара привести као плен у Француску или у коју француску колонију, пошто противнике искрца на какву обалу, ако не буде постојало нарочито наређење да их вози тамо куда и брод иде. Плен је, по правилу, имао бити распродан, да би се добијени новац поделио између онога о чијем је трошку опремљен гусарски брод (по најчешће државе, капетана брода или какве компаније) и гусара учесника у нападу.

Да је такво гусарење одиста било нешто сасвим регуларно, види се и из тога што су све ондашње поморске државе, кад су биле у рату, имале своје овлашћене гусаре. Такав је, нпр., случај био са Енглеском, чији су гусари били овлашћени нападати шпанске бродове и шпанске колоније кад су јој Шпанци спречавали колонизирање Антилских острва; или који су нападали француске бродове кад је бивао објављен рат између Енглеске и Француске. Исто се види и из тога што је поштовано правило да противник, кад зароби брод са овлашћеним гусарима, има ове да сматра као ратне заробљенике, па да тако са њима поступа. Ако су заробљени гусари, мимо свога овлашћења пре тога извршили какав злочин, они су предавани суду и погубљени тек онда кад, после довољне истраге, за то буде изречена судска пресуда.

Енглези су заробљене гусаре држали у тамници, али не на суву, јер одважности и дрскости француских гусара није било граница, па су били готови на све и покушавали на све могуће начине бегство из тамни-

це. Гусари су, стога, чувани у нарочитој тамници која је служила искључиво за њих, на чувеним и злогласним дрвеним понтонима, који су стајали на неколико места дуж енглеске обале. Понтоне је чувала јака стража од енглеских морнара; они су били под заштитом топова и нико им ни из далека није могао прићи. Ту су заробљени гусари чувани све дотле док се не изврши размена заробљеника или док не престану непријатељства са државом којој припадају.

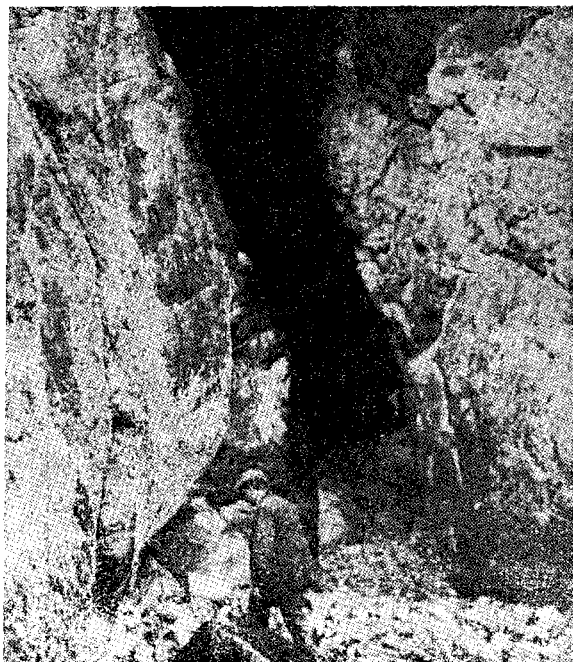
Сасвим је друкчија ствар са гусарима који су се сматрали за морске разбојнике, пирате. Јер поред регуларних постојали су и гусари ниже класе. Пре свега, међу самим регуларним гусарима било их је који су, прелазећи преко онога што им је налагало и допуштало добијено овлашћење, заробљавали и пљачкали бродове не само непријатељске, већ и оне што припадају неутралним земљама. Затим, постојала је још и нижа класа гусара, оних што су пљачкали све бродове на које у својим крстарењима наиђу, без обзира на народност, па и бродове своје државе. То су били прави морски разбојници, које су све државе прогласиле да су ван закона. Кад би какав брод, ма којој држави припадао, заробио какав пиратски брод, пирати би одмах на лицу места, без икаквог суђења, били побацани у воду или побијени, понајчешће повешани о катарке брода да би то служило као пример. За оне што су довођени у Енглеску ради какве потребне истраге, постојале су нарочите тамнице, од којих је најчешће употребљавана она у Њутету, где су проводиле своје последње часове читаве генерације пирата. После осуде на смрт од стране маринског суда, посетио би их тамнички свештеник који је покушавао, ретко кад са успехом, да им поврати хришћанске осећаје или да их наведе на признање. Сутрадан би се пред ћелијом појавио исти свештеник, али овога пута са извршиоцем смртне казне, који би осуђенике, добро везане, на осуђеничким колима спровео до губилишта. У Вапину, дуж једне врсте кеја (Execution Docks), био је стално постављен читав ред вешала одређен одвајкада искључиво за морске пирате. Ту је осуђеничка кола очекивало много света који се наслађивао у призору што ће имати да се види. Пред колима је ношено метално весло, као симбол бившег занимања осуђеника. Осуђеник је имао право да под вешалима одржи један мали говор, какав буде хтео, па је затим извршена казна. Пошто је стајао неколико часова обешен, он је скидан и сахрањен. Али чувенији пирати су били превучени катраном и остављени дуже време да висе, као опомена морнарима на то шта их чека кад се одаду таквоме послу.

За регуларне гусаре акција је престајала чим би се закључио мир или примирје између зараћених држава, и то би трајало све дотле док буду важили уговори о миру. Уосталом, како су у то доба ти уговори били сваки час прекршавани, гусари се никако нису растурали, већ су били на опрези и одмах отпочињали своју акцију против непријатељске државе, чим се прекрши примирје. За морске пирате то није било важно; они су у свако време, без обзира на односе држава, вршили своје напа-

де, који нису били ограничени никаквим прописима, али који су, кад не успеју, плаћени животом, на вешалима.

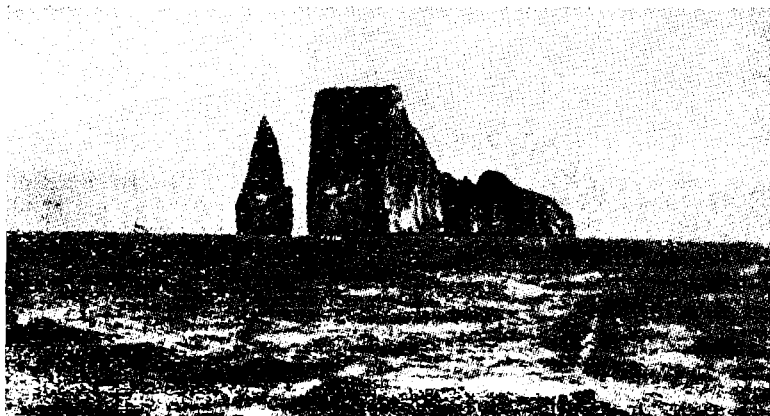
Регуларно гусарство појавило се почетком XVI века, било је на своме врхунцу у XVII веку, а нестало га је потпуно у првој половини XIX века. Међутим, морско разбојништво постојало је одвајкада, увек се одржавало, а и данас га има у понеким морима. Један разлог нестанку гусарства уопште била је појава парних бродова, које је било немогуће једрилицом напасти и гонити, а који су могли брзо стићи сваку гусарску једрилицу. Други, и још важнији разлог, били су нови топови који су достигали на велике даљине. У време гусарства топови са бродова гађали су на врло мало одстојање, на по коју стотину метара. Међутим, гусарска острва су била таква да су, било због плићака и коралних спрудова, било због подводних стена, била неприступачна већим гонилачким бродовима, који им се нису могли примаћи на домет њихових топова. Експедиције које су ишле да гоне и истребе гусаре, морале су на одстојању од два-три километра и више напуштати бродове и силазити у чамце, па тако прилазити гусарским острвима. А кад би ти чамци пришли надомак гусарским топовима са острва, којих је ту бивало у изобиљу, заплењених раније са противничких бродова, гусари би осули паљбу и чамци би, са посадом, брзо били потопљени. Мали број гусара био је тако у стању да одбије или потуче јаке одреде својих гонилаца. Све је то, међутим, измењено појавом далекометних топова, који су одбрану гусара учинили немогућном, и парних бродова, који су их успешно и лако гонили и сатирали.

Регуларни гусари, ако нису завршили живот у морским или сувоzemним биткама, или у бродоломима, или у двобојима, или убијени од својих другова, повлачили су се доцније, после бурних флибустирских авантура, у миран живот и продужавали овај, не кријући се, као мирни грађани. Као што је, нпр., напред казано, флибустир Пјер из Дијепа, дошавши до великог богатства дрским нападом једног великог, богато натовареног шпанског брода, повукао се одмах у своје родно место, где је на миру, богат и поштован од својих суграђана, проживео остатак живота, не хотећи више да чује за гусарске авантуре. Неки од гусара, као Левасер, Де Росе, Морган, били су чак и постављени од владе своје земље за гувернере гусарских острва. Међутим, гусари пирати нису никад више доживели миран и безбрижан живот. Ако нису гинули у борбама са онима које су нападали ради пљачке, или са бродовима власти што су их гониле, или ако се нису подавили у мору при морским бурма, или ако нису повешани на броду својих гонилаца, или побијени од урођеника забачених острва или у међусобним свађама, они су у својим лутањима по океану умирали од скорбута, од грознице, од пијанства и других порока. И, ако су све то избегли, падали су живи у руке јачих противника, који су их или одмах, без икаквих суђења, убијали или их предавали властима и маринским судовима па су завршавали живот на

Сл. 89. – Пећина гусара пирата Вена

вешалима. Ако се који од њих, што је бивало врло ретко, на време повукао у миран живот, овај није смео продужити у своме родном месту где је био познат; морао се пажљиво крити по местима где га нико не познаје и ту стрепити да не набаса на кога старог познаника који би га проказао. У своме роману „Острво са благом“ Стивенсон описује такав један живот старог морског разбојника, који, избегавши дотле све

Сл. 90. – Пиратско утврђење у сцени

Сл. 91. – Шеф анђилских гусара њираџа

опасности заната, напушта овај због старости и немоћности, повлачи се у забачено место у Ирској, али где му пиратска крв опет не да да се смири. Марински судови били су за такве клијенте немилосрдни и њихове кривице нису застаревале.

Живот на пиратским бродовима био је не само тежак већ и у пуноме смислу ужасан и прави пакао. Регуларни гусари су, кад су били на чамцима, пловили само поред обала, или на краћим путевима. Дужа крстарења пучином вршили су само на бродовима отетим од оних које су сретали или које су у лукама нападали, а тада су увек били добро опремљени у храни, оделу, пићу и свима морнарским потребама. За време крстарења могли су излазити на обале земље чији су држављани, па су ту наилазили на пријатељски пријем и потпору сваке врсте. По свршеном послу, кад су дошли до плена или кад више није било у изгледу да ће срести противничке бродове, могли су се, кад хоће, вратити у своје гусарско гнездо, где су и од становника и од власти најлепше дочекивани; после повратка настали би одмор и весеље.

Све је то било сасвим друкчије на пиратским бродовима. Морнарски занат био је у време гусарства и пиратства и сам по себи невероватно груб и тежак. Тај занат и данас изискује јаког и издржљивог човека, а то се морало још у много јачој мери изискивати у оно време. Негдашњи бродови су били као орахове љуске наспрам данашњих, а пиратски бродићи никад нису прелазили 50 до 100 тона, док данашњи обичан

прекоморски карго (теретни брод) има по неколико хиљада тона. Облика заокругљеног као дубљено корито, високи да их не би препљускивали морски таласи, бродићи су били игра таласа и љуљали су се и при најмањем ветрићу. Требало је бити прекаљен за морску болест и изгубити сваки појам о непокретном хоризонталном тлу, па да се, и као обичан морнар, то могло издржати дуго време без прекида. А како је то тек морало бити за пирате који су у маломе кориту морали проводити недеље и недеље по узбурканој пустињи таласа, и још знајући да ће се то свршити смрћу, за коју је било сигурно да ће бити насилна! Свакога тренутка, и дању и ноћу, и по најгорем времену, и по највећим бурма, морало се маневрисати ужадима и једрима, а при том бити привезан за катарку да не би био однесен таласом који препљускује брод и љуља га као орахову љуску. Бродови су били дрвени и брзо су трулили по тропским водама по којима се крстарило; већ после које недеље крстарења корито брода под површином воде било је превучено дебелим слојем морских биљака и шкољака, које су се за њега хватале и усправале броду ход. Убрзо је почело и труљење корита, које су и црви почели бушити; то је чинило да вода у танким млазевима продре у корито и да ју је требало, без одмора, и дању и ноћу, избацити из брода, рупе непрестано затварати, а брод крпити и превлачити катраном. И то се морало радити баш у време бура и оркана, кад се у томе није смело ни тренутка застати. Данашњи парни бродови доста брзо беже пред бу-

Сл. 92. – Полазак гусара њираиша у њљачкање

ром и често за времена излазе из опасне зоне; кад их бура захвати, посада зна да ће се за доста кратко време из ње изаћи.

Гусарски бродичи данима и недељама нису могли изаћи из опасне зоне јер су се морала спуштати једрила да их не би ветар поцепао, или да не би покрхао катарке, или преврнуо брод, па је овај или стајао у месту или је, неуправљан, наношен на подводне стене на које се разбијао и пропадао заједно са пиратима. Ако се, у лутању пучином, наишло на какву земљу, тадашње маринске карте нису могле показати која је то земља и коме припада; пирати у највећем броју случајева нису смели на суво излазити. Изузимајући ретке случајеве да им је земља коју су угледали позната и да су знали да на њој нема насеља у којима би могли допасти у руке властима, они нигде, ван своје удаљене пиратске базе, нису смели пристати, одморити се пријатним сном, снабдети се храном и пијаћом водом и довести у ред свој бурама и борбама оштећени брод. И за све то време на броду су се развијале болести које долазе од лоше хране и сувишне употребе јаких пића. Тешко је и схватити да се неко могао онако месецима хранити као пирати на своме броду. У то време није имало хранљивих конзерви; усољено месо и риба брзо су се кварили због тропске врућине и влаге у унутрашњости брода; брашно се брзо црвљало, пијаћа вода се кварила и постајала опасна за пиће, а и иначе је нису могли носити у довољној количини јер на броду није имало довољно места. Једини спас су пирати налазили у претераном пићу, у ракији и руму, које их је непрестано одржавало у једном полусве-

Сл. 93. – Напад пирата на брод

сном стању, неосетљиве према ужасним приликама у којима су проводили дане и ноћи. Може се замислити са каквом су дивљом радошћу скакали на ноге и лаћали се ножева, секира и пиштоља кад стража повиче да је на видуку брод који треба напасти и са каквом су се похлепношћу још пре свршетка борбе бацали на све што се на заплећеном броду могло појести и попити. Иначе, у пијанству у коме су тражили неосетљивост и спас од свих невоља на броду и при слабој дисциплини која је владала у таквој војсци, сваки час је долазило до међусобних свађа, до побуна против шефа и до убистава. И што је било најгоре, сваки је од пирата био свестан тога да је у једном безизлазном стању из кога ће га извући само смрт у ма коме облику, а понајвероватније она у борби или на вешалима.

Многи од регуларних гусара, снабдених овлашћењем за гусарство, испрва су се тачно придржавали за то везаних прописа, али су доцније, осиливши се и окуражени својим гусарским успесима, прелазили преко граница својих овлашћења и почели се изједначавати са обичним морским пиратима. Неки су одмах, и поред тога, добро пролазили. У највећем броју случајева су похватани, суђени као пирати и кажњавани тешким казнама, у већини случајева смрћу.

НЕКОЛИКО ЗЛОГЛАСНИХ АНТИЛСКИХ ГУСАРА ПИРАТА

Опадање и нестанак флибустирства имали су своје вишеструке узроке. Први и пресудни узрок је био у наглom развијању колонија, како шпанских, против којих се ратовало, тако и француских, енглеских и холандских. Док су биле у питању само шпанске колоније, које су биле довољно снажне да спречавају колонизирање других држава, флибустирство је за ове државе било једино и моћно оружје против тог спречавања. Али кад су колоније и поменутих држава довољно ојачале, постале врло напредне и могле саме да се бране од Шпанаца, флибустирство је за њих постало само један непотребан а тежак терет, а затим и права сметња за њихово развијање. Сметња се састојала поглавито у томе што су флибустири, враћајући се својим базама, уносили у мирно и радно становништво неред и узбуну, а са друге стране у томе што су они навлачили на колоније мржњу Шпанаца и њихове организиране нападе. Ти напади би иначе без тога били већ престали, пошто су и сами Шпанци увидели да је немогућно и безразложно спречавати и другима колонизирање у новопронађеним земљама. Прави повод стварања флибустирства био је, као што је казано, тај да се слаба сила Шпанаца и учини могућним колонизирање; кад је то углавном постигнуто, флибустири су постали само један чир на здравом телу нових колонија. И гувернери колонија и њихове владе били су једнодушни у налажењу да њих треба да нестане.

Али то није био лак посао. Флибустири су још увек представљали једну силу о којој се морало водити рачуна. Они су на сваком кораку истицали да се само њима има захвалити за могућност стварања, опстанка, одржавања и напредовања колонија. Онај који би ма шта покушао против флибустира своје државе, имао би одмах против себе не само њих већ и флибустире свих осталих држава јер су се сви они, без разлике народности, међу собом сматрали као „морска браћа“. Осим тога, и гувернери колонија нису у први мах ни смели ништа предузимати у томе погледу, мислећи да једнога дана може опет доћи до тога да флибустири буду потребни као што је то и раније било.

Међутим, са своје стране флибустири нису мировали. Кад више нису били нападани од Шпанаца, кад су шпанске колоније толико ојачале да их је више било немогућно пљачкати, кад је и заробљивање и плењење шпанских бродова, због њихове боље одбране, постало јако отежано и кад им је од стране гувернера колонија наглашено да су постали не само непотребни, него и штетни за саму државу за чији рачун раде, флибустири су почели мењати и поље и начин своје акције. Они су почели крстарити по океану, не по околини насеобина где је било опасно бавити се, већ по пучини, и нападати свакога ко им дође на згоду. Романтични флибустири, опевани у песмама, који су распаљивали маште француских, енглеских и холандских патриота, изметнули су се мало-помало у баналне морске разбојнике, пирате. Није више помагало ни то што су владе поменутих држава, после мноштва извршених разбојништава, објављивале општу амнестију за пирате своје земље да би се ови предали и напустили пиратство. Мало пирата се одазивало позиву да се некажњено врати у миран и послован живот; гусарска крв била је јача од воље за такав живот и они који су дотле загризли у гусарство нису га се могли више ослободити. Они су продужавали крстарење по океану, а пошто су и од власти својих држава бивали тако исто гоњени као и од шпанских власти, нису више налазили за вредно да штеде ни бродове своје народности.

У тој периоди гусарства истичу се неколико злогласних имена која су задавала страх бродовима свих народности и која оличавају цело пиратско гусарство тога бурнога времена, кад се и пред најмањим путовањем по мору морао писати тестаменат. Имена неколиких чувених пирата тога доба и данас су очувана у успоменама и легендама код становника острва Средње и Јужне Америке; она су опевана у тамошњим песмама и очувана у причама којима су застрашивана деца и одрасли.

Егвар Тич, злогласни енглески морски пират, са надимком „Црнобради“ (Blackbeard), био је испрва обичан матроз, који је пловио на енглеским трговачким бродовима и одликовао се одважношћу, разборитошћу и необичном окрутношћу. Кад је, после многих прекоморских путовања, дошао први пут на Антиле, очарао га је буканирски живот; он напусти свој брод и здружи се са буканирима Сан Доминга и Острва корњача. Кад је Енглеска заратила са Француском, Тич поста-

не гусар који је на енглеским бродовима нападао француске. У томе се својом одважношћу толико истакао да му је поверено заповедништво на једном енглеском гусарском броду.

Али он није дуго остао само при томе. Пошто је ретко сретао шпанске и француске бродове, које је био овлашћен заробљавати и пленити, он се убрзо ода морском пиратству не бирајући више брод који ће напасти. Кад је већ био опљачкао, па затим и спалио неколико бродова своје земље, енглеске власти га почну по океану тражити и гонити, али увек безуспешно. Увек је успео или утећи својим брзим гусарским бродом или изаћи као победник па гонилачки брод спалити а његову посаду побацати у море. Приморан једном приликом да бежи испред једног добро наоружаног ратног брода, Тич оде у Хондурас, тадашње најсигурније гусарско прибежиште и гнездо пирата. Ту се упозна са једним, такође енглеским пиратом, Бонетом, тада на великом гласу, са којим ће од тада делити судбину. То је познанство имало неслућен утицај на каријеру оба велика морска разбојника.

Сџиџ Бонет био је чудан тип морског пирата. Пре но што се одао пиратству, живео је на антилском острву Барбадосу, где је и рођен. Ту је био у војној служби, у којој је био дотерао до мајора; био је врло уважен човек и имао је на острву велико имање. Одједном се у њему појавила чудна и неодољива жеља да све то напусти, па да се ода морском пиратству. Енглеске власти и мирни становници Барбадоса радознано су гледали како он опрема и топовима наоружава свој брод, спремајући га за дуго путовање. Нико није разумевао шта он намерава и још најмање се могло наслућивати да се ради о пиратском послу. Кад је брод био потпуно опремљен, Бонет једнога дана скупи седамдесет сумњивих типова морнара, по забаченим малим крчмама на острву, доведе их кришом на брод и једне тамне ноћи нестане га са бродом.

Од тада се дуже време није о њему и његовом броду ништа чуло. Међутим, отпочели су до власти на острву допирати гласови да Бонет пљачка бродове по океану без обзира на њихову народност. Слати су ратни бродови да га траже, ухвате и доведу на острво, али је он увек успевао да умакне. Међутим, на његовом броду се деси нешто што он није очекивао. Бонет није пре тога никад путовао морем и није имао ни појма о морепловству. Кад су његови пирати увидели да он, поред свих његових за пиратство одличних особина, није у стању управљати бродом и кад се то у више опасних прилика показало као штетно, они га почну гледати као пирата аматера, са којим они, морски вуци, могу радити шта хоће. У таквом једном тренутку Бонет се сусрео и упознао са Тичом.

Тич је већ био сазнао како стоји ствар на Бонетовом броду, али се правио да то не зна. Пошто му је учинио комплименат за његов брзи гусарски брод, он замоли Бонета, са којим се био здружио, да у интересу заједничког посла преда заповедништво на броду гусару Ричардсу, са Тичовог брода, па да се оба брода упусте у крстарење по океану и врше

пљачкање. Бонет пристане на то, Ричардс пређе на његов брод, па одмах чим су бродови изашли из луке, смири и придобије за себе побуњене Бонетове пирате, а Бонету нареди да се више ни у шта не меша.

На првом крстарењу поред Бахамских острва, опљачкали су дванаест бродова разне народности. Један од тих бродова Тич је спалио из освете, јер је био из Бостона, где је мало пре тога било обешено неколико пирата који су пали у руке властима. Пет бродова, чије су посаде пристале да се придруже пиратима, формирали су, са два брода који су их заробили, пиратску флоту којом је командовао Тич као адмирал. Његов адмиралски брод имао је тада четрдесет топова.

Може се замислити ужас становника Јужне Каролине кад су угледали пиратску флоту која се приближавала њиховим обалама, па мало затим спустила котве у пристаништу Чарлстона. Власти, немоћне према најезди која се приближавала, биле су парализиране, не знајући шта да раде. Одједном је заустављена свака трговина, свако кретање и са највећом забринутошћу очекивало се да се види шта пирати намеравају. Забринутост је била утолико већа и оправданија што су већ, пре повратка флоте, у колонију били допрли гласови о личности пирата Тича, који нису били нимало такви да се од ове пиратске најезде могло очекивати шта добро.

И одиста, Тич је сам по себи и у сваком погледу био страшило и грдоба од човека. Као што је казано, носио је надимак „Црнобради“ јер је био сав нарастао у дугу густу црну браду која му је покривала лице до очију, заклањала прса и била узицама разних боја привезана једним делом за огромне уши. То, као и густе, необично велике, црне, накострешене обрве, давало му је изглед гориле много више но изглед човека. Он је био свестан тога, и то на један нарочити начин искоришћавао у своје сврхе. Кад му је то требало, он би своје страшно лице правио још страшнијим и одвратнијим тиме што је метао на главу шешир са огромним ободом, на коме је постављао запаљене комаде луча; луч је осветљавао и без тога његово страшно лице и чинио га фантастичним и демонским. Кад се томе дода још огроман стас и херкулска снага, груба кошуља, отворена да би се могла видети горилска прса зарасла у црну чекињаву длаку, маљаве шаке широке као лопате, шест пиштоља и неколико ножева за појасом и тешка сабља обешена о врат, може се себи створити слика тога људског чудовишта. И таква спољашност није варала. Тич је био лишен сваког човечанског осећања; мучење заробљеника и посаде и убиства, била су му не само једно задовољство већ и потреба. Дата реч није за њега значила ништа; искористити нечије поверење и преварити га, била је за њега вештина и врлина. У дугим доколицама на броду, приликом лутања по мору, измишљао је грубе и сурове шале, нпр. да о катарку брода обеси себе самога и још кога од посаде да би видео који ће од њих двоје дуже издржати тако обешен, као и зато да би се, како је он смејући се говорио, навикавали на оно што их чека у Енглеској на кеју извршења смртних казни; или да у

доњем подруму брода запали сумпор, па да се са појединцима из посаде затвори у тај простор да би се видело ко ће први пасти на под, загушен од гаса итд.

Такав је био пират који је са својом флотом спустио котве у пристаништу Чарлстона. Заплашене власти и становништво са највећим страхом су очекивали да виде шта пират мисли. Он их је, међутим, само уценио у новцу, оделу и лековима па је примивши велику уцену, наредио да се дижу котве и да се продужи пут за Северну Каролину, где је такође било једно важно прибежиште морских пирата. Ту је сазнао да је објављена амнестија за пирате који пристану да се врате мирном животу и предаду властима плен који су имали у рукама. Он пошаље Бонета да тражи опроштај злочина за њих обојицу, а сам, и поред тога, оставивши Бонета на суву, продужи пљачкање свега што му је под руку дошло. Успут је на једноме пустом острву оставио неколицину својих људи на које се био наљутио. Поред свих својих злочина, ипак је добио опроштај, иако је нашао начин да не преда ни свој брод, ни плен који се на њему налазио. Тада је заплењеним новцем купио велико пољско имање, оженио се и почео живети мирним и удобним животом.

Али, гусарска крв није му дала мировати. После године дана таквог живота, овај му се досади и он, пред очима власти Северне Каролине, опреми свој гусарски брод за нове подвиге. Код Бермудских острва заробио је један велики, добро натоварен француски брод и поделио пљачку са енглеским властима. Затим је продужио пљачкања бродова и места поред обала, делећи увек плен са властима. То је било узело толике размере да се целокупно становништво Северне Каролине узбунило и, пошто од својих власти није могло добити никакве помоћи ни заштите, обратило се за заштиту гувернеру суседне колоније Вирџиније.

Гувернер се одлучио да се одазове молби и да злу учини крај. За тај врло тежак задатак, који је захтевао веште и одважне људе, буду одређена два енглеска маринска официра, са два омања брода и једним пилотом, који је познавао сва скривена прибежишта морских пирата у тој области. Захваљујући тој околности и обавештењима која су добили пловећи дуж обала које је Тич пре тога опљачкао, бродови су брзо нашли његово прибежиште између пустих острва, где је он, не надајући се ономе што га чека, проводио време пијући рум са својих двадесет и пет људи. У огорченој борби која је настала, изгнуло је доста и нападача и нападнутих док није дошло до мачевања између енглеског официра и самога Тича. Колосална снага и окретност пирата није му помогла; официр је био прави мајстор у мачевању и пират је пао мртав на под брода. Видећи то, они од пирата што су дотле остали у животу предали су се официрима; ови су једва имали времена да спрече да два пирата која су се за то време спустила на дно брода не упале барут спремљен да разнесе брод. Пошто је одсечена глава Тича натакнута на кљун енглеског брода, на коме је он убијен, бродови су са похватаним

пиратима отпловили у Чарлстон, где су пирате предали енглеским властима.

За то време Бонет, који се, као што је казано, био одвојио од Тича, сазна да је овај отпловио и однео собом и његов део плена, па намисли да га потражи по гусарским прибежиштима те области и да превиди са њиме рачуне. Сазнавши такође да је Тич оставио на пустој острву двадесет пирата, на које се био наљутио, он пошље на острво једну своју шалупу да их прими и доведе к њему. Пирати, који би без тога помрли од глади и жеђи, захвални Бонету за своје спасење, придруже му се у намери да потраже Тича и да му се освете. Тражећи злогласног пирата у водама Северне и Јужне Каролине, Бермудских и Бахамских острва, Бонет је плачкао све што му је под руку дошло и потпуно зауставио свеколику трговину у тим областима. Квар на броду принудио га је тада да потражи прибежиште на каквоме склонитом месту, да оправља брод и да му се људи одморе. Прибежиште је нашао на рту Фир, на обали Северне Каролине, и ту се задржао пуна два месеца.

У Чарлстону се, међутим, било рашчуло да је један пират извукао свој брод на суво да га оправља, али се није знало који је тај. Један одважан и угледан човек, енглески пуковник у пензији Рет, бојећи се да пират не приреди колонији у Северној Каролини онаква изненађења каква јој је пре тога био приредио Тич, одлучи се да о своме трошку опреми два брода, па да са овим покуша ухватити пирата пре но што се овај отисне на море. Приближити се рту Фир, није био лак посао; пешчани прудови и плитко каменито дно окружавали су рт и чинили му прилаз опасним. Једно вече, пловећи пред залазак сунца, Рет спази иза једне пешчане узвишице две катарке и закључи да ће то бити катарке пиратског брода. Али, у тај мах и његови бродови насадну на пруд и дођу у немогућност да се приближе пиратима. Стража пиратска већ је била објавила приближавање гонилачких бродова и међу пиратима настала је узбуна. Кад се добро смркло, Бонет пошље у правцу енглеских бродова једну извидницу, која се брзо врати и саопшти да су бродови наоружани топовима и мускетима и да је јасно због чега су они ту дошли. Целу ноћ је Рет са својим људима слушао ларму и вику на пиратском броду, чија се посада журно спремала за отпор.

Кад је свануло, оба енглеска брода, као и пиратски, стајали су непокретни на својим местима на којима су насели на пешчаном пруду. Било је очевидно да ће онај од њих бити победник ко се први одигне са дна и буде у стању да маневрише. То је прво пошло за руком Ретовим бродовима, па затим и пиратском. Пират, видећи да је и сувише слаб наспрам својих гонилаца, покуша да се отисне на пучину па да покуша спасти се бекством, рачунајући на брзину свога брода, окретнијег, лакшег и бржег од гонилачких бродова. Али Рет прозре његову намеру. Са једним од својих бродова успе да му препречи пролаз ка пучини и да натера пиратски брод на један пруд на који овај насадне. За пирате је тада било јасно да је свака нада изгубљена и они изјаве своме шефу

жељу да се предаду. Шеф није на то пристао све дотле док врх енглеског брода није ударио у бок његовог брода; тада се одједном на пиратском броду појавила бела застава и после кратких преговора пирати су се предали на милост и немилост.

Велико је изненађење и запрепашћење било за пуковника Рета кад је, прешавши на пиратски брод, познао у шефу пирата свога ранијег доброг пријатеља и друга Бонета, за кога је поред тога знао да га је обухватила ранија општа амнестија. Али се није имало куд. Бонет је, као и сви похватани пирати, окован у ланце, спроведен у подрум брода и предат енглеским властима.

Истрага и суђење пиратима, које је било у Чарлстону, трајали су дуже време. Четвртог дана по изреченој пресуди, тридесет пирата, које Тичових које Бонетових, доведени су пред дугачак ред вешала, постављених на самој морској обали. На њима су они остали обешени неколико дана, љуљајући се на ветру пред становништвом целе колоније, које је у масама долазило да гледа оне што су му задавали толике јаде.

У тој групи обешених није био Бонет. Он је пре извршења пресуде, захваљујући својим ранијим пријатељствима, успео да побегне из тамнице. Али је убрзо затим поново ухваћен и засебно обешен. При извршењу пресуде показао се слаб и обешен је скоро без свести о томе шта се догађа.

Кайеџан Киг је био једна маркантна фигура у маси гусара пирата онога времена. Њега знају сви који су читали лепу причу „Златна буба“ Едгара Поа. То је било благо тога великог гусарског пирата што је на пустој острву Саливан ископао оштроумни Легран из те фантастичне приче. До сазнања о томе благу и месту где је закопано, Легран је дошао пуким случајем. Дошао му је до руку један пожутели пергаменат на коме се, кад је случајно био мало загрејан, појавила слика гусарске заставе са мртвачком главом, и једног јарца (на енглеском „kidd“). На један ванредно занимљив и оштроуман начин, Легран је успео дешифрирати тајанствене знаке који су се појавили на загрејаном пергаменту и тако сазнати и за благо и за његово скровиште. Једне мрачне ноћи, на пустој острву, он је са два своја друга преживео све емоције оних који ископавају скривена блага. Велики сандук, до поклопца пун злата, сребра и драгог камења, био је награда за све емоције и напоре.

Кид је био син шкотског свештеника, а у раној младости постао је морнар. У време његовог путовања на Антите тамо су радили буканири, чији је режим већ био на заходу. Буканири су постајали флибустири, а ови су се изметали у гусаре пирате. Али Кид није ступио у њихове редове.

Године 1695. буде у Њујорку и Масачусетсу од стране енглеског краља постављен за гувернера ирски гроф од Белмонта, са мисијом да „ствари у Америци доведе у ред“. То је имало значити да угуши пиратско гусарство, које се из године у годину све више развијало и уноси-

ло велике поремећаје у енглеску прекоморску трговину. Пошто му влада није могла за то дати никакву материјалну помоћ, гроф од Белмонта дође на једну за ту ствар паметну идеју. Он, у споразуму са великим трговцима из Енглеске и Америке и утицајним личностима, оснује такозвану Компанију трговинских авантуриста (Merchantadventurers), која је створила потребан капитал за једно нарочито гусарско предузеће, наперено против оних који на мору ометају енглеску трговину. Нови гусари нису имали нападати шпанске галије које преко океана преносе богатства Америке, нити заробљавати и пленити бродове других народности који мирно плове својим путем. Они су имали сасвим други задатак, у складу са интересима енглеске трговине, а још боље са интересима Компаније. Задатак се састојао у томе да на својим добро наоружаним бродовима крстаре по океану, траже по њему гусаре пирате, заробљавају њихове бродове и плене их, али с тим да плен предају компанији. Решење проблема било је идеално: гувернер ће вршити мисију поверену му од краља, а у исто време његова компанија ће згртати, и међу своје чланове делити богаство као накнаду за трошкове експедиције и награду за услуге енглеској трговини.

Вођство гусарске експедиције било је понуђено Киду, као морепловцу од великог гласа и добром познаваоцу пиратства на Атлантском океану. Кид се испрва устезао да се тога прими, јер се дотле већ био довољно обогатио да би се могао повући у миран живот. Али кад му је саопштено колики ће бити његов удео у плену, он је одмах пристао. По уговору, који је потписан у Лондону почетком 1696. године, посада гусарског брода имала је удео у износу од једне четвртине плена; остале три четвртине делиле би се на пет делова, од којих би компанија добила четири, а Кид са још једним другом један део. Киду би, дакле, самоме имало припасти $7\frac{1}{2}$ одсто од целокупног износа плена. Једина за њега незгодна тачка уговора била је та што би у случају неуспеха он имао надокнадити Компанији трошкове око целе опреме експедиције, а задржао би за себе брод са целом његовом опремом. Довитљиви гувернер Белмонт је и ту нашао повољан излаз. Он изради да Кид добије од енглеског краља овлашћење за гусарство, заробљавање и плењење не само пиратских већ и француских бродова, јер је у то време енглеска била заратила са Француском. Тада већ није могло бити речи о неуспеху, јер ако се не наиђе на пиратске бродове, сигурно ће се наићи на француске, који су поред својих обала и преко океана обављали трговачке послове. Вредно је поменути и то да је на овлашћењу, уз краљев потпис, био стављен краљевски печат, са поздравом „нашем верном и врло љубљеном капетану Киду“.

Једног мајског дана године 1696. кренуо се из Енглеске изврстан и добро опремљен брод експедиције „Авантура“, са 30 топова и 70 људи. Прелазећи у Америку, успут је заробио и собом повео један француски рибарски брод који је мирно ловио бакалара. Овај је као плен доведен у Њујорк и предан Компанији. Одатле је Кид, према првобитноме пла-

ну, требало да се крене за Антиле, где је нарочито требало уништити пиратство. Али то му није ишло много у рачун; циљ његове експедиције, онако како га је он схватио, био је, пре свега, што већи плен за компанију па тек онда, у другоме реду, уништавање пиратства. Он, стога, понова преплови Атлантски океан, одмори се неко време на Мадери, па одатле отплови на Мадагаскар. Одатле је требао почети лов на пирате, а нарочито на бродове који су носили богатије товари.

Али тај лов у почетку није давао ништа. Узалуд је Кид крстарио око великог острва и прелазео на малабарске обале; од каквога брода, ни пиратског, ни француског, није било ни трага ни гласа. Да ли је то било зато што се било рашчуло за његову мисију? То се не зна, али је сигурно да је претило банкротство предузећа. Кид не само да неће имати ништа да прими већ ће по уговору морати платити огромну суму Компанији за опрему експедиције. Није тешко замислити га, у његовој кабини на броду, брижног и очајног, како пијући рум за румом и пушећи на своју велику порцеланску холандску лулу претура по глави планове, тражећи излаза из очајне ситуације. Покушај да нападне једну малу флоту коју је срео, није успео, јер је ова била праћена двама бродовима за које Кид није одмах приметио да су добро наоружани. Једва је успео да се извуче из опасности у коју је сам себе био довео и да са пуним једрилима утекне на малабарску обалу.

Ту, дуж малабарске обале, Кид отпочне пљачкање по свима прописима правих морских пирата. Штедео је само енглеске бродове и енглеске поданике; према осталима није имао ни најмање обзира. Бродове је после пљачке палио, као и зграде на суву; заробљенике је злостављао да би му показали где има још шта да се опљачка. Па и поред свега тога, посада је њиме била до крајности незадовољна јер јој није било довољно плена; она је протестовала што се штеде енглески бродови, поданици и зграде. Осим тога, Кид је, у очајању од бојазни да предузеће не банкротира, постао напрасит, груб и немилосрдан према својим људима. За најмању замерку шамарао их је, батинао и на све начине злостављао. Незадовољство је достигло врхунац кад је убио свога првога артиљерца Мура, ни крива ни дужна, и бацио га у море. То ће га, као што ће се видети доцније, скупо стати.

Да би бар унеколико одобровољио своје људе, дође му идеја да би могао нападати све бродове које сретне, па ма они били и енглески, а да се ипак не огреши о обавезе које му је натурало краљевско овлашћење. У то време, а ради веће безбедности у несигурним приликама у којима се пловило, трговачки бродови су носили собом заставе и папире разних народности. Кад би на путу срели какав брод за који је било у изгледу да ће их напасти, они су, према процени капетана о томе које је народности брод нападач, истицали на катарку заставу те народности. Кад им се сумњиви брод приближио, стао уз њих и тражио им папире, они су показивали папире оне народности које је и нападач; овај их је тада после извињења и поздрава пуштао да продуже пут. Ако је брод

нападач био енглески, трговачки брод би истицао енглеску заставу и показао енглеске папире; ако је био француски, вршио се исти маневар са француском заставом и француским папирима.

Тај маневар Кид је смислио да употреби у своју корист. На своме броду он истакне француску заставу, под којом је од тада стално крстарио. Сваки брод који би срео, видећи по застави да је нападач француске народности, истакао би француску заставу и на тражење да покаже папире, показао би француске. Тако су радили сви, па и енглески бродови. Кид је тада сматрао да има одрешене руке; он је имао пуноважно овлашћење да напада, заробљава и плени француске бродове са свим оним што на њима нађе и да посаду опљачканог брода сматра за непријатељску, па ма она била и енглеска.

Тада је на океану настала нечувена пљачка бродова, која је брзо пунила магацине Кидовог гусарског брода. Енглески добро натоварени бродови, и не слутећи да могу настрадати од енглеског овлашћеног гусара, коме је сам њихов краљ издао гусарско овлашћење, путовали су безбрижно и упадали у Кидову клопку. Није ништа помагало накнадно показивање енглеских папира; Кид је одговорио да за њега важи оно што му се на његов захтев покаже и да за ово друго он налази да су саме смицалице које код њега не пале.

Велики број бродова свих народности настрадали су на тај начин. Између њих се налазило и један од пет стотина тона, брод „Кеда“, који је припадао компанији састављеној од богатих јерменских трговаца, а имао је енглеску посаду и капетана Енглеза. Плен је био богат; на броду је било робе у вредности више од пола милиона долара, поред сребра и драгог камења које су собом носили путници на броду. Заплењени брод, који ће му, као што ће се видети, доћи главе, Кид је повео собом и са њиме је априла 1698. године, после дугог и мучног путовања, стигао на мало Маријино острво, једно од тадашњих прибежишта морских пирата, крај источне обале Мадагаскара. За то време га је по малабарским водама тражила једна холандска ескадра, која га је гонила по наређењу власти.

На острву је затекао мноштво пирата, чији су се бродови љуљушкали на морским таласима. Ови, не само да се нису његовим доласком заплашили већ су га и одушевљено дочекали. Неколико недеља је прошло у пићу и заједничком весељу, при чему је Кид потпуно био заборавао на свој главни задатак да гони и хвата морске пирате. А како је незадовољство његових људи све више расло због његове бруталности и сумње да ће их он сам предати суду и зграбити њихов део плена, већина њих га ту напусти и оде са острва са другим пиратским бродовима.

Оставши на острву са тринаест својих људи и неколико новајлија које је могао приволети да ступе у његову службу, Кид претовари плен из магацина свога гусарског брода на заплењени брод „Кеда“, потопаи свој брод пошто се овај показао неспособан за даље путовање, па на

броду „Кеда“ пође за Америку, где је мислио правдати се и предати компанији њен део плена.

За то време у Енглеској и Америци дешавали су се догађаји који ће бити фатални за Кида и његову судбину. Прошло је већ више од две године откако он није давао од себе гласа. Било се једно време рашчупало да је он на путу за Енглеску са бродом који носи неизмерно заплењено благо. Кад се видело да од тога нема ништа, почели су стизати гласови о томе шта он ради по океану и другим морима и како врши поверену му мисију. Затим су почеле пристизати тужбе од стране Компаније Источне Индије против Кидових пљачкања свих, па и енглеских трговачких бродова. Напослетку је стигла и жалба трговаца чија је својина био брод „Кеда“ и који су били жртве Кидових злочина.

Скандал је био велики кад се сазнало ко у гусарском друштву, организираном од гувернера Њујорка, стоји иза таквог пирата какав се показао Кид. То су били: енглески лорд канцелар, лорд адмирал, државни секретари, гувернери појединих области. Краљев потпис и печат на гусарском овлашћењу чинио је предузеће неприкосновеним. Све је то дало торијевској странци једно моћно оружје за борбу. Безброј памфлета, чланака у дневним листовма и беседа у парламенту разнели су скандал у све крајеве Енглеске и Америке. Влада тада реши да се све то свали на Кида и изда наређење да се он ухвати и ухапси чим се укаже за то прва прилика.

Кид, без вести из Европе или Америке, није о томе ништа слутио. Он је за то време прелазео преко океана и 1. априла 1699. године стигао у Порторико, где је мислио одморити се и снабдети брод намирницама. Ту је био већ стигао глас о скандалу и становници нису хтели имати никакав додир са њиме. Ни на острву св. Томе, на које је одатле отишао, није боље прошао. Једва је у Кирасоу дошао до нешто намирница и допловио до Сан Доминга. Ту је оставио брод са пленом, а он сам, на једној шалупи, са само својим делом плена, развије једрила и отплови за Њујорк. Хтео је да се правда пред гувернером Белмонтом, али овај је мало пре тога био отпутовао у Бостон. Кид прво скрије своје благо на једноме острву па онда отпутује у Бостон да потражи гувернера, свога раније великог пријатеља.

Догађаји су се тада убрзали. Гувернер не само што није хтео да прими Кида већ нареди да се одмах ухапсе и он и оно неколико његових људи којих дотле није већ било нестало. У исто време сазнало се и за његово благо скривено на острву и оно је конфисковано. У томе лежи основица за фантастичну причу Едгара Поа о баснословном благу капетана Кида. Благо није било онолико колико је изгледало у машти великог приповедача, али је ипак било велико. И данас има истраживача блага који, мислећи да је Кид требао скрити много веће богатство, траже ово по пустим острвима.

У то време у Њујорку и Масачусетсу није постојало судова за морске пирате. Стога је почетком 1700. године Кид, са својих девет похва-

таних људи, укрцан на брод и послат на суђење у Енглеску. Пошто је у интересу угледа државе, а нарочито великих личности које су му дале мисију, било потребно да се сав скандал свали на Кида, он са својим људима буде осуђен на смрт.

Интересантно је било и то суђење. Пошто се нису могли прибавити, као сведоци, други очевици сем оних са опљачканог и заплењеног брода „Кеда“, то су се могле пред судом одржати само две тужбе са пуноважним доказима, једна за убиство бродског артиљерца Мура, друга за заробљавање и плачкање поменутог брода који је путовао са енглеском посадом, енглеским капетаном и са енглеским папирима. По првој тужби, Кид се бранио тиме што је понеки од таквих аката потребан на океанској пучини у интересу ауторитета капетана и бродске дисциплине. По другој тужби, бранио се тиме што је брод „Кеда“, кад му је гусарски брод пришао, истакао француску заставу и показао француске папире, што му је, по самоме датом му гусарском овлашћењу, давало и право и дужност да са „Кедом“ учини оно што је учинио. Да је Кид могао показати те папире које је био одузео од капетана тога брода и собом их стално носио, био би насигурно спасен од вешала и вероватно и ослобођен. Али је те папире био задржао гувернер Белмонт и, кад их је требало показати пред судом, показало се да су затурени. То је Кида стало главе.

Дана 24. маја 1701. године, Кид је са својим људима изведен пред дуги низ вешала постављених на кеју за извршење смртних пресуда. За то последње своје путовање он се добро напио рума и кад га је свештеник саветовао да се покаје, он му је грубо одговорио да се нема за шта кајати. Кад су га обесили, уже се прекинуло; Кид замоли извршиоца пресуде да се не игра с тим и буде по други пут обешен.

И Кид и његови људи остављени су да на вешалима висе неколико дана. Затим су премазани катраном, увезани ланцима и остављени да неколико година на морској обали висе обешени за пример другима. Стари морнари, пролазећи бродом поред њихових тела, која су се љуљала на ветру, показивали су младићима на броду издалека прстом како се завршује пиратска каријера.

Од интереса је поменути да су папири који су били затурени и који би Киду насигурно спасли живот, пронађени пре кратког времена. Тако је, мало и неправично, завршена каријера једнога од гусара пирата о коме се у своје време много говорило, кога су доцније многи жалили и за кога је будућност обелоданила да није био крив више од оних за чији је рачун радио.

Дугачки Бен био је такође у своје време чувен енглески гусар, који је имао чудну пиратску каријеру, и са врхунца ове, кад је био богат као Крез и моћан као какав владар, срзао се до уличног просјака и умро од оскудице и глади.

Своју морнарску каријеру почео је као матроз на трговачком броду, где је брзо дотерао до шефа матроза. Право име му је било Хенри

Евери; био је родом из Девоншира, колевке великих енглеских морепловаца. Испрва је то био тип лојалног, поштеног и окретног морнара, о каквог би се отимао сваки капетан брода. Али, кад је једнога дана поставио себи питање на шта му то служи кад његов сопственик брода не радећи ништа згрће богатство, он се одлучи да се ода гусарству. До гусарског брода дошао је на један оригиналан начин. Капетан брода на коме је Бен служио био је велики пијанац. Једне ноћи, кад је капетан, напивши се рума, спавао тврдим сном, Бен, у споразуму са посадом брода, одреши овај, дигне једрила, изађе из пристаништа и заплочи на пучину по најгушћој помрчини. Кад се капетан пробудио и мало отрезнио, приметио је одмах да брод плови, али је било доцкан. Бен му објави да више није заповедник брода и да се може искрцати на обалу чамцем који му ставља на расположење. Тако је и учињено, а Бен се као капетан на тако присвојеном броду навезе на океанску пучину, отплови на западну афричку обалу, обиђе око предгорја Добре Наде и упути се Мадагаскару.

Обале Мадагаскара биле су у то време за морске пирате оно што су острва Корњача и Јамајка била за антилске буканире и флибустире. Дуж тих обала су се низала прибежишта и гнезда морских пирата који су пљачкали по Индијском океану. Велико острво је тада било „no man's land“, али је за бродове било једна брана која се тешко могла обићи. Кроз његове воде су морали пролазити сви који су трговали са Источном Индијом и са азијским обалама. Ни са које стране није у близини била каква колонија на коју се могло рачунати и која би могла, као у Антилском мору, чинити какве год сметње пиратству.

Стога се на Мадагаскару била основала и развила читава једна колонија авантуриста свих народности који су имали разлога да крију своја имена и своје порекло. Испрва су ту тражили прибежишта они којима ни Антилска острва нису пружала довољно сигурности и који би, да су ма где ухваћени, сигурно били одмах обешени. Затим је океан ту наносио и покоју групу бродоломаца, који су на обалама Мадагаскара нашли гостопримство природе. Та смеша француских, енглеских, холандских и португалских пирата, дезертера, злочинаца сваке врсте, одбеглих робијаша, бродоломаца, била је проткана још и црначким робовима. То је био центар са кога су на све стране полазиле пиратске експедиције да траже плен по Атлантском и Индијском океану. Ту се плен и довлачио, ту делио међу учеснике експедиције и одмах препродавао. На острвцу Марија, поред источне обале великог острва, био је главни трговачки центар пиратске колоније. На њему је један капиталист из Њујорка, Адам Белриц, негдашњи буканир, био подигао магацине у које је смештао робу купљену у бесцење од пирата, па је одагле извозио ради препродаје у Америку, зарађујући на тај начин огромно богатство.

На то острвце искрца се и Дугачки Бен, проведе неко време у пићу и весељу са пиратима из колоније, попуни своју посаду поузданим пира-

тима, снабде се намирницама и пијаћом водом, па се са својим бродом отисне на океан, у лов на богатство. Срећа га је од тада ванредно служила. Био се специјализирао у пљачкању бродова који су пловили тадашњим великим трговачки путем од Индије за Арабију. Поред мноштва трговачких бродова који су тим путем вршили пренос робе, туда је једном годишње пролазила велика такозвана хаџијска флота која је из Сурата превозила мухамеданске фанатике у Меку, на гроб пророка. Бродови те флоте возили су на хаџилук хиљаде верних, свих занимања и стања, међу којима је увек био и велики број богаташа, набоба и раца, који су собом носили велико богатство и скупоцене поклоне за Свети гроб. Бродови су носили и обилну храну за цело путовање јер се уз пут није могло ништа набавити. На ту флоту је нарочито бацио око Дугачки Бен.

Хаџијски бродови су увек, сигурности ради, путовали у групи као флота од 20-30 великих бродова. Путовало се недељама и месецима, врло споро, јер су бродови били тешки и неокретни. Бен је пресретао ту флоту, чекајући данима и недељама на путу којим ће она проћи да флота наиђе, али старајући се да од ове не буде spaжен. Напасти на флоту било је непаметно; по један или два њена брода имали су скривене топове и добро наоружану посаду, а издалека се није могло распознати који су то бродови. Бен је рачунао на друго нешто: на то да ће који од бродова морати у путу мало заостати и издвојити се од осталих. И одиста, дугачак пут и буре на океану увек су понеки брод онеспособљавали за путовање у друштву са осталима; брод је имао поломљене катарке, откинута крму, раскидана једрила и др. и морао је изостати иза осталих пошто је било немогућно зауставити целу флоту док се он не доведе у исправно стање. Кад се то деси – а то се у току путовања увек дешавало са неколицином бродова – Бен, који је из даљине пратио флоту и очекивао тај тренутак, долетао је са брзим гусарским бродом као кобац на своју жртву, за трен ока прешао са својим људима на хаџијски брод, одвео га даље ван видика флоте и прописно опљачкао, па би га предао неколицини из своје посаде да га опљачканог одведу куда он буде наредио. Он би затим појурио да стигне флоту која је дотле измакла и маневар се тако понављао по неколико пута са једном истом хаџијском флотом. Како су више пута заостали и од њега нападнути бродови возили набобе, плен је био изванредно богат. Поред новца у злату и сребру, накита са крупним брилијантима и другим драгим камењем, скупоцених поклона Пророковом гробу, богаташи су собом вукли и бале са скупоценом оријенталском робом, коју су били намерни продавати у Меки богатим хаџијама из свих области ислама. Све је то за тили час прелазило у магацине пиратског брода. Путницима хаџијама скидано је и одело и преношено на пиратски брод, а хаџије су на своме броду остављане у Адамовом костиму.

Радећи тако, Бен је за кратко време дошао до баснословног богатства. Али се ни тиме није задовољавао. Новцем који му је припао као

део, куповао је од својих људи у бесцење драго камење, а нарочито крупне дијаманте, којих можда нису имале више ни индијске махараџе. Њих је стално носио у кожној кесици, обешеној о врату. Та кесица је привлачила погледе и пажњу других пирата, али се Бен увек умео извући из животних опасности у које је због тога долазио.

Кад је нашао да је доста, Бен се одлучи да распрода своје драгоцености, па да се богат повуче у миран живот. Али се тада показало да је теже уновчити такво богатство но што је било до њега доћи. Знао је да му тога ради не вреди враћати се на Мадагаскар; капиталист Белриц научио је да купује робу само у бесцење. Он стога са својим бродом отплови на Бахамска острва и искрца се 1686. године на једноме од њих, на острву Ново провиђење. И ту је онда била једна колонија пирата и кријумчара, са гувернером који није био нимало бољи од њих. Пошто је добро платио гувернеру, Бен је од овога добио допуштење за бављење и обављање послова на острву. Већина његових пирата ту су попили и прокоцкали све што су дотле добили од пљачке, па су се онда одатле растурили. Неки су прешли у Северну Америку и постали мирни грађани. Други, које је судбина вукла на енглески „кеј за извршење пресуда“, прешли су у Енглеску, где су их чекала вешала. Сам Бен, не успевши да на острву распрода своје драгоцености, пређе такође у Енглеску. И ту није могао ништа учинити јер се морао крити да не буде од власти ухађен по потерници која је још раније издата за њега и његове људе. Пошло му је за руком да од драгоцености, а по ништавној цени, прода само толико колико му је требало да купи један омањи брод и да њиме опет пређе у Северну Америку. Искрцао се у Бостону и одмах се грозничаво дао на посао да распрода драгоцености. Али је ту ударио на добре мајсторе. Онима којима се обраћао, било је јасно порекло његовог богатства и они га стану тиме уцењивати. То га принуди да се опет, са својом кожном кесицом, врати у Енглеску.

За то време су све више пристизали гласови о томе шта је Бен починио по Индијском океану. Пристизала су о томе писма, стизали путници из Индије који су одмах достављали енглеским властима Бенове злочине и доносили собом формалне тужбе оних који су од њега настрадали. Међутим, ефекат у Енглеској није био онакав какав су страдалници, а нарочито индијски вицекраљ у Сурату и његови поданици, очекивали. Бенови подвизи распаљивали су машту више него мржњу и жељу да се они примерно казне. Бен је у очима масе постао романтичан јунак, морски витез. Једна ондашња драма, „Успех пирата“, приказивала га је на позорници уз одушевљено клицање публике. Његови подвизи су опевани у популарним баладама, које ни до данас нису ишчезле по енглеским обалама.

Док се тако маса заносила Беновим авантурама, које је облачила у поетски veo, Бен је, не казујући се ко је, под лажним именом лутао по Енглеској од места до места, не усуђујући се нигде да нуди на продају своје скупоцене адиђаре. Поред својих дијаманата који су вредели ми-

лионе, он је остајао без иједне паре у џепу. И кад му се све то досадило, као и сам живот, реши се да оде у своје родно место Девоншир и да се ту повери својим познаницима које затекне у животу. Познаници га нису хтели издати, али му придигну и међу собом поделе целокупно његово богатство, са напоменом да буде миран јер је довољна једна реч па да он виси на вешалима. Бен тада падне у крајњу беду. Пред смрт је просио од врата до врата, док није умро од глади и гриже што је се дао тако ухватити у клопку и довести до стања у коме је завршио живот.

Кайејан Робертс је био нарочити тип морског гусара пирата и по својим успесима у томе послу прозван је „краљ морских пирата“. Он је тукао рекорд за обилност авантура у којима је запленио преко четири стотине бродова разних народности. Остављајући на страну његову наклоност за авантуре, необичну одважност, хладнокрвност, присебност и одлучност у борбама на мору, којих је он имао у своме веку више но иједан други гусар његовог доба, Робертс је имао особине које у њему нимало нису наговештавале опасног гусара. Био је фанатички трезвењак, који није могао да види алкохолна пића и који је на своме броду по цео дан сркутао слаб чај. Ужасавао се од коцкања; на његовом броду нису се смеле појавити ни карте за играње нити иједна од игара за коцкање. Био је побожан као најубеђенији верски фанатик. Према својим заробљеницима био је, кад год је то могло бити, љубазан и учтив; пошто им је, и то никад не на груб начин, узео оно што је хтео, опљачкани брод готово увек је враћао његовом капетану, замоливши га да заробљенике одведе бродом до обале коју је он назначио као најпогоднију за њих. Према својој посади био је увек озбиљан, достојанствен и веома строг. Велики успеси у гусарству чинили су да су то његови људи радо подносили, мада то не би трпели ни од кога другог шефа. Одевао се увек раскошно; његов велики тророги шешир, са скупоце-ном перјаницом и драгим камењем, изазивао је чуђење и дивљење код капетана и посаде заплењених бродова.

И Робертс, рођен 1682. године, почео је, као и велика већина гусара, свој морнарски живот као обичан матроз и брзо је допро до првог крмара. Поставши избором самих гусара капетан гусарског брода, он је почео гусарити у антилским водама и поред обала Јужне Америке. У Сан Салвадору, тадашњем главном пристаништу Бразилије, улетео је са својим бродом у луку у којој је стајало 42 брода, потпуно натоварена и спремна за путовање преко океана. Два ратна брода, одређена да прате ту флоту на путу, стајала су ту у близини укотвљена и такође спремна за пут. То није Робертса спречило да нападне брод који је био најближи уласку у луку, да натера капетана да му покаже брод са најбогатијим товаром и да овај одмах нападне иако се налазио од свих страна опкољен осталим натовареним бродовима. Међу овима настала је таква узбуна да нису могли ни разумети шта се дешава. Користећи се забуном, Робертс пребаци брзо своје људе на нападути брод, натера посаду овога у подруме брода и изведе га из пристаништа па поведе

собом на пучину. Кад га је стигао један од ратних бродова, он се окрене према њему спреман за борбу, али противник ову није примио; застао је да чека помоћ, а за то време му је Робертс са својим пленом измакао из видика. Плен је био богат; заплешени брод, претоварен сандуцима шећера, балама памука и дувана, кожама и др., носио је још и читаво једно богатство у златним и сребрним предметима, адиђарима, драгом камењу и готовом новцу. Међу драгоценостима се налазио и велики златан крст, искићен дијамантима, поклон колоније краљу Португалије.

Робу је распродано на обали Гвајане, на коју је одатле прешао са заплешеним бродом. Ту је, на Ђавољем острву, где се и данас налази велики француски казнени завод за издржавање робије, постојала тада једна мала колонија холандских прекупаца пиратског плена. Са оним што му је од ту распродатог плена припало у део, могао је бити задовољан и повући се у миран живот. Али дотадашњи успеси били су га занели. Пошто се на Ђавољем острву снабдео храном и одморио са својим људима, који су за то време сав свој део плена попили и прокоцкали, продужио је крстарење морем и плењење бродова. Тада се деси један догађај који је учинио да Робертс изгуби све што је дотле био стекао од пљачке и да се стави у положај у коме је требало све почети из почетка.

Крстарећи око Бахамских острва са своја тадашња два брода, срео је и запленио један бродић, чији му је капетан саопштио да је неко време пловио дуж америчке обале у друштву са једним великим бродом натовареним храном. Како је у то време пиратским бродовима било врло отежано снабдевати се намирницама, Робертс задржа заплешени бродић, па отпоче тражити брод са храном. Једнога дана угледао је издалека, и по опису који му је био дат распознао да је он тај који се тражи. Робертс остави своја два брода под командом свога помоћника Кенедија, а он се са заплешеним бродићем и четрдесет својих људи да у гоњење брода са храном. Овај је брзо измицао, и поред свега тога што је Робертс употребио све што је знао да повећа брзину свога бродића, растојање се све више повећавало док намеравана жртва није сасвим ишчезла са видика. Кад се вратио на место на коме је оставио своје бродове, имао је непријатно изненађење да сазна да је Кенеди утекао са оба брода и са целокупном Робертсовом имовином. Кенеди је, уосталом, доцније ухваћен од енглеских власти, суђен за пиратство и обешен на злогласном „кеју за извршење смртних пресуда“ у Енглеској.

Сад је Робертсу ваљало све изнова отпочети. Он то учини без много премишљања и од тада почиње серија његових гусарских подвига у великом стилу. У Антилском мору, код Барбадоса и Мартиника, једва се спасао да не буде ухваћен од шпанских ратних бродова. Огорчен тиме, он отпочиње пљачкати бродове и места по томе мору, успевши да измакне свима потерама. Кад су те потере постале толико честе и опасне да више није могао опстати у томе мору, Робертс напусти Антиле и

приђе обалама Северне Америке, где је убрзо изазвао такав поремећај у саобраћају, да је целокупна трговина дуж тих обала морала престати. Заробљавао је и пљачкао све без разлике, како велике бродове, који су одржавали путнички и трговински саобраћај између Америке и Европе, тако и мале рибарске бродиће, енглеске, француске, холандске, који су по њуфаундлендским прудовима у масама ловили бакалара. Налетао је са својим бродовима на мала места дуж те обале, искрцавао се на суво и постројавао своје људе као за парадни марш, па уз звуке трубе и лупу добоша улазио у село или варош, пљачкао куће, инсталације у пристаништу и бродове које би ту затекао. Кад је то свршио, крстарио је океаном око Бермудских и Бахамских острва до Антила. Искрсавао је тамо где му се нико није надао, јер је његова стална тактика била да ишчезне чим опљачка једно место, и да се изненада појави тамо где га нико не ишчекује.

Прекоморске трговце и насељенике тих крајева само име Робертс испуњавало је страхом и језом. Међутим, оно није застрашивало праве морнаре. Многи је од њих једва чекао да се поред његовог брода појави Робертс и његова чувена флота, која је у то време апсолутно господарила океаном; при сваком таквом сусрету та се флота повећавала, као и њено људство, јер су морнари прелазили у пирате и радо замењивали оне који су дотле на Робертсовим бродовима гинули или од рана умирали.

Јуна 1721. године, пошто је дотле заробио и опленио око четири стотине бродова, поред великога броја опљачканих села и вароши поред обала океана и острва, Робертс са својом флотом пређе на афричку обалу и баци котву на ушћу реке Сијера Леоне, где је триестина некадашњих буканира обављала трговину црначким робовима. Од буканира тада сазна да су пре кратког времена ту била наишла два енглеска ратна брода, која сад крстаре по околини тражећи баш њега Робертса, и његову флоту. Пошто је мало затим сазнао да су се бродови упутили на север, Робертс пође узастопце за њима, пљачкајући успут места са којих су они тек били отишли. На тај начин нашао је да ће бити сигуран у своме послу иако је непрестано у близини својих гонилаца. Тај поход му је такође донео богат плен. Мноштво трговачких бродова долазило је тада на источну афричку обалу ради куповине и преноса робова, слонове кости, златног песка који су робови добијали испирањем песковитог муља са дна река и речица што утичу у океан итд. Ратних бродова, који су једино за Робертсову флоту били опасни, није било јер су се у то време водили ратови у Европи и ти бродови су били тамо потребни. Оно мало топовима наоружаних бродова које је затицао укотвљене, предавало се пиратима после слабог отпора, видећи да се не могу одбранити. Трговачки бродови предавали су се одмах, без отпора, били опљачкани, па онда празни враћани своме капетану. На таквоме једном броду нашао се био и један свештеник; побожни

Робертс преведе га преко његове воље на свој брод, на коме је морао остати све до пропасти брода и целе пиратске флоте.

Али присуство свештеника на броду није спречило један страховити злочин који су пирати, независно од свога шефа, извршили над једном групом црначких робова. У једној малој енглеској колонији, која је ту била створена због испирања златног песка и трговине овим, Робертс је наишао на мноштво омањих трговачких бродића. Њих је редом, један за другим, опљачкао и покупио им сав златан песак који се на њима био затекао. На једноме од тих бродића били су утоварени црначки робови, повезани ланцима по два и два и нагурани у доњи магацин брода. Робертс пошље на брод чамац са неколико својих људи и наређењем да робове ослободи и искрца на суво, па да запале брод од кога није видео никакву корист. Али, у тренутку кад је издао то наређење, он добије извештај да се гонилачки бродови враћају и да се свакога часа могу појавити на видуку. Робертс, сазнавши то, изда наређење да се одмах дижу котве и да се бежи на пучину. Пирати, одређени да запале заплењени брод, сматрајући да немају времена задржавати се на откивању и пуштању робова на слободу, запале брод и овај изгори са целим својим живим товаром.

То је био последњи злочин Робертсових пирата. Од два енглеска гонилачка брода један им је био наишао на траг. Тај брод је затекао пиратску флоту, која је тада била састављена од три брода, склоњену у једном малом морском заливу добро заштићеном пешчаним прудом. Али капетан је одмах увидео да не може са пиратима изаћи на крај обичним нападом. Он се стога одлучи да покуша преваром извући њихове бродове из заштићеног залива на отворено море. Ратни бродови онога времена тешко су се из даљине могли разликовати од по гдекојих трговачких бродова. Топови им се нису могли видети кад мирно плове; они су, у својим лежиштима, били повучени уназад и бочни отвор, кроз који су избацивали метак, тада је био херметички затворен да не би таласи кроз њега утеривали воду у брод. Кад се командује спрема за паљбу, ти отвори се отворе и топови се у лежиштима повуку напред, тако да се цев топа промоли кроз отвор. Иначе, спољни изглед брода, катарке и једрила, нису се из даљине разликовали од оних на већем трговачком броду.

Капетан ратног брода, не истичући своју заставу, не отварајући отворе за паљбу, скривши своје људе у унутрашњост брода и оставивши видљиве само неколико њих преобучене у обичне матрозе, маневрисао је тако као да заплашен од пиратске флоте бежи на пучину. Робертс се дао ухватити у клопку. Он одмах пошље за њим један од својих бродова, за који је насигурно држао да ће лако стићи и заробити брод који се дао у бегство. Гоњење је трајало дотле док гоњени брод није далеко на пучини одједном стао, пустио пирата да му приђе на домет топова, па одједном на своје бочне отворе осуо јаку топовску ватру. Пиратски брод био је за тили час онеспособљен за борбу и он иста-

кне белу заставу за предају. Пирати су одмах били оковани, превезени у најближу енглеску колонију и ту предати властима. То су били све врло млади људи, који су свој зао удес узели весело и певајући изашли из брода на обалу, са које су у оковима спроведени у тамницу.

Предавши заробљенике, ратни брод се врати да потражи самога Робертса са остатком његове флоте. Робертс, не знајући ништа о томе шта се дешава са његовим изаслатим бродом и људима на пучини, чекао је у истоме заклону ове да му се врате са бродом који је имао да гони. У том ишчекивању наишао је један омањи брод натоварен ракијом и румом; по себи се разуме да је то пиће одмах пало у руке пиратима и да мало затим међу пиратима није на броду било трезног ниједног човека, осим самога Робертса, који није био у стању спречити ту за њега и пирате фаталну ствар. Кад је стража објавила да се на видуку помолио један већи брод који се приближује, Робертс је једним површним погледом оценио да је то неки француски или португалски брод са црначким робовима, па пошто су пирати били пићем онеспособљени за ма какву акцију, нашао је да га треба оставити да продужи свој пут. Кад је, на своје запрепашћење, мало доцније распознао да је то ратни брод, било је већ све доцкан. Његови људи, оборени пићем, нису могли извршити никакав маневар; ратни брод није наишао ни на какав отпор. Топови овога брзо су покрхали катарке на пиратским бродовима и пробили њихове бокове. Плотуни од добро управљених пушчаних метака косили су по читаве редове пирата, док поред ових није пао смртно рањен и сам Робертс, кога су његови људи одмах преко ограде бацили у море.

То је већ био крај. Чамци са посадом ратног брода пришли су опрезно пиратском броду и посада је без и најмањег отпора изашла на овај. Ту је наишла на сто педесет живих пирата, већином врло младих људи, потпуно изопијаних, који су је весело дочекали и одмах се предали. Чамци су морали много пута прелазити са пиратског на ратни брод док сви заробљеници нису на овај превезени. Како је која група пирата пристизала, била је окована и спуштана у магацине брода, из којих се разлегала песма и паклена вика заробљеника.

Заробљени пирати били су доведени у оближњу енглеску колонију Кост Кастрл и предати властима. Марински суд, који је одмах ту формиран, осудио је неке од њих на робију, друге на затвор; неке је пустио кад су доказали да су били од пирата насилно довучени на брод. Тридесет и два пирата осуђени су да буду обешени. Пресуда је извршена на једноме брежуљку поред саме морске обале, са које је био ванредно леп изглед на море. Гледајући, у својим последњим тренуцима, поприште својих подвига и сећајући се лепих и веселих дана проведених на плавој површини океана, на којој их је дотле непрестано пратила гусарска срећа, многи су од тих младића лили горке сузе у тренутку кад су могли бацити на бескрајну пучину још један, последњи поглед.

ШЕСТИ ОДЕЉАК

ЕПИЗОДЕ ИЗ МОРСКОГ ПИРАТСТВА

ЖЕНСКИ ГУСАРИ ПИРАТИ

Поред напред поменутих чувених гусара и морских пирата, мноштво других крстарили су у то време у појединим областима океана, причекивали у овоме бродове који ту наиђу, пљачкали их, у многим случајевима заробљенике побили, а брод спалили или га потопили да не би оставили сведока или трага свога злочина. То су биле хиљаде ситних, безначајних, опскурних типова, од којих није остало ни трага ни гласа и од којих је ретко ко завршио свој живот природном смрћу, не оставивши о себи ма какав спомен. Имена многих од тих ипак су остала забележена, као и њихови подвизи, понајчешће у судским архивама њиховог доба; то су готово искључиво имена оних који су живот завршили на „кеју за извршење смртних пресуда“ у Енглеској, или на вешалима у којој од енглеских колонија. Имена понеких од њих испуњавају легенде које су на појединим острвима океана остале о гусарима и пиратима што су на њима имали своја прибежишта. Такав је, нпр., био злогласни гусар пират Чарлс Вен, који је годинама пљачкао Антилска, Бахамска и Бермудска острва и источну обалу Северне и Средње Америке, измицао свима потерама, па најпосле био ухваћен, суђен и обешен. Такав је био и гусар боксер Мак Кати (Карти), који је под вешала стао сав искићен декорацијама које је раније добио као шампион тога спорта; или похватани и обешени гусари пирати Џон Огор, Канигем, Ракхан, Берцес и стотинама других. Један је од њих, Џон Морис, у тренутку кад му је већ пришао извршилац пресуде, позвао гледаоце, већином негдашње морске пирате да се сете старих добрих дана па да спрече извршење пресуде; како гледаоци нису на то ни прстом мрднули, он их је изгрдио као кукавице и издајце. Други један, Џон Огор, поцрвенео је од љутине кад му је, пред последњи тренутак живота, пришао свештеник да га позове на кајање; одговорио је љути-то да се каје само зато што није починио више зла пре но што је допао шака властима и пожелео је свештенику и гледаоцима да се једног дана нађу у приликама у којима је он у томе тренутку. Подвиге и последње

часове таквих опскурних пирата описао је занимљиво и веродостојно њихов савременик капетан Џонсон, у својој књизи „Општа историја пирата“ (Лондон 1724. г.).

Али, једна ствар заслужује нарочита помена. Ни на гусарским, ни на пиратским бродовима није уопште било жена. Њихово присуство на броду су сами шефови најстроже забрањивали из лако схватљивих разлога. Па ипак су у историји гусарства позната два случаја женских гусара пирата, који ни у чему нису уступали пиратима од заната и чија су имена и подвизи забележени, а и сачувани у гусарским легендама.

Гусар **Џен Бони** била је ванбрачна кћи ирског адвоката који се иселио у Америку и тамо стекао велико имање. Али, кћи је добила једно чудно васпитање. Њу је отац још од најранијег детињства облачио у мушко одело и својој законитој супрузи, која је са њиме прешла у Америку, представљао ју је као синчића једнога свога рођака који му га је поверио да га поведе собом. Џен је од детињства била навикла да себе сматра за дечака. Како је и иначе по природи била разуздана, преке нарави и врло снажна, а при том се и сама кретала у друштву распуштених дечака, стекла је такве манире да се јасно могло видети шта ће са њом бити. У најмањој препирци потезала је нож и секиру и рђаво је пролазио онај који би се са њоме завадио.

Кад је Џен доцније сазнала да је женско, напустила је мушко одело и облачила се увек у женско, али манире није ни у чему изменила. Како јој је отац уживао велики углед и доста се био обогатио, имала је доста просилаца, синова околних фармера, који су се о њу отимали. Одбивши све њих, она одбегне са једним од чувара пристаништа, Бонијем, који је одведе на острво Провиђења, тадашње чувено пиратско гнездо. Ту се Џен нашла потпуно у своме елементу. По цео дан је проводила на морској обали, у разговору са пиратима који су јој причали своје авантуре, пљачкања, злочине, о скривеном благу, о својим намерама и пројектима. То јој је толико распалило машту да се одлучи одати се гусарству. Али како? Ниједан гусарски брод није примао женске. Међутим се деси нешто непредвиђено. Џен се изближе упозна са једним бившим морским пиратом, Ракхамом, који се користио ранијом општом амнестијом и бар привремено се повукао у миран живот. Она се реши да напусти Бонија па да се са Ракхамом упусти у пиратске авантуре.

Ракхам пристане да по њеној жељи опет почне гусарити, али му је недостајао брод, пошто је приликом амнестије морао свој гусарски брод предати држави. Да би свој план остварили, морали су прибећи крађи једног брода који се налазио у једноме заливу острва и на који су они већ раније били бацили око због његовог zgodног облика. Једне мрачне ноћи Џен, Ракхам и осам пирата, које су наговорили да са њима гусаре, наоружани ножевима, секирама и пиштољима, упадну у брод изненада и вежу обадва чувара на њему, пресеку конопце који су вези-

вали брод за обалу и отисну се на пучину. Упутили су се право на Јамајку. Ту су пљачкали све што им је дошло под руку. Рибарски бродићи, чамци ловаца корњача, омањи бродови са плодовима острва, све им је то било добро за пљачкање, као и поједина осамљена мала насеља на острву. Наређења је при томе давао не Ракхам, за кога су то биле ситнице, јер је, радећи раније са старим гусаром пиратом Чарлсом Веном, био научио на пљачке сасвим другог стила, већ сама Џен, која се у томе уском оквиру сналазила као прави пират. Са разбарушеном косом, са пиштољем у једној, а ножем или секиром у другој руци, она је ускакала на бродиће поред обала острва, убијајући све одреда на које наиђе. У таквим тренуцима и сам окорели пират Ракхам имао је од ње страх.

На пиратском броду налазио се тада један врло млад пират, готово дечак, који се Џени допадне и око кога она стане облетати. Кад је то осетио, пират је почео избегавати је, склањати се и скривати. Али кад га је Џен стала упорно тражити по броду и запретила му да ће га убити ако према њој не измени своје понашање, пират, видећи се у животној опасности, буде принуђен да јој призна да је и он у ствари женско, молећи је на коленима да је никоме на броду не изда. И доиста, то је био чувени женски пират Мери Рид, чији је живот био испуњен романтичним авантурама сличним онима у животу Џен Бони.

Гусар *Мери Риг* је такође била ванбрачна кћи једнога морнара. Како од морнара, откако је једном отпутовао из свога места, није више било ни трага ни гласа, мати, да би за дете примала помоћ, облачила га је стално у мушко одело и представљала га као свога сина, кријући да јој је прави син раније умро. Кад је одрасла, Мери је служила као слуга по фармама, а затим као војник и као морнар, увек као мушкарац, па је чак учествовала и у сувоземним биткама. У војсци се изближе упозна са једним својим другом, повери му се да је женско и венча се са њиме, на велико увесељење целог пука, од кога је добила и лепе свадбене поклоне. После тога морала је одмах напустити пук; она тада отвори једну крчмицу, која је добро радила све до смрти њеног мужа. Кад је овај умро, Мери напусти радњу, обуче се поново у мушко одело и ступи као матроз на један холандски трговачки брод који је имао да путује за Индију. Брод буде на путу нападнут од гусара пирата и опљачкан, а његова посада одведена на острво Провиђења и на њему остављена. Мери, непрестано у својству мушкараца, ту ступи у редове пирата који су били под командом Ракхама и Џен Бони и почне са њима крстарити по океану. Малочас је казано како је дошло до ближег познанства са Џен Бони и до тога да је била принуђена открити овој да је женско.

Сазнавши на тако неочекиван начин за тајну младог пирата, Џен се није могла уздржати да то не саопшти Ракхаму; на то је, уосталом, била и принуђена његовим оштрим замеркама што одржава везе са тим младим човеком. И Ракхам и Џен задржали су тајну за себе, јер су добро знали какав би поремећај њено откровење произвело међу пиратима на броду. Сама Мери је од своје стране чинила све што је требало

Сл. 94. – Гусар њирај Мери Риг

да нико ни у шта не посумња. Вршила је без замерке све матроске послове као прави и најизвежбанији морнар, увек весела, говорљива, а у борбама необично одважна и дрска.

Али се тајна ипак није могла дуго очувати. Мери се загледа у бродског дрводељу, и ствар је била готова. Они се тајно вере и одлуче да у првој подесној прилици напусте гусарство и да се повуку у миран живот. Ишчекујући прилику за то, вереник се завади са једним пиратом на броду и ствар дође до двобоја. Сазнавши за то и побојавши се да у двобоју не настрада њен вереник, Мери похита да увреди и изазове његовог противника да се побије са њоме; кад је вереник изашао на двобој, противник је већ био мртав.

За то време пиратски брод је крстарио по околини Јамајке и, од времена на време, кад се за то указала прилика, пљачкао бродове и бродиће на које је наилазио. Једнога дана, баш у тренутку кад је запленио један бродић натоварен румом са Јамајке, појавила су се на видику пространа једрила великог ратног брода са енглеском заставом на катарки. То је био брод одаслат од гувернера Јамајке у потеру за пиратима. Пирати, изопијани румом са заплењеног бродића, нису били у

стању ни маневрисати својим бродом, а још мање давати какав отпор. Ратни брод је брзо стао уз пиратски, покупио и повезао све пирате, па их превезао у Јамајку и предао властима.

Сви пирати су били осуђени на смрт, осим њих тројице који су могли доказати да су преко своје воље морали учествовати у пиратским злочинима. Међу овима се налазио и бродски дрводеља, вереник гусара Мери Рид. Кад су судије испитивале ову и Џен Бони, обе су одале тајну да су женске, па им је суђење одложено.

На дан извршења смртне пресуде, пре но ће осуђени бити изведени на губилиште, било је допуштено Џени да их види последњи пут. Кад је спасила окованог Ракхама, који ће бити обешен кроз који минут, како лежи на земљи у полусвесном стању, побеснела је од љутине и стала грдити пирате, спремне за полазак на онај свет, што се нису са гониоцима тукли као људи па да свој живот заврше јуначки а не бедно, на вешалима. Није остало забележено (осим можда у ондашњим судским архивама) да ли се Џен Бони спасла смртне казне. За Мери Рид се зна да је умрла у тамници за гусаре на Јамајци. После њих двеју није познат више ниједан случај женског гусарства.

ЈЕДНА ГУСАРСКА ПУСТОЛОВИНА НА ОСТРВУ МАРИЈА ГАЛАНТА

Гусари пирати су само онда нападали насељена и утврђена места кад су сами, или преко својих шпијуна, имали сигурно сазнање да ће моћи надјачати гарнизон који брани колонију или место. Кад то није био случај, покушавали су послужити се преваром. И ова је, у већини случајева, успевала јер је извођена тек пошто је ствар довољно проучена и употребљена према противнику који јој се није надао.

Али, било је и случајева кад превара није успела и кад су се гусари сами дали ухватити у клопку спремљену од противника кад је за времена прозрео њихове намере. Један занимљив случај те врсте десио се 1735. године на антилском острву Марија Галанта, у близини Гваделупе, последњој антилској станици на нашем прекоморском путовању. На острву се још и данас, после два века, препричава необичан догађај који се на њему у то време одиграо и који је остао у живој успомени код становништва. Догађај је необичан и интересантан због тога што је, готово без изузетка, у пиратским пустоловинама на мору срећа увек била на страни пирата одважнијих, спремнијих за борбу и који су били потпуно свесни тога да стављају на ризик своје главе и да их у случају неуспеха чекају вешала. Међутим, у догађају о коме је реч не само што је био обрнут случај већ су пирати без борбе сви живи похватани и брод им заплењен, без капи крви, одважношћу гувернера и његових људи.

Тадашњи гувернер острва био је француски племић Филип де Поенси, дугогодишњи официр краљевске морине. Једнога дана јави му стража са утврђења да је на уласку у пристаниште стао трговачки брод, који изгледа да се устеже ући у басен пристаништа. Кад је броду пришао чамац, послат са острва да види шта је са њиме, капетан је замолио да му се да нешто хране и воде, без чега је већ дуже време. А кад је топовским пуцњем са утврђења тражено да брод покаже које је народности, овај је истакао енглеску заставу, па је затим капетан изашао на обалу и био доведен гувернеру. Капетан тада, преко тумача, изјави гувернеру да долази из Лондона, да је носио робу за Мадеру и да је на овој утоварио другу робу за енглеску колонију у Вирџинији. Кад му је гувернер на то изразио своје чуђење јер пут од Мадере за Вирџинију не води преко Малих Антила, он је одговорио да су га превариле океанске струје о којима није био добро обавештен пошто му је то прва дуга пловидба под његовим заповедништвом. У исто време замолио је гувернера за одобрење да се на острву може снабдети потребним намирницама и водом. Мада је све то гувернеру изгледало доста чудно, није могао наћи разлога да му то не одобри. Дао му је чак и свога пилота да му спроведе брод кроз опасне стеновите пролазе поред острва.

Сутрадан је капетан опет изашао на обалу, праћен својим тумачем, и замолио гувернера за одобрење да остане ту још дан-два због набавке намирница. Гувернер му је не само то одобрио већ је, кад је од капетана сазнао да његова супруга гладује на броду, послао чамцем, за госпођу, све што је најбољег могао у тај мах имати на острву. Чамац који је те намирнице преносио, имао је да превезе на брод и пет наоружаних гувернерових стражара са једним царинским чиновником који ће остати на броду да пазе да овај не би кришом истоварио на острво какву робу.

Да би се показао што љубазнији према Енглезима које је тако изненада добио као госте, гувернер приреди у своме дому гозбу у част ових и позове на њу капетана, његову супругу, његовог тумача и неколико ондашњих најугледнијих људи на острву. На гозби је са изненађењем запажено да госпођа не отвара уста, ни да говори, ни да се прихвати, што је капетан, преко тумача, објаснио њеном изнемоглошћу услед дугог гладовања на мору и јаке врућине која је тога дана била на острву. Међутим, тумач, који се дотле никако није одвајао од капетана и непрестано, као застрашен у њега гледао, у zgodном тренутку кад капетан, загрејан пићем, није на њега много обраћао пажњу, искраде се из одаје у којој је била гозба, приђе гувернеру, који је и сам у исти мах био изашао, преда му један исписан листић хартије и врати се, незапажен од капетана, на своје место.

Гувернер, бацивши овлашан поглед на листић хартије, застао је пренеражен. Из њега је сазнао како стоји ствар са енглеским бродом: то је у ствари био пиратски брод који је уз острво пристао не због намирница или ради измене љубазности са гувернером већ са намерама

које је лако погодити. Кад је пошао из Енглеске, то је био исправан трговачки брод, који је одиста носио товар робе за Мадеру и пошао са уредним бродским исправама. Његов тадашњи шеф матроза био је пират који се гувернеру представио као капетан брода. У ствари, он је, у споразуму са неколицином својих матроза, на путу од Мадере, убио правога капетана и правога крмара, побио све капетану одане матрозе, побацао их у море, па се сам прогласио за капетана брода иако ни он ни нови крмар на броду, нису ни изблиза имали за то потребних знања. Тада је одлучено да бродом гусаре по океану, а пљачкање острва Марије Галанте, за које су знали да има слабу одбрану, требало им је бити први важнији гусарски подвиг. Брод је, кад је пошао из Енглеске, имао на себи два путника, једнога Енглеца који је знао француски и једну Енглескињу. Путник је био приморан да учествује у гусарењу као тумач у случају потребе, а путница да путује бродом као капетанова супруга да би изгледало да је то одиста мирољубив трговачки брод. Обојима је запређено да ће места бити убијени и бачени у море ако и најмањим знаком у каквој прилици буду изашли из тих наметнутих им улога или ствар проказали.

Сазнавши све то, гувернер се да у бригу шта да ради. Било би му лако савладати већ напитога капетана, оковати га и бацити у затвор, али тиме још ништа не би било постигнуто. Остао би брод са целокупном својом добро наоружаном пиратском посадом, готовом на све, коју није могао ни помишљати да отворено нападне, а од које се не би могао ни одбранити јер је у тај мах имао на расположењу само неколико својих стражара; остали су били растурили по острву по разним пословима.

Прикривши своје узбуђење, гувернер се прво врати гостима и са своја два пријатеља, којима је дао знак, изненадно нападне и обезоружа капетана, веже га и затвори, па онда то исто, уз помоћ својих неколико људи, учини и са петорицом пирата који су били довели капетана на обалу и ту га чекали са чамцем. Али, сад је требало извршити оно што је било најтеже и најопасније: освојити брод и похватати на њему пирате који нестрпљиво и спремни на све чекају на повратак капетана. Гувернер прибегне овоме лукавству: он пошље на брод свога човека, потпуно обезоружаног, са писмом којим извештава пирате да ће, на позив капетанов, сви гости са гозбе доћи да посете њихов брод. Предавши пиратима на броду писмо, доносилац овога показао им је у исти мах руком велики чамац уз обалу острва, на коме се видело да, пун мушких и женских, развија једрила за полазак, уверавајући пирате да је то чамац са гостима. Док су се пирати спремали за дочек гостију, гувернеров весник на брзу руку, кришом, обавести царинског чиновника и наоружане стражаре са острва, који су већ били на броду, о чему се ради, па ови изненада и сложено узму на нишан неколико пирата који су се налазили у групи на предњем делу брода и, пре но што су они могли дати гласа од себе, онемогуће им викање и повежу их, па затим то исто учине и са другом групом пирата који су били на другом крају

брода и нису приметили шта се збило са њиховим друговима. Пошто је весник, још при поласку на брод, био разабрао од тумача да је на броду остало свега девет пирата, био је сигуран да је сва посада савладана, па о томе, обарањем енглеске заставе са катарке брода, да уговорени знак гувернеру, који је са својим људима чекао на обали. Гувернер тада пређе са овима на брод, прими га од својих стражара, који су га освојили без капи крви, окује заробљенике, превезе их на острво и затвори у сигурну тамницу.

Заробљени гусари су првим бродом, под јаком стражом, спроведени на Мартиник. Ту су предати суду, који се, као и увек у сличним приликама, показао немилосрдан: пирати су, са капетаном, сви до једног били повешани. Извештај о догађају, који је гувернер послао у Француску министру морине, који је одштампан и у коме он тражи награду за своје људе који су ствар извели, завршује се тиме да он за себе лично не тражи ништа, а да ће сматрати за највећу награду ако у његовој домовини буду задовољни оним што је он учинио.

ГУСАРСКИ РОБИНСОНИ НА ПУСТИМ ОСТРВИМА

Најсвирепија казна, поред смртне казне, којом су на морској пучини пиратски шефови кажњавали своје гусаре, састојала се у томе да се кажњени гусар, или група гусара, искрца и остави на каквој пустој, забаченом острву, са нешто хране за први мах и муниције. Пустих острва је у то време било у изобиљу, а казна је употребљавана доста често. Исто је тако чињено и са самим шефом од стране његових гусара, кад би се, незадовољни његовим заповедништвом или темпераментом, побунили; шеф је тада, ако не би био убијен, остављан на каквој пустој острву, сам или са онима што су при побуни били на његовој страни.

У многим случајевима тако остављени гусари су, кад је нестало хране и воде, лагано поумирали; никад се неће сазнати за мноштво таквих мрачних трагедија које нису од себе оставиле ни трага ни гласа. Али су чешћи случајеви да су напуштени, после последње мрве бисквита и последње капи воде, успели наћи начин да се одрже у животу. На пустим пешчаним обалама острва могло се наћи морских шкољака, краба, рачића, јаја од морских птица; постављеном замком могло се поштошта и уловити; могла се добити и која од крупних морских корњача, и др. У барицама, или природним каменитим цистернама на острву, могло се наћи нешто преостале кишнице, која је од тада брижљиво хватана приликом киша, покривана и чувана искључиво за пиће. Имајући тако најпотребније елементе за живот, напуштени гусари су се растурали по острву, пажљиво га разгледали и редак је случај да нису на њему нашли још шта што би им омогућило и олакшало живот. Ретко је острво на коме нема ни травке, ни дрвцета, ни баш икаквог, сувоземног

или воденог лова. А кад се тога нађе, осигуран је бар најпримитивнији живот. Чама и очајање били су олакшавани надом да ће случај нанети какав брод у близину острва, који ће их спазити и примити. Такав је случај, наравно, био редак јер су забачена острва била далеко од путева којима је у оно време пролазила прекоморска трговина и требало је да који брод сасвим залута и изгуби правац па да наиђе на једно такво острво. Па и кад то буде, није било сигурно да ће капетан примити несрећнике који му са острва очајно дају знаке да им се приближи. Капетани бродова су врло добро знали са каквом ће се врстом људи сусрести на острву и колико су такви сапутници опасни, па су обично продужавали пут иако су добро запазили знаке са обале острва; или би се и приближили острву, па би, кад су видели са киме ће имати посла, одмах дизали спуштена једрила и продужавали пут. Дешавало се, међутим, ипак, да очајници, нарочито кад их је само један или мали број, буду примљени на брод и предати властима да оне о случају поведу истрагу. Од резултата истраге зависила је даља судбина оних који су се тако сматрали за спасене, а за које би често било боље да се нису јављали да су живи.

Још и у половини XVIII века, у уговорима које су међу собом склапали морски авантуристи о заједничкој сарадњи у гусарењу, налазила се готово увек и по једна оваква тачка: онај који покуша да се из заједничке опасности извуче напустивши друштво или који би проказао какву тајну на штету заједнице, оставиће се на каквоме пустом острву са мало воде за пиће, пушком, барутом и оловом.

Злогласни гусарски шеф Вен, против кога се једном било побунило његово људство, спуштен је од побуњеника, са неколицином гусара који су му остали верни, у чамац без икаквих животних средстава и напуштен на океанској пучини. Бура, после неколико дана, разлупа чамац о стеновиту обалу једнога острва и сви се гусари, осим Вена, подаде. Вен исплива на острво без игде ичега, али наиђе на корњаче и на нешто кишнице у барицама. То га је одржало у животу док се није на видiku појавио брод, који се на његов знак приближи острву и стане. Али, капетан брода одмах распозна да има посла са старим гусарем и продужи пут оставивши га на острву. После дужег времена наишао је други брод, чијег је капетана Вен успео убедити да није гусар и који га је повео собом. То га, уосталом, није спасло; резултат истраге био је такав да је гусар био „високо и кратко“ обешен.

Свирепи гусар-пират Тич, названи Црнобради, о коме је напред била реч, оставио је једном приликом седамнаест својих гусара на једноме пешчаноме пруду без игде ичега да ту помру од глади и жеђи. Али, после дводневних мука били су сви спасени, бар од таквог свршетка какав им је био намењен од Тича.

Гусар-пират Ло, озлојеђен енергичним отпором који је дала посада једнога нападнутог трговачког брода, избацио ју је целу на пусто острво, где је сва убрзо завршила живот. Тако су више пута гусари пос-

тупали и са посадом и са путницима савладаног и освојеног брода да би се на тај начин ослободили нежељених сведока својих злочина. Али се дешавало да се баш то окрене против њих самих, јер су сведоци бивали спасени од каквога залуталог брода и својим исказима пред властима изазвали потеру, хватање и смртну осуду пирата.

Поред таквих гусарских Робинсона, бивало је и обичних морепловаца који су, спасени пливањем после бродолома, изашли на пусто острво, нашли на њему шта треба за најпримитивнији живот и проводили дуже време, кашто и цео остатак свога века у ишчекивању каквог брода који би их спасао. Али, у много прилика, и кад се десило да брод наиђе надомак острва, бродоломници нису били спасени, јер се капетан брода није могао убедити да то нису гусари-пирати, које никако није желео имати на своме броду.

Зна се да је јунак популарног романа Данијела Дефоа, бродоломник Робинсон Крусо, одиста постојао и да се стварно звао Александар Селкирк. Догађај је потпуно истинит и Дефо га је узео као предмет своје књиге, штампане 1719. године, из извештаја енглеских морепловаца који су на својим прекоморским путовањима за њега сазнали. Робинсоново острво, у ствари острво Хуан Фернандез, још увек постоји на 750 километара далеко од Валпариза; острвце у његовој близини, које помиње Дефо, ишчезло је 1837. године потонувши у море. Сматра се да је Дефоа нарочито навело на писање његове књиге читање извештаја поморског капетана Вуда Роџерса, који је 1708-1711. године извршио са својим бродом пут око света. У своме извештају, објављеном 1712. године, Роџерс опширно описује живот поменутог бродоломника, на кога је наишао приставши бродом уз острво; тако искоришћени материјал Дефо је допунио подацима из књиге „Пут око света“ од морепловца Демпијера, одштампане 1715. године. Савременици су Дефоа оптуживали за плагијат; он је обишао све издаваче у Лондону док је наишао на једнога који је једва пристао да му књигу штампа.

Што се на овоме месту помиње Робинсон Крусо, иако његово острво није било на нашем путу, повод је тај што су се авантуре сличне његовој одигравале и на пустим острвима на која смо ми наилазили при нашем путовању. Осим тога, Робинсоново острво, познато још од почетка XVI века, играло је доста важну улогу и у пустоловинама антилских гусара. Они су, пролазиви кроз Магеланов мореуз и нападајући богате шпанске насеобине дуж западне обале Јужне Америке, били створили од тога острва једну своју гусарску базу, где су оправљали своје борбама или бурама оштећене бродове, снабдевали се водом и намирницама, опорављали се и лечили своје ране итд. Острво је опустело нестанком флибустирства; у време кад је море на њега избацило бродоломца Селкирка, будућег Робинсона, није више било ни трага од ранијег бављења гусара на њему.

Од интереса је поменути да је крајем прошле, 1932. године, енглески научник и испитивач удаљених крајева Ричард Камбел на своме путу

по Тихом океану обишао Робинсоново острво, које је сад, у овај мах, насеобина чилеанских заточеника и изгнаника. По Камбелу, острво, посматрано са брода одиста изгледа онако чаробно и романтично како је то описао Дефо, само што је један велики део негдашње густе шуме сасвим опустошен. Камбел се попео на брдо од 600 метара висине, са чијег је врха Селкирк посматрао видик на океанској пучини изгледајући да ли ће се појавити какав брод који би га однео у далеку домовину. На томе брду, на самоме врху, наишао је на мали, бели мраморни споменик који су пре педесет година енглески морнари подигли своје другу, усамљеном за дуги низ година на пустој малом острву бескрајног океана.

Може ли се веровати да још и данас има Робинсона на океанским острвима? Између више познатих случајева нека је наведен овај један из најскорије прошлости. Крајем прошле, 1932. године, вратио се са свога дугог путовања француски рибарски брод „Толоза“ и поднео маринским властима извештај да је, нешто јужније од Магелановог мореуза, наишао на омање острво са једним јединим становником. Острво се налази забележено на маринским картама, али га бродови не додирују немајући на њему никаква посла. Рибарски брод је пристао уз обалу да би се на њему снабдео водом за пиће. На највеће своје изненађење, рибари су, изишавши на суво, спазили белог човека, готово потпуно неодеведеног, који је у тај мах пекао месо на ражњу и изгледао непријатно изненађен доласком рибара. Са овима се могао споразумевати само гестовима; могли су разумети да је Скандинавац и да већ годинама живи на острву потпуно усамљен. Подигао је доста добру кућу од брвана и уредио башту са поврћем. Кад су му рибари знацима дали на знање да би га хтели повести собом у Европу, он је одједном скочио и у највећем трку побегао у оближњу шуму, где га поред свега тражења нису више могли наћи. Пажљивим прегледом острва уверили су се да осим њега ту нема више никога живог.

СЕДМИ ОДЕЉАК

ДАНАШЊИ ТРАГОВИ АНТИЛСКОГ ГУСАРСТВА

ПИСМЕНИ ТРАГОВИ

Како се може бити сигуран да се ово што је напред испричано о антилском гусарству, одиста тако дешавало и да то нису само фантастичне приче за малу и велику децу? Неће бити тешко поверовати да никоме од сапутника, онакве врсте какви су на броду били сви, без изузетка, не би ни на памет падало да се баве таквим причама. Али случај је хтео да се дође у такве прилике да би одиста било крајње неинтересовање за ствари и прави грех не отворити очи и уши пред оним пред чиме смо се били нашли. Са једне стране, имали смо за сапутника историка који је специјално проучавао историју антилског гусарства и већ раније био, тога ради, у овим крајевима. Са друге стране, нашли смо се на самоме попришту гусарске акције и непосредно имали пред очима њене данашње трагове, па смо, уз занимљива предавања и поуздана обавештења нашег ученог сапутника, могли, са нешто и личног труда, створити себи доста верну слику ствари. Заинтересованост коју је ствар изазвала код сапутника на овоме путовању, учинила је да ови нису остали само на ономе што су непосредно чули и видели већ је сваки тражио што потпуније податке и нашао их у богатој литератури о антилском гусарству коју смо нашли на самоме броду. Напоследку, оно што се на тај начин сазнало допуњено је аутентичним подацима који су нам, у повратку у Француску, на посредовање нашега историка, стављени на расположење у Сен Малоу, европском гнезду антилских гусара. По себи се разуме да то није рађено у циљу каквих дубоких студија, већ само тога ради да се бар колико-толико, овлашно, обавестимо о томе како се те ствари данас знају и колико се поузданости може придати причама и историјама које смо примали на веру. Иначе, за шире кругове (и за нас лаике) једино што се зна о гусарству, то је оно што су, располажући са нешто мало тачних података, створиле маште романописаца у романима о гусарским пустоловинама, којима избилује европска и америчка лепа књижевност.

Од правих, аутентичних извора за историју антилског гусарства, на прво место долазе списи непосредних учасника у гусарским организацијама и експедицијама. Ма како то данас изгледало чудно, међу гусарима било је често и образованих људи, које је чежња за авантурама, пустоловинама или жеља да се што брже обогате по угледу на неке од гусара, одвукла на океанску пучину, у најопасније ризике. Кад је који од њих, после које године гусарења, извукао главу, а био већ засићен морским пустоловинама, он би се враћао у миран живот и проводио остатак живота у успоменама и сањарењу о ономе што је преживео, у причању и препричавању авантура и у томе да потомству остави писмени траг својих бурних доживљаја. Тако остављене писмене успомене драгоцене су извори за историју гусарства, јер су их писали сами учесници догађаја, обично пред крај свога живота, не марећи више за таштину овога света и увек нарочито наглашујући да им је стало само до истине. Овде ће бити наведено неколико случајева такве врсте.

Капитално дело те врсте је лично преживљен један део историје антилског гусарства, које је 1674. и 1678. године у Амстердаму објавио Александар Оливије Ексмелин (Oexmelin, искварено Esquemeling) на холандском језику, а које је убрзо затим преведено готово на све европске језике. Ексмелин је био фламански лекар; легенде, фаме и приче о антилским гусарима које су се у његово време у највећем жеку шириле по Европи, распалиле су његову младићку машту и одвеле га преко океана на острво Корњача, где је одмах ступио у редове гусара флибустира. Поред врло активног учешћа у гусарским походима и нападању шпанских бродова и колонија, Ексмелин је при тим походима вршио и посао хирурга, који је од гусара, што је врло разумљиво, био јако цењен. Оно што даје нарочиту важност његовим подацима јесте њихова доцније у свему проверена тачност, као и то што је, поред личних доживљаја, описао и догађаје о којима је, мада није у њима лично учествовао, прикупио од очевидаца поуздане податке. Ексмелин је у исто време и најпопуларнији историчар антилског гусарства; његови списи су неисцрпан извор појединости за свуда тако радо читане романе о гусарским подвизима.

Тако су исто описали своје гусарске доживљаје: енглески лекар Базил Рингроз, доцнији чувени енглески морепловац Виљем Демпијер и поморски капетан Лионел Чап. Та тројица, у то време, крајем XVII века врло млади људи, жељни морских пустоловина и распаљени причама и романима о антилском гусарству, напустили су своја дотадашња редовна занимања и ступили у редове гусара који су плачкали у водама Средње Америке. Демпијер је бележио из дана у дан гусарске подвиге у којима је учествовао, водећи на броду свој дневник. Рукопис је држао савијен у једноме комаду бамбусове трске. Ноћу, кријући се од својих гусарских другова којима би то изгледало подозриво, а који су, преморени дневним борбама или у напиту стању, били у тврдом сну, он се искрадао и гдегод у заклону са највећом тачношћу бележио своје

доживљаје, цртао карте обала дуж којих је са осталима гусарио, описивао своје друштво и исписивао све што је у гусарењу њега лично занимало. При томе се није нимало устезао описивати и своје властите злочине, наводећи искрено све грозоте посла коме се одао. Од своје бамбусове трске није се никад одвајао; кад је, доцније, напустио гусарство, па као капетан брода у два маха правио пут око света, он је увек носио уза се свој рукопис у трсци. Рукопис је одштампао у књигу, која је изашла 1729. године у Лондону и произвела на савременике дубок утисак.

Исто су тако аутентични и драгоцени гусарски дневници Рингроза и Чапа, нарочито првога, који је дуже време провео као гусар у поменутих водама. Од важности је за историју антилског гусарства и књига авантуристе Џонсона, одштампана у Лондону 1724. године под насловом „Општа историја пирата“. Џонсон ту излаже оно што је у гусарству лично преживео, као и оно што је сазнао распитујући се брижљиво и непосредно код својих савременика гусара, код власти које су гусарске злочине ислеђивале и судиле, и код гувернера колонија са којима је стајао у вези.

Луј Гарнереј, доцнији марински сликар, брат познатог из тога времена француског сликара Августа Гарнереја, такмаца Исабеја, и који је био племићког порекла, био је неко време гусар код Сиркуфа, па је затим служио као крмар у француској краљевској марињи. Заробљен од Енглеца у једној борби 1806. године, дотеран је у гусарске затворе у пристаништу Портсмут. Ти су затвори, у томе месту, били на злогласним „понтонима“, којих је у Енглеској било на неколико места (у Портсмуту, Плимуту, Чатаму и др.). Понтони су били стари бродови преправљени за затворе заробљеника. Ови су смештани у подруме брода; на предњем и задњем крају били су станови за енглеске стражаре, који су, по њих 40-50, били под командом једнога поручника или капетана. Свуда унаоколо, на палуби брода, била је дрвена ограда дуж које су непрестано ходали стражари са пуном пушком и бајонетом на овој. Стража је појачавана ноћу и после сваке побуне заробљеника. Заробљеници су смештани, по неколико стотина њих, на понтон; с времена на време било им је допуштено изаћи на палубу ради шетње и ваздуха. Иначе, живот је на понтонима био ужасан. Храна је била и недовољна и врло рђава, тако да су је заробљеници често, и поред страшне глади која их је мучила, бацали у воду. За најмање иступе биле су строге казне; за побуне кажњавало се смрћу.

На таквом једном заробљеничком понтону Гарнереј је провео девет година. Покушавао је неколико пута, са опасношћу живота, спасти се бегством, али је то увек било осујећено и он је, ухваћен и враћен на понтон, морао то скупо плаћати. Пуштен је на слободу тек кад је закључен мир између Француске и Енглеске 1815. године. Тада се одлучио да опише своје доживљаје и да то штампа. Од њега су остала

два, за историју гусарства важна дела; у једноме описује своје гусарске авантуре, а у другоме заробљенички живот на енглеским понтонима.

У такве изворе, којих има још доста велики број, не треба, разуме се, урачунавати оне многобројне, премда брижљиво израђене списе који састављају данашњу опсежну литературу о тој занимљивој иако мало симпатичној врсти људске активности, а у којима се препричава и коментарише оно што је садржано у правим, аутентичним изворима. Такви су списи свакако од користи јер дају већ сређен материјал и прва обавештења, али они не могу имати вредност изворних дела о којима је горе била реч.

Поуздани су и драгоцени подаци за историју гусарства и извештаји које су гувернери колонија на антилским острвима подносили својим владама у Француској, Енглеској, Шпанији, Португалији и Холандији. Гувернери тога бурног времена не само што су имали непосредан додир са гусарима, било борећи се против њих било опремајући и сами гусарске походе, већ су често пре тога и сами били гусари. Француска је, нпр., у својој колонији на острву Корњача, за време док је ово било у њеном припадништву (1641–1707), променила једанаест гувернера; већина су њих пре тога били шефови флибустира (као што је то напред казано за првога по хронолошком реду гувернера Левасера, затим Де-Росеа, Ожрона). Такве су личности, у то време, нарочито радо од влада поморских држава постављане за гувернере немирних колонија, у којима је баш главни гувернерски посао био, или борба против гусара других народности или заједнички рад са својим гусарима, а ту су се, очевидно, најбоље умели снаћи они који су пре тога већ и сами били гусари. Извештаји које су гувернери били дужни подносити својим владама у Европи о догађајима у колонији, и које су они редовно и подносили, писани су са потпуним познавањем ствари, а са места и положаја на коме се о њима могло бити најпоузданије обавештен. Такве извештаје су слали својим владама не само француски већ и енглески, шпански, португалски и холандски гувернери колонија, и они се, као поуздани извори за историју гусарства, брижљиво чувају у архивама министарства морине или у министарствима колонија или спољних послова. Неки су од њих и одштампани, засебно или у доцнијим делима у којима се излажу гусарски подвизи.

Сличне су извештаје подносили и сами шефови регуларних гусарских експедиција. У овлашћењима (*lettres de marque*) која је краљ француски давао тим шефовима да би им дао карактер регуларне војске, изрично је стајало то да је гусарски шеф дужан за време експедиције водити записник о својим људима и догађајима. По повратку у Француску шеф је био дужан поднети моринским властима тачан извештај о догађајима за време гусарења, по потреби и са документима који потврђују његове исказе. Његове усмене исказе бележиле су власти у пристаништу из кога је гусарска експедиција пошла и у које се и вратила, и од тих, од гусара потписаних записника, постоје и данас оригинали у

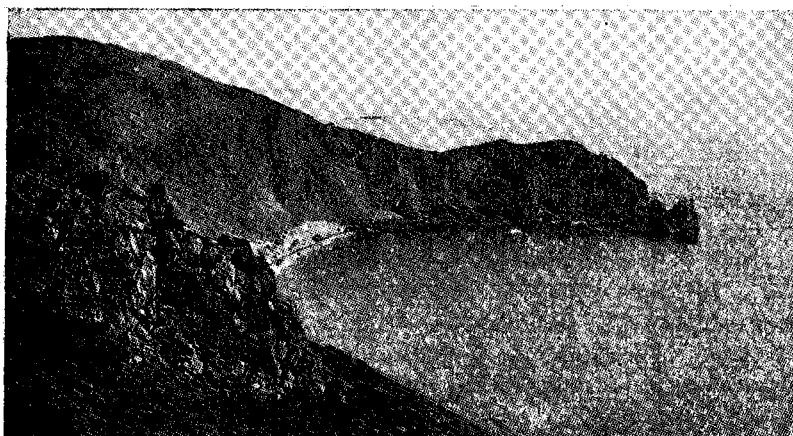
архивама тих власти. Пошто је главно француско гусарско гнездо одувек било утврђено пристаниште Сен Мало на западној француској обали океана, архива тога места нарочито је богата у таквим извештајима. Захваљујући предусретљивости главнога архивара департмана Peet-Vilaine, коме припада Сен Мало, нас неколико сапутника, који смо се нарочито за то интересирали, имали смо прилике лично размотрити ту архиву. Она се састоји из неколико стотина гусарских рапората, тврдо увезаних у седамнаест дебелих књига једнога истог формата. То су, у ствари, саслушања гусарских шефова по њиховом повратку у пристаниште. Може се замислити са каквом смо радозналошћу прелистали пожутеле листове дебеле, јаке хартије на којима су исписана та саслушања, са оригиналним потписима великих гусара: Дигеј-Труена, Бошеа, Дифрена, Пореа, Ле Жолифа, Мороа, Фросара и др., и на којима се јасно види да је многи од њих морао много боље владати сабљом, секиром и пиштољем но пером.

Поред тих рапората, постоји још једна врста непосредних саслушања самих гусара: то су саслушања што се налазе у судским архивама тога времена. Напред је казано да, кад су гусари бивали од противника у борби савладани, поступак је са њима био двојак. Гусари пирати су бивали одмах обешени на лицу места, обично о катарке брода који их је савладао и похватао. Са регуларним гусарима поступало се као са ратним заробљеницима. Ако су имали одговорати за шта недопуштено по ондашњем ратном праву, предавани су нарочитим судовима који су имали судити само њихове случајеве. Они су тада до појединости саслушавани, међу собом суочавани, и то се вршило све дотле док суд није стекао тачну слику догађаја и уверење о њиховој кривици или гусарској исправности. Једно или друго чинило је да гусар буде осуђен (обично на строг затвор или на смрт) или да буде упућен на заточење (у Енглеској у поменуते „понтоне“ код Плимута, Портсмута и др.). И таква се саслушања чувају у архивама ондашњих гусарских судова, а разумљиво је колико је драгоцен материјал који она пружају истраживачима на томе пољу историје.

МАТЕРИЈАЛНИ ТРАГОВИ

Антилско гусарство је, прохујавши кроз векове, оставило и понеки материјални траг који још и данас постоји. Сапутницима на овоме путу била је дата прилика да се и пред њима нађу.

То су, на првоме месту, остаци или рушевине од негдашњих гусарских склоништа, прибежишта, пристаништа и утврђења, од којих је много, одавно и завек, нестало, али од понеких још и данас постоје трагови. На појединим, малим, забаченим, пустим острвима без имена, у Антилском или Карипском мору, показана су нам таква склоништа. Разумели смо зашто су она била баш ту кад смо видели оно стење што

Сл. 95. – Обала острва Марија Галанџа

штрчи из воде поред обала или се крије на метар испод површине воде и оне морске вртлоге које стварају те стене. Непролазне пећине, природни усеци и клисуре између стена, провале и понори дуж којих треба пролазити уском каменитом стазом, од које местимице још стоји траг, да би се дошло до гусарских склоништа, на једном месту и ископан тунел у стени који је служио за пролаз и везу склоништа, све је то чинило да је гусарима, кад би гонилац и успео искрцати се на острво, било

Сл. 96. – Нејрисџујна обала гусарског острва Инаџуа

Сл. 97. – Нейрисџуина обала гусарског острва Дезираг

лако бранити се и од много јаче силе. Пећине су им служиле или као обиталишта или као магацини за животне намирнице, оружје, муницију и заплећену робу. Кад је улаз скривалишта био сувише отворен, гусари су га затварали нарочитим наслагама камења, које се и данас могу видети на више места. Од утврђења најбоље је очувано оно на острву Корњача, о коме је напред била реч; у њега смо улазили и дуже га време с пажњом и узбуђењем разгледали. Постоји још и доста остатака од енглеских утврђења на острву Антигуа, које је освојио француски гусар Касар и које смо такође разгледали.

У материјалне трагове гусарства имају се рачунати и нађена скривалишта гусарског блага на запуштеним острвима. За нека је места

Сл. 98. – Нейрисџуина обала гусарског острва Каик

Сл. 99. – Тунел на гусарском острву

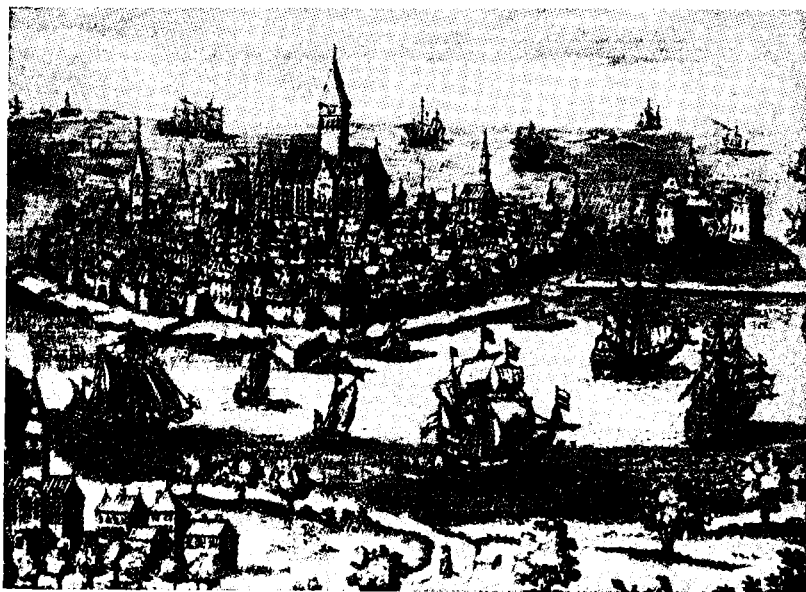
одиста утврђено да су била таква скривалишта. На њима је, по нађеним шифрованим документима, откопано и само благо. Као што је напред речено, показано нам је, на мајушном пустом острву, такво место у кржљавој шумици, где је пре четрдесет година откопано скривено благо једнога чувеног гусара. Такво је и место на коме је откопано благо гласовитог гусара Кида. На другим местима, кад су истраживачи, наведени на њих нађеним документима, дошли на лице места да ископају благо, видело се да је оно пре тога већ било откопано и однесено. На једноме таквом месту показан нам је и несумњив доказ да је ту одиста некад морало бити скривено гусарско благо: у непосредној близини рупе која се јасно распознавала, налазио се гроб, обележен грубом каменом плочом на којој је урезаним словима означено, на енглеском језику, да она покрива покупљене људске кости, нађене поред рупе. Јер треба познавати начин на који су гусарски шефови најчешће закопавали своје благо нагомилано од богатих пљачки. Пошто то гусар не би могао сам пренети на удаљено и тешко приступно изабрано место, нити у шљунковитој земљи ископати дубоку рупу и добро је затрпати, он би готово увек поступао на овај начин:

Проценивши добро своје гусаре, изабрао би међу њима њих двојицу-тројицу међу онима који су најнаивнији и најмање опасни; њима би, кад при крстарењу морем буду у близини раније већ изабраног места за скривалиште, поверио своју тајну и предложио им да му, уз добру награду коју ће добити по извршеном послу, помогну да своје благо сакрије. Предлог би обично био врло радо прихваћен и једне ноћи би се, кад сви на укотвљеном броду спавају, гусар са својим благом, потребним алатом и помагачима искрао са брода, пренео на место благо у напред спремљеним, добро затвореним сандуцима или судовима, и заједно са пратиоцима ископао дубоку рупу где ће га закопати. Кад то буде свршено, он у подесном тренутку, док су помагачи још сви доле у рупи, пиштољима које је пре тога спремио, побије их све, поизвлачи их мртве из рупе, спусти сам у њу своје благо, добро га затрпа, осигура и обележи знацима које ће само он разумети. Пошто би, свршивши посао, покопао своје жртве у непосредној близини скривалишта, вратио би се на свој брод. Изјутра би сазнао од својих људи да је њих троје нестало прошле ноћи, али о томе се обично није водило много рачуна, нарочито кад је шеф умео за време гусарења улити страх у своје људе и најкраћим путевима решавати спорна питања. Тако, како је описано, чињено је из простог разлога: једно зато да гусар не би морао исплатити уговорене награде својим помагачима, а друго, и још више, зато да би уништио сведоке свога посла, који би се доцније могли сами вратити на место и благо откопати или га проказати; на њихову часну реч знао је колико се може полагаати. Камену плочу са натписом, на коју смо били наишли поред показаног нам негдашњег скривалишта блага, поставила је једна група истраживача који су касно дошли на лице места, и наместо блага наишли само на плитко закопане остатке гусаревих помагача и жртава, које је киша у току многих деценија, спирајући над њима земљу, изнела на површину.

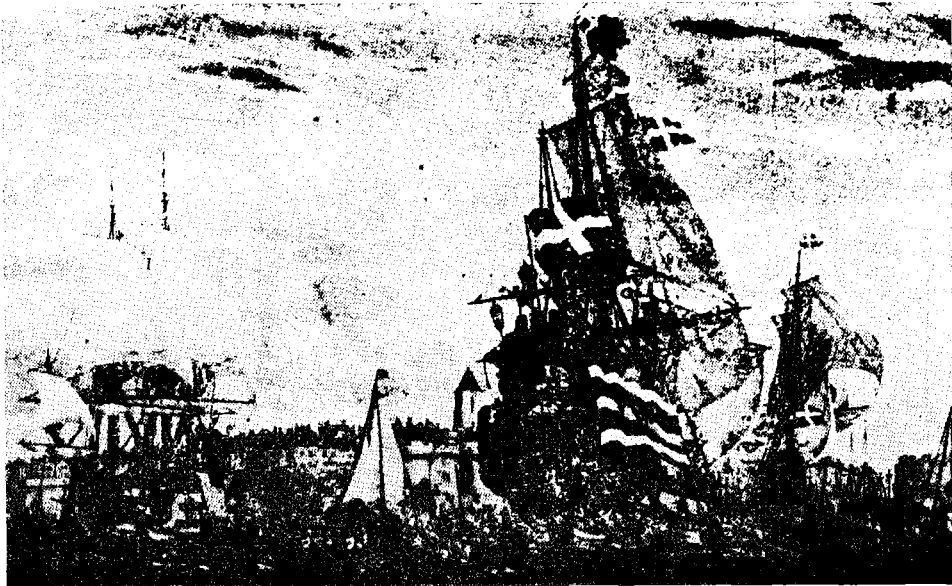

Сл. 100. – Над иирајиском њећином на острву Инаџуа

Напоследку, нека је наведена и још једна врста материјалних трагова антилског гусарства, који се могу видети и не напуштајући европску обалу. Напред је речено да је град Сен Мало, на западној француској обали, био главно европско гнездо гусара из XV, XVI и XVII века. Данашњи Сен Мало је варош од 13 000 становника, једна од пот-префектура департмана Ше-et-Vilaine, постављена на десној обали реке Ранс, на некадашњем каменитом острвцу које је сад састављено насипом са оближњим варошицама Сен Серван и Параме. Високи зидани бедеми, који заклањају то место од стране мора и који висином надмашују црквени торањ, као и богате старинске куће некадашњих бродовласника који су о своме трошку опремали гусарске експедиције и богатели се гусарским пленом, дају и данашњој вароши врло живописан изглед. Импозантни замак, преправљен и дограђен у XV веку, са својим кулама, преживео је целу историју гусарства. Капија св. Вићентија отвара улаз у варош; чим се кроз њу прође, наилази се на проширен простор који носи име Шатобријана. У једноме блиском хотелу, „Хотел де Франс“, може се видети соба у којој је рођен Шатобриан. Продужујући даље, наилази се на стару цркву св. Вићентија, из XV века, која је видела прве и последње дане многих тадашњих малуанских гусара; затим на статуу великог гусара Дигеј Труена, општински дом, музеј слика (од којих се многе односе на гусарску историју Сен Малоа) итд. Прошавши кроз Динанску капију, наилази се на кеј са кога се полази за лепу оближњу варошицу Динар и на коме се налази статуа Наполеоновог гусара Робера Сиркуфа.

Сл. 101. – Гусарско гнездо Сен Мало

Сл. 102. – Зайлењени галиони доведени у Сен Мало

Варош није била таква у време кад је на океанску пучину слала своје гусаре да свршавају оно што се није свршавало мирним путем, или обичним ратом на суву и на мору, или просто у циљу да се дође до богатства. Она је у то време била потпуно одељена од копна и сва саграђена на поменутом каменитом острвцу. Насип који данас везује острвце са копном и са Сен Серваном, није тада постојао; на томе месту је био морски пролаз који је раздвајао острвце од суве земље. Тесне улице, због стешњеног места на коме је била варош опкољена високим бедемима, тако да се није могла ширити, нису ни до данас ишчезле, само су промениле своје називе. Оне су биле пуне димљивих крчмица у којима су гусари, у повратку са пленом, немилице трошили оно што су упљачкали; све је то врло од гусара, бродара и продаваца онога што треба морнарима. У старој улици Јеленски рог (која и данас постоји, али носи назив Жана од Шатиона), у једној продавници ужарија, платна за једрила, катрана и боја за премазивање бродова, морнарских цакова и др., рођен је Дигеј Труен. Са старе куле, коју данас посећују туристи, негдашњи малуински бродовласници су данима посматрали морску пучину, очекујући повратак гусарских бродова чије су походе они опремали о своме трошку, и који ће им донети богатство. На поменутом простору, који је доцније насут и који саставља острвце са копном, био је у гусарско време морски пролаз и пространи пешчани пруд, који је сваки дан плима покривала водом. Ту се, између острвца и копна, могло сместити више од три стотине једрењача, у сигурном заклону, којима није ништа сметало што ће за време осеке остати на суву. Ту су

довођени од регуларних гусара заплењени непријатељски бродови и предавани властима које ће извршити деобу плена.

Обала копна била је у раније време скоро неприступна и пушта; требало је ићи сатима док би се дошло ма до слабо насељених места. То је чинило да су становници ограђеног и утврђеног острвца били упућени на море као једини извор средстава за живот и послова. Они су се одвајкада одавали великом рибарству и чим се у Европи сазнало за риболовно богатство на пространом океанском подводном платоу код Њуфаундленда (Terre Neuve), они су били једни од првих који су својим једрењачама прелазили Атлантски океан и са риболовних места са друге стране океана доносили у Сен Мало пуне бродове усољеног бакалара. То се одржало кроз све векове од проналаска тих океанских риболовних места (одмах по проналаску Америке), па и данас су малуински рибари међу првима на томе послу.

Из Сен Малоа су се, пре равно четири стотине година, отисли на пучину одважни морепловци који су пронашли и у име Француске заузели Канаду. Године 1533. малуински морепловац Жак Картије препловио је океан, стигао са својим бродовима на ушће велике реке Сен Лорен, прву француску колонију у Канади која је доцније прешла, као и цела Канада, у припадништво Енглеза. У староме замку у Сен-Малоу може се и данас видети ту пренесен комад једнога од Картијеових бродова, који је био насео на пруд у близини канадске обале и ту остао да иструли.

Али главни историјски значај Сен Малоа лежи у томе што је он одвајкада био гнездо океанских гусара, како регуларних тако и пирата. Регуларни су гусари регрутовани од маринских власти или од самих бродовласника. Одатле су, из Сен Малоа, полазили будући буканири на Острву корњача и флибустири у Антилском мору. Сен Мало им је свима био и полазна и завршна тачка гусарске каријере, ако већ своје кости, на које нису баш много полагали, не буду оставили где на дну мора. То је иначе по другој чему незнатно место, доживело у своје време глас и славу какве нису доживели ни велики градови кроз које су прохујали крупни историјски догађаји. Оно је и данас живи сведок негдашњег гусарства у великом стилу и полазна тачка за оне које ово буде занимало.

СА ОКЕАНСКИМ РИБАРИМА

РЕЧ УНАПРЕД

Према карактеру „Савременика“, како се он обично замисља, можда у њему не би било места путописима овакве врсте, који сигурно и ниуколико не припадају лепој књижевности. Што је путопис ипак примљен за њу серију издања Српске књижевне задруге, има се, вероватно, разумети само тако што се у њему описују области шешко присловачне у којима се писац бавио, и што би оно што је ту изложено могло имати нешто ширег интереса, али је шешко доћи у могућности да се то непосредно види и да се о њему шта сигурно сазна. Моли се читалац да тако разуме појаву ове књиге у издању овакве врсте.

Писац

ПРВИ ОДЕЉАК

ОД ФРАНЦУСКЕ ОБАЛЕ ДО
ЊУФАУНДЛЕНДА

ОД ЛА РОШЕЛА ДО СЕН ПЈЕРА И МИКЛОНА

Стари рибар није могао пропустити неочекивану и јединствену прилику да својим очима види на раду праве, истинске океанске рибаре и да на лицу места упозна њихов живот, посао и борбу са ђудљивим елементом на коме они проводе свој век. Мало је њих који су то могли непосредно видети, мада се о томе може и читати, али увек само оно што се сазнаје по чувењу, допуњено неизбежном маштом.

Бескрајни океан, са својим дивљим лепотама, својом ђудљивошћу и опасностима, био је од вајкада и биће довека предмет ђудског маштања. Песници свих времена описују то на своје начине; ти су описи увек узбудљиви и привлачни, и увек ће имати успеха код осетљивих срца. Али кад није реч о маштању, већ о прозаичној реалности, ти описи не казују много.

Има ли лепше и узбудљивије слике напора, патњи, опасности и борби оних што проводе свој век на неизмерној и ђудљивој океанској пучини но што је величанствена слика „Исландских рибара“ од Пјера Лотија? Па ипак је та слика далеко од реалности. Сматрало се да је гола реалност недовољна да изазове узбуђења каква се желе. Требало је унети још и афективне моменте за саму ствар паразитне и непотребне, који тачну слику деформишу. Јунак романа, у оним мучним борбама и неописаним патњама, у оној усамљености и удаљености од свега што је за собом оставио отиснувши се на далеке путе, уздише, чезне и вене за родним местом, за кућом, породицом, вереницом. Све је то поетски лепо и одиста узбудљиво, али није ништа друго до вечита историја која се, откако је човека, понавља у времену и простору, вечита песма свих векова и свих географских лонгитуда и латитуда, која не представља ништа нарочито ни кад је јунак историје океански рибар. „Време, пара, телефон, авион, бежична телеграфија, нису ништа учинили да се данашње срце измени и постане нешто јако различно од онога што је било пре толико хиљада година“, вели један паметан филозоф.

А при том има још једна ствар. Такви океански рибари који се одважују на невоље и опасности што их чекају, а усамивши се у чамцу или на броду поетизирају и вену за оним што су за собом оставили, у реалности не постоје. То су филмски рибари који се могу видети само на платну. Сваки ко је видео правог океанског рибара на послу, могао је разабрати да су то крепки, одлучни, необично издржљиви, истрајни и трезвени људи који имају своје воље и решености за све што их чека на пучини, који знају шта хоће, камо иду, чему се излажу и зашто, па се ни једнога тренутка не подају сентименталности и душевној разнежености. Упитајте на исландској или њуфаундлендској пучини кога хоћете од њих да ли који пут уздише и, склонивши се од другова, сузи за оним што је оставио у своме завичају, па ће вам сваки са осмехом одговорити да за то нема ни воље ни времена, и да би рибар који би се томе подао био баба која би боље учинила да је остала крај свога огњишта, а не да се упушта на океан.

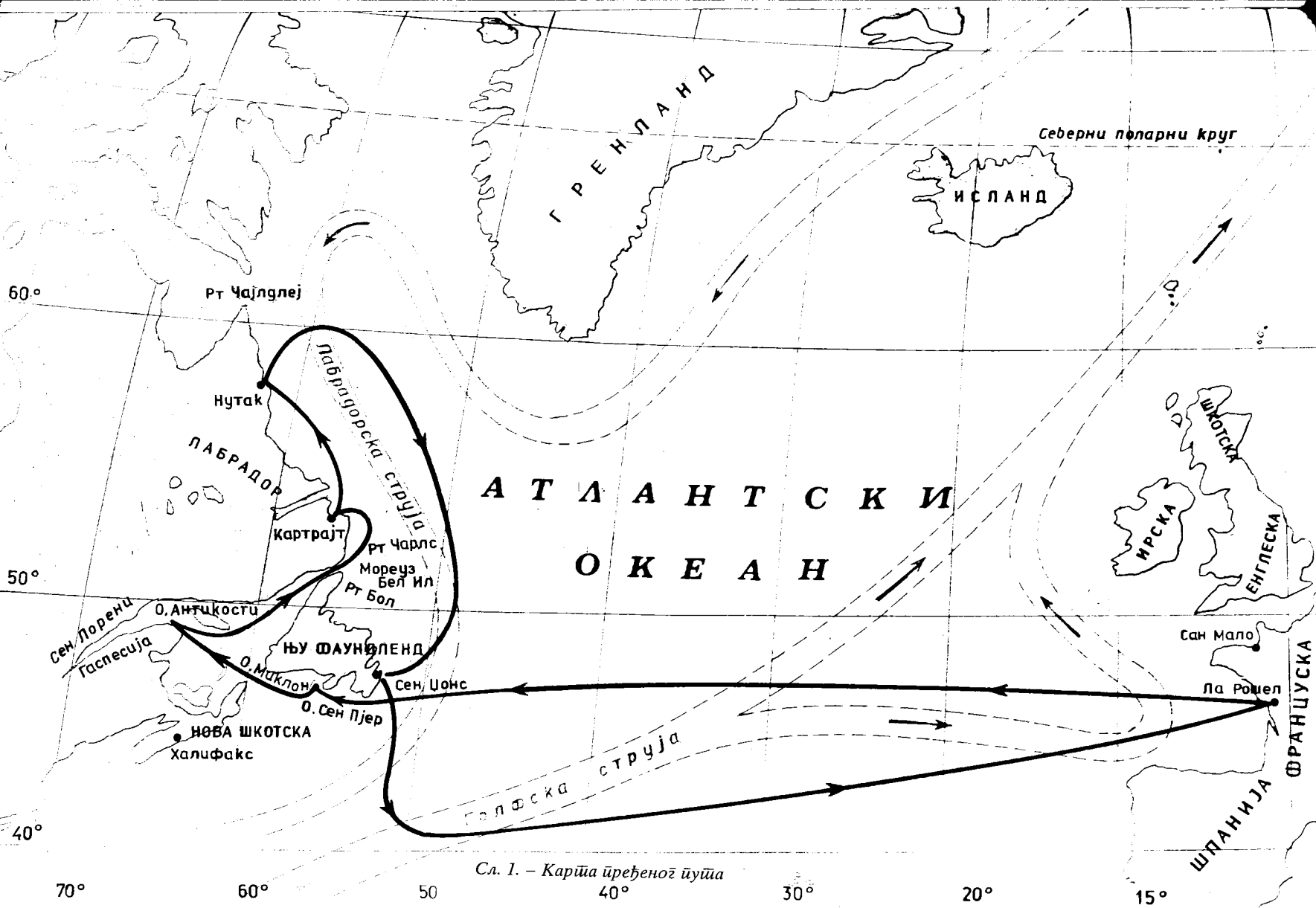
Тип сентименталног рибара је фикција коју је створила машта романописца и његова тежња да узбуди. Ако се у стварности и нађе који примерак такве врсте, он је усамљен и ни по чему не представља тип морског вука какав је сваки океански рибар. А сваки би прави рибар са осмехом одбио ореолу мучеништва и сажаљење које код необавештених мека срца изазива слика што је даје романописац.

Ово што се излаже у овој књизи, излаже се за оне којима је стало до тога да себи створе тачну, реалну слику о океанским рибарима, онаквим какви се једино и могу видети на великој светској позорници риболова. Ако читалац сам нађе у томе местимице и какве поезије, што се овде није ни најмање имало у виду, ова бар неће потицати од паразитних примесака који за реалну слику не значе ништа, већ само од онога што ствар сама собом носи.

*

Прилика да видим океанске рибаре на раду указала се претпрошлого лета 1933. године када сам, по једноме послу сасвим друге природе, имао да прођем оним делом Атлантског океана на коме су најбогатија светска ловишта рибе, идући по други пут у северну поларну област, овога пута преко Њуфаундленда и Лабрадора.

Пошли смо, моји сапутници и ја, почетком јуна из живог француског пристаништа Ла Рошела и заплвили засебним парним бродом на пучину Атлантског океана у правцу Њуфаундленда. За седам дана, док се не преплови океан, нећемо око брода видети ништа осим неба и бескрајне морске површине, час слабо узбуркане, час добро заталасане, љуљајући се на развученим таласима од по неколико метара висине. Дешавало се да пенушава таласи препљускују и чисте палубу брода, на којој је тада било немогуће опстати, али је све то било у програму и обична ствар.

Сл. 1. – Карта пређеног пута

Иначе, као што је обично на дугим прекоморским путовањима, није на путу било ничега што би било вредно описивати. Као и обично, главно занимање сапутника било је читање и *dolce far niente*. Од времена на време се сретао по који трговачки карго или рибарски брод који лови на пучини или се враћа у своје пристаниште. Галебови нас испрва стално прате, па их другога дана нестаје. Дуги разговори са особљем брода обавештавају нас о ономе што ће се имати прилике да се види у току дугога путовања.

Седмога дана путовања, по подне, угледали смо у даљини, у правцу у коме се пловило, земљу коју је стража са катарке брода спазила на десетину минута пре нас и то радосно објавила. То је био рт Рас, крајња југоисточна тачка великога острва Њуфаундленда, са његовом јаком кулом светиљом, која као прва предстража дочекује бродове што преко океана долазе из Европе у Канаду. Место је чувено и злогласно због честих и страшних бродолома који су се пред њиме десили, због чега га становници, и не знајући за Вергилија и Дантеа, називају „вратима пакла“. На томе се месту од 1860. до 1900. године десило 77 катастрофалних бродолома, а од 1900. до 1918. тридесет, при којима је пропало готово све људство са бродовима. Узрок су подводне стене на које морске струје и страшни ветрови наносе бродове. На рту је и јака станица за бежичну телеграфију.

Продужили смо пут поред злогласног рта, на прописном растојању, да не бисмо осетили оштрину његових подводних стеновитих шиљака, и упутили се право ка француској рибарској колонији Сен Пјер. Пловило се лагано и опрезно због бродарских опасности, и рано изјутра сагледали смо издалека колонију.

Малена рибарска острва Сен Пјер и Миклон су, са једном групом острваца, једини данашњи остаци некада простране француске колоније из XVI и XVII века. То је једино што је Французима остало од непрегледних нових земаља које су, после Колумбовог открића, пронашли њихови морепловци и заузели у име свога краља. После толиких ратова у тим крајевима са Енглезима, који су данашњи господари простране северне колоније, веће од целе Европе, Французи су све то изгубили, а задржали, и то једино као базе за своје океанске рибаре, само та острвца.

Први утисак који оставља Сен Пјер није повољан. Улаз у пристаниште је закрчен масом стена разноврсних облика које штрче из мора, па пошто је у пролеће и лети све то готово увек обавијено маглom, тај улаз је право страшило за бродове који долазе у колонију. На једној од таквих поширих стена, већој од осталих, а која носи име „Псећег острва“, живи око 500 рибарских породица. Острво се сматра као предграђе вароши Сен Пјера. Дугачко је нешто више од једног километра, а широко око 400 метара.

Сама варош, гледана са брода који је ушао у пристаниште, не даје никакву нарочиту слику коју би било вредно описивати. Са брода се

Сл. 2. – Рибарско насеље на острву Сен Пјер

види мноштво дрвених, разно обојених кућа и кућица, налик на оне у северној Норвешкој. Кад се изађе на суво, задахне вас јак задах свеже и усољене морске рибе, на коју се наилази и по улицама, у колицима

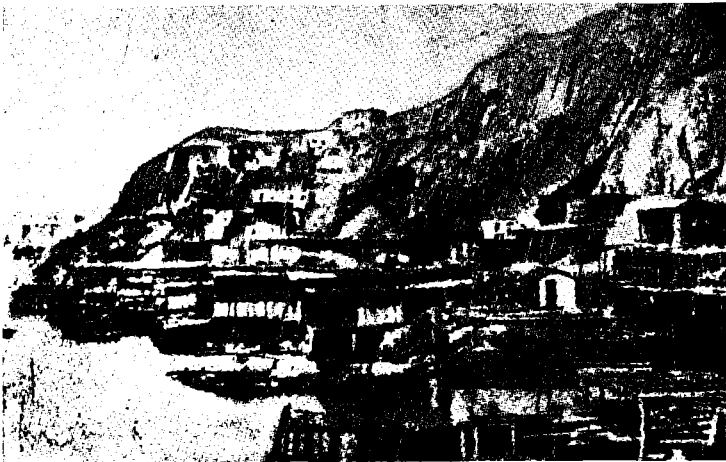
Сл. 3. – Дрвене куће на Сен Пјеру

која вуку велики њуфаундлендски пси, и по стовариштима, и по пијацама, и по двориштима кућа. Кафана за путнике и странце нема; уколико их има, то су обични морнарски и рибарски барови у којима клијенти стојећи и пијући препричавају своје авантуре и расправљају своје узајамне односе и спорове.

Но, ипак, одскора је подигнут за странце један модеран и доста удобан хотел, који у последње време привлачи америчке и канађанске туристе. Вреди још поменути и зграду за гувернера колоније и врло лепу цркву са два торња, која својим спољним изгледом подсећа на цркву Сен Венсен де Пол у Паризу.

На плажама острва је мноштво чудних дрвених конструкција на пилотнама, које служе за прераду и сушење рибе и за становање радника који ради тога посла ту живе у време великога риболова. Поред плажа издижу се високе стеновите хридице, са мноштвом омањих залива између њих. На једној од највише уздигнутих хридина налази се кула светиља, а најпространији од тих залива је пристаниште острва које се назива „Барашоа“. На подножју куле светиље смештена је сирена за оријентисање бродова по магли или вејавици. Раније се то вршило пуцњавом из топа. Иначе, цело је острвце Сен Пјер једна гомила стена, хридина и баруштина. Између стена налази се нешто бедне вегетације, лишаја и маховине, без зеленила. Местимице, али врло ретко, може се спазити и покоји закржљали четинар.

Раније је у Сен Пјеру живот био много интензивнији но данас. Острво је било база за снабдевање хиљада француских океанских рибара који су једрењацима препловљавали Атлантски океан и долазили у ове крајеве ради великог риболова. У то време се око њега могла видети шума од катарки и огромних мрежа што о овима висе, кроз изма-

Сл. 4. – Инсталације за сушење рибе на Сен Пјеру

глицу пуну задаха од рибе, саламуре и катрана. Морнарски и рибарски барови, којих је некад било много више но данас, били су препуни рибара који су се, после неколико месеци проведених на мучним пословима на океану, дочепали крчме, одакле им је било тешко одвојити се. Трговине са рибарским потрепштинама радиле су и дан и ноћ. Кад се који брод снабдео, он би дизао котве и враћао се на ловишта, а пристизали су непрестано други бродови који су их смењивали у луци. Колонија је у једно време имала преко 12 000 становника.

Тако је то било до почетка овога века, кад се све то доста изменило. Појавили су се европски рибарски парни и моторни бродови који поступно потискују и смењују некадашње рибарске једрењаке. Па и једрењаци, који су ипак остали, добили су много веће размере, сменивши раније много мање рибарске гоелете. Данашњи једрењаци и парни бродови довољно су пространи да могу собом понети све што им треба за цео пут, лов и повратак у своју луку. Они немају потребе долазити на Сен Пјер ради снабдевања храном и водом за пиће, јер они то собом носе у пространим бродским магацинима и цистернама, а воду за пиће најчешће добијају дестилисањем морске воде. Рибарски парни бродови обично носе довољно угља или мазута за цео пут; ако им то не буде доста, они угљак траже не на Сен Пјеру већ у богатим угљеним рудницама сиднејским, на обалама Нове Шкотске, која није далеко од области у којој лове. Осим тога, некада су сви рибарски једрењаци, прелазећи из Европе на њуфаундлендске прудове на којима ће ловити, најпре свраћали на Сен Пјер ради набавке велике количине шкољака, пужева и других морских организама који се употребљавају као мамци на милионима удица на великим рибарским струковима што се распростиру по дну океана. Ту је, у непосредној близини маленог острва, био јако развијен лов тих организама, који су у великим масама продавани европским рибарима за добар новац. Та је трговина цветала и становништво је од ње лепо зарађивало и водило један врло угодан живот. Сад је и та трговина готово сасвим престала. Европски рибарски бродови лове сами, на лицу места, мамац за своје струкове и немају потребе куповати га на Сен Пјеру. Све је то учинило да се и број становника у колонији знатно смањило и да је nestало благостања какво је тамо било до пре 30–40 година.

Иначе, сам риболов је око острва Сен Пјера и данас необично развијен, и он је, поред обилатог сувоземног лова, готово искључиви извор за живот целокупног становништва не само на томе острву већ и на онима око њега. Сигурно је да би сва та острва остала пушта да није тако јаког риболова. Преко две стотине само урођеничких рибарских једрењака, поред мноштва чамаца, излазе у време лова на океанске прудове у близини Сен Пјера, довлаче рибу на то острво, ту је прерађују, соли, суше, продају је и извозе у разне земље Америке и Европе. Вредност годишњег извоза, само за рибаре урођенике, износи око 35 милиона франака.

Острво и варош Сен Пјер само су један део француске колоније која се распростире на читав један архипелаг острва и острваца, на простору од 40 километара дужине и 10 километара ширине, око 46°46' северне ширине и 58°30' западне дужине. Највећа су од тих острва Миклон и Ланглад (некадашњи Мали Миклон), некада растављена узаним морским пролазом који је данас затворен наносима у току времена, од страшних бура што руше обале и материјал ту наносе. Данас су оба острва везана једним колским насипом од десетину километара дужине, који је за два метра виши од највише површине мора. Сужени део, комад земље што саставља острва, изложен јаким бурама, био је у току векова поприште великога броја бродолома, због чега се и назива „гробом бродова“. Са једне и друге стране тога суженог простора налазе се поразбацани остаци од бурама разлупаних рибарских једрењака; становници острва Миклона ту се снабдевају дрветом за гориво и друге потребе.

Острва Миклон и Ланглад су знатно већа од острва Сен Пјера; прва два острва имају скупа површину од 21 хиљаду хектара (а последње 2 500 хектара), али су много слабије насељена. По последњем попису, целокупна колонија нема данас више од 4 000 становника. Раније, кад их је било много више, један велики део живео је искључиво од кријумчарења алкохолних пића. Кад је за то престала потреба, велики део становништва напустио је острва, на којима су остали само рибари од заната и они што живе од трговине са потребама морнара и рибара. У последње време примећено је све јаче досељавање рибарских породица из енглеске колоније Њуфаундленда, што је већ почело да забрињава француске власти на Сен Пјеру и Миклону.

На острвима Сен Пјеру, Миклону и Лангладу говори се искључиво француски, са примесцима неког енглеског поморског жаргона који могу разумети само мештани. И новац је француски, франак који тамо вреди четири цента америчких.

Мада је Сен Пјер много мањи и дивљији од Миклона, јер на овоме има пространих и лепих шума, на њему живи највећи део француских насељеника и на њему су најразвијенији живот, промет и трговина; ту је и седиште свих власти у колонији. Становништво Миклона се непрестано смањује, јер прелази на Сен Пјер, на велико незадовољство староседелаца на Миклону. И то поред свега тога што је Миклон и већи, и питомији, и што има врло пространу луку која може да прими и највеће прекоморске бродове. Шта је томе узрок? Узрок је познат и њега знају сви они које забрињава напредовање Сен Пјера на рачун Миклона. Он лежи у томе што, док сама природа штити луку Сен Пјера од северних ветрова, бура и ледених брегова што пролазе поред острва, ради осигурања луке Миклона имале би се потрошити огромне суме, о чему не може бити ни говора. Улаз у луку често је за дуго време блокиран од леда, а за време честих бура и северних ветрова немогућан је за рибар-

ске једрењаке који, ако нису на време кроз њега прошли, морају тражити прибежишта у омањим заклонима између стена на обалама острва.

Као што је поменуто, на Сен Пјеру су развијени живот, промет и трговина рибом и рибарским потребама. Али увече све то занеми и престаје. У баровима нема никога, улице су пуне, у пристаништу нема живе душе. Сав је живот пренесен у мале дрвене куће, осветљене до неког доба ноћи, из којих се чује весео жагор, често и песма. У више махова покушавало се да се уведе биоскоп, али је овај увек остајао празан и предузетник је морао бежати. Покушавано је и са путујућим позориштима, али без и најмање успеха. Свет је научио на кућевне, породичне и пријатељске седељке за време дугих и врло хладних зимских ноћи, и не тражи, нити прима, икаква друга разонођења. Разуме се по себи да је реч само о зимској сезони, кад су сви код својих кућа и за време од неколико хладних и суморних месеци очекују дане кад ће се са својим једрењацима и чамцима отиснути на пучину, или у околину острва, у риболов. Иначе, од половине пролећа до половине јесени, острва опусте; све што може руковати веслом и рибарским алатом напушта обалу и иде у рибарске авантуре.

Мада се налазе на истој географској ширини као многа топла места у Европи, на Сен Пјеру и Миклону влада оштра клима, под утицајем хладне морске струје што долази из леденог Бафиновог залива. Средња годишња температура је $+ 5^{\circ}\text{C}$; хладноћа дотера до $- 22^{\circ}\text{C}$, а обичне зимске температуре су око $- 15^{\circ}\text{C}$. Па ипак се и зими дешавају нагла повишавања температуре која изазивају топлење снега и леда. Пролећа скоро и нема, јер је нагао прелаз од ниских температура на више; лето траје од јуна до септембра, са средњом температуром од $+ 14^{\circ}\text{C}$.

Острва леже у зони јаких и честих бура и густих магла. Најјаче су магле с пролећа и лети; забележено је непрекидно трајање магле за педесет узастопних дана. Зима је већином без магле, али са снежним вејавицама које не дају ока отворити и чине сваки саобраћај и на суву и на мору немогућним.

Температура околне воде је испод нуле, па ипак су доста ретка смржњавања воде око острва. То се дешава једанпут или двапут у десет година, и тада се може преко леда прелазити са једнога од острваца архипелага на други. Али зато се сваке године, у марту и априлу, нагомилавају око њих огромне масе леда који долази из велике северне реке Сен Лорана, кад се у њој лед почне топити и у непрегледним масама спуштати на југ заливом Сен Лорана. Санте се задржавају око острва све дотле док их јаки северни ветрови не губе на океанску пучину, где се поступно топе и ишчезавају. Нешто доцније, у току лета, појаве се у масама ледена брда (icebergs) која произлазе из глечера на Гренланду, и која на Сен Пјер и Миклон, као и на Њуфаундленд, носе морске струје и ветрови.

На острвима су врло честе магнетне буре и појаве северне (борелалне) светлости, која је покашто величанствена, и за коју се зна да је у вези са магнетним појавама. Становници острва ту појаву називају „марионетом“, због њене велике покретљивости и наглих промена.

Фауна је на острвима врло сиромашна (по броју врста) и састоји се из морских птица, зоља и комараца. Лов на птице је врло издашан; то је омиљена забава становника на дугој зимској доколици. Поред све хладноће, они проводе по читаве дане у заседама поред морске обале, са својим њуфаундлендским псима који, кад погођена птица падне у море, појуре к њој, запливају и донесу је ловцу. Комарци су невероватно многобројни и насртљиви. Од јуна до септембра околине баруштина и сва заклонита места препуни су тога досадног и опасног инсекта, од кога за тили час отекне лице пролазника. Срећа је становника што су у то време готово сви на мору, у риболову, или на самој морској обали, где се у то време населе ради прераде и сушења уловљене рибе.

ОД СЕН ПЈЕРА ДО МАГДАЛЕНСКИХ ОСТРВА

После довољног бављења на острвима Сен Пјер и Миклон, изашли смо из пристаништа и упутили се на запад, правцем на групу Магдаленских острва, кроз мореуз Кабо, између Северног рта и југозападног њуфаундлендског рта Реј. Прошавши овај рт, заплвили смо у пространи залив Сен Лорана, и после путовања од неколико часова угледали Магдаленска острва, у тај мах обавијена белом измаглицом. Убрзо затим смо се искрцали на једно од њих, на коме је лепо мало село Авр Обер, са лаким приласком од стране мора.

Сл. 5. – Хридине на Магдаленским острвима

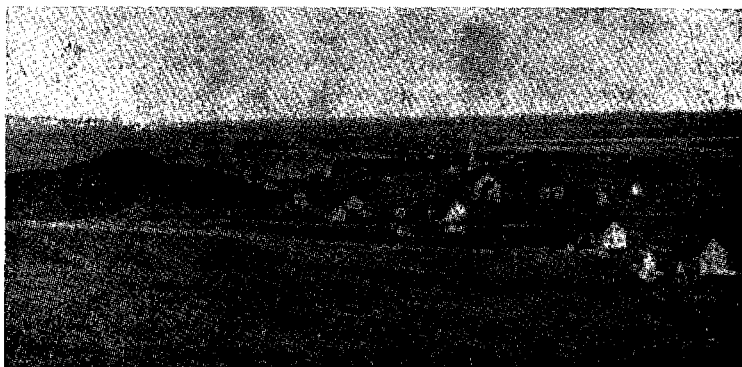
Сл. 6. – Једно од Магдаленских острва

Група, састављена од једанаест острва и острваца, распростире се на простору од 85 километара дужине. Сва су острва округла и врло мала; највеће од њих нема пречник већи од седам километара. Њих је пронашао француски морепловац Жак Картије 1534. године, при своме првом преласку преко Атлантског океана. Зачудио се кад их је видео пуна бујне вегетације, густих шума и огромних моржева који су ту излазили из мора на обалу и на овој дремали, дотле никад ничим неузнемиравани. Густа трава покрила је росне ливаде; местимице је, на великим површинама, растао дивљи грашак, а уз дрва се пела и савијала дивља лоза.

Све то сад изгледа сасвим друкчије. Шуме су исечене, а са њима и дивља лоза. Моржеви су се одавно одатле иселили и потражили места за пландовање где се мање цени и тражи њихова кожа, месо, маст и зуби. Једна су острва остала сасвим гола, без иједног дрвцета, али су пуна лепих, зелених, травних ливада, протканих изванредно лепим пољским цвећем. На другима је ипак остало нешто шуме. Сва острва имају стеновите обале, са малим изузетком све стрме, вертикалне и које показују водоравне слојеве разних боја. Местимице се виде оголела брдашца која, гледана са мора, ипак изгледају импозантна, јер је око њих све равно. На некима од њих виде се некадашњи вулкански врхови који су, чвршћи но околна земља, одолели леду и бурама, док је земља однесена у морске дубине.

Острва су раније била давана у концесију приватним лицима која су експлоатисала њихове шуме, плодну земљу, лов и риболов. Године 1905. она су дата у експлоатацију једној канађанској компанији, у чијим су рукама и данас.

Село Авр Обер, у које смо изашли са брода, има расуте чисте, беле кућице са црвеним крововима. Све у селу заудара на рибу; ова привлачи крупне муве које страшно досађују. Старији људи и жене су необично крупни, снажни, озбиљни, меланхоличног лица, али отворени и искрени. Међу њима преовлађује француски елеменат, остатак од нег-

Сл. 7. – Село Авр Обер

дашњих норманских, бретонских и бискајских досељеника рибара. Млађи свет у последње време јако пати од туберкулозе, која почиње да задаје бриге. Риболов и прерада уловљене рибе је готово искључиво занимање и мушких и женских. Сви напори канађанске владе да се становништво приволи на земљорадњу, остали су досад без успеха.

Док становници Сен Пјера и Миклона лове готово искључиво бакалара и ситну рибу, као и друге морске организме што служе као мамац на бакаларским струковима, а од лова имају само морске птице, дотле је лов и риболов о којима се баве становници Магдаленских острва, много разноврснији. Они, пре свега, лове у великим размерама фоке, које у одређено време наилазе у ту област у непрегледним масама. Од риба се лови на велико: бакалар, харинга, макрела (скомбри), а поред тога и морски рак (јастог).

Да би се могла добити слика о размерама у којима становници обављају лов и риболов, овде ће бити наведени званични подаци о средњем годишњем лову. Професионални ловци са острва улове годишње, у средњу руку, по 75 000 фока, за време једномесечне сезоне лова од 15. марта до 15. априла. Успех лова зависи поглавито од тога да ли ће повољни ветрови, какви су обично у то време, притерати обалама острва пространа ледена поља са безбројним чопорима фока. Већ од почетка марта страже, постављене на хридилама поред обала острва, пажљиво посматрају видик на морској површини, а за то време се ловци опремају за лов. Чим од страже буде дат знак да су фоке ту, ловци полете на својим великим саоницама. На ове се утовари и мали чамац за спасавање кад који ловац при раду падне у воду. Фоке се убијају ударом тешке оковане полуге по глави. Ту им се одмах, на лицу места, скида кожа и сало, а остатак се остави на леду. Коже, увезане у дењкове, ловци вуку за собом по леду, продужујући лов од чопора до чопора. При томе су послу изложени опасности да ледено поље препукне, па да се онај део на коме су они раздвоји од онога што је у вези са острвом и отисне

на море. У таквом случају нема им спаса, јер немају никакав брод ни већи чамац који би пришли и примили их. Дешавало се тако да по више десетина ловаца пропадну на санти од хладноће и глади пре но што стигне помоћ. У изузетним случајевима санте са чопорима фока буду неповољним ветровима отеране на друге стране; такве године су годишње беде и сиромаштва на острвима, јер је лов фока један од главних фактора за живот становника.

После 15. априла, чим нестане фока, отпочиње лов харинге, која ту наилази у густим масама. Тај се лов обавља великим мрежама, или помоћу огромних вршки, које стају 100 долара по комаду. Високе цене рибарског алата чине да се лов харинга обавља само са удруженим капиталима. Он траје свега 15 дана, од 15. априла до 1. маја, али за то се време ту излови око 20 000 буради усолјене харинге. Ова се ту продаје невероватно јевтино и, ма како то изгледало чудно, највећи део се продаје рибарима што лове бакалара, за мамац на удицама.

Одмах после тога настаје лов крупнога морског рака, јастога (*ho-mard*), који је невероватно богат у водама око острва. Десило се пре неколико година да је са једнога чамца, за време сезоне лова од три месеца, извучено из воде 40 000 комада јастога. Мада је то био изванредан случај, он ипак даје слику о томе колико мора бити у томе погледу богато морско дно у тој области. Тај би лов био веома лукративан кад би они што га обављају имали потпуну опрему за такав посао, а то је: моторни брод са пространим резервоарима за одржавање јастога у животу до времена продаје и до потрошачког места, и мноштво скувих великих вршки нарочито удешених за тај лов. То захтева капитале какве не могу имати ни удружени становници острва, који, уосталом, и не воле да раде у друштву. Међутим, страна акционарска предузећа те врсте, која су покушавала да обављају тај лов у водама око Магдаленских острва, била су дочекана врло непријатељски од домородаца и принуђена да траже лов на другим странама. Један локални ловац узме за време сезоне по 200-300 долара за уловљене јастоге, поред тога што је у могућности да, док чека време да дигне своје вршке, лови и рибу.

Око 10. маја појављује се нестрпљиво очекивани бакалар, који треба да донесе благостање и чији се лов око острва обавља искључиво великим струковима. О издашности тога риболова може дати идеју овај поуздан податак: једна добра сезона лова доноси једноме чамцу са два рибара по 700 квинтала бакалара (рачунајући квинтал усолјене рибе по 55 килограма). Нису ретки дани кад један чамац излови по 700-800 килограма рибе за неколико сати. А рибари се ту не морају ни много журити, јер се бакалар у тим водама задржава чак до друге половине децембра.

Али, најомиљенији риболов за становнике острва је лов макреле (скомбри). Он је, поред све своје економске вредности, и једна врста спорта за становништво и оно му се одаје са највећим задовољством. Обавља се искључиво удицама и један рибар излови дневно по 300-400

комада те рибе. Али у пролеће, кад је ту само у проласку, идући у лабораторске воде ради икрања, та се риба лови у масама великим аловима. Резултат лова је око 30 000 буради усолених макрела.

Као што се види, у погледу лова и риболова, Магдаленска острва су једна од природом најобдаренијих места на кугли земаљској, и по самом томе изгледало би да би требало да су становници острва врло богати људи. Али све то мења недостатак онога што је потребно да се то природно богатство добро уновчи. Ловци и рибари имају само најобичније чамце који нису подесни ни за лов, а још много мање за транспорт продуката лова у потрошачка места. Међутим, они не трпе никакво посредништво и претпостављају да им се лов уквари и да се баци, ако га не могу сами непосредно, ма и будзашто продати. Трговци који им на ноге долазе ради куповине лова, добијају га по ценама и у количинама које они хоће; остатак се пушта да пропадне. Тако исто пропадају и сви покушаји да се међу рибарима оствари каква кооператива.

Као што је напред речено, моји су сапутници имали засебан и брз брод који нам је за све време пута стајао потпуно на расположењу у погледу правца пута, пристајања у лукама и задржавања на појединим местима која смо ми сами одређивали. За онога који нема тако шта на расположењу, једини начин да дође на Магдаленска острва био би тај да се у пристаништу Пикту, у Новој Шкотској, укрца на омањи парни брод који из тога места, два пута недељно, полази за разна острва и места у заливу Сен Лорана. Тако раде доста многобројни амерички и канађански туристи, привучени лепотом острва, вегетацијом на њима и занимљивостима насеља као што је Авр Обер.

Туристи наилазе у ове крајеве само лети. Зими је сваки саобраћај обустављен и немогућан. Уосталом, опште је уверење код необавештених туриста да је и сам живот у тим, зими хладним и туробним крајевима, немогућан, да су становници остављени на милост и немилост снегу и леду, и да проводе живот као Ескимима у очајној поларној пустињи. Међутим, у томе се јако варају. Баш лети Магдаленска острва опусте, јер се становници отисну на море у лов и риболов. Зими су, напротив, сви на окупу и проводе, као и они на Сен Пјеру и Миклону, врло весело другарски живот, у породичним и пријатељским ноћним седељкама, забавама, игранкама и међусобним посетама. Тешко је поверовати становнику острва кад вам каже да је код њих баш зими прави рај и да Магдаленци не би у то време мењали своја сеоца ни за најлепше и највеселије вароши на кугли земаљској.

Дању се већином спава, а ноћу забавља. Позивају се родбина и пријатељи на пантагруелске обеде и страшно се много једе. Игра се томбола, при чему се, као добитак, дају посласице које тога ради спремају домаћице. У то се време обављају и свадбе, јер је то преко лета немогућно; при томе се још и данас могу видети старински обичаји који су још пре два-три века преци пренели из Нормандије и Бретање.

Истина је да су за све зимско време од шест месеци становници потпуно осамљени од осталог света, да им за то време никако не долазе до руке ни листови, ни пошта, и да немају појма о ономе што се у то време дешава у свету. То је, уосталом, у последње време знатно измењено јер је на једноме од острва подигнута јака станица за бежичну телеграфију, која, и у тој зимској осамљености, доноси дневне вести из целог света.

Вреди још навести и једну морску трагедију, која се на Магдаленским острвима често препричава. Она је 1881. године задесила становнике једнога од тих острва што се из мора помаља у облику округле плочасте стене, налик на острво Хелголанд; на стени постоји мало рибарско село са лепом црквицом. У лето поменуте године гоелета „Флеш“ са тога острвца, пловећи својим путем, стигла је један енглески брод, са којим је од тада пловила упоредо. Енглески брод је после неког времена стигао својој мети, али од „Флеша“ није било ни трага ни гласа. Распитивало се на све стране, али без икаква резултата, тако да се сматрало као сигурно да је гоелета, са свим својим људством, пропала при каквој бури. Догађај се расветлио тек после петнаест година. Године 1896. умро је у Енглеској бивши кувар на енглеском броду и, исповедајући се пред смрт свештенику, изјавио је да је особље тога брода, на отвореној пучини на којој на видику није било ништа, ноћу крадом прешло на рибарску гоелету, побило на овој све њено људство и потопило брод, пробивши га на неколико места. Последње речи грешника су биле: „Капетан гоелете борио се као лав и имали смо много муке док смо га савладали“.

Уосталом, бродарске трагедије су обична ствар у овим крајевима, изложеним страшним и честим бурама. Остарели рибари са острва тврде да становник острва који живи 60 година, доживи око 500 бродолома, који се дешавају на зашиљеним врховима подводних стена. Велики број тих трагедија остао је у живој успомени код становника острва, и та се успомена предаје са генерације на генерацију, при дугим зимским ноћним седељкама. Таква је, нпр., катастрофа великога брода који је 1847. године довезао из Енглеске у Канаду ирске досељенике; катастрофа од 1856. године, при којој су, у току једнога дана, потопљене тридесет и две једрилице са целокупним људством; бродолом од 23. августа 1873. године, који је био фаталан за четрдесет бродова разне величине итд. У великоме броју кућа на острвима наилази се на намештај, бродарске инструменте и разне друге предмете који су прикупљени са остатака бродова разбијених о стене острва. Од дрвеног материјала са тих бродова подигнуто је мноштво кућа и грађевина за прераду и сушење рибе. Канађански песници су узели неке од тих трагедија за предмет својих поема, од којих су понеке врло узбудљиве.

СА МАГДАЛЕНСКИХ ОСТРВА НА УШЋЕ СЕН ЛОРАНА

Велика канадска река Сен Лоран (Св. Лоренц) утиче у залив истога имена, саставни део Атлантског океана, између Лабрадора (лева обала) и колоније Гаспезије (десна обала). О Лабрадору ће бити речи у даљем излагању. Гаспезија је једно повеће полуострво које се пружа дужином од 280 километара у залив, у правцу са запада на исток. Налази се, између 47°49' и 49°15' северне ширине, и 64°22' и 67°42' западне дужине, на географској ширини Бретање. Само, док су зиме у Бретањи благе, Гаспезија подноси судбину осталих области Канаде, којој и припада, изложена утицајима хладне поларне струје.

Оставивши Магдаленска острва, имали смо намеру размотрити обе обале реке Сен Лорана код његовог ушћа. Упутили смо се, тога ради, најпре у правцу обала Гаспезије. Сматра се за врло вероватно да су те обале биле прва америчка земља коју су посетили Европљани, и то бискајски ловци китова, Баски, још у десетом веку. За њима су, у 14. веку, пре Колумба, ту долазили предузимљиви и одважни нормански, бретонски и бискајски рибари који су, први од Европљана, открили невероватно риболовно богатство околних вода, али се нису упуштали дубље у земље на које су наилазили.

Прави, званични проналазач и испитивалац ушћа Сен Лорана био је Жак Картие, са чијом појавом и Гаспезија улази у историју. Двадесетог априла прошле, 1934. године, прослављена је у Француској четврта стогодишњица поласка Картијеа на далеки прекоморски пут, који ће краљу Француске, Франсоа Првome, донети непрегледне земље на новооткривеном континенту. Тога дана је Картије, родом из Сен Малоа у Бретањи, потоњем гнезду антилских гусара, дотадашњи обичан пилот, запловио из свог родног места са два брода мања од 60 тона и са 120 људи, препловио Атлантски океан, и гоњен повољним ветром, двадесетог дана путовања, чуо радостан узвик страже на катарки свога брода: „Земља!“. То је био крајњи источни рт једне простране земље, од кога почиње мореуз Бел Ил.

Искрцавши се на обалу, Картије победе и утврди један дрвени крст са француском заставом и натписом на француском језику, којим објављује да је ту земљу заузео у име краља Француске. Земљи је дао назив Лабрадор. Но пошто је ту наишао на очајну пустињу, на суморне стеновите обале, продужио је одмах даље, ушао у морски залив у који утиче река Сен Лоран и допро до Магдаленских острва. Ова су га, после пустиње на коју је наишао у Лабрадору, очарала својом питомошћу, бујном вегетацијом и густом шумом. На острвима је радосно дочекан од урођеника, који су ту живели у дрвеним колибама, ловећи по шумама и по околном мору.

На тим је острвима, утврдивши пријатељство са урођеницима, остао једно кратко време, па продужио пут на запад, при чему је открио обале Гаспезије. Ту је опет наишао на урођенике; ови су становали не у

дрвеним колибама као они први, већ у шаторима од кожа. Урођеници су га дочекали са великим чуђењем, али врло љубазно, нудећи му све што су имали. Ту и Картије са својим људима разапне шаторе, али остајући непрестано у опрезности и приправности, мада му урођеници нису за то давали никаква повода.

Почетком септембра Картије се вратио у Француску, у Сен Мало, са оба своја брода и са свих 120 људи са којима је био пошао. Собом је довео и два сина урођеничког поглавице из Гаспезије, које је собом повео са пристанком њихових родитеља. Дочекан је од својих суграђана са највећим одушевљењем и одмах био позван да дође у Париз и поднесе краљу извештај о откривеним прекоморским земљама. Краљ Франсоа Први био је врло задовољан Картијевим успесима и понудио му добра места у Паризу. Али Картије замоли да му се, наместо ма какве награде, да могућност да још једном оде у те земље које је пронашао, да их боље испита и да утврди њихово припадништво Француској.

Краљ је врло радо прихватио предлог, утолико пре што су у то време, у Француској, Енглеској и Холандији, избили огорчени протести против поступака Шпанаца и Португалаца, који су у то време имали јаке флоте и свом силом спречавали насељавања другим државама у новопронађеним удаљеним земљама. Мало пре Картијеове експедиције, папа Александар Шести је издао своју чувену булу којом је била одређена расподела нових земаља међу Шпанцима и Португалцима. Краљ Франсоа Први, прочитавши булу, љутито је узвикнуо да „би волео видети у Адамовом тестаменту ону клаузулу која даје право

Сл. 8. – Проналазач Канаде Жак Картије

његовим директним наследницима, краљевима Шпаније и Португалије, да међу собом тако поделе свет“. Али краљ није на томе остао. Као одговор на булу, он је отпочео својим поданицима морепловцима издати овлашћења да организирају гусарске експедиције које ће оружаном силом ометати шпанске и португалске транспортне и трговачке послове на путу од Европе у Америку, и обратно. Тако је створено право, велико, званично француско гусарство, које ће шпанском и португалском колонизирању задавати велике тешкоће и наносити осетне ударе.

Али краљ ни на томе није остао. Он се носио мишљу да се од стране Француске траже нове земље које би себи присвојио, и Картијеов предлог био му је добродошао. Он стави Картијеу на расположење три брода, од укупно 220 тона, и на дан Духова 1535. године мала се флота отиснула из Сен Малоа на дуги прекоморски пут.

Тога пута експедиција је при препловљавању океана, имала мање среће но на првоме путовању. Јаки неповољни ветрови успоравали су пловидбу, а двадесет петог дана путовања, кад су већ, да је време било погодније, могли сагледати земљу, захватила је бродове јака бура. Бродови су се раштркали по мору, изгубили један другог из вида и постали играчка побеснелих валова. Али ипак ниједан од њих није настрадао, и после неколико дана, кад се бура стишала, нашла су се сва три брода на крајњем источном врху великога острва Антикости, на ушћу реке Сен Лорана.

Морепловци су били задивљени лепотом острва, његовом вегетацијом, а нарочито лепим пространим шумама од четинара, па се одлуче да се ту искрцају и да испитају земљу за коју још нису знали да је острво. Урођеници су их лепо дочекали и дали им све што су од њих тражили. Од њих су сазнали да они то острво зову „Натискотек“. Картије и ту победе француску заставу, као знак да он острво заузима за своју земљу.

Пре но се упустио у испитивање унутрашњости острва, Картије преплови са своја три брода залив Сен Лорана и пређе у Гаспезију да би одржао реч дату урођеницима при ранијем повратку у Француску да ће их опет посетити. У Гаспезији буде опет лепо дочекан; он тада саопшти урођеничком поглавици да су његова два сина остала у Француској као краљеви питомци и да се не мисле скоро враћати у своју домовину.

Из Гаспезије се бродови полако навезу на морску пучину и поред острва Антикости уплове у реку Сен Лоран. Пловећи уз велику канадску реку, једну од највећих на кугли земљиној, Картије је схватио важност те реке за саобраћај у новим земљама које је открио. Успут је наилазио на пространа језера пуна рибе, на непрегледне шуме пуне дивљачи и звериња за крзна, на необично плодне равнице покривене дивљим биљкама и цвећем.

Наишавши, после петнаестодневне пловидбе уз Сен Лоран, на ушће једне велике и бучне реке, Картије на томе ушћу остави два своја

већа брода, а он на трећем, најмањем, пође уз реку да је испита. Пловехи уз реку, он наиђе на једно мало село, за које од урођеника сазна да га зову Канадом. Очаран лепотом китњасте околине, он ту изађе на суво и утврди пријатељство са урођеницима, који су се показали необично гостољубиви. Ту му се толико допало да је, оставши сам код поглавице, вратио свој мали брод да доведе на исто место и остала два брода која су га чекала на ушћу реке. Кад су бродови стигли, Картије их остави да га чекају, а он, опет на своме маломе броду, продужи пут уз реку. Урођенички поглавица му је био свратио пажњу на то да, кад буде ишао даље уз реку, неће више наилазити на тако лепе и пријатне земље као што је та у којој је; да су те земље много хладније и пустије и да, ако се у њима буде дуже задржао, није сигурно да ће се пре зиме моћи вратити својим бродовима; ако га зима тамо изненади, пошто она све покрије снегом и ледом и замрзне реке, сигурно је да одатле неће жив изаћи.

Све то није ништа учинило. Картије, тврдо решен да што дубље продре у нове земље које су се пред њим отвориле, и да их што боље испита, пође својим бродовима уз реку, са дваестином својих људи. За првих неколико дана путовања наилазио је на тако лепе пределе и природно богатство да је своје људе у усхићењу уверавао да је то прави

Сл. 9. – Путовање Картијеове експедиције уз реку Сен Лоран

земаљски рај и да он благодари Богу што није послушао савете урођеничког поглавице. Али се у даљем путовању показало да ово постаје све теже. Јакe речне струје знатно су успоравале узводну пловидбу, па ипак почетком октобра брод приспе у једно лепо сеоце, за које се сазна да се зове Хошлага, усред непрегледне равнице покривене најлепшом храстовом шумом, протканом необично плодном и обрађеном земљом. Сеоце је лежало на падини једнога брежуљка који се издизао из равнице; због тога брежуљка Картије назове село Краљевим брежуљком: то је данашња велика и богата канадска варош Монтреал.

Очаран селом и околином, Картије се ту задржи више дана, спријатељи се са урођеницима, проучи околину, па се својим бродићем врати низ реку до њеног ушћа, где затекне у исправном стању своја два брода која је ту оставио. Пошто је већ био крај јесени и почетак зиме, кад су на океану честе и опасне буре, он одлучи да ту, на ушћу реке, дочека и проведе зиму, поред свега незадовољства које је отворено изражавало његово људство, које је рачунало да ће зиму провести код својих кућа у Француској.

Зима је била необично оштра и мучна. Још почетком октобра почео је падати густ снег, који је убрзо завејао и покрио зелене шуме и ливаде. Картијеов земаљски рај претворио се у бескрајну, очајну снежну пустињу, морепловци нису могли ни стопе крочити из својих бродова у које су се били затворили и Картије је тада схватио смисао речи и савета урођеничког поглавице. На бродовима се појавила опасна болест, скорбут, за коју је, од својих сапутника једини, Картије био нешто начуо у својим ранијим путовањима по разним морима. Смрт је грабила једног по једног од његових људи, који су посахрањивани у леду, у непосредној близини бродова.

Кад су се указали први лепи дани, остатак људства се почео спремати за прелазак преко океана и повратак у Француску. Али тада се осетило да је људство толико разређено, да је недовољно за маневрисање са сва три брода. Картије се тада одлучи да један од ових остави ту, на ушћу реке која је у тај мах ваљала огромне масе ледених санти, да преостало људство расподели на остала два брода, па се са овима крене на далеки пут.

Почетком маја 1536. године, на годину дана после свога поласка из Француске, експедиција је кренула низ реку Сен Лоран и прошла поред острва Антикости, допрла до Атлантског океана, па су се онда оба брода упутила правцем ка европским обалама. Трећи брод, „Мала Ермина“, остављен је, по нужди напуштен, на обали Сен Лорана, код ушћа његове уточице на коме је експедиција презимила. На скоро три стотине година доцније, године 1848, наишло се на томе месту на један пецком и блатом засут старински брод, сав потонуо у жидак блатњав пецак. На њему је прочитано име „Мала Ермина“. То је био Картијеов напуштени брод, који је на месту на коме је напуштен трулио за време од три века. Остаци брода су брижљиво откопани и пренесени у Францу-

ску, где се данас са пијететом чувају у градском музеју вароши Сен Мало.

Једно јутро јула 1536. године јављено је са градских бедема у Сен Малоу да се са пучине приближују два брода, за која се одмах помислило да су Картијеови. Слутња се обистинила; то је одиста био Картије, који се, поред свих успеха, сав утучен враћао у домовину. Дочек је био жалостан; наместо радости и весеља, разлегао се плач породица за тамо далеко остављенима милима и драгима.

Картије је одмах отпутовао у Париз да поднесе извештај краљу; собом је повео и десет урођеника са ушћа Сен Лорана, које је, на њихову молбу, превезао у Европу. Краљ га је и том приликом обасуо почастима и понудама, које је он све одбио.

И поред свега тога што је већ био зашао у године и што је краљ Франсоа Први био овога пута мање усхићен његовим успесима, Картије се одлучи на још један последњи прелазак преко океана. Један француски племић, Робервал, успе код краља да добије овлашћење да колонизира земље које је открио Картије. Пет бродова, под командом Робервала и Картијеа, буду одређени да отпутују на ушће Сен Лорана, и Робервал буде постављен за вицекраља колоније која се имала основати. Картије је за себе задржао само улогу главног команданта те флоте.

Крајем маја 1541. године Картије се кренуо из Сен Малоа са два брода флоте; остала три брода остала су да причекају Робервала, који ће им командовати, па да пристигну она два што су раније пошла. Крајем августа свих пет бродова су пристали уз канадску обалу. Робервал се, осмотривши места и прилике, одмах са два брода врати у Француску да превезе досељенике и потребе за колонију, а Картије остане да са три брода потпуније испита земљу. На томе га је ухватила и зима. Поред тога, урођеници који су га пре тога најљубазније дочекивали, почели су бивати непријатељски расположени и противити се насељавању белих људи. Напослетку, и средства за живот била су на бродовима готово сасвим исцрпена, а није се могло знати да ли ће Робервал скоро доћи са својим бродовљем и товаром. Све то одлучи Картијеа да се крајем маја 1542. године крене са своја три брода натраг у Француску, на велико задовољство свога људства. Повољан ветар гонио га је брзо преко океана. Али на половини пута он сретне флоту под командом Робервала, која је превозила досељенике, грађу и намирнице. Робервал, сматрајући се за вицекраља колоније, нареди Картијеу да се придружи његовој флоти и врати се са овом у Канаду. Картије презриво одбије наређење и без даљег објашњавања продужи пут за Европу. У Сен Мало је стигао почетком јула и тиме је завршио своју авантуристичку, а за Француску толико корисну каријеру на мору. Његове су авантуре прибавиле Француској највећу и најбогатију колонију какву је икад имала, Канаду, али која је убрзо затим, због индиферентности оних што су управљали судбином земље, прешла у руке Енглеза.

То је кратка историја открића ових северних крајева америчког континента, на којима смо се ми нашли заплывивши у залив Сен Лорана. Картије је све то сам лепо и тачно описао у својим извештајима, који се брижљиво чувају у француској архиви. А да би се добила идеја о просторијама што су се отвориле његовим открићима и о њиховој економској важности, навешћемо само ових неколико података:

Површина Канаде (9 659 000 квадратних километара) отприлике је толика колика је и површина целе Европе (9 924 000 квадратних километара). У сам басен реке Сен Лоран стале би укупно: цела Француска, Енглеска, Белгија, Холандија, Италија и Швајцарска. При возњи од 50 километара на сат, без задржавања, брзом возу би требало три дана да пређе пут од извора до ушћа те реке. Само риболов у унутрашњости Канаде дао је 1920. године приход од 243 милиона франака. Преко 800 фабрика рибљих конзерви избацују читава брда од исушене, димљене, усољене и на разне начине прерађене рибе. Године 1917, поред свих ратних незгода, извоз продуката само тих фабрика износио је 124 милиона франака. А шта да се каже за извоз крзна, усољеног меса, жита, воћа, руда, метала, дрвета и најразноврснијих предмета индустрије, што се све извози у вредности од више милијарди франака годишње?

НА ОСТРВУ АНТИКОСТИ

Напустивши обале Гаспезије и упутивши се на североисток, кроз залив Сен Лорана, приближили смо се дугачком острву Антикости, које дели ушће реке Сен Лоран на два дела, северни и јужни. Напред је казано да је на то пространо острво први од Европљана наишао Картије, са својом другом експедицијом у те крајеве, у лето 1535. године. Острво се пружа од истока на запад, при уласку из океана у залив Сен Лорана. Дужина му је 360 километара, а највећа ширина 80 км; површина му износи један милион хектара. Налази се отприлике на истој географској ширини као Париз, али је врло велика разлика у клими; лето је као и у Француској, али зима је веома оштра, као и у целој Канади.

Острво Антикости је једна канадска знаменитост о којој мало њих, ван Канаде, шта знају. То је једна значајна културна оаза усред невероватно дивље, пуне и суморне бескрајности. Приликом мога ранијег путовања у Канаду, у лето 1924. године, велики трансокеански брод компаније „Кенар“ (Cunard), који нас је превезао преко океана, застао је наспрам малог, али лепог пристаништа на њему (Port-Menier), и дата нам је, сапутницима, прилика да сазнамо шта је то острво.

Картије, откривши 1535. године Антикости и увидевши одмах његову стратегијску и економску важност, дао га је одмах у управу једноме од француских племића који су га пратили, Жолијеу. Острво је за време од два века било експлоатисано од потомака тога племића, који су се од те експлоатације само издржавали, али нису на острву ништа

Сл. 10. – Кућа Гасџона Менијеа на острву Антиџосџи

створили. У другој половини XVIII века ти потомци га продаду једној канадској компанији, која га је, такође, само експлоатисала, секла шуме и снабдевала се крзном, не створивши ништа ново на острву и радећи без великог рачуна. Године 1895. острво је било изложено продаји јавним надметањем. Тада су га купила два брата, велики француски индустријалци Гастон и Анри Меније, познати фабриканти чоколаде; острво је те године прешло у њихову својину. Купили су га јевтино, јер није било других надметача.

О тој се куповини у то време много говорило. Она је сматрана као акт ђудљивости мултимилionара који хоће да у тим крајевима има своја властита ловишта и просторе за спортове. Али у ствари није било тако. У тишини, не објављујући никоме, два брата индустријалца предузели су да од дивљега и пустога острва створе напредну колонију. То им је било знатно олакшано тиме што су постали апсолутни господари острва, најпре обојица, а затим, после смрти брата му Анрија, сам Гастон Меније, потоњи француски сенатор.

За време краткога бављења на острву, моји сапутници и ја имали смо прилике видети бар понешто од онога што је ту човечја рука створила за триестину година, а што данас представља једну малу државицу од милион хектара површине.

Пре свега, на острву је подигнуто неколико мањих пристаништа, најпре само за омање, а доцније и за велике бродове. У једноме од њих подигнут је кеј од 1 200 метара дужине, уз који могу пристати и бродови који газе пет метара воде (поменуто пристаниште Пор Меније). Из тога пристаништа полази железничка пруга нормалног колосека, дугачка 45 километара, ради пољопривредне, шумарске и сточне експлоатације. Затим су подигнути станови за особље и раднике, локали за продавнице разноврсних потреба за становништво, један омањи, али удобан хотел, школа, црква и мало позориште.

У исто време је на острву расплођено мноштво северних јелена, бизона и разноврсне дивљачи за крзна, а нарочито сребрнастих лисица и даброва. Острво је претворено у простран парк за гајење дивљачи у слободи. Највише муке задаје гајење сребрнастих лисица, чија је кожа толико скупа.

Једна од највећих привлачности острва је риболов, и то специјално лов лакса (salmon). Пошавши из пристаништа Пор Меније чамцем, чије је дно равно да би се могло прелазити поред обале преко подводних препрека (чамац узводно вуче коњ), долази се после подужега вожења на које од места одређених за тај риболов. То су простране рупе поред обале Сен Лорана, у којима се лакс радо задржава. На обали, код сваке такве рупе, подигнута је по једна мала дрвена вила, са 3-4 собице и свима угодностима. Те се виле издају у лето у закуп богатим Американцима, који за то плаћају једну до две хиљаде долара месечно. Закупац виле има право ловишта лакса удицом до миле воље. Настанивши се у вили, он се шета поред обале са пењачким штапом у руци; на оштру удицу је натакнута вештачка мува, чија боја треба да се мења према времену и боји неба. Лов је обилат; није ретко да спортист упеца за

Сл. 11. – Крујан лакс са острва Антикошти

један дан и по сто килограма рибе. Он има право да од тога потроши колико хоће за своју употребу, а остатак продаје по утврђеној цени фабрици рибљих конзерви коју је господар острва подигао у близини риболовних места. Закупац виле има још и право ловити јелене за своју употребу. Намирнице му доносе и продају мали моторни чамци који, за време трајања закупа, непрекидно круже дуж обала острва. Он има на расположењу и телефон који везује кућу са кулама светиљама на острву, а преко ових и са целом канадском телефонском мрежом. Он тако има свакодневну телефонску везу са берзама у Квебеку, Монтреалу, Њујорку и Чикагу, којима издаје своје налоге пецајући рибу.

Острво се рачуна да је у припадништву Канаде и колонија стоји под врховном управом канађанских власти у Квебеку. Насељеници су канађански Французи, а има их и из саме Француске, где сопственик острва има у непосредној близини варошице Мо огромну фабрику чоколаде, са читавом једном лепо устројеном варошицом за многе хиљаде својих радника.

Гастон Меније долази једном годишње, преко лета, са својом породицом и са покојим блиским пријатељем, на своје острво, на коме проведе по неколико недеља. Он има за прелаз океана своју удобну јакту. Њега на острву замењује гувернер, кога он сам поставља и који управља свим што се ради на острву. Полиција се састоји од једнога канађанског државног чиновника и мноштва заклетих и оружаних чувара. На острву је подигнута и тамница за оне које чувари ухвате на делу. Јер, док се то није увело, мноштво крадљиваца лова долазило је на

Сл. 12. – Неговање сребрнастих лисица на острву Антикошти

моторним чамцима из разних области Канаде и Сједињених Држава и одвлачило пуне чамце дивљачи.

Невероватно је шта је све у новој француској колонији учињено за последњих тридесет и неколико година смишљеног и истрајног рада. Међутим, на овоме нашем путу сазнали смо да је сопственик пре неког времена био у погодби са једном великом канађанском банком да јој прода острво. Нисмо стигли обавестити се шта је у томе погледу учињено.

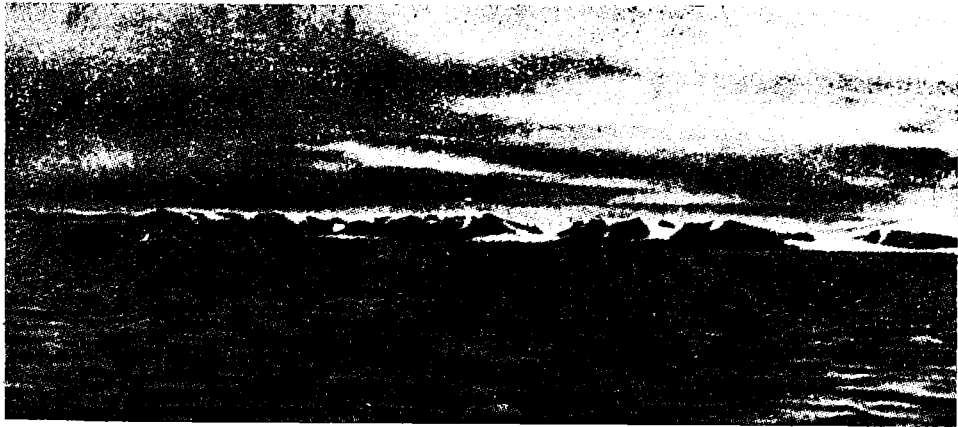
Колонија је иначе као каква оаза у пустињи. Поред острва редовно и често пролазе велики прекоморски бродови који, из европских пристаништа, најчешће из Шербура у Француској и Саутемптона у Енглеској, иду за Канаду. Пошто прођу поред острва Антикости, бродови улазе у велику реку Сен Лоран, иду њоме до Квебека, где сви редовно пристају, па одатле продужују пут до Монреала, где завршују своје путовање, истоварују путнике и робу, па се спремају за повратак у Европу.

ПОРЕД ОБАЛА ЛАБРАДОРА

Са острвом Антикости смо се растали на његовом узводном врху и упутили се бродом на североисток, у правцу мореуза Бел Ил, омеђеног лепим, белим стеновитим обалама. Његова десна обала припада великоме енглеском острву Њуфаундленд, а лева полуострву Лабрадору. Изишавши из мореуза којим смо пловили поред његове северне, леве обале, и прешавши његов крајњи источни врх, Рт Чарлс, окренули смо правцем на север, поред самих источних обала Лабрадора.

Сл. 13. – Лабрагорска обала

Сл. 14. – Лабрагорска обала

Обале Лабрадора су очајно пуне и хладне, хладније но обале Шпицберга и Гренланда, који су ипак севернији. Насеља су поред обала врло разређена. Она се одржавају једино због посла ради кога су и основана: ради трговине крзнима. Стеновите су и без икакве вегетације.

Међутим, у унутрашњости Лабрадора има огромних шума од четинара, брезе и других дрвета која се могу одржавати на таквој хладноћи. По шумама живи читав свет од животиња које дају крзно: медведи, северне лисице, северни зечеви, даброви и др. Ту су и многобројни чопори крупних и крвождерних курјака који су права напаст за те крајеве.

Од те дивљачи живе многобројни ловци расути појединачно или у групама, по пространим шумама, експлоатишући то ловачко богатство. Лови се пушком или ловачким ножем, али најчешће великим кљусама, клопкама (трапе) или замкама од жице. Ситнија дивљач се искључиво и лови на ове последње начине, да јој се не би кварила кожа. Лов замкама сматра се као споредан, кад се, због рђавог времена или одмора, не обавља лов животиња са скупоценијим крзном.

Живот ловаца (трапера) јесте диваљ, али и романтичан. Живећи годинама у колиби, у непрегледној шуми, а често не излазећи из ове док га не савладају године, трапер по цео дан тумара по шуми, посматрајући све што му се укаже пред очима и бирајући погодна места за своје клопке или замке, према кретању дивљачи у то време. Предвече разапине на изабратим местима свој ловачки алат, па сутрадан изјутра зором иде да га прегледа и покупи дивљач која се ухватила. Коже од уловљених животиња доносе се, с времена на време, саоницама које вуку пси или јелени, у ретка насеља на источној обали Лабрадора, где их прекупуљују агенти старе, чувене и богате Хадсонске компаније, основане још у XVII веку, па их предају бродовима који, једном или два пута годишње, долазе у та крзнарска насеља ради пријема и транспорта крзна. Ти се агенти често и сами, са својим саоницама и псима, разилазе

по шумама где има трапера, траже колибе ових и прекупљују од њих крзна на лицу места. Исплата се тада врши већином не у новцу већ у разним намирницама, баруту, олову и др.

Хадсонска компанија је играла врло важну улогу у упознавању и колонизирању ледених области северне и источне Канаде. Она се тим именом назива по пространоме Хадсоновом заливу, једноме делу мора што улази дубоко у северни део Канаде, протеже се на југ до 51-ог степена северне ширине, завршавајући се на северној ширини на којој се налази Њуфаундленд. То је море открио 1610. године енглески морепловац Хадсон, који се настанио на његовој обали, где је остао до своје смрти, оставивши му своје име. Године 1668. једна мала једрилица, „Nonsuch“, пошла је из једнога пристаништа на Темзи да испита погодбе за трговачке послове између Енглеске и Хадсоновог залива. Том се приликом видело да се од урођеника што живе по непрегледним шумама те области, могу за јевтине европске прерађевине добити читава богатства од скупоцених крзна. По повратку брода у Енглеску одмах се образовало једно поморско трговачко друштво, које се назвало мало чудним именом „The Governor and Company of Adventurers of England Trading into Hudson Bay“ (Гувернер и компанија енглеских авантуриста за трговину у Хадсоновом заливу). То је била убрзо затим по целоме свету чувена и моћна Хадсонска компанија, која је од тада, у току пуна три века, имала готово монопол за трговину крзнима у северним и источним областима Канаде и на томе стекла огромно богатство. Читав војска њених агената разилазила се по обалама и шумама тих области Канаде, куповала за ништавне цене крзна за компанију и закључивала са урођеницима и траперима погодбе за размену европске робе за крзна. Агенти су били одважни авантуристи, који би најпре научили језик урођеника, Индијанаца по шумама и Ескимима по обалама, и који

Сл. 15. – Даброви на Лабрагору

Сл. 16. – Лабрагорски медвег

нису презали ни од каквих тешкоћа и опасности да би дошли до што више и што скупоценијих крзна. Пролазили су по стотине и хиљаде километара крчећи пут својим саоницама кроз бескрајне и непроходне шуме, пуне медведа и вукова; прелазили преко недогледних равница покривених снегом и ледом, преко кршева од нагомиланих ледених

Сл. 17. – Лабрагорски курјаци

санти, завејани снежним мећавама, где су често губили и своје животе, али се компанијски брод, који је с времена на време долазио са обала Темзе да прими од њих прикупљена крзна, увек враћао претоварен скупоценом робом.

У лабрадорским шумама су се, до почетка овога века, дешавали чести злочини, ловачке крађе и убиства. Поједини од трапера имали су више умешности или ловачке среће но други и у својим стовариштима нагомилавали крзна за продају. Кад би се међу траперима рашчуло за тако што, понеки би се од њих решио да срећног ловца опљачка и крзна присаједини своме стоваришту. Па пошто би оштећени ловац убрзо сазнао ко га је оштетио и траперски би му се за то осветио, крадљивац је био принуђен прво га из заседе убити, па тек онда присвојити плод његовог труда. Сад је то спречено тиме што канађанска полиција има за тај посао нарочите одважне, издржљиве и добро плаћене полицајце који непрестано, и по најгорим временима, патролирају по пространим шумама, распитују се за кривице и злочине, и скоро се никад више не дешава да кривци остану непронађени, непохватани и неосуђени.

Моји сапутници и ја посетили смо два крзнарска насеља, Картрајт и Окак. Прво се насеље састоји из једне групе дрвених барака где су станови агената компаније и стоваришта за откуп, смештај и чување крзна што доносе трапери из унутрашњости, често после путовања саоницама од по неколико недеља кроз лабрадорске шуме и степе. Место је тако прозвано по имену некадашњег крзнарског трговца Картрајта, који је први, у другој половини XVIII века, ту поставио своја смештишта за скупљање крзна. У то су се време крзна куповала од урођеника Индијанаца, који су били искључиви ловци у лабрадорским шумама. Доцније су они, мало-помало потискивани у непроходне шуме, а заменили су их европски авантуристи, трапери, који и данас тамо лове.

Од интереса је напоменути да је Картрајт био место где се, на неколико дана пре нашег доласка, спустила Балбоова авијатичарска ескадра од двадесет и четири хидроавиона, кад је у половини лета са Исланда прелетела Атлантски океан, па одатле продужила пут до Чикага.

Ескимско насеље Окак састоји се из групе дрвених колеба, већином подигнутих на кољу, због опасности од гладних зверова, крупних и нартљивих медведа и курјака. Становници Ескимима баве се о лову и риболову. Крзна продају агентима Хадсонске компаније, која ту има своје смештиште.

Пре неколико година, одлуком енглеске владе, полуострво Лабрадор је (28. фебруара 1927. године) дефинитивно уступљено доминиону Њуфаундленду, од кога га раздваја само мореуз Бел Ил. Том је приликом у јавности много расправљано питање: шта доминион добија присаједињењем једне, истина простране, али пуне, хладне, готово поларне земље снега и леда? Одговор је био прост: неизмерно и разноврсно природно богатство.

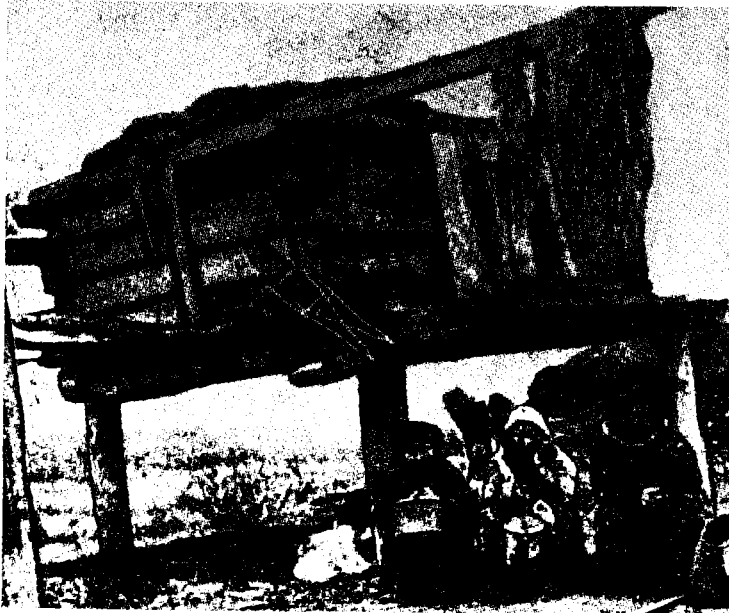
Сл. 18. Ескимско насеље Ооак

Сл. 19. – Лабрадорски Ескимски

На првоме месту, необично риболовно богатство. Њуфаундленђани су и пре тога често долазили да поред обала Лабрадора лове бакалара, јер је ту риболов био много лакши но на отвореној пучини. На пучини су морали недељама остајати на својим рибарским бродовима ловећи и солећи рибу, а излазити на суво само онда кад се напуне магацини брода. Међутим, у Лабрадору се могло ловити у непосредној близини саме морске обале; могле су се на обалама саградити бараке за преноћишта, прераду и сушење рибе, и цео посао се обављао много лакше и угодније но на отвореноме мору. То чини да становници Њуфаундленда, који се баве о риболову бакалара, долазе ради риболова у лабрадорске воде са својим женама и целом породицом, на обали подижу бараке, настане се ту на дуже време, па људи иду у риболов, а жене и деца остају на обали да прерађују уловљену рибу. А колико је тај риболов издашан, види се из тога што се наводи пример једнога рибара самца који је, ловећи поред саме обале, за три и по месеца уловио 260 квинтала бакалара, кога је његова кћи од четрнаест година, за време док је он ловио, сама на обали прерађивала, солила, сушила и слагала у бараку. Цени се да преко лета око пет стотина њуфаундлендских рибарских бродића, са четири хиљаде рибара, долазе на лабрадорске обале ради лова бакалара.

Лабрадор је врло богат и у другој једној индустријској врсти рибе, у лаксу. Та фина риба, са црвенкастим месом, која достиже величину од

Сл. 20. – Ескимске жене

Сл. 21. – Еским производи вајру ирењем.

20–30 килограма, има нарочите своје навике, које чине да се она лако хвата, и у великим масама. За време икрања лакс у гомилама улази у ушће реке, плови уз ову и прелази стотине километара од ушћа до места икрања. У томе га ништа не може спречити, ни јаке водене струје, ни падови река, ни препреке у води. Падове и препреке он прелази наглим скоком којим се избаци над површину воде и прескочи препреку. У стању је прескочити препону и од осам метара висине; водопаде прелази брзим пливањем и искакањем из воде. При томе путовању он се лови у великим количинама рибарским мрежама и одвози се у фабрике, где се прерађује у конзерве.

Од природног богатства долази на друго место дивљач за крзна. Осим трапера који стално живе у дубинама непрегледних шума у унутрашњости Лабрадора, велики број оних који у лето поред његових обала лове бакалара, зими одлазе у шуме и одају се лову дивљачи.

Велико природно богатство лежи још и у неразрађеним рудницима, у огромној воденој снази коју могу дати падови великих лабрадорских река, и у неизмерним шумама. Баш у време кад смо се ми бавили у тим крајевима, пронађене су у Лабрадору врло богате наслаге

Сл. 22. – Лабрагорска зајређа са јеленима

злата (кварц који садржи златна зрна) што се распростиру на простору од 300 квадратних километара. Три моћне компаније образоване су прошлога лета за вађење тога злата, а влада је ставила приватним

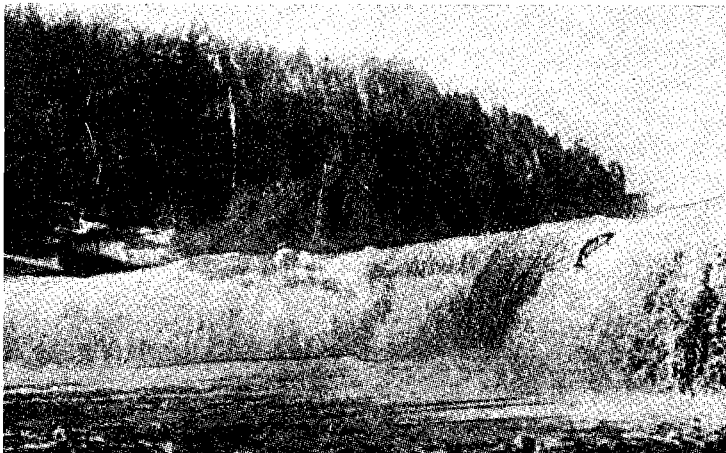

Сл. 23. – Лабрагорска зајређа са њима

лицима на располагање један простор од 70 квадратних километара ради тражења злата. Очекује се навала истраживача слична оној какве су биле раније у Калифорнији и Аљасци после проналаска златних жица у тим областима, и влада је већ предузела мере да се спрече злочини који се обично дешавају у таквим приликама.

Шуме у Лабрадору покривају површину коју укупно заузимају Холандија, Белгија и Португалија. Што се тиче водене снаге, сами падови Велике реке (Grand River) имају знатно већи пад од Ниагаре, скоро исти као и Викторијини падови на Замбези. Цени се да би сам басен Хамилтонове реке могао давати снагу од 7 милиона коња.

У последње време се на Лабрадору почео развијати и туризам. Ко би то рекао за земљу за коју је Жак Картије, кад је 1534. године први пут наишао на та места, очајно узвикнуо: „То је земља коју је Бог поклонио Каину“! Међутим, претпрошлого лета, кад смо ми тамо били, мали парни брод „Kyle“ превозио је у неколико пута америчке и канађанске туристе, из Сен Џонса на Њуфаундленду у Хопдала и Нејна на источној обали Лабрадора. У чему лежи интерес ових хладних, пустих и суморних обала за туристе? Пре свега, у дивљој романтици обала и фјордова, какву воле сви туристи. Затим, у могућности да виде живот Ескима, сместишта Хадсонске компаније, ледена брда која лети у масама пролазе на неколико километара од обале, ношена океанским струјама и гоњена северним ветровима. Понајчешће групе туриста и не излазе на обалу, већ обаве пут тамо и натраг до Хопдала, изишавши у томе маломе пристаништу на суво само за кратко време док се брод истоварује. Излет од Сен Џонса до крајње северне границе, докле иде мали парни брод, траје, са повратком, 15–18 дана, а стаје 90 долара, са правом на засебну кабину и обеде на броду. Засад није још ништа учињено

Сл. 24. – Лакс њрескаче водопад

Сл. 25. – Пушовање по унутрашњости Лабрадора

да се такав туризам подстакне и развије; нема ни хотела, ни путева, али се рачуна да ће и тога бити кроз коју годину. Лабрадорски Ескимци, много културнији од гренландских Ескимца номада, већ су навикли да туристима нуде разне „успомене“, које ниједан турист не пропушта од њих купити: луткице са ескимским оделом, ескимске саонице у минијатури, разне играчке, ситнице од зуба моржева, путничке торбе и кесе од крзна, обућу од коже фока итд.

До скорога није на целога Лабрадору било ниједног лекара. Рибари и трапери нису ни од које стране могли добити никакву лекарску помоћ (која им је, уосталом, ретко кад и требала). Од скорога има у Хопдалу једна школована лекарка, и она је Ескимка. Али недалеко од Лабрадора, са друге стране мореуза Бел Ил, у њуфаундлендској варошици Антони, постоји један енглески лекар који на сваки позив шаље своје лекаре у Лабрадор. Установа има и свој парни брод-болницу, који с времена на време обилази ретка насељена места на обалама Лабрадора и прима оболеле или рањене рибаре и трапере.

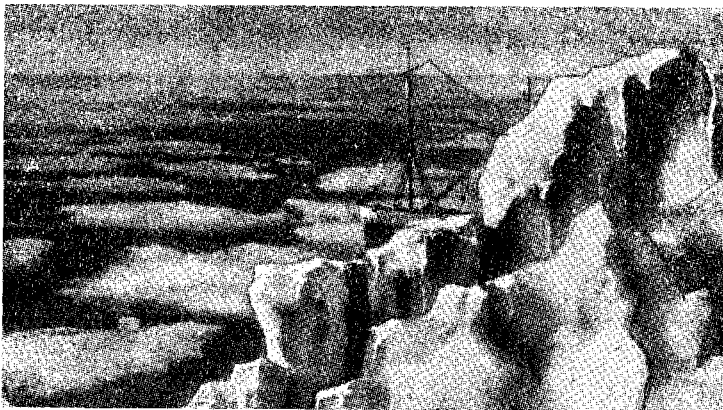
НИЗ ХЛАДНУ ЛАБРАДОРСКУ СТРУЈУ

Атлантски океан је уопште богат у морским струјама. Најзнатнија међу њима, Голфска струја, излази из Мексиканског залива, као огранак северне екваторијалне струје, чији један огранак тече поред Малих Антила као „америчка струја“, а други улази у Карипско море и

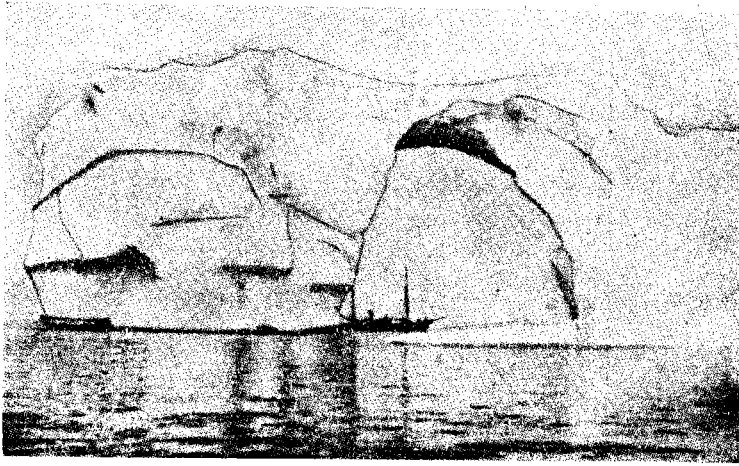
продужује даље ка Мексиканском заливу. У томе се заливу вода загреје, па тако загрејана излази из залива кроз Флоридски мореуз, као топла Голфска струја. Ту је, код свога изласка из залива, струја широка 50–60 километара, дубока око 650 метара и достиже брзину од 8–10 километара на сат.

Ушавши у Атлантски океан, који се упоређује са „реком топле воде што тече између двеју обала састављених од хладне воде“, струја тече паралелно обалама Флориде, па нешто северније од Рта Хатераса почиње скретати на североисток, ка Енглеској и Норвешкој, текући поред тих земаља скоро паралелно њиховим обалама. При своме изласку из Мексиканског залива она има температуру од 32 степена; за све време док прелази океан, од америчке обале до европске, њена је температура непрестано за по неколико степени виша од температуре воде кроз коју пролази. Она се, од америчке обале, почиње ширити и лагано хладити, али задржавајући температуру још доста високу да би над њоме загрејан ваздух могао осетно ублажавати климу земаља поред којих струја пролази и у којима би, без тога топлотног утицаја, владала велика хладноћа.

На своме преласку од америчких обала ка Европи, топла Голфска струја се, нешто јужније од Њуфаундленда, сукобљава са хладном Лабрадорском струјом која долази из најсевернијих поларних области. Долazeћи са севера, та струја силази на југ, пролази средином Арктичког мора између Шпицберга и Гренланда, обилази крајњи јужни врх Гренланда, Рт Фервел, па се одатле почиње пењати северно у правцу Бефиновог залива. Пењање престаје отприлике наспрам данске колоније Готхаба на западној обали Гренланда, па струја одатле силази, приближујући се Лабрадору, и паралелно његовој источној обали, иде на југ до Њуфаундленда, пролази са источне стране овога, па се испод њега сукобљава са Голфском струјом.

Сл. 26. – Низ хладну Лабрагорску струју

Сл. 27. – Тунел у леденом брду

У области на океанској пучини, у којој се хладна струја сукобљава са топлим, настају разне појаве које налазе своје објашњење у томе сукобљавању. Једна од таквих појава је, нпр., готово непрестана густа магла у пролеће, у лето и у рану јесен; или пропаст сићушних организама у маси, услед нагле промене температуре воде јер се и једна и друга струја одликују нарочитим својим организмима који траже и подносе само нарочиту температуру итд.

Сл. 28. – Пловидба санџом низ стпуру

Лабрадорска струја, пре свога сретања са топлом водом, – а то је изнад Њу-Фундленда и поред овога, – носи лети огроман број санти и ледених брегова. Порекло једних и других није једно исто. Уопште, у северним морима се налази на две врсте леда. Један је земаљски и произлази од глечера који клизе низ обронке голих брда и скрхјају се у море, или од наслаганог леда великих северних америчких и сибирских река који, у пролеће и лети, набујала вода истера у море и ту га згомила, па га морска струја и ветрови носе и гоне по хладноме мору на врло велика растојања. Други је лед морски и постаје смржњавањем морске воде на површини. Морски је лед мутан, док је земаљски провидан, стакласт, и кад је осветљен сунчаним зрацима, прелива се на зелено и плаво.

Од земаљског леда постају ледена брда (icebergs), толико опасна за пловидбу у северним морима. Део леденог брда који је под водом, не види се и увек је већи од онога што је над водом. Колики ће бити тај део под водом, зависи од његовог облика и од густине. Облик може бити плочаст, купаст, призматичан, пирамидалан, лоптаст итд. Густина се може мењати у широким границама, јер ледено брдо може садржавати још и велику запремину у леду затвореног ваздуха. Кад тога не би било, свакоме кубном метру леда што је над површином мора одговарало би осам кубних метара леда испод површине. Према томе, кад би брдо имало облик усправне призме, оно би под водом било осам пута толико дубоко колика му је висина. У ствари је ретко кад тако јер брдо има неправилне облике, а готово увек садржи у појединим својим деловима затворен ваздух, а покатакд и понеку стену коју је глечер, силазећи низ обронке висова, ишчупао и собом понео у море.

Сл. 29. – Ледени брегови

Сл. 30. – Ледени брегови

Највећи део ледених брда која собом носи Лабрадорска струја, произлази од огромних глечера на Гленланду. Међу њима су најопаснији за пловидбу они са плочастом основицом која је, под притиском масе што почива на њој, потонула под површину воде. Са брода се види само део над водом; невидљива плочаста основица може се ширити и на коју стотину метара око видљивог дела. Брод, за који крмар мисли да ће брдо обићи, превари се у рачуну и брод изненада удари на тврду подводну плочу, којом буде пробијен.

Такав је, нпр., био познати случај који се десио у поноћ 15. априла 1912. године са великим прекоморским бродом „Титаником“ од 46 000 тона, на његовом првом путовању из Енглеске за Америку. Те ноћи била је на броду велика игранка. Ова се одједном претворила у панику: брод је, пресецајући Лабрадорску струју, добио страشان удар леденог брда на које је наишао, и кроз начињене отворе на подводном делу бродског корита који су зјапили, вода је почела у широким млазевима куљати у машинска и остала одељења. Интересантно је сазнати за једну чудну игру судбине. Један од ретких путника што су били спасени (спасао их је брод „Карпатија“, позван у помоћ бежичном телеграфом) био је амерички трговац Џемс Крук. То је био човек изванредне среће, који је био постао већ легендарна личност, јер је преживео бродоломе и на „Титанику“ и на „Лузитанији“, као и још неколико катастрофа, судара возова при којима је било људских жртава. Међутим, једнога дана месеца марта прошле, 1934. године, у шетњи у близини

своје куће, у тренутку кад је хтео прећи преко једног поточића, он падне лицем у поток, дубок свега тридесет сантиметара, при чему га удари капља и у потоку се удави.

Данас се опасност судара са леденим брдима отклања на један начин који захтева доста материјалних жртава од стране бродарских компанија. По међународном споразуму од 20. јануара 1914. године, у тим се областима, а нарочито испод Лабрадора и са источне стране Њуфаундленда, одржава читава једна мала флота, која носи назив „Ледена патрола“ (ice patrol), и која има за задатак да, у време кретања ледених брда што долазе из северне поларне области, крстари по зони у којој се брда крећу, и да бежичном телеграфијом извештава путничке и трговачке бродове о положајима и правцима кретања тих брда. Кад је то од потребе и користи, та флота раздробљава ледена брда експлозивом. То се, међутим, ретко ради, јер ледено брдо осредње величине садржи по више стотина хиљада тона леда, кашто и по који милион, што је немогућно разбити и раздробити средствима којима располаже патролни брод.

У последње време покушава се да се избегне скуп начин извиђања помоћу патролних бродова. Један од начина за то је извиђање помоћу усавршених, врло осетљивих физичких инструмената. То је, уосталом, и био главни посао учесника у овој нашој експедицији. Том приликом провераван је такав један начин, који је већ био покушаван приликом раније поларне експедиције од 1931. године. То се вршило помоћу врло осетљивог термо-мултипликатора, чистим рачуном, из података које такав инструмент даје померањем својих галванометарских скалачки у близини ледених брда. На тај би начин била постављена једна сигурна физичко-математичка метода за сигнализирање и праћење кретања тих брда, невидљивих кад је магла или помрчина. Постоји и једна метода основана на одбијању звука од леденог брда, али је било од интереса проверити и методу основану на променама јачине радијација које избацује невидљиво брдо и испитати јој тачност и поузданост.

С тим циљем, од ескимског насеља Окак, у коме смо провели неколико часова, брод се отиснуо од обале право на пучину, у сусрет Лабрадорској струји, која туда пролази паралелно обали, а на одстојању од неколико десетина километара од ове. На струју смо брзо наишли и онда окренули брод на југ, у правцу кретања струје. Ова је собом носила велики број ледених брда разне величине и разних облика, а то је било баш оно што смо ми и тражили. Посао се састојао у томе да се, изабравши једно од брда у кретању, која су на видуку, одреде помоћу инструмента његова маса и елементи кретања, па да се провери у колико се то слаже са онима до којих би довео рачун основан једино на индикацијама инструмента који је у затвореном простору, тако да његов посматрач не види ледено брдо. Тај се посао обављао за све време силажења брода низ струју, са мноштвом ледених брда која смо у путовању пристизали и заобилазили. Упоређивање елемената добијених

Сл. 31. – Крзнарско насеље на лабрадорској обали

посматрањем са онима што су добијени рачуном, показало је довољно слагање.

Опасности од ледених брда на северном делу Атлантског океана нарочито су биле велике прошле, 1934. године, јер је број брда те године био много већи но обично. Још у априлу ледена патрола је известила бродарске компаније да четрдесет огромних брда, свако од по неколико милиона тона, силази Лабрадорском струјом у воде Њуфаундленда, и да је запажено десетину брда чији само врхови извирују над површином океана, а остатак им је под водом, сигурно под тежином стена које собом носе. За време овога лета стотинама великих брда прошло је том струјом и поступно се топило силазећи на југ. Топећи се тако, брда ишчезну најдаље до четрдесетог степена северне ширине; одатле јужније их више никако нема.

У обављању поменутога посла сишли смо Лабрадорском струјом до доста велике и лепе њуфаундлендске вароши Сен Џонс (Сен Жан), на источној обали тога великог енглеског острва. Ту смо ушли у пристаниште, изашли на суво после толиких дана лутања по океану, и у вароши пробавили три дана у одмору, посматрању необичности и обавештавању о ономе што нас је интересирало.

Од интереса је знати да је за места поред којих смо овом приликом пловили, везан један културноисторијски догађај који је био од пресудног значаја за успостављање бољих саобраћајних веза између Европе и Америке. Наиме, пре равно сто година је са крајњег источног рта мореуза Бел Ил кренуо за Европу први парни брод који је препловио Атлантски океан без помоћи једрила, једино, као што се онда говорило „помоћу ватре“. То је био путнички парни брод „Royal William“, тако назван по имену краља Енглеске. Брод је конструисан у Канади и потпуно је довршен 1831. године. Био је дуг око 50 метара; парна машина

је имала 200 коњских снага. Облик му је био доста здепаст, јер је на 50 метара дужине имао 13 метара ширине. Према времену у коме је био конструисан, био је доста луксузан; имао је 50 удобних постеља за путнике, салоне, трпезарију и доста пространо шеталиште. Његова конструкција је стала 400 000 француских франака, а конструисан је за рачун једне компаније трговаца из Квебека и Халифакса, уз материјалну помоћ енглеске владе. Међу власницима брода била су и браћа Кенар (Cunard), за чије је име везано оснивање данашње најмоћније енглеске бродарске компаније за саобраћај између Европе и Америке.

Прве године свога путовања, брод је обављао редован путнички саобраћај реком Сен Лоран, од Монтреала до Квебека, па одатле по појединим местима западне обале Залива Сен Лоран. Године 1831. и 1832. био је извучен на суво ради оправака, али кад су ове извршене, компанија падне под стечај.

У пролеће 1833. године основана је једна нова компанија, која откупи брод с циљем да га употреби на туризам дуж источних обала Северне Америке. Месеца јула те године брод, избацујући густе облаке дима кроз свој високи димњак, са развијеном енглеском заставом, тријумфално уђе у пристаниште у Бостону, дочекан одушевљеним клицањем сакупљеног и зачуђеног света. Али кад се вратио у Квебек и кад су прегледани рачуни, показало се да је посао нерентабилан, па се власници брода одлуче да овај пошљу у Енглеску и тамо га продаду. Намера да се њиме преплови океан, изазвала је у бродарском свету подсмехе; говорило се и писало да је то тако исто паметно као што би био пројекат да из Квебека отпутује на месец. Али власници брода, поред свега тога, остану при својој одлуци. Они објаве позив на трансокеанско путовање „ватреним бродом“ са канадских обала у Енглеску, и 17. августа 1833. године брод се отисне из мале луке Пикту на океанску пучину. На себи је носио 648 тона угља за пут, једну кутију испуњених птица, један сандук робе и седам путника, одважних Енглеза, који су испраћени са дивљењем као необично куражни људи што своје животе излажу највећим опасностима ради остварења једне смеле идеје.

Другога дана путовања, на пучини наспрам Њуфаундленда, брод подухвати јака бура; бродско корито почне пуштати воду, а једна од двеју машина откаже послушност. Инжењер који је руковао машином саопшти капетану да је брод у опасности, али енергични и хладнокрвни капетан, не испуштајући лулу из зуба, изјави да је то у програму путовања и неће га спречити да продужи пут за Енглеску. И одиста, брод после двадесет и пет дана путовања, пошто се неколико пута морао заустављати наспред океана да се из њега избацује вода и да се оправи машина, срећно стигне у једно мало енглеско пристаниште. Успут су му прилазиле једрилице које је сретао, чије је људство, видећи облаке дима који се диже са брода, мислило да је то брод који запаљен гори на океану.

На четири године после тога брод буде из Енглеске послат у Бордо на генералну оправку. Али приликом прегледа буде утврђено да му је дрвено корито толико иструлело и ослабило, да би му оправка стала толико исто колико и ново. Машине му тада буду премештене на други један брод коме је задржано исто име. Тај је брод од тада вршио службу ратног брода све до 1860. године, кад га је поред обале Алжира захватила бура и потопила га.

Тако је завршио своју бурну каријеру први парни брод који је са источне обале Канаде препловио Атлантски океан, прешао у Европу и отворио пут саобраћају који се доцније циновски развио. Путовање које је „Royal William“ обавио за двадесет и пет дана, око половине августа претпрошле 1933. године извршио је велики луксузни прекоморски брод „Empress of Brity“, идући за Европу једним још дужим путем, за четири дана и седам и по часова, што за данас представља рекорд брзине на тој транскеанској прузи.

ДРУГИ ОДЕЉАК

ЊУФАУНДЛЕНД И ЊЕГОВО СТАНОВНИШТВО

ОСТРВО И ЊЕГОВА ГЛАВНА ВАРОШ

Велико енглеско острво (самостална колонија) Њуфаундленд (New-Foundland, француски Terre Neuve) на које смо наишли, има површину од 110 670 квадратних километара, једнаку укупној површини Швајцарске, Белгије, Холандије и Лотрингије. Тој колонији, као што је напред казано, припада и цео Лабрадор. Њега је открио, крајем 15. века, морепловац Џон Кебот. Кад је своје откриће саопштио енглеском краљу Хенрику Седмом, овај га је наградио са десет шилинга.

Непосредан саобраћај између Европе и колоније данас одржавају врло модерни трансокеански бродови, као што су „New-Foundland“ и „New Scotia“ од по 7 000 тона, који прелазе океан од Ливерпула до Бостона, додирујући главну њуфаундландску варош Сен Џонс.

Острво Њуфаундленд се састоји из два неједнака дела, једног великог острва и једнога његовог узаног продужења, полуострва Авалон, састављеног са острвом једним малим земљоузом. Најсевернији крај му је рт Болд, најјужнији рт Рес. Полуострво Авалон, мада је десетину пута мање од великог острва, ипак представља главни, најважнији део колоније. На њему су најважнија места колоније: варош Сен Џонс, Харбор Грас, Пласенсија, Робертс итд. Важност полуострва долази поглавито отуда што је Сен Џонс место на обали Америке најближе Европи: од крајњег западног рта Ирске до Сен Џонса нема више од 2 465 километара у правој линији. То је учинило да од полуострва Авалон полази једанаест телеграфских подморских каблова који везују Америку са Европом; осим тога, путем којим су положени каблови дно океана је готово сасвим равно.

Клима Њуфаундленда не личи на климу европских земаља које леже на истој географској ширини (Сен Џонс је, отприлике, на 47° северне ширине). Најнижа и највиша годишња температура у Сен Џонсу је – 18° С и + 28° С; на великом острву хладноћа је знатно већа и зима много оштрија. Лето је топло, али тешко подношљиво, јер је тада ваздух пун густе, топле водене паре. Зима је оштра, али с времена на

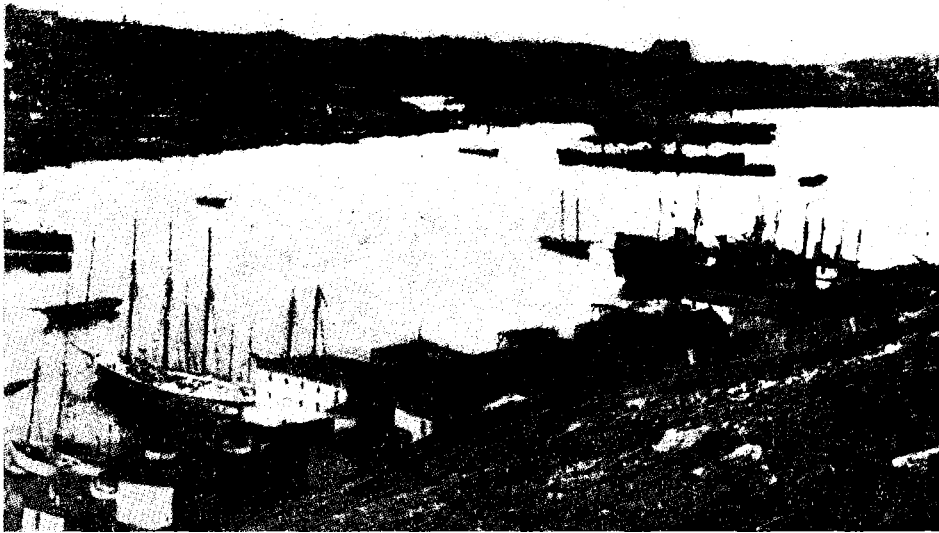
време јужни ветрови чине да се лед почне нагло топити, што не траје дуго, па се опет стегне. Пролеће је врло дугачко и непријатно због хладноће и влаге којом је испуњена атмосфера, и која не да сунчаним зрацима да продру до површине земље. Све то произлази од непосредне близине огромне масе леда и ледених брда, која се тада почињу појављивати дуж источне обале великог острва, а долазе са обала Гренланда. Најподношљивија је клима на западној обали острва, где су лети дани врло сунчани и где нема оне неподношљиве атмосферске влаге и оних наглих промена температуре као на источној обали и на полуострву Авалону. У пролеће и лети су врло честе јаке кише. Снег обично почиње падати у јануару, али тада напада у огромним количинама, покрије све и држи се до половине марта.

Иначе, свет што живи у колонији налази да је клима врло угодна. Изненађује број старих људи и жена који се срећу по колонији. Показивали су нам престарелог рибара, који је прешао стоту годину и који, у друштву са својим братом, такође стогодишњаком, улови и усоли годишње по десетину квинтала бакалара. Једна жена је пре кратког времена умрла пошто је напунила 125 година. У једно место близу Сен Џонса дошла је недавно жена од 110 година да зове лекара да прегледа њено болесно дете; лекар је застао изненађен кад је видео да је „дете“ претурило 90 година.

За оне који ту не живе, клима Њуфаундленда има рђав глас. Замишља се да је острво увек обавијено хладном маглом, да је на њему лети увек влажно, кишовито, а зими неподношљиво хладно. Томе су гласу на првоме месту допринели европски океански рибари, који долазе у њуфундлендске воде да лове бакалара. Они ту лове од пролећа до јесени, а за то време су у тој области, због сукобљавања топле Голфске и хладне Лабрадорске струје, густе магле и плаховите кише. Али је то тако само на рибљим ловиштима где се те струје сусрећу, а ова су удаљена на неколико стотина километара од самога острва. Поред тога, томе су гласу допринели и неуспели потхвати авијатичара, од којих су многи око Њуфаундленда погубили животе.

Главно место колоније је варош Сен Џонс, на источној обали полуострва Авалона. Ту је седиште гувернера, кога поставља енглеска влада. Њему су придати један извршни савет састављен од десет министара, од којих је половина без портфеља, и два парламента: један, законодавни, састављен од двадесет чланова изабраних доживотно, и други састављен од четрдесет чланова, које с времена на време бира становништво. Све то изгледа да је и сувише за тако малу земљу и за тако мало посла.

Сен Џонс је лепа, потпуно модерна и уређена варош, са електричним осветљењем, електричним трамвајима, аутобусима, великим базарима, првокласним хотелима, што све необично изненађује кад се по-

Сл. 32. – Варош Сен Џонс

мисли где је све то. Из вароши полази железничка пруга за унутрашњост колоније, сиромашне и са врло разређеним становништвом.

Главна индустрија у Сен Џонсу је прерада рибе, поглавито бакалара. Риба се види и осећа на свакоме кораку. Ваздух је пун задаха од рибе. О риби се само и говори, и по кућама, и по кафанама, по рибарским и морнарским баровима, по улицама, на трамвајима и аутобусима. На улици срећете трговца, чиновника, учитеља, свештеника, свакога са покојим бакаларом у руци; људе, жене, децу, царинске и полицијске службенике, шофера који једном руком управља аутомобилом, а другом држи за вилице бакалара, са кога путем капље свежа крв. Кад се уђе у какву галантерску радњу, или дрогерију, одмах се на вратима застану од рибљег задаха: ту је неко време пре тога било стовариште уловљеног бакалара или је такво стовариште још у подруму зграде. Деца се на улици бију и гађају комадима бакалара.

ПРВИ ТРАНСОКЕАНСКИ КАБЛ

Друга по важности варош на Њуфаундленду је Хиртс-Контент, у Заливу св. Тројице, нешто северније од Сен Џонса, опет на источној обали колоније. Важност места долази од трансокеанског кабла који одатле полази за Европу. То је био први кабл који је везао Америку са Европом и он има своју занимљиву историју. То је био повод да нас

неколицина сапутника одемо из Сен Џонса аутомобилом у ту варош, да је посетимо и размотримо.

Године 1857. покренута је идеја да се пружи телеграфски кабл између Европе и Америке. Једна мала група капиталиста, са предузимљивим трговцем са Њуфаундленда Филдом на челу, одлучи се да идеју оствари. Кад је за то био прикупљен капитал од пола милиона фунти стерлинга, израђен је кабл и најмљен парни брод „Нијагара“ да изврши његово полагање по дну океана, идући од обале полуострва Авалона ка ирским обалама. Посао је ишао добро све до на 450 километара од обале Ирске, али на томе месту кабл се прекине и изгуби у дубинама океана. То се сматрало као пропаст предузећа; рад је прекинут и напуштен.

Међутим, предузимљиви Филд није био угучен. Он поново покрене идеју и успе да састави нову компанију, која одлучи да се посао изврши по једноме новом плану: да се почне од средине океана. Кабл је био састављен од два комада и сваки комад имао је носити, одмотавати и полагати по дну засебан парни брод. Оба су брода отпловила заједно и путовала један поред другог до места, на сред океана, одакле је имало почети одмотавање и полагање каблова. Кад су бродови стигли на то место, крајеви два кабла били су брижљиво састављени, па се онда бродови раставе и почну сваки да одмотава свој део кабла, упутивши се на супротне стране, један ка ирској, други ка америчкој обали. Сваки је од њих имао да пређе пут нешто мањи од 1 500 километара па да доспе циљу. Али се ни при том покушају није имало среће. Кабл се успут три пута прекинуо и последњи пут га више нису могли наћи и извадити му крај из дубине мора. То је значило опет пропаст идеје и капитала и бацило акционаре у очајање.

Тада је одважни Филд показао сву снагу свога предузимљивог духа. Он успе не само да унесе наду у своје другове акционаре већ још и да привче нове акционаре, са којима састави нову „компанију кабла“. Тога је пута изгледало да је ствар потпуно успела, јер су августа 1858. године два краја кабла била утврђена за европску и америчку обалу. Догађај је у Америци дочекан са највећим одушевљењем и прослављен великим свечаностима. На њуфаундлендској обали крај кабла је био утврђен у једноме маломе месту, у дну Залива св. Тројице.

Али је то одушевљење мало трајало. Усред хучних свечаности и бакљада одједном се сазна да кабл не спроводи електричне знаке и да од телеграфисања не може бити ништа. Тада се одједном одушевљење претвори у огорченост против оних за које се сматрало да су обманули свет, и ови су се морали крити од светине која их је тражила да им опипљиво исказе своје незадовољство. Филд, кога су на који сат пре тога носили на рукама и називали Великим Американцем, морао се крити код својих пријатеља, а радња му је пала под стечај.

За неколико година после тога није се смело ни поменути постављање трансокеанског кабла. Међутим, за то време ствар је ипак тињала. Неуморни и неустрашиви Филд је успео да задржи интересовање

својих другова и да ствар у тајности постави на добар пут. То је учињено приликом једнога догађаја за који нико није могао мислити да ће имати какве везе са полагањем кабла.

Године 1852. саграђен је у Енглеској велики парни брод „Great Eastern“ од 15 000 тона, највећи брод не само до тога доба, већ и за још дуги низ година после тога. Бродарска компанија за чији је рачун брод био саграђен, хтела је да има један брод који би обављао саобраћај између Енглеске и Аустралије, и да може понети на себи сву потребну количину угља за цео пут тамо и натраг, 4 000 путника и особље од 400 људи. Брод је имао пет огромних димњака, а за свој погон имао је једну комбинацију од два велика точка са стране и пропелером позади. Стао је 732 000 фунти стерлинга.

Прво веће путовање 1859. имало је потпун неуспех. Један је од парних котлова експлодирало и убио седам лица, поред знатне материјалне штете што је претрпео сам брод. Али идуће, 1860. године, брод је прешао Атлантски океан између Саутемптона и Њујорка за једанаест дана, што је у то време сматрано као значајан рекорд. Те и идуће године брод је извршио неколико путовања између Енглеске и Северне Америке, али се то показало као врло нерентабилно, пошто број путника није ни издалека био онај на који се рачунало. Бродарска компанија је при свакоме путовању имала осетне губитке, којима су допринеле и непрестане оправке и преправке брода после сваког путовања. Увидело се да је брод, својом огромношћу, претекао своје време и да је била велика грешка што је он уопште и грађен.

Баш у то време пада неуспех предузећа транскеанског кабла. Филд са друговима дође на идеју да се покуша положити кабл помоћу тога морског колоса који је на себи имао простора за цео кабл и за све механичарске и електричарске радионице потребне да би се посао успешно привео крају. У највећој тајности брод се једнога летњег дана 1865. године кренуо са ирске обале у правцу Америке, оставивши један крај кабла на месту одакле је пошао и одмотавајући кабл нарочито за то конструисаним машинама.

Но, и поред свега тога, поред свега предвиђања могућних невоља и предохрана да се оне избегну, зла коб је и тога пута гонила предузеће. Кабл се успут три пута прекинуо, а кад се то десило и по трећи пут, брод се морао са остатком кабла вратити ирској обали. Али Филд је успео још једним последњим напором саставити и овога пута потребан капитал, и велики брод се, идуће, 1866. године, 13. јула кренуо у правцу Америке, носећи на себи 4 500 километара кабла, без икаквог објављивања и готово крадом.

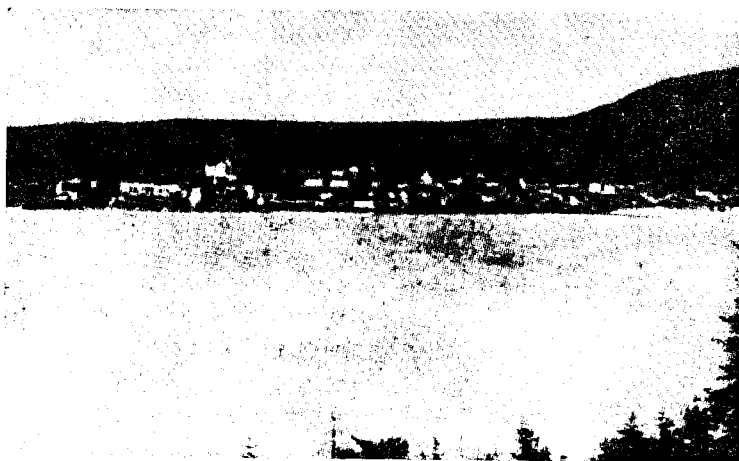
Овога пута успех је био потпун. Користећи се свим дотадашњим искуством, полагање кабла обављено је тако да се на путу није десила ни најмања незгода, и већ после четрнаест дана, 27. јула 1866. године, рано изјутра, други крај кабла био је изнесен на америчку обалу, овога пута у мало, тада незнатно место Хиртс Контент, где је био утврђен.

Филд, пресрећан због успеха и потпуног остварења своје смеле идеје, послао је одмах истога дана телеграм у Европу и одмах добио одговор. То су биле прве две депеше које су измењане између Европе и Америке. Кабл од тога дана непрекидно и беспрекорно функционише, без икаквога прекида. Он је и данас у саобраћају и задовољава све захтеве. Вреди поменути да је Филд умро 1892. године као пуки сиромаш, у таквој немаштини да пред смрт није био у стању платити ни своју последњу уплату за осигурање; полиса би му пропала да је није исплатио велики амерички банкар Пјерпон Морган.

Од интереса је знати судбину морскога колоса „Great Eastern“ после успешно изведеног посла полагања трансокеанског кабла. Велики брод је одмах затим био одређен да превози од Њујорка до Авра америчке путнике који би хтели посетити светску изложбу приређену у Паризу 1867. године. Извршио је, међутим, свега једно такво путовање јер се показало да је то скопчано са великим материјалним губицима. Затим је као подесан и једино могућан за то, употребљен за полагање каблова у разним морима, па је најпосле завршио своју чудну каријеру као стовариште угља за бродове у Гибралтару. Ту је приказиван радозналим посетиоцима уз наплату одређене таксе, па је, напослетку, 1888. године ту и растављен и делови су му распродати јавним надметањем као старо гвожђе. Продаја је донела 58000 фунти стерлинга.

Што се тиче малог места Хиртс Контент о коме је реч, и које је до полагања кабла имало свега 60 кућа, оно за своје нагло напредовање има да захвали само каблу, који је његово готово искључиви разлог опстанка. Посао се од дана кад је успостављена веза са Европом нагло развијао. Године 1866. телеграфска установа имала је особље од свега десет људи; 1895. било га је око стотине, па је од тада тај брод нарастао на

Сл. 33. – Варошица Хиртс-Контент

300. Особље је увек било врло добро плаћено, јер је посао компаније био рентабилан. Само, ипак, данас тај први трансокеански кабл не представља за становништво вароши оно што је некад представљао. Постоји велика конкуренција од познијих компанија, која приморава прву да смањује своје тарифе и своје трошкове, а ово је последње на штету становништва. У истоме смислу делује и конкуренција безжичне телеграфије.

Варош има врло леп положај, имајући пред собом морско пристаниште, за собом китњасте брежуљке и лугове. Куће су лепе, удобне и чисте. Посетиоца нарочито изненађује велики број коза које се виђају по улицама и двориштима. Ко би могао мислити да те козе, поред обичне употребе, служе и зато да, упрегнуте у лаке дрвене саонице, превлаче из оближње шуме на брду својим сопственицима дрво за огрев!

УНУТРАШЊОСТ ЊУФАУНДЛЕНДА И СТАНОВНИЦИ

Кад се пође возом из Сен Џонса за унутрашњост колоније, налази се на пределе већим делом пуне, суморне и слабо настањене. Изузетак су само поједина усамљена места поред морске обале, нарочито у фјордовима, који су лепо романтични и на којима се издалека виде лепе виле и беле кућице. Иначе, куће у крајевима удаљеним од мора, поред железничке пруге, доста су бедне, саграђене од дрвета, кратке и уске, тако да изгледају као кавези. С места на место, кад се пруга приближи обали, виде се доста честе куле светиље, којих на великоме острву и полуострву Авалону има преко стотине. Морнари нам кажу да би их требало још толико па да се приступ колонији и пловидба поред њених опасних обала потпуно обезбеди.

На острву има врло мало река; безброј речица и поточића утичу непосредно у море. Највећа је река Експлоитс, вијугава и дугачка око 300 километара, а најлепша је Хјумбер ривер, која протиче кроз врло романтичне пределе и утиче у врло леп фјорд истога имена. У близини те реке налази се велика и чувена стругара и фабрика хартије у Корнер Бруку, од које живи највећи део оближњег становништва. Моћна компанија „New-Foundland Power and Paper Comp.“ преуређена је 1923. године, и њен данашњи капитал износи 18 милиона долара. Избацује до 400 тона хартије на дан.

Права унутрашњост Њуфаундленда, његов централни део удаљен од морских обала готово је потпуно пуст и слабо испитан, јер нико тамо и не иде. Он се састоји из једне висоравни нагнуте ка северо-истоку, испресецане брежуљцима који се јављају у паралелним редовима или као осамљена, купаста, зашиљена брда. Долине су пуне мочвари и баруштина окружених шумама и шумарцима. Читава једна трећина острва покривена је језерима. Највећа су међу овима: Велико Језеро,

дугачко 84 километара, које се назива рајем за пеџаче пастрмке и лакса; Индијско Ред језеро и Дир Лак, свако дугачко по 50 километара.

Од свога открића у 16. веку па све до 1822. године, дакле за 325 година, унутрашњост Њуфаундленда била је потпуно непозната. Те, 1822. године један одважан турист, Кормак, у пратњи једнога урођеника Индијанца, прешао је са нечувеним напорима простор од западне обале острва до источне, за шта му је требало пуна два месеца. Оно што је он на томе путовању видео, био је први материјал за упознавање те области.

Од падова река, искоришћених као водена снага, најважнији су: на првоме месту напред поменути падови у Корнер Бруку, затим Велики Падови код поменутог Индијанског језера, на којима је велика фабрика компаније „Anglo-New-Foundland Developpement Comp.“ Компанију је основао познати лорд Нортклиф 1909. године, са капиталом од шест милиона долара; она располаже шумама по површини већим од целе Корзике. Затим, на четрнаест километара ниже низводно, Владичини падови итд. Скоро сви приступачни падови су искоришћени за стругаре и фабрике хартије или других израђевина за које је потребно дрво као сиров материјал. Једна од тих фабрика лиферује хартију искључиво за велики лондонски новинарски синдикат. Око падова и фабрика су јака насеља радника и фабричких чиновника. То је читава једна радничка варош, развучена на велики простор и необично жива, са трговинама, школом, црквом, баровима и важном железничком станицом. Насеље припада компанији чије су и фабрике.

У тој централној области некад су становали праседеоци острва Беотуци, који су доцније, по доласку Европљана, потпуно истребљени. Године 1820. било их је још нешто у животу и на њих је наишао истраживач Кормак. Први пионери колонизирања су их гонили као дивље звери, а тако исто и Ескимима, који су ту долазили из северног Лабрадора. Гоњен са свих страна, преостатак Беотука повукао се у скривита места у унутрашњости острва. Године 1825. енглеска влада је послала једну експедицију да потражи тај остатак и да му омогући даљи безбрижан живот. Експедиција је, у близини горе поменутог језера где су данашње велике фабрике, нашла напуштена одела од коже, остатке поразбијаних чунова, гробове и расуте људске кости. Последњи остатак Беотука била је једна жена на коју су 1823. године наишли трапери, ловећи по шумама и повели је собом; она је умрла 1829. године у Сен Џонсу као служавка у једној приватној кући.

Становници целе ове северне области новог света: обала на ушћу Сен Лорана, Гаспезије и Њуфаундленда, потомци су негдашњих француских и енглеских досељеника. Од енглеских, то су били већином Ирци и Шкотланђани; од француских, то су били Нормани, Бретонци и Бискајци, највећим делом рибари који су препловљавали океан ради риболова, па су се ту и насељавали. Једним много мањим делом то су били обични досељеници које су из француске довозили бродови коло-

низаторских експедиција да се ту населе или, напослетку, дезертери француских бродова који су ту из буди каквих разлога пристајали.

Француски досељеници су се, гоњени Енглезима, груписавали у засебне колоније, као што су оне на острвима Сен Пјер и Миклон, или на појединим местима Гаспезије. Одатле су, као што је напред казано, били с времена на време прогањани и смењивани енглеским досељеницима, па се, после извесног времена, опет враћали на своја стара огњишта кад би какав пакт о миру, или обичан уговор, враћао Французима оно што им је било од Енглеза отето.

На данашњем Њуфаундленду становништво је готово искључиво енглеског порекла. То су доскора били здрави и снажни људи, веома издржљиви у тешким приликама за живот. У време последњег светског рата, њуфаундлендски пук, који је учествовао у борбама на Дарданелима, мада су људи имали да издрже невероватне напоре и незгоде, не свлачећи се по месец дана, стојећи по неколико дана и ноћи у рову, у води, изложени свима атмосферским непогодама, са врло слабом храном, није за све то време изгубио због болести ни једнога јединог човека, док су остали, француски и енглески пукови, губили у истим приликама по стотине људи.

Али у последње време развила се у колонији туберкулоза, која је захватила масе млађег света и почела да коси. За узрок се зна: слаба храна и крајње нехигијенски живот код највећег дела становништва, рибара и радника. Томе доприноси и општи узрок који се јавља у мањим, осамљеним људским агломерацијама: избегавање брачних веза ван насеља и неизбежно ступање у брак међу сродницима. А број лекара у колонији је врло мали према броју становника и њиховој раштрканости. У целој колонији нема више од деведесет лекара, на становништво од 250 000 душа; од ових су њих 45 на полуострву Авалону, а осталих 45 расподељени на остатак колоније, тако да ту долази по један лекар, недовољно плаћен, на 3 000 раштрканих становника. У понеким крајевима лекарске су посете, због удаљености и непроходности краја, немогуће.

Ових последњих година једна санитарна установа (New-Foundland Outport Nursing and Industrial Association) чини у томе погледу неоцењиве услуге. Она шаље своје „nurses“ у најзабаченија места, у која је лекару врло тешко доћи или би његов долазак, због великог губитка у времену, био на штету његових редовних болесника. Те су жене извежбане да указују лекарску помоћ за обичне и познате болести и од велике су користи за удаљене и забачене крајеве колоније. Поред тога, санитарна установа зими раздаје незапосленим женама на острву потребан материјал за плетење вуненог одела; та одела она продаје у својим продавницама, па се један део добијеног новца дели радницима, а други део установа употребљава на своје сврхе. Жене „nurses“ имају један врло напоран живот, који захтева велико пожртвовање и самоодрицање. По најгорем времену, по бурама и циклонима који обарају дрвета и руше

куће, по цичи и снежним вејавицама, по густој и студеној магли, те жене, у саоницама које вуку верни и издржљиви њуфаундлендски пси, прелазе по 50 до 100 километара даљине, носећи за болеснике лекове, храну, понуде, и указујући им, кад преморене и малаксале стигну на лице места, потребну лекарску помоћ. Установа има помоћ од владе од 4 000 долара, помоћ од добровољних прилога и приход од 15–20 хиљада долара, колико се годишње добије од њених продавница.

Један од фактора који јако утичу на услове живота у колонији, јесу високи царински ставови за све што није неопходно потребно за живот. Стога се највећи део становништва ограничава само на оно без чега се не може и живи, нпр., од брашна, кромпира, усољеног меса и рибе. Одело увезено са стране врло се ретко купује; жене га саме израђују за време дугих зимских ноћних седељки у топлим одајама. Лекови се избегавају, јер плаћају 75% царине. Угаљ се не троши јер се мора увозити, па плаћа велике царинске дажбине. Због истог узрока кујна је на острву врло упрошћена и једнолика: покоје просто јело од бакалара, кромпира, морнарског бисквита, усољеног меса и уловљених фока. У време кад се враћају кућама ловци фока, настаје по неколико дана опште чашћење обедима такозваним *flipper dinners* од самих фока, како у приватним кућама тако и у гостионицама. Чудна је ствар да се за исхрану становништва од све похватане рибе употребљава само бакалар и хадок; сва остала уловљена риба, па и многа финија од тих двеју врста риба, враћа се у воду.

Главна су и готово искључива занимања становника колоније: рибар, ловац фока и фабрички радник. Обрада земље и рад у шуми само је споредан посао тих истих људи и њихових жена. Један мали део становништва бави се о каквом занату или о трговини, али и то је све у непосредној вези и у сразмери са потребама рибара, ловаца и радника са острва.

ЗАНИМЉИВОСТИ О ЖИВОТУ У КОЛОНИЈИ

Етнографски, становништво колоније се дели на Ирце, Шкотланђане, праве Енглезе и Французе. Али, класификација која има практичан значај је она по верским убеђењима. Становници се, према овима, деле на католике, англиканце, методисте и чланове Војске спаса. Ови су последњи најмоћнији и већина просветних и санитарних установа је у њиховим рукама. Свако, па и најмање место има бар по три основне школе, јер би свака од поменутих верских секти хтела да има своју школу. То је и онда кад би и само једна школа била једва потребна. То и чини да у наставним програмима нема јединства и да становништво нерадо даје децу у школу. По званичним извештајима од 1924. године, било је тада 45% неписмених; то је 1926. године спало на 17%. У извештају се изрично каже: „Не можемо се ни у коме случају похва-

лити да имамо становништво школовано и просвећено“. Томе доприноси нарочито то што је и прво школовање необавезно, а скопчано са дажбинама; на острву се мисли и говори, вероватно погрешно, да Управа нарочито не допушта да се становништво школује, а из тога чудног разлога што налази да колонији не требају интелектуални радници и господа, већ само рибари, ловци и фабрички радници.

Таквим се разлозима приписују и велике отежице за досељавање на Њуфаундленд. Са нарочитом намером шире се гласови да је клима на острву врло неугодна и да на њему могу становати само они који су ту рођени и на све те невоље одмалена навикли. Раније је било и драконских мера да би се спречило досељавање. Моћне компаније, које експлоатишу риболове на острву и око њега, а које се у колонији зову „рибљи набаби“, биле су у једно време израдиле код енглеске владе да се женама са стране забрани долазак, јер би оне могле одстранити рибаре од посла. Затим је изашао закон који је забранио сваку сталну индустрију или рибарску инсталацију која не би радила за коју од компанија. Ишло се чак дотле да су попаљене куће и инсталације нових досељеника, и овима нису признавала никаква грађанска права. Тек од 1811. године допуштено је овима да раде за свој рачун и да имају иста права као и домороци.

Полицијску службу у колонији врши нарочита врста полицајаца (*constabulary*), којих има свега око сто педесет (у самоме Сен Џонсу 81), растуриених по насељеним местима дуж обале и у унутрашњости. Они се бирају са нарочитом пажњом; тражи се да буду крупни, снажни и издржљиви. Достојанствени су, одважни, хладнокрвни, енергични, али не и груби. То је, несумњиво, и у очима свих који су их видели и упознали, најсавршенији тип полицајца, уколико се тиче понашања према становништву и онима са којима треба да имају посла.

На острву не постоји „суви режим“, али постоји државни монопол и контрола за продају алкохолних пића. Покушано је са системом забране, као у Сједињеним Државама, али се то показало као неизводљиво. Становници су били научени на пиће; онај који није могао купити по фантастичним ценама кријумчарено пиће, вино, ракију, коњак, рум, које је кријумчарски пристизавало са француских острва Сен Пјера и Миклона, почео је пити разблажену колоњску воду, алкохолне течности за глачање паркета или медикаменте што садрже алкохола. Било је мноштво тровања, али то није ни за тренутак угасило жеђ за пиће. Пред таквим стањем ствари Управа је обуставила забрану, али да би спречила прекомерну употребу алкохола, увела је један мешовит систем ограничења. По новој уредби, алкохолна пића се продају само у државним продавницама, и то само у допуштеним количинама (*Liquor Control*). Хотели и ресторани имају нарочита овлашћења за веће количине пића, али које се не могу премашити, тако да се мора бити врло обазрив при служењу клијената. Међутим, резултат је опет никакав. Онај који испије своју легалну порцију, снабдева се нелегалним путеви-

ма како буде знао и могао. У баровима ћете видети жене које траже своје порције алкохола да би их предале својим мужевима који их чекају пред продавницом и који су исцрпили оно на шта су имали право. На улици ће вас зауставити покоји професионални пијанац који ће вас, тетуратујући се, најучтивије замолити да за њега узмете своју неисцрпenu количину ракије, коњака или рума. А пијанство је развијено много јаче но што је било у ранија времена кад није било никаквих ограничења.

У свакидашњем животу становништва доста важну улогу игра надалеко чувен њуфаундлендски пас, који је у колонији јако распрострањен. То су крупни пси са сјајном длаком, мало коврџастом, са великом главом. Само је тешко видети таквога пса чисте расе; такви се могу видети само код професионалних одгајивача или аматера који су их од њих купили. Тај пас је потомак пиринејске чобанске расе паса, коју су ту у XVII веку пренели француски досељеници ради заштите од курјака.

Пас је врло разуман, одан своме господару и брзо схвата оно што се од њега тражи. Рибари на њуфаундлендским острвима често имају на своме броду по једнога таквог пса, кога брзо науче да стражари на предњем врху брода и објављује приближавање каквог другог брода или чамца, што он осети много пре но што то човечје око може назрети у тами, магли или снежној вејавици. Ако човек, или какав предмет, падне са брода у море, пас одмах скаче за њиме и вади га из воде. Два таква пса не смеју бити на једноме броду; чим један од њих скочи у море, други скаче одмах за њим да га спасава, па се при томе и покољу. Ако би који рибар, кад брод наиђе на топлу морску струју, скочио у море да се окупа, пас одмах скаче за њим и извлачи га зубима из воде против његове воље; од тога се рибар ничим не може одбранити.

Сл. 34. – Њуфаундлендски пас

Њуфаундлендски пас чисте расе тежак је око 60 килограма. Обично је црн, ређе црн и бео, а сасвим ретко потпуно бео. Главно му је обележје крупна округла глава и ноге са шапама подесним за пливање. Ход му је лаган и достојанствен. Одличан је гњурач и ванредно је користан ловцу кад треба да из воде изнесе убијену или рањену птицу, а при том треба гњурати и пазити да се птица не исквари.

У северним крајевима колоније тај се пас употребљава и за запрегу. Он је тада у стању да замени три лабрадорска пса, од којих је не само много јачи већ и послушнији и питомији. Упрегнут у саонице, он их вуче без одмора од изласка до заласка сунца, са сталном брзином од 12 до 15 километара на сат; кад је потреба, а за кратко време, може у трку, са саоницама, прелазити и по 40 километара на сат. Врло мало једе; две суве харинге поједене за време док вуче саонице, доста су му за цео дан.

Њуфаундлендски пси су извршили безбројна спасавања при бродоломима око обала острва. Нарочито је чувен један такав случај који се десио 1919. године у непосредној близини источне обале острва, поред које има мноштво подводних стена. Локални брод „Ети“, са двадесет и два путника, ударио је при јако узбурканом мору у такву једну стену, био њоме пробијен, опасно се накривио и почео се пунити водом. На заповест свога господара, који је бродолом гледао са обале, његов млад пас скочи у воду, заплива ка броду кроз бесне таласе и шчепа зубима крај конопца који му је био бачен са брода, па са тим крајем у зубима исплива на обалу и донесе га пред господара. За тај крај конопца буде на обали везан крај једнога металног кабла, који матрози са брода, вукући конопац чији је други крај био остао код њих, привуку на брод и за овај га добро притврде. Помоћу тога тако опруженог и добро затегнутог кабла, који је спојио брод са обалом, извршено је спасавање свију са брода, и путника и особља, са једним новорођенчетом које је спасено са писмима у поштанској врећи.

Тако се може разумети натпис који је ставио Бајрон на гроб свога љубимца, ъуфаундлендског пса: „Овде почивају остаци једнога створења које је имало лепоту без сујете, снагу без бруталности, кураж без дрскости, и све врлине човека без његових мана.“

ЛОВЦИ ФОКА НА ЊУФАУНДЛЕНДУ

Овде неће бити речи о лову као забави коју становници колоније у дугој зимској беспослици приређују по морским обалама, ловећи морске птице више због забављања но због какве потребе или стварне користи. Реч је о великоме, индустријском лову од кога живе хиљаде људи са својим породицама, и који је један важан извор прихода за колонију.

У унутрашњости великог острва, по густим шумама, живи у доста великом изобиљу врста крупног јелена, ирваса, тамо званог „карибу“, који достиже тежину до 250 килограма. То је један лак и приносан лов од кога живи доста велики број становника. У Лапонији је тај јелен припитомљен и рачуна се у домаћу стоку; на Њуфаундленду то се није никад ни покушавало чинити. Јелени се ту налазе у слободи, па лети у великим чопорима излазе из шуме на чистину, гоњени од насртљивих шумских комараца и других инсеката који им досађују; а зими се повуку дубоко у шуме, где под снегом налазе своју храну. Тада се и лове у масама, јер се много не крећу, а и лако је приближити им се. Није их могућно убити обичним челичним метком, који прође кроз тело као игла и убије животињу само онда кад прође кроз главу или срце. Тај јелен је једна врста амблема за острво; он се види и на поштанским маркама Њуфаундленда. Према званичним извештајима о лову на острву, преко зиме се на њему излови око две хиљаде комада јелена. То није ништа тако велико, али ипак олакшава иначе тежак живот становника у унутрашњости острва.

Али друга једна врста лова има несразмерно већи економски значај за становништво колоније. То је велики индустријски лов фока који даје скоро невероватне резултате. Норвежани и Њуфаундленђани су највећи на свету ловци фока, а ови други ни у чему не уступају првима по предузимљивости, умешности и резултатима лова.

Годишњи почетак лова фока је велики догађај у колонији и он је пропраћен читавом узбуном становништва. Већ од половине фебруара отпочиње у Сен Џонсу традиционално узајамно клађење о будућем резултату лова, као што се у Европи клади о резултатима коњских трка. Клађење има обележје праве лутрије. У излозима трговина, у баровима, у посластичарницама, фризерским радњама и на зидовима надлештава, па и приватних кућа, излепљене су велике објаве са позивом на клађење, са обавештењима о начину клађења и о томе где се и по каквим ценама могу купити карте. Клади се на разне начине: о томе којим ће се редом вратити бродови ловачке флоте, колика ће бити разлика у броју кожа између појединих бродова или појединих фирми итд. Карте за клађење су у почетку доста јевтине, а доцније, кад их остане мало непродатих, постају скупље и цена им достиже један долар. Са једном картом може се добити од 50 до 3 000 долара. Такве су лутрије на острву врло популарне и оне су од половине фебруара па до краја маја, кад се ловачка флота враћа, готово искључиви предмет разговора и маштања. Лутрија нема званичан карактер и управа колоније се у то не меша. Њу, на своје начине, организирају најразличније установе у колонији: приватна удружења, клубови, цркве, орфелинати, па чак и поједини барови. Она доноси доста велике приходе онима кјои су је организирали. Тако, нпр., диоцеца Св. Ђорђа продала је пре две-три године карата за 12 000 долара, а исплатила 4 900 долара; остало јој је 7 100 долара као чист добитак.

Мало после почетка клађења излазе у локалним дневним листовима огласи у којима поједине ловачке предузетничке фирме траже људство или лекара за своје бродове које опремају за лов фока. У исто време излози трговина испуне се артиклима потребним ловцима фока: судови од алуминијума или калаја, лампе за кување, наочари од обојеног стакла које ловци међу на очи кад снег или лед сувише бљешти, месарски ножеви са канијама за убијање фока и скидање коже и сала, оштрачи за те ножеве, кожне и гумене чизме, каишеви разних димензија, конопци и једна врста амова за превлачење убијених фока или њихових кожа по леду итд. Књижари извлаче из својих стоваришта књиге у којима се до појединости описује лов фока. Мада сваки од купаца зна све то боље но писац књиге, ипак се то радо чита и такве се књиге продају на јагму. Локални листови доносе чланке о лову и ловачке слике, и то се све у то време чита, мада се из године у годину понавља.

У исто време улице Сен Џонса необично оживе. Две хиљаде до две хиљаде и пет стотина људи, придошли нарочито са севернога краја острва, навикнути на хладноћу и непогоде, купују у главној трговачкој улици Water street шта им треба за лов. Они су у варош дошли да се погоде са појединим фирмама као ловци фока, а та погађање фирме увек уступају капетанима својих бродова. Ловци носе на ногама тешке дугачке чизме; ход им је тром, и они у то време својом многобројношћу закрчују улице, а својом тромошћу отежавају саобраћај на улици. Кад се стану укрцавати на ловачке бродове фирми са којима су се нагодили, по кејовима у пристаништу обустави се сваки саобраћај. Дуги низови тромих људи у дугачким чизмама пењу се на бродове, носећи на леђима и раменима своје вреће, покриваче, ловачки прибор, намирнице итд., што се све одмах слаже у одређене просторије брода у коме ће они становати три месеца.

За лов фока у ранија су времена употребљаване гоелете једрењаџи, подељени на просторије за обитавање ловаца и магацине за смештај кожа фока. Сваки је ловац плаћао фирми кирију од три фунте стерлинга за сезону, да би имао засебну постелу на броду и право на извесне

Сл. 35. – Фока на леденом брду

удобности. Приход од лова ловци су делили напола са фирмом, сопствеником брода. Живот је на броду био доста угодан јер се сваки ловац сматрао као ортак предузећа. Храна је на гоелети била добра; кафа се пила по цео дан, колико је ко хтео. Кад фирма не би све то осигурала, бивало је побуна на броду, што је фирму скупо стајало јер су се пропуштали богати ловови који би брзо напунили магацине брода.

Данас је све то измењено. Бродови су парни или са мотором, али имају много мање простора и угодности за ловце, а са много пространијим магацинима за коже. Ловаца је на броду много више но некад на једрењацима, а услови за живот су много гори. Ловца фирма сматра као свог обичног радника, а не као ортака, па се не стара много за његову угодност. Сва је брига фирме сконцентрисана на то да се коже што више гомилају у магацинима брода, а о људству је брига сведена само на најнужнији минимум, колико да лов не трпи штете.

Први ловови фока у овим крајевима почели су 1593. године. Те је године из Енглеске стигла у њуфаундлендске воде једна ловачка експедиција с циљем да лови фоке по тим водама. Али се то није више поновило све до 1793. године, кад су почели, опет из Енглеске, пристизати бродови са ловцима и са искључивим циљем да траже и лове фоке. Године 1805. педесет гоелета је обављало тај лов. Број ловачких бродова и ловаца повећавао се из године у годину, јер се посао показао као врло рентабилан. Године 1857. тај је лов био на своме врхунцу: четири стотине ловачких бродова, са четрнаест хиљада ловаца, изловило је те године, у водама о којима је реч, невероватан број од 680 000 фока, за време кратке сезоне од два месеца. Од тада се то из године у годину смањивало, тако да је 1866. године учествовало у лову свега 177 бродова са 6 000 ловаца, који су изловили око 400 000 фока. Данас тај лов, у тим водама, обавља свега једанаест парних бродова са две до три хиљаде ловаца; лов у једној сезони не прелази 230 000 фока, што за ловце представља вредност од 300 000 долара. За лов се употребљавају чак и аероплани, као извиђачи. Прерађене коже се употребљавају за одела, обућу, бунде, женске огртаче и др. Као сировина немају велике цене, али је цена јако повећана после прераде. У Сен Џонсу женски огртач од најбоље коже фока стаје по сто осамдесет долара.

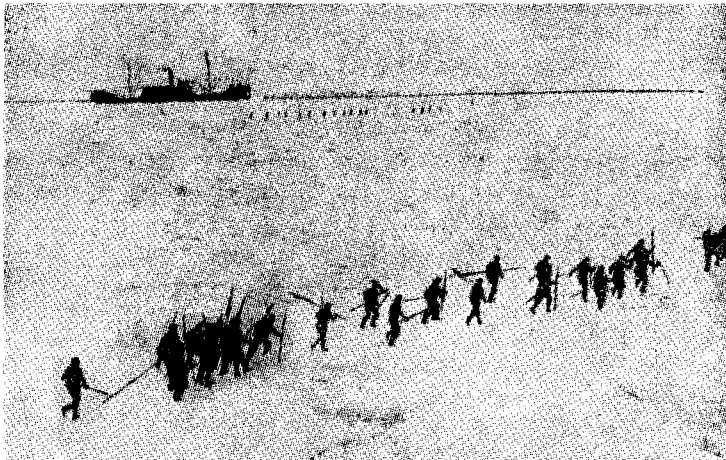
Да би се видело како се у пракси врши лов фока и на какве се сцене и призоре при томе наилази, овде ће бити преписано оригинално писмо једнога учесника у таквоме једноме лову, коме је то било прво учешће у таквоме чему, и који још није био постао довољно прекаљен и блазиран тим сценама да би постао неосетљив и индиферентан према ономе што је при томе видео. Писмо је послато пријатељима са ловачког брода „Немезис“, са места удаљеног око 800 километара источно од рта Фога на њуфаундлендској обали. Оно гласи:

„Драги пријатељи, користим се проласком обалног патролног брода да вам пошљем новости о себи. Ми смо брод позвали бежичном

телеграфом да прими једнога од наших људи који је, пропустивши да метне на очи наочаре, био изгубио вид од снежног бљеска.

Што више посматрам лов на фоке, тај ми лов све више личи на војну експедицију. То ће вам изгледати мало чудно, али пођите за мојим размишљањем. У великим данима тога лова износио је толико исто колико једна добра дивизија пешадије: четрнаест хиљада људи. Првога марта стотине бродова полазило је из Сен Џонса, са високо уздигнутим заставама и са громком песмом ловаца на њима. Дивизија полази на фронт. Данас то још више личи на војни поход. Авиони иду са бродовима као извиђачи; бродови се држе у међусобној вези бежичном телеграфом. Кад је пронађена и угледана група фока, на команду капетана брода све људство, са великим добро изоштреним ножевима и оштрачем за појасом, са тешком окованом полугом у руци и са пушком обешеном преко леђа, излази на лед. Кад се са стране погледа на призор што се има пред очима, види се дуги низ црних тачака које се једна за другом крећу преко беле ледене површине, а пред њима се носи застава о чијој ће улози мало ниже бити речи. Сличност са војним походом утолико је потпунија што, кад се има напасти гомила одраслих, маторих фока, то мора бити пушком, и тада се људи растуре у стрељачки строј.

Али доста са маштањем; вратимо се стварности. Индустријске се фоке разликују на оне са капом и без ове. Капа је једна врста кожне кесе коју мужјаци имају на челу и коју они могу надувати тако да садржи 7–9 литара ваздуха. Такве су фоке веће од оних без капе и ловци тврде да оне долазе са Гренланда. Оне без капе имају на леђима једну широку црну пругу и мисли се да долазе из Хадсонског залива. Фоке долазе у њуфаундлендске воде у засебним групама, срећу се почетком

Сл. 36. – Ловци оикољавају чојор фока

зиме на пучини Лабрадора, па затим, не мешајући се, силазе на југ у правцу великих њуфаундлендских рибљих ловишта. О тим њиховим миграцијама још није ништа тачно утврђено, али се зна да се крајем фебруара фоке обеју врста враћају на север и да у томе повратку, у близини мореуза Бел Ил, излазе све на лед и ту рађају своје младунце.

Био сам јако узбуђен кад је наша стража са катарке на броду први пут јавила да се у даљини, на леду, виде гомиле фока и да су то све младунци. То се врло радо напада, једно стога што је маст младунаца боља и скупља од оне одраслих фока, а друго стога што лов није скопчан ни са опасностима, ни са напорима; младунци се убијају ударцима оковане полуге по глави. Одмах смо изашли из брода на лед, али на моје велико запрепашћење овај није био једноставан и сигуран, већ састављен из хетерогених делова и таласао се. Морао сам скакутати са једне санте на другу и пао сам неколико пута пре но што сам се навикао на такву гимнастику.

Кад смо се приближили фокама, видео сам да је велики број њих покривен белим крзном. Другови су ми у ходу казали да су то младунци фока без кожне капе и да су они бели до шест недеља старости, па онда беле длаке опадају и смењују се загаситим. Одједном сам се нашао пред једним од тих створења које ме је без страха гледало својим округлим, црним и благим очима. „Што не ударате“, викнули су ми љутито другови иза мене. Аутоматски подигнем своју тешку полуку, снажно је спустим, али не погодим фоку по глави, већ по леђима. Сирота животиња почела је да дречи као дете и да лије сузе. То ми је било страшно гледати; сагнуо сам се, и сав очајан, узео сам јој главу у руке и нисам знао шта да радим са њом. Иза мене разлегао се грохотан смех мојих другова који су ме почели исмевати. Али један од њих, седих бркова, узео ме је у заштиту викнувши осталима да ме оставе на миру, јер ни многи од њих није био бољи од мене при своме првом лову, а ја ћу се брзо излечити од осетљивости и сентименталности. Па је затим потрчао да полугом убије другога једног младунца који је пузио по леду на неколико корака од нас. То је био стари и искусан ловац фока (sealer); око појаса увек је носио нанизане на канап сирове цигерице и срца фока које је побио, и то је целим путем грицкао као предохрану од скорбута.

Оно што највише изненађује ловца који први пут узима учешћа у великоме лову фока, јесте невероватна брзина којом извежбани ловци скидају кожу са убијене фоке. Оштрим ножем ловац прореже кожу једним потезом, од гуше до репа, кроз 7–8 сантиметара дебело сало; другим потезом десне руке он одједном скине целу кожу од главе до репа и одмах је простре по леду, па иде даље да убија опкољене фоке којима су ловци, постројени у ланац, пресекали повратак у море и које пузећи беже по леду. Кожа младунца има око 90 сантиметара дужине, а са салом на њој тешка је до 20 килограма. Све остало од одеране фоке оставља се на леду, а коже сваки ловац слаже једну на другу; кад их буде шест на гомили, он повеже пакет конопчићем и вуче их за собом

Сл. 37. – Превлачење кожа са леда на брод

по леду. То превлачење је најнапорнији посао у лову, нарочито кад се ради на простору од неколико километара дужине и кад је лед неуједначен, тако да треба ускакати из једне гомиле леда на другу и прескакати пукотине. Најчешћи је случај да се нема времена превлачити сваки пут пакет на брод који чека плен; коже се тада прикупе и наслажу на какво сигурно место где неће лед препући, па се сутрадан ловци, преноћивши на броду, враћају на место и одвлаче коже у магацине брода. Поред таквог стоваришта кожа на леду побије се она застава коју ловци собом понесу полазећи са брода у лов; то се чини зато да се обележи својина, па да не би било спора са ловцима других бродова.

Као што је горе казано, лов младунаца је најпростији и најлакши. Са одраслим фокама то не иде тако лако, а са маторима је још теже, каткад и опасно, јер се ове знају и бранити. Тада се мора употребити пушка; ловци се распу у стрељачки строј и отпочињу паљбу на фоке, и сувише троме на леду да би могле утећи. Паљба се не обуставља док и последња фока у чопору не буде убијена.

Посао ловца фока веома је напоран, често и опасан. Није редак случај да, пошто су цео дан без прекида убијали фоке на леду, ловци морају један већи део ноћи провести у превлачењу кожа на брод, јер лед није сигуран; бура може преконоћ учинити да се лед разбије и да море прогута све што је прошлога дана учињено. Такав се нпр. случај десио једној ловачкој експедицији од девет бродова, 20. марта 1927. године. Ловци, њих неколико стотина, наишли су на огромне чопоре фока, за три дана побили их око 50 000 радећи без одмора и немајући времена да коже превуку на своје бродове. У том отпочне јака бура, лед препукне и цео товар кожа оде у море. Али бар ни један од ловаца није том приликом страдао.

Међутим, дешавало се да и ловци страдају, било да се помрзну од хладноће, било да се подаве у мору. У пролеће 1914. године 78 ловаца са парног брода „Њуфаундленд“ однела је са собом на пучину једна велика санта која се била одвојила од остале масе леда на којој се ловило. Ниједан од тих ловаца није изнео главу; сви су на санти лагано поумирали од хладноће и од глади. Скоро у то исто време брод „Southern Cross“, враћајући се из лова претоварен кожама фока, потонуо је са свих 170 ловаца. Такве су ловачке трагедије доста честе. Најтежа је била она од 1838. године, кад је за један дан, због страшне буре, потонуло четрнаест ловачких гоелета са три стотине ловаца. Та је катастрофа опевана у једној од најлепших песама тадашње енглеске књижевности.

Осим таквих, постоје још и друге опасности за ловце фока. Ако је ловац напао младунца какве маторе фоке, а ова се у тај мах десила у близини, ствар постаје опасна. Полуга не може убити матору фоку која надува своју кожну капу ваздухом, и ова је штити од удараца. Ако ловац тада нема при руци пушку, или је дотле потрошио сву муницију, он може лако изгубити живот. Фока ће га, пузећи, снажно гурати до краја ледене санте и ту га гурнути у море, где је она много спретнија и јача; ако ловац при томе посрне или се на леду оклизне и падне, она ће га поклопити, притиснути и угушити. Био сам очевидца кад су четири наша ловца морала бежати од једне маторе фоке.

Уколико сам у почетку лова био желео да се лед што боље стегне, да бисмо ловећи на њему били што сигурнији, утолико сам био очајнији кад сам видео другу једну страну појаве којој сам се радовао: наш брод нашао се са свих страна ухваћен у леду приликом једног наглог снижавања температуре, и наместо лова морали смо проводити време разбијајући лед око њега, просецајући пролазе у леду и вукући кроз ове брод по опруженом каблу. Са великом муком извукли смо се из опасности која нам је претила да брод ледом буде заробљен.

Једно се питање често поставља на острву Њуфаундленду, од кога много зависи и сам опстанак колоније: шта ће бити у будућности са ловом фока? Јер утврђено је као несумњиво да је фока око острва, иако их још има врло много, из године у годину све мање. Ловци се не слажу у томе шта је узрок тога поступног нестајања. По једнима, фоке мењају правце емиграција и не ударају на Њуфаундленд у оноликим масама као некад; те се фоке осећају безбедније у заливу Сен Лорана, чија је пространа ледена кора неприступна ловачким бродовима. Али већина налази да главни узрок треба тражити у непрекидном тамањењу младих фока, којих се за кратко време сезоне лова побије само у њу-фундлендским водама по која стотина хиљада. Па и зараде ловаца нису више онакве какве су биле раније. Некада, кад се радило са ловачким гоелетама једрењацима, добит од лова се делила напола: једна половина припадала је фирми, а друга се раздељивала на ловце; број ових био је знатно мањи, а лов издашнији, па су и делови били већи. Кад је добар

лов, још се и може имати неког рачуна излагати се напорима и опасностима скопчаним са ловом фока. Тако, нпр., 1928. године 253 ловца са брода „Силвија“ добили су за два месеца рада сваки по 35 долара; ловци са брода „Тетис“ примили су сваки по 63 долара. Али зараде су понекад ништавне, као што је то недавно био случај са једним ловачким бродом на коме ловци нису у име зараде примили ни једне паре и још су морали из свога џепа плаћати своју опрему за лов.

Доскора су се полагале наде у користи које ће за индустријски лов фока донети употреба аероплана као извиђача. Показало се, међутим, у пракси да су те наде биле неосноване. Пре свега, из аероплана је тешко спазити чопоре фока младунаца, чија се боја готово не разликује од боје леда. Затим, – и то још бива понајчешће, – и кад се са аероплана спазе велики чопори фока, ловачки брод не може прићи на толику близину тога места да би ловци могли благовремено стићи да их опколе или им пресеку повратак у море; или је то место толико удаљено од онога где би се ловци могли на лед искрцати да би било немогућно превући на брод оне хиљаде кожа што би се ту прикупило. Извиђање не доноси тада никакве користи.

Некада је повратак ловачке флоте у Сен Џонс био прави народни празник. Бродови су дочекивани пуцњавом из пушака и клицањем раздраганог света. На њима су биле истакнуте заставе, и кад би се приближили улазу у пристаниште, паљба из топа на броду објављивала би број фока изловљених од ловаца тога брода; сваки пуцањ означавао би по једну стотину кожа које брод доноси. Од свега тога данас нема ништа. Становништво Сен Џонса сазнаје из локалних дневних листова да се флота вратила. Једино што је још остало, то је радостан дочек ловаца од стране њихових породица. Препланулог лица од сунца, ветрова и бљештавог леда на коме је провео два месеца, са искрвављеним, масним и прљавим оделом, са дивљим изгледом, изнурен од напора, тешкоћа и опасности са којима се борио, ловац се баца у загрљај својих милих и драгих, збацује са себе чизме и одело и предаје се одмору и породичним задовољствима.

ЛОКАЛНИ РИБАРИ СА ЊУФАУНДЛЕНДА

Риболов бакалара је неоспорно најиздашнији и најважнији извор доходака за становништво Њуфаундленда. Он је толико везан за живот колоније да би и опстанак ове био немогућан кад би тај извор пресушио или ослабио преко одређене мере. Риболов је био и једини разлог колонизирања целе те области, и то још у време кад су прелазак преко океана и колонизирање били скопчани са великим тешкоћама и опасностима. Око тога риболова су вођени ратови између држава; он је и данас, с времена на време, предмет међународних спорова који се решавају међународним преговорима и дипломатским интервенцијама.

Локални рибари са Њуфаундленда обављају риболов у заливу Сен Лорана и на светски чувеним њуфаундлендским рибљим ловиштима. Ова последња су експлоатисана и од европских и од северноамеричких рибара и имају међународни карактер. Риболов у водама залива Сен Лорана привилегија је и специјалност професионалних рибара са Њуфаундленда; у то немају права мешати им се рибари са стране.

Риболов је сезонски; лови се од почетка пролећа до краја јесени. Припреме за риболов почињу у колонији још почетком јануара. Локални бродови почињу довозити са свих крајева колоније рибаре који су прву половину зиме провели код својих кућа, па се тада прикупљају на обалама острва да би ступили у службу власника рибарских предузећа. За извоз рибе са острва влада даје рибарском броду нарочиту премију, али под условом да брод има потпун раднички персонал, одређен према тонажи брода.

Око две стотине локалних рибарских гоелета полазе сваког пролећа са острва у риболов, свака од 80–100 тона. Како на самој острву нема довољно људи за ту рибарску флоту, људство се на бродовима попуњава дошљацима са острва Сен Пјера и Миклона, који тада долазе у потребном броју на позив предузећа, или и без тога, тражећи рада.

Риболовна област, у којој лови локална рибарска флота, јесу морски прудови око острва и залив Сен Лорана. Та флота лови и данас на исти начин како је ловила од првих почетака риболова у тим крајевима, искључиво удицама. Али то се ради на разне начине, према навикама рибара и према месту на коме се лови.

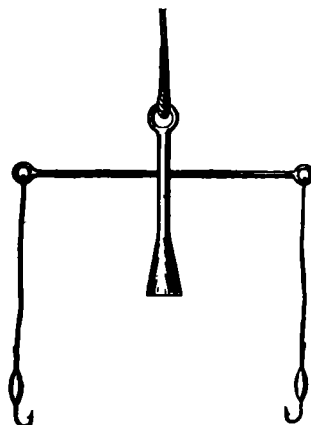
Најстарији и најпростији начин састоји се у томе да рибар са брода завитла око себе и баца у море дугачак, јак и мек канап, на чијем је крају што се баца добро увезана крупна оштра удица и комад олова да би она брзо потонула. На удици нема никаквог мамца; њу одмах, чим је бачена у воду, рибар брзо тргне и привлачи себи, а она у проласку кроз воду или закачи рибу кад је ова ту у густој гомили, или буде од рибе прогутана заједно са комадом олова, коме се обично да облик мале рибе да би намамио страшно прождрљивог бакалара да појури за њиме

Сл. 38. – Велики ловачки брод

Сл. 39. – Удица за лов бакалара

Сл. 40. – Мали бакаларски сѝрук

и прогута га заједно са удицом. Рибари се распореде дуж ивице брода, са једне и друге стране овога, само на толиком растојању између себе да не би једни другима у раду сметали. Тај се риболов обавља само на појединим, рибарима познатим местима, где се накупила риба у густим масама. Он је у последње време законски забрањен, јер се показало да, иако се много рибе улови на тај начин, још много више буде израња-вљено и испуштено без користи и за кога. Међутим, такав се риболов ипак обавља кришом, јер је врло прост, лак и не може се контролисати, а у колонији има мноштво рибара који су се томе одали још од детињ-ства, у томе се извежбали и специјализирали, па не мисле напустити користи које од тога могу имати.

Други начин, много више распрострањен, разликује се од првога само тиме што се на удицу меће мамац за рибу, понајчешће једна врста морских пужева извађених из љуштуре, или ситна риба која се нарочито за то лови. Рибари стоје поређани дуж плитке ограде брода, сваки у по једноме добро учвршћеном бурету без горњег дна, да се не би окли-знули и пали у воду. Завитлавши око себе удицу са оловом испод ње, рибар је баца у море и лагано је привлачи себи. Кад се има среће да се наиђе на место где је згомилана риба, – а таквих места има врло много у тим водама, – он осети трзање свога струка чим је удица потонула у воду; рибар тада полако и пажљиво привлачи себи ухваћену рибу, от-качује је са удице и баца на под брода. Кад се наиђе на добро место, један рибар може тако изловити за дан по 4–5 квинтала рибе. У многим случајевима, количина рибе која ће се на броду изловити, зависи само од тога за које ће време рибар издржати напор око завитлавања удице и извлачења рибе на брод. И за тај посао има на острву рибара специ-јалиста који то раде кроз цео свој век.

Али, најраспрострањенији и најрентабилнији начин је риболов помоћу великог рибарског струка. Један јак, 3–4 километра дуг конопац, опружи се по морском дну, на месту где се очекује издашан риболов. На сваки метар до метар и по растојања везан је по један кратак, а јак струк, који на своме крају има добро изоштрену удицу. На удицу се меће исти онакав мамац као и при горе описаном начину риболова. На оба краја дугачког конопаца, о коме тако виси 3–4 000 кратких струкова са једном удицом, кад је већ положен по дну мора, увезан је по какав тежак предмет, лангер, камен или комад олова, који утврђује те крајеве за дно.

Пре почетка рада тај се дугачки конопац, са својим струковима, прениже у дубоке корпе од прућа, сваки конопац у засебну корпу. При томе пренизивању, кад која удица дође рибару до руку, овај набоде на њу мамац што стоји поред њега и продужава пренизивање. Кад све то буде довршено, корпе са струковима уносе се у чамце, који се тога ради спуштају са брода у море. За сваку корпу са струковима има на броду по један чамац. Кад је она спуштена у чамац, у овај силазе са брода два рибара који ће руковати тим алатом; за њима се са брода спусти у чамац нешто мало хране и воде за пиће, па се онда рибари, веслајући, отисну од брода да струк опруже по морском дну. Један од њих весла и

Сл. 41. – Рибар лови удицом

управља чамцем, а други поступно баца у море дугачак конопац и за њега привезане удице. Кад цео конопац буде избачен и опружен, изба-ци се из чамца једно празно буренце, везано за терет који на дну мора држи утврђени крај конопца; уже које везује буренце за терет толико је дугачко колико је на томе месту дубина мора, тако да буре буде на површини мора. За њега је утврђена 2–3 метра дугачка мотка на којој се лепрша застава; то служи за то да се из даљине може видети где се налази крај струка.

Са тим моћним рибарским алатом локални рибари лове најчешће на местима где је дубина мора 60–70 метара. Риба, тражећи по дну хра-ну, наиђе на мамац, прогута и њега и удицу и остаје тако закачена оти-мајући се да се откачи док рибар не подигне струк са морског дна. Струк се увек баца увече, а вади из мора рано изјутра. Рибари који су разбацили свој струк, враћају се на брод да на њему преноће, па сутра-дан зором спуштају опет свој чамац у воду и полазе да ваде струк и на њему ухваћену рибу. Како је која риба дошла до руке, рибар је откачи са удице и баца на дно чамца, па продужи вађење струка. Чамац се брзо пуни рибом. Кад се пало на добро место, дешава се да се чамац препуни, па да се, нарочито кад је море узбуркано, мора један део рибе враћати у море. Дешава се и то да се чамац напуни рибом још пре но што је цео струк из воде извађен; тада се са вађењем престане, па се за оно место струка где се стало, а пошто се струк пресече, веже какав пловац, као сигнал по коме ће се то место опет моћи наћи, а чамац се са товаром врати броду, где се риба извади на палубу; рибари се онда враћају са празним чамцем да продуже са вађењем струка оданде где су стали. Доста је обична ствар да један чамац, при једном вађењу струка, донесе на брод по 4–500 комада ухваћеног бакалара, у тежини од 500–1 500 ки-лограма.

Кад су се сви чамци, са повађеним струковима и ухваћеном рибом, вратили броду, рибари узимају у руке ножеве, па отпочну чишћење и сољење рибе. Кад је усољена довољна количина рибе, брод се крене обали, где је бродовласник већ пре тога подигао сушаре на слободном ваздуху. То су непрегледни паралелни низови дебелих дрвених штапо-ва, с места на место подупрти кратким рачвастим кочевима који их држе водоравно, уздигнуте од земље. Преко тих штапова пребаци се усољена риба, тако да буде изложена сунцу и ветру. Свако вече риба се скида са сушаре и наслаже у камаре које се покрију непробојним плат-ном, да влага не би спрала са рибе со. То се исто ради и при врло јаком сунцу, да се риба не би ужегла. После 2–3 недеље таквог сушења, ису-шени бакалар се распростре по пространој пешчаној површини поред морске обале, да би ту добио, као што то рибари кажу, „последњи удар сунца“, па се онда слаже у магацин, спреман за продају. Један део уловљеног бакалара суши се на диму. Он се онда боље усали, па остаје у саламури по 12–15 дана, и онда се обеси у затвореноме и задимљеном простору, изложен диму од четинара. Рибље цигерице се изложе фер-

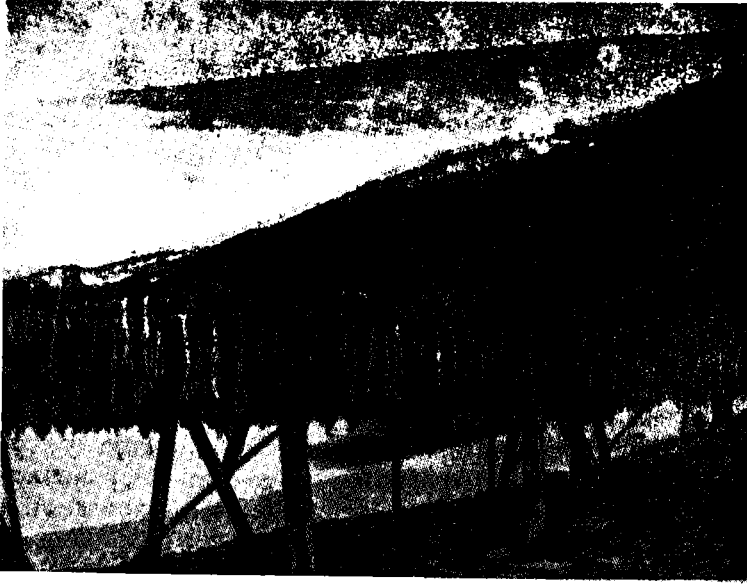

Сл. 42. – Сушење бакалара на ваздуху

ментацији; производ који се добије служи као сиров материјал за рибљи зејтин.

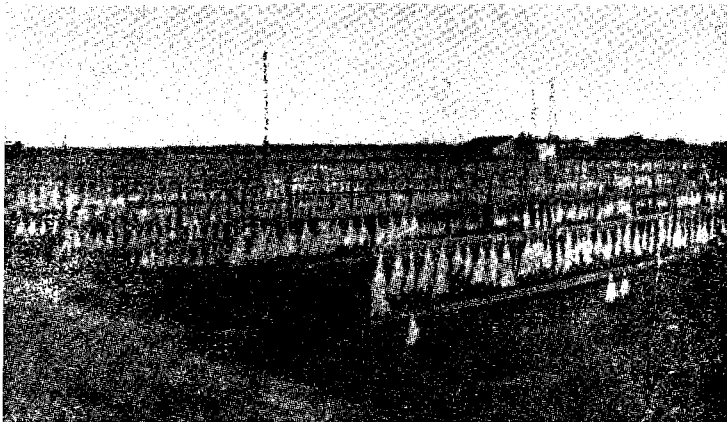
Радници око свих тих послова нису они рибари који су рибу уловили и предали је у сушару, и који се, чим предаду робу, враћају на ловиште. Те послове обављају нарочити радници, специјалисти, који само то раде, а не баве се о лову. Они су, понајчешће, на лице места долазили са Сен Пјера и Миклона; кад их нема у довољном броју, доводе се чак из Француске. За њих је предузетник дужан подићи, поред сушаре, станове за обитавање: за то се подижу простране дрвене бараке, са добро катранисаним крововима. Кроз бараку иде средином дугачак ходник за пролаз; са једне и друге стране ходника су поређани, у хоризонталним редовима, дуги редови четвртастих удубљења, а таквих је редова по неколико, постављених једних изнад других. У свакоме од удубљења виси обешена по једна постеља од јаке мреже, са широким окцима (хамак), и то је стан за по једнога радника.

Риба се лови, соли и суши од почетка пролећа до краја октобра. По свршеном лову бродови се враћају у своја стална пристаништа; рибарски алат и прибор износе се из брода, и кад је све то предано бродовласнику, прегледа се обрачун између овога и рибара. При томе се поступа на овај начин (што вреди само за локалне рибаре), регулисан краљевском уредбом од 1745. године, а која и данас важи: подели се процењена вредност рибе на три једнака дела, па два дела припадају предузетнику, а један део рибарима. Тај рибарски део подели се на једнаке делове, тако да и од њега предузетник дигне два дела, рибарски мајстор, који рукује послом на мору, један део и једну четвртину; сваки од рибара добије по један део, новајлије у послу по три четвртине једно-

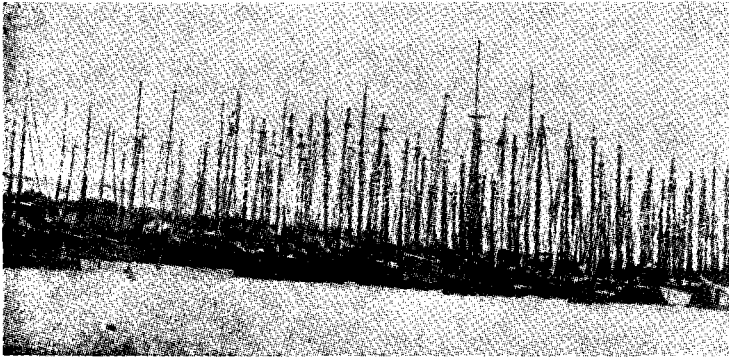

Сл. 43. – Сушење бакалара на ваздуху

га дела, а мали на броду половину дела. Предузетник, после извршеног обрачуна, даје рибарима напојницу, чији износ зависи од успеха у лову и од његове добре воље. Пошто се обрачун прави пре него што се риба прода, једна нарочита уредба, донесена још у време кад су почели долазити досељеници из Европе да у овим водама лове рибу – уредба која такође и данас важи – одређује да се обрачун прави према средњој цени рибе, котираној на острву Сен Пјеру.

Сл. 44. – Сушење бакалара на сунцу

Сл. 45. – Флојта локалних њуфаундлендских рибара

У време кад се почне правити обрачун, појављује се кредитор, који је и предузетника, и рибаре, и њихове породице, кредитирао за све време трајања риболова. Са предузетником он лако излази на крај; ту је све рађено написмено, по требовању, и ту не може бити спорова. Али друкчије иде ствар са рибарима, који, немајући ништа написмено, оспоравају и цене онога што су узимали они и њихове породице и количине тога. А поред свега тога што рибар, кад се даје на кредит, троши без мере, тачно је и то да га кредитор намамљује на трошење и на куповање и онога што ни њему, ни породици није баш од преке потребе. Спорови се често завршују пред судом, а овај је увек више на страни рибара, бришући немилосрдно из обрачуна дуговања за оно што буде нашао да није била прека потреба, и за шта зна да је купљено само на наваљивање кредитора у згодном тренутку.

Поред овде описаног риболова у већем стилу, становници Њуфаундленда обављају и такозване мале риболове, са омањим рибарским лађицама на једра, или са малим мотором, у којима су 2–4 рибара. Лађица полази у лов изјутра и враћа се увече у своје пристаниште, доносећи увек доста велике количине рибе. Тај риболов не захтева велике капитале; стога се он све више развија, а нарочито риболов моторном лађицом, која иде брже и сигурније од једрењака и окретнија је од овог, па се са њоме губи мање времена при кретању, а доноси се више рибе. Таквих је омањих локалних рибарских предузећа врло много на Њуфаундленду, као и на острвима Сен Пјер и Миклон.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

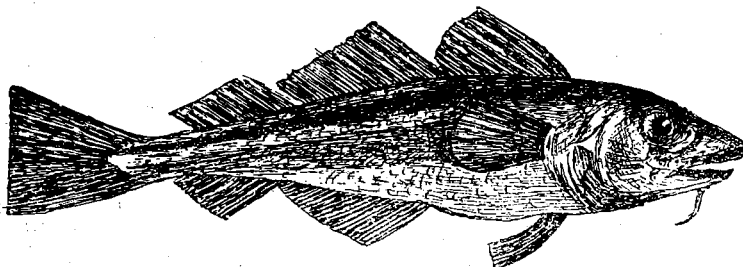
ИНДУСТРИЈСКИ ЛОВ БАКАЛАРА НА ЊУФАУНДЛЕНДСКИМ ЛОВИШТИМА

БАКАЛАР И ЊЕГОВА ЕКОНОМСКА ВРЕДНОСТ

У целој свету, па и код нас, позната је једна добро усољена и исушена риба, увек без главе, са мало или нимало костију која, у таквој стању у каквом се код нас једино и виђа, не даје никакву идеју о томе каква она изгледа у тренутку кад ју је рибар извукао из морских дубина. Њу познају у свежем, непрерађеном стању само океански рибари, који годишње излове милионе комада те рибе. То је риба позната код нас, као и у многим другим земљама, под именом „бакалар“.

Бакалар (латински *Gadus callarias*, француски *morue*, енглески *codfish*, немачки *Dorsch*) једна је риба што живи у морским дубинама до 500 метара, и то у хладним областима Атлантског океана. Ретка је у умеренијим областима, нпр. у Ла Маншу и дуж обала Бретање и Бискајског залива. Најрадије се бави по пространом океанском равном, песковитом или каменитом дну, где налази у ситнијој риби, рачићима, молусцима и шкољкама, изобилну храну. Плића места (до 40 метара дубине) посећује само у време икрања.

Најчешћа тежина бакалара, онога што се лови индустријски, у ма сама је 2–5 килограма, а с времена на време улови се и покоји комад од

Сл. 46. – Бакалар

40–50 килограма, дугачак 1,50–1,60 м. Неколико пута је уловљен и бакалар од 100 килограма тежине, али то је велика реткост. Рибари, ловци бакалара, тврде да је хватан и још крупнији, али о томе нема доказа. Женке су крупније од мужјака; ови последњи постају полно зрели кад достигну дужину од 60–70 сантиметара, а женке кад достигну 80 сантиметара. Изузетно, и само у појединим водама, има и зрелих мужјака од 30–40 сантиметара. По спољњем облику бакалар личи на смуђа. Тело му је покривено ситним крљуштима; пераја су му мека. Боја му је сива, по леђима има мрке мрље, а трбух је бео.

Бакалар је сезонска риба, која се на појединим океанским просторима појављује у једно одређено време, у непрегледним масама, па је после одатле потпуно нестане. Бавећи се најрадије у дубинама од 500 метара, при температури воде између -2°C и $+6^{\circ}\text{C}$, он у време икрања радо тражи плиће и топлије воде. Време икрања зависи много од области океана у којој се оно врши. За њуфаундлендске воде оно наступа крајем зиме или почетком пролећа. После икрања бакалар се још неко време бави у тим топлијим водама, па доцније из њих ишчезава. Плодност је те рибе нечувена; природњаци су у њој, пред икрање, избројали 5,7 до 9 милиона зрна, а у једној их је ту скоро нађено 11 милиона. У време икрања та маса рибље икре плива по површини мора и познаје се издалека као неки облак на тој површини; тај облак је за рибаре знак да се у тој области налази оно што они траже. Кад би сва та икра била оплођена, а не би била поразбијана таласима или прогутана од других риба, може се замислити колико би се бакалар за кратко време размножио и испунио океан. Али, и поред свих деструктивних фактора, он се толико множи да се ни у самим океанским областима у којима се он интензивно лови, не примећује да га је све мање, осим оних година кад његове миграције буду упућене другим путевима.

Бакалар је невероватно прождрљива риба, нарочито у време икрања. Прождире све што сретне, а што може да прогута: разне рибе, ракове и рачиће, молуске са свом њиховом љуштуром, шљунак и др. Наводи се случај да је рибар са једног рибарског брода у распореном бакалару нашао своју кожно рукавицу која му је, на месец дана пре тога, спала са брода у море.

Има неколико врста бакалара, које се међу собом мало разликују по спољњем облику, али се разликују са индустријског гледишта. Онај што има велику економску вредност, представљен је овде сликом. Он личи на крупног смуђа. Месо му је чврсто, слојевито и од соли постаје све чвршће, а при том не мења своју лепу, чисту, белу боју. Остале врсте, иако би се могле ловити у масама, немају ту индустријску вредност. Месо је и сувише масно, со га разједе, и при дужем стајању мења боју, добије црвене мрље, па зато океански рибари и не иду тамо где таквих врста има у изобиљу, а то је у топлим областима Атлантског океана.

Области океана у којима се бакалар лови у великим размерама, индустријски, јесу: њуфаундлендска рибља ловишта, исландске воде,

област око норвешких острва Лофотен, око данских острва Фере, Доцер Банк у Северном мору, мурманска обала, обале Гренланда и поједине мање области поред обала Северне Америке и Канаде.

За поједине земље лов и прерада бакалара су права благодет и права национална индустрија. У својој књизи „Кроз поларну област“ навео сам шта значи за Норвешку лов бакалара у њеним водама, нпр. око острва Лофотен, у близини злогласног морског вртлога Малстром, за који су везане толике скандинавске скаске и легенде. Довољно је посетити велико и живо пристаниште Кристијансунд, центар велике норвешке рибарске индустрије, па да се добије слика о томе шта за ту земљу значи бакалар, који се одатле, у прерађеном стању, извози у све делове света. Колики трговачки интерес лежи у тој индустрији, може се видети и из тога што норвешки трговци што раде са рибом, а нарочито они из Кристијансунда, шаљу своје синове у Шпанију, која је велики потрошач норвешког бакалара, да науче шпански језик потребан им за трговину бакаларом. То и чини да се шпански језик доста често чује у тим крајевима, толико удаљеним од места потрошача. Раније, док је трговина обављана једрењацима, многобројни шпански и португалски трговци долазили су својим трговачким бродовима у норвешка рибарска насеља, искључиво с циљем куповине усољеног бакалара. У гостионицама су, у то време, поред норвешких, стајали и шпански натписи, од којих и данас постоји понеки траг.

Тако исто треба посетити и интересантну данску рибарску варош Торсхавн, на једноме од острва Фере, па да се види шта је бакалар за земљу Данску. У великим енглеским рибарским варошима Абердину, Холу и Гримсбију, још издалека, прилазећи им, види се шума од катарки рибарских бродова са распрострањеним по њима рибарским мрежама. Уши заглушује хука и лупа мотора на рибарским лађицама, шиштање паре из парних котлова на бродовима и инсталација на обали што из бродова истоварују рибу, а утоварују угаљ, нафту и со за рибу. Задах од тера, катрана, нафте, рибе, рибље саламуре, све то наговештава размере рибарске индустрије у тим живим енглеским пристаништима, из којих полазе хиљаде рибарских бродова и лађица у велики риболов.

Цела западна француска обала, од најсевернијег њеног пристаништа Денкерка до најјужнијег пристаништа Бајон, заинтересована је непосредно или посредно за риболов и индустрију бакалара. Пре свега, хиљаде људи само у Француској, са својим породицама, живе искључиво од лова бакалара на њуфаундлендским ловиштима и око Исланда. Али, поред њих, још стотинама хиљада, а можда и који милион других, живе посредно од тога лова. Јер не треба губити из вида да су са том индустријом тесно везани: радници који ту рибу прерађују, радници који тако на обали прерађену рибу поново прерађују у фабрикама пре но што се она дефинитивно пусти у продају, радници и особље у бродоградилиштима за рибарске бродове, лађице и чамце; у фабрикама удица, канапа, мрежа, платна за једрила, инструмената, машинерије, бура-

ди за со и усољену рибу, бисквита; радници у приморским соланама које шаљу читаве возове и пуне бродове морске соли у рибарска пристаништа и на ловишта; лиферанти намирница и њихово особље, лиферанти угља, нафте, зејтина и других потреба за океанске рибаре итд.

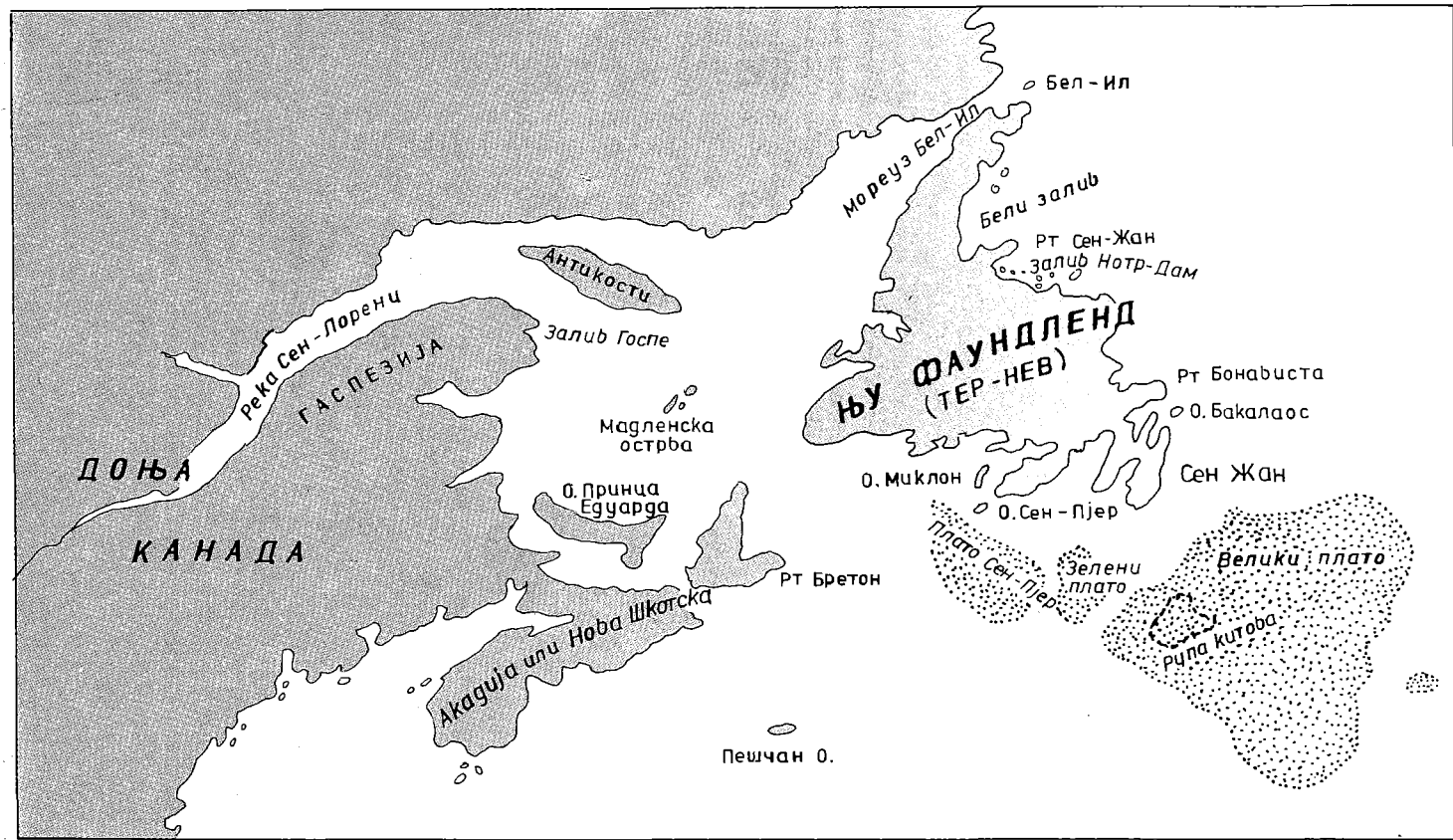
У коликим се размерама данас лови бакалар и колика је његова светска економска вредност, показује овај, на први поглед скоро невероватан податак француске статистике: Француска има од риболова годишњи приход од једне милијарде франака; од тога нешто преко 250 милиона франака долази само на лов бакалара, чија количина, прерађеног и пуштеног у потрошњу, износи око 72 милиона килограма. А може се замислити како слика изгледа кад се зна да лов бакалара доноси Француској једва један двадесети део од онога што укупно доноси светски лов те рибе, у коме, поред Француске, учествују још и Енглеска, Норвешка, Данска, Немачка, Португалија, Северна Америка и Канада!

ЊУФАУНДЛЕНДСКА РИБЉА ЛОВИШТА

Најиздашнији лов бакалара, још од вајкада, па и данас је онај на њуфаундлендским ловиштима, јужно од велике енглеске колоније. На томе су месту равна, песковита и каменита морска дна (Bancs de Terre-Neuve), чија је дубина 100–200 метара, од којих главна захватају у океану простор од 900 километара дужине и 400 километара ширине. Унаоколо, око тих подморских висоравни, инструменти за мерење показују велике дубине; те су простране висоравни, дакле, круна високих подморских брда окружених дубоким увалама, рововима и рупама. Оне се налазе на простору између 43° и 47° северне ширине и између 47° и 62° западне дужине. На томе простору се налазе најглавније од тих висоравни; поред ових има их, у близини њих, и неколико других од мањег интереса за индустрију бакалара.

Те су подморске висоравни (платои) састављене из пространих терена, остатака дислокације делова потопљеног некадашњег североатлантског континента, на које су се, у току векова, слагали алувијални наноси што их собом носи океанска струја са сибирских река и обала, или ледена брда што долазе са Гренланда и ту се топе у сусрету са топлом Голфском струјом, па испуштају у море оно што собом носе.

Риболовне висоравни су пораздвајане једна од друге и свака има нарочито своје име, по коме га рибари разликују од других. Највећа је од њих, и од највећег економског интереса, Велики плато (Grand Banc de Terre-Neuve). На њему највише лове француски рибари удичари. У правцу највеће своје дужине пресечен је скроз једним подморским ровом, који такође игра улогу у риболову у тој области. Велики плато лежи југоисточно од колоније Њуфаундленда. Његова највећа дужина, у правцу од севера на југ, дуж 52-ог меридијана (западно од Париза),

Сл. 47. – Карта њуфаундлендских рибљих ловишта

износи 450 километара; највећа ширина, у правцу од истока на запад, је око 400 километара. Плато има облик равнокраког троугла, чија је основица окренута Европи, а теме Америци. Површина му је отприлике једнака површини острва Њуфаундленда. Са западне стране Великог платоа налази се једна дубока морска рупа, која се назива „Рупа китова“.

Јужно од колоније Њуфаундленда налази се друга једна риболовна висораван позната под именом Плато Сен Пјер. На њему је нарочито издашан удичарски риболов, и ту највише лове локални рибари из оближње колоније. Поред тих најважнијих платоа, посећени су од рибара још и осамљени од осталих: Фламанска капа (Bonnet Flammand) и Пешчано острво (Banc de l'île de Sable), на којима је обилат лов бакалара.

Њуфаундлендска рибља ловишта су океански простор на коме се сусрећу три разне велике морске струје:

1. топла Голфска струја, што долази из Мексиканског залива, као „топла река што тече између обала од хладне воде“;
2. хладна Лабрадорска струја, која долази у супротном правцу из најсевернијих поларних области;
3. умерена Гаспезијска струја, што долази из залива Сен Лорана.

Голфска струја прилази томе простору доста стална, али са ослабљеном брзином. Арктичка Лабрадорска струја је интермитентна и врло променљиве јачине, јер произлази од топљења леда у арктичком басену и стропоштавања ледених брда низ обронке и обале Гренланда. Гаспезијска струја је такође променљиве јачине, јер она умногоме зависи од топљења и сурвавања леда на пространоме ушћу велике реке Сен Лоран, као и од правца и брзине ветрова.

Осим тих главних струја, чије је зборно место велико њуфаундлендско рибље ловиште, на тим местима се јављају периодички још и локалне струје мањег значаја, као што је, нпр., она што произлази од прилива и одлива, а које доста ометају риболов, како удичарски, тако и мрежарски.

Све те струје чине да температура морске воде на томе простору није увек иста, већ да се периодички мења у току сезоне риболова. Те су промене данас доста тачно проучене од океанографа, а такве хидролошке појединости од великог су практичног интереса за риболовна предузећа. Па и боја мора даје симптоме за издашност или стерилност места у погледу риболова, али ту је мало штошта до данас насигурно утврђено. Док су океанографи, нпр., тврдили да бакалар избегава белу воду, један португалски рибарски брод је, пре три године, баш у таквој води имао врло богат лов. Утврђено је као сигурно да је на Великом платоу добар лов кад се наиђе на воду отвореноплаву. Такође је утврђено да време потребно да би се из оплођене икре излегла млада риба, зависи од температуре воде на овај начин: то у води од + 8° С траје 9 дана; у води од + 5° С 16 дана; у води од + 0° С 40 дана. Утврђено је и то да бакалар избацује икру и у води хладнијој од 0°, али тада јаја од икре остају неоплођена.

На риболовним висоравнима бакалар се увек налази у гомилама (bancs de morues). Свака гомила је састављена из риба приближно исте величине; кад рибари наиђу на такву гомилу, први лов показује каква ће се риба имати докле год траје лов на томе месту.

Осим бакалара, на њуфаундлендским ловиштима се налази и мноштво разних других риба, које би се врло радо искоришћавале да је ловиште ближе потрошачким местима. Таква би, нпр., риба била: у Енглеској толико омиљени „хадок“ (*Gadus oeglefinus*), или у Северној Америци и Канади омиљени „халибут“ (*Hypoglossus hypoglossus*), или макрела (*Scomber scombrus*), или један нарочити и тамо изобилан варијетет туне итд. Велики рибарски мрежарски брод, кад са пуним товаром од хиљаду тона бакалара крене са ловишта у Европу, сигурно је дотле побацао у море толико исто те, како је зову ловци бакалара, „лажне рибе“, коју би могли, да је потрошачко место близу, продати бар по 2-5 франака килограм. Једно велико богатство се на тај начин баца у море једино стога што се за данас ниједна врста рибе, осим бакалара, не може прерадити на лицу места, на самом океанском ловишту, тако да може у исправном стању издржати неколико месеци стајања до повратка рибара у Европу. То је разлог што европски рибари који долазе на њуфаундлендска ловишта, немају никаква интереса за ту „лажну рибу“. Кад је улове, они је одмах враћају у море, задржавајући само за себе потребну рибу за своју свакидашњу исхрану. Права је беда за океанског рибара кад за тили час, вадећи из воде велики рибарски струк који је преконоћ лежао опружен на дну мора, напуни свој чамац каквом фином рибом, али која није бакалар. Он је одмах затим мрзовољно баца у море, проклињући судбину која му је наметнула толико напора ни за шта.

Поред такве рибе, у време кад масе бакалара наиђу на ловишта, на ова наилазе и грабљивице којима је бакалар храна. То су:

1. морски пас (*Squalus acanthias*), који долази на ловишта месеца јуна и јула, и који прождире бакалара ухваћеног на великом рибарском струку, па се и сам ухвати на исту удицу, или прегризе конопче за које је удица везана;

2. морска стеница, која, док је бакалар још на удици, изгризе га свега, па чак и кости;

3. огромна гренландска ајкула, коју рибари зову „апокал“, и која достиже дужину од шест метара; безопасна за човека, она сатире бакалара, и кад се ухвати (једино великом мрежом) и распори, у њој се може наћи по 30–40 бакалара разне величине, кашто још живих;

4. једна врста грабљивице (*Isurus punctatus*) која плива близу површине воде и шчела бакалара у проласку, за време док рибар извлачи струк из воде.

И фока сатире бакалара у великим количинама. Једна врста рибе сродне бакалару, а то је „колен“ (*colin, pollock, coalfish*), устремљује се на бакалара готово исте величине као што је и он сам, и прождире га у комадима ако је овај крупнији, а целога одједном ако је ситнији. Па и

сами бакалари се у масама сатиру међу собом, прождирући крупнији ситније. Покашто бакалару од пет килограма, ухваћеноме у мрежи, вири из уста реп бакалара од три килограма.

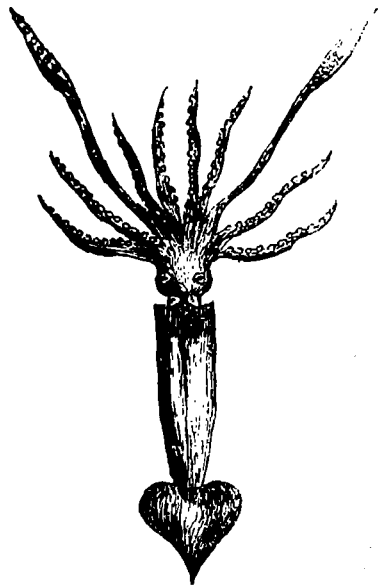
Иначе, бакалар се, кад се излеже, храни у први мах сићушним копеподама, али чим мало одрасте и дохвати се морског дна, главна су му храна црвићи и сићушни рачићи. Кад сасвим одрасте, храни се већином молусцима; њих прождире са свом љуштуром, коју врло лако свари. Уосталом, он не бира много храну; добро је све што му наиђе пред уста: краба, јастог, кревета, морска звезда и др. Ако се плен сакрио иза какве алге, он прогута и њега и алгу, као што прогута и шљунак на коме је спазио какву животињицу. Али, најрадије прождире харингу, једну врсту ситне рибе (каплан) и неколико врста морских пужева и шкољака; то рибари, добро познајући живот и навике бакалара, употребљавају као мамац на струковима.

Поменуће грабљивице су велика сметња при лову бакалара. Али поред њих има на ловиштима и других морских организама који су за тај лов од велике користи. То су животиње које рибарима служе за мамац на удицама, па пошто на ловиштима раде милиони удица дневно, може се замислити колико треба тога мамца. Као мамац се најчешће употребљава:

а) харинга, коју лове аловима нарочити рибарски бродови са острва Сен Пјера и Миклона, искључиво за употребу рибара што лове бакалара удицом;

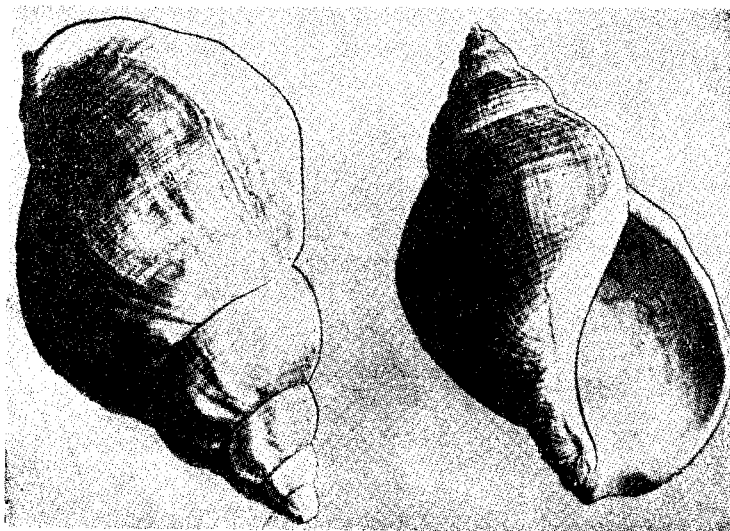
б) ситна риба „каплан“ (*capelan, Mallosus villosuos*), дужине 15–20 сантиметара, боје мрке, коже голе и љигаве, са меким црвеним перајима. Зими је на дну мора, а преко лета се диже ближе површини воде. Храни се ситним рачићима. И њега лове аловом нарочити рибари специјалисти, па га продају рибарима удичарима што лове бакалара;

в) један организам рода цефалопода, познат под француским именом „*encornet*“ (*Illex illecebrosus*) који може достићи величину од 40 цм, и који се сматра као најбољи мамац за бакалара. Појављује се на Великом платоу крајем јуна или почетком јула, пливајући у густим гомилама. На платоу остаје до септембра, али за време сезоне лова дешава се да га напрасно нестане, па да се после кратког времена опет појави. Он на платоу наилази увек са јужне стране; чим температура воде спадне испод 6° С, он напушта место; стога се у тим водама и не појављује кад је лето хладно. Лови се из чамаца, пред зору или пред залазак сунца, једном нарочито за то удешеном справом. Лов му је помало и опасан, јер у тренутку кад се вади из справе, он пушта млаз једне мрке, врло корозивне течности, која нагриза кожу и може да нагрди лице производећи пликове и пукотине на кожи. Они што га лове, а то су опет рибари специјалисти за тај лов, доносе га у великим количинама на ловишта бакалара, и то свежег или усољеног у бурадима, и продају га другим рибарима. Усољен се употребљава као мамац нарочито у почетку сезоне лова бакалара, кад се још не може имати свеж;

Сл. 48. – „Encornet“, мамац на удицама

г) морски пуж познат рибарима под именом „bulot“ (*Vuccinum undulatum*), са пругасто ишараном љуштуром, а који се нарочито налази у изобиљу на морском дну у заливу Сен Лорана. Пре но што се употреби

Сл. 49. – „Bulot“, мамац на удицама

као мамац на удицама, разлупа му се љуштура и извади се пуж. Стотинама хиљада тих пужева труле на бродовима који се баве о њиховом лову и о лову бакалара; често се од задаха не може броду прићи.

Бакалар се на ловиштима појављује периодички; у једно време га има у невероватном изобиљу, па га после неколико дана или недеља одједном нестане. Његове миграције су од две врсте: једне су периодичке, а друге без икакве до данас познате правилности. Прве се врше тражећи области са повољном температуром за икрање. Друге наступају онда кад риба тражи области са изобилном храном. Кад се то зна, онда настаје питање: зашто се бакалар скупља баш на њуфаундлендска ловишта у тако огромним масама? Томе има више узрока, од којих су главни ови:

1. на тим прудовима риба налази воду мање густине од оне у дубинама где је пре тога била, воду са мање соли, у којој је лакше пливати у време кад јој је тело набубрело од забрекле икре;

2. као што је напред казано, у тој се области сусрећу на океанској пучини две јаке морске струје, топла Голфска и хладна Лабрадорска струја. Тај сусрет топле и хладне воде има за последицу пропаст сићушних морских организама у маси, јер и једна и друга струја носе нарочите своје организме чији опстанак захтева нарочите температуре. На те миријаде угинулих сићушних организама, које се јављају у читавим облацима, скупљају се безбројне ситне рибе којима је то храна; бакалар налази своју храну у тој риби, постајући и сам плен прождрљивих крупнијих животиња, као и рибара.

Рибари што лове на њуфаундлендским ловиштима запазили су неке особитости бакалара на њима, и они их у лову искоришћавају. Тако, нпр., бакалар се по тим ловиштима креће у формацијама од четири врсте:

а) у густим гомилама, које рибари називају „облак“. Један такав облак остаје на месту по неколико дана. Он је увек састављен од бакалара исте величине, и рибари сматрају да повод томе скупљању у гомилу није тражење хране, пошто се риба у таквоме облаку слабо креће, већ да је то једна претходна фаза за оплођење. Кад, тражећи место где ће ловити, рибари наиђу на такав један облак од рибе, лов је сигуран и врло богат. Свака удица, завитлана у море са брода или чамца, одмах зграби, још одмах испод површине воде, по једног бакалара, и количина рибе која ће се уловити зависи само од тога колико времена рибар може издржати без хране и одмора завитлавајући оптерећену удицу и увлачећи у брод закачену рибу. При томе је за рибара срећна околност та што се бакалар слабо отима кад се извлачи из воде; са доста слабом удицом, везаном за танак канап који само може одржати тежину рибе, може се из воде извући доста крупан бакалар;

б) у густим, паралелним редовима, оријентисаним у истом правцу, а који се лагано крећу. Лов је тада обилат, али траје за кратко време, управо толико док сва гомила не прође поред рибара;

в) у разређеним гомилама, држећи се морског дна, при чему се риба слабо креће. Бакалар тада тражи храну, и за рибаре удичаре у изгледу је добар лов, јер риба удара на мамац на удици; за рибаре мрежаре то је мање повољно, јер њихов посао захтева густе формације рибе;

г) у разређеним гомилама одмах испод водене површине. То бива у време кад се на ловиштима појаве густе гомиле напред поменуте ситне рибе „каплана“, која је у то време бакалару искључива храна, а која се држи близу површине мора. Риболов је тада слаб и за удичаре и за мрежаре; за прве зато што тада бакалар има на домаку изобилно хране и неће да дарне у удици; за друго зато што је он тада за мрежарски лов сувише разређен. Али тада је лов издашан за локалне њуфаундлендске рибаре који лове рибу оштрим удицама без мамца, што закачују рибу у пролазу кроз воду, трзаве од рибара који држе струкове у руци.

На ловиштима има места у којима се ловећи налази на велике количине широке и као даска пљоснате рибе „раже“, које ту има неколико варијетета (*raia senta*, *raia stabulifor*, *scabrata*, *diaphanes*, *erinacea*). На таквome месту рибар неће ухватити ни једног бакалара; кад удица ухвати ражу, па ма како она била лепа и крупна, рибар је љутито тресне о под чамца, откачи је са удице и баци у море.

Дешава се да бакалара нагло нестане у области где је мало пре тога нађен у густој и пространој гомили; то је за рибаре знак да се у тој области појавио „апокал“ (крупна гренландска ајкула), која за тили час растури гомилу.

Кад год се на ловишту, поред бакалара, појаве и густе гомиле „каплана“, рибари удичари имају слаб лов; бакалар тада јури за том ситном рибом и неће да дирне у мамац.

Кад се на коме месту, на површини мора, појаве ваздушни мехурићи и клобуци, рибари сматрају за сигурно да на морском дну под тим местом има гомила бакалара; они се ту одмах задрже и почну ловити.

Велики риболов на њуфаундлендским ловиштима почиње крајем априла, а завршује се крајем септембра. Успех умногоме зависи од климатских и атмосферских прилика за време сезоне лова. Уопште, кад је време топло, риболов је врло слаб и рибарска предузећа пропадају. Најбољи су риболови кад је лето осредње, ни топло ни хладно. Отуда и долази тврђење искусних рибара да су најбоље године оне кад Лабрадорска струја носи много санти и ледених брда; то спречава сувишно загревање морске воде на ловиштима, које би са њих растерало рибу.

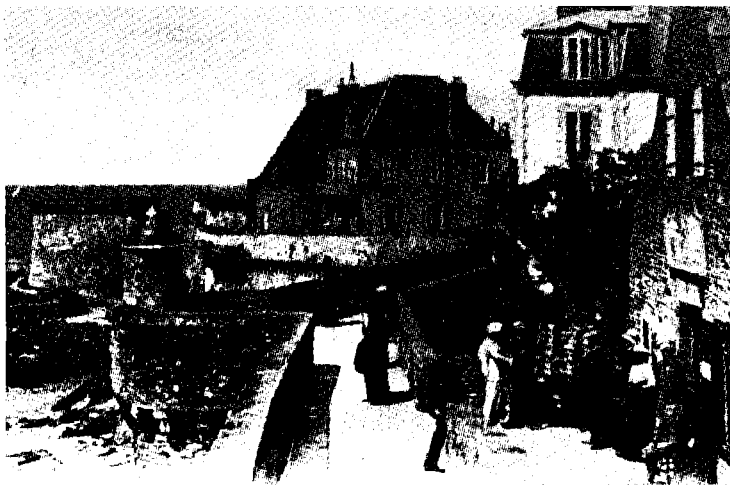
СА ОКЕАНСКИМ РИБАРИМА УДИЧАРИМА НА ПОСЛУ

Крајем фебруара сваке године осети се у великим француским рибарским пристаништима дуж обале Атлантског океана и Ла Манша необична живост. У то време обично су на мору буре; по неколико дана

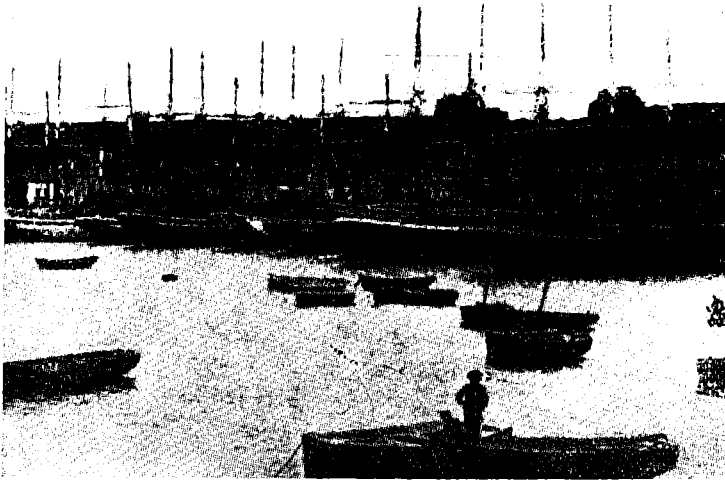
узастопце дувају страшни морски ветрови. Често је све то праћено и мећавом; снег засипа кровове рибарских кућица и претвара место у праву арктичку норвешку варош. По пространим басенима у пристаништу оцртава се на тамноме, туробном небу права шума од катарки рибарских бродова; многи брод стоји неочишћен од вејавицом нанесеног снега.

На пристаништу све су кафанице пуне и препуне. Свирају без престанка аутоматски клавири и грамофони; по ритму цеза играју полупијани морнари и селе се сваки час из једне кафанице у другу. То су пријатељи и познаници оних који ће се једнога од наредних дана кренути на дугачак пут, на њуфаундлендска рибља ловишта, са кога се, у најбољем случају, неће вратити до септембра. Ти далеки путници су њуфаундлендски океански рибари (*terre-neuvas*), који ће на тим ловиштима, изложени атмосферским непогодама, бурама, густој магли и опасности да буду потопљени, за време од шест месеци непрекидно ловити бакалара и слагати га усољеног у простране магацине рибарског брода.

Док се њихови пријатељи и познаници, који су се искупили да их испрате, забављају и веселе у кафаницама и бродовима у пристаништу, рибари путници, праћени својим породицама, утоварују у бродове своје ствари: сандук са ситницама, покоју белу морнарску врећу, навоштањено непробојно одело, дугачке кожне чизме, покриваче и др. Сваки рибар има, у просторијама за спавање на броду, на расположењу по једно четвртасто удубљење које ће му бити стан за све време рибарске експедиције. Ту смешта своје ствари и разапиње свој „хамак“, постељу од јаке ретке мреже обешене о своја два краја. Удубљења су поређана у паралелне редове, по два таква реда један изнад другог.

Сл. 50. – Сен Мало, гнездо океанских рибара

Сл. 51. – Пристигшије рибарских долејџа

У рибарске бродове се утоварује све што је потребно за шестомесечни живот и лов на океану: рибарски алат и прибор, храна и пиће, судови са водом, угаљ за машину (ако је брод парни) или за бродску кујну и огрев, нафта (ако је брод са мотором), и стотине других потрепштина о којима се мора водити рачуна. Брод се снабде тако да, кад се једном буде кренуо, нема потребе дангубити око набавке онога што буде потрошио; он мора бити тако снабдевен да може издржати пут до ловишта, бављење на овоме од пет месеци и повратак у своје редовно пристаниште, а да нигде тога ради не мора пристати уз обалу.

Рибарски бродови опремљени за лов бакалара су једрењаци, или парни, или моторни бродови са нафтом. Једрењаци раде искључиво са удицама, а парни и моторни бродови са мрежама које вуку разјапљене по морском дну. Међу француским пристаништима из којих полазе бродови у велики риболов, главна су: Сен Мало, Фекан, Гранвил, Канкал, Пемпол, Лоријан, Ла Роше, Булоњ, Рошфор и Бормо. Број француских једрењака раније је био већи но данас; године 1913. било их је 235, па је тај број данас спао на нешто преко стотине. Напротив, број парних и моторних бродова је порастао; од 25, колико их је било 1919. године (сви су полазили из Булоња), тај је број данас прешао стотину.

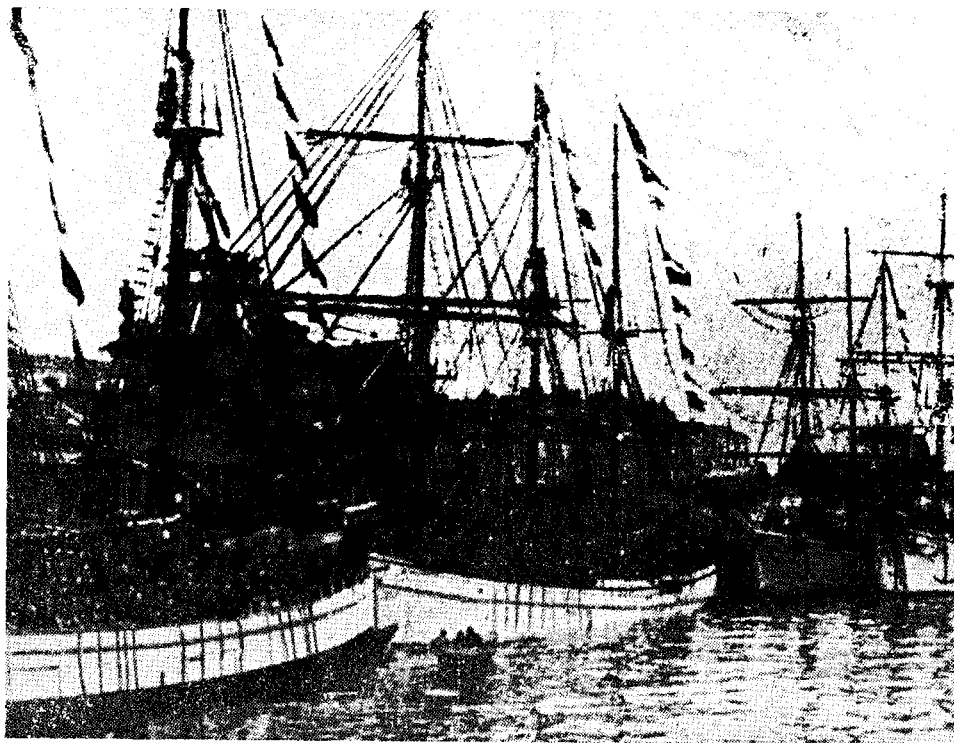
Полазак рибарске флоте за Њуфаундленд читав је догађај у месту поласка. У Сен Малоу то је везано са традиционалним свечаностима, на које долази много света не само из околине већ и из удаљених места. Цела је варош окићена заставама. По прастаром обичају, који се одржава годинама и вековима, сви рибари што путују у далеке прекоокеанске риболовне области присуствују са својим породицама свечаној служби у цркви и примају од свештеника благослов. Служба почи-

ње рано изјутра, и на њој увек чинодејствује архиепископ из окупне вароши Рен. После свечаног чина из цркве се креће дуга поворка према морском басену, у коме се љуљају, иако заклоњени од ветра, рибарски бродови спремни за полазак. Сви су бродови окићени разнобојним заставама које се лепршају по ветру, а на палубама стоје поређани рибари са породицама и познаницима. Локалне власти, са свештеником на челу, обилазе чамцем један по један брод и сваки брод прима благослов. Кад је све то свршено, рибари отпевају на броду мрачни и тајанствени „De Profundis“; породице и гости излазе из брода дубоко погружени, и брод диже своје ленгере и развија платна.

Пођимо са таквим једним једрењаком из Сен Малоа, нпр. са бродом „Martin-Pescheur“ који припада рибарском предузећу Гилбер и син, из тога места. Обично једрењаци који лове на њуфаундлендским ловиштима имају 30-40 људи; овај брод их има 45. Да би се видело колики рибарски алат и прибор такав један брод носи на пут, навешћемо да је он у себе примио 150 000 челичних удица, толико исто кратких конопчића који ће везивати те удице за велики рибарски струк; 750 конопаца дугих сваки по 125 метара, који ће се настављати један за други, 4 велика ленгера по 450 кг тежине; 75 малих ленгера за чамце; 900 метара гвозденог кабла и др. За сољење рибе носи се 300–400 тона морске соли; за бродску кухињу 10 тона угља; за пиће, поред воде, 120 великих буради јабуковаче, вина и рума итд. Све је то лепо сложено у бродске магацине да би се имало све што треба за далеки пут, а да се ништа не

Сл. 52. – Укрцавање рибара на гоелејту

Сл. 53. – Свечаносиј њри њоласку ѓоелейџа

мора за време пута и лова набављати, јер се мора провести шест месеци у потпуној усамљености од осталог света.

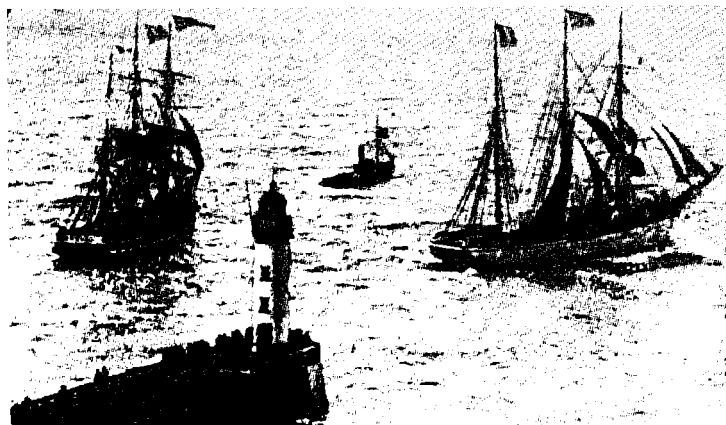
Брод обично извуче из пристаништа локални пилотски реморкер, па га пусти на отворено море. Он тада разипиње сва платна, добија све већу брзину и, гоњен повољним ветром, устреми се у правцу свога циља. Време за које ће се стићи на ловиште за једрењак је врло променљиво, јер зависи од праваца ветрова и од стања мора. Дешавало се да брод стигне на ловиште за две недеље путовања, док бива и то да се тамо стигне тек постле шест или осам недеља. Као средња мера путовања рачуна се 20–25 дана.

За време путовања расподеле се људи по специјалним пословима који ће сваки од њих имати да обавља у току риболова: удичари који ће опружати по морском дну велике струкове, вадити их из воде и извлачити ухваћену рибу; они што ће рибу чистити, солити и слагати у магацине; они што ће справљати рибљи зејтин, што ће одвајати, испирати и солити икру од рибе и слагати је у бурад итд. Све је то расподељено пре но што брод стигне на лице места, тако да се тада одмах, без и најмањег губљења времена, приступа главном послу, лову. У путу се оштре и удице и везују се за дугачке конопце који ће на ловишту бити опружени на дну мора; слажу се на своја места велике корпе за те струкове итд.

Сл. 54. – Полазак гоелејта за њуфаундлендска ловишта

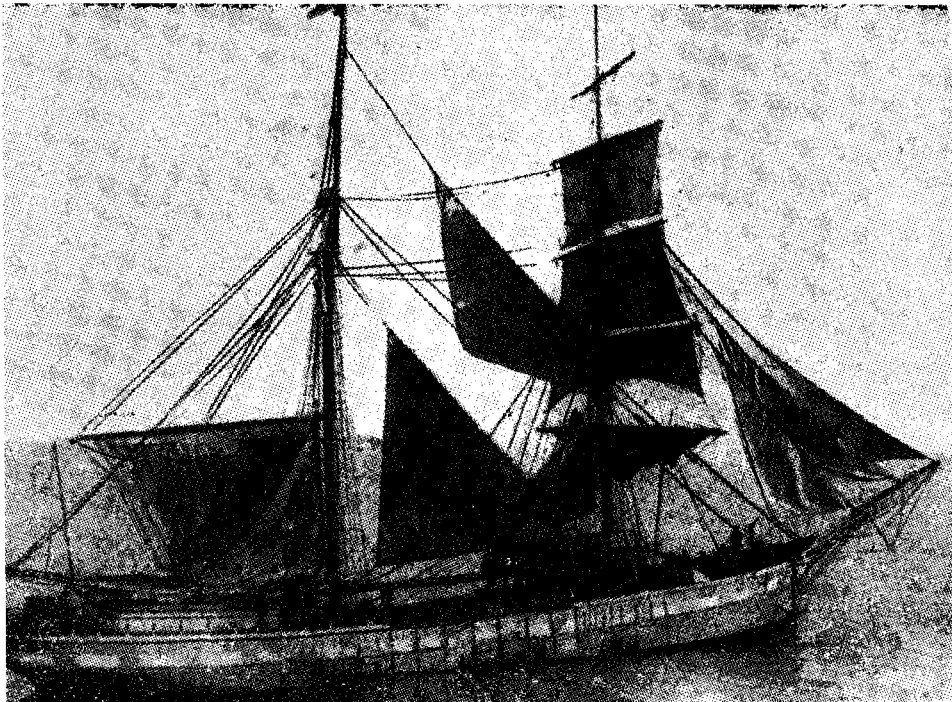
Кад се буде пришло на 50–60 километара самоме ловишту, појава морских птица, које од тада постају све чешће, наговештава приближавање месту. Убрзо затим справа за мерење дубина, која се одмах пушта у рад, покаже да се морско дно пење, док се напоследку не покаже да дно постаје равно: стигло се на Велики плато. То обично бива између 44° и $44^{\circ}30'$ северне ширине и између 52° и $52^{\circ}100'$ западне дужине. Капетану брода тада пада у део дужност да на платоу тражи место где има бакалара, где ће се брод зауставити и где ће се почети ловити. Го-

Сл. 55. – Гоелејте излазе из Њуфаундлендских вода

тово увек пре почетка риболова за неко се време лове само морски организми који ће служити као свеж мамац на удицама, а то је понајчешће морски пуж „bulot“, или „escognet“, о којима је напред била реч. Кад се тог мамца прикупи колико треба бар за први мах, приступа се главном послу, лову бакалара.

Кад је капетан нашао место за које му, по температури и боји воде, по дубини мора и другим знацима, изгледа вероватно да је збориште бакалара, брод на томе месту спушта своје велике ленгере, укотви се, па се струкови почну „китити“ спремљеним мамцима. На један велики струк од 3–4 километара дужине, који на себи носи по 2–3 хиљаде удица, кашто и више, долазе по два рибара. Пренизујући струк у корпу, они набадају мамац на сваку удицу кад им ова дође до руку. Та радња траје по неколико сати, кашто по читав дан. Кад је то свршено, – а гледа се да то буде пред само вече, – рибари спуштају са брода свој чамац, спусте у њега корпу са струком, отисну се од брода, па почну избацити струк у море, на начин како је то напред описано, приликом говора о локалним њуфаундлендским рибарима. Чамаца, које француски рибари зову „doris“, има на броду по 18–20. Они се, кад не раде, извуку на брод, где остају да их не би таласи ударали и лупали о бок брода; спуштају се само онда кад треба разбацити или из воде извлачити струк.

Сл. 56. – На океанској ључини

Сл. 57. – Посиљља рибара на броду

Вађење струка из воде бива рано изјутра, у саму зору, готово увек у помрчини од густе магле. Кад је добар лов, ретко да је која удица без

Сл. 58. – За време џујовања преко океана

закачене рибе; како која од ове дође рибару до руке, он је увлачи у чамац, откачује је са удице и продужује извлачење струка из воде. Кад је цео струк извађен, чамац се управи у правцу брода, пристане уз овај, па онда оба рибара избацују уловљену рибу на брод. Ту је прима капетан, који броји комаде и убележава у записник број комада и квалитет рибе одређен по њеној величини. За сваки чамац то се бележи засебно, и то ће доцније служити за обрачун и поделу добити. Кад се то сврши, уморни и изгладнели рибари потраже свој доручак, па после овога почну одмах опремати струк, да би поновили исти циклус рада као и дан пре тога.

Опремање струка, његово полагање по морском дну и вађење са ухваћеном рибом захтева време од шеснаест сати дневно. Кад би се сав рад свео само на то, рибар би имао дневно по 16 сати рада и 8 сати одмора. Али је далеко од тога. Кад се, у мрклу ноћ, пошто је разбацио струк, рибар вратио на брод и узео нешто топле хране, он мора преко ноћи, преморен и сањив, помагати онима што су одређени да уловљену рибу парају, чисте, испирају и соли. Риба не може чекати и, ако се на време тако не преради, мора се бацити у море. Тек кад све буде урађено и риба сложена у магацине, рибар може отпочинути који сат, с тим да пре зоре буде опет на ногама и почне свој редовни свакидашњи посао.

Брод се тако сваком даном све више пуни усољеном рибом. Магацини његови могу примити 700–2000 квинтала (385–1100 тона) бакалара, према величини брода и његовом унутрашњем распореду, а међу великим рибарским бродовима конструисаним у последње време, има их који могу примити до 6000 квинтала (3300 тона) рибе. Квинтал њуфаундлендски рибари рачунају као 55 килограма. Кад се брод, у срећном

Сл. 59. – Сагледана земља

случају, напуни рибом (што је доста ретко за време једне сезоне рада од шест месеци), или кад се приближи крај сезоне, он се, са онолико рибе колико дотле буде имао, враћа преко океана своме пристаништу у Европи.

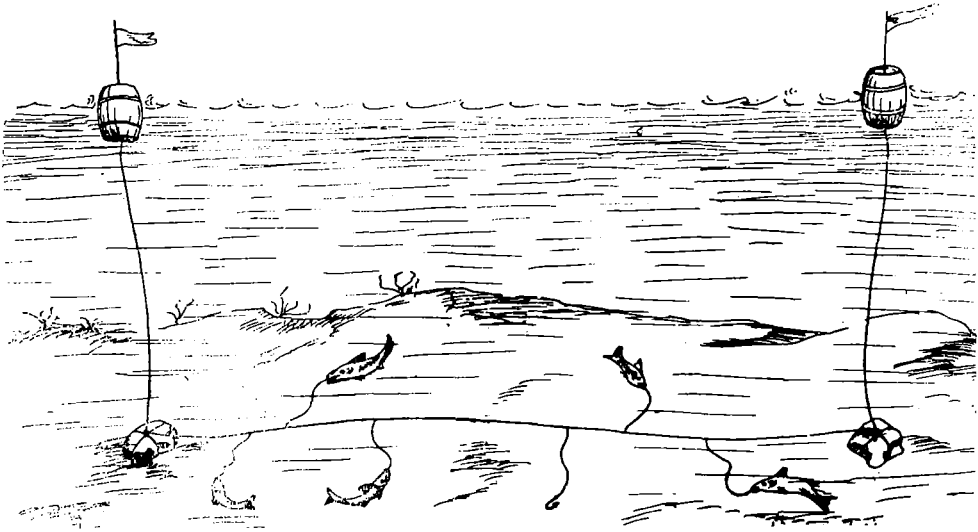
То би све ишло тако кад би ствари текле тачно по програму. Али, и то је редак случај. Горњи опис само је скица слике која би се имала кад не би од поласка до повратка рибарског брода било непредвиђених компликација. Међутим, ових увек има, и оне чине да се ствари дешавају нешто друкчије, понекад и фатално. То ствара рибарске трагедије и све оно што узбуђује осетљива срца кад је реч о њуфаундлендским или исландским рибарима.

Сам прелазак преко океана, од француских обала до прекоморских ловишта, увек пролази без нарочитих компликација. Бродови су такви да могу издржати најјаче ветрове и буре; морнарски елеменат је првокласан, јер су све то људи који су од детињства на томе послу и који проводе свој век у борби са океаном. Зао удес може наступити само кад је брод стигао на ловиште, укотвио се и отпочео посао ради кога је дошао.

Пре свега, почетак сезоне лова обележен је незгодама и невољама које у то време наступају при сусрету Лабрадорске и Голфске океанске струје. Прва собом носи огромна ледена брда и гомила на самоме ловишту читаво море од ледених санти. Испред ледених брда брод мора бежати, а при том пазити да не зађе у близину другог кога брда, или да се не испречи на његовом путу. Струјом нанесене санте ветар гони јед-

Сл. 60. – Пробни лов удицом

Сл. 61. – Велики бакаларски сѝрук оѝружен ѝо морском дну

ну преко друге, а гомиле таквих санти, најашених једна на друге, велика су опасност за укотвљени брод. Хладна морска струја и лед који она носи, потпомогнути студеним северним ветром, толико расхладе атмосферу да све до половине априла снежне вејавице и међаве чине пролеће горим од зиме. Палуба брода, катарке, ужарија и једрила, све је то тада завејано снегом и покривено леденом кором, што чини немогућним маневрисање бродом, који је тада немоћан да узмиче испред опасности од ледених брда и санти што их на њега гони ветар. Очајни и немоћни рибари стоје поређани на клизавој палуби гледајући смрт како прилази.

Кад је та опасност прошла, приступа се грозничаво послу. Али, чим је лов почео, опет због сусрета двеју струја различних температура, јавља се нова опасност, кобна густа магла, која чини да се два рибара, на два краја ловачког чамца, једва виде. Магла не смета дизању струка са дна и извлачењу ухваћене рибе; правац кретања чамца одређен је правцем самога струка по коме се иде. Али се јављају друге невоље, које се могу завршити катастрофално. У тренутку кад је сав струк из воде извађен, чамац се налази удаљен од брода на 3-4 километра, некад и више. Мада брод нарочитом громком сиреном, или малим топом, означаје својим чамцима, расутим по океану, своје место да би се ови могли к њему вратити, ипак се деси да, нарочито по узбурканом мору, понеки чамац изгуби тај правац и залута у маглу. И, ако магла потраје дуго, а при томе још завеје и снег, што се на ловишту често деша-

ва, или се појача бура, чамац са рибарима се више никад неће вратити броду. После неколико дана или недеља, кад се све то смири и магла дигне, други који рибарски брод ће у проласку наићи на чамац са којим се играју океански таласи и у коме, на гомили смрзнуте рибе, леже два укрупњена човечја тела. Глад и хладноћа учинили су своје; капетан брода има само да то уведе у свој бродски дневник.

Али, ни то није све. Велики прекоморски парни бродови, који превозе путнике и робу из Европе у Канаду или у Сједињене Државе и обратно, раније су пролазили баш преко средине Великога платоа. Брод је туда пролазио својом обичном брзином, било да пролази дању, било ноћу, по ведром дану или по густој магли. Дању је крмару било лако пазити да не удари на који рибарски брод или чамац који туда лови; ноћу укотвљени бродови имају своје светлосне сигнале који их заштићавају. Али по њуфаундлендској магли све то ништа не помаже. Капетан и крмар прекоморског колоса не виде пред собом ништа. Лак потрес на мосту за команду наговештава да је брод ударио у какав тврди предмет, што не може бити шта друго до какав рибарски брод који му се испречио на путу; кад тако раздоби какав чамац са рибарима, нико на колосу ништа и не осети, нити кадгод за то сазна. Два несрећника у чамцу спазе у тренутку, кроз маглу, пред собом огроман кљун црнога колоса од 25 хиљада тона и више, који као болид налети на њих, и у истом тренутку ни од људи, ни од чамца не остане ништа на површини таласа. У појединим рибарским местима на обалама Бретање могу се видети рибарска гробља у којима читав ред гробова носе један исти тужни натпис на крстовима: „М. Н., који је остао на дну океана на њуфаундлендском ловишту, заједно са свима својим друговима, маја Х. године“. Ти су гробови сви празни; они чија су имена на њима исписана, остали су на другоме крају океана на морскоме дну, на месту које се не зна и неће се никад знати, као ни икакве друге појединости трагедије.

*

Долазећи из Сен Џонса, нашли смо се једнога ведрога јулскога дана изјутра на Великоме платоу, окружени флотом од рибарских једрењака што лове бакалара удицама. Чамци са бродова и војска од рибара на њима довршавали су дизање великих струкова из мора и увлачење ухваћене рибе у чамце. Они који су то већ свршили, прилазе сваки своме броду и убацују бакалара на палубу брода; капетан, са записником и писаљком у руци, броји комаде и убележава у записник, у рубрику чамца и рибара који му рибу предаје.

Намера нам је била да останемо неколико дана усред те флоте, да посматрамо рад и да створимо себи што тачнију слику о томе шта је то велики њуфаундлендски риболов. Нас неколико, које је то највише интересовало, споразумели смо се са сапутницима и са командантом нашег брода да пређемо на саме рибарске бродове и да непосредно на њи-

ма посматрамо рад, сцене и призоре које сигурно нико од нас никад више неће видети. Да при том не бисмо сметали рибарима у њиховом послу, одлучили смо да нас не буде више од двојице на једноме рибарском броду већ да се расподелимо на више оближњих бродова.

Мени и моме другару пала је у део омања рибарска гоелета „Тереза“, која се љуљала укотвљена на један километар далеко од нашег брода. Она је из Гранвила, у Бретањи, и својина рибарског предузећа Риото и синови. Од људства има 24 човека: капетана, његовог помоћника, куvara, двадесет рибара и једнога малог. Носи на себи десет струкарских чамаца, са свом потребном опремом за струкарење. Људи су нас примили љубазно, казали нам да можемо сваки дан прелазити на њихов брод, али да не можемо на њему преноћивати, јер нема за то места. То нам, уосталом, није ни била намера.

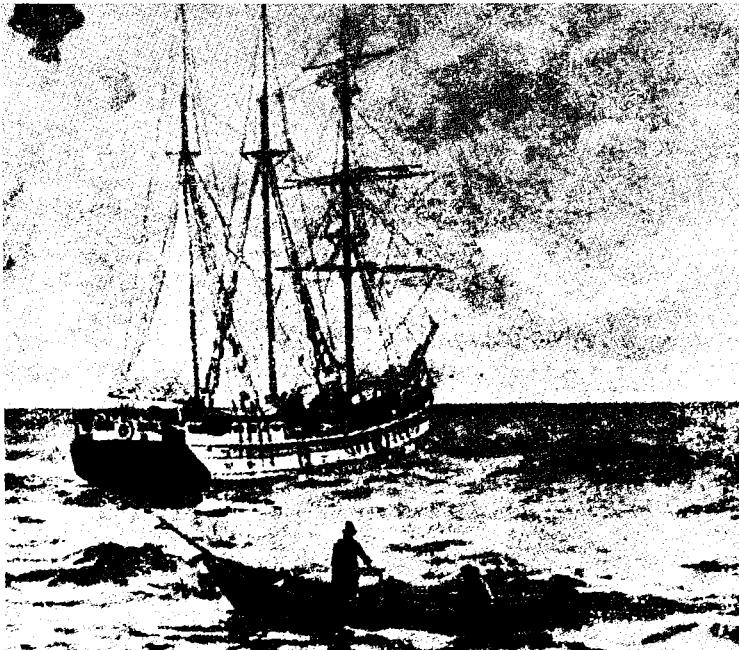
На броду је страшан, неподношљив задах од стотине хиљада раздробљених морских пужева (*bulot*) што служе за мамац на удицама, као и од остатака исечене и усолјене рибе која је отишла у магацине. Али се све то морало подносити, ако се хоће да се нешто види и сазна. У време кад смо се ми на брод испели, рибари су почели опремати своје струкове за вечерње бацање. Испред свакога пара рибара стајала је по једна дрвена каца из које су они вадили разголићене пужеве и набадали их на удице, па тако „окићене“ удице, са концем, о коме висе на сваки

Сл. 62. – Кићење удица мамцем

метар до метар и по растојања, слагали у велику корпу из које ће избацити струк у воду. Мали је претрчавао од једне групе рибара до друге и доносио свакоме шта је ко тражио. Капетан је са помоћником довршавао пребројавање донесених бакалара и распоређивао их на гомиле за парање и чишћење, коме ће се послу приступити довече кад струкови буду избачени и људи слободни.

Рибар поред кога смо стајали, објашњавао нам је опасност од оштрих удица које му хиљадама пролазе кроз руке. На два човека (један чамац) долази по 1 800–2 000 удица, за једно бацање струка од 3–4 километра дужине. Ако се, тренутном непажњом, оштра удица забодје у руку, из које се због свога нарочитог репељка врло тешко вади, пошто је на њој пуно остатака од трулежи (нарочито од пужева), место се одмах инфицира, рана се врло тешко лечи, и није редак случај да дође до ампутирања. Капетан брода врши у таквоме случају дужност хирурга. Он процењује да ли се мора, да би се отклонила опасност за живот, извршити ампутирање, па ако нађе да се мора, он га сам и извршује. Метода је проста: рибар метне рањени прст на ивицу ограде брода, капетан му нареди да затвори очи, што и сам учини кад постави велики рибарски нож где треба, па онда свом снагом, жмурећи, превуче преко рибаревог прста, који спадне у море.

Сл. 63. – Разбацавање струкова око брода

Кад је свршено са опремањем струка, спустио сам се поред брода у чамац у који је већ био унесен струк, поред исполца за црпење воде из чамца, мале бусоле, воде за пиће и нешто мало морнарског бисквита. Спустио сам се по конопцу који ради тога виси низ бок брода, чврсто увезан за његову ограду. Чамац је врло добро и пажљиво саграђен, као и сви такви чамци. Он може издржати врло јаке ветрове а да се не преврне, нити да га таласи, који се са њиме играју као са ораховом љуском, могу заплъуснути. Одлично се држи на води и кад је пун рибе.

Пошто је струк био избачен, опружен по дну мора, и на његова два краја били постављени пловци (мала бурад) са заставицама, вратили смо се на брод, где ме је капетан позвао на вечеру. Али каква вечера! За све време лова, свакидашња храна на броду састоји се, углавном, из куваних глава бакалара. Главе се, чим се са рибе одсеку, бацају у море, пошто их се задржи само онолико колико има на броду људи. Њих бродски кувар кува у сланој води, и то је вечера. У почетку, док још траје кромпира који се понесе на пут, или док овај не проклија, у чорбу се метне и то, и рибари га врло радо једу. Али њега брзо нестане, и онда се са рибљим главама кува још само нешто лука. Кад се на струк хвата „лажна риба“, главе бакалара се замењују том рибом; оно што преостане баца се у море. Преко дана људи добијају суву храну, испрва хлеб, а доцније бисквит, по парче сланине или сува меса; ако је који од њих понео шта од куће, он то с времена на време дели са својим другом са којим ради удвоје у истом чамцу. О тањирима и виљушкама не може бити ни речи. Сваки из велике гвоздене чиније, пуне рибљих глава које се пуше, и коју кувар изнесе на палубу, набоде врхом свога ножа по

Сл. 64. – Чамац са брода разбацио свој струк

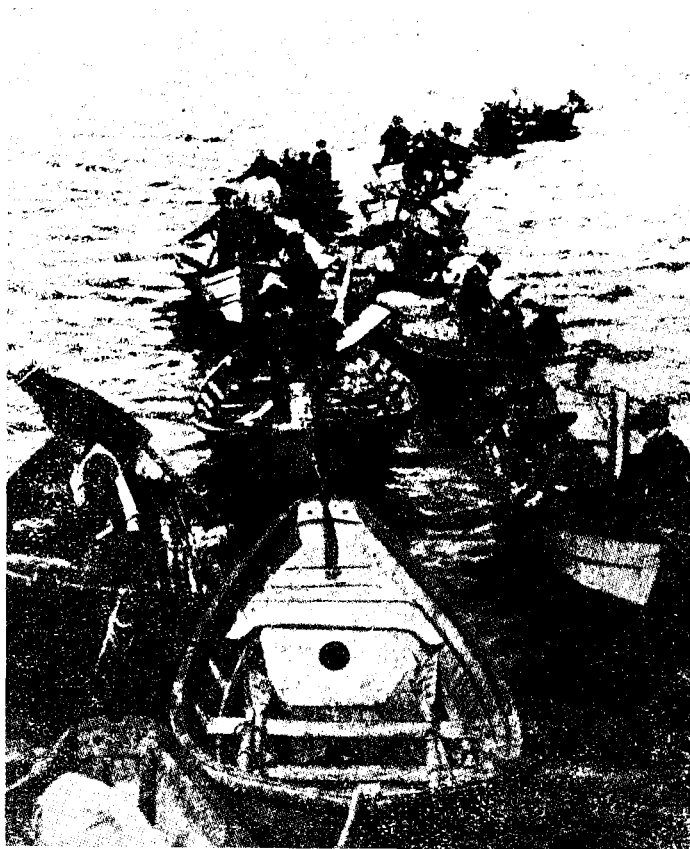

Сл. 65. – Чамец њун рибе враћа се броду

једну главу, метне је на шта било испред себе, посоли је добро и отпочне са апетитом јести, избацујући кости на једну страну уста. Мени су у част изнели један тањир од алуминијума, избрисали га распреденим крајем једног конопца који је ту висио, ставили у њега највећу рибљу главу, посолили је прстима и ставили испред мене заједно са једном зарђалом виљушком која је имала два сломљена крака. То им је био сав могућан луксуз на броду.

Одмах после вечерњег обеда, при упаљеним петролејским лампама, повешаним у два дугачка реда и осигураним од ветра, настало је парање, сечење, испирање и сољење преко дана ухваћене рибе. То је један необичан, помало и грозан призор. Брод се претвори у праву кланицу, само што је стока у овој одавно пре тога свршила са животом. Између два реда повешаних лампи постављен је дугачак сто од дасака на ногарима, поред кога стану рибари са ножевима у руци. Око њих су свуда унаоколо гомиле бакалара које треба „израдити“; покашто рибари стоје у гомили рибе до колена. Рибар шчепа рибу, одсече јој главу, из које одмах извади један израштај који они зову „језик“, распори рибу једним потезом ножа, извади из ње дроб, из овога издвоји цигерицу и икру, па остатак, заједно са главом, баца у море преко ограде брода. Језик припада рибару који је рибу тако „израдио“; он га одмах усоли, па збирку понесе својима кад пође натраг у домовину или је прода друговима. Језик се код рибара сматра као најбољи део бакалара. Цигерица се баца у нарочиту за то спремљену велику дрвену кацу, у којој има да преври, па се из ње издваја рибљи зејтин. Икра се баца у бурад, где се обично соли. Она се после продаје рибарима у Француској као најбољи мамац за рибу (la rogue). Преко целе палубе отиче у море поток од кр-

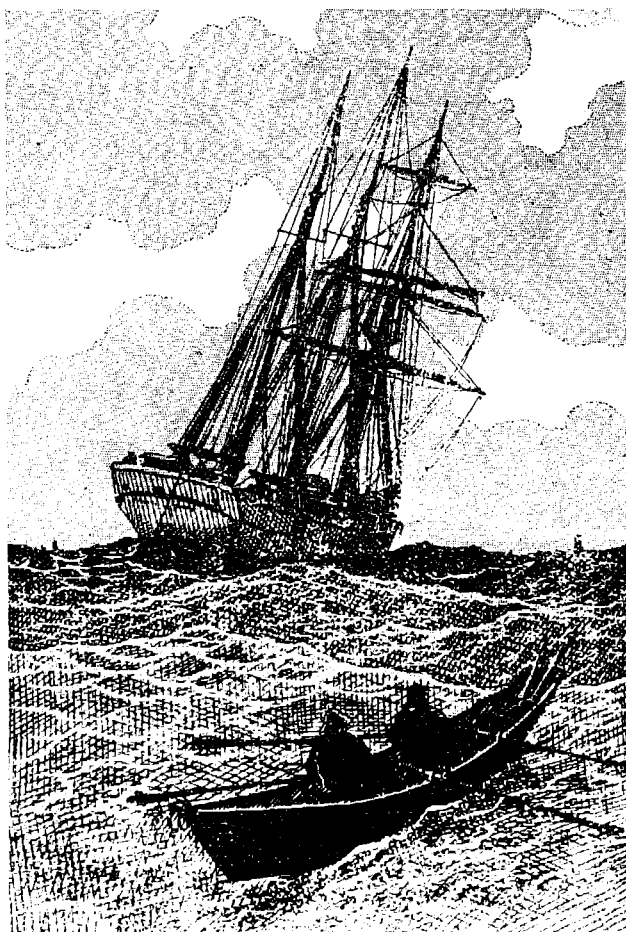
Сл. 66. – Пронађено место богајџога лова

ви измешане са водом којом се риба испира, а ноћни приказ је страشان за онога ко је мало осетљивији.

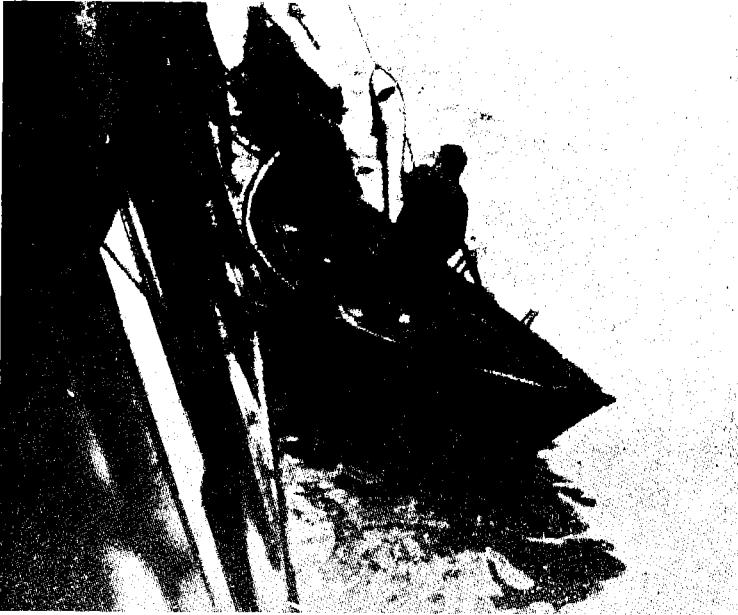
Бакалар се пара на два начина, према томе у каквом ће се облику доцније пустити у продају. Ако ће се продавати „расплаћен“, распори се скроз, од главе до репа, а крајеви се раздвоје тако да се од рибе добије једна бела плоча. Ако ће се продавати у ваљкастом облику или, као што кажу рибари, „по холандски“, распори се само за толико колико треба да се из њега може извадити дроб. Пошто се затим риба добро испере, баца се кроз отвор на палуби у доње просторије брода, где је дочекују они што ће је солити и слагати. У томе послу помаже и капетан брода са својим помоћником. Посао се не прекида док се потпуно не сврши са преко дана уловљеном рибом, па ма до које доба ноћи то било. Тек тада људи, осим оних одређених за стражу, иду да за који сат отпочину, па да зором опет отпочну свој дневни посао. Кад је море мирно, све то још иде лако и весело. Али, кад на отвореноме мору почне бесни-

ти хладан северни ветар који све мрзне, или се на океану дигне бура, па таласи стану брод као љуску љуљати и препљускивати водом с краја на крај, и људи и риба лете са једнога краја брода на други, па често и велики део неизрађене или упола израђене рибе талас однесе собом у море. Људи, да не би били тако одвучени у море, везују се за нарочито за то постављене гвоздене алке на броду. Јер, прерада рибе не трпи одлагање ни у коме случају, а лов се прекида само у крајњем случају, кад је апсолутно немогућно спуштати чамце са људима и струковима у воду јер би их побеснело море разлупало о бокове брода.

Најинтересантније од свега било је присуствовати дизању великог струка из мора. Онај од два рибара што управља чамцем, управи овај на пловац са заставом, који обележава предњи крај струка. Други рибар,

Сл. 67. – Извидница тиражи месито за струкарски лов

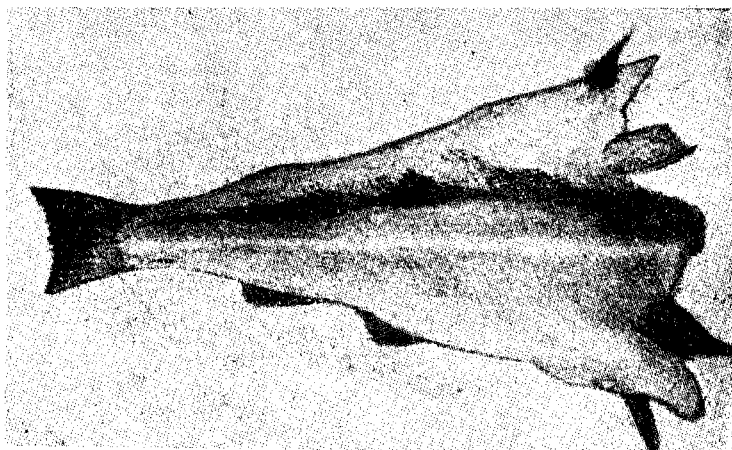

Сл. 68. – Пребацивање уловљене рибе на брод

који ће дизати струк, шчепа пловац у проласку поред њега и почиње увлачити струк у чамац. Тако има да се пређе 3–4 километра простора. На свакој четвртој, петој, десетој удици виси по један бакалар; кад струк буде сав дигнут, биће у чамцу 3–400 комада бакалара по 2-3 1/2

Сл. 69. – Парање, чишћење и исирање уловљене рибе на броду

Сл. 70. – Распoлаћен бакалар

килограма комад, или још крупнијих. На понекој удици се, наместо бакалара, ухватила која „лажна риба“; рибар је љутито тресне о чамац, откачи са удице и баци натраг у море. Бакалар се гомила у чамцу, покрије нам најпре стопало од чизама, затим чизме до колена, и опколи нас са свих страна. Чамац је већ скоро пун рибе, али срећом је у томе дошао и крај. Дошли смо до пловца који обележава задњи крај струка; овај је сав увучен у чамац, и сад остаје само да се вратимо броду и предамо капетану рибу на брод. Али са брода, који не видимо од магле што се спустила пре пола часа, зачули смо глас сирене која позива чамце да се врате к њему јер је капетан оценио да ће ускоро бити буре. По томе сигналу, поновљеном више пута, погодили смо правац брода и убрзо кроз маглу препознали његов уздигнут, импозантан предњи крај, из кога је вирио дебели ленгерски ланац. Али није тако било са свима чам-

Сл. 71. – Бакалар у ваљкастoм облику

цима. Два чамца су залутала у маглу, и тек после двадесетог пуцња из топа погодила су правац и нашла брод. Један је од њих био принуђен на трећем километру пресећи струк и пустити му остатак у море јер је чамац био препун рибе. То је рибарима толико тешко да учине да се понекад, на узбурканоме мору, претоварен чамац преврне, риба поиспада натраг у море, а рибари се ухвате рукама за крајеве чамца и, до гуше у води, сатима чекају спасиоце са брода.

Бура је одиста и отпочела после кратког времена. Побеснели океан се играо са бродом као са сламком. Риба се клизала и ваљала по палуби, а људи се конопчићима везивали за шта је ко стигао, гледајући како талас односи преко ограде гомиле бакалара. Ја сам морао отићи у капетанову кабину и лећи на његову постељу, коју нисам могао напустити док се бура после неких петнаест сати трајања није утишала. Тек тада сам, изнурен, малаксао и изгладнео, могао видети русвај који је бура учинила на палуби од уловљене рибе. Људи су били апсолутно неспособни да преосталу рибу „израде“, и она је, пошто се већ делом почела кварити, сва морала бити бачена у море. То је, уосталом, већ идућег дана надокнађено јер је лов био обилат и неколико чамаца су се морали по два пута враћати на брод препуни рибе.

Шта добија рибар за сав тај труд, за те дуготрајне натчовечанске напоре и ризике којима излаже свој живот за време од неколико месеци, у најтежој и најћудљивијој области бескрајног океана? Љубазни капетан са рибарског брода показао нам је цифре из свога записника и дао нам сва тражена обавештења. На француским рибарским гоелетима једрењацима што удицама лове бакалара, рибар не ради на део, као што је то на бродовима који лове мрежама. Он је ту плаћен по комаду: за сваког бакалара, па ма колика била његова тежина, а кога улове он и његов друг у чамцу, они примају сваки по један франак; колико бака-

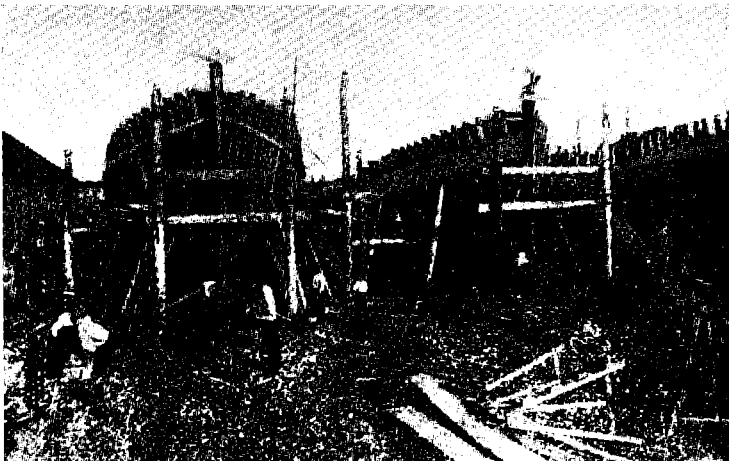

Сл. 72. – Рибари шраже свој брод по бури

лара толико франака. Пре поласка на пут, у пристаништу из кога је брод пошао, бродовласник даје свакоме своме рибару предујам ради набавке одела, обуће и разне друге опреме за пут и лов, као и да би за то време обезбедио опстанак својој породици. Предујам обично износи 4–6 хиљада франака, и то се рибару одбије од зараде кад се по повратку буде правио последњи обрачун. Ако је био добар лов, рибар заради још толико, али се дешава и то да лов буде слаб, или да се рибар на путу, или за време лова, разболи или рани, па у таквом случају не прими ништа, а остаје дужан бродовласнику. Као што ће се видети мало даље, код рибара мрежара сасвим је друкчији обрачун.

Кад је брод напунио рибом своје магацине, или кад бакалара пред зиму почне нестајати на ловишту, дижу се котве, разапињу се сва платна и брод се креће у правцу европских обала. Мало даље ће бити објашњено шта се, кад он стигне у Француску, ради са уловљеном и на броду усољеном рибом.

Међутим, ниједна гоелета не може бити сигурна да ће се без штете вратити своме пристаништу. Ако се буде имало среће, она, добро натоварена рибом, преброди без икакве штете океан за две до три недеље и буде на кеју радосно дочекана од породица рибара, пријатеља, познаника и радозналост света. Жене и деца у групама већ недељама излазе на каменита узвишења и хридице дуж морске обале и напињу очи да у даљини, на видiku, угледају разапета једрила добро познатог им рибарског брода. Кад се овај једнога дана појави и довољно приближи, они са страхом у очима гледају да ли ће се на палуби појавити силуета оца, сина или брата, који би им, махањем капе, давали на знање да се враћају живи и здрави. Али, често је случај да се на изразима лица рибара који пристају уз кеј види да је на броду морало бити несреће и трагедије. Та-

Сл. 73. – Рибарско бродоградилниште за гоелете у Фекану

да на кеју и обали настаје плач и тужно јецање; рибари са брода причају породицама настрадалих појединости трагедије и теше их како могу.

Нека су наведене још и ове појединости, које могу бити од интереса за онога који би хтео да себи створи што тачнију слику индустријског лова бакалара. Једна рибарска голета једрењак, онаква какве се шаљу на њуфаундлендска ловишта, стајала је 1913. године 60–85 хиљада франака. Данас она стаје 480–600 хиљада франака, потпуно опремљена за експедицију, али без рибарског алата. Та висока цена је разлог што је бродовласник данас ретко кад једна личност, већ је то обично какво акционарско друштво. Међу тим друштвима у Француској има их са капиталом од неколико десетина милиона франака. Моћна компанија „La Morue Française“ власник је великога броја једрењака што лове бакалара на њуфаундлендским ловиштима.

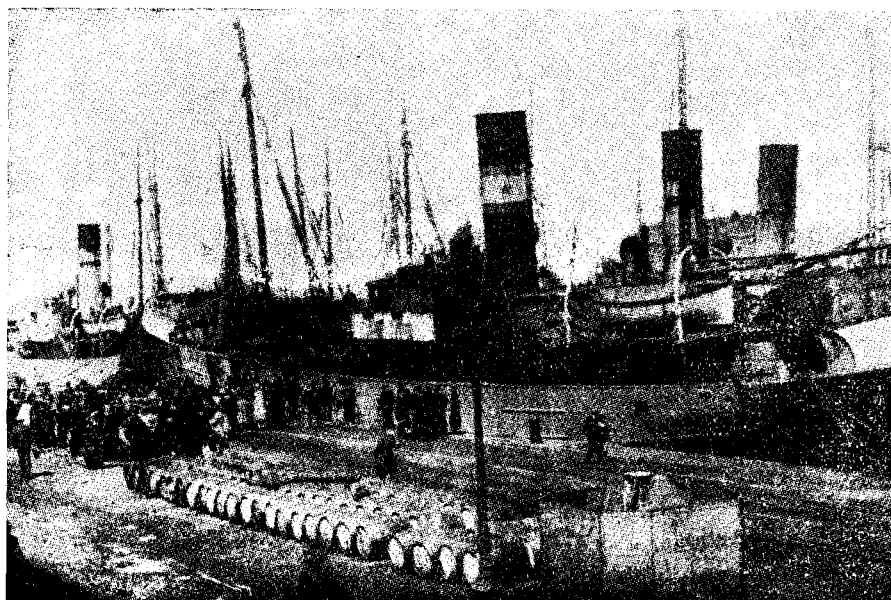
У последње време већина гоелета имају по један пропелер и помоћни мотор од 9–15 коњских снага. То им је од користи за брзо маневрисање, за тражење својих по магли залуталих чамаца са рибарима и за брже путовање при неповољном или слабом ветру. Гдекоје међу њима имају и бежичну телеграфију, али то још није много распрострањено јер је тешко наћи радио-телеграфисту који би се, за релативно малу награду, решио да за време од неколико месеци подноси тежак живот на броду и опасности којима је брод за све то време изложен. Помишљало се на то да се у то упуте сами капетани рибарских једрењака, али се брзо увидело да физичке науке тешко улазе у тврде главе старих морских вукова, који су много подеснији и сигурнији за руковање рибарским и морнарским алатом него за манипулацију физичким инструментима.

Напоследку, гдекоја гоелета има и своју хладњачу, која допушта да се на броду одржи за дуже време свеж мамац за удице, што је од велике важности за лов бакалара. Па и у свему другом, нпр. у погледу хигијене људства и безбедности на мору, једрењаци се сваке године све више усавршују и модернизирају.

СА ОКЕАНСКИМ РИБАРИМА МРЕЖАРИМА НА ПОСЛУ

У исто време кад настане живот у пристаништима која опремају рибарске једрењаке за полазак у удичарски лов бакалара, осети се иста живост и у пристаништима из којих полазе рибарски парни бродови (chalutiers) који ће на њуфаундлендским ловиштима ловити исту рибу великим мрежама. Дуж кеја у пристаништима, као што су, нпр., Фекан, Булоњ, Сен Мало, поређани су такви бродови у дугачке редове; на њих се утоварују велике, јаке, од танких конопаца исплетене мреже, гвоздени каблови, ужарија, стотине и хиљаде буради морске соли, вагони угља или нафте, разноврсни алат и прибор, сандуци и бурад са храном и пићем, рибарска одела и друга опрема. Из димњака бродова куљају

Сл. 74. – Присјаништите парних мрежарских бродова у Фекану

облаци густог црног дима; пара шишти кроз оптерећене вентиле на парним котловима, а машине дизалице производе паклену лупу, заглушујући команде капетана, помоћника или рибарских шефова.

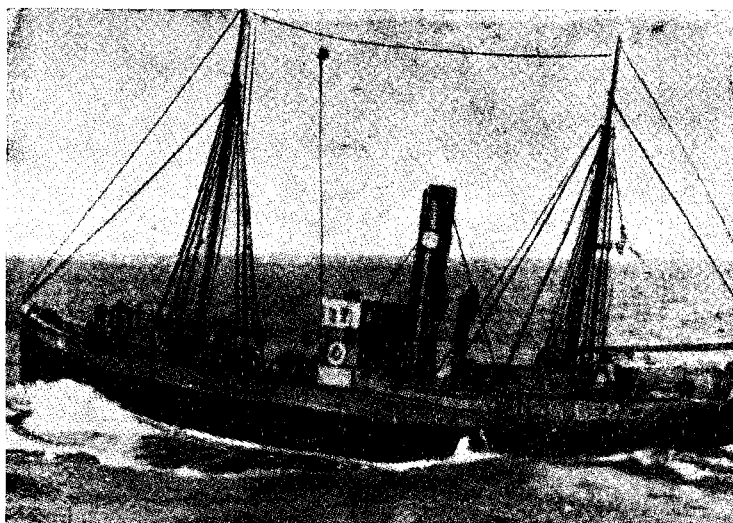
Полазак тих бродова из пристаништа бива са мање узбуђења и свечаности него полазак једрењака. То је једино стога што је мрежарски парни брод много сигурнији и безбеднији од удичарског једрењака, тако да је за рибаре много већа вероватноћа да ће се сви вратити својим породицама. Друго, стога што мрежарски брод брже напуни своје магацине рибом и брже преплови океан у једном и другом правцу, тако да док једрењак начини једну „туру“, парни брод их начини две за време сезоне лова; време за које рибари неће видети своје куће и породице сведено је на половину. Напослетку, за једрењаке су те свечаности вековна традиција, што за парне бродове нису.

Пођимо једним таквим бродом, нпр. бродом „Normandie“, који припада компанији „Les Pêcheries de Fécamp“ и који је прави тип мрежарских парних бродова. Он је дуг 55 метара, широк 8 метара, а парна машина има 780 коњских снага. То још није највећи и најмодернији мрежарски брод. Парни рибарски брод „Island“, нпр., има дужину од 68 метара, ширину 10,40 м и парну машину од 1 000 коњских снага. Његова парна дизалица за мрежу може да из воде издигне на палубу брода мрежу са 30 тона рибе. На броду је читава једна хемијска фабрика за справљање и пречишћавање рибљег зејтина. Просторије за обитавање људства

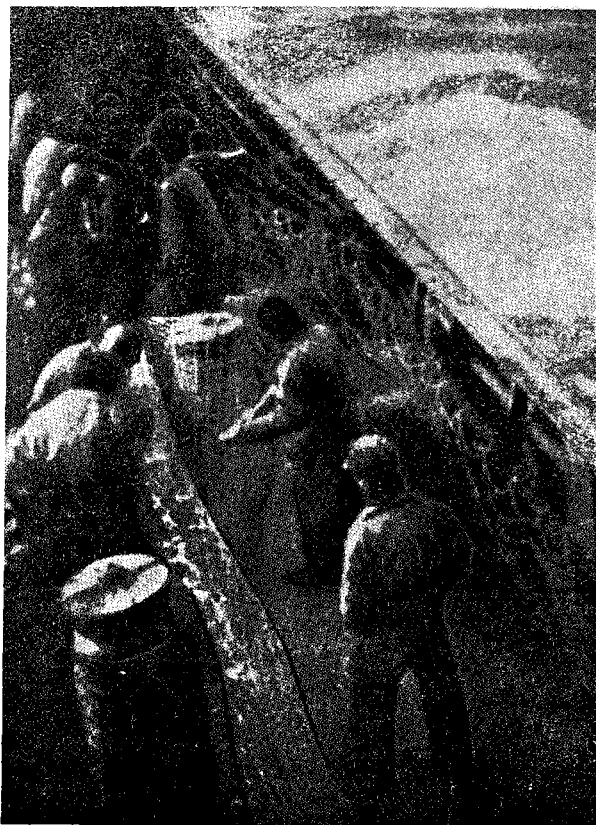
имају парно грејање, а јака електрична светлост, спроведена по свима крајевима брода, олакшава ноћни рад рибара. Све се на њему ради механички, машински; људи имају само да тим машинама једном руком управљају.

Брод, изишавши из свога пристаништа смањеном брзином, повећа на команду капетана број обрта свога пропелера, доведе га на нормалну брзину, коју неће мењати за 8–10 дана и ноћи путовања преко океана, и од тада настаје у машини само посао ложача да одржавају нормални притисак паре у котловима. Као и на једрењацима, за време путовања расподељују се људи по пословима који их чекају на ловишту. Ти су послови сасвим друкчији од оних на удичарским бродовима. Према тим пословима, људи се поделе на мрежаре који ће бити на левом и оне што ће бити на десном крилу велике мреже; на оне што ће радити на парним чекрцима (кабестанима) и дизалицама; оне што ће се нарочито бавити о справљању риблиег зејтина, што ће солити и слагати рибу у магацине, оне који ће испирати, солити и у бурад слагати рибљу икру итд. Кад је тај распоред учињен, рибари ваде из бродских магацина комаде нових мрежа, састављају их у целину и ушивају једне за друге јаким дебелим канапом. Мреже морају бити потпуно спремне за употребу кад се стигне на место где ће се ловити.

Места на Великом платоу на којима раде мрежарски бродови, нису она на којима раде удичарски бродови. Пошто се код удичара све ради људском снагом и пошто риба на већој дубини неће да дира у мамце на удицама, удичарски лов се обавља најдаље до дубине од 50-60 метара. Али на мрежарском броду све ради машина; ни стотине људи

Сл. 75. – Мрежарски парни брод на ључини

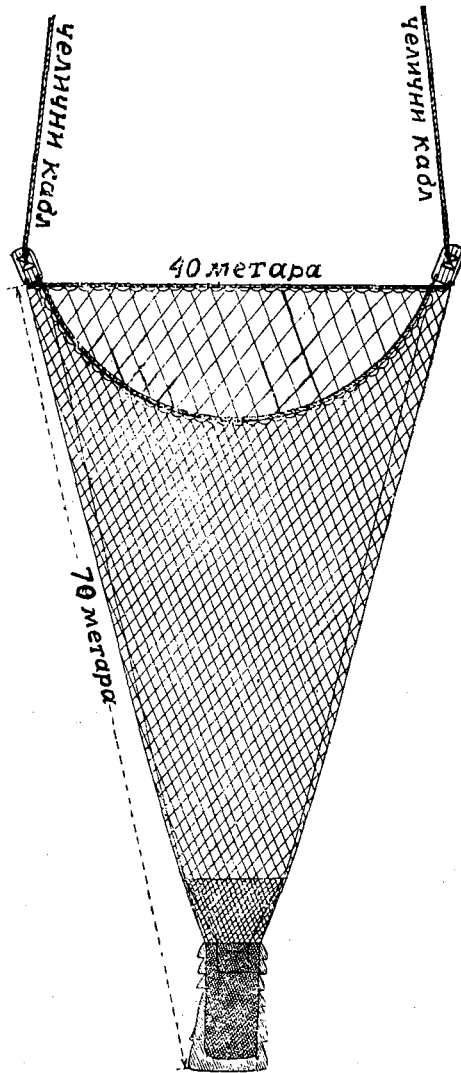

Сл. 76. – Ојремање мреже за време љутовања

не би могле маневрисати тешком мрежом, вадити је прописном брзином из морских дубина и убацити одједном ону масу рибе од неколико тона коју је по дну морском прогутала пространа кеса од мреже вучена бродом. Па пошто је све то изводљиво са машином, са мало људских напора, и пошто се бакалар баш у највећим масама држи дубина већих од оних на којима раде удичарски бродови, то мрежари траже на ловишту дубља места, а покаткад вуку мрежу по дну дубоко и по 200 метара.

Кад је брод стигао на пруд, капетан, мерењем дубине, температуре и салинитета мора, одређује место где ће се лов почети. Непотребно је, а и тешко овде описати техничке појединости избацавања велике мреже у воду и маневрисање њоме. Мрежа, звана „chalu“ или „trawl“, састоји се из велике кесе, дугачке 60–70 метара, чији отвор што гута рибу обично има ширину 30–35 метара. Врх купе је зарубљен и то се зарубљење продужује у један ваљак од врло јаке, ситно отплетене пређе, која се на своме задњем крају затвара једним кончићем што пролази

кроз последња окца пређе. На предњем крају мреже, онемо што зјапи отворен и гута све што у проласку сретне, налази се са једне и друге стране увезана по једна 2–3 метра широка и толико исто висока табла од тврдог дрвета и окована. За те се две табле везује по један јак челични кабл, који иде од табле до самога брода, и који је добро везан заовај. Кад избачена мрежа сиђе на дно, оба се кабла затегну и кад их брод почне вући за собом, те табле, усправне и косо положене према правцу

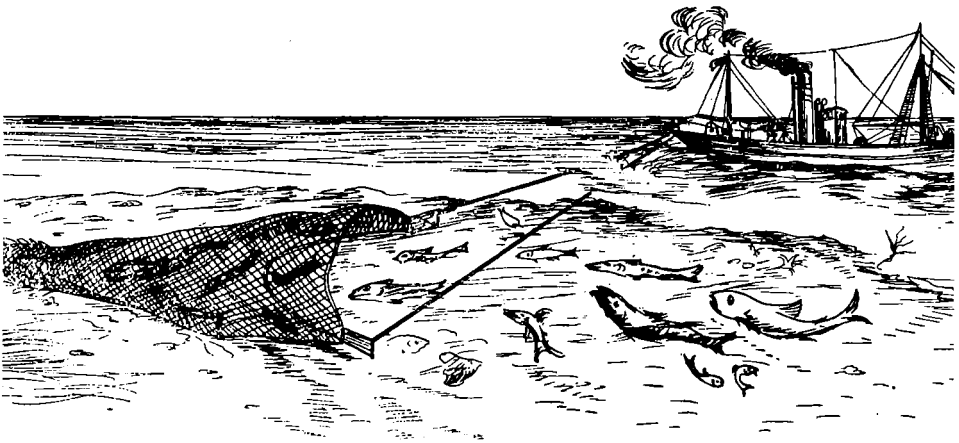

Сл. 77. – Мрежа „chalut“ или „trawl“

кретања, теже да се што више једна од друге удаље. То учини да се кеса од мреже отвори колико год допушта њена ширина, па да тако разјапљена и вучена по морском дну гута све на шта наиђе. Риба која буде од мреже прогутана, не излази више из ње.

Кад дође тренутак да се мрежа из брода избаци у море ради лова, брод се најпре испречи управно на правац у коме ће мрежу за собом по дну вући. Чим је мрежа избачена, он се постави у правцу вучења и машина, на команду капетана, добије онолики број обрта у минути за колико се зна да је потребно према искуству. Јер, ако се машини да више снаге но што треба, предњи, разјапљени део мреже одигне се са дна, задњи врх пређе се опустити вертикално и мрежа се вуче затворена, па неће ухватити ни комад рибе. А ако је снага вучења недовољна, мрежа није како треба отворена и мало ће рибе у њу ући.

Време за које ће брод за собом вући разјапљену мрежу зависи од тога на каквом се ловишту ради. Кад се наиђе на много рибе, мрежа се извлачи на брод свакога сата; према резултату лова вуча може трајати 2–4 сата. За време вуче мрежа гута сваку рибу коју у путу сретне; риба на коју је наишла нађе се најпре на предњем отвору кесе, затим у њеној средини, па онда све ближе њеном врху, где, кроз један узан отвор који је пропусти, продре у ваљак од мреже из кога више не може изаћи. Тај се задњи део мреже (испод кога се по дну вуче један комад уштављене коже, да се пређа, дрљајући дно са својим теретом рибе, не би цепала) непрестано пуни рибом; по резултату претходне вуче зна се кад све то треба извлачити са морског дна на брод. То извлачење врше парне дизалице, при смањеној брзини брода, а на команду капетана. Оно траје свега неколико минута, па кад се већ мрежа појавила, иза брода на

Сл. 78. – Брод вуче мрежу по морском дну

површини воде, брод се испречи управно на дотадашњи правац. Леви и десни крај кесе дочекују за то раније одређени рибари, и помоћу дизалица извуку на брод целу мрежу, али тако да задњи њен крај, онај у коме је нагомилана риба, виси на броду у који ће се риба из мреже изручити. Кад је све то учињено, нарочито за то одређени рибар снажно повуче за конопчић који везује и затвара задњи крај мреже, тиме овај отвори, и риба покуља на палубу брода кроз тако начињен отвор на мрежи. Тај је моменат врло интересантан; кад је лов издашан, у кеси се за 1–2 сата вучења накупи по неколико тона рибе. Сва се та риба, са отвореним устима и избуљеним очима, још праћакајући се, одједном сручи на за то одређен простор на палуби брода.

Кад је риба једном на броду, рад је око ње исти као и на рибарском једрењаку, само што је на мрежарском броду све то удобније, лакше и брже. Електрична светлост замењује ту бедне петролејске лампе, које на једрењаку шкиље и љуљају се на ветру и са којима је могућно радити кад бесни бура. Машинске инсталације замењују људску снагу, која се тако штеди. Читава подводна мрежа чини испирање рибе лаким и потпунијим, а све то чини да се риба и брже и боље преради на мрежарском него на удичарском броду.

*

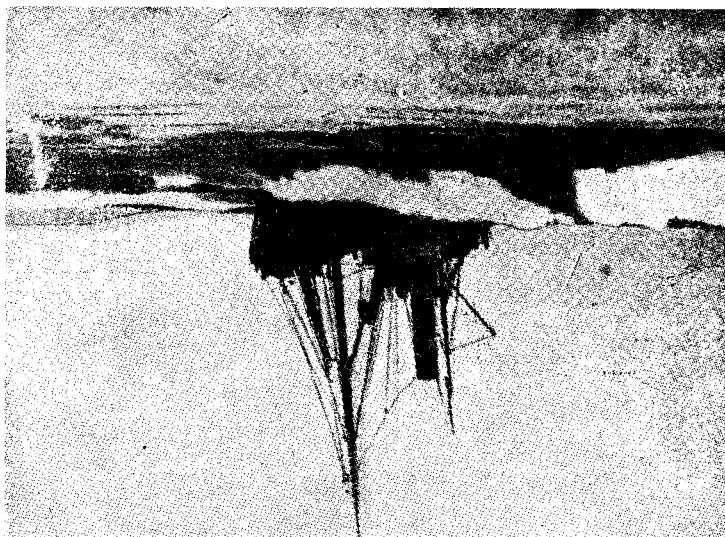
Напустивши једрењак „Тереза“ на коме сам, за време које сам на њему провео, имао прилику посматрати сав рад рибара удичара, прешао сам, као и моји сапутници, на наш брод, па смо пуном паром пошли да потражимо места где лове мрежарски парни бродови. То су, као што је напред казано, места где је равномерна дубина мора 150–200 метара. Још са „Терезе“ смо се били обавестили о овим местима помоћу бежичне телеграфије, коју има и тај једрењак, као и сваки мрежарски парни брод. Према добијеним обавештењима потражили смо „René Godet“, велики рибарски парни брод, конструисан 1922. године, који се ложи нафтом и који свакога лета два пута преплови океан и враћа се у Француску са пуним товаром усољеног бакалара. Брод смо нашли у близини онога места где нам је казано да лови, и нас тројица сапутника одмах смо чамцем прешли на његову палубу, на коју смо се успели по спуштеним лествицама од конопаца.

Призор који нам се пред очима указао кад смо ступили на брод, импозантан је. Мрежа тек што је била извучена из воде; рибари су стајали до колена у тонама рибе која се изручила из ње на брод. Капетан брода важи код свих рибара као искусан и срећан мрежарски ловац бакалара. Било да је то нека његова тајна или само срећа, тек потези мреже коју вуче његов брод изручују увек масу рибе на палубу, а људи недељама једва уграбе покоју ноћ да отпочину, преморени прерадом уловљене рибе, који се посао не прекида ни дању ни ноћу. Његово је пристаниште Фекан, и сви су му људи из тога места; све су то првокла-

Ср. 80. – *Резултати египетска мрежа за ерме и гаа саица*

Ср. 79. – *Мрежарски брод у пагу*

Сл. 81. – Рибa за њерагу на броду

сни рибари и морнари, који су, од најранијег детињства на чамцу и броду, претурили преко главе стотине океанских бура и доносили у своје родно место хиљаде тона рибе. Све су то синови, унуци и прауници океанских рибара; сваки је од њих знао руковати чамцем, једрилицама и мрежом пре но што је научио читати. Један од њих, из малог рибарског села на обали Нормандије, тврдио нам је да је 1924. године 27 људи само из тога села подављено у мору ловећи рибу. Он се спасао, али од тада ради само на великим њуфаундлендским парним бродовима. Ту је још понајсигурније и, како он налази, много лакше него на једрењацима; осим тога, ту му је осигурана пензија од 3000 франака годишње после 25 година лова. А остао је на броду и због својих другара; људство се није изменило већ неколико година и сваком је од људи мило да се почетком марта нађе на истоме броду са истим друштвом. Задовољство је гледати их како раде с вољом, вешто, окретно, сложено и ћутећи; сваки од њих разуме најмањи миг другог, а мало је и потребно споразумевање јер сваки одмах разуме шта му ваља радити.

Капетан поступа са својим људима као са друговима. Чак и мали, кад му, трчкарајући по броду и извршујући наредбе рибара, буде на домаку руке, наместо негдашњих шамара и удара чизмом буде очински помилован по забреклим образима. Највише што мали може да пропати док још не похвата могућне подвале, биле би разне шале на његов рачун, као нпр. кад га ко од људи пошље да од машинисте на броду заиште електричну дуваљку да би се њоме искрпила подерана мрежа, или стаклену хартију да би се очистио пропелер од рђе итд.

Некада је све то било друкчије, како нам је причао стари рибар са брода. Новајлије у послу, као и мали, били су прави мученици. Њима су

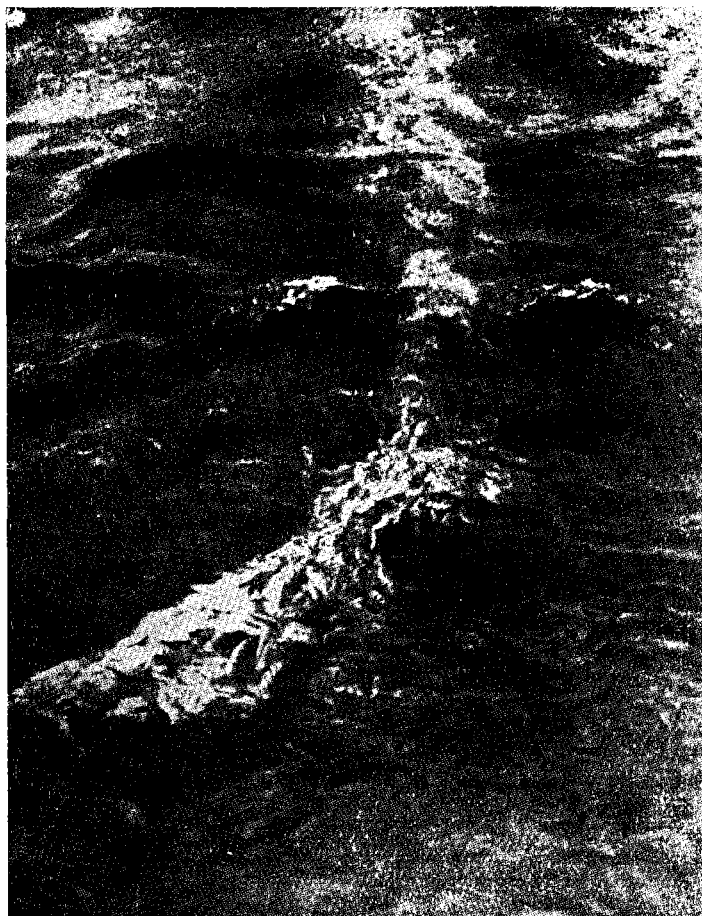

Сл. 82. – Мрежа се нејресіано йуни

навлаш издаване наредбе морнарским жаргоном који они не разумеју; па и кад схвате шта се тражи, они то извршују невешто и неспретно. Далеко од тога да их старији упуте у посао: ови су их исмевали и, ако су млади људи, тукли и мучили на све могуће начине. Срећан је био мали ако је прошло само на томе да га издигну на 2–3 метра изнад палубе и привежу, са раширеним рукама као на крсту за катарку брода, где има да остане по неколико сати разапет, гладан и жедан. А његов отац, који је рибар на истоме броду, гледа све то равнодушно, сматрајући да то

треба тако да буде јер је и он сам у своје време тако васпитаван, па сад методу примењује и на свог потомка, у интересу његове будућности. Било је чак и случајева да новајлија или мали не преживе мучење. Кад се брод вратио у Француску и напиту рибари испричали у смеху шта је у ствари било са оним што се није вратио, власти су предузимале истрагу, која се завршавала судски, осудама на робију. Али, мноштво случајева је занавек прогутала помрчина и о њима власти нису никад ништа сазнале.

Супротно томе што се ради на рибарским једрењацима, на мрежарским бродовима не броји се риба, нити капетан води какав рачун о њеној количини. Мрежа одједном изручи на брод рибу коју је у путу срела и прогутала; одређени за то људи то одмах прерађују, не бројећи комаде, и бацају их у доње просторије брода. Стога капетан ту има

Сл. 83. – Мрежа извучена близу површине мора

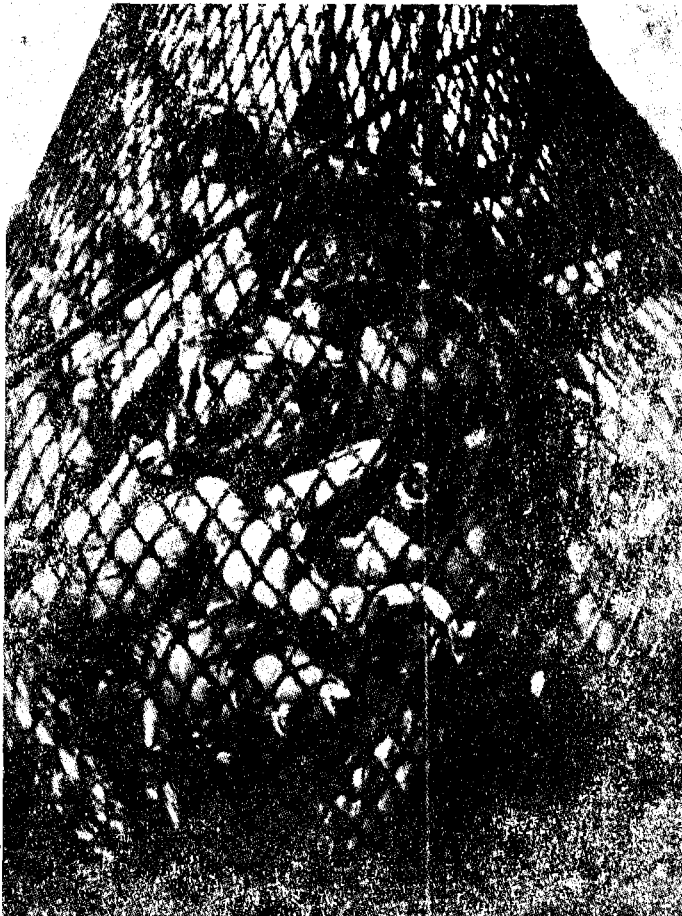
много мање посла, а више слободног времена него на једрењаку. Његов је посао, углавном, да инструментима испитује воду, њену дубину, дно, температуру, салинитет, да одређује координате места и да, према резултату лова и свога испитивања, одлучује да ли ће се остати у месту или ће се дизати котве и ићи даље у тражење нових места. Техника риболова и прераде уловљене рибе ствар су рибарског мајстора на броду, под чијом командом стоје сви рибари за време рада.

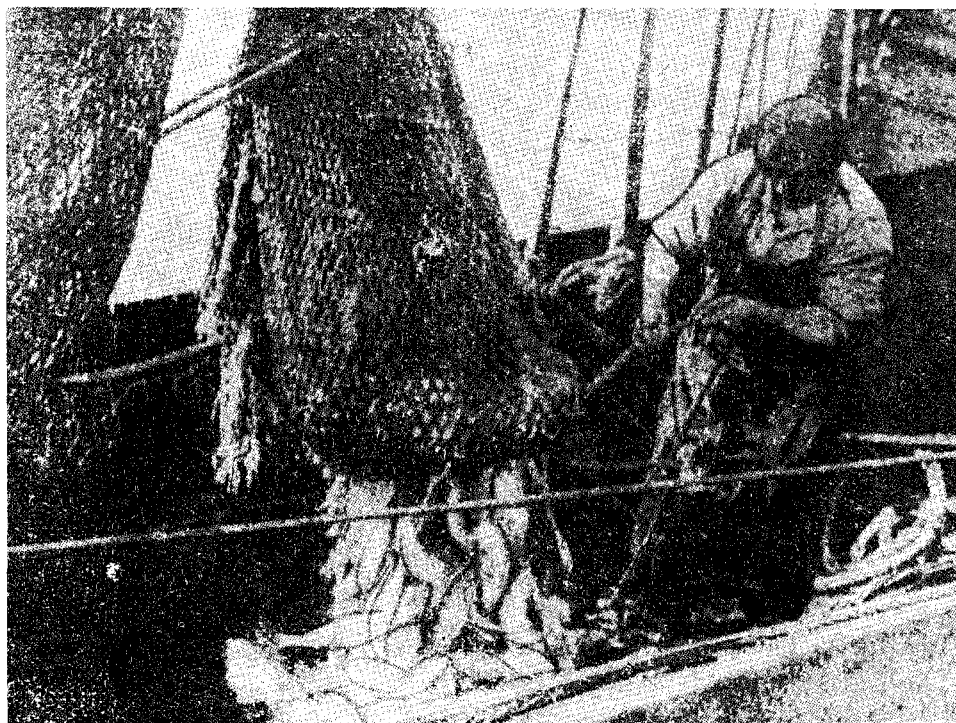
Сл. 84. – Извлачење мреже на брод

При таквој једној капетановој доколици, за време издашног лова, кад није требало мењати риболовну област ни вршити испитивања, ми смо, док је парни брод вукао мрежу по дну, молили капетана за разна обавештења, која нам је он врло радо дао и од којих су нас нека изненадила својим астрономским цифрама.

У време кад смо ми били на Великоме платоу, на њему је, поред неколико стотина удичарских гоелета, ловило и 56 само француских мрежарских бродова. Поред ових било их је и неколико који су у тај мах били отпутовали у Халифакс или Сиднеј да би се снабдели угљем или сољу за рибу. Први такви бродови појавили су се на њуфаундлендским ловиштима 1904. године. Од тада су они са таквим успехом ловили по тим водама да су у Француској одмах образована акционарска ри-

Сл. 85. – Рибa сакуљена на дну мреже

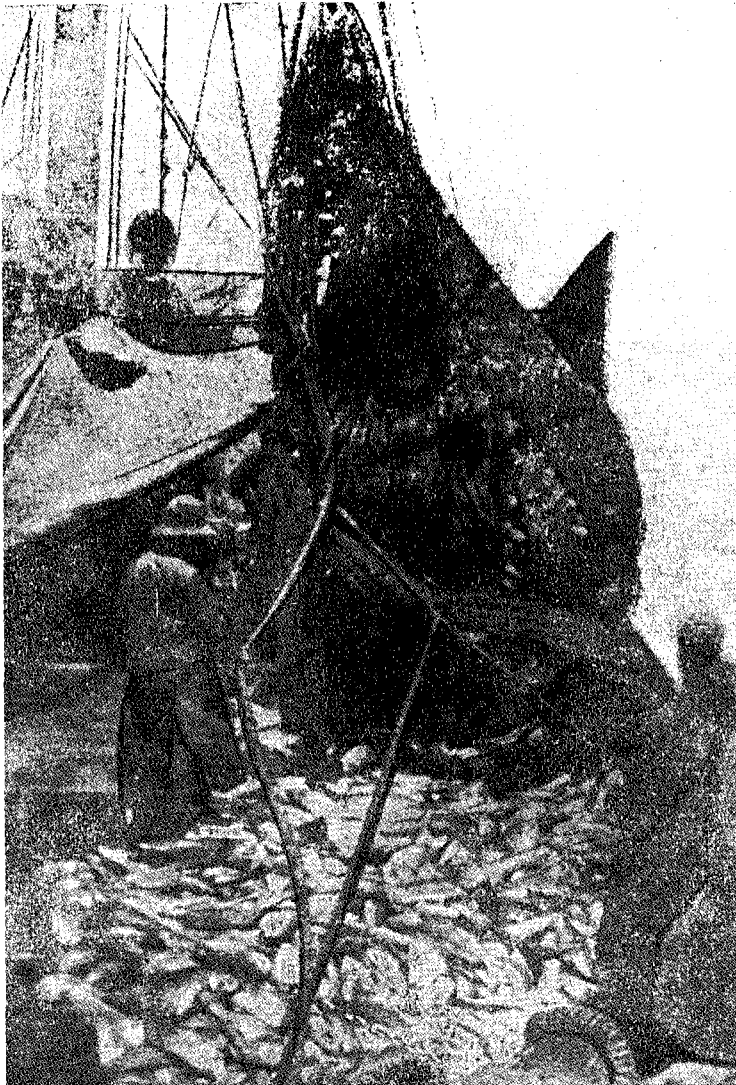
Сл. 86. – Отварање мреже на броду

барска предузећа за чији су рачун на брзу руку конструисани такви бродови и одмах слати на ловишта. Бродови су у први мах били мали и слаби, па пошто су тешко издржавали буре и како је на њима било мало места за уловљену и прерађену рибу, одмах се увидела потреба да се на велика океанска ловишта шаљу само велики парни или моторни бродови који ће се рентирати. Данашњи мрежарски бродови могу да у себе приме 15–20 хиљада квинтала усолјене рибе, а понеки брод и више. Они не само да издржавају и најјаче буре већ и не прекидају рад за то време. Такав један брод данас стаје, без рибарског алата и прибора, 3–5 милиона франака.

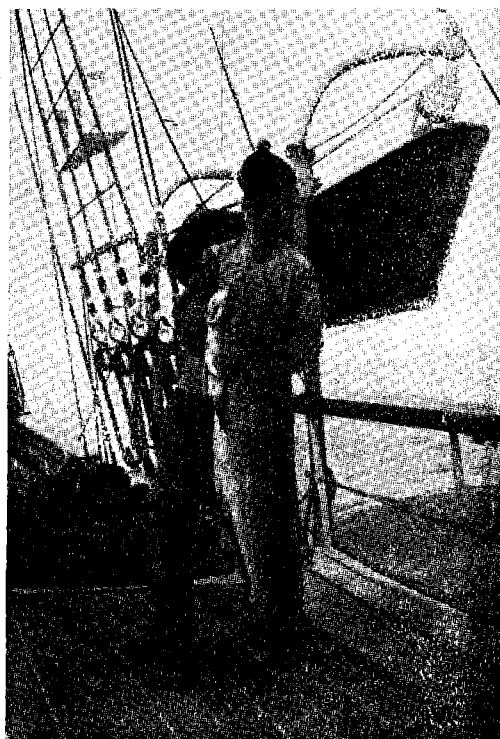
У последње време се за њуфаундлендске риболове све више конструишу велики моторни бродови са дизел-моторима од 1000–1200 коњских снага. Цистерне за нафту примају 300 тона нафте, а брод прави две експедиције за време сезоне лова, и донесе у Француску по 20–30 хиљада квинтала бакалара. Његове су мреже исплетене од конопца, са разјапљеним отвором кесе од 38–40 метара ширине и са огромном кесом од 75–80 метара дужине.

Капетан нам је показао такав један велики, модеран моторни брод, који је у тај мах пролазио поред нас и који носи име „Викторија“.

Он је, као што нам је то јавио бежичном телеграфијом, наишао на место где је његова мрежа изручивала на палубу сваког сата по 12-15 тона бакалара. На њему је од особља: капетан, његов помоћник, 3 моринска официра инжењера, 4 механичара, рибарски мајстор и 42 стручна рибара, поред куvara, његовога помоћника и неколико малих. Само на маневрисању мрежом ради 25 људи. Брод је коштао 5 милиона франака; трошкови су му за време путовања и лова огромни (само храна и

Сл. 87. – Изручивање рибе из мреже на палубу брода

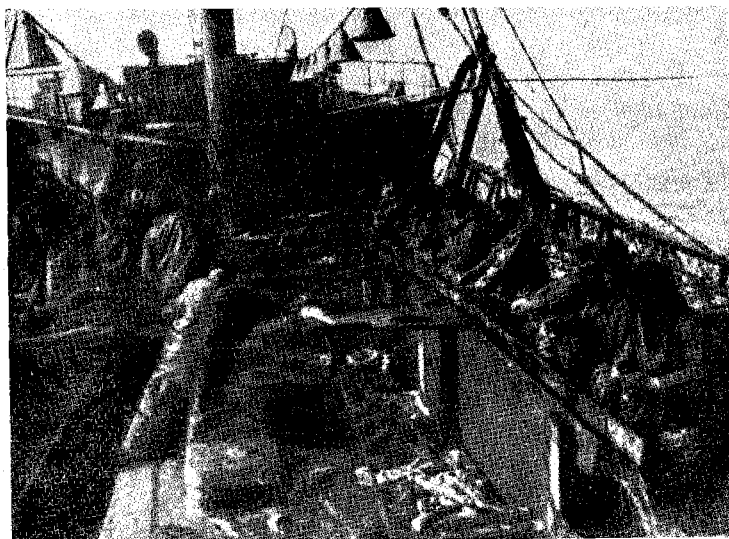
Сл. 88. – Лей примерак бакалара

пиће за људе хиљаду франака дневно), али у једној осредњој сезони лова тај брод донесе за две туре по три милиона франака рибе. Иначе, обични, мањи мрежарски бродови улове на истим ловиштима, при иоле бољем лову, за пола милиона до једног и по милиона франака рибе, али су им зато и трошкови много мањи. Кад је лоша година, бродови још могу бити и у дефициту.

Обрачун између предузећа и рибара на мрежарским бродовима сасвим је друкчији од онога на удичарским бродовима. Капетан нашег мрежарског брода дао нам је обавештења о томе како се, крајем сезоне, прави тај обрачун за поменути модеран брод „Викторија“. Он је такав исти и за све остале мрежарске бродове, и разлике произлазе само од разлика у многобројности људства на броду. Износ рибе у францима подели се на пет једнаких делова; четири дела припадају предузећу, а пети део целокупном људству на броду. Овај се пети део дели на онолико делова колико је људи, почевши од капетана па до малих; капетан и главни инжењер добијају сваки по 5 делова, капетанов помоћник 3 дела, специјалиста за прераду уловљене рибе по 2 дела, други и трећи инжењер по $1\frac{3}{4}$ дела, рибари што раде са мрежама и механичари по $1\frac{1}{4}$

Сл. 89. – Крујан бакалар

Сл. 90. – Парање, чишћење и усољавање бакалара на броду

дела, рибари новајлије по 1 део, а мали по $\frac{3}{4}$ дела. Али, пошто сав успех рибарске експедиције зависи у првоме реду од капетана брода, јер остали сви само извршују његова наређења, предузеће никад не жали, да би искусног и поузданог капетана привезало за себе и дало му воље за идућу експедицију, дати му од свога дела по једну, често позамашну суму, са којом он има рачуна да буде потпуно задовољан. Људи, као што је напред казано за оне на удичарским бродовима, пре поласка на пут узимају сваки по 4000–8000 франака предујма, ради издржавања својих породица за време њиховог одсуствовања и ради своје опреме за пут и лов.

Живот и рад на великим мрежарским бродовима су знатно удобнији и много мање изложени опасностима него на удичарским бродовима. Простори за обитавање су већи и хигијенски услови су у њима бољи. Просторије на палуби у којима се и дању и ноћу „израђује“ риба што непрестано придолази из мреже, такође су много веће, а поред тога на њима су механичке инсталације које употребу људске снаге своде на најмању меру. Али ипак, поред свега тога што мрежарски брод много боље издржава буре но гоелета једрењак, постоје и за њега опасности, и то исте врсте као и за једрењак. Опасност је од густе магле, од прекоморских бродова који пуном паром пролазе кроз само ловиште, па се дешавају судари; рибарски брод, који је од самога гвожђа, нађе се за тили час на дну мора са свим што је на њему. Напоследку, дешава се да брод који иде у Халифакс, Сиднеј или на острво Сен Пјер ради снабдевања или какве нужне оправке, наиђе на подводне стене у близини тих пристаништа, па њима буде пробијен и потопљен. Тако је, нпр., око половине децембра 1928. године пропао мрежарски брод „Пацифик“ са пуним товаром рибе. Завејан снегом на јако узбурканом мору, брод је био нанесен на врх подводне стене у близини њуфаундлендских обала, распорен стеном и потопљен са свих 40 људи на њему. После неколико дана нађен је поред обале један од чамаца тога брода и у њему смрзнут рибар покривен снегом; то је био један који је приликом катастрофе успео спасти се у чамцу, али само за тај мах; мраз, снег и глад убрзо су довршили остало.

У Француској се већ поодавно почело помишљати на оне што се на њуфаундлендским ловиштима излажу таквим опасностима да својим породицама осигурају опстанак, и допринесу благостању своје земље, доносећи од мора отету храну и не баш занемарљиву суму новца из иностранства. На њуфаундлендским ловиштима лове преко 10 000 само француских рибара. Мада су све то здрави и необично издржљиви људи, ипак болести што долазе од јаких назеба и претераног рада не штеде ни њих. С времена на време, на таквом броду буде покоји рибар и рањен радећи оштрим удицама, великим рибарским ножем, куком од какве дизалице на броду, челичним каблом који везан за мрежу клизи са ивица брода великом брзином док га пређа не затегне итд. Понеки рибар проведе по неколико дана у струкарском чамцу са својим другом,

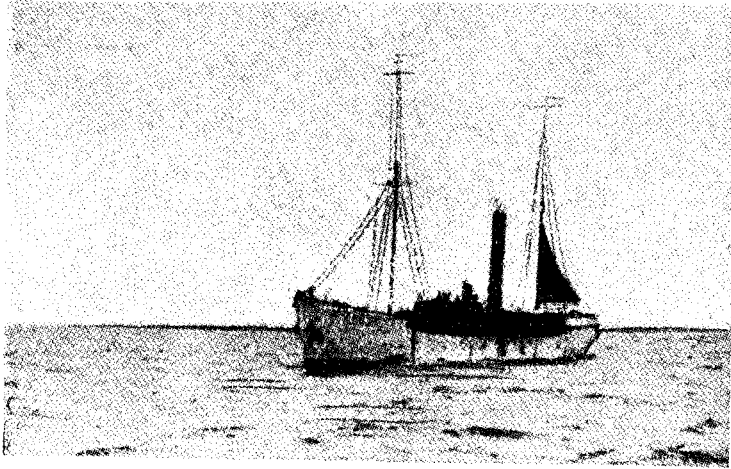
залутовавши по магли и тражећи свој брод. На рибарским бродовима се не може ни мислити на какво лечење; оболели или рањени рибар оставља се самом себи у уској четвртастој дрвеној пећини која му служи за становање, а остали продужују посао не мислећи више на њега.

Да би се томе помогло, 1895. године основано је у Француској друштво за указивање помоћи њуфаундлендским рибарима на лицу места; друштву је дато име Поморско добротворно друштво (*Oeuvres de mer*). Циљ му је да помоћу прилога од стране државе, приватних лица и установа опреми један болнички брод који ће, у време лова на њуфаундлендским ловиштима, посетити та ловишта, доћи у додир са бродовима који ту лове, указати лекарску и хируршку помоћ онима којима она треба, примити на себе теже болеснике и рањенике који су постали неспособни за даљи рад за време сезоне лова и провести их у Француску, или на острво Сен Пјер, кад брод буде извршио своју мисију на ловиштима. Поред тога, брод је имао доносити рибарима писма од њихових породица, раздавати их од брода до брода, примати са ових пошту, а по могућству и поруке за породице.

Таква помоћ друштва била је од неоцењиве користи за њу-фундлендске рибаре, дотле потпуно одвојене од целога света за време од неколико месеци, на местима где је смрт лебдела над главама и најискуснијих и најодважнијих. Већ први такав болнички брод, фини једрењак „*Saint-Pierre*“, пошао је из Сен Малоа 20. априла 1896. године, чим је био довршен у бродоградилушту, а 10. маја већ је срео први рибарски брод на ловишту, примио са њега болесне и рањене, предао изненађеним и обрадованим рибарима писма од њихових милих и драгих, па продужио по ловишту да тражи друге бродове и рибаре.

Доцније је друштво опремило један болнички брод са помоћним мотором, брод „*Saint-François d'Assise*“, који је такође своју мисију испуњавао на велику корист њуфаундлендских рибара и њихових породица. Данас исту службу врши парни болнички брод „*Sainte-Jeanne d'Arc*“. Он плови под заставом Црвеног крста. Има на себи триестину болничких постеља, апотеку, салу за хируршке операције, продавницу разних ствари потребних рибарима, па чак и посреднички биро за налажење посла рибарима које довози или који желе прећи на други брод. На њему је и државна пошта и телеграф. Мисија брода стаје друштво годишње око 700 000 франака, за два путовања у време сезоне лова.

На петнаест дана пре нашег доласка на ловиште, болнички брод је у проласку сусрео и на себе примио два рибара залутала на океану на своје струкарском чамцу са једне удичарске гоелете. Они су већ били добили запаљење плућне марамице и, да их нису са брода спасили потпуно изнемогле и опружене по поду чамца, они би за дан-два напустили овај свет. Са истог су брода пре четири године нестала два чамца са по два рибара; у једноме од њих била су два шурака, а у другоме таст и зет.

Сл. 91. – Парни болнички брод „*Sainte-Jeanne d'Arc*“

Задовољство је посматрати радосна лица ових простих, од света одвојених људи, кад им капетан брода стане делити пошту примљену са болничког брода. Сваки, чим прими писмо или пошиљку, гледа одмах да се осами иза катарке, стуба од конопаца, буради са сољу, па да се преда задовољству да то отвори. Једноме јавља жена да је добио деветог сина; другоме да је породицу посетио бродовласник и распитивао се да ли имају најнужније за живот; трећем да му је и пети син истеран из школе јер школско време проводи у чамцу забацујући струкове. Староме рибару баба послала дувана за жвакање и топле вунене чарапе; мали је добио џемпер који му је исплела мати и у рукаву пакетић чоколаде. Неписмени рибар (а увек их има на броду) обрће писмо у рукама чекајући да који од другова доврши читање свога писма, па да му прочита и његово.

Капетан болничког брода обично оставља рибарима рок од 2–3 сата да напишу и предаду му писма за Француску, камо ће он поћи чим буде обишао све бродове, једрењаке и парне, на ловишту. То има да потраје више од два месеца, јер тих бродова има раштрканих по неколико стотина, а уз сваки од њих треба остати бар по 2–3 сата.

Поред толико корисног и моћног филантропског друштва „*Oeuvres de mer*“, постоји у Француској још и неколико других сличних друштава, али за указивање помоћи рибарским породицама чији су чланови подављени или помрли на њуфаундлендским ловиштима. Друштво у Фекану издало је тако, за неколико последњих година, преко 500 000 франака на име помоћи породицама на океану несталих рибара. Таква друштва су прави благослов за океанске рибаре; она им дају подстрека да иду на далеке путе и ризикују своје животе, знајући да ће ипак неко

Сл. 92. – Очекивање повраћања њуфаундлендских рибара

имати да се побрине за њихове породице у случају да се они више не врате.

Некада је све то било друкчије и занат океанског рибара био је неоспорно најтежи и најопаснији од свих осталих. Песници и писци

Сл. 93. – Рибарска породица добија шужну веси

романа, иако никад ниједан од њих није дошао у прилику да непосредно види како се то живи и ради у најмучнијим приликама које се могу замислити, стварали су у својим маштама романтичне и узбудљиве слике и сцене, које су читаоцима откривале читав један непознат свет о коме они нису ни слутили да постоји. Те су слике у ранија времена могле бити и стварност. Али, данас је занат много мање романтичан и узбудљив но што је био до пре педесет година. Пјер Лоти не би данас више могао онако сликати живот и посао прекоморског рибара; сваки би му данашњи рибар казао да његова маштања не одговарају стварности.

Све је то данас простије, прозаичније, лакше. Машина је заменила људску снагу, уносећи у посао брзину и безбедност. Тамо, у негдашњим далеким, забаченим и пустим областима океана, где годинама није наилазио никакав други брод осим рибарског, данас је редован путнички и трговински саобраћај. Истина је да је и то унело нове опасности, али се рибари, месецима одвојени од целог света на океанској бескрајности, осећају да су ипак у вези са светом. Поред њих пролазе прекоморски колоси на којима ноћу бљешти електрична светлост и ври модеран живот. Њих с времена на време обилази болнички брод који им чини неизмерне услуге и радости. Њихове породице нису напуштене самима себи кад се ко од њих не врати са далеког пута. Рибар се осећа у сваком погледу безбеднији но некад, па се са више воље и енергије предаје мучном и напорном послу који га чека на пучини.

Како стоји са рентабилношћу струкарског једрењака и мрежарског брода кад се то упореди једно са другим? Кроз густу помрчину, стојећи на крову нашега брода, гледамо безброј светлуцавих звезда које се око нас крећу по мирној површини воде: то су сигналне лампе и осветљени прозори мрежарских бродова који, наишавши на томе простору на густе масе бакалара, вуку по дну своје мреже, извлаче их из мора свакога сата пуне рибе и ову одмах „узимају у рад“. Капетан нашег мрежарског брода, који и сам то исто ради, објашњавао нам је за то време, на своме командантском мосту, како стоји са тим питањем.

И сама предузећа нису начисто с тиме који је од две врсте риболова, удичарски (струкарски) или мрежарски, рентабилнији. Сигурно је то да је, за исти број рибара на броду, средња количина уловљене рибе увек бар два пута већа са мрежарским него са удичарским бродом, а нису ретки случајеви да је и за неколико пута већа. Године, нпр., 1923. струкарски риболов на њуфаундлендским ловиштима дао је за сваки једрењак, у средњу руку, 351 400 килограма рибе, а мрежарски риболов за сваки мрежарски брод по 1 067 685 килограма. Године 1925. један је струкарски једрењак узео за усолјену рибу 300 000 франака, у средњу руку; један мрежарски брод узео је 800 000 франака. Према томе би се на први поглед могло закључити да је мрежарски риболов много рентабилнији од струкарског. Али друкчије изгледа ствар кад се упореде трошкови око једне и друге врсте риболова. Једна гоелета има за време сезоне лова много мање трошкова но парни или моторни мрежарски

брод; ти трошкови чине да мрежарски риболов, бар кад се обавља у обичним размерама, нема тако велику превагу у погледу рентабилности над струкарским, како би то изгледало према самој количини изловљене рибе. Али он ипак има то неоспорно преимућство над овим што је лакши, безбеднији и за саме рибаре знатно рентабилнији. Међутим, у последње време показало се да је рентабилност мрежарског риболова много већа и за само предузеће кад се обавља на широкој основици, великим модерним бродовима који на себи носе читаву фабрику и инсталације за прераду рибе, при чему се од ове ништа не баца, а поред тога, радећи огромним мрежама, хватају и знатно веће количине рибе него обични бродови. А кад још буде нађен начин да се на самоме броду прерађује и она риба која се данас баца натраг у море, и то у количинама у најмању руку једнаким количинама усољеног бакалара, такав ће мрежарски риболов бити несравњено рентабилнији од свих данашњих начина риболова.

Давши нам сва та објашњења, капетан нас је одвео у кабину за бежичну телеграфију и ступио у везу са околним бродовима који су се светлукали на пучини око нас. У разговору који је имао са капетанима тих бродова и који нам је гласно објављивао, могло се разумети само: „дубина 190 метра“, „температура 4°“, „прошле ноћи 210 квинтала“, „много ђубрета“ (друге рибе, поред бакалара), „треће вучење јутрос само војска Троцког“ (једна врста црвене рибе). Ту смо и ми, пре растанка, пожелели сваку срећу бродовима и рибарима, па испративши им једно последње, уобичајено бежично „добра срећа и много квинтала“, вратили смо се на свој брод да на њему још последњи пут отпочинемо на њуфаундлендском ловишту, па сутрадан рано изјутра дигнемо котве и кренемо преко океана за Европу.

ИНДУСТРИЈСКА ПРЕРАДА БАКАЛАРА

На рибарским бродовима, како струкарским тако и мрежарским, израда уловљене рибе ограничава се на чишћење, испирање и сољење рибе. Сољење нарочито мора бити предмет највеће пажње, јер сувишна со, како кажу рибари, „изгори“ рибу, а ако је у недовољној количини, риба се може укварити. Зато се за то сољење узимају на брод нарочити специјалисти, који се боље плаћају но остали рибари. Тако се исто мора јако пазити и на слагање усољене рибе у просторије брода; између риба не сме бити празног простора и притисак треба да је равномерно распоређен по целој маси рибе и соли.

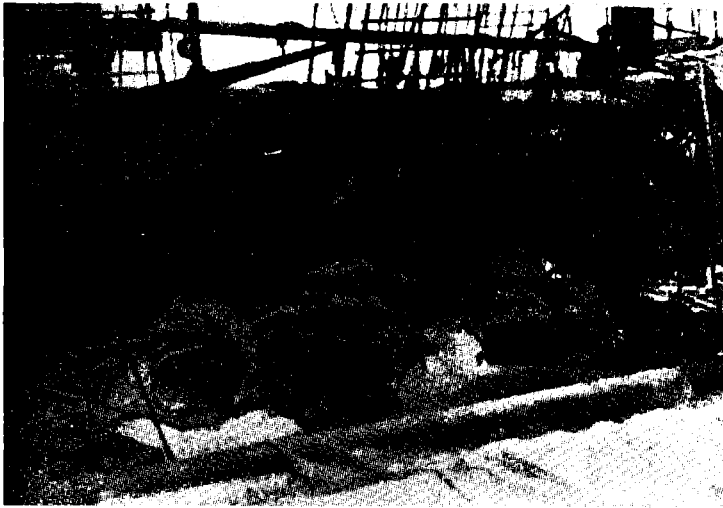
Тако наслаган бакалар остаје у томе стању све дотле док се брод не врати или у Сен-Пјер, ако је локалан њуфаундлендски, или у Француску, ако је европски. Они први се враћају у Сен Пјер месеца јуна, и ту истоварују усољену рибу и предају је сушарама на морској обали, па се потом снабдевају оним што им треба и враћају се понова на ловиште да

продуже лов. Француски бродови, гоелете једрењаци, остају на ловиштима за све време сезоне лова и враћају се право у Француску у другој половини септембра; мрежарски бродови праве два путовања од Француске до Њуфаундленда и у два маха истоварују усољену рибу. Гдекоји од бродова иду за време сезоне по три или четири пута у Сен Пјер, где претоваре рибу у нарочите једрењаке што припадају њиховом предузећу. То раде зато да би губили што мање времена у транспорту рибе и да би се, са испражњеним магацинима, могли поново вратити да лове. А ти исти транспортни једрењаци, кад пођу из Европе за прекоморска ловишта, напуне своје простране магацине морском сољу за рибу, која већином долази из солана на обалама Средоземног мора. Уосталом, у последње време тежња је да се избегне сваки саобраћај са Сен Пјером, једно због губљења времена при таквоме путу, а друго и стога што је немогућно спречити да се том приликом рибари не одаду ексцесима по многобројним баровима пристаништа; ексцеси се често завршавају осудама рибара на затвор, а за то време брод мора чекати и пропуштати драгоцено време за лов. Зато све више улазе у употребу напред описани велики мрежарски бродови који могу у себе примити сву уловљену количину рибе за све време сезоне лова и који собом носе све што им треба за целу сезону.

Кад је брод са рибом стигао, било у Сен Пјер било у Француску, риба се излаже продаји на велико. Али та риба још не улази у потрошњу; она се назива „сирови бакалар“ и има да се сматра само као сировина за даљу прераду. Њу у масама купују било они који ће је сушити на слободном ваздуху, као што се ради у Сен Пјеру, било фабрике за њену индустријску прераду, каквих има у доста великом броју по француским обалама.

Главна француска пристаништа у која се упућују једрењаци и парни бродови са усољеним бакаларом, јесу Бордо, Фекан, Сен Мало, Ла Рошел и Пор де Бук. Наглавније су фабрике у Бордоу и Фекану; триестину сушара само у околини Бордоа приме, по свршеној сезони риболова, на прераду око 40 000 тона бакалара, кога ту данима и недељама истоварују рибарски бродови. Може се замислити какав је у то време рад, живост и урнебес у пристаништу, при претоварању и транспорту те огромне количине рибе која се, извађена из својих наслага у магацинима брода, мора одмах узети у прераду.

Јединица мере за прераду те сировине је квинтал, али не од 50, већ од 55 килограма (50 кг рибе и 5 кг соли). Цена квинтала мења се од сезоне до сезоне, као и према месту у коме се риба продаје. Риба истог квалитета данас се продаје у Бордоу по 165 франака квинтал, а у Сен Малоу по 140 франака. У Сен Пјеру је иста риба још јвтинија и често дотера до 80 франака квинтал. Цену у Француској одређује берза у Бордоу; према њој се управљају и остала пристаништа у којима су фабрике за прераду бакалара, мењајући је унеколико према својим локалним приликама. На берзи се покашто доносе закључци и за време

Сл. 94. – Прогаја сировоџ бакалара

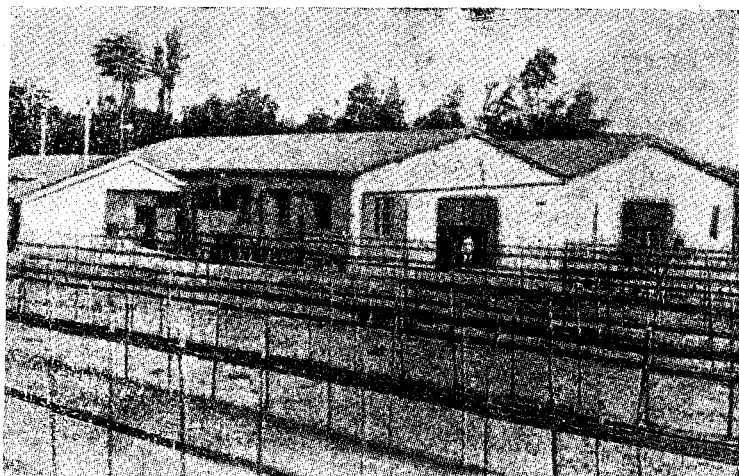
лова, „на невиђено“ пре но што се и један рибарски брод вратио у Француску.

Прерада рибе што остаје у Сен Пјеру врло је проста и примитивна. Риба се суши на нарочитим постројењима од коља и дрвених штапова, изложена дејству ваздуха и сунчаних зракова. То траје по неколико недеља, па се онда исушена риба распростре по песку, где „добија последњи удар сунца“, као што кажу тамошњи рибари. После тога се слаже у дењкове и пушта у продају и потрошњу. Покашто се суши и на диму четинара пре но што уђе у потрошњу. Тако исушени бакалар губи 30% од тежине коју је имао у усољеном стању, и може се очувати за годину дана у добром стању.

У француским фабрикама прерада није тако примитивна. При томе се врше ове главне радње: брижљиво одабирање, пажљиво испирање, оцеђивање од воде, поновно сољење крупном морском сољу и слагање у бурад тако да не остаје празног простора између риба. За ту врсту прераде бира се само бакалар који у „сировом стању“ тежи више од 1,8 килограма. Тако се добија један производ чист, бео као снег, са укусом потпуно свеже рибе, али која још није за извоз јер се у добром стању може одржати највише три месеца. Он се купује и троши само у земљи.

Риба одређена за извоз и која треба да дуже траје, излаже се сушењу пошто је већ прерађена овако како је казано. Сушење је тада двојако: на слободном ваздуху и вештачко, у затвореним просторима. Прво се врши готово онако исто како је напред описано и како га врше локални њуфаундлендски рибари. Вештачко се састоји у томе да се

Сл. 95. – Инсталација за сушење бакалара на ваздуху, у Бордоу

дејство промаје и сунчаних зракова смени загрејаним ваздухом. Оно је први пут уведено пре педесет година и обавља се на овај начин:

Добро испрана риба обеси се у унутрашњости озиданог, затвореног простора, на обичној температури. Ту се остави да виси 24 сата, да се добро оцеди вода и да се риба провене, па се онда температура простора доведе на 30° – 32° С помоћу термосифона. Јак вентилатор мења

Сл. 96. – Инсталација за вештачко сушење бакалара у Бордоу

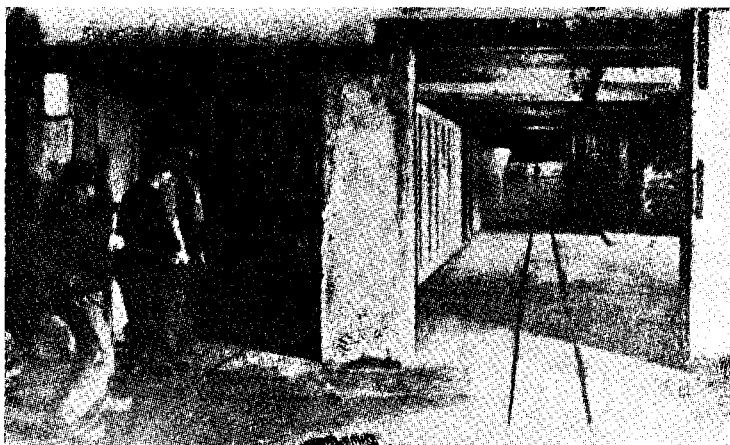
ваздух и истерује га кроз мноштво малих отвора; ваздух струји између редова рибе и суши је.

У Фекану сушница је један тунел од 30 метара дужине, 3 метра ширине и 2 метра висине. Риба се у тунел увлачи вагонетима на којима је пре тога била остављена напољу, на сувом месту, да се оцеди и провене, па се онда по дванаест таквих вагонета увлачи у тунел, у коме се одржава температура од 30°–32° С. Јаки вентилатори терају у тунел ваздух да циркулише и суши рибу.

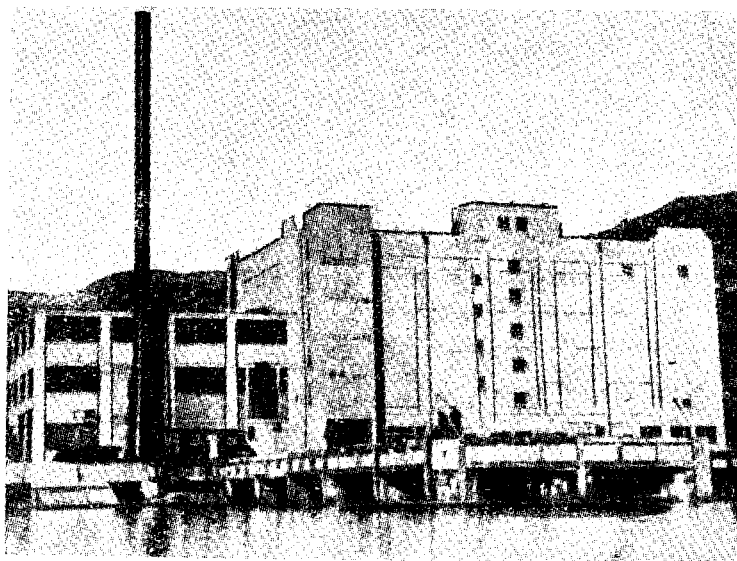
Вештачко сушење траје 15–18 сати ако је бакалар одређен да се троши у Француској или у суседним земљама, а 36 сати ако ће се извозити у топлије земље. Тако дуго је сушен и бакалар кога ми добијамо и који се тако радо троши на нашем приморју, мада га добијамо готово увек сувише пресушеног.

У гдекојим сушарама бакалар, пошто је добро испран, иде под пресу, па се затим суши између слојева памука који му упије сву заосталу влагу; ти се слојеви памука морају мењати чим се довољно овлаже, кашто по десетину пута док се риба потпуно не осуши. Тај се начин употребљава нарочито онда кад је бакалар почео помало да се квари или кад је потребно да после прераде дуго време стоји.

Дуж западне француске обале има данас око 40 вештачких сушара; њих триестину у Бордоу имају запослених око 700 радника; две сушаре у Фекану имају око 140 радника, три у Сен Малоу око 300 радника итд. Највеће од њих могу на дан прерадити до 100 квинтала рибе. Године 1924. само једна сушара у Фекану (која припада компанији La Mogue Française) исушила је 80 хиљада квинтала бакалара са њуфаундлендских ловишта. На острву Сен Пјер постоји и огромна акционарска хладњача, где се бакалар конзервира смржњавањем хладним ваздухом, али досад се то није показало као нарочито рентабилно.

Сл. 97. – Вештачко сушење бакалара у Фекану

Сл. 98. – Хладњача за чување рибе на острву Сен Пјер

Поред самога бакалара, од индустријске је вредности и рибљи зејтин, који има велику терапеутску вредност и који се прави од бакаларских цигерица. Ова садржи око 40% од своје тежине самога зејтина, који се из ње издваја на разне начине, према томе да ли се то издвајање врши на самоме рибарском броду или у нарочитим инсталацијама на суву.

Да би се добио најфинији рибљи зејтин, одређен за медицинске сврхе, бирају се пажљиво најздравије цигерице, што се распознаје по њиховој боји и притиском прста. Оне се узимају у рад чим су извађене из рибе, а најдаље у року од пет сати после тога, и то само ако су држане на чистом и хладном месту. Такве цигерице се најпре оперу у слаткој (никада не у морској) води и очисте се од свих мембрана, па се поређају по каквој чистој површини да се оцеле од воде, али и то само за неколико минута. Затим се приступа издвајању самога зејтина из њих, што се врши на разне начине. Најпримитивнији је онај што се искључиво употребљава на рибарским једрењацима: цигерице се излажу ферментацији, за време које се излучени зејтин цеди у подметнуте судове. Али то даје само сировину, нечист зејтин врло непријатног мириса; такав се зејтин мора доцније у фабрикама пречишћавати и рафинирати.

Много је савршенији начин који употребљавају Норвежани на риболовима код острва Лофотен, и који је ушао у употребу и на свима француским мрежарским бродовима што лове на њуфаундлендским ловиштима. Он се састоји у кувању припремљених за то цигерица у металним котловима са дуплим зидовима, између којих циркулише врела

водена пара, која се одржава на једној сталној температури. На понеким бродовима излучивање зејтина се подстиче директним дејством паре у великим металним котловима у којима млазеви паре из парног котла дисоцирају и раздробљавају цигерицу; зејтин, који се излучио, плива по површини и оцеђује се у спремљену за то бурад. Рачуна се да, у средњу руку, треба 10–12 хиљада цигерица да би се риблим зејтином напунило обично буре од 220 литара које се за тај циљ употребљава. Са добром инсталацијом за тај посао треба 100 квинтала бакалара да би се добило 300 килограма зејтина.

Доскора се на француским рибарским бродовима није обраћало довољно пажње производњи риблиг зејтина. Код толике француске рибарске флоте што лови бакалара, и толике масе бакалара коју она излови за време сезоне лова, Француска је морала увозити из Норвешке или Енглеске највећи део зејтина што се у земљи троши. Бродовласници, капетани рибарских бродова, па и сами рибари, нису имали интереса за ту врсту производње, наводећи да су им скупа бурад за зејтин, да ова заузимају на броду место које би могао заузети усољени бакалар, да људи на броду немају за то времена, јер прерада самог бакалара у оноликим масама не трпи никакво одлагање ни прекид, да је цена сировом, непрерађеном зејтину врло ниска итд. Тек у новије време, а нарочито после рата, почела се та производња и у Француској схватати озбиљније, и њени модерни рибарски бродови имају све што треба за ту производњу. Тако су, нпр., ти бродови продали 1920. године око 54 000 литара риблиг зејтина за 136 000 франака; године 1923. око 70 000 литара за 185 000 франака. Поред тога, велике количине зејтина су продале и рибарске инсталације на Сен Пјеру: 140 000 литара 1920. године. Највећи део тога сировог зејтина пречишћаван је у француским фабрикама и цена му је тада знатно скочила.

Напослетку, извесну индустријску вредност има и бакаларова икра. Женка бакаларова има у трбушној дупљи две издужене кесе од танке опне, испуњене компактном масом икре. Ту икру употребљавају рибари који у европским водама лове сардину; употребљавају је као мамац који се расипа по мору на местима где су густа јата сардине да би их задржали у области у којој ће их ловити великим мрежама. На великоме броју једрењака што лове бакалара та се икра просто баца у море, без икакве користи и за кога и за шта. Међутим, француски ловци сардине купују такву икру у великим количинама у Норвешкој и Енглеској. То је побудило поједине бродовласнике да од својих рибара траже искоришћавање бакаларове икре. И кад се то ради, икра се добро усали и смести у вреће, у којима се чува до доласка у Француску, добро чувана од влаге у сувим просторијама брода. Кад брод стигне у Европу, икра се изручи у бурад, ова се затворе и излажу продаји. По себи се разуме да се тако примитивно препарисана икра не може поредити са оном из Норвешке и Енглеске, где се она прерађује у фабрикама на суву, са много више пажње и под мого бољим условима за то. Али се

и у томе у последње време осећа бољитак. На рибарским бродовима, нпр., у Фекану, 1920. године усољено је само 5 000 килограма икре; године 1923. то је већ порасло на 16 000 килограма и продато по 155 франка 100 килограма. Од тада су те цифре порасле, и по количини и по цени. Данас се икра искоришћава готово на свима бродовима што лове на њуфаундлендским ловиштима.

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

ИСТОРИЈА И ПРИПАДНИШТВО ЊУФАУНДЛЕНСКИХ РИБОЛОВА

ПРОНАЛАЗАК ЊУФАУНДЛЕНДСКИХ РИБОЛОВА

Становници обала Бискајског залива, на југозападном крају Француске, који носе име Баски, били су од вајкада чувени као највештији и најсмелији ловци китова. Некада је, пре неколико векова, тај залив био уточиште крупних китова, које су Баски ту ловили на један врло примитиван, а опасан начин, и од тога се јако богатали. Тај се лов још у то време био развио у једну јаку индустрију, чији су центар биле воде дуж обала Бискајског залива. О томе има поузданих података још из 6. века.

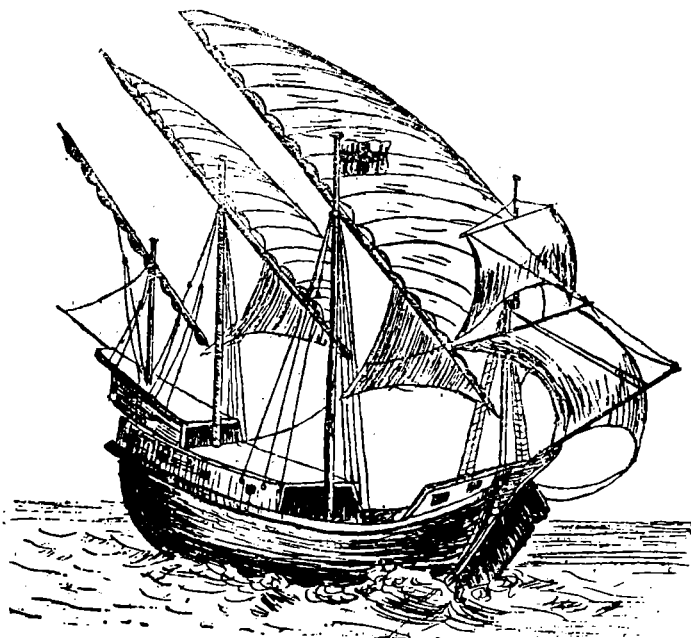
Гонећи китове који су се у одређено време појављивали дуж француских обала, па их је затим ту нестајало, Баски се нису устручавали упуштати се на бескрајну океанску пучину и предузимати ловачке експедиције које су трајале по неколико месеци, па и по коју годину. Они су, идући само за китовима и не водећи рачуна о даљинама, тешкоћама и опасностима, несумњиво препловљавали Атлантски океан и много пре Колумба сагледали обале америчких земаља. Али, природно је да од свега тога није остало писмених трагова и да су такви проналасци нових земаља морали, заједно са китоловцима, одавно потонути у ноћ заборава, остављајући за собом само легенде које су се вековима после тога одржавале.

Међутим, има неоспорних података о томе да су Баски, гонећи китове по водама Северне Америке, наишли на дотле нечувено риболовно богатство у водама око великога острва Њуфаундленда, коме су они сами дали име Нове Земље (*Terres Neufes*). Риболовно богатство открили су сасвим случајно, покушавајући на разним местима океана хватати рибу удицама за своју исхрану на ловачком броду. Наишавши на једно мало острво у близини источне обале Њуфаундленда, били су запрепаћени непрегледним гомилама крупнога бакалара сакупљеног око острва. Удица са мамцем, у тренутку кад је била са брода завитлана и додирнула водену површину, имала је већ на себи закаченог бакалара; ако је овај био мање величине, у истом га је тренутку прогутао

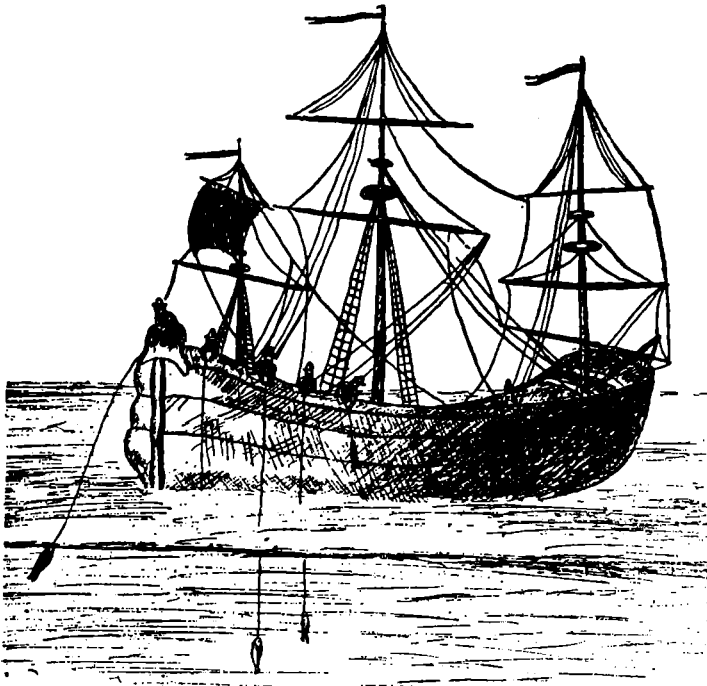
већи бакалар, заједно са удицом. Ловачки брод је за кратко време био пун рибе и ловци су, наместо лова китова, ударили у лов бакалара, слажући га у магацине брода наместо китове масти.

Вративши се са пуним бродом усољене рибе у своја гасконска пристаништа, ловци су причали чуда о баснословном риболовном богатству на које су наишли са оне стране океана, као и о новим острвима обавијеним густом маглом и окруженим непрегледним масама од санти и ледених брда, између којих су се колобатали, превртали и у вис избацивали млазеве водене паре огромни китови. Али су све те приче остајале само на обалама Бискајског залива; оне нису допирале до оних од којих зависе судбине народа. Оне су узбуђивале само гасконске, бретонске и норманске рибаре, који су се од тада, с времена на време, одлучивали на далеке путе и пуне опасности прекоморске авантуре, из којих или су се враћали са бродом претовареним усољеном рибом, или се никад више нису ни враћали.

О томе да су Баски одиста долазили у америчке воде пре званичног проналаска Америке, има и писмених података из ранијих векова. О томе постоје и легенде, које се и данас одржавају по бискајским и нормандијским обалама. По једној од њих, нпр., Баски су у X веку, запазивши да китова почетком пролећа нестаје из Бискајског залива, пустили да им харпунирани кит, не могући се ослободити заривене му у

Сл. 99. – Брод бискајских ловаца китова

Сл. 100. – Бискајски рибари лове рибу

леђа харпуне, вуче брод по океану, оставивши му довољно конопца са свога чамца. Кит не рони дубоко јер мора често излазити на површину воде ради избацавања водене паре и удисавања свежег ваздуха. Он их је тако недељама вукао по површини океана, превео их преко овога и довео право међу китове који су се, у то време ничим узнемиравани, у масама бавили поред америчких обала.

Да су Баски одиста раније знали за риболовно богатство њуфаундлендских вода, доказује и то што је проналазач Канаде, Жак Картије, још на првоме свом путовању преко океана, наишао на поменуто мало острво које су урођеници већ звали Бакалаос, име које су му пре тога морали дати Баски; „бакалаос“ је бискајско име рибе на коју су ту били у изобиљу наишли. О томе тврди писмен извештај о Картијевој експедицији који је сам проналазач острва поднео тадашњем француском краљу. А утврђено је и то да су прву идеју за Колумбову експедицију дали Баски на које је он наишао у Карипском мору, код Малих Антила, 1480. године. Они су му том приликом испричали прекоморске авантуре своје и својих сународника и распламтели у њему чежњу за проналажење нових земаља које су пре тога познавали и експлоатисали сами Баски.

Сл. 101. – Инструментат бискајских рибара за оријентисање на океану

Постоје чак, и чувају се у маринским музејима, описи и модели старих примитивних моринских инструмената којима су се китоловци Баски служили на својим бродовима за одредбу положаја по звездама, много пре Колумбових путовања. Гледајући те до крајности примитивне справе, тешко је веровати да се неко помоћу њих могао оријентисати на океанској бескрајности, а међутим тако је ипак морало бити јер се без оријентације није могло пловити ни на краћим одстојањима, а још мање при препловљавању океана.

Што проналасци Баска нису одјекнули даље од гасконских и нормандијских обала и што нису имали опсежнијих последица, као што би било природно очекивати, разумљиво је кад се узме у обзир да су то били прости, примитивни људи, који су имали пред очима само свој посао, гоњење китова и што интензивније искоришћавање природног богатства на које су наишли са оне стране океана, излазећи целог свога века ретко кад на суво и немајући ни прилике да своја открића саопштавају онима које би то могло одушевити и покренути да о томе поведу рачуна. Саобраћај између гасконских обала и осталих француских покрајина био је у то време веома спор и тежак, а језик и начин живота Баска чинили су да су они били потпуно отцепљени од других покрајина са којима нису имали никакво општење. Напоследку, на француском двору и у владајућим круговима није у то време постојало никакво интересовање за колонизирање, а још мање за тражење нових земаља. То интересовање није било појачано чак ни онда кад је Картије дао Француској једну пространу и богату колонију, каква је била Канада; индиферентност је учинила да се и та колонија, велика као цела Европа, убрзо и завек изгуби.

ПРВЕ ФРАНЦУСКЕ РИБАРСКЕ КОЛОНИЈЕ НА ЊУФАУНДЛЕНДУ

Први Французи који су препловљавали океан и допирали до северних обала Америке, нису били досељеници. То су били ловци кито-

ва и рибари, који се нису нигде настањивали на суву. Кад им је брод био напуњен китовом машћу или усољеном рибом, они су се враћали у свој завичај и ту распродавали свој лов. Као што је напред казано, то су били Баски и океански рибари из Бретање и Нормандије, који су се, прошавши једанпут добро са својим послом, сваке године после тога одважно отискивали на океанску пучину у ловачке и рибарске авантуре. Рибе је тада било свуда у изобиљу, а рибарима није било стало ни до погодних лука, јер су увек ловили на отвореноме мору. Све је то учинило да за дуго време по проналаску њуфаундлендских риболова није било ни првих почетака колонизирања на северним америчким обалама и острвима.

Почеци колонизирања падају у почетак XVI века. Француски океански рибари били су ти који су у тим областима основали прва стална насеља. Тако је 1508. године моћни рибарски бродовласник Анго опремио један од својих бродова, „La Pensée“, и послао га у њуфаундлендске воде под командом капетана Томе Обера (чијим је именом названо напред поменуто насеље на Магдаленским острвима), са задатком да на тамошњој обали оснује рибарско насеље за лов и прераду бакалара. Капетан Обер је, стигавши на америчку обалу, одмах схватио колике се користи могу извући не само од нечувеног тадашњег риболовног богатства у тим водама већ и од трговине крзном. Бродовласник Анго је од тога стекао неизмерно богатство.

Доласком на владу француског краља Франсоа Првог, 1515. године, рибарско колонизирање је јако кренуло. Једна велика експедиција, коју је краљ послао те године на њуфаундлендске обале, под командом барона Де Лери, носила је собом све што треба за колонизирање у великом стилу: пољопривредне справе, семе разне врсте, стоку за теглење, дрвену и гвоздену грађу за зграде, ограде, чамце и алатке; рибарске мреже и удице у изобиљу и др. За неколико година стока се била у колонији толико размножила да су досељеници могли врло добро живети само од ње.

Шест година доцније, године 1524, друга једна експедиција била је поверена у то време чувеном морепловцу Жану Верацани. Он је са својим бродовима обишао сва дотадашња рибарска насеља на америчким обалама, званично заузео острво Њуфаундленд у име краља Француске, па се, не знајући за тешкоће и опасности таквих предузећа, упутио поред обала Лабрадора у правцу ка Северном полу. После нечувених тешкоћа и невоља, Верацани наиђе у поларном снегу и леду на изгладнеле урођенике који га нападну, ухвате, исеку на комаде и поједу. Неколико њих од његовог људства могло је умаћи на југ, допрети до колоније и донети вест о томе шта се десило са експедицијом и њеним вођом.

Године 1534. изаслата је на обале Северне Америке велика експедиција под заповедништвом Жака Картијеа из Сен Малоа. Напред је изложено шта је та експедиција урадила у канађанским водама, као и

потоње експедиције под командом истога морепловца и Робервала, гувернера нових колонија.

Верски ратови, који су убрзо затим обухватили Француску, учинили су да се престане са изашиљањем експедиција у те области и да колонизирање буде заустављено на ономе што је дотле у томе погледу урађено. За време тих ратова, океан су прелазили само смели и неуморни океански рибари, одлазећи из француских пристаништа да, на свој ризик, у американским водама лове рибу, или ловци фока и моржева, који су те морске животиње ловили због њиховог крзна.

Тако је било све до доласка на владу француског краља Анрија Четвртог, који је, већ прве године своје владавине, поверио једну прекоморску експедицију бретонском племићу Де ла Рошу, са задатком да предузме управу над Канадом, са титулом вицекраља, коју је пре тога носио Робервал. Од тада се на управи тих колонија изменило неколико гувернера, од којих су били најактивнији Шамплен, Талон, Де-Фронтнак и Ласал. Овај последњи је дошао у Канаду још као врло млад човек, испуњен жељом да пропутује и види што више света. Године 1673. он је успловио уз реку Сен Лоран све до великога језера Онтарио и успут градио тврђаве које су осигуравале припадништво тих области Французима. Ступивши у непосредну везу са урођеницима, црвенокожим Индијанцима, Ласал је научио и њихов језик, упознао њихове обичаје и извештио се у пловљењу по њиховим брзим, хучним рекама, пуним водених падова, вртлога и катаракта. Као гувернер нових колонија, био је умешан, неуморан и необично одважан. Са неколицином својих људи био је у стању умирити и придобити по неколико хиљада урођеника и употребити их на оно што је хтео: на подизање утврђења, крчење и рашчишћавање пролаза кроз шумовите и стеновите области, спровођење његових експедиција кроз пуне пределе, лов дивљачи за његов рачун итд. Он је први открио Нијагару и њене падове, велика језера Ири и Мичиген, велике реке Мисисипи, Мисури, Охајо и др. Једно његово истраживачко и освајачко путовање кроз Канаду, завршено 1683. године, трајало је без прекида две године и три месеца. Ласалово гувернерство обележава апогеју француске колонизаторске моћи у северним земљама Америке.

Француска је у то време имала у своме припадништву и власти једно пространо америчко царство које се протезало од Бафиновог мореуза, преко Хадсонског залива, све до Мексиканског залива, обухватајући целокупну област Великих језера и богату долину реке Мисисипи. Наиме, њој су припадали: велико острво Њуфаундленд, Магдаленска острва, цело полуострво Акадија (доцније названо Нова Шкотска), Лабрадор и цела област око Хадсонског залива, цела Канада, Нови Бренсвик и Мејн са Лујизијаном, од Алеганских до Стеновитих планина. Енглези су у то време имали само један узан појас између Алеганских планина и океана.

ФРАНЦУСКЕ РИБАРСКЕ КОЛОНИЈЕ У ЗАЛИВУ СЕН ЛОРАНА

У половини XVI века нарочито су се биле развиле и процветале француске рибарске колоније на ушћу реке Сен Лорана и у околним областима тога ушћа. То је нарочито био случај са пространом колонијом Гаспезија, на десној обали велике реке. О тој је колонији било речи у ономе што је напред изложено.

Сматра се да је Гаспезија прва америчка земља на коју су наишли Европљани, и то крајем 10. века. А потпуно је утврђено да су поред њених обала, још у 14. веку, на два и по века пре Колумбовог открића, ловили бакалара бискајски (гасконски), бретонски и нормански рибари, али не излазећи нигде на суво, не упуштајући се у испитивање унутрашњости шумовитог полуострва и не саопштавајући коме би требало оно што су на својим далеким путевима видели и сазнали.

Убрзо после Колумбове експедиције у те је воде допловио морепловац Себастијан Кабо, чију је експедицију опремио енглески краљ Анри Седми. Кабо је 1497. године наишао на острво Њуфаундленд. После тога су два француска морепловца, Жан Дени (1506) и Тома Обер (1508), открили огромно ушће реке Сен Лорана. Затим је, 1524. године, напред поменути морепловац Жан Верацано, чију је експедицију опремио француски краљ Франсоа Први, наишао на те воде и продужио пут на север, при чему је, као што је поменуто, на страشان начин изгубио живот. Напослетку, 1534. године је у ту област дошао и испитао је Жак Картије, са својим експедицијама о којима је напред било речи.

После Картијеових путовања престало се у Француској водити рачуна о новопронађеним и освојеним земљама. Ратови са Карлом Петим и дуготрајни верски ратови апсорбовали су сву снагу Француске и колоније су биле предате забораву. Али ипак, неко је у Француској мислио о њима, одржавао успостављене везе и искоришћавао их нечујно и без икакве помоћи и олакшања од стране државе. То су били француски океански рибари, који нису престали одлазити на богата ловишта тих далеких вода и враћати се отуда са пуним бродовима усолјеног бакалара. Они су не само у тим водама обављали риболов у дотле нечувеним размерама, већ су и на обалама Њуфаундленда и Гаспезије подизали своје рибарске станице на којима су прерађивали уловљену рибу пре но што је утоваре у магацине својих бродова. Њихова је активност узбудила Енглезе, који су се такође почели насељавати у тим областима, и године 1628. енглески адмирал Давид Кирк је напао француску рибарску флоту која је ту ловила, растерао је, заузео све рибарске станице и растурио рибарске колоније.

Станице су за неколико година после тога остале напуштене, јер француски рибари нису више смели долазити у те воде да лове. Међутим, доцније, сазнавши да у тим станицама нема енглеских рибара, је-

дна јака француска рибарска флота преплови океан у лето 1632. године, понова заузме напуштене станице и оснује колонију којој да име Нова Француска.

Једно име се нарочито истакло при томе новом колонизирању и остало да га дуго помињу потоњи нараштаји досељеника. То је био Никола Дени, послован човек, који је прешао океан са том рибарском флотом и настанио се на ушћу Сен Лорана у намери да потражи и обавља послове на којима се може добро зарадити. Крупан, здрав, предузимљив и одважан, он је у пословима имао за девизу: „Главни покретач свега што човек ради је добит“. Тој девизи је остао веран за свих педесет година што их је провео на обалама Гаспезије, тргујући рибом, дрвима, крзном и свим што му је долазило до руке. Одмах, од почетка свога рада, постао је прави и неоспорни шеф колоније, иако испрва није у томе био званично признат. Године 1648. дата му је концесија за целокупну обалу залива Сен Лорана, а године 1654. сам краљ Луј Четрнаести проширио му је ту концесију и поставио га за гувернера свих француских колонија у области тога залива, као и Њуфаундленда и свих острва у околини. Умро је 1688. године у својој деведесетој години старости. За време једнога свога бављења у Паризу, 1672. године, написао је и штампао две врло добре књиге о областима Америке у којима је провео свој век; књиге имају велику вредност за познавање тих земаља у то време и прилика онога доба.

Годину дана после смрти гувернера Николе Денија, кад је у Енглеску ступио на владу краљ Вилијем Трећи, појачане су јако енглеске колоније у Америци. Из тих су се колонија тада почели организовати напади на француске рибарске колоније у заливу Сен Лорана, и то не само од регуларних енглеских трупа већ и од дивљих и сурових урођеника племена Ирокеза, као и од енглеских гусара који су пљачкали и уништавали рибарске бродове насељеника. И то је трајало све док Париским пактом од 1763. године није Французима признато право риболова у поменутоме заливу и припадништво рибарских острва Сен Пјер и Миклон. Али тим пактом Французима је било забрањено подизати рибарске станице на обалама залива, Њуфаундленда и Лабрадора, чиме су им рибарски послови били јако отежани.

Почетком пролећа 1776. године један богат енглески трговац са острва Церси, Чарлс Робин, опреми један једрењак у намери да сам лично обиђе и у погледу трговачких послова проучи обале Сен Лорана. Предузимљив, окретан и одважан, он је одмах увидео шта се све може извући са тих обала, на којима више није било француских насељеника. Робин се настани у Гаспезији, у ранијој француској рибарској колонији која је носила име Паспебијак, са пространом пешчаном плажом и врло удобним пристаништем за бродове и чамце. Изабравши то место за своју централну станицу и удруживши се са канађанским трговцем из Квебека, Вилијемом Смитом, Робин постави читав низ својих станица, са контоарима, стовариштима и магацинима, дуж обала Гаспезије, увек

по једном истом моделу, по коме су се по целој Гаспезији у то време, па и много доцније, распознавале чувене „Робинове станице“.

Са Робином је прешло преко океана и триестину породица са острва Церси и Гернзи, као и повећи број француских рибарских породица из Сен Малоа. Све су те породице морале остати потпуно у његовој служби и радити само за њега. Свакој од њих дао је по један мали комад земље, недовољан да породица може од тога живети, тако да су се сви, па и они који нису били рибари од заната, морали одати на рибарство. А сва уловљена риба, по одбитку само мале количине потребне за живот рибарима и њиховим породицама, морала се предати њему, на којој од његових станица, по наметнутој, врло ниској цени. Сиромашни рибари, немајући средстава за самосталан живот и посао, морали су се задуживати код Робена за животне намирнице, за одело, рибарски алат и прибор, и све друго, па су потпуно од њега зависили. Онај који би покушао да се тога ослободи, одмах је био искључен не само из редова оних које су Робинови контоари снабдевали већ и из сваке заједнице са осталим становницима области којом је апсолутно господарио Робин, а тиме је неминовно био осуђен на пропаст, као и цела његова породица.

Радећи тако, Робин је стекао огромно богатство. Његова трговачка, светски чувена кућа Робин и компанија, имала је по целој Гаспезији своје контоаре и држала у својим рукама све послове у тој области. Сам Робин је непрестано путовао по Енглеској, Француској, Шпанији, Италији, закључујући послове и шаљући отуда својим контоарима са оне стране океана наредбе које су се морале дословце извршавати. А да би његови агенти мислили само на посао и да би се наређења војнички тачно извршивала, он им није допуштао женидбу; они који су већ били ожењени, нису смели доводити жене у места где су били контоари. Живело се као у касарни, па је било прописано чак и то шта ће агенти јести и пити.

Робин је у службу најрадије узимао дечаке од 14–15 година, па пошто би ови покоју годину служили као шегрти и добро ушли у послове на којима ће имати да проведу свој век, постајали су агенти у контоарима, магационери и томе слично, имајући при том пред очима само интересе свога моћног господара. Мада су били слабо плаћени, само толико колико је требало да би одржавали свој живот, ипак никад и нигде господар није имао тако фанатички предане службенике као кућа Робин и компанија. У целој колонији није било ниједне школе; Робин њих није трпео. За послове његових службеника није потребна школа, говорио је Робин; зар ће се они боље разумевати у рибарским пословима ако прођу кроз школе? Све што он тражи од њих то је да шаљу годишње у Европу по 40-50 хиљада квинтала усољеног бакалара, поред онога што се прода на лицу места.

Године 1802, пошто је стекао многе милионе, Робин се повукао од управљања пословима, а своју трговачку кућу предао тројици својих

сестрића, које је пре тога био добро увео у послове. За време Наполеонових ратова 1808–1814. године, богатство трговачке куће нагло се и знатно повећало. У Европи се појавила потреба за велике количине усољеног бакалара и отворена су за то јака тржишта. Цена је достигла шест наполеондора по квинталу, што никад и нигде пре тога није било. Само, разуме се, сви су ти згрнути милиони остајали у касама куће Робин и компанија; рибари нису од тога видели ни најмање користи.

Бедно стање рибара почело се поправљати тек онда кад је престао монопол који је имао Робин за рибарске послове у области Гаспезије, и кад су се почеле оснивати друге трговачке компаније за рад са рибом. Неке од тих компанија постоје и данас, као нпр. она што носи фирму „Frwing and Comp.“. Постоји још и данас стара Робинова трговачка кућа под нешто доцнијом фирмом „Robin, Jones and Whitman“, чији су централни магацини још у Пасбебијаку, а главна централа у Халифаксу. Многобројни контоари те старе фирме диче се својим вековним постојањем (преко 150 година) и обављају исте послове које су обављали у време свога некадашњег моћног господара. И данас се још може срести покоји рибар, скоро стогодишњак, који је по шездесет година служио Робинову кућу и стекао таман толико да у дубокој старости како-тако одржава свој бедни живот. Он ће вам ипак тронуту причати о томе колико је некада, у старо добро Робиново време, било рибе поред обала Гаспезије, кад се риба није морала тражити по пучини океана, већ се имала згртати поред самих морских обала.

Гаспезија је и данас земља бакалара. Бакалар је ту готово искључива храна; о њему се ту свуда и на сваком месту говори; за њега су везани и животни интереси, и послови, и богатства, и наде свих њених становника, било непосредно, било посредно у вези са њиховим занимањем и пословима.

БОРБЕ И РАТОВИ ОКО ЊУФАУНДЛЕНДСКИХ И СЕНЛОРАНСКИХ РИБОЛОВА

Такво риболовно и ловачко богатство које су пронашли и почели искоришћавати Французи, није могло остати а да не изазове суревњивост Енглеза и тежњу да га они присвоје. То је био повод честим борбама и ратовима што су се у току два и по века водили између Француза и Енглеза, а у којима су у већини случајева побеђивали Енглези.

Већ 1629. године Енглези су били заузели Квебек, који су задржали у својој власти за време од три године. Године 1666. они су преотели од Француза Акадију са њеним рибарским колонијама, али су је већ идуће године морали вратити. Разлог који су наводили при томе преотимању био је тај што је у тој области било много насељеника Шкотланђана (по којима је и названа Нова Шкотска), па су Енглези сматрали да та област треба да припадне њима. Исти је случај био и са обала-

ма Хадсонског залива, где су Енглези око половине XVII века били поставили своје станице за лов даброва и трговину крзном.

Енглези нису пропуштали ниједну прилику да нападну француске рибарске колоније у тим областима. То су чинили кад год су Француска и Енглеска биле у ратном стању, а врло често и онда кад су биле у миру. Борбе су нарочито биле учестале за време последњих година владавине Луја Четрнаестог, као и за време ратова за наследство Шпаније; оне су се увек свршавале победом Енглеза.

Утрехтским пактом од 1713. године, и Баденским и Раштадским пактом од 1714. године, Французима је дефинитивно одузета цела Акадија, као и обале Хадсонског залива, и цео Њуфаундленд са својим острвцима, па међу овима и риболовна острва Сен Пјер и Миклон. Француски ловци дивљачи морали су се раселити, а рибари су могли ловити само по океанској пучини, не приближујући се обалама и не могући излазити нигде на суво ради прераде уловљене рибе. Пошто им је на тај начин било врло тешко искоришћавати риболовно богатство тих вода, приступило се дипломатским преговорима са енглеском владом, у циљу да се француским рибарима допусти ловити поред обала и пристајати уз ову ради прераде рибе, а они би увек признавали припадништво тих обала Енглезима. Преговори су успешно довршени, и француским рибарима признато је право да у једној одређеној области дуж њуфаундлендске обале, између рта Бонависта и рта Риш, могу подизати своје рибарске станице, али не и сталне колоније. Ту су област Енглези тада назвали „Француском обалом“ (French Shore); тим именом се она зове још и данас.

Кад су, на педесет година после тога, Енглези преотели од Француза целу Канаду, Кап Бретон и долину реке Мисисипи, са којом су се граничиле њихове колоније дуж обала Атлантског океана, Париским пактом потврђено је Французима риболовно право на „French Shore“ и придата су им острва Сен Пјер и Миклон. Али пактом им је забрањено подизање на тим острвима ма каквих утврђења; на њима су смели држати, само за полицијску службу, гарнизон чија јачина није смела прећи педесет људи.

Али, ни после Париског пакта француски рибари нису били остављени на миру. Пошто у томе пакту није било ни речи о енглеским рибарима, ови су сматрали да имају право ловити, поред француских рибара, и у области „French Shore“, што су им Французи одлучно оспоравали. Из тога су се развиле честе борбе између рибара двеју народности, које су испадале у корист час једне час друге стране. Томе је стању ствари учинио крај 1783. године Версајски уговор о миру, којим су завршени ратови за америчку независност. У томе су уговору дефинитивно регулисани односи између француских и енглеских рибара и признато је Французима искључиво право риболова на „French Shore“, као и риболовно искоришћавање поменуто два острва, Сен Пјер и Миклон. То је све што је Французима остало од раније њихове простране и

богате колоније коју су основали Жак Картије и његови следбеници. И још је том приликом смањена област „French Shore“, за шта је наведено као разлог неко исправљање граница.

За време од двадесет и пет година после тога, одредбе Версајског уговора су тачно и лојално примењиване од обеју уговорних страна. Међутим, Наполеонови ратови и то су пореметили, и те се одредбе нису за то време извршивале ни од једне ни од друге стране, што је опет давало повода сукобима и борбама. Уговори о миру 1814. и 1815. године дали су опет важност тим одредбама, а једном својом прокламацијом од августа 1822. године енглески гувернер Њуфаундленда, по препоруци своје владе, наредио је својим саплеменицима да у најкраћем року дигну све своје грађевине, рибарске и ловачке станице, стоваришта итд., које су за време ранијих сукоба поставили у области уступљеној Французима. Својим војним и цивилним властима наредио је да строго пазе на извршење одредаба уговора и да се, кад им се француски рибари буду обраћали за помоћ и заштиту својих права, увек томе одазивају.

Али, ни тај лојалан гест гувернеров није дефинитивно учинио крај сукобима између француских и енглеских рибара. Енглези су успели да се поступно увуку и населе у разним местима француске области, а нарочито у местима у којима у тај мах није било Француза и где нису ловили њихови рибари. Пошто је то испрва остало непримећено и у тај мах није штетило француске рибарске интересе, о томе се насељавању није ни водило рачуна. Данас таквих енглеских насељеника у француској области има преко 15 000, готово искључиво рибара и оних који су по својим пословима везани за рибарску индустрију. Кад је, одлуком енглеске владе од 1854. године, Њуфаундленд проглашен за аутономну енглеску колонију и добио своју засебну владу, суревњивост је учинила да се у тој колонији нерадо гледало на напредовање француских рибарских насеља и да је од тада чешће долазило до рибарских сукоба. Године 1857. и 1884. чињени су покушаји и са француске и са енглеске стране да се заједничким споразумом ти сукоби отклоне. Споразум је између делегата постигнут, али је њуфаундлендска влада одбила да га потпише. Ствар је и до данас остала на томе.

Све то односи се, разуме се по себи, само на риболове које обављају рибари насељени на обалама вода о којима је реч. На отвореноме мору, на океанској пучини, а понаособ на пространим рибљим ловиштима Атлантског океана, риболов је одувек био слободан и рибари разних народности долазе ту свакога лета да лове бакалара. Ти рибари на океану имају своје риболовне области у којима су груписани по народностима: француски рибари лове у једној, енглески у другој, португалски у трећој итд. Међу њима никад не долази до сукоба; ту се ради о уобичајеном праву, и у томе нема ни прилика за сукобе, који би се, уосталом, у данашње време и данашњим средствима, брзо онемогућили.

Нека је наведено и то да се први рибарски брод, опремљен искључиво за лов бакалара на њуфаундлендским ловиштима, отиснуо са француске обале 1536. године, одмах после првих Картијевих експедиција. Међутим, као што је напред поменуто, китоловци Баски су, поред лова китова, обављали у тим водама и лов бакалара још у много ранија времена. Почетком XVIII века, редовно, сваке године, полазиле су из Француске за америчке риболовне воде по две рибарске флоте, свака од по 250 великих рибарских једрењака и с људством од 20-30 рибара. Прва флота је остављала француске обале почетком јануара, а друга у току марта. Целокупна та флота од 500 бродова имала је за своје луке у Француској: Руан, Дијеп, Фекан, Авр, Онфлер, Гранвил, Сен Мало, Нант, Ла Рошел, Сабл Д'Олон, Бордо и Бајон. Сва су та места и до данас задржала обележје рибарских пристаништа из којих редовно излазе бродови за прекоморски риболов.

Остало би још питање о улози коју су океански рибари играли за време ратова што су онемогућавали велике риболове. Природно је да се на здраве, снажне, издржљиве, одважне и на мору окретне људе, какви су увек и какви морају бити сви који проводе век на океанској пучини, увек могло рачунати као на најбоље и најпоузданије борце у морским борбама. У ранија времена, кад нису могли рачунати ни на какву заштиту од стране краљевске ратне флоте, океански рибари су се морали сами бранити од напада непријатељских бродова. Сваки рибарски брод тада је, поред опреме за дуго путовање и рибарског алата, имао у довољној количини пушака и муниције, а врло често и покоји топ. Још од најраније своје младости рибар се учио употреби ватреног и хладног оружја и био увек спреман за борбу са енглеским, холандским или шпанским бродом који би напао рибарски брод.

Кад им је, у току ратова, због непријатељске флоте која их чека на отвореноме мору, било немогуће допрети до прекоморских ловишта и тамо ловити рибу, рибарски бродови су се претварали у гусарске, а рибари постајали најопаснији гусари. За њих су тада важиле исте погодбе за гусарење као и за све остале гусаре тога доба. Морали су за то имати нарочито овлашћење маринских власти, а плен су били дужни доводити у пристаништа којима припадају као рибари. Новац, добијен од продаје плена, делио се тада између бродовласника и рибара пошто би се одређени део исплатио државној каси. Ако је плен било тешко превући у пристаниште, или су се рибари-гусари бојали сусрета са јачим непријатељским бродом, они су заплени брод уцењивали, па ако би овај одмах исплатио тражену уцену у новцу или у натури, они би га пуштали да слободно отплови у своје пристаниште. А ако брод не би био у могућности да уцену одмах исплати, рибари би узимали са њега таоце, па би га пуштали слободног.

Гусарење је у већини случајева за рибаре било врло приносан посао, тако да им није бивало много по вољи кад би био закључен мир између зараћених држава. Али покашто су они били и заробљивани од

непријатељских бродова, и тада су, сматрани као поморски ратни заробљеници, били затварани у злогласне понтоне на мору, из којих су пуштани на слободу тек кад буде размена заробљеника или кад буде закључен мир, за шта се понекад морало годинама чекати.

У светском рату 1914–1918. године океански рибари су употребљавани или као ловци непријатељских подморница, и као такви учинили су неоцењивих услуга, или за уништавање непријатељских мина. Парни рибарски бродови (*chalutiers*) претворени су били у ратне бродове за тражење и уништавање мина и подморница и велики је број ових последњих страдао од некадашњих мирнодопских бродова за лов бакалара, за које пре тога нико није могао ни слутити какву ће улогу они и рибари на њима имати да играју у време рата.

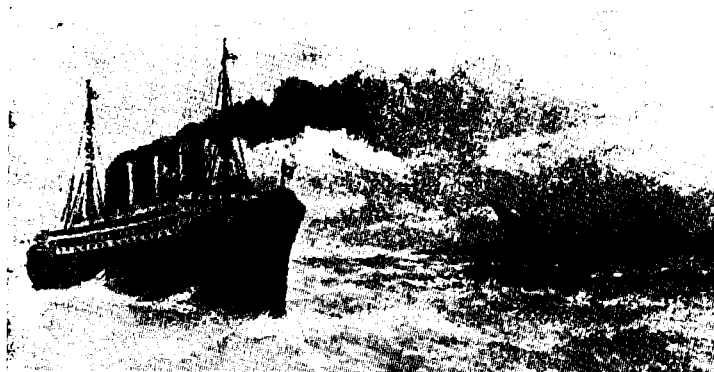
БРОДОЛОМИ У ОБЛАСТИ РИБЉИХ ЛОВИШТА

Неоспорно је да ни у једној области земљине кугле нису бродоломи тако чести као у водама Њуфаундленда и Сен Лорана. Не толико зато што су те воде опасније но оне у другим областима, где има још и кудикамо већих опасности, већ због мноштва бродова који по њима плове, а морају пловити баш кроз пролазе пуне опасности.

То је и била област у коју су наилазили први европски прекоморски бродови; то су биле прве земље са оне стране океана на које је крочила нога Европљанина. Као што је напред поменуто, бискајски ловци китова, Баски, препловљавали су океан и ловили у тим водама још много пре Колумбовог открића Америке. Од половине XVI века почели су у њих долазити француски, а за овима и други рибарски бродови, ради лова бакалара, и већ почетком XVIII века број таквих бродова рачунао се на многе стотине годишње. Поред њих, у те су крајеве долазили и трговачки бродови ради трговине крзном, а доцније и дрветом и рудама. Још доцније развио се јак путнички саобраћај између тих и европских обала, поред локалног саобраћаја између појединих обалских места или острва.

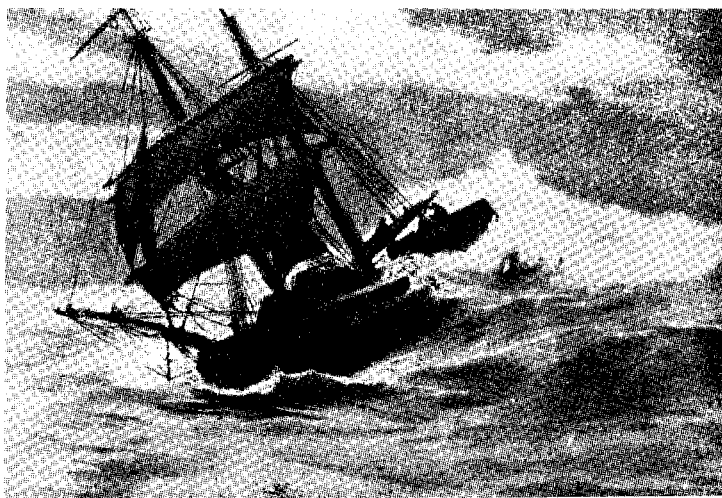
Данас по тим водама плове хиљаде рибарских једрилица разних народности, стотине парних или моторних рибарских мрежарских бродова, ловачки бродови за лов фока и моржева, мноштво трговачких једрењака и теретних парних бродова (каргоа), велики прекоморски парни бродови што одржавају редовни путнички саобраћај између Европе и Канаде, или између ове и разних места северне, средње и Јужне Америке; мноштво омањих бродова за локални саобраћај или туризам итд. Све то чини да се по области о којој је реч, креће много више бродова него по областима много културнијим и са гушћим становништвом.

Међутим, пловидба по њуфаундлендским и сенлоранским водама изложена је опасностима разних врста, разноврснијим но у ма којој дру-

Сл. 102. – Пуљнички и рибарски брод пролазе поред њуфаундлендских ловишта

гој области земљине површине. Међу тим опасностима на прво место долази лед, који у непрегледним масама избацује огромна река Сен Лоран и ледена брда што долазе из арктичких крајева и које Лабрадорска струја наноси на њуфаундлендске обале и на велика рибља ловишта; затим, страшни северни ветрови и јаке, врло честе буре. Ветрови покрхају катарке на броду и учине га неспособним за маневрисање и отпор. Буре га разлупају и учине да побеснели таласи продру у унутрашњост брода, који буде потопљен са свим што се на њему нађе. Ветрови још натерају брод на камените плићаке и оштре подводне стене, о које га разбију. То бива нарочито поред стеновитих обала или

Сл. 103. – Рибарски једрењак по бури

кроз узане морске пролазе, кроз које брод мора да прође, а таквих има много у тим областима. Свему томе доприносе још и готово непрекидне пролећне и летње магле и зимске снежне вејавице и мећаве. Оне чине да крмар не види пред собом ни предњи крај брода, а путовати се мора, јер није могућно брод укотвити, било због каменитог дна за који се котве не хватају, било због ветра који би се са бродом играо као са љуском и натерао га на стене или плићаке.

Све то чини да је историја њуфаундлендских и гаспезијских колонија испуњена бродарским трагедијама и катастрофама као ни једна друга. Да се не помињу катастрофе које су у своје време одјекнуле широм целог света, као што је била пропаст „Титаника“, локалне катастрофе се броје на десетине, кашто и на стотине, сваке године, покашто и месечно, али то већином не излази даље из уских морнарских и рибарских кругова и месног становништва, које је на такве трагедије већ вековима навикло. Да се не помињу такође ни многобројне, честе рибарске трагедије о којима је напред бивало речи, а за које би се могло рећи да су у програму, јер су неизбежне по самој природи посла. А има их и мноштво других о којима се годинама препричава, док не буду замењене другим, још тежим морским трагедијама које неминовно наступају после извесног, не баш дугог времена. Оне су, поред обичних, свакидашњих догађаја од мале вредности, предмет претресања при другим зимским ноћним седељкама рибарских породица, уз пуцкарање ватре и о њима се одржавају успомене које се преносе од једне генерације на другу. Између оних које нису свакад допрле даље од локалних села, али су оставиле дубоке трагове у успоменама становништва, навешћемо их неке што су стале мноштва људских жртава.

Једрењак „Colborne“ пошао је крајем августа 1838. године из Енглеске за Канаду са 17 својих морнара и 38 путника. У путу се борио са јаким ветровима и бурама, тако да је тек 15. октобра увече, после 46 дана путовања, са њега угледана земља, један од омањих ртова обала Гаспезије. Капетан Кент, који је по ноћној бури био потпуно изгубио оријентацију, спазивши пред собом једну слабу светлост, сматрао је да она означаје кулу светиљу на одатле ипак доста удаљеном великом острву Антикости, па је према томе и управљао бродом. Узалуд му је један од његових морнара, Еткисон, који се том приликом сретно спасао, енергично предочавао да то није, већ да се налазе поред гаспезијске обале; капетан није хтео за то да чује. Он и његов помоћник су у кабини мирно сркутали рум, кад се одједном брод задрма и осети се његов удар о тврд предмет, уз очајну вриску путника. Брод се у тренутку зауставио и опасно накривио. Избезумљени путници, њихове жене и деца, истрчавши из топлих постеља на палубу, запомагали су за помоћ. Брод је био распаран једним подводним каменим шиљком и кроз отвор који је зјапио куљала је вода. Капетан једним маневром успе да скине брод са шиљка на коме је био набоден, али то је била пропаст и морнара и путника на њему. Бујица воде тек онда покуља у тиме проширени

отвор, а брод се одједном тако накриви да изручи са себе у море све што је било на палуби. Све је то море одмах прогутало; спасао се само Еткисон са својих пет другова морнара. Дохвативши се оборене катарке, чији је врх додиривао водену површину, они су, пузећи дуж катарке, успели да се дочепају чамца, на коме су нашли и једно весло, али које су таласи одмах пребили. Послуживши се једном даском, мокри до костију, кроз бесно фијукање ветра, преко огромних таласа који су заплускивали чамац, кроз језовиту мрачну ноћ, они су успели да изађу на обалу, пошто су успут увукли у чамац два сина капетана Кента, на које су наишли и који су већ били мртви и грчевито се држали један за другог. Кад је свануло, наишли су на морнаре рибари, однели их у оближње село, где су се повратили од страха и ужаса кроз који су те ноћи прошли.

Спасени морнар Еткисон, који је целога свог живота остао у томе рибарском селу, причао је доцније о трагичним сценама које је гледао при катастрофи брода. За све време док се није удаљио од позорнице ужаса, слушао је очајну вику и запомагање оних што су, изручени у море, успели да се дохвате чега било што их је могло задржати да не потону. Исцрпени од зиме и напора да се одрже на површини воде, они су један по један, уз очајну вриску, испуштали из руку предмет који их на води држи и тонули у море. Сам брод није потонуо; он се, накривљен и са обореним катаркама, још држао на површини утишаног мора кад су рано изјутра стигли на место рибарски чамци да спасавају што се могло спасти. Рибари су успели да га одвуку у један оближњи мали морски залив, где су га оставили насуканог на пешчани пруд. Прегледавши брод, нашли су на њему капетана и неколико морнара подав-

Сл. 104. Спасавање рибара са разлујаној мрежарској брода

љене. А разбацивши крупне удице које су чамцима вукли под воденом површином, рибари су извукли подављене капетановог помоћника и велики број путника, као и мноштво сандука, бала и других предмета. Повађени путници и морнари посахрањивани су на песковитој обали, а похватане предмете разделили су рибари међу собом. Извађено је такође четрдесет сандучића златнога новца, које је енглеска влада послала бродом у Канаду. Пет таквих сандучића, али знатно олакшаних, послато је у Квебек; за остатак до 40 истрага није дала никакав резултат. Тај остатак је у Гаспезији створио легенду о закопаном благу под стенама и у пећинама гаспезијске обале.

Месеца маја 1847. године једрењак „Carrick“ пошао је са ирске обале са две стотине ирских исељеника, које је глад натерала да потраже боље услове за живот на другој страни океана. Двадесет трећег дана путовања снежна бура учини да капетан изгуби правац и брод удари о подводну стену недалеко од гаспезијског крајњег источног предгорја Гаспе. Међу исељеницима настане паника, која је онемогућила свако спасавање. Сутрадан, кад се море утишало, рибари су дуж обале, на простору од три километра, наишли на избачене лешеве потопљених исељеника и морнара. Спасао се само капетан са шесторицом својих морнара. Велики број подављених имао је одгрижену руку или ногу; то су учиниле ајкуле, којих има доста у тој области. Цео дан су воловске двоколице превлачиле дављенике до велике ископане раке, подаље од морске обале, а за то време море је својом вечитом тужном песмом испраћало своје жртве.

Једнога дана, крајем прошлога века, кад је на мору беснела бура, један младић који је случајно предвече пролазио на врху хридина на обали залива Бонависта, спази на једноме пустом острву у томе заливу светлуцање ватре, за које је одмах разумео да је то сигнал за тражење помоћи. Он, кроз буру и густу помрчину, дотрчи у оближње рибарско село и то јави. Али, пошто је био у селу познат као љубитељ шала, нико му није поверовао, па је на томе и остало. После неколико недеља један рибарски једрењак прође поред острвца, поред кога капетан спази мноштво морских птица; он ту задржи брод, спусти у море чамац и упути се острвцу да улови коју од њих. Птица коју је ранио, падне на обалу и кад је капетан пришао да је узме, види на своје изненађење да је она пала на једно велико морнарско платно раширено по песку. Кад је подигао крај од платна, застао је запрепашћен: под платном је било поређано, један до другог, четрнаест људских лешева, између којих и леш једне девојке. Око њих је било разбачено мноштво костију, за које је капетан одмах распознао да су људске. Поред једног од несрећника нашао је бродски дневник, у коме је трагедија била убележена од почетка до краја, до тренутка до кога је у ономе што је дневник водио, још било искре живота. Из дневника је капетан сазнао за оно што се ту дешавало пре неколико недеља, управо у време кад је младић спазио сигнале за помоћ са тога места. Једрењак „Main of Swansea“ нанео је

Сл. 105. – Рибарски једрењак разлупан о подводне стене

ветар на плитко морско дно, разлупао га о стене на њему и подавио га на томе месту. Морнари и неколико путника на њему спасли су се пливањем и дограбили се обале поменутог острвца. Подносили су неколико дана глад и жеђ, дајући сигнале за помоћ. Али, никакав брод ни чамац није се појављивао на видуку. Изгубивши готово и свест од страшног мучења коме су били изложени, одлучили су да једни поједу друге, по реду који ће бити одређен вучењем коцке. Кад је коцком дошао ред на девојку, понуди се наместо ње њен брат; то буде усвојено, и он сместа буде жртвован и поједен. Тако би, вероватно, ишло до краја, док их не би остао само један, последњи, али су жеђ и цича то прекинули и канибалске сцене су престале са њиховим животима.

Велика бродска катастрофа која се десила у тим водама у пролеће 1847. године, једна је од оних које су добро запамћене у рибарским селима тих крајева. Осам стотина исељеника укрцало се на ирској обали на неколико омањих једрилица које су их имале пренети у Канаду, где би се населили са својим породицама и отпочели нов живот, пун бољих нада. У путу преко океана појаве се на бродовима, у један исти мах, тифус, мале богиње и колера. Сваки дан су лешеве помрлих бацани у море, понеких дана и десетинама. Кад су бродови већ били стигли у њуфаундлендске воде, захвати их страшна бура и поразбија их све до једнога о стеновите обале тих опасних крајева. Пет стотина исељеника подављено је са тим бродовима; матрози су пливањем спасли двадесеторо деце, које су одмах узели под своје милосрдни становници оближњег рибарског села. Од те деце остали су потомци, од којих су постале данашње, доста многобројне ирске породице у томе месту и околини.

Крајем фебруара 1918. године, велики парни брод „Florizel“, који је бродовласничку компанију стао милион и по долара, такође је потопљен кад је зашао у ове опасне воде, наседањем на подводне стене које су га разлупале. Од 138 људи на њему подављено је 94; међу њима је би-

Сл. 106. – Остаци брода после бродолома

ло и неколико високих чиновника, индустријалаца и банкара из колоније Њуфаундленда.

Бродске катастрофе су и данас честе у њуфаундлендским водама. Прошле јесени, нпр., око половине септембра 1934, енглески теретни парни брод „Millpool“, од 4 000 тона, са особљем од 26 људи, натоварен робом коју је имао да превезе из Европе у Монреал (Канада), потонуо је без икаквог трага, пловећи дуж јужних лабрадорских обала. Позив за помоћ, дат бежичном телеграфијом, примила су два велика брода на океанској пучини, који су пуном паром стигли на место несреће, претражили целу околину, али нису нашли никаква трага ни од брода ни од посаде на њему.

На месец дана после тога, око половине октобра 1934. године, теретни парни брод „Roi David“ ударио је у залив Сен Лорана на плитко, каменито морско дно и одмах био потопљен. Капетан брода, седам морнара и пет путника били су подављени, а неколицина се спасла пливањем до обалских стена.

А колико је у тим водама, при бурама и мрачним ноћима, морало бити и опскурних трагедија, за које зна само океан, а на земљи се о њима никад ништа није сазнало, осим то да је нестало без трага и гласа каквога брода и свега људства на њему! Потомци несталих остају да за њима тугују и да их увече, поред ватре, при бури и урлицима океана што се споља чују у скромној рибарској кућици, помињу, шапћући молитве за њихову душу. Колико је ту морало бити и таквих морских ужаса које ни сликарска машта Руисдаела не би била у стању представити! „О таласи, колико тужних историја ви знате!“ уздише Виктор Иго.

О морским трагедијама у овим крајевима могла би се исписати дебела књига. Поједине од њих претвориле су се у легенде које круже по обалама Гаспезије и Њуфаундленда, и које ће се, вероватно, још вековима одржавати. Таква је, нпр., катастрофа која је извор легенде „Холанђанина луталице“. По овој, увек кад је јака бура може се, ако се има добро око, спазити на побеснелом океану брод са разапетим једрилицама који лети преко огромних таласа. Тај брод, коме се нико никад није приближио, носи са онога света поруке подављених за њихове породице и пријатеље, али те поруке никад не доспевају до оних којима су намењене.

Таква је и легенда о „Енглеском бродолому“. Са јужне стране острва Бонавентур пружа се у море један каменит рт, који носи име Рт очајања. На њему, а на висини од 15 стопа изнад највеће висине мора испод њега, и данас се налазе већ иструлели остаци старог, разлупаног брода, за које нико живи никад неће сазнати како су они ту доспели. Прадеде данашњих рибара, из околних рибарских села, памте да је тај брод одувек ту био и да се бродолом, који их је ту избацио, одвајкада звао енглески бродолом. Наспрам тога места, по једногласном тврђењу рибара, појављују се на води чудне визије, а најчудније је то што врло озбиљни капетани бродова тврде да су се сцене о којима причају рибари, одиста неколико пута појављивале у току прошлога и првих година овога века. Кад је море потпуно мирно и његова површина као огледало, оно се одједном узнемири; на умаласаној површини појави се лак једрењак са разапетим једрицама и лети преко таласа брзином ласте, једва додирујући водену површину. На катаркама се појаве људске фигуре, обучене у античка одела; на самоме кљуну брода стоји заповедник који руком показује крмару камениту хридину где треба да притера брод обали. У тренутку кад ће брод ударити у стену, зачује се очајан врисак и нестаје целе визије; море се одмах после тога умири и површина му опет постане као огледало. Ко не би помислио на фантастичну оперу Рихарда Вагнера?

Морске трагедије су дале повода и постојању једне нарочите класе становника на овим обалама, који живе искључиво од њих. То су обалски мародери који, не радећи никакав други посао, лутају беспослени поред обала, са чакљом у једној, а конопцем завршеним гвозденим куком у другој руци. Њихово извежбано око спази поред обале и најмањи предмет са каквог разлупаног брода, а пошто су бродоломи у тим крајевима врло чести, ти људи живе искључиво од вађења из воде таквих предмета. У томе иду тако далеко да се, при томе послу, не устручавају ни криминалних дела, истина врло ретко и у изузетним приликама. У томе погледу је чувена злогласна обала поред Предгорја Мачке, наспрам малог каменитог рта Мон. Ту се, због мноштва подводних стена, готово при свакој бури дешавају бродоломи. Преко целога дана околни мародери иду поред обале наоружани својим алатом, напињу очи да поред обале, прешљускиване таласима, или на узбурканој пучини, спазе

Сл. 107. – Обалски мародери за време буре

предмете или остатке каквог разлупаног брода. Није могућно то проверити, али се по обалама прича да су они раније употребљавали начине старих Бретонаца, који су, како тврди легенда, при ноћним бурама натицали воловима на рогове запаљене лампе да би издалека и у бурној мрачној ноћи морепловци на пучини мислили да су то сигналне лампе бродова што плове. Брод, који је тиме био преварен, продужавао је слободно свој пут у правцу сигнала који су се пред њиме указали и, пришавши обали, био је од подводног стења разлупан и од мародера опљачкан.

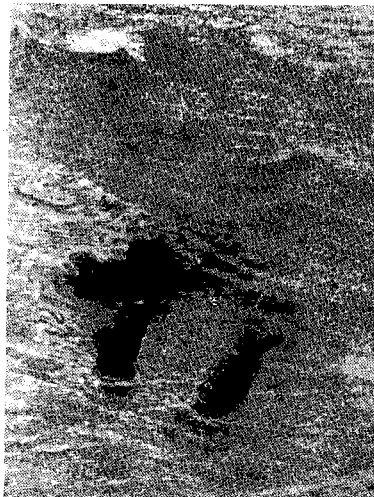
Напред, кад је било говора о Магдаленским острвима, казано је да многе куће на њима имају намештај са разлупаних бродова, њихове

Сл. 108. – Обалски мародери после буре

часовнике, бродске инструменте и др. и да су саграђене од дрвеног материјала од кога су били саграђени ти бродови. То важи и за мародерска места дуж гаспезијских обала. Тако је, нпр., по местима у којима живе поменути злогласни мародери из околине Предгорја Мачке који, са горостасне стене што се диже над самом морском обалом, и дању и ноћу посматрају море и вребају тренутак за свој мрачни посао. Године 1814. француски владика који је тада обишао те крајеве, записао је у свој путни дневник: „Између Предгорја Мачке и реке св. Ане живи шест породица; али шта се може са њима радити кад оне живе само од пљачкања бродова!“ Данас је то, интервенцијом власти, сведено на најмању меру и многобројни потомци тих шест породица живе од поштенних послова.

Стари свештеник из оближњег места, који нам је о томе давао обавештења, у својој доколици помало је и песник. „Чујете ли, господо, тај дубок глас што долази из бескрајности океана? Мислите ли ви да је океан само прозаичан басен напуњен водом у којој мрдају жива бића и по којој, у ораховој љусци, плива двоножац? Не, господо! За онога који има око и ухо да то осети, океан је исполинско живо биће које, иако има своје, за нас беднике непојамне ћуди, зна шта хоће и шта ради. Нама Гаспезијанцима, који целога свога века само њега пред собом видимо и чујемо, оно шапуће хиљаде мистериозних рефрена, који буде трагичне успомене, разнежавају срца и инспиришу легенде које ви никада нисте чули, нити ћете их, можда, икад чути и разумети. Тамо на врху оне горостасне стене, колико је матера и удовица уплињало своје уплакане очи на линију у којој се састају вода и небо, и на коленима преклињало цина да се смилује и не узима њихове миле за жртве! Цин зна

Сл. 109. – Судбина океанских рибара

да буде мека срца, али зна и да пусти од себе страховите гласове који дају на знање да му требају жртве. Ту онда не помажу више никакве молитве. А кад се ти гласови утишају, поред тужног јецања оних који су остали без хранитеља, чућете са пучине и тиха јецања оних који више никад неће видети земљу и своје миле.“

Тако нам је, са погледом упереним у даљину преко бучне океанске површине, говорио стари свештеник, не водећи рачуна о томе да ли и ми остали имамо довољно чулне утаначености и поетске видовитости да бисмо све то могли тако видети, чути и разумети.

САДРЖАЈ

КРОЗ ПОЛАРНУ ОБЛАСТ

Први одељак

КРАТАК ОПИС ПУТА

Дуж норвешких обала	13
Поред Медвеђег острва и обала Шпицберга	21
Дуж банкизе и обале Гренланда	33
Повратак у Европу	44

Други одељак

ПОСЛОВИ ПОЛАРНИХ ЕКСПЕДИЦИЈА

Тражење нових путева за везу између појединих земаља	48
Тражење нових земаља	49
Покушаји да се приђе што ближе полу	49
Трговачке везе и послови са поларном облашћу	59
Трагање за несталим експедицијама	60
Научни послови поларних експедиција	62
Рударска истраживања у поларној области	68
Овогодишња испитивања у поларној области	68

Трећи одељак

ТЕШКОЋЕ И ОПАСНОСТИ ПУТА КРОЗ ПОЛАРНУ ОБЛАСТ

Тешкоће и опасности пута кроз поларну област	71
--	----

Четврти одељак

ПОЛАРНЕ ТРАГЕДИЈЕ

Трагедија једне енглеске експедиције	82
Трагедија једне америчке експедиције	85
Трагедија једне шведске експедиције	87
Трагедија једне норвешко-француске експедиције	91
Трагедија спречена у последњем часу	92

Пети одељак**МЕЂУ ЕСКИМИМА**

Гренландски Ескимии	99
Еским у лову	108
Духовни живот Ескимима	117

Шести одељак**ИНДУСТРИЈА ЛОВА У ПОЛАРНОЈ ОБЛАСТИ**

Лов поларних животиња	123
Једна ловачка трагедија	136

Седми одељак**ЛОВ КИТОВА У ПОЛАРНОЈ ОБЛАСТИ**

Кит као предмет лова	142
Стари начин китолова	146
Нови начин китолова	152
Велики немачки филозоф о лову китова и риболову	160

Осми одељак**КОМЕ ПРИПАДАЈУ ЗЕМЉЕ СЕВЕРНЕ ПОЛАРНЕ ОБЛАСТИ**

Коме припадају земље северне поларне области	163
--	-----

У ЦАРСТВУ ГУСАРА**Први одељак****ОД ФРАНЦУСКЕ ОБАЛЕ ДО ПОЗОРНИЦЕ АНТИЛСКОГ ГУСАРСТВА**

1. Од Шербура до колевке јегуља	175
2. Над колевком јегуља	184
3. Саргаско море	190
4. Бермуди	192
5. Бахамска острва	199
6. Од Бахамских острва до гусарских гнезда у Антилима	203
7. Острво корњача (Тортуга)	209
8. Хаити	216
9. Мали Антили	224

Други одељак**ПО ФРАНЦУСКИМ АНТИЛИМА И ПОВРАТАК У ЕВРОПУ**

10. Француски Антили.....	231
11. Пред Канарских острва и Мадере у Шербур	247

Трећи одељак**АНТИЛСКО ГУСАРСТВО**

12. Повод антилског гусарства	251
13. Буканири	255
14. Флибустири	259
15. Гусарске борбе на Острву корњача	272
16. Велики антилски гусари флибустири	281

Четврти одељак**РЕГУЛАРНО ГУСАРСТВО У ДРУГИМ МОРИМА**

17. Гусари из Денкерка, Нанга и Сен Малоа.....	292
18. Последњи француски гусари	300

Пети одељак**МОРСКИ ПИРАТИ**

19. Разлика између регуларних гусара и морских пирата.....	306
20. Неколико злогласних антилских гусара пирата	312

Шести одељак**ЕПИЗОДЕ ИЗ МОРСКОГ ПИРАТСТВА**

21. Женски гусари пирати	332
22. Једна гусарска пустиловина на острву Марија Галанта	336
23. Гусарски Робинсони на пустим острвима	339

Седми одељак**ДАНАШЊИ ТРАГОВИ АНТИЛСКОГ ГУСАРСТВА**

24. Писмени трагови	343
25. Материјални трагови.....	347

СА ОКЕАНСКИМ РИБАРИМА

Први одељак

ОД ФРАНЦУСКЕ ОБАЛЕ ДО ЊУФАУНДЛЕНДА

1. Од Ла Рошела до Сен Пјера и Миклона.....	358
2. Од Сен Пјера до Магдаленских острва.....	366
3. Од Магдаленских острва на ушће Сен Лорана.....	372
4. На острву Антикости.....	378
5. Поред обала Лабрадора.....	382
6. Низ хладну Лабрадорску струју.....	392

Други одељак

ЊУФАУНДЛЕНД И ЊЕГОВО СТАНОВНИШТВО

7. Острво и његова главна варош.....	401
8. Први транскеански кабл.....	403
9. Унутрашњост Њуфаундленда и његови становници.....	407
10. Занимљивости о животу у колонији.....	410
11. Ловци фока на Њуфаундленду.....	413
12. Локални рибари са Њуфаундленда.....	421

Трећи одељак

ИНДУСТРИЈСКИ ЛОВ БАКАЛАРА НА ЊУФАУНДЛЕНДСКИМ ЛОВИШТИМА

13. Бакалар и његова економска вредност.....	429
14. Њуфаундлендска рибаљска ловишта.....	432
15. Са океанским рибарима удичарима на послу.....	439
16. Са океанским рибарима мрежарима на послу.....	461
17. Индустијска прерада бакалара.....	483

Четврти одељак

ИСТОРИЈА И ПРИПАДНИШТВО ЊУФАУНДЛЕНДСКИХ РИБОЛОВА

18. Проналазак њуфаундлендских риболова.....	491
19. Прве француске рибарске колоније на Њуфаундленду.....	494
20. Француске рибарске колоније у заливу Сен Лорана.....	497
21. Борбе и ратови око њуфаундлендских и сенлоранских риболова.....	500
22. Бродоломи у области рибаљских ловишта.....	504

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ
САБРАНА ДЕЛА
Књига II

ПУТОПИСИ – Први део

Прво издање, 1997. година

Издавач

Завод за уџбенике и наставна средства
Београд, Обилићев венац 5

Ликовни уредник

АИДА СПАСИЋ

Лекџори

МИРЈАНА ВАСИЉЕВИЋ
НАТАША КЕЦМАНОВИЋ

Карџе израдио

МИЛОШ РИСТИЋ

Корџе

АИДА СПАСИЋ

Графички уредник

ДУШАН МИЛОСАВЉЕВИЋ

Корекџор

МИЛКА ЦАНИЋ

Обим: 32 1/2 штампарских табака

Формат: 17 × 24 cm

Тираж: 1000 примерака

Рукопис предат у штампу августа 1997. године.

Штампање завршено септембра 1997. године.

Штампа

БИГЗ, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2–992

ПЕТРОВИЋ, Михаило

Путописи. Део 1 / Михаило Петровић ; приредила Слободанка Пековић ; [карте израдио Милош Ристић]. – [1. изд.]. – Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1997 (Београд : БИГЗ). – 518 стр. : илустр. ; 24 см. – (Сабрана дела / Михаила Петровића ; књ. 11)

Тираж 1000.

ISBN 86-17-06093-X

ИД=57470220

ISBN 86-17-06093-X

К. Б. 34680

